

శ్రీ రస్తు.

శ్రీమచ్చంకరభగవత్పాదాచార్యకృత

ఉపదేశసాహస్రి

బ్రహ్మశ్రీ, పండిత

వేరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే

రచియింపబడిన

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలుఅండ్సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

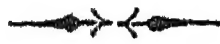
1933.

All Rights Reserved.

శ్రీ
ఉ ప దేశ సా హస్రి

యను వేదాంత ప్రకరణ గ్రంథమునకు

ఉ పోద్ధా తము.

‘ఉపదేశసాహస్రి’ యను పేరుగల ఈ గ్రంథరత్నము వేదాంత శాస్త్రమునకు చెందిన ప్రకరణ గ్రంథము. ఈ గ్రంథ రత్నమును శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు ముముక్షుజనహితార్థము గద్యపద్యాత్మకముగ రచించిరి. ప్రకరణ గ్రంథలక్షణమును విద్వాంసులీవిధముగ పేర్కొనియున్నారు:-

శ్లో. శాస్త్రైక దేశవిషయం శాస్త్ర కార్యాంత రేస్థితమ్,
ఆహుః ప్రకరణం నామ గ్రంథభేదం మనీషిణః.

శ్రీశంకరుని జన్మ కాలము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు వైదికమత సంరక్షణార్థము భూమియం దవతరించినకాల మెప్పు డను విషయము నిర్వివాదముగ ‘ఇదమిత్థ’మని నిర్ణయింపనలవిగాక యున్నది. శృంగేరి, జగన్నాథ, ద్వారకా, కుంభకోణక్షేత్రములందుగల శంకరమఠములవారు పరస్పరవిరుద్ధముగ ఆచార్యజన్మ సమయమును సూచించుచున్నారు. మాధవీయశంకర

విజయాదిగ్రంథములు శ్రీశంకరజన్మకాలమునుగూర్చి ఫలాని
శకముయొక్క ఫలానిసంవత్సరమునందు ఆచార్యులవారు
జన్మించిరని తత్పరముండలేదు.

వివిధ జగద్గురుపీఠములందుగల

శ్రీ శంకరాచార్యజననకాలనిర్ణయము.

౧ శ్రీమజ్జగద్గురు శృంగేరిపీఠమునందుగల జగద్గురుపరం
పరయందు విక్రమశకము ౧౪-వ సంవత్సరమునకు సరి
యయిన ఈశ్వరసంవత్సరమున (క్రి-శ-బి-సి 3౬)
ఆచార్యులవారు జన్మించిరని గలదు.

౨ శ్రీకాంచీ కామకోటి జగద్గురుపీఠమునందుగల జగ
ద్గురుపరంపరయందు యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౬3 (క్రి-శ-
బి-సి 503) శంకరాచార్యుఁడు జన్మించి యుధిష్ఠిర
శకము ౨౬౯౫ (క్రి-శ-బి-సి-౪౭౬) నకు సరియగు
రక్తాక్షిసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ ఏకాదశియందు సిద్ధిపాం
వినటులగలదు.

౩ పూరి (జగన్నాథ) జగద్గురుపీఠపరంపరయందు యుధి
ష్ఠిరశకము ౨౬౫౫ వైశాఖశుద్ధదశమియందు శ్రీశంక
రులవారు జగన్నాథపీఠమును స్థాపించి పద్మసాదా
చార్యులవారిని తత్పితాధిపత్యమునందు నియమించి
నటుల గలదు.

౪ ద్వారకా (శారదాపీఠ) జగద్గురుపరంపరయందు—

౧ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬33 సం॥ వైశాఖశుద్ధ పంచమి
యందు శంకరుఁ డనతరించెననియు,

౨ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౩౬ సం॥ చైత్రశుద్ధ నవమి
యందు ఉపనయనమనియు,

౩ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౩౯ సం॥ కార్తికశుద్ధ ఏకాద
శియందు సన్న్యాసాశ్రమస్వీకారమనియు,

౪ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౦ సం॥ ఫాల్గుణశుద్ధ ద్వితీయ
యందు శ్రీమద్దోవిందభగవత్సూక్ష్మజ్యోతిషాదులవారికడ బ్రహ్మో
పదేశమును పొందిరనియు,

౫ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౦—౨౬౪౧ సం॥ పర్యం
తము బదగ్యాశ్రమమునందునివసించి భాష్యములనొనర్చుట,
బదరీనారాయణప్రతిష్ఠ, జ్యోతిర్త్వనిర్మాణమనియు,

౬ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౨ సం॥ కార్తికశుక్ల అష్టమి
యందు శ్రీవేదవ్యాసులవారితోడ సంవాదమనియు,

౭ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౨ సం॥ మార్గశిరబహుళ
తృతీయయందు మండనమిశ్రునితోడ వాదారంభమనియు,

౮ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౩ సం॥ చైత్రశుద్ధచతుర్థి
యందు మండనపరాజయమనియు,

౯ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౩ సం॥ చైత్రశుద్ధషష్ఠియం
దు సరస్వతితోడ వాదారంభమనియు,

౧౦ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౩ సం॥ చైత్రబహుళఅష్ట
మియందు పరకాయప్రవేశవిద్యచేత అమరుకరాజదేహప్రవే
శమనియు,

౧౧ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౪౩ సం॥ చైత్రబహుళత్ర
యోదశియందు మఱల స్వదేహప్రవేశమనియు,

౧౨ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౮ సం॥ కార్తికబహుళ
త్రయోదశియందు బ్రహ్మలోకమునకు పోవుచున్న సరస్వతిని
చింతామణిమంత్రముచేత ద్వారకయందుండు నటుల ఆకర్షిం
చుటయు,

౧౩ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౮ సం॥ కార్తికబహుళ
పంచమియందు ద్వారకయందు సరస్వతి సంస్థాపనమనియు,

౧౪ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౮ సం॥ కార్తికబహుళ
త్రయోదశిమొదలు మాఘశుద్ధ దశమివర్యంతము ద్వారక
యందు శారదాపీఠనిర్మాణము, బౌద్ధాదిపరాజయము, భగవ
దాలయనిర్మాణము, యాదవేంద్రప్రతిష్ఠ, సిద్ధేశ్వరమందిరనిర్మా
ణము, ఛత్రకాళీయంత్రోద్ధారము మున్నగునవి యనియు,

౧౫ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౮ సం॥ ఫాల్గుణశుద్ధనవమి
మొదలుకొని శృంగేరిమతసంస్థాపనము,

౧౬ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౯ సం॥ చైత్రశుద్ధనవమి
యందు మండనమిశ్రునకు సంన్యాసాశ్రమముఐప్పించి సురేశ్వ
రాచార్యుడను యోగపట్టము నొసంగుట.

౧౭ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౯ సం॥ మార్గశీర్ష శుద్ధదశ
మియందు సుధన్వసార్వభౌముని శిష్యునిగా పరిగ్రహించు
టయు,

౧౮ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౮౯ సం॥ మాఘశుద్ధ సప్త
మియందు సురేశ్వరాచార్యుని ద్వారకాపీఠమునం దభిషేక
మొనర్చుట.

౧౯ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౫౦ సం॥ వై శాఖశుద్ధద్వితీ
యనుండి దిగ్విజయారంభము.

౨౦ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౫౩ సం॥ శ్రావణశుద్ధసప్తమి
యందు తోటకాచార్యుని శిష్యునిగా గ్రహించుట.

౨౧ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౫౪ సం॥ ఆశ్వయుజశుద్ధ
ఏకాదశియందుహస్తామలకాచార్యుని శిష్యునిగా గ్రహించుట.

౨౨ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౫౪ సం॥ పుష్యశుద్ధ పూర్ణి
మయందు హస్తామలకాచార్యుని శృంగేరిపీఠమునందు అభి
షేకించుట.

౨౩ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౫౫ సం॥ వై శాఖశుద్ధదశమి
యందు పురుషోత్తమక్షేత్రము (జగన్నాథము) నందు దారు
మయ జగన్నాథస్వామి ప్రతిష్ఠ, మఠమర్యాదాస్థాపనము,
గోవర్ధనమఠస్థాపనము, పద్మపాదాచార్యుని ఆపీఠమునం దభి
షేక మొనర్చుట.

౨౪ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౬౨ సం॥ భాద్రపదశుద్ధ
పూర్ణిమమొదలు ౨౬౬౨-వ సం॥ పుష్యశుద్ధ పూర్ణిమవఱకు
అవిచ్ఛిన్నదిగ్విజయయాత్ర, బౌద్ధాది ౧౩౨ మఠముల ఖండిం
చుట, సుధన్వాదిరాజుల శాస్త్రీయముగ ప్రజాపరిపాలనమొన
ర్పవలయు నని ఆజ్ఞాపించుట, తరువాత కాశ్మీరదేశమునందు
శారదాపీఠము నధిష్ఠించుట.

౨౫ యుధిష్ఠిరశకము ౨౬౬౬ సం॥ కార్తికశుద్ధపూర్ణి
మయందు బ్రహ్మాదిదేవతాగణప్రార్థితులయి కైలాసలోకము
నకు పోయిరి (సిద్ధినందిరి).

ఇటుల జగద్గురు పీఠాధిపతుల కడగల గురుపరంపర
యుధిష్ఠిరశకాంత్య భాగముమొదలు విక్రమశకముయొక్క
ప్రారంభములోపలనే శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యుని అవతారకాల
మును అంగీకరించుచున్నది.

ఆధునిక పండితులొనర్చిన కాలనిర్ణయము.

౧. కాశీనాథత్ర్యంబకతెలాంగు, హైకోర్టుజడ్జి, బొంబాయి:—

౧. బ్రహ్మసూత్ర ౨-౧-౧౭ భాష్యమునందు సుఖ్ను
పాటలీపుత్రనగరనామములను శంకరాచార్యులవారు స్మరిం
చుటచేతను, క్రీ. శ. ౭౫౦ సం॥లో ఆనగరములు నశించి
పోవుటచేతను, ఆ సూత్రమునందే 'పూర్ణవర్త'యను రాజు
యొక్క నామమును శంకరాచార్యుఁడు స్మరించుటచేతను,
పూర్ణవర్తయను రాజు క్రీ. శ. ౬౩౦ సం. ఉన్నటుల కన్నింగు
హాముగారు నిర్ణయించి యుండుటచేతను, శంకరాచార్యుల
వారు ౬-వ శతాబ్దాంత్యభాగమున జన్మించియుందురు.

౨ సాంఖ్యకారికలయొక్క గౌడపాదాచార్యభాష్య
ము క్రీ. శ. ౫౫౭-౫౮౩-సం॥ సమీపకాలమున చైనాభాష
లోనికి భాషాంతరీకరింపబడినటుల తెలియవచ్చుటచేత తత్ప్ర
శ్నయ్యుండగు శంకరాచార్యుఁడు ఆకాలమునందే యుండ
వచ్చును.

౨ పాఠకులు. ఆర్యవిద్యాసుధాకర గ్రంథకర్తప్రభృతులమతము:—

శ్లో. నిధినాగేభవహ్న్యజ్ఞే విభవే మాసిమాధవే,
శుక్లే తిథౌ దశమ్యాంతు శంకరాచార్యసముద్భవః,
ఆర్యవిద్యాసుధాకరము.

శ్లో. ప్రాసూత తిష్యశరదా మతియాతవత్సా
మేకదశాధికశతోనచతుస్సహస్ర్యామ్,
సంవత్సరే విభవనామ్ని శుభేముహూర్తే
రాధే సితే శివగురో ద్దృహిణీ దశమ్యామ్.
శంకరమందారసౌరభము.

తా. కలిగతాబ్దములు 3౮౮౯ సం. (క్రి. శ-788) విభవ సం॥
వైశాఖశుద్ధ ౧౦ తిథియందు శంకరు లవతరించిరి. రెండుశ్లోకముల అభి
ప్రాయ మొకటియే.

ఈమతమును మాక్కుముల్లరు ప్రభృతులగు పలువు
రంగీకరింతురు.

3. టి. ఆర్. చింతామణి ప్రభృతులమతము:—

ఆచార్యులవారికంటె వయోజ్యేష్ఠులయి ఆచార్యుల
వారి కాలమునందున్న కుమారిలుఁడు తనశ్లోకవార్తికము
నందు భర్తృహరియొక్క వాక్యపదీయమును స్మరించుట
చేతను, భర్తృహరి క్రి. శ. ౬౦౦-౬౫౦ కాలమునకు చేరిన
వాఁడని చీనాదేశీయుఁడగు ఇట్సింగు చెప్పియుండుటచేతను,
(అతఁ డేమియు ప్రమాణముల నుదహరింపలేదు) శంకరా

చార్యుని బ్రహ్మసూత్రములమీఁద భామతీయను వ్యాఖ్యను వ్రాసిన వాచస్పతిమిశ్రుఁడు 'న్యాయసూచీనిబంధనము' అను గ్రంథమును విక్రమసం॥ ౮౯౮ (క్రి-౮౮౧) రచించినట్లు చెప్పి యుండుటచేత శంకరుఁడు వాచస్పతికంటె పూర్వమునందును కుమారిలునికాలమునందును ఉండవలయును కావున క్రి. ౬౫౫-౬౮౭ లోపల ఉండవచ్చును. క్రి. శ. ౭౮౮-౮౨౦. అనెడి ఆర్యవిద్యాసుధాకరాదులమతము ప్రామాణికము కాజాలదు.

ఉపదేశసాహసి గ్రంథవిషయము.

ఈ గ్రంథము గద్యపద్యాత్మకముగ భాగద్వయము గలది. ఇందు గద్యభాగమునందు ౩ ప్రకరణములును, పద్య భాగమునందు ౧౯ ప్రకరణములును గలవు. ప్రప్రథమమున జిజ్ఞాసువులగు ముముక్షువులకు విషయము సుబోధముగ తెలియుటకుఁగాను గురుశిష్యప్రశ్నోత్తరరూపముగ కొన్ని విషయము లిందు ప్రతిపాదింపఁబడినవి,

గద్యభాగమునందుఁగల ౩ ప్రకరణములందు

వాక్యసంఖ్య ౧౧౬.

పద్య (శ్లోక)భాగమునందుఁగల ౧౯ ప్రకరణములందు

శ్లోకసంఖ్య ౬౮౮ గలవు.

జననమరణాదిక్లేశభూయిష్టమగు నీ సంసారచక్రము ఇట్టిదని తర్కింపశక్యముకానిది. ఇందు ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికతాపత్రయతత్తువులగుజీవులకు అట్టితాపత్రయనివృత్తికై

ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థములే సమర్థములు. వీనిం జెందుటకు లోకశాస్త్రసిద్ధమయిన ఉపాయముదృష్టము, అదృష్టము ననిద్వివిధము “ఆకలిఁగొన్న వాఁడు భుజింపవలయును” ఈ మొదలగునవి శాస్త్రాపేక్షలేకయే వ్యవహారసిద్ధములగును. ఏలయనఁగా, భుజించుటవలనఁ దృప్తియు, దేహపుష్టియుం గలుగునని సర్వజనులకుం దెలిసినవిషయమే. ఇత్వాదికమే దృష్టవ్యవహారము. స్వర్గమోక్షములయొక్క ఫలములు అదృష్టములగుటచేత నివి శాస్త్రాపేక్షగలవిగ నుండును. ఏలయన, నెల్లరయొక్కదృష్టి మోహముచే బద్ధమైయుండుటచేత సద సద్వివేకము లోపించియున్నది. మోహమును దొలఁగించు వివేకమునుగలిగించునది శాస్త్రముగాక వేఱొకటిలేదు. కావున సద్గురువులను ఆశ్రయించి శాస్త్రార్థరహస్యములను జనులు గ్రహింపవలసియున్నది. ఇయ్యది అదృష్టమయినది.

ఈ శాస్త్రము కర్మమును బోధించునదొకటి, బ్రహ్మమును బోధించునదొకటియు నని ద్వివిధముగనున్నది. ఈ రెండింటికినిఁ గ్రమముగ స్వర్గమును మోక్షమును ఫలములు. మహామోహముచే నంధప్రాయమగు లోకమునకు నియామక మగుశాస్త్రమే దివ్యచతుస్సువు. ఈ శాస్త్రమునకు మూలమగు శ్రుతియే చతుర్విధపురుషార్థములను బోధించెను. గీతాదులు నీయర్థమునే వివరించెను. “క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి” — (స్వర్గభోగసాధనమగు పుణ్యము క్షీణింప మఱల నర జన్మ మెత్తును) అని గీతావచనము. “న స పునరావర్తతే” — (ముక్తునకు పునర్జన్మములేదు) అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఇట్టి మోక్షశాస్త్రమును బ్రహ్మసూత్రము లనుపేర వేదవ్యాసుల

వారురచించిరి. శ్రీమద్వేదవ్యాసులురచించిన బ్రహ్మసూత్ర జాతమునకు, భగవద్గీతలకు, ఉపనిషదాదులకు శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదులు భాష్యమును రచించి మందాధికారు లందు దయతో మఱల వివిధములగు వేదాంతప్రకరణగ్రంథ ములను రచించిరి. ఈ వేదాంతప్రకరణగ్రంథాభ్యాస ముచేత సుకుమారమతులుసయితము అద్వైతసిద్ధాంతము ననాయాసముగఁ దెలిసికొనఁగలరు. ఈ ప్రకరణగ్రంథములలో ప్రథానమగు నీ “యుపదేశసాహస్రీ” యా రామండలమున సుధాంశువున లె విలసిల్లుచున్నది. ఎట్లన, ప్రతపతులు కనప చ్చెడి పలువిధములగునాక్షేపములన్నింటిని శిష్యప్రశ్న పూర్వ కముగ నుపన్యసించి యాయాక్షేపములను సద్యుక్తిధారచే నివారించి, యనేకవిధములుగ శిష్యులకు బోధించుటచే నీ గ్రంథమునకు “ఉపదేశసాహస్రీ” యను నామము సార్థక మయ్యెను అని యీ గ్రంథరాజమును ఆమూలాగ్రముగఁ బరిశీలించెడి సుజనులకు విదితమగును. కనుక నీవచనమున విశేషోక్తిగాని, అత్యుక్తిగాని లేదు

ఇతరగ్రంథములలో ఈగ్రంథముయొక్కప్రశస్తి.

ఉపదేశసాహస్రీ - నైష్కర్మ్యసిద్ధి, బృహదారణ్య భాష్యవార్తికము

నైష్కర్మ్యసిద్ధి, బృహదారణ్యభాష్యవార్తికగ్రంథ కర్తయగు సురేశ్వరాచార్యుఁడు తనగ్రంథములందు ఈఉప దేశసాహస్రీగ్రంథమునుండి కొన్నిశ్లోకములను ప్రమాణార్థ ముదాహరించియున్నాఁడు:—

ఉపదేశసాహస్రి ౬-వ(విశేషాపోహం)ప్రకరణమునందుగల—

శ్లో. చిత్వాత్మక్తేన హస్తేన స్వయం నాత్మా విశిష్యతే,
తథాశిష్టేన సర్వేణ యేనయేన విశేష్యతే. ౧

తస్మాత్త్మక్తేన హస్తేన తుల్యం సర్వం విశేషణమ్,
అనాత్మ త్వేన తస్మాత్ జ్ఞోః ముక్త స్సర్వవిశేషణైః. ౨

విశేషణ మిదం సర్వం సాధ్వలంకరణం యథా,
అవిద్యాధ్యాసత స్సర్వం జ్ఞాతఆత్మన్యసద్భవేత్. 3

జ్ఞాతై వాత్సా సదాగ్రాహ్యో జ్ఞేయముత్సృజ్యకేవలః,
అహమిత్యపియద్గ్రాహ్యం వ్యవేతాంగసమం హి తత్. ౪

ఉపదేశసాహస్రి, వావిళ్ల వారికూర్పు. పుటలు ౧౮౨-౧౮౪.

అనుశ్లోకములు నైష్కర్మ్యసిద్ధియను గ్రంథమునందు చతుర్థా
ధ్యాయమునందు ప్రామాణ్యార్థ మీవిధముగా పీఠికలో
నుదహరింపఁబడినవి:—

“ ఏషసంక్షేపతః పూర్వాధ్యాయత్రయస్యార్థ ఉక్తః,
సోఽయం న్యాయోఽపి వేదాంతార్థః శాస్త్రాచార్య
ప్రసాదలభ్యోఽపి అనపేక్షితశాస్త్రాచార్యప్రసాదః అన
న్యాయపేక్షిత సిద్ధస్వభావత్వాత్ కేశ్చిత్ శ్రద్ధధానైః
నప్రతీయతే, తేహంసంగ్రహార్థ మభిమతప్రామాణ్యో
దాహరణమ్:—

శ్లో. భగవత్పూజ్యపాదైశ్చ ఉదాహర్యైవమేవ తు,
సువిస్పష్టోఽస్తదుక్తోఽర్థః సర్వభూతహితైః పిభిః. ౧౯

అని కొంతవిషయము ననువదించి ౨౬, ౨౮, ౨౯, ౨౯ శ్లోక
ములుగా పరిగ్రహింపఁబడినవి.

నైష్కర్మ్యసిద్ధి. వావిళ్ల వారికూర్పు. ౪-అధ్యాయ. పుటలు ౪౬౨, ౪౬౯-౪౭౦.

ఉపదేశసాహస్రీ ౧౫-వ (నాన్యదన్యత్) ప్రకరణమునందుగల:-

శ్లో. దృశ్యత్వా దహమి త్యేషోఽనాత్మధర్మోఘటాదివత్, తథా

ఽన్యేప్రత్యయాజ్ఞేయా దోషాశ్చాత్మాఽమలోహ్యతః.

శ్లోకము. నైష్కర్మ్యసిద్ధి ౪-వ ప్రకరణమునందు, ౩౦-వ శ్లోకముగ గైకొనఁబడినది.

ఉపదేశసాహస్రీ ౧౮-వ (తత్త్వమసి) ప్రకరణమునందుగల ఈక్రిందిశ్లోకములు:—

౨౬, ౭౮, ౯౬, ౯౭, ౯౯, ౧౦౧, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౨, ౨౩౨ శ్లోకములు. నైష్కర్మ్యసిద్ధి ౪-వ అధ్యాయమునందు ౪౩, ౨౦, ౨౨, ౨౩, ౨౪, ౨౫, ౩౪, ౩౫, ౩౬, ౩౭, ౩౮, ౪౫, ౪౬ శ్లోకములుగ గైకొనఁబడినవి. విస్తరభయముచేత శ్లోకముల నిచట వ్రాయలేదు.

ఉపదేశసాహస్రీయందుగల శ్లోకములయొక్కభావము నైష్కర్మ్యసిద్ధియందు ౩ అధ్యాయమునందు కొన్నితావులఁ గైకొనఁబడినది. (చూ. ఉపదేశ ౧౮-వ ప్రకరణ; శ్లో. ౧౨౧, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬ నైష్కర్మ్యసిద్ధి ౩-వ అధ్యాయ. శ్లో. ౨౦, ౪౪)

శ్లో. ఏవం గౌడైః ద్రావిడైర్నః పూజ్యై రయమర్థః ప్రభాషితః,
అజ్ఞానమాత్రోపాధి స్స న్నహమాది దృగీశ్వరః. ౪౪
(నైష్కర్మ్యసిద్ధి. ౪ అధ్యాయ. వావిళ్లప్రతి. పుట ౪౭౯)

ఇట్లే బృహదారణ్యభాష్యవార్తికమునందుకూడ ఒక్క శ్లోకము గైకొనఁబడినది.

పై ప్రమాణములవలన ఈ యుపదేశసాహస్రి విద్య
ద్వారవమును గడించిన గ్రంథరాజమని ఎఱుంగునది.

ఉపదేశసాహస్రి - వేదాంతదేశికుని శతదూషణి.

విశిష్టాద్వైతమతప్రవర్తకులలో పండితసార్వభౌము
లగు వేదాంతదేశికులవారు అద్వైతమత ఖండనార్థమొనర్చిన
శతదూషణియను గ్రంథమునందు ౫౯-వ వాదమునందు ఈ
యుపదేశసాహస్రి గ్రంథమునుండి కొంతభాగమును పూర్వ
పక్షముగా పరిగ్రహించి ఖండించుచున్నటుల తెలియవచ్చు
చున్నదిగాని ఆ 'శతదూషణి' యను గ్రంథము కొంతవఱకు
మాత్రమే ముద్రితమయినది లభించుచున్నది కాని సమగ్ర
ముగ లభింపకపోవుటచేత ఆ విషయమునుగూర్చి విశేషించి
ఏమియు నిట వ్రాయ వలనుపడలేదు.

పైన చెప్పిన విషయములవలన ఈ 'యుపదేశసాహస్రి'
యనుగ్రంథము అద్వైతులకును తత్ప్రతిపక్షులకును గణ
నీయమయిన గ్రంథముగా నున్నటుల గ్రహింపవచ్చును.

శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యకృత గ్రంథములు.

౧ భాష్యగ్రంథములు. ౧౯.

౧-౧౦ *ఈశాదిదశోపనిషత్తులకుభాష్యము; ౧౧ నృ
సింహతాపిన్యపనిషత్ భాష్యము, ౧౨ శ్వేతాశ్వతరోపనిష
ద్భాష్యము, ౧౩ *సనత్సుజాతీయభాష్యము, ౧౪ అధ్యాత్మ
పటలభాష్యము, ౧౫ హస్తామలకీయభాష్యము, ౧౬, *విష్ణు
సహస్రనామభాష్యము, ౧౭ *లలితాత్రిశతిభాష్యము, ౧౮
*బ్రహ్మసూత్రశారీరకభాష్యము, ౧౯*గీతాభాష్యము.

ప్రకరణగ్రంథములు.

౧ *ఉపదేశసాహస్రీ (గద్యపద్యాత్మకము), ౨*వివేక చూడామణి, ౩ ప్రపంచసారము, ౪*మహావాక్యదర్పణము, ౫*అపరోక్షానుభూతి, ౬ శతశ్లోకి, ౭ ప్రబోధసుధాకరము, ౮ వేదాంతసారము, ౯*వేదాంతడిండిమము, ౧౦ సదా చారము, ౧౧ వాక్యవృత్తి, ౧౨*ఆత్మబోధ, ౧౩*ఆత్మానాత్మ వివేకము, ౧౪ ఆత్మచింతనము, ౧౫*హరిమీడేస్తుతి, ౧౬ విజ్ఞాననౌక, ౧౭ యోగతారావళి, ౧౮ స్వాత్మానందప్రకాశము, ౧౯ జీవన్ముక్తానందలహరి, ౨౦*శివానందలహరి, ౨౧*సౌందర్యలహరి, ౨౨*ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, ౨౩*పంచీ కరణము, ౨౪ రాజయోగము, ౨౫ పంచదశీవ్యాఖ్యానము (బ్రహ్మవిద్యావిలాసము), ౨౬*సిద్ధాంతబిందువు(దశశ్లోకి), ౨౭ అద్వైతానుభూతి, ౨౮ అనాత్మశ్రీనిగర్హణము, ౨౯ స్వరూపానుసంధానము, ౩౦ ప్రాధానుభూతి, ౩౧ బ్రహ్మజ్ఞానావళి మాల, ౩౨ లఘువాక్యవృత్తి, ౩౩ నిర్వాణమంజరి, ౩౪ బ్రహ్మానుచింతనము, ౩౫ తత్త్వోపదేశము, ౩౬ మాయాపంచకము, ౩౭*ఏకశ్లోకి, ౩౮*రామకర్ణామృతము, ౩౯ గాయత్రీ భాష్యము, ౪౦*సర్వవేదాంతసిద్ధాంతసారసంగ్రహము, ౪౧ దేవీపూజావిధానము.

స్తోత్రాదులు—లఘుగ్రంథములు. ౭౪

౧—౧౦ భజగోవిందస్తుతి, లక్ష్మీనృసింహస్తోత్రము, కనక ధారాస్తుతి, కాశీసారము, కృష్ణాష్టకము, గోవిందాష్టకము, కాలభైరవాష్టకము, దశావతారస్తుతి, పంచమహాయుధ

స్తోత్రము, త్రిపురసుందరీమానసపూజ, ౧౧-౨౦ త్రిపుర
సుందరీచతుష్టప్యపచారపూజ, ఆత్మానందాష్టకము, నవరత్న
మాలికాస్తోత్రము, మహావాక్యస్తోత్రము, శివపంచాక్షరపంచ
కము, ఆర్తత్రాణ గంగాధరాష్టకము, బ్రహ్మనామావళి,
స్వరూపానుసంధానస్తోత్రము, యతిపంచకము, జీవబ్రహ్మైక్య
స్తోత్రము, ౨౧-౩౦ దక్షిణామూర్త్యష్టకము, శివమానస
పూజ, మానసపూజాప్రకారాష్టకము, విశ్వనాథనగర్యష్ట
కము, అన్నపూర్ణాష్టకము, మణికర్ణికాష్టకము, నిర్వాణషట్క
ము, కృష్ణాష్టకము, శ్రీరామభుజంగస్తోత్రము, శివభుజంగ
స్తోత్రము, ౩౧-౪౦ సుబ్రహ్మణ్యభుజంగస్తోత్రము, అంబాష్ట
కము, విష్ణుపాదాదిస్తుతి, భవానిస్తోత్రము, పాండురంగాష్ట
కము, అచ్యుతాష్టకము, షట్పది, ఆత్మపంచకము, కౌపీనపంచ
కము, వైరాగ్యపంచకము, ౪౧-౫౦ *మనీషాపంచకము,
*సాధనపంచకము, దత్తాత్రేయసహస్రనామావళి, జగన్నా
థాష్టకము, యమునాష్టకము, ౨; నర్మదాష్టకము, గంగాష్ట
కము, శారదాస్తుతి, ౫౧-౬౦ విఠలస్తోత్రము, త్రివేణీస్తవము,
యమునాభుజంగస్తోత్రము, మీనాక్షీపంచరత్నము, హనూమ
త్పంచరత్నము, లక్ష్మీనృసింహపంచరత్నము, విష్ణుభుజంగ
స్తోత్రము, మీనాక్ష్యష్టకము, నిర్గుణమానసపూజ, భ్రమరాం
బాష్టకము, ౬౧-౭౦ శివపంచాక్షరనక్షత్రమాల, ద్వాదశలింగ
స్తోత్రము, అర్ధనారీశ్వరస్తోత్రము, శారదాభుజంగప్రయా
తము, కాశీపంచకము, గణేశపంచరత్నము, గణేశభుజంగ
స్తోత్రము, శివపాదాదిస్తుతి, వేదసారశివస్తోత్రము, సువర్ణ

మాలాస్తుతి, భగవంతానసపూజ, మృత్యుంజయమానసిక పూజ.

జ్ఞాపిక:— తెలిసినంతవఱకు గ్రంథనామములను ఇందు చేర్చి యున్నాఁడను. లఘుగ్రంథములందును, ప్రకరణగ్రంథములందును, మఱి కొన్నిగ్రంథములు ఆచార్యకృతములు గలవని కొందఱు తెలంచుచున్నారు. ఈ సూచియందు లేని గ్రంథ నామములను తెలిపెదరుగాక.

* ఈగుర్తుగలగ్రంథములు ఆంధ్రాక్షరములందు ముద్రింపఁ బడియున్నవని గ్రహించవలయును. స్తోత్రాదిలఘుగ్రంథముల కీవిషయమును గ్రహింపవలదు.

ఈ 'ఉపదేశసాహస్రీ' అతిసులభశైలిగల వేదాంత గ్రంథరాజమయినప్పటికినీ, ఆంధ్రాక్షరములయం దింతవఱకు ముద్రింపఁబడియుండ లేదు. వేదాంతశాస్త్రచతనమునందును, స్వాత్మానుభవమునందును వన్నెకెక్కినవారును, ఆంధ్రబ్రాహ్మణులును, ఆంధ్రభీష్టులనదగినవారును, మహర్షి కల్పులును, గోదావరిజిల్లా మోడేకుఱ్ఱుగ్రామవాస్తవ్యులును అగు శ్రీనిమిషకవి వెంకయ్యపంతులవారి యభిమతానుసారము బ్రహ్మశ్రీ, పేరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే ఆంధ్రతాత్పర్యసహితముగ వ్రాయఁబడి శ్రీ కామర్షి వెంకటసుబ్బయ్యగారిచేత సంపాదితమయిన యీగ్రంథరత్నమును వావిళ్లరామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ సంస్థకు అధిపతులును, కీర్తిశేషులయిన శ్రీరామ స్వామిశాస్త్రులవారి పుత్రరత్నములును, ప్రాచీనవిద్యాప్రచారైకతాన మనస్కులును అగు శ్రీయుత వావిళ్ల వేంకటేశ్వర శాస్త్రులవారు ముద్రించిప్రకటించిరి. శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పా

దాచార్యులవా రొనర్చిన భాష్యగ్రంథములు, ప్రకరణగ్రంథములన్నియు మూలగ్రంథములయినను ఆంధ్రాక్షరములందు ఇంతదనుక ముద్రింపఁబడియుండ లేదు. ఇయ్యది ఆంధ్రదేశీయులకు తమ దేశమునందును భాషయందునుగల అభిమానాభావమును సూచించును. ఆచార్యులవా రొనర్చిన గ్రంథములన్నియు వావిళ్లవారు త్వరలో ప్రకటించునటుల ఆంధ్రులు ప్రోత్సాహమునొనర్తురనుతలంపుతోడనే పీఠికయందాచార్యకృతగ్రంథముల పట్టికను చేర్చితిని. విద్యాప్రచారదీక్షాపరాయణులును, సంస్కృతాంధ్రగ్రంథముద్రణసమధిగత కీర్తిశోభితులును అగు శ్రీవేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారు శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారి గ్రంథముల నన్నింటిని ప్రకటించి ఆంధ్రులకు జ్ఞానామృతమును పంచిపెట్టెదరు గాక! ఆంధ్రదేశీయులగుపండితోత్తములు ఇంతవఱకు ప్రకటింపఁబడని శ్రీశంకరాచార్యగ్రంథములకు ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యాదులను అధునా తనులగు సదాచారపరాయణులు గ్రహించువిధమున సులభశైలిలో ముద్రణానుకూలముగ వ్రాసిపంపి ప్రకాశకులగు శ్రీవేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారికి ప్రోత్సాహము నొనర్తురుగాక!

చెన్నపట్టణము. } ఇట్లు,
శ్రీముఖ మార్గశిర బహుళసప్తమి. } కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

ఉపదేశసాహస్రి — విషయసూచిక.

గద్యప్రబంధము—ప్రథమభాగము (పుటలు ౧-౧౨౬)

౧. శిష్యానుశాసనప్రకరణము.

(వాక్యసంఖ్య ౧-౪౫; పుటసంఖ్య ౧-౪౯.)

విషయము.	వాక్యసంఖ్య.	పుట.
శాస్త్రీయానుబంధసంగ్రహము	౧	౧
సంగ్రహముగ చెప్పినదానిని వివరించుట	౨	౨
గురూపసదనము	౩	౪
మఱల మఱల గురూపదేశావశ్యకతకు హేతువు	౪	౫
జ్ఞానప్రాప్తిహేతు జాతోపదేశము	౫	౭
గురుకర్తృకోపదేశక్రమము	౬	౮
శ్రుతిస్తోత్రప్రమాణములచేత బ్రహ్మముయొక్క లక్షణమును దెలుపుట	౭	౯
ఉపదేశించినతర్వాత బుద్ధి నిశ్చయార్థము ఆచార్యుఁడు శిష్యుని మఱల ప్రశ్నించుట	౯	౧౩
చక్కఁగా విషయపరిజ్ఞానములేనిశిష్యునియొక్క ఉత్తరము౧౦		౧౩
ఆచార్యుఁడు శిష్యునకు మఱల ఉపదేశించి అతనియజ్ఞాన మును తొలఁగించుట	౧౧	౧౪
స్థూలదేహభిమానత్యాగానంతరము శిష్యుఁ డాచార్యునితో పలుకుట	౧౨	౧౪
శిష్యుని ప్రశంసించుచు ఆచార్యుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చుట౧౩		౧౬

విషయము.	వాక్యసంఖ్య.	పుట.
శరీరము భిన్నజాత్యన్వయసంస్కారములు గలదనుటకు ఉప పత్తిని తెలుపుట	౧౮	౧౮
శరీరోత్పత్త్యుపదేశము	౧౯	౨౦
సూక్ష్మశరీరాభిమానపరిత్యాగము	౨౨	౨౩
పరమాత్మయే త్కేత్రజ్ఞాడనుటకు స్మృతిప్రమాణము	౨౪	౨౫
జీవపరమాత్మలకభేదము అనుభవవిరోధమని శిష్యునిశంక	౨౫	౨౬
ఆచార్యుఁడు శిష్యునిశంకను నివారించి భేదదృష్టి అనర్థకా రిణియని నిందించుట	౨౬	౨౬
అభేదదృష్టి ప్రశంసాపూర్వకముగ ససాధనమగు కర్తృపరిత్యా జ్యమని ప్రతిపాదించుట	౨౮	౨౮
జీవపరమాత్మైక్యమును యుక్తులచేత ప్రతిపాదించుట	౩౩	౩౨
బాధాదికము ఆత్మధర్మముకాదని శ్రుతిస్మృతిప్రమాణపుర స్సరముగ తెలుపుట	౩౬	౩౮
బ్రహ్మైకత్వము తాకికవైదికవ్యవహారవిరుద్ధమని శిష్యుఁడు శంకించుట	౩౯	౪౨
శిష్యునిశంకకు ఆచార్యుని సమాధానము	౪౦	౪౩
కర్తృకాండాప్రమాణ శంకాతత్పరిహారములు	౪౧	౪౫
ఆవిద్యోన్మూలనఫలము	౪౩	౪౭
మోక్షేచ్ఛ కలిగినపిదప ససాధనముగ కర్తృను పరిత్యజించ వలయునని నిర్ణయించుట	౪౪	౪౮

౨. కూటస్థాద్వయాత్మబోధప్రకరణము.

(వాక్యసంఖ్య ౪౫-౧౧౧ ; పుటలు ౫౦-౧౧౭).

ముముక్షువునకు వేదాంతశ్రవణవిధిని సూచించుచు సంసార విషయకమగు శిష్య ప్రశ్నను అనువదించుట	౪౫	౫౦
శిష్యాశ్వాసన పురస్సరముగ ఆచార్యునియుత్తరము	౪౬	౫౨

విషయము.

వాక్యసంఖ్య.

పుట.

విశేషవిషయములను బోధించు నిమిత్తము అవిద్యావిషయముయి శిష్యుని ప్రశ్నను అనువదించుట	౪౯	౫౩
ఆచార్యుని సమాధానము	౫౦	౫౩
అధ్యాస అనుపపత్తియని ప్రదర్శించుచు శిష్యుఁడు ప్రశ్నించుట	౫౧	౫౪
ఆచార్యుని సమాధానము	౫౨	౫౬
ఆత్మనాత్మలు రెండును అధ్యస్తములగుటచేత తత్త్వానుపపత్తియని శిష్యుఁడు శంకించుట	౫౫	౫౯
ఆచార్యుని సమాధానము	౫౬	౬౦
ఆచార్యుని యుత్తరము నంగీకరించిన వైనాశికపక్షము ప్రాప్తించునని శిష్యునిశంక, ఆచార్యుఁ డందుల కొసంగిన యుత్తరము	౫౭	౬౧
కూటస్థవిషయకమయిన శిష్యుని శంక	౭౪	౭౬
ఆచార్యుఁ డొసంగిన తత్సమాధానము	౭౫	౭౮
ఉపలబ్ధ (గ్రహించువాఁడు) కూటస్థుఁడు కాఁజాలఁడని శిష్యునిశంకలు, ఆచార్యుఁ డొసంగిన తత్సమాధానములు	౭౬-౮౫	౭౯
కూటస్థుఁ డవస్థాత్రయసాక్షియనుట యనుపపన్నమని శిష్యుని శంకలు, ఆచార్యుఁడొసంగిన తత్సమాధానములు	౮౬	౮౮
ప్రమాణ సిద్ధజ్ఞాననిత్యత్వానిత్యత్వశంకాపరిహారములు నిత్యచైతన్యస్వరూపుఁడు జ్ఞాత కాఁజాలఁడని శిష్యుని శంక	౯౪	౯౭
ఆచార్యుఁడొసంగిన తత్సమాధానము	౧౦౩	౧౦౪
నిత్యచైతన్య స్వరూపుఁడు కర్త కాఁజాలఁడని శిష్యునిశంక, ఆచార్యుఁడొసంగిన తత్సమాధానము	౧౦౪	౧౦౫

విషయము.	వాక్యసంఖ్య.	పుట.
అవగతి ప్రమాణఫలమనియు, అది కూటస్థస్వరూపమనియు, చెప్పట పరస్పర విరుద్ధమని శిష్యునిశంక, ఆచార్యుఁ డొసంగిన తత్ప్రమాధానము	౧౦౮	౧౧౩
ఆచార్యుని యుపదేశానంతరము శిష్యుఁడు ద్వైతము మిథ్యయని తాను తెలిసికొన్నటుల పలుకుట	౧౦౯	౧౧౩

3 పరిసంఖ్యానప్రకరణము.

(వాక్యసంఖ్య ౧౧౩-౧౧౬; పుటలు ౧౧౮-౧౨౬).

జ్ఞానదార్థార్థము చెప్పినవిషయమునే మఱల విమర్శించి చెప్పట	౧౧౨	౧౧౮
ఆత్మ శబ్దాదివిలక్షణుఁడని నిరూపించుట	౧౧౪	౧౨౦
ఆత్మ శబ్దాదివిలక్షణుఁడు మాత్రమేకాఁడు వికారరహితుఁ డనియు నిరూపించుట	౧౧౬	౧౨౪

గద్యప్రబంధము సమాప్తము.

ద్వితీయభాగము, పద్య(శ్లోక)ప్రబంధము. ౧౨౯-౬.

౧. ఉపోద్ఘాతప్రకరణము.

(౧-౨౬ శ్లోకములు. పుటలు ౧౨౯—౧౩౫).

మంగళాచరణపూర్వకముగ బ్రహ్మవిద్యారంభసమర్థనము	౧	౧౨౯
జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని నిరూపించుట	౬	౧౩౮
జ్ఞానకర్త సముచ్చయవాదము-తత్త్వంధనము	౮	౧౪౦
కర్త కాండాప్రమాణశంక, తత్పరిహారము	౧౬	౧౪౫
అవిద్య మఱల కలుగదని నిరూపించుట	౧౮	౧౪౮

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య. పుట.

జ్ఞానమేసహాయాంతరనిరపేక్షముగ మోక్షహేతువని

శ్రుతియు క్రిప్రమాణములచేత నిరూపించుట	౨౦	౧౫౦
ఉపనిషచ్ఛబ్దనిర్వచనము	౨౬	౧౫౪

౨. ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తిప్రకరణము.
(శ్లో. ౧-౪; పుటలు ౧౫౬-౧౬౦).

బ్రహ్మజ్ఞానము వాక్యశ్రవణమువలన కలుగదనుశంక,
తత్పరిహారము

౧ ౧౫౬

ఉత్పన్నమైన బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రత్యక్షాదికముచేత బాధిం
పబడునని శంక, తత్పరిహారము

౩ ౧౬౧

౩. ఈశ్వరాత్మప్రకరణము.
(శ్లో. ౧-౪; పుటలు ౧౬౫—౧౬౯.)

జీవబ్రహ్మములకభేదము

౧ ౧౬౫

భేదమును నెడల వేదవాక్యములకు విరోధమని నిరూపించుట

౩ ౧౬౭

౧. తత్త్వజ్ఞానప్రకరణము.
(శ్లో. ౧-౫; పుటలు ౧౭౦—౧౭౬.)

అనేకజన్మసంచితకర్మ మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము కావున

ఆత్మజ్ఞానమువలన మోక్షములభింపదని శంక

౧ ౧౭౦

ప్రార్థకర్మఫలాంతమునందే జ్ఞానముత్పత్తియగునని తత్సమా
ధానము

౩ ౧౭౨

౫. బుద్ధ్యపరాధప్రకరణము.
(శ్లో. ౧-౫; పుటలు ౧౭౭—౧౮౧)

అందఱకు ఆత్మజ్ఞానాపేక్ష యేల కలుగదనుటకు ఉదాహరణ

అభ్యాయిక

౧ ౧౭౭

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య.

పుట.

సంసార విభ్రమమునకు కారణము

౨

౧౭౮

ముముక్షువులందఱు పదార్థవివేచనముచేయవలయును

౫

౧౮౧

౬. విశేషాపోహప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౧౬; పుటలు ౧౮౨-౧౮౬).

సూత్రాపాయముగ పదార్థవివేచనోపాయము

౧

౧౮౨

విశేషణములు ఆత్మ కాజాలవు

౩

౧౮౩

ఆత్మ అన్యనిరపేక్షముగ స్వతస్సిద్ధమని నిరూపించుట

౫

౧౮౫

౭. బుద్ధ్యరూఢప్రకరణము.

(శ్లోక. ౧-౬; పుటలు ౧౮౭-౧౯౨).

బుద్ధ్యరూఢమయినవిషయమును స్వానుభవముతో స్పష్టిక
రించుట

౧

౧౮౭

ఆత్మకు వికారిత్యాదిదోషములులేవని నిరూపించుట

౩

౧౮౯

ఆత్మ నిత్యశుద్ధుఁడు, అద్వితీయుఁడు అని నిరూపించుట

౫

౧౯౦

౮. మతివిలాపనప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౬; పుటలు. ౧౯౩-౨౦౦).

బుద్ధ్యాత్మలకు సంవాదరూపముగ మనఃప్రశమోపదేశము

౧

౧౯౩

వితత్ప్రకరణనిర్మాణకారణము

౫

౧౯౯

౯. సూక్ష్మతావ్యాపితాప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౯; పుటలు ౨౦౧-౨౦౧).

ఆత్మ నిరతిశయసూక్ష్మత్వవ్యాపిత్యములు గలవాఁడని నిరూ
పించుట

౧

౨౦౧

బ్రహ్మాదిస్థావరాంతమయిన జగత్తు ఆత్మకు శరీరభూతమని
నిరూపించుట

౪

౨౦౪

స్వరూపజ్ఞానము నిత్యము నిర్విషయము అని నిరూపించుట

౭

౨౦౭ ✓

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య. పుట.

౧౦. (దృశిస్వరూప) పరమార్థదర్శనప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౧౪; పుటలు ౨౧౨-౨౨౫).

ఆత్మ నిర్విషయస్వభావుడని స్వానుభవపూర్వకముగ తెలు

పుట

౧

౨౧౨

ఆత్మ జన్మజరామరణాదికములులేక కూటస్థాద్వయస్వభావుడని శ్రుతిప్రమాణముచేత తెలుపుట

౩

౨౧౪

ఆత్మ తత్త్వపరిజ్ఞానమునకు ఫలము మోక్షప్రాప్తి

౧౦

౨౨౨

ఆత్మ వేత్తయొక్కస్వరూపము

౧౩

౨౨౪

౧౧. ఈక్షీతృత్వప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౧౬; పుటలు ౨౨౬-౨౪౧).

కర్తగాని, కర్తసహితజ్ఞానముగాని మోక్షమునకు హేతువగు

ననుశంక, తత్తండనము

౧

౨౨౬

ద్వైతము లేనియెడల ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవిరోధము, వైదిక

తాకికవ్యవహారలోపము అగుననుశంక, తత్పరిహారము ౪

౨౨౯

కర్తలు మోక్షహేతువనునెడల వచ్చెడి అనుపపత్తి

౧౫

౨౪౦

౧౨. ప్రకాశప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౧౯; పుటలు ౨౪౨-౨౫౮).

ఆత్మ, చిదాభాసవిశిష్టాంతఃకరణములకు గల యధార్థవివేచ

నము తెలియకపోవుటచేతనే యధార్థ పరిజ్ఞానము

లేదని నిరూపించుట

౧

౨౪౨

ఆత్మ యాధాత్మ్యపరిజ్ఞానార్థము తత్త్వమస్యాది శ్రుత్యప

దేశము

౫

౨౪౭

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య. పుట.

చిత్ప)కాశాత్త నిత్యుడని నిరూపించుచు నియోజ్యుడు		
కాడని నిరూపించుట	౧౬	౨౧౬

౧౩. అచక్షుష్టప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౨౬; పుటలు ౨౧౬-౨౨౩).

ఆత్మ శుద్ధత్వాచలత్వాదిగుణములుగలవాడని నిరూపించుట	౧	౨౧౬
ముముక్షువునకు సంసారనివృత్త్యుపాయమును బోధించుట	౧౧	౨౧౬
ఆత్మ అవికారికావున అతనికి విక్షేపసమాధులులేవు	౧౪	౨౧౬
ఆత్మ సంపూర్ణుడు	౧౯	౨౧౮
ముముక్షువు సర్వదా 'అహంబ్రహ్మసి' యని అనుసంధానము చేయవలయునని ప్రోత్సహించుట	౨౧	౨౨౨

౧౪. స్వప్నస్మృతిప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౧౦; పుటలు ౨౨౪-౩౦౮).

అంతఃకరణము ఆపరోక్షమని నిరూపించుట, తత్ఫలము	౧	౨౨౪
ఆత్మయందు హేయాదులు లేవని అనుభవపూర్వకముగ తెలుపుట	౧౧	౨౨౪
ఆత్మను సర్వదా స్మరించుచుండవలయును	౧౬	౨౨౪
బ్రహ్మము అక్షరస్వరూపము	౨౦	౨౨౬
ఆత్మవేత్తకు కర్మ ఫలమునుశంక-తన్నిరాకరణము	౨౩	౨౨౮
ఆత్మజ్ఞునకు కలిగెడిఫలము	౨౬	౨౯౧
ఆత్మకు కర్తవ్యశేషములేదు	౩౦	౨౯౨
ఆత్మ దేహద్వయమునకు వేరియినవాడు	౪౧	౩౦౦

విషయము.

స్లోకసంఖ్య.

పుట.

౧౫. నాన్యదన్యత్ప్రకరణము.

(స్లో. ౧-౫౪; పుటలు ౩౦౯-౩౪౬).

స్వభావాశుద్ధుఁడగు ఆత్మ సాధనవిశేషములచేత శుద్ధుఁడు

అగుననివాదించెడి కొందఱియొక్కమతము, తన్నిరా

కరణము

౧

౩౦౯

ద్రష్టయే దృశ్యమనియెడి భాట్టమతము, తన్నిరాకరణము

౪

౩౧౫

ఆత్మ సాక్షిస్వరూపుఁడు

౫

౩౧౬

మోక్షార్థము విద్వాంసుఁడు కర్తృలనాచరింపవలయునని శంక

తత్పరిహారము

౬

౩౧౭

ముముక్షువు బ్రహ్మప్రాప్తికయి పదార్థవివేచనము చేయ

వలయును

౧౯

౩౨౫

జాగ్రదాద్యవస్థలు, తత్సాక్షియగు ఆత్మ

౨౨

౩౨౯

ముముక్షువునకు చేయవలసినదానిని ఉపదేశించుట

౩౬

౩౩౩

ఆత్మస్వయంప్రకాశము, జ్ఞేయత్వాభావము

౪౦

౩౩౯

౧౬. పార్థివప్రకరణము.

(స్లో. ౧-౭౪; పుటలు ౩౪౭-౩౯౫).

స్థూలశరీరమే ఆత్మయనువారిమతమును ఖండించుట

౧

౩౪౭

ఇంద్రియాత్మవాదిమతఖండనము

౨

౩౪౮

బుద్ధ్యాత్మవాదిమతఖండనము

౪

౩౪౯

బాధమతఖండనము

౧౪

౩౫౬

శూన్యాత్మవాది మతఖండనము

౧౫

౩౫౬

జైన (దిగంబర) మత నిరాకరణము

౨౨

౩౬౩

శాక్యమత నిరాకరణము

౨౩

౩౬౪

విషయము.	శ్లోకసంఖ్య.	పుట.
శూన్యమతమును నిరాకరింపఁబోవుచు అద్వైతమతము యుక్తిసమృతమని నిరూపించుట	30	325
సాంఖ్యమత ఖండనము	౪౫	32౬
సాంఖ్యమతమునందు ప్రధానపురుషులకు పరస్పరము సంబం ధము లేదను విషయమయి వివరించుట	౪౯	32౯
వైశేషికమతప్రక్రియా విమర్శనపూర్వకముగ తన్మత ఖండనము	౫౧	3౩౦
బంధము ఆజ్ఞానాత్మకము, మోక్షస్వరూపము	౫౮	3౩2
పరపక్షనిరాకరణ పూర్వకముగ స్వమతోపసంహారము	౬౮	3౯౧

౧౭ సమ్యక్జ్ఞాతిప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౮౯; పుటలు 3౯౬—౪౫౨).

గురుదేవతా నమస్కారము	౧	3౯౬
ఆత్మలాభమే శ్రేష్ఠమయినది	౪	3౯౮
ఆత్మయున్నను బ్రహ్మమన్నను ఒక్కటియే	౧౦	౪౦3
తపస్సుచేత చిత్తమును శోధింపవలయును	౨౨	౪౧౨
ఆత్మకు బహుత్వము మాయాకల్పితముగాని పారమార్థికము కాదు	౨2	౪౧౫
ఆత్మసాక్షాత్కారము కలుగ నేరదని ఆక్షేపము	33	౪౧౯
తత్పరిహారము	3౪	౪౧౯
ఆత్మ బుద్ధియందు తెలియబడు నెడల బుద్ధి ధర్మము కావల యునను శంకకు సమాధానము	3౫	౪౨౦
పరమాత్మ భావాభావములకు సాక్షిగ స్ఫురించుచునే యుం డును, అట్టియాత్మ నిత్యుడు, నిర్వికారుడు	3౬	౪౨౧
జ్ఞానికి కర్మలు త్యాజ్యములని నిరూపించుట	౪3	౪౨౪

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య.

పుట.

గుర్వాశ్రయణము

౫౨

౪౨౯

పదార్థవివేకము

౫౪

౪౩౦

ముముక్షువు చేయవలసిన బ్రహ్మనుసంధానక్రమము

౫౭

౪౩౩

ప్రకరణార్థోపసంహారము

౮౨

౪౪౮

౧౮. తత్త్వమసిప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౨౩౩; పుటలు ౪౫౩-౫౯౬).

గురునమస్కారపురస్సరముగ సంప్రదాయ శుద్ధి నిరూ

పణము

౧,౨

౪౫౩

తత్త్వమస్యాది మహావాక్యవిమర్శవలననే అపరోక్షజ్ఞానము,

అనర్థనివృత్తి కలుగునని ప్రతిపాదించుట

౩

౪౫౫

ప్రసంఖ్యానవాదిమతోత్థాపనము

౯

౪౫౯

స్వసిద్ధాంతనిరూపణము

౧౯

౪౬౬

ఆత్మప్రమాణములకు గోచరుఁడుకాఁడు

౨౪

౪౭౦

ఆత్మను శబ్దము (వేదాంతశాస్త్రము) కూడ ముఖ్యవృత్తితో

బోధింపజాలదు

౨౮

౪౭౪

త్రివిధభేదములుగల ఏకదేశిమతమును నిరాకరించుటకయి

తన్మతసంగ్రహము

౩౪

౪౭౯

ఆభాసనిరూపణపూర్వకముగ చిచ్ఛాయావాది మున్నగుమత

ముల నిరాకరణము

౩౭

౪౮౦

ఆత్మయందు 'జానాతి' మున్నగు శబ్దవ్యవహారమునకు అను

పపత్తి యనుశంక

౫౧

౪౯౩

శంకాపరిహారము

౫౭

౪౯౮

బుద్ధివిషయమై తార్కికసౌగతాదులకుఁ గల మతముయొ

క్క నిరాకరణము

౬౭

౫౦౪

విషయము.	శ్లోకసంఖ్య.	పుట.
ఆభాసవిషయకమయిన శంకాపరిహారములు	౭౫	౫౦౯
యుష్మదస్తద్వివేకము	౯౦	౫౧౮
పదార్థతత్త్వము నెఱింగినవానికే మహావాక్యము సఫలవిజ్ఞాన దాయకమని నిరూపించుట	౯౯	౫౨౫
జ్ఞేయార్థస్వభావనిరూపణము	౧౦౫	౫౨౮
విజ్ఞానవాది శౌద్ధమతనిరాకరణము	౧౪౧	౫౪౮
జాతకును జ్ఞానమునకును గలసంబంధము	౧౫౩	౫౫౪
వివేకావివేకములకు బాధ్యబాధకభావము	౧౬౦	౫౫౯
తత్త్వంపదములు ఏకార్థబోధకము లగునెడల పర్యాయపద ములా ? మున్నగుశంకలకు పరిహారము	౧౭౩	౫౬౬
త్వంపదార్థవివేకము	౧౮౧	౫౭౧
తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యార్థవిచారము	౧౮౪	౫౭౨
ప్రకారాంతరముచేత ప్రసంఖ్యానప్రాప్తినిరాసము	౨౦౬	౫౮౨
ప్రకరణార్థోపసంహారము	౨౩౧	౫౯౪

౧౯. ఆత్మమనస్సంవాదప్రకరణము.

(శ్లో. ౧-౨౮; పుటలు ౫౯౭-౬౧౫).

సంసారము మనోఽధ్యాసనిబంధనమని తెలుపుటకయి ఆత్మ మనస్సంవాదము	౧	౫౯౭
ఆత్మ అద్వితీయుఁడు	౯	౬౦౩
ఆత్మ వికల్పనాదులకు ఆవిషయుఁడు	౧౩	౬౦౭
విచారము అద్వైతనిశ్చయమునకు హేతువు	౧౪	౬౦౭
ఈవిషయమునందు నిశ్చయజ్ఞానములేనివారికి అనర్థప్రాప్తి కలుగును	౧౯	౬౧౨
వస్తువు కారణముగాని కార్యముగాని కాదు	౨౧	౬౧౪

విషయము.

శ్లోకసంఖ్య. పుట.

ద్వైతాభాసనిరూపణము

౨౫

౬౧౭

ప్రకరణోపసంహారము-మంగళము

౨౮

౬౧౯

ఉపదేశసాహస్రీ-పారిభాషికపదవివరణము

౬౨౧

ఉపదేశసాహస్రీ-శ్లోకములకు అకారాద్యనుక్రమణిక

౬౩౨

ఉపదేశసాహస్రీ విషయసూచిక సమాప్తము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

గద్యప్రబంధము-ప్రథమభాగము.

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

౧. శిష్యానుశాసనప్రకరణము.

గద్య. అథ మోక్షసాధనోపదేశవిధిం వ్యాఖ్యాన్యమో
ముముక్షూణాం శ్రద్ధధానానా మర్థినా మర్థాయ. ౧

శ్లో. ప్రణమ్య రామాభిధమాత్మధీపదం
జగత్ప్రసూతి స్థితి సంయమాయనమ్,
తదాత్మ కాఽ శంకరపూర్వకా స్మరూన్
మయోపదేశార్థ విభాగ ఉచ్యతే.

తాత్పర్యము:— అథశబ్దము, ఓంకారము అను నీరెండును పూర్వ
కాలమునందు బ్రహ్మకంతమునుండి వెలువడుటవలన మంగళప్రదములు.
లేక, విస్తారముగ ననేకశాస్త్రములను వివరించిన సిద్ధుట యనియు అథశబ్ద
మున కర్థము చెప్పనగును. మోక్షమనగా ప్రపంచరహిత బ్రహ్మత్వస్ఫుర
ణము. దీనికి సాధనము ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యమగు ఆత్మజ్ఞానము. దీనిని
బోధించురీతిని వివరింతుము. మోక్షమనుపదముచేత నీశాస్త్రమందు ప్రత్య
క్షత్వమగు బ్రహ్మము విషయము. ప్రత్యక్షత్వమనగా నామరూపములు

కాక తద్విలక్షణమగు సద్వస్తువు. దానికి తత్త్వజ్ఞానమే సాధనము. సాధన సాధ్యమగు అజ్ఞాననివృత్తియే ఫలము. వీలయిన సిద్ధమగు బ్రహ్మ మెప్పుడును సాధ్యముకానందున, నా సిద్ధవస్తువును ఆవరించిన యజ్ఞానము తొలగింపబడెను. ప్రయోజనము. ఇచట సాధనమువలన సాధింపఁదగినదని తెలియవలెను. బోధ్యబోధకభావము సంబంధము. శ్రద్ధగలిగి తత్త్వార్థమును దెలియఁగోరు ముముక్షువు అధికారి. ముముక్షువనఁగా ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి పురుషార్థములతో మోక్షమునే కోరువాఁడు. శ్రద్ధగల వారనఁగా కర్తములు చేయుటయందుగాని, యితరశాస్త్రములను చదువుటయందుగాని శ్రద్ధలేక తత్త్వశాస్త్రమునందే మిగుల రుచిగలవారలు. అర్థినాం అనఁగా నీశాస్త్రార్థజ్ఞానమును గోరువారలు. అనఁగా పాండిత్యమువలనఁ గీర్తినిఁగోరువారల కీతత్త్వశాస్త్రమునం దధికారము లేదని భావము. ఇట్లు అనుబంధచతుష్టయము సూచింపఁబడినది. ఇట్టి అధికారముగల వారల కుపకారము గలుగుటకై దీనిని వివరించెదము.

అవతారిక :—సంగ్రహముగఁ జెప్పినయర్థమును స్పష్టపఱచుచున్నాఁడు:—

మూలము:—తదిదం మోక్షసాధనం జ్ఞానం సాధనసాధ్యా దనిత్యా త్వర్వస్తా ద్విరక్తాయ త్యక్తపుత్రవిత్తలో కైషణాయ ప్రతిపన్నపరమహంస పారివ్రాజ్యాయ శమదమదయాదియుక్తాయ శాస్త్రప్రసిద్ధశిష్యగుణ సంపన్నాయ శుచయే బ్రహ్మణాయ విధివ దుపసన్నాయ శిష్యాయ జాతికర్తృవృత్తవిద్యాభిజనైః పరిక్షితాయ బ్రూయా త్పునఃపునః యావద్ద్రహ్మణం దృఢీభవతి.

తా. మోక్షసాధనమగు ఈజ్ఞానశాస్త్రము, ఈక్రింది గుణములుగల శిష్యునకుపదేశింపవలెను. తత్ = గ్రంథాంతరమునం దధికముగఁ జెప్పఁబడినది. ఇదం = ఇపు డిచటఁ జెప్పఁబోవునది. ఈ చెప్పఁబోవుజ్ఞానము కారణసమేతమగు బంధమును దొలఁగించుటవలన బ్రహ్మత్వభావమును గలిగించును. ముముక్షువు ఈశాస్త్రమునం దధికారి యని చెప్పఁబడెను. ఆయధికారి గుణములెవ్వియన, కృషివలనఁ గలిగిన సస్యాదులును, యాగమువలన గలిగిన స్వర్గాదులును సాధనసాధ్యములు. ఇవి సాధనములచేఁ బుట్టింపఁబడినందున అనిత్యములు. వీనియందు వాంఛలేనివాఁడును; అనఁగా పుత్రార్థము వివాహమందు వాంఛ పుత్రేషణ, యాగాది కార్యములను జేయుటకు గోవులు మొదలగు ధనమందును అపరవిద్యయందునుగల కోరిక విత్తేషణ; పుత్రులచేతను, యాగాది హేతువగు అపరవిద్యచేతను సాధ్యములగు నీలోకమును పితృలోకమును దేవలోకమును గోరుట లోకైషణ, వీనిని వదలినవాఁడును, సాధనములను వదలుటచేత సాధ్యాభిలాష లేదని తెలియఁబడును. ఇందుకు - “న కర్తృణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వ మానశుః.” అను శ్లోకప్రమాణము. ‘సంన్యాసమును గ్రహించినవాఁడు’ అను విశేషణముచే ద్వైతవాదులకు అద్వితీయాత్మ తత్త్వోపదేశగ్రహణమం దధికారము లేదని తెలియవలెను. శమమనఁగ అంతరింద్రియనిగ్రహము (మనస్సును నిలుపుట). దమమనఁగా బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము. దయయనఁగా నేప్రాణికిని ద్రోహముకోరకుండుట. ఆదిపదముచేత ఉపరతి తితిత్వా సమాధాన శ్రద్ధలు గ్రహింపవలెను. ఇవిగలవాఁడును అభిమానము అసూయ మొదలగు దుర్గుణములను విడిచి శుచిత్వము, సామర్థ్యము, స్నేహము, జిజ్ఞాస, నిర్మమత్వము మొదలగు శాస్త్రప్రసిద్ధ శిష్యగుణములు గలిగి యథాశాస్త్రముగ శరణుపొందిన బ్రాహ్మణకుమారునకుపదేశింపవలెను. జనకాదులకు పూర్ణజ్ఞానమున్నను సంన్యాసధర్మమం దధికారము లేదని బ్రాహ్మణపదమువలనఁ దెలియవలెను. కుండుఁడు, గోశకుఁడు.

క్షత్రియుఁడు కాకుండ, జాతిని పరీక్షించి, పతితుఁడు శఘ్నుఁడు కాకుండ
 కర్తమును పరీక్షించి, విద్యను గ్రహించినతరువాత దానిని రక్షించుటకై
 ఆచారస్వభావములను బరీక్షించి, ఉపదేశమును వ్యర్థము నేయకుండుటకై
 యింతకుముందు నేర్చిన విద్యను మంత్రములను బరీక్షించి, (ఇందుకుఁ
 బ్రమాణము— “నాప్రశాంతాయ దాతవ్యం నాపుత్రాయాశిష్యాయవా
పునః.”) కులమును జనసానమునుకూడ పరీక్షించి, యిట్టి శిష్యునకు దృఢజ్ఞా
 నము గలుగు వర్తంతము మాటిమాటికి బోధింపవలెను.

అవ. ఇట్టి శిష్యునకే బోధింపవలెననుటయందును, ఈ
 శిష్యుఁడు గురువును ¹బ్రసాదింపఁజేయవలయు ననుటయం
 దును ప్రమాణమగు శ్రుతినిఁ జెప్పుచున్నారు:—

శ్రుతిశ్చ:— ‘పరీక్ష్యలోకా...తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్’
 ఇతి, దృఢగృహీతా హి విద్యా ఆత్మనః శ్రేయసే సం
 తత్యై చ భవతి, విద్యాసంతతిశ్చ ప్రాణ్యసుగ్రహాయ
 భవతి, నారివ నదీం తీర్తిరోః, శాస్త్రం చ—‘యద్య
 ప్యస్తా ఇమా మద్భిః పరిగృహీతాం ధనస్య పూర్ణాం
 దద్యాదేతదేవ తతో భూయః’ ఇతి అన్యథా చ జ్ఞాన
 ప్రాప్త్యభావాత్ ‘ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద’ ‘ఆచా
 ర్యాద్ధైవ విద్యా విదితా’ ‘ఆచార్యః స్థావయితా
 తస్య సమ్యక్జ్ఞానం స్థవ ఇహోచ్యతే’ ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః,
 ‘ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానమ్’ ఇత్యాది స్మృతిభ్యశ్చ. 3

1 తనయందు గురువునకుఁ దయగలుగునటుల ప్రవర్తించుట.

తా. 'పరీక్ష్యలోకాన్' అనునది మొదలుకొని 'తత్త్వతో బ్రహ్మ విద్యాం' అనువఱకునుండు గ్రంథముచేత పైనిచెప్పిన యర్థము చెప్పబడెను. దృఢముగ గ్రహింపబడిన విద్య తనకు శ్రేయస్సుకొఱకును శిష్యపరంపరోపయోగముకొఱకును నుపయోగించును. శిష్యపరంపర కిచ్చినవిద్య తాను నదిని దాటుట కుపయోగించుకొను నావ సముద్రములో మునిగి పోవు నితరులనుగూడ నుద్ధరించునటుల ఇతరులనుగూడ పరమపదమును పొందించుటకై యుపయోగించును. ఇదియే విద్యాసంతతి. ఇట్లు పరీక్షితుడగు శిష్యునకు విద్యనియ్యవలెనుగాని ధనబోభాదికముచేత నెవని కోయొకనికి నియ్యఁగూడదు. ఇందుల కీదిగువ శ్రుతిస్త్రుతులు ప్రమాణములు. ఎవరైనను సముద్రవర్యంతమును ధనపూర్ణమునగు భూమి నిచ్చి రేని యట్టివారలకైనను నీ బ్రహ్మవిద్య నియ్యరాదు. ఏలయనఁగా నీ బ్రహ్మవిద్య విత్తపూర్ణ భూదానముకంటె నధికము. ఆకాశాది పంచభూతములకును భౌతికములకును ఆధారమగు బ్రహ్మమును బోధించుటకు నీభూమాత్రదానము సమానముకాదని భావము.

“పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివి” యను శ్రుతి సకలప్రపంచముకంటె బ్రహ్మ మతీతమని చెప్పుచున్నది. గురువుకృపచే విద్య నుపదేశింపనేల? శాస్త్రప్రమాణమువలన నేర్చుకొనరాదా? అనిన నట్లు స్వయముగ నేర్చుకొనిన విద్య జారగర్భమువలె వన్నెకెక్కదనియు, ఆచార్యునివలన నేర్చుకొనినవిద్యయే సిరమగునదనియు శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. నమస్కరించి వినయపూర్వకముగ ప్రార్థించినయెడల సద్గురువులు నీకు తత్త్వము నుపదేశింతురని యీగీతావాక్యము సయితము చెప్పుచున్నది:—“తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా, ఉపదేశ్యంతి తే జానం జానినస్తత్త్వదర్శినః.”

అవ. ఒకసారి వినుటచేతనే విద్యకలుగఁగా మాటి మాటికి నేల యుపదేశింపవలె నను శంక కుత్తరము చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. శిష్యస్య జ్ఞానాగ్రహణం చ లింగైర్బుద్ధ్వా తదగ్రహణ హేతున్ అధర్మశాకిక ప్రమాదనిత్యానిత్యవస్తువివేక విషయాసంజాత దృఢపూర్వశ్రుతత్వలోక చింతావేక్షణ జాత్యాద్యభిమానాదీన్ తత్ప్రతిపక్షైః శ్రుతిస్త్వతి విహితైః అపనయేత్ అక్రోధాదిభిః అహింసాదిభిశ్చ యమైః, జ్ఞానావిరుద్ధైశ్చ నియమైః. ౪

తా. సద్గురువు శిష్యునియొక్క ముఖవికారములచేతను, అతని వాక్యములచేతను, చేష్టలచేతను, శిష్యుఁడు జ్ఞానమును చక్కఁగ గ్రహింప లేదనియు, విరుద్ధముగ గ్రహించెననియుఁ దెలిసికొని, గ్రహింపమికిఁ గల హేతువులను తన్నివర్తక శ్రుతిస్త్వతివాక్యములను బోధించుటచేత తొలఁగింపవలయును. పూర్వజన్తమునందును, ఈజన్తమునందును సంపాదించఁబడినట్టి అధర్మము, స్వేచ్ఛాచారము, స్వేచ్ఛాసంభాషణము, స్వేచ్ఛాభక్షణ రూపమగు ప్రమాదమువలనను, నిత్యము చైతన్యము, అనిత్యము జడము ననెడి వివేకము లేకపోవుటవలనను గలిగిన యే 1 శ్రవణానిశ్చయముగలదోదానిని మంచియుక్తులచేఁ దొలఁగించి వివేకమును గలిగింపవలయును. మఱియు, తనను లోకులు పూజించుటచే నగు ఆనందము, నిందించుటచే నగు దుఃఖము ననెడి దేహభిమానమును, అమానిత్వము అదాంభికత్వము మున్నగు ముందు చెప్పఁబడు సుగుణములచేఁ దొలఁగింపవలయును. త్వంపదమునకుఁగల లక్ష్మ్యార్థమును బోధించుటచేత జాతికులాభిమానములను విడిపింపవలెను.

1 గురుప్రొక్తవాక్యమందు నన్నికలేకుండుట.

ఇతరులను ధిక్కరింపకుండుట ఆదిపదముచే గ్రహింపవలెను. క్రోధమును, కామమును, హింసను, చౌర్యమును మాని సత్యమును బ్రహ్మచర్యమును గ్రహించవలెను. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరునియందు చిత్తము నిల్పుట యను నియమములు నను సుగుణములు స్వీకరింపఁబడెనేని జ్ఞానమునకు విరుద్ధములగు విఘ్నేపములు తొలఁగునని భావము. తీర్థయాత్రాచాంద్రాయణాదికములును, ఉపవాసాదికములును, దేహాభిమానము ప్రధానముగ గలుగుటవలన కర్మమునే పెంచుచు జ్ఞానమున కవరోధముగ నుండును గనుక జ్ఞాని వీని నాదరింపరాదు. ౪

అవ. ఇట్లు జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకము లగువానినిఁ దొలఁగించు నుపాయములను జెప్పి, యిపుడు జ్ఞానసాధనములను జెప్పుచున్నారు:—

మూ. అమానిత్వాదిగుణం చ జ్ఞానోపాయం సమ్యక్గ్రాహయేత్.

తా. అహంకారము, దంభము, ద్వేషము, అసూయ మొదలగు జ్ఞానవిరుద్ధగుణములను వదిలిన శిష్యునకు దృఢముగ జ్ఞానము గలుగునట్లు మాటిమాటికి బోధింపవలెను.

అవ. ఇట్లు ఆచార్యవృత్తమును జెప్పి, ఆచార్యుని లక్షణములను జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. ఆచార్యస్తు ఊహాపోహగ్రహణధారణశమదమదయానుగ్రహాదిసంపన్నో లబ్ధాగమో దృష్టాదృష్టభోగేష్వనాసక్తః త్యక్తసర్వకర్మసాధనో బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణిస్థితః అభిన్నవృత్తో దంభదర్పకుహకశాత్యమాయా

మాత్స్యర్యాన్యతాహంకారముమత్వాది దోషవివర్జితః
 కేవల పరానుగ్రహప్రయోజనో విద్యోపయోగార్థి
 పూర్వముపదిశేత్ - 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దేకమే
 వాద్వితీయమ్' 'యత్ర నాన్యత్పశ్యతి' 'ఆత్మైవేదం
 సర్వమ్,' 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్' 'సర్వం
 ఖల్విదం బ్రహ్మ' ఇత్యాద్యాః ఆత్మైక్యప్రతిపాదనపరాః
 శ్రుతిః.

౬

తా. తత్త్వజ్ఞానమును దెలియఁగోరినవార లిటువంటి గురువును
 ఆశ్రయింపవలెనని యిచట నియమింపఁబడుచున్నది. కాని, యింతకు
 మునుపే కృతార్థుడగు గురువున కీనియమములతోఁ బనియేలేదు. ఆయా
 చార్యగుణము తెవ్వియనఁగా—ఉపోహ = శిష్యుఁడు చెప్పలేనిదానినికూడ
 తా నూహించుట; లేక, ఉపదేశించునపుడు శిష్యునకు బోధానుకూలములగు
 యుక్తులను గల్పించుట; అపోహః=శిష్యుఁడు గ్రహించిన మిథ్యాగ్రహణ
 మును దొలఁగించుట; లేక, సిద్ధాంతప్రతికూలవాక్యములను నిరాకరించు
 శక్తి. గ్రహణం=శిష్యుఁడుచేయు ప్రశ్నములను, ఆక్షేపములను వెంటనే
 నిశ్చయించు శక్తి. ధారణం=శిష్యుఁ డడిగినప్రశ్నకు సమాధానము చెప్ప
 నట్టిసమయమునందు శిష్యుఁ డడిగినప్రశ్నార్థము మఱువకుండుట. దయా =
 దుఃఖముగలవారలయం దనుగ్రహబుద్ధి. అనుగ్రహః = ఆదుఃఖమును
 దొలఁగింపఁ బూనుట. ఆదిపదముచేత శరణుపొంది నమ్రుడైన శిష్యునిఁ
 గరుణతో విడువకుండుట యని తెలియవలెను. ఈదృశగుణగర్విష్టుఁ డగు
 సద్గురువు శిష్యుని సంసారసాగరమునుండి ఉద్ధరింపఁగలఁడు. మఱియు,
 గురువు గురుసంప్రదాయాగతవిద్య కలిగియుండవలెను. ఐహికాముష్మిక
 సుఖములం దాదరములేనివాఁడును, సాధనపరిగ్రహమందు పరాజ్ఞుఁడగుట
 వలన సాధ్యభోగముల నపేక్షింపనివాఁడును అని తెలియవలెను. మహా

వాక్యార్థశ్రవణమువలన ప్రత్యగాత్మ తత్త్వము నెఱిగినవాడును, పరమాత్మ యొక్కడు కలఁడని పరోక్షజ్ఞానముమాత్రమేకాక నిత్యాపరోక్షముగ “బ్రహ్మైవాహమస్మి” యని స్ఫుటమైన అపరోక్షాత్మానుభవముగలవాడును గురువనఁబడునని తాత్పర్యము. స్వేచ్ఛాచారము లేక సదాచారసంపన్నుఁడును, డంబము, వంచన, నైఋర్యము, మాత్సర్యము, పుత్రాదులయందు మమకారము మొదలగు దుర్గుణములు లేనివాడును, నిర్వేదముగల సచ్చిష్యునకు బోధించుటకంటె నన్యమగు కర్తవ్యాంశమేమియు లేనివాడును, విద్యను నశింపఁజేయక కాపాడువాడునై యుండవలెనని భావము. ఏజ్ఞానమువలన సర్వమును విడిచెనో ఆజ్ఞానమునుకూడ విడువవలెనని “త్యజధర్మ మధర్మం చ ఉభే సత్యాన్యతే త్యజ, ఉభేసత్యాన్యతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తత్త్యజ.” అని శాస్త్రము చెప్పుచున్నను మూర్తిమంతము కానిజ్ఞానము నెట్లు విడువఁదగునని యాక్షేపింపరాదు. ఏలయనఁగా—వినయవైరాగ్యాది సద్గుణశాలియగు శిష్యున కావిద్య నుపదేశించుటయే జ్ఞానత్యాగమనఁబడును. తరువాత ఉపదేశవాక్యములను జెప్పుచున్నాఁడు. ఈ మహావాక్యములు జీవాత్మ పరమాత్మలకు ఏక్యమును బోధించును. ‘సత్, బ్రహ్మ, భూమా’ అనునవి బ్రహ్మనామములు. విరోధములేక ఆత్మపరములని చెప్పుటకే బహుశాఖావాక్యముల నుదాహరించిరి.

అవ. ఆ బ్రహ్మ మొదలగు శబ్దములచే జెప్పఁబడు వస్తువు ఏది? అది అద్వితీయ మెట్లగుననుశంకకు ఉత్తరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. ఉపదిశ్య చ గ్రాహయేత్ బ్రహ్మణో లక్షణమ్:—
‘య ఆత్మా ౭పహతపాప్తా’ ‘యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ’ ‘యో ౭శనాయాపిపాసే’ ‘నేతినేతి’ ‘అస్థూ లమనణు’ ‘స ఏష నేతినేతి’ ‘అదృష్టం ద్రష్టం’ ‘విజ్ఞాన

మానందం బ్రహ్మ' 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' 'అ
దృశ్యే లనాత్మ్యే లనిరుక్తే' 'స వా ఏష మహా నజ
ఆత్మా' అప్రాణో హ్యమనాః' 'సబాహ్యభ్యంతరో హ్య
జః' 'విజ్ఞానఘన ఏవ' 'అనంతర మబాహ్యమ్' 'అన్య
దేవ తద్విదితా దథో అవిదితా దధి' 'ఆకాశో వై నా
మ' ఇత్యాది శ్రుతిభిః.

2

తా. సద్గురువు వినీతుడగుశిష్యున కుపదేశముచే నీబ్రహ్మలక్షణములను
దెలుపవలెను.—

బ్రహ్మము జాగ్రదాద్యవస్థలను తద్ధర్మములను కనిపెట్టుచు నంతట
నిండియుండునది. ఒక యవస్థయందుండి మఱియొక యవస్థయందుండనిది
కాదు. హారమందలి దారము అన్ని పూసలయందును నుండును గాని యొక
పూసయందుండి మఱియొక పూసయందుండనిది కాదు. ప్రియాప్రియముల
నంటని పరంజ్యోతియగు పరబ్రహ్మమును దెలిసి ఉపాసింపవలెను; అనఁగా
బ్రహ్మము తానేయని భావింపవలెను. ఉపాధులు భిన్నములైనను చైతన్య
మేకమే. అంతఃకరణము జీవునకు ఉపాధి. అంతఃకరణాభావము బ్రహ్మము
నకు ఉపాధి. సర్వాంతరమగు ఆత్మ బుద్ధివృత్తిరూపమగు దృష్టికి సాక్షి;
క్షుత్పిపాసలనెడి ప్రాణధర్మములు లేనివాడు. శోకమోహదులగు అంతః
కరణధర్మములు లేనివాడు. సాక్షాదపరోక్షమగువాడును, దృశ్యములన్ని
యు ఆత్మకాదనియు, ఆయాత్మ అన్నిటినిఁ జూచునదికాని చూడఁబడు
నది కాదనియు, అపూర్వము అనఁగా కారణములేనిది కనుక కార్యము
కాదనియు, అపరమనఁగా కార్యములేనిది కనుక కారణము కాదనియు
'తత్' పదమున కర్థము చెప్పఁబడెను. మనఃప్రాణాదులను స్వస్వకార్యము
లందు బ్రేరేపించుచు వానినిఁ బ్రకాశింపజేయు ఆత్మతత్త్వము కార్య

కారణములకంటె వేఱైనదియు, నామరూపములను ప్రకాశింపజేయుచు స్వయముగఁ బ్రకాశించునదియును. ఈమొదలగు శ్రుతివాక్యములు ప్రసిద్ధములు.

అవ. ఇట్లే స్మృతియందును గలదు-స్మృతియనఁగా వేదాంతశాస్త్రమున భగవద్గీతయనియే యర్థముఁ జెప్పుచున్నాఁడు:-
 మూ. స్మృతిభిశ్చ—‘న జాయతే మ్రియతే’ ‘నాదత్తే కస్య చిత్పాపమ్’ ‘యథాఽఽకాశస్థితో నిత్యమ్’ ‘క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విధి’ ‘న స త్తన్నాసదుచ్యతే’ ‘అనాదిత్వా నిర్గుణత్వాత్’ ‘సమం సర్వేషు భూతేషు’ ‘ఉత్తమః పురుషస్తవ్యః’ ఇత్యాదిభిః శ్రుత్యుక్తలక్షణావిరుద్ధా భిః పరమాత్మాసంసారిత్వప్రతిపాదనపరాభిః తస్య సర్వేణానన్యత్వప్రతిపాదనపరాభిశ్చ.

తా. ఆ శ్రుత్యుక్తబ్రహ్మలక్షణమునే స్మృతులును జెప్పుచున్నవి. ‘విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేతి, కోన్వేనం జనయే త్పునః, మర్త్యః స్విత్స్మ త్యునా వృక్షః కస్తాన్తులా త్ప్రరోహతి’ ఇతి పుష్టస్య స్వరూపం విజ్ఞానానందలక్షణమితి తత్పదార్థతత్త్వముపలక్షితం = మృత్యుగ్రగ్రస్తమగు ఈ ప్రపంచము తిరిగి ఆనందమువలనఁ బుట్టునని తాత్పర్యము. ఇట్లు “బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం” అని బ్రహ్మవేత్తపరమానందమును బొందునని యుపక్రమింపఁబడిన బ్రహ్మమునకు “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” అని సత్యజ్ఞానానంతములు లక్షణములుగఁ జెప్పి పిదప “తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశః సంభూతః” అను నీమొదలగు శ్రుతులచేత మాయాశబలితమగు ఆబ్రహ్మమునుండి ఆకాశాది భూతోత్పత్తినిఁ జెప్పి, ఆ భూతములందును, ఆభూతకార్యములందును “తత్సృష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశత్” అని ప్రవేశమును జెప్పి తరువాత అధ్యారోపితవస్తుజాత

మునకు లేదులేదని అపవాదమును జెప్పి పరమాత్మనుమాత్ర మిశ్రుతులు
 శేషించుచున్నవి. “అదృశ్యే నాత్మ్యేనైరుక్తే” “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా,
 అథ సో భయంగతో భవతి, స య శ్చాయం పురుషే, యశ్చాసా
 వాదిత్యే స ఏకః.” ఈమొదలగు శ్రుతులు ఆత్మకు జాగ్రదాద్యవ
 స్థాభర్తములు లేవనియు, కామమువలన సంసారి, నిష్కామమువలన
 ముక్తుఁడు నగుననియు, బుద్ధివృత్తులు కలుగుచు పోవుచుండఁగా ఆత్మ
 వానికి సాక్షియనియు, ఆ పరతత్త్వము దృక్కుగాని దృశ్యముకాదనియు,
 గ్రహించువాఁడు గ్రహింపఁబడునది యను నుపాధులు మాయాకల్పితము
 లని వానిని కడకుఁద్రోయఁగా నంతటను చైతన్యమాత్రమే, గృహమందలి
 వస్తువులనన్నిటినిఁ దీసివేయఁగా, తీయుట కనువుగాని గగనమువలె
 మిగులుననియు, సకలభూతములకుఁ గారణమగు ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క
 యంశములే యగ్నికణములవలె నంతట జీవరూపముగ నుండుటచేత
 నుపాధికృతపరిచ్ఛేదము వాస్తవముగాక అఖండాకారమనియు బోధించును.
 ‘బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం పరిష్కం’, ‘ఇదం సర్వం యదయమాత్మా’ ఈ
 మొదలగు శ్రుతులు సర్వజగత్తు ఆత్మకంటె భిన్నముగలేదని చెప్పి, ఆయాత్మ
 అనంతము, అపారము, విజ్ఞానఘనము, కార్యకారణములకంటె భిన్నము
 అనియును బోధించినవి. ఈ స్మృతులు శ్రుత్యర్థమును దృఢపఱచుటకై
 ప్రవర్తించినవేకాని వానికి ప్రామాణ్యమును సంపాదించుటకుఁగాదు. సాంఖ్య
 స్మృతులను నివారించుటకై “అవిరుద్ధాభిః” అని స్మృతులకు విశేషణముంచఁ
 బడెను. పరమాత్మ అవిద్యాతత్కార్యసంబంధములు లేనివాఁడు. నిరంతర
 ప్రకాశస్వరూపుఁడు. ఇట్టి పరమాత్మ అవస్థాత్రయముకంటెను నుపాధిత్ర
 యముకంటెను వేఱు అని చెప్పటయే పరమాత్మ అసంసారి యని చెప్పట.
 సర్వాధిష్ఠానమనఁగా, ఆ నేకవిధచిత్రకల్పనమునకు నధిష్ఠానము గోడవలె,
 (గోడగాని బట్టగాని కాగితముగాని లేనిది చిత్రరువులేవియు నుండనట్లు)

పరమాత్మ సత్తలేనిది దృశ్యవస్తు వెదియు నుండజాలదు. కనుక ఆత్మసర్వాధి
ష్ఠానము. ఇట్టి యాత్మ తత్త్వమును బోధించుటకై తల్లివలె దయగల శ్రుతులు
ప్రవర్తించినవి. స్మృతులును ఈయర్థమునే దృఢపఱచినవి. ౮

అవ. ఇట్లు వాక్య ముపదేశించి శ్రుతిస్మృతివ్యాఖ్యా
నముచే బోధింపఁబడిన శిష్యునియొక్క అజ్ఞానసంశయవిపరీతా
పోహభావములను బోగొట్టి, బోధితార్థమందు బుద్ధిని స్థిర
పఱచుటకై మాటిమాటికి ఆచార్యుఁ డతని నడుగవలెనని
ఆచార్యకృత్యము నిపుడు చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏవం శ్రుతిస్మృతిభిః గృహీతపరమాత్మ లక్షణం శిష్యం
సంసారసాగరాదు త్తితీర్షం పృచ్ఛేత్ — క స్త్వమసి
సోమ్య! ఇతి. ౯

తా. శిష్యుని జ్ఞానమును బరీక్షించు నీశ్రుతి తెలిసినది యని చెప్పు
వానికిఁ గొంచెమే తెలిసెను అని చెప్పుచున్నది. “యది మన్యసే సువేదేతి
దభ్రమేవాపి నూనం త్వం వేత్థ బ్రహ్మణోరూపం”—(వత్సా! నీస్వరూప
మెట్టిది?) ౯

మూ. స యది బ్రూయాత్—బ్రాహ్మణపుత్రః అదో ౭న్వ
యః బ్రహ్మచార్యాసమ్, గృహస్థో వా, ఇదానీమస్మి
పరమహంస పరివ్రాట్ సంసారసాగరాత్, జన్తమృ
త్యుమహాగ్రాహత్ ఉ త్తితీర్షరితి. ౧౦

తా. గురు వట్లడుగఁగా శిష్యుఁడు “స్వామీ! నేను బ్రాహ్మణుఁడను.
మాది యిగోత్రము. బ్రహ్మచారిని (లేక) గృహస్థును. కాని యిపుడు

సంన్యాసి నై జననమరణరూప మకరములయొక్క పీడతోఁగూడిన సంసార సాగరమును దాటి, పారము చేరఁగోరుచున్నాను” అని చెప్పినేని. ౧౦

అవ. ఆచార్యుఁ డపుడు ‘అహహా! వీనికి ఇప్పటికిని దే హాభిమానము జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకముగ నున్నది’ యని దేహమే నేననెడి యా దురాగ్రహమును నిరాకరించుటకై మఱల బోధించుచున్నాఁడు:—

మూ. ఆచార్యో బ్రూయాత్—ఇహైవ తవ సోమ్య! మృత స్య శరీరం వయోభి రద్యతే, మృద్భావం వాఽఽప ద్యతే, తత్ర కథం సంసారసాగరా దుద్ధర్తు మిచ్ఛసీతి, న హి నద్యాః అపరే కూలే భస్తిభూతే నద్యాః పా రం తరిష్యసీతి. ౧౧

తా. వత్సా! మృతినొందినపుడు నీదేహము గ్రద్దలచేత తినబడును. లేదా, కాల్పబడి మట్టి యగునుగద; ఈదేహము లేదేని సంసారమునుండి దాటవలెనను కోరిక యెట్లు పొసఁగును? ఇవతలి యొడ్డున్నపుడేకద యవ తలియొడ్డునకుఁ బోగలవు. అట్లే బుద్ధియుక్తమగు నీదేహము లేదేని సంసార సాగరమును దాటలేవు. ౧౧

అవ. ఇట్లు స్థూలదేహము నేనను నభిమానమును బోఁగొట్టఁగా శిష్యుఁడు తాను దేహము కానని దేహము కంటె నన్యుఁడ నని తలంచుచు ‘నేను దేహముకాను దేహ ముకంటె నన్యుఁడ’ నని చెప్పినేని ఆచార్యుఁడు ౧౩-వ సూ త్రమును జెప్పవలయునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స ది యబ్రూయాత్ - “అన్యోఽహం శరీరాత్, శరీరం
 తు జాయతే మ్రియతే వయోభిరద్యతే మృద్భావమా
 పద్యతే శస్త్రాగ్న్యదిభిశ్చ వినాశ్యతే వ్యాధ్యాదిభిశ్చ
 ప్రయుజ్యతే, తస్మిన్ అహం స్వకృతధర్తాధర్తవశాత్
 పక్షీ నీడమివ ప్రవిప్త్వః పునః పునః శరీరవినాశే ధర్తా
 ధర్తవశాత్ శరీరాంతరం యాస్యామి, పూర్వనీడ
 వినాశే పక్షీవ నీడాంతరమ్, ఏవమేవాహ మనాదౌసం
 సారే దేవమనుష్యతిర్యక్ష్ణిరయన్థా నేషు స్వకర్తవశాదు
 పాత్రముపాత్రం శరీరం త్యజన్ నవం నవం చాన్య
 దుపాదదానో జన్తమరణప్రబంధచక్రే ఘటీయంత్రవత్
 స్వకర్తణా భ్రామ్యమాణః క్రమేణేదం శరీరమాసాద్య
 సంసారచక్రభ్రమణా దస్తాన్నిర్విణ్ణో భగవంత ముప
 సన్నోఽస్మి సంసారచక్రభ్రమణప్రశమనాయ, తస్తా
 న్నిత్య ఏవాహం శరీరాదన్యః, శరీరాణి ఆగచ్ఛ
 న్త్యపగచ్ఛంతి చ వాసాంసీవ పురుషస్యేతి.” ౧౨

తా. గురువర్యా! నేను శరీరముకాను. శరీరము పుట్టును, నశించును,
 గ్రద్దలచే తినబడును, శస్త్రములచే ఖండింపబడును, అగ్నిచే కాల్పబడును,
 రోగములచే పీడింపబడును. ఇట్టి దేహములందు పుణ్యపాప సంబంధమున,
 పక్షి గూటియందు నివసించి యాగూడు చెడఁగానే మఱియొకగూటియందు
 చేరునట్లు, ఆగూడువంటి దేహము చెడఁగానే పుణ్యపాప సంబంధమువలన
 ఉత్తమాధమ దేహములందు ప్రవేశించుచుండును. ఇట్లనాదియగు సంసార
 మందు పుణ్యాతిరేకమున మనుష్యముని దేవదేహములందును, పాపాతిరేక
 మున పశుపక్షికితాది దేహములందును బ్రవేశించి, యాభోగానంతరము

గ్రహించినదానిని వదలి క్రొత్తదేహమును గ్రహించుచు ఏతాముచక్రము వలె జననమరణములబొంది తిరుగుచు, క్రమముగ నీదేహమును బొంది, యీసంసారచక్రభ్రమణమునుండి విసివి, యీ భ్రమణము నివారించుకొనుటకై తమ చరణములను శరణుపొందితిని. కనుక నేను నిత్యుడను. శరీరము కంటె భిన్నుడను. పురుషునకు జీర్ణవస్త్రమువలె జీర్ణశరీరముపోయి క్రొత్తవి వచ్చుచుండును. 'కాని నేను నిత్యుడనే' యని భావము. ౧౨

అవ. ఆచార్యుడు శిష్యుని వివేకోక్తిని మెచ్చుచు నిట్లనుచున్నాడు:—

మూ. ఆచార్యో బ్రూయాత్—'సాధ్వవాదీః, సమ్యక్పశ్యసి, కథం మృషా అవాదీః బ్రాహ్మణపుత్రో ఽదోఽన్వయో బ్రహ్మచార్యాసమ్, గృహస్థో వా, ఇదానీ మస్మి పరమ హంసపరివ్రా'డితి. ౧౩

తా. పైని చెప్పినవిధమున వివేకముగల నీకు భ్రాంతిచే వర్ణాశ్రమాద్యభిమానము కలుగఁదగునా? యని నుడువవలెను. ౧౩

అవ. నాకు భ్రాంతి యెట్లుకలిగెనని శిష్యుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు:—

మూ. స యది బ్రూయాత్—భగవన్ కథ మహం మృషా ఽవాదిషమ్ ఇతి. ౧౪

తా. 'స్వామి! నేను అసత్యము నెట్లు చెప్పితిని' అని శిష్యుడనును.

అవ. అట్లడిగిన శిష్యునకు ఆచార్యుఁ డిట్లు చెప్పవలె ననుచున్నాడు:—

మూ. తం ప్రతి బ్రూయాదాచార్యః—'యత స్త్వం భిన్న జాత్యన్వయసంస్కారం శరీరం జాత్యన్వయసంస్కార

వర్జితస్యాత్తనః ప్రత్యభ్యజ్ఞాసీః బ్రాహ్మణపుత్రోఽదో
ఽన్వయ ఇత్యాదినా వాక్యేనేతి. ౧౫

తా. వత్సా! జన్మము, పిత్రాదికులము, జాతకర్తము, ఉపనయనము
మున్నగు సంస్కారములు శరీరమునకేకలదు కాని అత్త కెన్నడు నివి లేవు
కద. ఈదేహమునకంటె నన్యుడను, పక్షి యొకగూటినుండి మఱియొక
గూటిలోఁ బ్రవేశించు చందమున నొక శరీరమును విడిచి మఱియొక శరీ
రములోనికిఁ బోవుచుండునని చెప్పితివికద. ఇపు డీశరీరధర్మములు నీకుఁ గలు
గవు కనుక నీమాట సత్యముకానేరదు. ౧౫

అవ. శిష్యుఁడు గురువు నిట్లు ప్రశ్నించవలె నను
చున్నాఁడు.—

మూ. స యది పృచ్ఛేత్—కథం భిన్నజాత్యన్వయసంస్కా
రం శరీరమ్? కథం వా అహం జాత్యన్వయసంస్కార
వర్జితః? ఇతి. ౧౬

తా. శరీరమునకు జన్మగోత్రసంస్కారములు ఎట్లు వేఱైనవి? అవి
నాకేల లేవు? అని శిష్యుఁ డడుగును. ౧౬

అవ. అటులనడిగిన శిష్యునకు గురువు ఇట్లు బోధింప
వలె ననుచున్నాఁడు —

మూ. ఆచార్యో బ్రూయాత్—శ్రుణు సోమ్య తదేవ య
థేదం శరీరం త్వత్తో భిన్నం భిన్నజాత్యన్వయసం
స్కారం, త్వం చ జాత్యన్వయసంస్కారవర్జితః ఇత్యు
క్త్వా తం స్థారయేత్—స్తర్తు మర్హసి సోమ్య పరమా
ఉపదేశ—2

త్తానం సర్వాత్తానం యథోక్తలక్షణం శ్రావితోఽసి
 'స దేవ సోమ్యేదమ్' ఇత్యాదిభిః శ్రుతిభిః స్మృతిభిశ్చ,
 లక్షణం చ తస్య శ్రుతిభిః స్మృతిభిశ్చ. ౧౭

తా. కుమార! ఈ శరీరము నీకంటె భిన్నమును, వేఱగు జన్మగోత్ర
 సంస్కారములుగలది యెట్లయ్యెనో నీకీజాత్యాదు లెట్లులేవో చెప్పెదనని
 పూర్వమందు శ్రుతిస్మృతులు సర్వమున కాత్మయగు పరమాత్మస్వరూపము
 ను (చూ. సూ. ౮) చెప్పెనని సద్గురువు జ్ఞాపకముచేయవలెను. 'య ఆత్మా
 అపహత పాప్తా' ఈ మొదలగు శ్రుతులు, 'న జాయతే మ్రియతే' ఈ
 మొదలగు స్మృతులును. ౧౭

అవ. ఇట్లు స్వరూపమును స్మరింపఁజేసి శరీరములు
 భిన్నములగు జాతిగోత్రసంస్కారములు గలవని చెప్పుటకు
 శరీరోత్పత్తిరీతిని బోధింపవలెనని చెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ లబ్ధపరమాత్మలక్షణస్మృతయే బ్రూయాత్—యోఽ
 సావాకాశనామా నామరూపాభ్యా మర్థాంతరభూతః
 అశరీరః అస్థూలాదిలక్షణః అపహతపాప్ల త్వాదిలక్షణ
 శ్చ సర్వైః సంసారధర్మై రనాగన్ధితః యత్సాక్షా దప
 రోక్షా ద్భ్రష్టా ఏష త ఆత్మా సర్వాంతరః అవృష్టో
 ద్రష్టా అశ్రుతః శ్రోతా అమతో మంతా అవిజ్ఞాతో
 విజ్ఞాతా నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపః అనంతరః అభావ్యాః
 విజ్ఞానఘన ఏవ పరిపూర్ణః ఆకాశవత్ అనంతశక్తిః
 ఆత్మా సర్వస్య అశనాయాదివర్జితః ఆవిర్భావతిరోభావ
 వర్జితశ్చ స్వాత్మవిలక్షణయోః నామరూపయోః జగ

ద్వీజభూతయోః స్వాత్మస్థయోః తత్త్వాన్యత్వాభ్యామ
నిర్వచనీయయోః స్వసంవేద్యయోః సద్భావమాత్రే
ణాచింత్యశక్తిత్వా ద్వాక్రూ అవ్యాకృతయోః. ౧౮

తా. పరమాత్మానుసంధానము చేయుశిష్యునకు గురునిట్లు బోధింపవలయును—నామరూపముల కంతర్భూతుడై, ఆకాశ¹మనఁదగినఆత్మకు శరీరములేదు కనుక ఆత్మస్థూలముగాదు సూక్ష్మమును గాదు. ఆకాశమునకు మాలిన్యమంటనివిధమున ఆత్మకు పుణ్యాపాపములంటవు. ఆత్మ సర్వాంతరము నిత్యాపరోక్షము. చూచునదికాని యింద్రియములచేఁ జూడఁబడదు, తెలియఁబడదు, తానే యన్నిటినిఁ దెలిసికొనును. అంతటను నిండి పూర్ణమైనది. ఆత్మకు బాహ్యభ్యంతరములు లేవు. ఈ బాహ్యభ్యంతరసంజ్ఞ ఉపాధులవలనఁ గల్పింపఁబడినది. ఆత్మశక్తికి అంతులేదు. తుత్విపాసలును ఆవిర్భావతిరో భావములును లేక నిండియుండునది. తనకంటె విలక్షణమనఁగా అన్యతజడదుగిభాత్తకమై, జగత్కారణమై, ఆయాత్మయేయనికాని, తదన్యమనికాని చెప్పఁదగనిదైన నామరూపములను ప్రకటించునదియై, తాను దేనిచేతను ప్రకటింపఁబడనిదియే ఆత్మయని తల్లక్షణము. భూతాకాశము నామరూపములు కలది. ఈ యాకాశాదిభూతపంచకమునకు ఆధారమగునది పరాకాశము. ఆకాశమునకు ఏమలము నంటదు. ఇట్లే పరమాత్మకు ఏమలము నంటదు. కనుక, ఆకాశసామ్యమునుబట్టి లక్షణావృత్తిచే ఆత్మ ఆకాశనామమున శ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడెను. కనుకనే శరీరములేనిది. శరీరమేకాక ఇంద్రియములును లేనిదని భావము. శరీరేంద్రియమనగప్రాణములు లేనందున పాపమును లేదు. పరమాత్మ కీ లక్షణములున్నను జీవునకవి లేక పోవచ్చును.

౧౮

1 ఎల్లపుడుం బ్రకాశించుటచే ఆత్మ ఆకాశ మనఁబడును.

అనఁగా జీవుఁడు పరమాత్మప్రతిబింబమేకాని పరమాత్మకంటె వేఱుకాఁడు. పరమాత్మ నిత్యప్రత్యక్షమగు తానేయని శ్రుత్యర్థము. ఆకాశమువలె నంతట నిండినవాఁడు. దృశ్యవస్తువులం దంతటను అంతర్యామిగనుండెడి యీపరమాత్మకు ఉపాధులు మెండు. నామరూపములు జడములు. ఆత్మయే తనశక్తి మహిమవలన నామరూపములుగ పరిణమించెనని భావము. పూర్వము అవ్యక్తముగనున్నదానినే యిపుడు వ్యక్తముగ ప్రకటించునని భావము.

అవ. నామరూపములను మొదట నెట్లు కల్పించెనని అడుగుచున్నాఁడు.—

మూ. తే నామరూపే అవ్యాకృతే సతీ వ్యాక్రియమాణే తస్మా దేతస్మా దాత్తన ఆకాశనామాకృతీ సంవృత్తే, తచ్చాకాశాఖ్యం భూత మనేన ప్రకారేణ పరమాత్మనః సంభూతం ప్రసన్నాదివ సలిలా న్దలమివ ఘేనవే, న సలిలం న చ సలిలా దత్యంతం భిన్నం ఘేనవే, సలిలవ్యతిరేకేణాదర్శనాత్; సలిలం తు స్వచ్ఛం అన్యత్ ఘేనాన్దలరూపాత్, ఏవం పరమాత్మా నామరూపాభ్యామన్యః ఘేనస్థానీయాభ్యాం శుద్ధః ప్రసన్న స్త్వద్విలక్షణః తే నామరూపే అవ్యాకృతే సతీ వ్యాక్రియమాణే ఘేనస్థానీయే ఆకాశనామాకృతీ సంవృత్తే. ౧౯

తా. పాపరహితుఁడును రూపరహితుఁడును నగు ఆత్మనుండి ఆకాశమును పేరును దీనికర్థమగు ఆకృతియు వ్యవహారమునకు తగునట్లు కలిగినవి. సత్స్వరూపమగు బ్రహ్మమే, శుద్ధమగు జలము మలినమగు నురుగుగ వ్యవహరింపఁబడినటుల, మాయాశక్తివశమున జగదాకారముగ నామరూపములతో వర్తిల్లును. నురుగు జలముకాదు. జలముకంటె వేఱుకాదు. ఇట్లు కలి

గినజగత్తు ఆత్మయుకాదు. ఆత్మన త్తకంటె భిన్నన త్తకలనియునుగాదు. కనుక నురుగువలె జగత్తుకూడ ఇట్టిదని చెప్పటకు నలవికానిది. ఇందుకు—
 “వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్” అను శ్రుతి ప్రమాణము.
 మాయావశమున ఆత్మనుండి ఆకాశమగు భూతము నామరూపములతో నేర్పడెను.

౧౯

అవ. ఆయాకాశమునుండి వాయువు మొదలగుభూతముల యుత్పత్తిని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. తతోఽపి స్థూలభావ మాపద్యమానే నామరూపేవ్యాక్రియమాణే వాయుభావ మాపద్యే తే, తతోఽప్యగ్నిభావమ్, అగ్నే రబ్భావమ్, తతః పృథివీభావమ్, ఇత్యేవంక్రమేణ పూర్వపూర్వభావనోత్తరోత్తరానుప్రవేశేన పంచమహాభూతాని పృథివ్యంతాన్యుత్పన్నాని, తతఃపంచమహాభూతగుణవిశిష్టా పృథివీ, పృథివ్యాశ్చ పంచాత్మికా వ్రీహియవాద్యా ఓషధయో జాయంతే, తాభ్యో భక్షితాభ్యో లోహితం శుక్రం చ స్త్రీపురుషశరీరసంబంధి జాయతే, తదుభయం ఋతుకాలే అవిద్యాప్రయుక్తకామఖజనిర్మథనోద్భృతం మస్త్రసంస్కృతం గర్భాశయే నిషిచ్యతే, తత్స్వయోనిరసానుప్రవేశేన వివర్ధమానం గర్భిభూతం నవమే దశమే వా మాసి జాయతే.

౨౦

తా. శబ్దగుణకమగు ఆకాశమందున్న ఆత్మనుండి స్పర్శగుణముతోఁగలిసినదగుటచేత నంతకంటె సూక్ష్మమగు వాయువు పుట్టెను. ఆకాశసహితాత్మనుండియే వాయువు పుట్టుటవలన వికారమునుండి వికారముకలుగునను శంక

కవసరము లేదు. ఇట్లే శబ్దస్వర్గసహితమగు వాయువునందున్న ఆత్మనుండియే శబ్దస్వర్గరూపములనెడి గుణత్రయముతోఁ గూడుటచేత నంతకంటె స్థూలమగు వహ్ని పుట్టెను. ఇట్టి వహ్నియందున్న యాత్మనుండి రసగుణముతోఁ గలియుటచేత స్థూలతరమగు జలమును, ఇట్టి జలమునందున్న యాత్మనుండియే గంధగుణోపేతయగు భూమి మిగుల స్థూలమై పుట్టెను. భూమినుండి ఓషధులు, ఓషధులనుండి అన్నము, అన్నమునుండి శుక్లశోణితములు, సంస్కార సహితమగు వీనినుండి గుణవంతమగు శరీరము కలుగును. పంచీకరణ మెట్లునఁగా—భూమిని రెండు పాళ్లుచేసి అరపాలును వేటుగనుంచి, ఆ యరపాలును నాలుగుపాళ్లు చేయవలెను. ఇట్లే మిగిలిన నాలుగు భూతములను భాగింపవలెను.

$$\frac{1}{2} \div 4 = \frac{1}{2} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{8}$$

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} = \frac{4+1+1+1+1}{8} = \frac{8}{8} = 1.$$

ఇట్లు పంచీకృతభూమి కలిగెను. మహాభూతములనుండి మిగిలిన జలాదులును కలిగెనుగాని జలమందు గంధగుణములేక నాలుగు గుణములే కలిగెను. అగ్నియందు గంధరసములులేక మూడు గుణములే కలిగెను. వాయువునందు గంధరసరూపములులేక రెండే గుణములు కలిగెను. ఆకాశమందు గంధరసరూపస్వర్గములులేక శబ్దగుణముమాత్రమే పుట్టెను. ౨౦

అవ. ఇట్లు ప్రస్తావక్రమమున శరీరోత్పత్తిని వర్ణించి ఆ శరీరమునకుఁగల జన్మగోత్రసంస్కారములు వేర్వేరుమాటను విశదపరుచుచున్నారు.—

మూ. తజ్జాతం లబ్ధనామాకృతికం జాతకర్తాదిభిః మస్త్రసంస్కృతం పునః ఉపనయనసంస్కారయోగేణ బ్రహ్మ

చారిసంజ్ఞం భవతి, తదేవ శరీరం పత్నీ యోగసంస్కారయోగేణ గృహస్థసంజ్ఞం భవతి, తదేవ వనస్థసంస్కారేణ తాపససంజ్ఞం భవతి, తదేవ క్రియానివృత్తినిమిత్తేన సంస్కారేణ పరివ్రాట్సంజ్ఞం భవతి, ఇత్యేవం త్వత్తో భిన్నం భిన్నజాత్యన్వయసంస్కారం శరీరమ్.

తా. నామరూపములుగల శరీరము పిత్రాదిభేదమువలన దేవనర పశ్వాదిభేదము గలదియని చెప్పబడెను. ఇపుడు సంస్కారమువలనఁ గలిగిన భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—

వర్ణాశ్రమోచితమగు జాతకర్తాదిసంస్కారములుగల యాశరీరము ఉపనయనమువలన బ్రహ్మచారియని, పత్నీగ్రహణమువలన గృహస్థని, వనమునందు నివసించుటచేత వానప్రస్థని, సంన్యాసమువలన పరివ్రాట్టని పేర్లుకలదై జననగోత్ర సంస్కారరహితమై చిద్రూపుడవగు నీకంటె వేఱగును. ౨౧

అవ. శిష్యున కిట్లు స్థూలశరీరమే నేనను నభిమానమును తొలఁగించి సూక్ష్మశరీరము నేననెడి యభిమానమును బోఁగొట్టుటకై యాసూక్ష్మశరీరముకూడ భూతకార్యమేయని చెప్పుచున్నారు.—

మూ. మనశ్చేంద్రియాణి చ నామరూపాత్త కాన్యేవ, 'అగ్నిమయం హి సోమ్య మనః' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః. ౨౨

తా. 'మనస్సు అన్నవికారము, ప్రాణము జలమయము, వాక్కు తేజోమయము' అను శ్రుతివాక్యమువలన భూతకార్యములగు మనః ప్రాణేంద్రియాదులును నామరూపాత్తకములే. కాబట్టి మనస్సు మొదలగు సూక్ష్మసమూహముకూడ భూతకార్యమగుటవలన స్థూలదేహమువలెనే ఆత్మకాదు. ౨౨

అవ. ఇట్లు శరీరమునకుఁగల జన్మగోత్రసంస్కారములు వేఱని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు తనకు (ఆత్మకు) అవి యెట్లు లేవో ఆప్రకారమును వివరించుచున్నారు.—

మూ. కథం చాహం భిన్నజాత్యన్వయసంస్కారవర్జితః ఇ శ్చే తచ్ఛృణు— యోఽసౌ నామరూపయోర్వ్యక్తతా నామరూపధర్మవిలక్షణః స ఏవ నామరూపేవ్యాకు ర్వన్ సృష్టేద్వదం శరీరం స్వయం సంస్కారధర్మవర్జితో నామరూపే ఇహ ప్రవిష్టః అన్యైరవృష్టః స్వయం పశ్యన్ తథా అశ్రుతః శ్రుణ్వన్ అమతో మన్వానః అవిజ్ఞాతో విజ్ఞానన్ 'సర్వాణి రూపాణి విచిత్ర్య ధీరో నామాని కృత్వాఽభివదన్యదాస్తే' ఇతి అస్తిన్నర్థే శ్రు తయః సహస్రశః—'తత్సృష్ట్యా, తదేవానుప్రావిశత్' 'అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానామ్' 'స ఏష ఇహ ప్ర విష్టః' 'ఏష త ఆత్మా' 'స ఏతమేవ సీమానం విదార్యై తయా ద్వారా ప్రాపద్యత' 'ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోఽత్మా' 'నేయం దేవతై ష్చ తహంతాహమిమాన్తి స్తో దేవతాః' ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః. ౨౩

తా. నీకు నామరూపము లెట్లు లేవనఁగా వినుము—నామరూపములు సృష్టికంటె పూర్వము లేవు. సృష్టియనఁగా నామరూపములే. నామరూపధర్మములులేని చిదాత్మ నామరూపాత్మకమగు జగత్తును సృజించి తాను నిర్వికారుడై దానియందుఁ బ్రవేశించి జీవసంజ్ఞను బొంది, జాతిగోత్రసంస్కారములు లేకయున్నాఁడు. రూపముగలదానికే నామజాతిగోత్రసంస్కారములుండును. రూపరహితుడగు చిదాత్మ కివి లేవు. గూటిలో చిలుకవలె పర

మాత్రమే శరీరమందుఁ బ్రవేశించెనేని కనిపింపడాయని శంకింపకుము. ఆత్మ అన్నిటినిఁ జూచును, దేనిచేతను జూడఁబడదు; అన్నిటిని వినును, వినఁ బడఁదు; తలచును, తలంపఁబడదు; ఎఱుగును, ఎఱుగఁబడదు; సర్వరూపము లనుజేసి పేర్లుపెట్టెను; అను నీ యర్థమునందు 'తత్సృష్ట్యాతదేవాను ప్రావి శత్' ఈ మొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణము. (శ్రుత్యర్థము—జగత్తును పుట్టించి దానియందు చైతన్యముగఁ బ్రవేశించి యెలుచుండెను. తాను గూఢ ముగ నుండెను. అని).

౨౩

అవ. క్షేత్రమనఁగా శరీరము, 'క్షేత్రజ్ఞుఁడు పరమాత్మయే' యని చెప్పిన శ్రుతివాక్యమునకు స్మృతినిఁగూడసహాయముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్మృతయోఽపి—'ఆత్మైవ దేవతాః సర్వాః' 'నవద్వా రే పురే దేహీ' 'క్షేత్రజం చాపి మాం విద్ధి' 'సమం స ర్వేషు భూతేషు' 'ఉపద్రష్టానుమంతాచ' 'ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః' 'అశరీరం శరీరేషు' ఇత్యాద్యాః, తస్మాత్ జాత్యన్వయసంస్కారవర్జిత స్త్వమితిసిద్ధమ్. ౨౪

తా. నవరంధ్రములుగల పురమందు ఆత్మక్షేత్రజ్ఞుడై యున్నాఁడు. ఉపాధియగు శరీరమందున్నను శరీరధర్మము లంటవని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. కావున నీవు దేహదులకంటె భిన్నుఁడవు. జాతిగోత్రసంస్కారములు లేని వాఁడవు. ఇట్లు నిశ్చయింపుము.

౨౪

అవ. జీవుఁడు పరమాత్మకంటె వేలుకాఁడని జాత్యన్వయసంస్కారములు లేనివాఁడని నిశ్చయించుట అనుభవమునకు విరోధమని శిష్యుఁడు శంకించుచున్నాఁడు.—

మూ. స యది బ్రూయాత్—అన్య ఏవాహమజ్ఞః సుఖీదుఃఖీ
 బద్ధః సంసారీ, అన్యోఽసౌ మద్విలక్షణః అసంసారీ దేవః,
 తమహం బల్యుపహారనమస్కారాదిభిః వర్ణాశ్రమకర్త
 భిశ్చారాధ్యసంసారసాగరాదు త్తితీర్షరస్తి, కథమహం
 స ఏవేతే. ౨౫

తా. ఆయ్యా! నేను అజ్ఞుడను, ఒకప్పుడు సుఖపంతుడను, మఱి
 యొకప్పుడు దుఃఖముగలవాడను, సంసారబద్ధుడను, పరమాత్మ నాకంటె
 విలక్షణుడు—అనగా నిత్యానందనిర్మల సచ్చిత్స్వరూపుడు. పరమాత్మ
 కంటె నే నన్యుడనుగానని శ్రుతులు బోధించినను నమ్మజాలను. నాకంటె పర
 మాత్మ భిన్నుడు, పూజ్యుడు, నా సంసారబంధమును బోగొట్టువాడను.
 మహాత్ముడగు పరమాత్మను నికృష్టుడగు జీవునిగఁ జూచుటవలన పాపము
 కద. కనుక వానిని సేవించి ముక్తుడను గాదలచినాడ నని శిష్యుని యభి
 ప్రాయము. ౨౫

అవ. వత్సా! అట్లనకుము. భేదదృష్టివలన భయము
 గలుగునని గురువు నివారించుచున్నాడు:—

మూ. ఆచార్యో బ్రూయాత్—నైవం సోమ్య ప్రతిపత్తు
 మర్హసి, ప్రతిషిద్ధత్వా ద్భేదప్రతిపత్తేః, కథం ప్రతిషి
 ధ్ధాభేదప్రతిపత్తిరిత్యత ఆహ—‘అన్యోఽసౌ వన్యో
 ఽహమస్మీతి న స వేద’ ‘బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్య
 త్రాత్తనో బ్రహ్మ వేద’ ‘మృత్యోః స మృత్యుమాప్నో
 తి య ఇహ నానేవ పశ్యతి’ ఇత్యేవమాద్యాః. ౨౬

తా. వత్సా! భేదబుద్ధిని శ్రుతి నిషేధించినందున నీవట్లనుకొనవలదు.
 శ్రుతి యెట్లు నిషేధించిననగా—‘శనకంటె పరమాత్మ వేఱు’ అని తలచు

వాఁడు అజ్ఞుఁడు. అయ్యా! కించిద్ జ్ఞుఁడగు జీవునకు సర్వజ్ఞుఁడగు ఈశ్వరు
నకును భేదముండదా యని శిష్యుఁడుశంకచేయఁగా, ఆచార్యుఁడు కుమారా!
భేదబుద్ధివలన భయమధికము కనుక ప్రతిబింబము బింబముకంటె వేఱుకా
దనే న్యాయమువలన జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదమును భావింపరాదని బోధిం
పవలెను. భేదబుద్ధిగలవాఁడు పశువువలె దేవతలకు పశ్యుఁ డగును. పరాధీన
వృత్తి మిగుల కష్టముకద. మఱియు, నేను బ్రహ్మజ్ఞుఁడనని దేహభిమానము
గలవానిని ఆయభిమానము తత్త్వవిముఖునిఁ జేయును. ఏకమగు బ్రహ్మమును
అనేకమువలెఁ జూచువాఁడు సంసారదుఃఖములనే పొందుచుండును. ఆత్మ
వస్తువునందు కల్పితవస్తువులు మిథ్యయని బోధించెడి 'నేహనానాఽస్తికించన'
ఈ మొదలగు శ్రుతులును గలవు.

౨౬

అవ. పైని శ్రుతులు భేదదర్శనమునుమాత్రమే నిషే
ధించుట లేదు. భేదదర్శనము గలవానికి అనర్థమునుగూడ
చెప్పుచున్నవి. అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏతా ఏవ శ్రుతయో భేదప్రతిపత్తేః సంసారగమనం
దర్శయంతి.

౨౭

తాత్పర్యము అవతారికయందే వ్రాయఁబడినది.

౨౮

అవ. భేదదృష్టిని నిందించి అభేదదర్శనమునకు ఫలము
ను జూపుచు, దీనినే గ్రహింపవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అభేదప్రతిపత్తేశ్చ మోక్షం దర్శయంతి సహస్రశః
'స ఆత్మా తత్త్వమసి' ఇతి పరమాత్మభావం విధాయ
'ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద' ఇత్యుక్త్వా 'తస్య తావదేవ
చిరమ్' ఇతి మోక్షం దర్శయంత్యభేదవిజ్ఞానాదేవ,

సత్యాభిసంధస్యాతస్కరస్యేవ దాహాద్యభావదృష్టాం
తేన సంసారభావం దర్శయంతి, భేదదర్శనాదసత్యాభి
సంధస్య సంసారగమనం దర్శయంతి తస్కరస్యేవ
దాహాదిదృష్టాం తేన. ౨౮

తా. ఆపరమాత్మ నీవేయనుబోధను సద్గురువువలన బోధింపఁబడఁగా,
లోకములో అగ్ని దివ్యము చేయునపుడు అసత్యమును జెప్పినదొంగకు హస్తము
కాలును, సత్యము చెప్పినవాని హస్తము కాలదు; ఇట్లే సదాత్మతో తనకభేద
మును గ్రహించినవానికి ముక్తియు, భేదముచూచువానికి సంసారబంధమును
శ్రుతులు పెక్కుమాటులు చెప్పినయర్థమును శ్రద్ధాభక్తులతో విని శిష్యుఁడు
సుఖించును. ౨౮

అవ. సుషుప్తిదశయందుఁ బరమాత్మతో నైక్యమును
అందఁలు పొందుచుండఁగా ముక్తి యేలఁగలుగదని శంకింప
కుము. అట్లు అభేదప్రతిపత్తి, యాసుషుప్తికాలమందుఁ గలుగు
టకుఁ దగిన బుద్ధ్యాదులు లేవు కనుక ముక్తి కలుగదు. తిరిగి
తమతమ దేహాత్మభావముతో లేచుటవలన సంసారము తప్ప
దనియు, జీవాత్మకు పరమాత్మతో భేదములేదను జ్ఞానము
మోక్షహేతువనియు శ్రుతి సూచించుచున్నదని చెప్పు
చున్నారు.—

మూ. 'త ఇహ వ్యాప్రూ వా' ఇత్యాదినా చ అభేదదర్శ
నాత్ 'స స్వరాడ్ భవతి' ఇత్యుక్త్వా తద్విపరీతేన భేద
దర్శనేన సంసారగమనం దర్శయంతి 'అథ యేఽన్య
థాఽతో విదురస్యేరాజానస్తే ఽక్షయ్యలోకా భవ
న్తి' ఇతి ప్రతిశాఖిమ్, తస్మాత్ మృషైవైవ మవాదీః

బ్రాహ్మణపుత్రో ఽదోఽన్వయః సంసారి పరమాత్మవిల
క్షణ ఇతి. ౨౯

తా. అభేదమును జూచువాఁ డాత్మారాముఁడని చెప్పి, అణుమాత్ర
మైనను భేదబుద్ధిగలవానికి సంసారదుఃఖము తప్పదని ప్రతివేదమునఁ జెప్పఁ
బడెను. జీవునకుఁ బరమాత్మతో అభేదము ముక్తిహేతువని భేదము సంసార
కారణమని అభేదస్తుతివలనను భేదనిందవలనను పరమాత్మాభేదము నిశ్చయిం
పఁబడెను. కనుక నేను బ్రాహ్మణుఁడను గృహస్థుఁడను ముముక్షువునైతి నను
మాటలు అజ్ఞానవిలసితములే యని విరమించుచున్నాఁడు. ౨౯

అవ. నేను బలిపూజలచే పరమేశ్వరుని ఆరాధించి
సుఖింతునను మాటకూడ అజ్ఞానమేకాని సమ్యగ్దర్శనము
కాదని చెప్పుచున్నారు.—

మూ. తస్మా త్ప్రతిషిద్ధత్వాద్భేదదర్శనస్య, భేదవిషయత్వా
చ్చ కర్తోపాదానస్య, కర్తృసాధనత్వాచ్చ యజ్ఞోపవీతా
దేః, కర్తృసాధనోపాదానస్య పరమాత్మాభేదప్రతిపత్త్యా
ప్రతిషేధః కృతో వేదితవ్యః; కర్తృణాం తత్సాధనా
నాం చ యజ్ఞోపవీతాదీనాం పరమాత్మాభేదప్రతిపత్తి
విరుద్ధత్వాత్, సంసారిణో హి కర్తాణి విధీయంతే తత్సా
ధనాని చ యజ్ఞోపవీతాదీని; న పరమాత్మనోఽభేద
దర్శినః, భేదదర్శనమాత్రేణ చ తతోఽన్వత్వమ్. ౩౦

తా. కర్తృకర్తృకరణక్రియారూపపదార్థములు పరస్పరభిన్నములు.
వేదాధ్యయన యాగాదిక్రియలకు సాధనములు యజ్ఞోపవీతాదికములు.
నేను నిష్క్రియబ్రహ్మమును, నేను కర్తను అనునవి రెండును ఒకనియందుండ
నేరవు. ఆరూఢునకైనను వ్యాపారమాత్రము తప్పదు. ఆరూఢునకు ఆహం

కారము లేనందున ఆవ్యాపారమువలన ఫలము కలుగదు. ఇది ఆరురుత్సు ప్రకరణము. ఆరురుత్సువనఁగా అభ్యాసకుఁడు. ఇంతమాత్రాన కర్త కాండ వ్యర్థముకాదు. కర్త కాండమునకు దేహాభిమానముగల సంసారు లధికారులు. పరమాత్మైక్యమును భావించెడివారలకు కర్తమందు అధికారము లేదు. సంసారులు పరమాత్మకంటె వేఱగుదురా? యని శంకింపకుము. పరమాత్మ ఉపాసించుదగినవాఁడు. జీవాత్మ యాపరమాత్మను ఉపాసనచేయువాఁడు. అనెడి యీ భేదదర్శనమువలననే సంసారులు భిన్నులనవలసి వచ్చెను. కాని జీవాత్మ పరమాత్మలకు వాస్తవముగ భేదములేదు. భేదకారణములు ఉపాధిప్రతిబింబములు. భేదదర్శికి సంసారభయము తప్పదు. 30

అవ. 'బ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలుగఁగా కర్తములు తత్సాధనములును వ్యర్థములని శ్రుతి నిషేధించెను' అను మాటనే వ్యతిరేకముఖముగ తిరిగి చెప్పుచున్నారు.—

మూ. యది కర్తాణి కర్తవ్యాని నని వర్తయిషితాని కర్త సాధనాసంబంధినః కర్తనిమిత్తజాత్యాశ్రమాద్యసంబంధినశ్చ, పరమాత్మనశ్చ ఆత్మనైవాభేదప్రతిపత్తిం నావక్ష్యత్ 'స ఆత్మా తత్త్వమసి' ఇత్యేవమాదిభి ర్నిశ్చితరూపై ర్వాక్యైః; భేదప్రతిపత్తినిందాం చ నాభ్యధాస్యత్ 'ఏష నిత్యో మహిమా బ్రహ్మణస్య' 'అనన్వాగతం పుణ్యేనానన్వాగతం పాపేన' 'అత్రస్తేనోఽస్తేనః' ఇత్యాదినా. 30

తా. కర్తములతోను తత్సాధనములతోను సంబంధములేక కర్త హేతువులైన జాత్యాశ్రమాదులతోను సంబంధములేక అసంగుడగు పరమాత్మయు కర్తములను మానకఁ జేయవలసి యుండెనేని ఈ జీవాత్మ యా

పరమాత్మయే, నీవు ఆపరమాత్మవే, నేను బ్రహ్మమును, ఈమొదలగు మహా
వాక్యములు 'ఆత్మకంటె పరమాత్మ వేఱుకాదు, పరమాత్మకంటె ఆత్మ వేఱు
కాదు' అని అభేదమును జెప్పకపోవును; భేదదర్శికి మృత్యుభయము గలు
గునని నిందింపకపోవును. పుణ్యపాపములు జ్ఞానికి అంటవు. ఈ జ్ఞానదశయం
దుచోరుఁడు చోరుఁడు కాఁడనియు నుతింపఁబడెను.

30

అవ. ఉదాహృతవాక్యములకుఁ గ్రమముగఁ దాత్పర్య
మును జెప్పచున్నారు:—

మూ. కర్తాసంబంధిస్వరూపత్వం కర్తనిమిత్తవర్ణాద్యసంబంధ
రూపతాం చ నాభ్యధాస్యత్ కర్తాణి చ కర్తసాధ
నాని చ యజ్ఞోపవీతాదీని యద్యపరితిత్యాజయిషి
తాని, తస్మా త్ససాధనం కర్త పరిత్యక్తవ్యం ముముక్షు
ణా, పరమాత్మాభేదదర్శనవిరోధాత్, ఆత్మా చ పర
వేవేతి ప్రతీపత్తవ్యో యథాశ్రుత్యుక్తలక్షణః.

31

తా. యజ్ఞోపవీతాదిసాధనసహితములగు కర్తలు విడువఁదగనివి
కావేని ఆత్మకు కర్తసంబంధము లేదనియు కర్తహేతువులగు వర్ణాశ్రమాది
సంబంధములేదనియు చెప్పకపోవును. శ్రుతి అటుల అసంబంధమును జెప్పట
చేత ముముక్షువు కర్తములను ఆదరింపరాదు. ఏలయనఁగా, 'తత్త్వమసి'
మొదలగు మహావాక్యములను విమర్శింపఁగా జీవాత్మ పరమాత్మయేకాని,
ఇతనికంటె భిన్నుఁడుకాఁడు. కనుక నీకర్తాచరణము పరమాత్మైక్యజ్ఞానమునకు
మాత్రమే విరుద్ధము.

32

అవ. వైగ్రంథమున శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములచే జీవా
త్మపరమాత్మలకు ఏకత్వము నిరూపింపఁబడెను. ఆ ఐక్యమును

యుక్తులచే నిపుడు చూపుచున్నాడు—అందు జీవుడు కించిద్జ్ఞాడును ఈశ్వరుడు సర్వజ్ఞాడును గనుక వీరలు తమస్థిమిరములవలెను, శీతోష్ణములవలెను పరస్పరభిన్నులు కావలెనని శిష్యుడు వాదించుచున్నాడు:—

మూ. స యది బ్రూయాత్—భగవన్, దహ్యమానే చిద్యమానే వా దేహే ప్రత్యక్షౌ వేదనా; అశనాయాదిని మి త్తం చ ప్రత్యక్షం దుఃఖం మమ, పరశ్చాయమాత్మాఽయమాత్మాఽపహతపాప్తా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘ్తోఽపిపాసఃసర్వగంధరసవర్జితః శ్రూయ తే సర్వశ్రుతిషుస్త్వతిషు చ, కథం తద్విలక్షణః అనేకసంసారధర్మసంయుక్తః పరమాత్మానమాత్మ త్వేన మాం చ సంసారిణంపరమాత్మ త్వేన అగ్ని మివ శీత త్వేన ప్రతిపద్యేయ? సంసారి చ సన్ సర్వాభ్యుదయనిఃశ్రేయససాధనే అధిక్రతః అభ్యుదయ నిఃశ్రేయససాధనాని కర్తాణి తత్సాధనాని చ యజ్ఞోపవీతాదీని కథం పరిత్యజేయమితి.

33

తా. స్వామి! శరీరమును కాల్చినను కోసినను దుఃఖము ప్రత్యక్షముగఁ గనుపించుచున్నది. ట్టుత్పిపాసలు అనుదినమును బీడించుచున్నవి. ఇవి ఆత్మధర్మములు. పరమాత్మ పాపము శోకము మరణము లేనివాడు, ట్టుత్పిపాసలు లేనివాడు, దుఃఖాతీతుడు నని శ్రుతిస్మృతులు ఘోషించుచున్నవి. పాపదుఃఖ శోకమరణాట్టుత్పిపాసలు గలిగిన జీవుడు పరమాత్మయగునా? తాదృశపరమాత్మ సంసారియగు జీవుడగునా? అగ్ని యెన్నడైన చల్లగనుండునా? సంసారియగు నేను సకలశ్రేయఃసాధనములగు కర్మములను

కర్త సహకారులగు యజ్ఞోపవీతాదులను మానఁదగునా యని శిష్యుఁ డడిగె నేని:—

మూ. తం ప్రతి బ్రూయాద్ధురుః—యదవోచో దహ్యామా నే ఛిద్యమానే వా దేహే ప్రత్యక్షా వేదనోపలభ్య తే మమేతి, తదసత్, కస్తాత్? దహ్యామానే ఛిద్య మాన ఇవ వృక్షేఉపలబ్ధు రుపలభ్యమానే కర్తణి శరీరే దాహచ్ఛేదవేదనాయా ఉపలభ్యమానత్వాత్ దాహః దిసమానాశ్రయైవ వేదనా, యత్ర హి దాహః ఛేదో వా క్రియతే తత్రైవ వ్యపదిశతి దాహఃదివేదనాం లోకః; న వేదనాం దాహఃద్యుపలబ్ధరీతి, కథమ్? క్వతే వేదనేతి పృష్టః శిరసి మే వేదనా ఉరసి ఉదరే ఇతి వా యత్ర దాహఃదిస్తత్రైవ వ్యపదిశతి, న తూపలబ్ధరీతి, యద్యుపలబ్ధిరి వేదనా స్యాత్ వేదనానిమిత్తం వా దాహచ్ఛేదాది వేదనాశ్రయత్వేనోపదిశే ద్దాహఃద్వా శ్రయవత్.

38

తా. వత్సా! దేహమును కోసినను కాల్చినను దుఃఖము నాకుఁ బ్రత్యక్షముగ నున్నదని నీవు చెప్పినమాట సరికాదు. ఏలయనఁగా, చెట్టునువలె శరీరమును కాల్చినను, కోసినను గలిగెడి బాధ తెలియఁబడుచుండుటచేత కర్తమగు చెట్టునకువలె శరీరమునకేకాని యాబాధ తెలిసికొనెడి నీకుకాదు. ఆకాల్పు, కోతయు నెక్కడనుండునో బాధకూడ అక్కడనే యుండును గద. లోకములో నొకనిని నీకు నొప్పి యెక్కడనని యడిగినయెడల 'నా తలనొప్పి, నాకడుపునొప్పి, నాకాలునొప్పి' యనునేకాని, 'తెలిసికొనునట్టి నాకునొప్పి' యని చెప్పడు. తెలియువాని (జ్ఞాత)కే నొప్పియు, దీనికారణ ఉపదేశ—3

మగు కాల్పును, కోతయు నుండునేని 'నన్ను కాల్చినారు, నన్ను కోసినారు, నాకు బాధ' యనియే చెప్పను. ఇచట నొక రహస్యము.—

జీవాత్మ పరమాత్మ యని చెప్పెడి భేదము ఉపాధుల నిమిత్తముగఁ జెప్పఁబడెనా? ఉపాధుల నుపేక్షించి కేవల చైతన్యమాత్రమునకుఁ జెప్పఁబడెనా? యని వికల్పింతము. ఈ భేదము ఉపాధినిమిత్తముననే కలిగినదనెదవా? ఘటమఠాద్యుపాధులవలనఁ గలిగిన వ్యవహారదశయందలి ఘటాకాశము, మఠాకాశము నీ మొదలగు భేదములు మహాకాశమునకు వాస్తవముగ లేవుకద. భేదమును సాధింతుమన్నను సిద్ధమైన ఉపాధిభేదమును సాధింపనవసరము లేదు.

రెండవపక్షమున కేవలచైతన్యమునకు భేదమేలేదు. అట్టి వేదనను శరీరము తెలిసికొనునందువా? జడమగు చెట్టును కోయుచుండఁగా, కాల్పుచుండఁగా తాను (ఆత్మ) చూచునట్లు కాల్పఁబడుచున్న, లేక, కోయఁబడుచున్న శరీరమును తాను (ఆత్మ) చూచుచు కర్తయగును. కాని చూడలేని శరీరము కర్తకాదు. కోయఁబడుచు, కాల్పఁబడుచు నుండుటచేత కోత కాల్పుననుబాధను పొందుచున్నట్టి తెలియఁబడు దేహము కర్తమే యగును. కాని వృక్షమువలె జడమగుటచేత శరీరమెన్నడును కర్తకానేరదు. కాఁబట్టి కాల్పు, కోత యొక్కడ (శరీరమందు) నుండునో అక్కడనే (ఆశరీరమందే) బాధకలదని చెప్పవలెను.

38

అవ. దాహచ్ఛేదాదికమువలనఁ గలిగిన దుఃఖము ఆ దాహచ్ఛేదాదులకు ఆశ్రయమగు శరీరమునకేకాని ఆత్మకు కాదను విషయమునందు మఱియొక యుక్తినిఁ జూపుచున్నారు:—

మూ. స్వయం చ నోపలభ్యేత చక్షుర్గతరూపవత్, తస్మాత్ దాహచ్ఛేదాది సమానాశ్రయత్వేన ఉపలభ్యమాన

త్వాద్దాహాదివత్ కర్తృభూతైవ వేదనా, భావరూప
త్వాచ్చ సాశ్రయా తండులపాకవత్, వేదనాసమానా
శ్రయ ఏవ తత్సంస్కారః, స్మృతिसమానకాల ఏవోప
లభ్యమానత్వాత్ వేదనావిషయః, తన్నిమిత్తవిష
యశ్చ ద్వేషోఽపి సంస్కారసమానాశ్రయ ఏవ, తథా
చోక్తమ్— శ్లో. రూపసంస్కారతుల్యాఽఽధీ రాగ
ద్వేషా భయంచ యత్, గృహ్యతే ధీశ్రయం తస్మాత్
జ్ఞాతా శుద్ధోఽభయస్సదా. 3౫

తా. ఈ దాహచ్ఛేదకృతమగు బాధ ఆత్మదే యగునేని నేత్రము
యొక్క రూపమును నేత్రము గ్రహింపలేనివిధమున తన బాధను ఆత్మ
గ్రహింపలేకపోవును. కనుక యీబాధ తెలియఁబడు శరీరమం దుండుటవలన
శరీరముదేకాని తెలిసికొనెడి ఆత్మది కాదు. అయ్యా! లోకములో సుఖ
దుఃఖములు చేతనధర్మములుగాని అచేతనములగు గోడ కర్ర తాయి మొద
లగువానికి సుఖదుఃఖము లుండవుకద. పోనిండు చేతనమగు ఆత్మకు దుఃఖము
లేదనెదమేని దుఃఖము ననుభవించెడి శరీరము అచేతనము కాకపోవలెను.
శరీరము రథమువలె అచేతనము (జడము) కద. కనుక జాడ్యమతానుసారముగ
దుఃఖమునకు ఆశ్రయమే లేకపోవలెను. అని శిష్యుఁడు శంకింపఁగా గురువు
ఉత్తరమిచ్చుచున్నాఁడు—వత్సా! వినుము. భావమనఁగా ఉండుట, అనఁగా
నొకపని. పనియనుక్రియ యొకపస్తువునం దుండవలెను. పచనక్రియ (వంట)
బియ్యమునందేకద యున్నది. కనుక వేదన (బాధ) యేదో యొక పదార్థ
మందే యుండవలెను. మఱియు బాధ యొకపదార్థమును ఆశ్రయింపని
యెడల కాలాంతరమందు బాధస్మరణమే లేకపోవలసివచ్చును. అనఁగా,
బాధ యొకపనికాదేని మఱియొకపుడు నాకాలిలో కురువువలన నెక్కువ

బాధ కలిగెననే తలంపు కలుగకపోవలెననుట. లేక, బాధ యొక పదార్థ ముండుండవలెనుగద. ఆపదార్థము ఆత్మయేకావలెను. కాలాంతరమందు సంస్కారమువలనఁ గలిగెడి స్మరణము ఆత్మయందే కలుగుచున్నదికద, అని శంకింపవలదు. బాధ, సంస్కారము, స్మరణము ననునవి యొకపదార్థ మందే యుండవలెను, అనే నియమమువలన వేదనయున్నచోటనే సంస్కార స్మరణములు కలుగవలెను. జ్ఞానమునకు కర్తము శరీరము, అనఁగా తెలియఁ బడునది. జ్ఞాత ఆత్మ (తెలిసికొనునది). బాధ జ్ఞానకర్తమగు శరీరమునదే కాని జ్ఞాతయగు ఆత్మదికాదు. సంస్కారస్మరణములును ఆత్మవికావు. ఎట్ల నఁగా, బాధ శరీరాభిమానముగల జాగ్రత్ స్వప్నావస్థలయందే తెలియఁ బడునుగాని శరీరాభిమానములేని సుషుప్త్యవస్థయందుఁ దెలియఁబడకపోవుట చేత నది శరీరముదేకాని ఆత్మదికాదు. చిక్కుట బలియుట మొదలగునవి దేహధర్మములేకాని ఆత్మధర్మములు కావుకద.

ఇదిగాక, శరీరమును కోసినను కాల్పినను 'నన్ను కోసినారు కాల్పినారు' అని దేహమే నేనను అభిమానముగలవాఁడు తలఁచుచున్నాఁడు. ఆసంస్కారము, స్మృతి దేహాభిమానముగలవానికే కలుగుచున్నది. దేహాభిమానములేని సుషుప్త్యవస్థయందు కలుగుటలేదు, దేహము కనుబడుటలేదు. జాగ్రత్ స్వప్నావస్థలయందే తెలియఁబడుదేహము జ్ఞానక్రియకు కర్తముగాని జ్ఞానాశ్రయమగు కర్తకాదు. కనుక సంస్కారస్మరణాదులతోఁ గూడుకొన్న సమాహమునకే బాధకాని సంఘాతసాక్షియగు ఆత్మకదిలేనందున ఆత్మ నిత్యశుద్ధమే, కాని బాధకలదికాదు, అను మాటయందు వృద్ధులయొక్క సమ్మతినిఁ జూపుచున్నాఁడు. 'రూపసంస్కారేతి' అను శ్లోకమున కిదియే యర్థము. రూపమనఁగా తెలుపు నలుపు మొదలగు రంగులు. సంస్కారమనఁగా వాని సూక్ష్మవస్థ, లేక కాలాంతరమందు స్మరణకారణమగు అనుభవసంస్కారము. ఈ రూపసంస్కారములకు ఏయుపాధికలదో రాగద్వేషములకు నదియే

యుపాధి. ఉపాధియగు బుద్ధిసుండియే భయము కలుగును. కావున రాగ ద్వేషభయములు బుద్ధియందే కలుగుచుండును. బుద్ధిలేని సుషుప్తిదశయందు వియేవియును లేవు. ఇచట - శ్లో. రాగేచ్ఛా సుఖదుఃఖాదిబుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే, సుషుప్తా నాస్తి తన్నాశా తస్మాద్బుద్ధేస్తు నాత్మనః." అని శంకరాచార్యవచనము ప్రమాణము. సంకల్పసంశయాదులగు వృత్తులన్నియు భీవృత్తులేకాని ఆత్మవికావు. కాబట్టి ఆత్మబాధలేనివాఁడు, నిత్యశుద్ధుఁడు, రాగ ద్వేషరహితుఁడు, అభయుఁడు, సంసారరహితుఁడు నని తాత్పర్యము. 34

అవ. బాధాదికము ఆత్మధర్మము కాదనుమాటను యుక్తిచేతను వృద్ధసమ్మతిచేతను నిరూపించియు మఱల ప్రశ్న పూర్వకముగా శ్రుతిచేత నిరూపించుచు ఆబాధాదికమునకు ఆశ్రయవిశేషమును నిశ్చయించుచున్నారు.—

మూ. కిమాశ్రయాః పునః రూపాదిసంస్కారాదయ ఇతి ? ఉచ్యతే—యత్ర కామాదయః, క్వపునస్తే కామాదయః? 'కామః సంకల్పో విచికిత్సా' ఇత్యాదిశ్రుతేః బుద్ధావేష, తత్రైవ రూపాదిసంస్కారాదయోఽపి, 'కస్తిన్న రూపాణి ప్రతిష్ఠితానీతి హృదయే' ఇతి శ్రుతేః, 'కామా యేఽస్య హృదిశ్చితాః' 'తీర్ణో హి యదా సర్వాన్ శోకాన్ హృదయస్య' 'అసంగో హ్యయమ్' 'తద్వా అస్యైతదతిచ్ఛందాః' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః. 'అవికార్యోఽయముచ్యతే' 'అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్' ఇత్యాదిభ్యః—ఇచ్ఛాద్వేషాది చ క్షేత్రస్యైవ విషయస్య ధర్మో నాత్మన ఇతి—స్మృతిభ్యశ్చ కర్మసైవా శుద్ధిః నాత్మస్థా ఇతి.

తా. సకలకామములు, వానిసంస్కారములు బుద్ధివేకాని ఆత్మవి
కావు అని నిశ్చయింపబడెను. 'ఏతత్సర్వం మన ఏవ' అను శ్రుతి ఇచట
ప్రమాణము. ఆత్మకు వేదన(పీడ), కామము, ద్వేషము మొదలగు ధర్మములు
లేవని 'అసంగోహ్యాయం' అను శ్రుతియు, 'నిర్గుణ' ఇత్యాది స్మృతులును
బ్రహ్మణములు. ఇచ్చు, ద్వేషము, సుఖదుఃఖములు, సంఘాతము, చైతన్య
ము, ధర్మము ననునవియు వీని వికారములును తేత్రమనబడును. తేత్ర
జ్ఞుడగు ఆత్మ కీధర్మములులేవు, అని పైని చెప్పిన శ్రుతిస్మృతులు ఘోషిం
చుచున్నవి. తేత్రము విషయము గనుక ఆత్మ కానేరదు. ఆత్మ విషయి.
తేత్రజ్ఞుడును వికారములన్నియును తేత్రమునకే కాని తేత్రజ్ఞుడగు
ఆత్మవి కావు. 3౬

అవ. ఉపక్రమించినదానికి ఉపసంహారము చేయు
చున్నారు—

మూ. అతో రూపాదిసంస్కారాద్యశుద్ధి సంబంధాభావాత్
న పరస్తాదాత్తనో విలక్షణస్త్వమితి ప్రత్యక్షాదివిరో
ధాభావాత్ యుక్తం పర ఏవాత్మాహమితి ప్రతి
పత్తుమ్, 'తదాత్మానమేవావేదహం బ్రహ్మస్మితి' 'ఏక
భైవానుద్రష్టవ్యమ్' 'అహమేవాధస్తాత్' 'ఆత్మై
వాధస్తాత్' 'సర్వమాత్మానం పశ్యేత్' 'యత్ర
త్వస్య సర్వమాత్మైవ' 'ఇదం సర్వం యదయమాత్మా'
'స ఏషోకలః,' 'అనంతరమబాహ్యమ్' 'సబాహ్యభ్యం
తరోహ్యజః' 'బ్రహ్మైవేదమ్' 'ఏతయా ద్వారా ప్రాప
ద్యత' 'ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని' 'సత్యం జ్ఞానమనం
తం బ్రహ్మ' 'తస్మాద్వా' 'తత్సప్తా తదేవానుప్రావి
శత్' 'ఏకోదేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ'

‘అశరీరం శరీరేషు’ ‘న జాయతే మ్రియతే’ ‘స్వప్నాంతం జాగరితాంతం’ ‘సమ ఆత్మేతి విద్యాత్’ ‘యస్తు సర్వాణి భూతాని’ ‘తదేజతి తన్నైజతి’ ‘వేనస్తత్పశ్యన్’ ‘తదేవాగ్నిః’ ‘అహం మనురభవం సూర్యశ్చ’ ‘అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానామ్’ ‘సదేవ సోమ్య’ ‘తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి’ ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః.

తా. నీకు రూపాదిసంస్కారములును దోషములును లేనందున నీవు పరమాత్మకంటె భిన్నుడవుకావు, కనుక నేను పరమాత్మనేయని భావించి సుఖింపుము. ఈ రూపాదులు సంస్కారములు కామక్రోధాదిదోషములు జాగ్రత్స్వప్నములయందే కలుగుచు సుషుప్తియందు మనస్సు ఆత్మయందు లయించఁగా నీరూపాదులు దీనితోఁగూడ లేనందున నీ సకలము మనస్సు నదేకాని ఆత్మవికావనిచెప్పిన పూర్వవాక్యమును మరువకుము. నీవు పరమాత్మకంటె వేఱుకావు అను విషయమునందు ‘తదాత్మానమేవావేత్’ - మున్నగు శ్రుతులు ప్రమాణము. ప్రమాణభూతశ్రుతుల తాత్పర్యము:—

ఆగుర్వనుగ్రహకాలమందు నేను బ్రహ్మమే యని దృశ్యమగు నామరూపములకంటెను, అన్యతజడదుఃఖాత్మకమగు జగత్తుకంటెను తనను విలక్షణమగు ప్రత్యగాత్మగా తెలిసికొనెను. అనఁగా నామములకును, వీనినిగ్రహించుశోత్రేంద్రియమునకును, రూపములకును, వీనినిఁజూచెడి నేత్రేంద్రియములకును ఆత్మ సాక్షియై జాగ్రత్స్వప్నములయందు వీని భావములను, సుషుప్తియందు వీనియభావమును కనిపెట్టుచు అన్యతము జడము దుఃఖము కానిదై ప్రకాశించును. ఈధర్మములు జగత్తునవేకాని ఆత్మవికావు. సచ్చిదానందములు ఆత్మధర్మములు, అని వాక్కుతోఁ జెప్పవీలులేక జగద్ధర్మములగు అన్యతముకాదు, జడముకాదు, దుఃఖముకాదు అని లక్షణావృత్తితో వేద

ము భయపడుచు చెప్పెను. మనోవాక్కులకు గోచరముకాని ఆత్మను బోధించునపుడు వాచ్యార్థము చెల్లదు. ఆత్మకంటె నితరముకాదని లక్షణావృత్తియై యిట్లు బ్రవర్తించును. ఆత్మ ఒకటియేకాని విషయములవలె బహురూపములుగ చూడఁదగదు. ఆత్మ పరిపూర్ణము అనియు వ్యవహరింపబడినదికై ఆయాత్మయందు అహంకారము ఆరోపింపఁబడినదనియు, తరువాత అహంకారకృతమైన పరిచ్ఛేదాదివికారములను దొలఁగించుటకై ఆయాత్మ ప్రత్యగేకరసమనియు, ఆరోపితసకలవికారములకు సాక్షియనియు ఛాందోగ్యశ్రుతియిట్లు నిరూపించుచున్నది—“నేనే వ్యవహారమం దున్నానని, నేనే ఆత్మయని, అంతయు ఆత్మయే యనియు.” ఆయాత్మకు ఆవయములు లేవు. బాహ్యంతరములు లేవు. ఈ ధర్మములు కల్పితములగు ఉపాధులవే అని యితరశ్రుతులు. మఱియు పుట్టుట, పుట్టియుండుట, పెరుగుట, మారుట, కృశించుట, నశించుటయునను ఆరువికారములు ఉపాధులవేకాని ఆత్మధర్మములు కావు. కల్పితములగు సకలూపాధులను మిశ్రయని యుపేక్షించుట వలన సకలము బ్రహ్మమే. ఏకము, ద్వితీయరహితము, సృజించిన ఉపాధులయందు ప్రవేశించి జీవసంజ్ఞకలదై వ్యవహరించును, అని ఐతరేయశ్రుతి. ఈ జీవులు దేనిసహాయమువలన వినునో కనునో తినునో అది ప్రజ్ఞానము. అదియే బ్రహ్మము. నేత్రశ్రవణాదులు ప్రజ్ఞానముయొక్క నామధేయములు. రాకపోకలుగల సకలవికారములకు సాక్షి బ్రహ్మమే యని తైత్తిరీయకశ్రుతియు, సర్వభూతములందు గూఢముగ వ్యాపించియున్నదని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు చెప్పుచున్నవి. శరీరమందున్నప్పటికి శరీరమును తద్ధర్మములను అంటక ఆకాశమువలె పూర్ణమనియు, జననమరణములులేక జాగరాద్యవస్థలు వచ్చుచుపోవుచుండఁగా వాని రాకపోకలకు సాక్షియైనదే బ్రహ్మమనియు కతోపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. దృశ్యము, దర్శనము, దృష్టియను భేదములు కల్పితములు. ఇందు వాస్తవము బ్రహ్మమే, అదియే ఆత్మ యని కాషీతకీశ్రుతి. సకలభూతములును ఆత్మయందేయున్నవి. ఆశరీ

గోపాధులనుబట్టి కదులుచున్నట్టు తోచినను ఆత్మకదలదు. ఘటము నొక చోటునుండి మఱియొక చోటునకు తీసికొనిపోవునపుడు ఘటాకాశము జరుగునని అజ్ఞులు తలచినను పరిపూర్ణమగు ఆకాశము కదలదు. ఆకాశమునకు ఉపాధియగు ఘటమే కదలును. ఇట్లే పరిపూర్ణాత్మ ఉపాధిద్వారముననే కదులునుగాని ఆత్మ స్వతః అచలమే, నిష్క్రియమేయని ఈశావాస్యోపనిషత్తు. సర్వమునకు ఉపాదానకారణమగు ఏబ్రహ్మమందు సకలభువనములు కలిగినవో ఆయీభువనములు ఆబ్రహ్మముకంటె వేఱుకావు. బట్టయందు వ్రాయఁబడు స్థావరజంగమరూపకచిత్రములన్నియు బట్టకంటె వేఱుకావుకద, అని గురువు చెప్పినవాక్యమందును శ్రుతియందును విశ్వాసముతో వేసుడు (ప్రకాశస్వరూపుడై) దృఢజ్ఞానముగలిగియుండెను. ఇట్టి దృఢజ్ఞానముగల వామదేవుఁడు నేను మనువు అయితిని యనియు, ఆబ్రహ్మమే అగ్నియని వాడునువని మఱియొకడును జెప్పెననియు, సృజించిన భూతములయందుండి నడిపించుచు ఒకఁడైన యాత్మ ఉపాధివశమున ననేకములుగ చరించును అని చెప్పెడి తైత్తిరీయశ్రుతి జీవపరాత్మలకు ఆభేదమునే చెప్పచున్నది. మఱియు, సృష్టికంటె పూర్వమందు ఆత్మ యొక్కటియే యని, అదియే సత్యమనియు, దేహేంద్రియవిలక్షణుడవై వీనికి సాక్షివై, త్వంపదమునకు లక్ష్యార్థమవగు నీవు శుద్ధబ్రహ్మమవేయని ఛాందోగ్యశ్రుతి చెప్పచున్నది. 32.

అవ. శ్రుత్యుక్తమగు అర్థము ననువదించెడి స్మృతులనుగూడ చూపుచున్నారు:—

మూ. స్మృతిభ్యశ్చ 'పూః ప్రాణినః సర్వ ఏవ గుహాశయస్య' 'అన్తైవ దేవతాః' 'నవద్వారే పురే' 'సమం సర్వేషు భూతేషు' 'విద్యావినయసంపన్నే' 'అవిభక్తం విభక్తేషు'

‘వాసుదేవః సర్వమ్’ ఇత్యాదిభ్యః ఏక ఏవాత్మా పరం
బ్రహ్మ సర్వసంసారధర్మవినిర్ముక్తస్త్వమితి సిద్ధమ్. 3౮

తా. సకలప్రాణులయందు గుహశయముడై యొక్కడగు ఆత్మకు శరీ
రములు పురములు. ఆత్మ యొక్కడేకాని బుద్ధ్యుపాధులవలన వ్యవహారదశ
యందు వేరుగఁ దోచును. ఈపురములు తొమ్మిదిద్వారములు గలవి. అనఁ
గా ఊర్ధ్వభాగమున ముఖనాసికానేత్రశోతరూపములగు ఏడుద్వారము
లును, అధోభాగమున పాయూపస్థలను రెండుద్వారములును శరీరములనే
పురములకు గలవు. పండితులయందు పామరులయందు చండాలురందు కుక్క
లు మొదలగు జంతువులందును సముడగు చైతన్యాత్మకు భేదములేదు.
సర్వము వాసుదేవుడే. వ్యవహారదశయందలి భేదము కల్పితముగాని వాస్త
వము కాదు. 3౮

అవ. ఇట్లు శ్రుతిస్మృతులచేతను న్యాయములచేతను
జీవపరమాత్మలకు అభేదము చెప్పఁబడఁగా శిష్యుఁడు తాకిక
వైదికవ్యవహారములందలి విరోధమును శంకించుచున్నాఁడు—

మూ. స యది బ్రూయాత్—యది భగవన్ అనంతరః
అబాహ్యః సబాహ్యభ్యంతరో హ్యజఃకృతస్త్విః ప్రజ్ఞాన
ఘనఏవ సైంధవఘనవదాత్మా సర్వమూర్తిభేదవర్జితః
ఆకాశవదేకరసః, తర్హి కిమిదం దృశ్యతే శ్రూయతే
వా సాధ్యం సాధనం వా సాధకశ్చేతి శ్రుతిస్మృతి
లోకప్రసిద్ధం వాదిశతవిప్రతిపత్తి విషయ ఇతి. 3౮

తా. గృహము, క్షేత్రము, ధనము ఇటువంటివి సాధ్యములు. ప్రతి
గృహము, సేవ, యుద్ధము, జయము ఇటువంటివి సాధనములు. వానినపే

క్షీంచెడి బ్రాహ్మణక్షత్రియాదులు సాధకులు. ఇవి యీలాళికమున కుపయోగించునవి. స్వర్గము సాధ్యము. యజ్ఞము సాధనము. స్వర్గకాముఁడు సాధకుఁడు. ఇవి పరలోకోపయోగములు. 'స్వర్గకామో యజేత' అను శ్రుతి యీ యర్థమును దెలుపుచున్నది. ఇవి శ్రుతిస్మృతిన్యాయములవలన సిద్ధములును వివాదాస్పదములునై యున్నవి. అత్త బాహ్యభ్యంతరములులేక ప్రజ్ఞాన మాత్రుఁడై, మూర్తిభేదములేక ఆకాశమువలె నొక్కటియే యగునేని యపుడు పైని చెప్పిన వ్యవహారమునకు విరోధముకాదా యని శిష్యుఁడు శంకించునేని (ఆచార్యో (బ్రూయాత్) ముందుగ్రంథముతో నన్వయము.

అవ. వ్యవహారము మాయాకల్పితమగుటవలన పారమార్థికమగు బ్రహ్మతైక్యమునకు విరోధముండదని గురువు సమాధానము చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆచార్యో బ్రూయాత్—అవిద్యాకృతమేతద్వదిదం దృశ్యతే శ్రూయతే వా సాధ్యం సాధనం సాధకశ్చేతి, పరమార్థత స్తేవకవీవాత్తా అవిద్యాదృష్టేః అనేకవత్ ఆభాసతే, తిమిరదృష్ట్యా అనేకచంద్రవత్, 'యత్ర వా అన్యదవ స్యాత్' 'యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి' 'మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి' 'అథ యత్రాన్యత్పశ్యతి అన్యచ్ఛృణోతి అన్యద్విజానాతి తదల్పమ్' 'అథ యదల్పం తస్మద్వ్యమితి' 'వాచారంభణం వికారో నామధేయం అన్మతమ్' 'అన్యోఽసావన్యోఽహమ్' ఇతి భేదదర్శన నిందోపపత్తే రవిద్యాకృతం ద్వైతమ్, 'ఏకామేవాద్వితీయమ్' 'యత్ర

త్వస్య' 'కోమోహః కః శోకః' ఇత్యాద్యేకత్వవిధి
శ్రుతిభ్యశ్చేతి. ౪౦

తా. వత్సా! కనిపించెడి వినిపించెడి యీజగత్తంతయు మాయచే
గల్గితము కావున పరమార్థదృష్టికి ఆత్మయొక్కటే. ఏలయనగా సర్వము
ఆత్మయందే కల్పింపబడెను. బంగారముచే జేయబడిననగలన్నియు బంగా
రము కాకపోవునా? తల తిరిగెడివానికంటికి చంద్రుడొక్కడైనను
అనేకచంద్రులుగ కనుపించునట్లు ఒక్కటియగు ఆత్మ అవిద్యవలన ననేక
ముగఁ దోచుచుండును. స్వప్నమందు రెండవవస్తువు ఉన్నట్లు తోచినను
మెలఁకువరాఁగా తనకంటె నన్యమేదియును లేదుకద. ఇట్లు అవిద్యాదశ
యందు ద్వైతము వస్తుదృష్టికి లేనిదైనను చూచువాఁడు, చూడబడునది,
చూపునను భేదము కలుగుటచేత తాను ద్రష్టయని, తనకంటె నన్యము
దృశ్యమని తదితరమగు కన్ను దర్శనమనియుం దోచును, మఱియు భేద
దృష్టితో గనుపించునది అల్పము. అల్పమెల్ల నశించునదే. కావున నది
సదాత్మకాదు. కాఁబట్టి పరిపూర్ణసద్వస్తు వొకటియే. ఆయాత్మయందు
ద్వైతము అవిద్యచే గల్పింపబడును. మన నిద్రయే లేనిపోనివస్తువులను
గల్పించుచుండఁగా పరమేశ్వరుని మాయ అనంతవివిధజగత్కల్పనను చేయ
లేకపోవునా? ఆత్మయొక్కటియే, జగత్తు దృశ్యమగుటచేత స్వప్నమువలె
కల్పితమని యెఱిగిన జ్ఞానికి శోకమోహము లుండవని శ్రుతులు
ఘోషించుచున్నవి. ౪౦

అవ. అయ్యా! సాధ్యము, సాధకుఁడు, సాధనము నను
త్రిపుటి అవిద్యాకల్పితమగునేని శ్రుతి కర్త కాండము నేల
చెప్పవలెను? ఆ శ్రుతి ప్రమాణమగునా యని శిష్యుఁడు
శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. యద్యేవం భగవన్, కిమర్థం శ్రుత్యా సాధ్యసాధనాది
భేద ఉచ్యతే ఉత్పత్తిః ప్రలయశ్చేతి? ౪౧

తా. ద్వైతప్రపంచము మిథ్యయగునెడల కర్తృకాండ ప్రమాణము.
కాకపోవుటయే కాక జ్ఞానకాండమందును సృష్ట్యాదివాక్యములు ద్వితీయ
వస్తువు లేకపోవుటచేత ప్రమాణములు కాకపోవలయును. అట్లేని శ్రుతి
సాధ్యసాధనసాధకభేదమును జెప్పినట్లు ప్రపంచముయొక్క ఉత్పత్తిస్థితుల
నేల చెప్పవలెను? ౪౧

అవ. ఓయీ! వేదాంతవాక్యశ్రవణాదికమువలన గలి
గిన బ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలుగకమునుపా? కలిగినపిమ్మటనా?
కర్తృకాండము ప్రమాణముకాకపోవుట యని వికల్పించి బ్రహ్మ
ైక్యజ్ఞానము కలుగకమునుపు కర్తృకాండము ప్రమాణము
కాకపోదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అత్రోచ్యతే—అవిద్యావతః ఉపాత్తశరీరాదిభేదస్య
ఇష్టానిష్టయోగినమాత్మానం మన్యమానస్య సాధనై రే
వేష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారోపాయవివేకమజానతః ఇష్టప్రా
ప్తిం చానిష్టపరిహారం చేచ్ఛతః శనైస్తద్విషయమ
జ్ఞానం నివర్తయితుం శాస్త్రమ్, నసాధ్యసాధనాదిభేదం
విధత్తే, అనిష్టరూపః సంసారో హి స ఇతి, తద్భేదదృష్టి
మే వా విద్యాం సంసారమున్మూలయతి ఉత్పత్తిప్రల
యాద్యేకత్వోపపత్తి ప్రదర్శనేన. ౪౨

తా. శాస్త్రము సిద్ధబ్రహ్మమును జెప్పలేదు. కాని తదావరకాజాన
మును దొలగింపఁబూనును. 'అప్రాప్తేశాస్త్రమర్థవత్' శాస్త్రము దొరకని

వస్తువును సాధించుచు సార్థకమగును, అను న్యాయముగలదు. దీనిచేత శాస్త్రజ్ఞానమెఱుంగనివారికిని ఇది సాధనము. వీఁడు కర్తయను జ్ఞానముకలదు గనుక శాస్త్రము సాధ్యసాధనాదిభేదము చెప్పటకుఁ బూనుకొనలేదు. మఱి మనఁగ; ప్రసిద్ధభేదమును దీసికొని పురుషుఁ డెఱుంగని పురుషార్థసాధనమును బోధించుటకుఁ బ్రవర్తించిన శాస్త్రము ప్రమాణము కాకపోదని తెలియ వలెను. ఎట్లనఁగా—నీదైన నొక యుపాయముచేత ఇష్టము కలుగును, బాధ తొలగును అని సామాన్యముగ తెలిసి, ఆ యుపాయములను చక్కఁగ నెఱుంగనివాని అజ్ఞానమును బోగొట్టుటకు శాస్త్రము ప్రవర్తించెను. బాగుగ నెఱింగినవాఁడుగాని బొత్తిగ నెఱుంగనివాఁడుగాని శాస్త్రము చదువతగడని “నాత్యంతమజ్ఞః నో తద్జ్ఞః అస్మి” శాస్త్రేఽధికారవాన్” యొగవాసిష్టమందుఁ జెప్పఁబడెను. కాని లోకప్రసిద్ధమగు సాధ్యసాధనాదిభేదమును తాను చెప్పఁబూనలేదని తెలియవలెను.

అనాదియగు అవిద్యచేత స్వస్వరూపమును మఱిచి శరీరేంద్రియమ నోబుద్ధులనే ఆత్మగాఁ దలంచుచుఁ దనకు నితరునివలన పురుషార్థము సంభవించవలెనని యపేక్షించుచు, ఆయుపాయమును వెదుకుచు శరీరోపాధివశమున తన్ను పరిచ్ఛిన్నుఁడు (అల్పుఁడు)గా దలంచువాఁడు మహాపురుషార్థమును దెలియఁజాలఁడు. కనుక నట్టి జిజ్ఞాసువునకు అపేక్షితమగుచు ప్రమాణాంతరమున తెలియఁబడని స్వర్ణాదిసుఖసాధనములను జూపుచు నింద్యకర్తములను మాని, విహితకర్తములను జేయుటవలన చిత్తశుద్ధిగలిగి సూక్ష్మవస్తుతత్త్వమును దెలియుటకు అర్హుఁడౌ తెలియఁబడని, మోక్షసాధనమగు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమును గలిగించును. ఈప్రకారము పురుషుని అజ్ఞానమును బోగొట్టి, తెలియఁబడక కప్పఁబడియున్న ఆత్మస్వరూపమును బోధించును అనే యభిప్రాయముతో “శనైః” మెల్లఁగ శ్రుతి బోధించునని చెప్పఁబడెను. సంసారము బహువిధదుఃఖములు గలదగుటచేత సంసారనివృ

త్తిరూపమును మహాపురుషార్థమును నగు మోక్షమనెడి ఫలప్రయోజనము నపేక్షించి యిట్లు తాత్పర్యార్థమును వర్ణించి వాచ్యార్థము విడువబడెనని తెలియవలెను. కర్తృకాండముచేత, సాధ్యసాధనసాధక భేదములు, స్పష్టముగ నుండుటచేత దానిని పదలి పురుషార్థ సాధనము వర్ణింపబడెను. అద్వైతవస్తు బోధమునకై వర్ణింపబడు సృష్ట్యాదివాక్యములును ప్రమాణము కాకపోవుప్ర పంచసృష్టి దేనినుండి కలిగెనో యెక్కడనుండునో యెక్కడ లయించునో, అదియే, అలంకారములు ఏబంగారమునుండి పుట్టి ఏబంగారమునందే యుండి, కరిగినపుడు తిరిగి యేబంగారమగునో ఆప్రకారముగ, బ్రహ్మమొక్కటియే యనే బోధకు సాధనముగ సృష్టిని వర్ణించుటవలన సంసారమునకు మూల మగు అవిద్యను నివారించుచున్న సృష్ట్యాదివాక్యము ప్రమాణము కాకపోదు. సంసారమునందే సాధ్యసాధనసాధక భేదదృష్టి గలదుగాని పరమార్థదశయం దీ భేదములేక అద్వైతమే మిగులును. ౪౨

అవ. అవిద్యను దొలగింప నేమిఫలమనఁగ జెప్పు చున్నారు:—

మూ. అవిద్యాయా మున్తీలితాయాం శ్రుతిస్తృతిన్యాయే భ్యోఽనంతరోఽబాహ్యః సబాహ్యభ్యంతరో హ్యజః, సైంధవఖునవ త్ప్రిజ్ఞానఖున ఏవైకరస ఆత్మా ఆకాశ వత్పరిపూర్ణ ఇత్యత్రైవ ఏకాప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా పరమార్థ దర్శినో భవతి, న సాధ్యసాధనోత్పత్తిప్రలయాది భేదేన అశుద్ధిగంధోఽప్యవపద్యతే. ౪౩

తా. ఆత్మకు జననమరణములు లేవు. బాహ్యభ్యంతరములు లేవు. ఆత్మ ప్రజ్ఞానఖునము. ఆకాశమువలె అఖండము పరిపూర్ణము సైంధవఖండ మువలె కారణావస్థయందు ఏకము, యీమొదలగు శ్రుతిస్తృతిన్యాయము

లచేత అవిద్యను నివారింపఁగా ఆత్మయందు ప్రజ్ఞ దృఢముకాఁగా సాధ్య సాధనాది భేదముగల కర్త కాండము కనిపింపజ్జ నపుడు అప్రమాణమేయగును.

అవ. ముముక్షుత్వము కలుగఁగా కర్తమును తత్సాధనములును విడువఁదగినవగుటవలన సంసారియైయుండి శ్రేయస్సాధనములగు కర్తములను మానఁదగునా యను మాట కూడ అజ్ఞానకార్యమే యని చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. తచ్చైతత్ పరమార్థదర్శనం ప్రతిపత్తు మిచ్ఛతా వర్ణాశ్రమాద్యభిమానకృతపాంక్తరూప పుత్రవిత్తలోకైషణాదిభ్యోవ్యుత్థానం కర్తవ్యమ్, సమ్యక్ప్రత్యయవిరోధాత్తదభిమానస్య, భేదదర్శన ప్రతిషేధార్థోపపత్తిశోపపద్యతే, న హ్యేకస్మిన్నాత్మన్యసంసారిత్వబుద్ధౌశాస్త్రన్యాయోత్పాదితాయాం తద్విపరీతా బుద్ధిర్భవతి, న హ్యగ్నౌ శీతత్వబుద్ధిః, శరీరే వా అజరామరణత్వబుద్ధిః, తస్మాదవిద్యాకార్యత్వాత్సర్వకర్తృణాం తత్సాధనానాం చ యజ్ఞోపవీతాదీనాం పరమార్థదర్శన నిష్ఠేనత్యాగః.

తా. దేహాద్యభిమానము విజ్ఞానమునకు విరోధి కనుక ముముక్షువు యజమానపత్నీపుత్రవిత్తాది సాధనపంచక సాధ్యమగు యాగాదికర్తమును మానవలెను. అపరోక్షజ్ఞానమున కీయాగాదికర్తములు విరుద్ధములు. ఉపాధులన్నిటి నుపేక్షించి, అంతటనుండు సచ్చిదాత్మ యొక్కటియేయను అభేదదృష్టియే విజ్ఞానము. భేదదృష్టిగలవాఁడు సంసారమును బొందును. ఈజగత్తంతయు మనఃకల్పితమనియు, అణుమాత్రమైనను భేదమును జూచువానికి భయముకలదు అనియు చెప్పెడి మృత్యో సృష్టృత్యుమాపోషితి; య. ఉదర

మంతరం కురుతే, అథ తస్య భయం భవతి” ఇత్యాదిశ్రుతులు బోధించుట వలన అభేదదృష్టియే పరమార్థసాధనమని తెలియవలయును. భేదము, భేదప్రయుక్తాభిమానము నను నివి శ్రుతిచేత నిషేధింపఁబడినందున ప్రమాణములు కావు. ప్రమాణసిద్ధమగు అభేదమును బాధించు ప్రమాణములు లేవు. “నేతి నేతి” యను నిషేధవాక్యములకు అభేదదర్శనముకంటె వేఱుగతి లేదు. కనుక శ్రుతిషేధవాక్యములకు అభేదము చెప్పనియెడల నవి వ్యర్థములగును. శ్రుతివాక్యము వ్యర్థముకాఁగూడదు. కర్తృసహితమగు విజ్ఞానమే మోక్షసాధనమని కర్తృమును మానుట తగదందువా? కర్తృజ్ఞానములు పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే వానికి సముచ్చయము తగదు. రెండును ఒకసారి చేయుటకు వీలుండదు. కర్తృమువలనఁ బుట్టినది నిత్యముకాదు. మోక్షము నిత్యమును పుట్టనిదియును గావున సిద్ధమగు మోక్షము కర్తృము నపేక్షింపదు. మోక్షమనఁగా కల్పితకోశాదికమును నిరసించి స్వరూపావస్థితియే. ఈనిరసనమును నేతి నేతి త్యాదిశ్రుతులు బోధించుచున్నవి. అగ్ని యెపుడును చల్లనిది కానివిధమున శరీరమెపుడును జరామరణరహితము కానేరదు. కనుక అవిద్యాకార్యమగు కర్తృములు, తత్సాధనములగు యజ్ఞోపవీతాదికములు పరమార్థదర్శనరూపమగు మోక్షమునకు సహాయకారులుకావని నిశ్చయించి ముముక్షువు వీని నాదరింపక ఊపేక్షింపవలయును.

౪౪

ఇది శిష్యానుశాసనప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

గద్యప్రబంధము-ద్వితీయభాగము.

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

౧. కూటస్థాద్వయాత్తబోధప్రకరణము.

అవ. పూర్వప్రకరణమున శిష్యునకు స్థూలసూక్ష్మదేహాద్వయము తాననెడి అభిమానమును దొలగించి, బ్రహ్మరూపత్వము నుపదేశించి, ఆయవస్థలందు కర్మ తత్సాధనములును విడువవలసినవని యుక్తులచే బోధించెను. అవిద్యాకార్యమంతయు బ్రహ్మస్వరూపమునకు విరుద్ధమనియుం జెప్పబడెను. ఈ ప్రకరణమందు ఆత్మేతరదేహాదిసంఘాతస్వరూపము అవిద్యాకల్పితమనియు, ఆత్మయొక్క కూటస్థత్వము స్వాభావిక బ్రహ్మస్వరూపమనియుం జెప్పుచు సంన్యసించి వేదాంతవాక్యములను వినవలెననియు సూచింపుచు శిష్యప్రశ్నమును జూపుచున్నాడు:—

మూ. సుఖమాసీనం బ్రాహ్మణం బ్రహ్మనిష్ఠం కశ్చిత్ బ్రహ్మచారి జన్త జరామరణలక్షణాత్ సంసారాత్ నిర్విణ్ణో

ముముక్షుః విధివదుపసన్నః పప్రచ్ఛ—భగవన్. కథ
మహం సంసారాంతోక్ష్యే శరీరేంద్రియవిషయవేదనా
వాన్, జాగరితే దుఃఖమనుభవామి; తథా స్వప్నే
ఽనుభవామి, పునః పునః సుషుప్తిప్రతిపత్త్యా విశ్రమ్య
విశ్రమ్య జాగ్రత్స్వప్నయోర్దుఃఖమనుభవామి, కిమయ
మేవ మమ స్వభావః? కిం వా అన్యస్వభావస్య సతో
నైమిత్తికః? ఇతి, యది అయమేవ స్వభావః, న మే
మోక్షాశా; స్వభావస్యావర్జనీయత్వాత్, అథ నైమి
త్తికః, నిమిత్తపరిహారే స్యాన్తోక్షోపపత్తిః. ౪౫

తా. చిత్తవిక్షేపములేక బ్రహ్మనిష్ఠుడగు బ్రహ్మణునిజేరి పూర్వోక్త
గుణసంపన్నుడగుచు బ్రహ్మచారియగు శిష్యుడు దేహాభిమానమును వదిలి
ప్రత్యగాత్మ నిరతుడై నిత్యానిత్యములను విమర్శింపుచు వివేకవైరాగ్యములు
గలిగి మోక్షేచ్ఛతో వినయపూర్వకముగ నడుగుచున్నాడు.

అయ్యా! జాగ్రత్స్వప్నములందు శరీరేంద్రియములతోఁగూడి,
యిష్టమైనది దొరకలేదనియు, అనిష్టము కలిగెననియు దుఃఖపడుచున్నాను.
సుషుప్తియందు కొంతసేపు దుఃఖములేక విశ్రమించి తిరిగి సంసారదుఃఖ
మునే అనుభవించుచున్నాను. నాకిది సహజమా? లేక, అన్యస్వభావముగల
నాకీదుఃఖము మఱియేదైన కారణమువలనఁగలిగెనా? ఇది నాకు స్వభావమే
యగునేని “స్వభావోదురతిక్రమః”=స్వభావము మాటదు. అను న్యాయ
మున నాకు మోక్షాశ లేనేలేదు. ఈదుఃఖము నాకు సహజముగాక నిమి
త్తాంతరమున నాస్వభావము వేరైనచో ఈ దుఃఖమే కారణమువలనఁగలి
గెను? దీనిని మరలించు నుపాయమెద్ది? యని గురువు నడిగెను. (బ్రహ్మచారి
యనఁగా ప్రత్యక్షత్వమునందు రమించు స్వభావముగలవాడని వ్యుత్ప
త్త్యర్థము). ౪౫

అవ. ఈదుఃఖము ఆత్మకు స్వభావము కాదనుపక్షము నవలంబించి యుత్తరము చెప్పి, గురువు భయపడకుమని శిష్యుని నోదార్చుచున్నారు:—

మూ. తం గురురువాచ—శృణు వత్స, న తవాయం స్వభావః, కింతు నైమిత్తికః. ౪౬

తా. వత్సా ! నీకు దుఃఖము సహజముకాదు. నిమిత్తమువలననే వచ్చినది. ౪౬

అవ. ఇట్లు ఓదార్చఁబడినశిష్యుఁ డడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. ఇత్యుక్తః శిష్య ఉవాచ—కిం నిమిత్తమ్? కిం వా తస్య నివర్తకమ్? కో వా మమ స్వభావః? యస్మిన్నిమిత్తే నివర్తితే నైమిత్తికాభావః రోగనిమిత్తనివృత్తావివ రోగీ స్వభావం ప్రతిపద్యేయేతి. ౪౭

తా. స్వామీ ! ఈదుఃఖమునకుఁ గారణమెద్ది? ఈదుఃఖము దేనిచేఁ దొలఁగును? నాస్వభావ మేది? రోగకారణము పోగా రోగముపోయిన రోగి తన స్వభావమును పొంది సుఖించునట్లు నాదుఃఖమునకుఁగల హేతు వునుజెప్పి దానినిఁ దొలఁగించు నుపాయమునుజూపి దుఃఖమును బోగొట్టి సుఖమును సంపాదింపుమని శ్రీగురువును సవినయముగ శిష్యుఁ డడిగెను. ౪౭

అవ. అడిగిన వస్తువులస్వరూపమును జెప్పుచు నుత్తర మిచ్చుచున్నారు:—

మూ. గురురువాచ—అవిద్యానిమిత్తమ్, విద్యా తస్యా నివర్తికా, అవిద్యాయాం నివృత్తాయాం తన్నిమిత్తాభా

భాగము.] ౨. కూటస్థాద్వయాత్త బోధ ప్రకరణము.

53

వాత్ మోక్ష్యనే జన్తమరణలక్షణాత్సంసారాత్, స్వ
ప్నజాగ్రద్దుఃఖం చ నానుభవిష్యసీతి. ౪౮

తా. ఈదుఃఖమునకు అవిద్యయే కారణము. విద్యయే ఆయవిద్యను
బోగొట్టును. అవిద్యయనఁగా దేహమందు నేననే భ్రాంతి. ఆయవిద్యవల్ల
నే జననమరణరూపసంసారము కలుగును. అవిద్య తొలఁగఁగనే సంసార
దుఃఖముల ననుభవింపక సుఖింతువు. ౪౮

అవ. శిష్యుఁడు పదార్థములను సామాన్యముగ విని
వాని విశేషములను వినఁగోరి యడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. శిష్య ఉవాచ—కా సా అవిద్యా? కిం విషయా వా?
విద్యా చ కా అవిద్యానివర్తికా యయా స్వభావం
ప్రతిపద్యతే? ఇతి. ౪౯

తా. ఆ యవిద్య యేది? దానికి ఆ శ్రయమేది? ఏ విద్యామహిమ
వలన సుఖ ప్రియందువలె జాగ్రత్స్వప్నములయందు స్వస్వరూపజ్ఞానముకలిగి
దుఃఖరహితుఁడ నగుదునో యావిద్య యేది? ఆ విద్యావిద్యలస్వభావములను
దయతో వివరింపుఁడు. ౪౯

అవ. వత్సా! నీస్వరూపమును గప్పి మాటుగఁ దోపి
చుచు నీస్వరూపమునే ఆశ్రయించియున్నది అవిద్య యని
మొదటి ప్రశ్నమునకు ఉత్తర మిచ్చుచున్నారు:—

మూ. గురురువాచ—త్వం పరమాత్మానం సంతమ్ అస్మిసా
రిణం సంసార్యహమస్తీతి విపరీతం ప్రతిపద్యసే; అశ్రా

రం సంతం కర్తేతి; అభోక్తారం సంతం భోక్తేతి; విద్య
మానం చా విద్యమానమితి, ఇయమవిద్యా. ౫౦

తా. వత్సా! నీవు దేనిచే పరిపూర్ణుడవయ్యు పరిచ్ఛిన్నుడనని,
అసంసారివయ్యు సంసారిని, అకర్తవయ్యు కర్తనని, అభోక్తవయ్యు భో
క్తనని, నిత్యుడవయ్యు అనిత్యుడనని భ్రమించుచున్నావో అదియే 'విద్య'
అది నీయందే యున్నది. నీవు చిదానందైకరసకూటస్థుడవని తెలియుటయే
'విద్య'. ౫౦

అవ. శిష్యుడు తాను నిత్యుడను, ముక్తుడను అని
యంగీకరించి నేను సంసారినికానా? కర్తనుగానా? భోక్తను
కానా? యని శంకించుచున్నాడు:—

మూ. శిష్య ఉవాచ—యద్యప్యహం విద్యమానః, తథాఽపి
న పరమాత్మా, కర్తృత్వభోక్తృత్వలక్షణః సంసారో
మమ స్వభావః, ప్రత్యక్షాదిభిః ప్రమాణైః అనుభూయ
మానత్వాత్, న అవిద్యానిమిత్తః, అవిద్యాయాశ్చ
త్తవిషయత్వానుపపత్తేః, అవిద్యానామ అన్యస్మిన్ అన్య
ధర్తాధ్యారోపణా, యథా ప్రసిద్ధం రజతం ప్రసిద్ధా
యాం శుక్తికాయామ్, యథా ప్రసిద్ధం పురుషం
స్థానావధ్యారోపయతి, ప్రసిద్ధం వా స్థానం పురుషే,
నాప్రసిద్ధం ప్రసిద్ధే, ప్రసిద్ధం వా అప్రసిద్ధే, న చ
ఆత్మన్యనాత్తానమధ్యారోపయతి, ఆత్మనః అప్రసిద్ధ
త్వాత్; తథా ఆత్మానమ్ అనాత్మని, ఆత్మనోఽప్రసిద్ధ
త్వాదేవ. ౫౦

తా. నేను కర్తను అను మొదలగు జ్ఞానమందలికును బ్రత్యక్షమే. కర్తృత్వాదికమునకును ధర్మమగుటవలన రూపాదికమునకువలె నొకఆశ్రయముండవలెను. ఆశ్రయమనఁగా ఆధారము. ఆయాశ్రయము చేతనమే కావలెను. అచేతనములగు పాపానాదికమందు సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానములు పుట్టవు కద. కనుక జ్ఞానము చేతనమందే పుట్టవలెను. అని అనుమాన మిట ప్రమాణము:—శ్లో. “గుణాన్వయో యః ఫలకర్తృకర్తా కృతస్య తస్యైవ స చోపభోక్తా,”—“స ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్నిమాణః” గుణములకు ఆశ్రయమై ఫలాపేక్షచే గర్తృములను జేయువాడే ఆ ఫలభోక్తయనియు, జడపదార్థము లన్నిటియందు ఈయాత్మయే ప్రకాశకుడనియుఁ జెప్ప శాస్త్రము ప్రత్యక్షశబ్దముపైనియున్న ఆదిశబ్దమున కర్థము. ఈ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచేత ననుభవింపఁబడెడి కర్తృత్వభోక్తృత్వాది ధర్మములు నాకు స్వభావము గనుక నేను నిత్యుడనయినను పరమాత్మను కాజాలను. స్వయంప్రకాశమైన ఆత్మయందు అవిద్య యుండదు. కావున నిది సంసారమునకు నిమిత్తముకాదు. అవిద్యయనఁగా ఒకవస్తువును మఱియొకవస్తువనుకొనుట. ఎట్లనఁగా, లోకములో వెండి, ముత్యపుచిప్ప, స్థాణువు పురుషుఁడు ఈమొదలగు వస్తువులు ప్రసిద్ధముగఁ దెలియఁబడునవియే. వీనిలో ముత్యపుచిప్పను జూచి వెండియనియు, స్థాణువు (మోడు)ను జూచి పురుషుడనియు భ్రాంతి కలుగవచ్చును. కాని ప్రసిద్ధముకాని ఆత్మయందు అనాత్మను ఆరోపించుట తగదు. అట్టి ఆత్మను అనాత్మయనుకొనుటయుఁ దగదు. మఱియు, స్వయంప్రకాశమగు ఆత్మయందు అవిద్య యెట్లు కలుగును? అని శిష్యుఁడు “మిథ్యాజ్ఞానమే అవిద్య” యనఁబడెనని గ్రహించి యిట్లు ప్రశ్నించెను. అనఁగా, ఒకానొక ప్రసిద్ధవస్తువును జూచి మఱియొక ప్రసిద్ధవస్తువునుగా భ్రమపడవచ్చునుగాని ప్రసిద్ధముకాని ఆత్మవస్తువునందు అధ్యాసభ్రాంతులు తగవు. ఆత్మ ప్రసిద్ధమే యగునేని

అధ్యాసకు విరోధమైన స్వయంప్రకాశుడగు ఆత్మయందు ఆత్మేతరధర్మములు ఆరోపింపబడతగవు. లేక, ఆత్మ అప్రసిద్ధమే యైనచో విషయమే భాసింపకపోవుటచే దేనియందు తదితరధర్మము లారోపింపబడును. ఈరెండును సరిపడనందున ఆత్మయందు కర్తృత్వాదికము అవిద్యచే గల్పింపబడినదియనుటకు వీలులేదుకనుక ఆత్మకు కర్తృత్వాదిధర్మములు ఆరోపింపబడినవికావు. సహజధర్మములే యని శిష్యుని యాక్షేపార్థము. ౫౧

అవ. ఆయాక్షేపమును—అధిష్ఠానము ఆరోప్యమానము అను రెండును వేత్వేర ప్రసిద్ధములు కాకపోవుటచేతనా? ప్రసిద్ధిమాత్రమే లేకపోవుటచేతనా? నీవు ఆరోపణము నంగీకరింపవు? అని వికల్పించి, ప్రసిద్ధిమాత్రము నందఱు నంగీకరించుటచే రెండవపక్షమును విడిచి మొదటిపక్షమును గురువు నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. తం గురురువాచ—న, వ్యభిచారాత్, న హి వత్స, ప్రసిద్ధం ప్రసిద్ధ ఏవాధ్యారోపయతీతి నియన్తుం శక్యమే, ఆత్మన్యధ్యారోపణదర్శనాత్, గౌరోఽహం కృష్ణోఽహమితి దేహధర్మస్య అహంప్రత్యయవిషయే ఆత్మని, అహంప్రత్యయవిషయస్య చ ఆత్మనః దేహే అయమహమస్మీతి. ౫౨

తా. సుషుప్తిసమాధిమూర్ఖులయందు ఆత్మయే యున్నది, కాని కర్తృత్వాదికము లేదు. అచట బుద్ధి విలీనమైనది. ప్రత్యక్షానుమానాగమముల ధీవిశిష్టాత్మకే గోచరములు. వేటొకచోట ప్రసిద్ధమైనదే మఱియొకచోట ప్రసిద్ధమైనదానియం దారోపింపవలయుననే నియమములేదు. ఎట్లనగా—
గోచరము వేరొకటి ప్రసిద్ధిగ లేవు. అయినను 'నేను చిక్కినాను' అని

అహంప్రత్యయవిషయమగు ఆత్మయందు దేహధర్మమగు కార్యమును దేహముకంటె ఆత్మ వేఱనువారలును జెప్పదురు. నరుడనగు నాకు తెలియును, అని ఆత్మధర్మమగు జ్ఞానమును, అనాత్మయగు దేహమందును, నేను ఎర్రనివాడను నల్లనివాడను ననెడి దేహధర్మములు ఆత్మయందును, ఆత్మధర్మమగు జ్ఞానమును 'నేనెఱుగుదు'నని దేహమందును ఆరోపింతురు. కావున శుక్తిరజతములవలె ప్రసిద్ధవస్తువులకే ఆరోపణము అను నియమములేదు. ౫౨

అవ. ప్రసిద్ధమగు స్థాణుపురుషులకు అన్యోన్యధ్యాసము చెప్పినట్లు ఇంద్రియగోచరమగు దేహమునకును అహంప్రత్యయగోచరమగు ఆత్మకు నన్యోన్యధ్యాసము గోచరత్వమున ప్రసిద్ధమైనవానికే కలుగుచున్నందున పూర్వోక్త నియమమునకు భంగములేదని శిష్యుడు తిరిగి శంకించుచున్నాడు:—

మూ శిష్య ఆహ—ప్రసిద్ధ ఏవ తద్వ్యాజ్ఞా అహంప్రత్యయవిషయతయా, దేహశ్చ అయమితీ, తత్రైవం సతి, ప్రసిద్ధయో రేవ దేహత్తనోరిత రేతరాధ్యారోపణా స్థాణుపురుషయోః శుక్తికారజతయోరివ, తత్రకం విశేషమాశ్రిత్య భగవతోక్తం ప్రసిద్ధయోరిత రేతరాధ్యారోపణేతి నియన్తుం న శక్యత ఇతి. ౫౩

తా. ఆత్మ అహంప్రత్యయమునకు గోచరము. దేహము ఇంద్రియనియంద్రియములకు గోచరము. ఈరెండును గోచరములే కనుక ప్రసిద్ధములే కాబట్టి స్థాణుపురుషులకువలె శుక్తికారజతములకువలె ప్రసిద్ధములగు దేహత్వములకు అధ్యారోపణము కలుగుచుండగా తమరు ఏవిశేషమువలన ప్రసిద్ధములకే అధ్యారోపణ చేయవలయుననే నియమము లేదని చెప్పితిరో నాకుఁ దెలియఁ జెప్పడు. ౫౩

అవ. దేహము ఆత్మయు ప్రసిద్ధములయినను నీవు చెప్పిన నియమము అక్కడ లేదు, అని గురువు చెప్పుచున్నారు.-

మూ. గురురువాచ—శృణు; సత్యం ప్రసిద్ధౌ దేహాత్తానా
న తు స్థాణుపురుషావివ వివిక్తప్రత్యయవిషయతయా
సర్వలోక ప్రసిద్ధౌ, కథం తర్హి? నిత్యమేవ నిరస్తరా
వివిక్తప్రత్యయవిషయతయా ప్రసిద్ధౌ, న హి అయం
దేహః, అయమాత్మా, ఇతి వివిక్తాభ్యాం ప్రత్యయా
భ్యాం దేహాత్తానా గృహ్యంతి యః కశ్చిత్, అత ఏవ
హి మోముహ్యతే లోకః ఆత్తానాత్మవిషయే ఏవ
మాత్తా, నైవమాత్తా ఇతి, ఇమం విశేషమాశ్రిత్యా
వోచం నైవం నియన్తుం శక్యమితి. ౫౪

తా. వత్సా! దేహాత్మలు ప్రసిద్ధములేకాని యొకవిశేషము గలదు
వినుము. ఏమన, ఇది మోడు, ఇది పురుషుడు, ఇది ముత్యపుచిప్ప, ఇది
వెండి, యని వేర్వేరుగఁ దెలియఁబడుచున్నట్లు; ఇది దేహము, ఇది ఆత్మ
యని వేర్వేరుగ నివి తెలియఁబడవు. కనుకనే దేహమే ఆత్మయని, ఇంద్రి
యములు ఆత్మయని, కర్త ఆత్మయని, అకర్త ఆత్మయని, ఆత్మ పూర్ణుడని,
పరిచ్ఛిన్నుడని, సగుణుడని, నిర్గుణుడని, వేర్వేరు వాదించుచు జనులు
మోహపడుచున్నారు. దేహముకంటె వేరుగ ఆత్మ కనుపించినయెడల
నిట్లు మోహము కలుగదు. దేహాత్మలు వేర్వేరుగఁ దెలియఁబడకున్నను,
ఏకజ్ఞానములో విషయములగుటచేత నేను మనుష్యుడను అను అజ్ఞాన
మువలె, నేను కర్తను నేను భోక్తను అని అధ్యస్యమానమునకు, అధిష్ఠాన
మునకును వికృతభ్రమ కలుగవచ్చును. ౫౪

అవ. ఆత్మానాత్మలు రెండును అధ్యాసగోచరములగు నేని అధ్యస్తము మిథ్య కనుక ఆత్మయు మిథ్యయగుచు సత్తు కాకపోవలెనని శిష్యుఁడు శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. నను, అవిద్యాధ్యారోపితం యత్ర యత్ తదసత్ తత్ర దృష్టమ్, యథా రజతం శుక్తికాయామ్, స్థాణౌ పురుషః, రజ్జ్వాం సర్పః, ఆకాశే తలమలినత్వమిత్యాది, తథా దేహాత్మనోరపి నిత్యమేవ నిరంతరావివిక్తప్రత్యయేన ఇతరేతరాధ్యారోపణా కృతా స్యాత్, తత్ ఇతరేతరయోః నిత్యమేవ అసత్త్వం స్యాత్, యథా శుక్తికాదిషు అవిద్యాధ్యారోపితానాం రజతాదీనాం నిత్యమేవ అత్యంతాసత్త్వమ్, తద్విపరీతానాం చ విపరీతేషు, తద్వత్ దేహాత్మనోరవిద్యయైవ ఇతరేతరాధ్యారోపణా కృతాస్యాత్, తత్రైవం సతి దేహాత్మనోరసత్త్వం ప్రసజ్యతే, తచ్ఛానిష్టమ్, వైనాశికపక్షత్వాత్, అథ తద్విపర్యయేణ దేహః ఆత్మన్యవిద్యయా అధ్యారోపితః, దేహస్యాత్మని సతి అసత్త్వం ప్రసజ్యేత, తచ్ఛానిష్టమ్, ప్రత్యక్షాదివిరోధాత్, తస్మాద్దేహాత్మానా నావిద్యయా ఇతరేతరస్త్విన్ అధ్యారోపితౌ, కథం తర్హి? వంశస్తంభవన్నిత్యసంయుక్తౌ. ౫౫

తా. అవిద్యచేత నారోపింపఁబడినదంతయు మిథ్యయే. ముత్యపుచిప్పనుజూచి వెండియనుకొనుట భ్రమయేకద. ఇట్లు త్రాడు పామని, మోడు నరుఁడని తలంచుట భ్రమయేకాని సత్యముకాదు. ఈ ప్రకారమే ఆతను అనాత్మగాను, అనాత్మను ఆత్మగాను తలంచుట భ్రమయే. శుక్తికాదులయందు

భ్రమకల్పితములగు రజతాదులు సత్యములు కానట్లు అవిద్యచే గల్పితమగు అనాత్మ ఆత్మకానేరదు. ఆత్మ అనాత్మ కానేరదు. సిద్ధమగు దేహమునుగాని ఆత్మనుగాని వైనాశికమతస్థులు తక్క మఱియెవ్వరును కాదనలేరు. ఆత్మయందు అనాత్మను ఆరోపింపఁగా ముత్యపుచిప్పయందు ఆరోపింపఁబడ్డ వెండివలె అనాత్మ మిథ్యయగును. ఇట్లు అనాత్మయందు ఆరోపింపఁబడిన ఆత్మయు మిథ్యకావలెను గనుక అన్యోన్యధ్యాసము తగదు. కనుక ఆత్మయందే అనాత్మయగు దేహముమాత్రము ఆరోపింపఁబడునందువా? ఆత్మ సత్యమైయుండఁగా దేహము మిథ్య కావలసియుండును. కనిపించుచున్న దేహమును లేదనుట ప్రత్యక్షవిరోధము గనుక ఆరోపణమే తగదు. అయితే నేను మనుష్యుడను అను వ్యవహార మెట్లుకలుగును? స్తంభములు వెదుళ్లుకలిసి యిట్లు అని వాడఁబడునట్లు ఆత్మయు దేహమును గలిసి మనుష్యుడను వ్యవహారము కలుగునుకాని అవిద్యచే నొకదానియం దొకటి ఆరోపింపఁబడదు, అని పూర్వపక్షము.

గీగీ

అవ. సిద్ధాంతి అన్యోన్యధ్యాసమును సాధించుట కొఱకు మీమాంసకాదిసమ్మతమగు సంయోగసంబంధమును నిరాకరించుచున్నాడు:—

మూ. న అనిత్యత్వపరార్థప్రసంగాత్, సంహతత్వాత్ పరార్థత్వమ్ అనిత్యత్వం చ వంశస్థంభాదివదేవ, కించ—
యస్తు పరైర్దేహేన సంహతః కల్పిత ఆత్మా స సంహతత్వాత్ పరార్థః, తేన అసంహతః పరోఽన్యోనిత్యః సిద్ధస్తావత్.

గీఁ

తా. వెదుళ్లతోను, స్తంభములతోను గూడిన యిట్లు వాని కూడిక వలన అనిత్యమును పరోపకారమునిమిత్తమును అయినట్లు దేహత్వసంబంధ

మువలన నేను మనుష్యుడను అనే వ్యవహారము కలిగేయెడల నిది పరోప-
కారార్థమును అనిత్యమును గావలెను. ఆత్మ పరోపకారముకొఱకునుగాదు
అనిత్యమునుగాదు. ఎవరేపని చేసినది ఆత్మకే (తనకే) కాని యితరులకుఁ
గాదు. ఇతరులయెడలఁ జూపెడి ప్రేమయు తనకొఱకేకాని ఆత్మయందలి
ప్రేమ యితరులనిమిత్తము కాకపోవుటచేత ఆత్మ పరమానందస్వరూపమని
“తత్ప్రేమాత్కారమన్యత్ర నైవమన్యార్థమాత్మని” అని పంచదశియందు
చెప్పబడినది. ఆత్మ నిత్యము చేతనమునై అనిత్యమును జడమునునగు సంఘా-
తముకంటె విలక్షణమునయి యుండును.

౫౬.

అవ. ఆత్మ జడమగుసంఘాతమునకంటె విలక్షణమే కాని
నేను మనుష్యుడను అనేవ్యవహారము సిద్ధించుటకై సంఘాత-
సంబంధము నంగీకరింపక తీరదు. కనుక సంయోగభేదమును
అంగీకరింపనపుడు వాని సంబంధము తాదాత్మ్యాధ్యాసము
ననే యని సిద్ధించును. అట్లేని నిరాత్మవాదము తటస్థించునని
పూర్వము చెప్పిన మాటను శిష్యుడు జ్ఞాపకము చేయు
చున్నాడు:—

మూ. తస్యా సంహతస్య దేహే దేహమాత్రతయా అధ్యా-
రోపితత్వేన అసత్త్వానిత్యత్వాదిదోష ప్రసంగో భవతి,
తత్ర నిరాత్మకో దేహ ఇతి వైనాశికపక్షప్రాప్తిదోషః
స్యాత్.

౫౭

తా. సంఘాతమునకు సాక్షియు, నేకమునగు ఆత్మకు దేహమం-
దధ్యాసము చెప్పినయెడల ఆత్మ అసత్తును, అనిత్యమును గావలసివచ్చును.
అనిత్య మగునేని ఆత్మ లేదని వాదించెడి వైనాశికమతము కూడ సంభ-
వించును.

౫౮

• అవ. తాదాత్మ్యావభాసము అధ్యాసమువలనఁ గలుగు నేని శూన్యవాదము కలుగునని ఆక్షేపింతువా? లేక ప్రమాణప్రసిద్ధమైన తాదాత్మ్యావభాసహేతువగు ఆధారాధేయ భావాదిసంబంధ మొకటి గలదని యాక్షేపింతువా? అని వికల్పించి అధ్యపక్షమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. న, స్వతవవాత్తనః ఆకాశస్యేవ అసంహతత్వాభ్యుపగమాత్, సర్వేణ అసంహతః స చ ఆత్మేతి న నిరాత్మకో దేహాదిః సర్వః స్యాత్, యథా చా కాశం సర్వేణాసంహతమితి. సర్వం న నిరాకాశం భవతి. ఏవం తస్మాన్నవై నాశికపక్షస్తాప్తిదోషః, స్యాత్. ౫౮

తా. ఘటమునకువలె రూపాదులు అవయవములును గలుగుటచే దేహాదులును జడములే. అయినను కల్పబడిన యినుపకమ్మి తేజోరూపముగఁ దోచునట్లు జడములయినను దేహాదులు తద్విలక్షణమైన చేతనమువలె దోచుచుండును. కాఁబట్టి దేహేంద్రియాదులకు చైతన్యముతో సంశ్లేషముచెప్పవలయును. అవయవరహితమును, సంఘాతసాక్షియు, చైతన్యమాత్రస్వభావమునునగు ఆత్మకు ఆకాశమునకువలె స్వతః పరిచ్ఛేదము అశుద్ధ్యాది ధర్మములతో సంబంధము సంభవింపనందున, ఆయాత్మయందు పరిమితతత్వమును అశుద్ధ్యాదిసంబంధమును ఆకాశమునకువలె దేహాద్యుపాధిసంశ్లేషము చేతనే కలిగినదని చెప్పదగును. అట్లేని దేహాత్మలకు పరస్పరధర్మసంబంధము (దేహము తెలిసికొనును. ఆత్మకు దుఃఖముగలదు మొదలగు ధర్మములతో సంబంధము) ఉండుటవలన నీయన్యోన్యధర్మసంబంధమునుబట్టి దేహాత్మలకితరేతరాధ్యాస మనుభవసిద్ధము కాఁగా అధిష్ఠానము వినాగానారోపము సంభవింపమిచే కారోపించునపుడు రెండువస్తువులలో నితరవస్తుధర్మసంబంధములేనిది యితరస్వరూపారోపణము కలుగదనియు సిద్ధాంతము.

శుక్తియందు శుక్త్యంశమును ఇదమంశమును భాసించునపుడే యిది వెండియని భ్రాంతికలుగును. సుషుప్తియందు దేహముతో సంబంధము లేకయే ఆత్మ స్ఫురించుటచే దేహాదికమందు ధర్మసంస్కర్మములేకుండ ఆత్మ స్వరూపముతో అధ్యాసము చెప్పశక్యముకాదు. దేహాదికము ఆత్మకంటె విలక్షణమగుటవలన పరస్పరధర్మసంస్కర్మమువలననేకాని చిజ్జడములగు దేహాత్మలకు స్వరూపాధ్యాసములేదు కనుక ఆత్మ నిత్యముకాదనుటకుఁ గాని దేహాదికము ఆత్మరహితమని శూన్యవాదమునకుగాని యిచట నవకాశము లేదు. చిద్ధర్మములు కలిగియుండుటవలన చిద్ధర్మారోపణమునకు దేహము అధిష్ఠానమని లక్షణావృత్తిచేఁ జెప్పఁబడెను గనుక పరస్పరాధ్యాసపక్షము నకు బాధయులేదు. ఆకాశమువలె దేనిని నంటక స్వతః నిరవయవము పరిపూర్ణమునగు ఆత్మ అన్నికాలములలోనంతట నిండియుండుటవలన సంఘాతము నిరాత్మకము (ఆత్మసంబంధము లేనిదియు) ను గాదు. కనుక ఆత్మకు అనిత్యత్వాదిదోషములు లేవు. ఆకాశము దేనితోనంటకున్నను సర్వము ఆకాశరహితము కానేరదు. ఇట్లే ఆత్మ దేనితోనంటకున్నను దృశ్యమగు జగత్తు నిరాత్మకము కాదు. కనుక నిట వైనాశికపక్షమున కవకాశములేదు.

అవ. ఇట్లు తాదాత్మ్యవ్యవహారము పరస్పరాధ్యాసమువలనఁ గలిగెనని బోధించి, శూన్యవాదమును నిరాకరించి, ఆధారాధేయభావసంబంధరూపమువలన పరమతమును దూషించుటకై రెండవపక్షమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. యత్పునరుక్తమ్— దేహస్యాత్మన్యసత్త్వేప్రత్యక్షాది విరోధః స్యాదితి, తన్న ప్రత్యక్షాదిభిః ఆత్మనిదేహస్య సత్త్వానుపలభ్యే, న హ్యత్మని—కుణ్డే బదరమ్, క్షీరే సర్పిః, తిలే త్రైలమ్, భిత్తౌ చిత్రమివ చ—ప్రత్యక్షాదిభిః దేహ ఉపలభ్యతే, తస్మాన్నప్రత్యక్షాదివిరోధః.

తా. కంటిచేతను, స్పర్శముచేతను దేహమిది యని తెలియఁబడుచున్నను, నీయింద్రియములచే ఆత్మ గ్రహింపఁబడఁదగని దగుటచేత ఆత్మ యందు దేహాదికము అధ్యస్తమయినదని చెప్పట శక్యముకాదు. కనుక ఆత్మయందు దేహమున్నదనే ప్రత్యక్షప్రమాణము సంభవింపదు. చక్షురాదీంద్రియములచేత ఆత్మ గ్రహింపఁబడదనెడి యాయర్థమున విధాత ఇంద్రియములను విషయములనే చూచునట్లు విధించెనుగాని అంతర్ముఖులై ప్రత్యగాత్మను ఇంద్రియములు చూడలేవని బోధించెను. “పరాంచిఖాని వ్యతృణత్స్వయం భూ స్తస్మాత్ పరాజ్ పశ్యతినాంతరాత్మన్” అను నీశ్రుతిప్రమాణము. కుండలో రేగుపళ్లున్నవని ఆధారాధేయములు రెండును ఇంద్రియగోచరములగునపుడుకద ప్రత్యక్షప్రమాణము సంభవించును. మాధుర్యగుణమునుబట్టి తీరమందు నెయ్యి కలదని అనుమానప్రమాణముచేత నూహింపవచ్చును. లోపల నూనె లేనియెడల నువ్వులనుండి నూనెరాదుకద అనునది అర్థాపత్తిప్రమాణముచే సిద్ధించును. ఈ త్రివిధప్రమాణములవలనను ఆత్మయందు దేహమున్నదనుటనుగూర్చి యాప్రమాణము లుపయోగింపవు. రేగుపండ్లవలె దేహాత్మలు రెండు గోచరింపఁబడకున్నను గోడయందు చిత్తరువుండునట్లు ఆధారాధేయభావసంబంధమువలన ఆత్మయందు దేహముండవచ్చునుకదా.యని శిష్యుఁడడుగఁగా గురువుచెప్పుచున్నాఁడు. చిత్రాంకితమగు గోడ కనుపించునట్లు దేహాకారాంకితమగు ఆత్మ కనుపింపదు. అట్లే కనుపించినచో నాయందు (ఆత్మయందు) యది దేహమని వీఁడు మనుష్యుఁడని వ్యవహారము గలుగవచ్చును. ఇట్లుగాక నేను మనుష్యుఁడను, నేను బలిసియున్నాను అనెడి వ్యవహారమే కలుగుచున్నది కనుక ఆధారాధేయ భావమువలన తాదాత్మ్యాధ్యాసము కలుగుననియుఁ జెప్పరాదు. ౫౯

అవ. అయ్యా ! సామాన్యముగ గ్రహింపఁబడిన యంశమందు విశేషాంతరమును గ్రహింపనపుడు అధ్యాసము

సంభవించును. ఇపుడు ఆత్మ ప్రత్యక్షాదివిషయము కానం దున ఆత్మ యందు దేహాధ్యారోపమును, దేహమందు ఆత్మాధ్యారోపమును ఎటులకలుగుననిశిష్యుఁడు శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. కథం తర్హి ప్రత్యక్షాద్వ్యప్రసిద్ధాత్తని దేహాధ్యారోపణా, దేహే చాత్మారోపణా? ౬౦

తా. దీని యర్థము అవతారికయందే స్పష్టము. ౬౦

అవ. ఆత్మ స్ఫురింపనందున అధ్యాసము లేదనెదవా? ఆత్మవిషయముకాలేదని అధ్యాసము లేదనెదవా? సామాన్యాంశము తెలియఁబడినను విశేషాంశము తెలియఁబడలేదు. కనుక అధ్యాసము లేదనెదవా? అని వికల్పించి “ఆత్మ స్ఫురించుట లేదు” అనేమొదటిపక్షమును నిరాకరించుచున్నారు.—

మూ. నాయం దోషః, స్వభావప్రసిద్ధత్వాదాత్మనః, న హికాదాచిత్కసిద్ధావేవ అధ్యారోపణా న నిత్యసిద్ధా ఇతి నియన్తుం శక్యమ్, ఆకాశే తలమలాద్యధ్యారోపణ దర్శనాత్. ౬౧

తా. స్వయంప్రకాశమానమగు ఆత్మ స్వమహిమచేతనే స్ఫురించుట వలన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములకు విషయము కాకున్నను ఆత్మయందు అధ్యారోపణము తగదని యాక్షేపింపరాదు. నిత్యసిద్ధవస్తువునందు ఆరోపణము కూడదు. అగంతుకవస్తువునందే ఆరోపణము చెప్పవలయుననెడి నియమమును లేదు. అప్రత్యక్షమును నిత్యసిద్ధమునగు ఆకాశమునందు తలమాలిన్యాదికము ఆరోపింపఁబడుచుండెనుగదా? ఇంద్రియములకు గోచరముకాని యాకాశమందు ఇంద్రియప్రమచేత నైల్యము స్ఫురించునట్లు స్వతఃస్ఫూర్తిగల

ఆత్మయందును భ్రాంతిచే విషయాధ్యాసము సంభవింపకపోదు. అధ్యాసకాలమున బాహ్యవస్తువులందు సామాన్యవిశేషములున్నను స్వరూపమాత్రమున స్ఫూర్తియు, అధ్యస్తాంశవిరుద్ధమగు ఆత్మకు అస్ఫూర్తియు నపేక్షింపవలసియున్నది. సర్పరూపవిశేషాంశము అధ్యాసకాలమున స్ఫురించినను త్రాడు మాత్రమే స్ఫురించెడి సత్యజ్ఞానసమయమునఁ దోఁపదు. కాఁబట్టి యిటు ఆత్మకు స్వతఃస్ఫూర్తియున్నను అన్యత జడ దుఃఖములు, మరణము ననెడి అనాత్మధర్మములను నిరాకరించుటవలన అధ్యాసమునకు విరోధియగు వేదాంతజనితజ్ఞానము కలిగినపుడు ముందు స్ఫురించిన సామాన్యవిశేషములు స్ఫురింపవు. కావున నిటు సామాన్యాంశస్ఫూర్తియున్నను విశేషాంశము స్ఫురింపనందున అధ్యాసములేదనియెడి మూఁడవపక్షము పొసఁగదు. ఈ యధ్యాసము వేదాంతజన్యజ్ఞానమువలననే నశించును. కనుక విరోధ మేమియు లేదు.

౬౦

అవ. స్వామి! ఈయధ్యాసజ్ఞానాకారవృత్తి ఆత్మకా? అనాత్మకా? లేక నీరెండింటికినా? అని వికల్పించి వికారము కలుగుట, అనిత్యతకలుగుట మొదలగు దోషములు ప్రాప్తిం చుటవలన ఆత్మకు నని చెప్పరాదు. జడమగుటవలన నిది అనాత్మకనియుం జెప్పరాదు. కనుక రెండింటికి నను మూఁడవ పక్షముకూడ తగదనెడి యభిప్రాయముతో శిష్యుఁ డడుగు చున్నాఁడు:—

మూ. కిం భగవన్, దేహాత్మనోః ఇతరేతరాధ్యారోపణా దేహాదిసంఘాతకృతా? అథవా ఆత్మకృతా? ఇతి. ౬౧

తా. ఆత్మ చేతనము, దేహాదిసంఘాతము జడము. ఆత్మకు వికారము కలుగదు. జడమునకు తెలివితేదు. కనుక నీ యన్యోన్యాధ్యాస మెవరికని శిష్యుఁ డడుగుచున్నాఁడు.

దేహాదిసంఘాతమనఁగా—అహంకారము మొదలు దేహపర్యంతమగు జడసముదాయము. ఇందుకు “స్వప్ర కాశాపరోక్షత్వమయమిత్వక్రితోమతమ్, అహంకారాది దేహంతాత్ప్రత్యగాత్తేతి గీయతే.” అనెడి పంచదశీగ్రంథము నందలి మహావాక్యవివేకములానిదగు “అయమాత్మా బ్రహ్మ” అను మహా వాక్యము ప్రమాణము. దీని వివరణశ్లోకమునకు అర్థము—అయమ్=అనఁగా స్వయంప్ర కాశమును ప్రత్యక్షమునగు ఆత్మ ‘అహంకారాదిదేహంతాత్’= అహంకారము మొదలుగను, దేహము అంతముగను గల (సంఘాతము) కంటె, ప్రత్యక్ = అనృతజడదుఃఖాత్మకమగు నీ సంఘాతముకంటె విలక్షణ ముగ, అనఁగా సచ్చిదానందస్వరూపమునఁ బ్రకాశించుటచే ‘ప్రత్యక్’ అనఁబడు చైతన్యమే, ఆత్మా-ఇతి-గీయతే=ఆత్మ యనఁబడును. ౬౨

అవ. గురువు శిష్యుని యభిప్రాయమును దెలియఁగోరి దేనికై తేనేమి యని యిట్లడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. గురురువాచ—యది దేహాదిసంఘాతకృతా, యది వా ఆత్మ కృతా, కిం తత్ర స్యాత్ ౬౩

తా. దేహాదిసంఘాతమువలన నైతేనేమి? ఆత్మవలన నైతేనేమి? ఆ భేదమువలన నీకేమి ప్రయోజనము? ౬౩

మూ. ఇత్యుక్తః శిష్య ఆహ—యద్యహం దేహాదిసంఘాత మాత్మః, తతో మమాచేతనత్వాత్ పరార్థత్వమితి న మత్కృతా దేహత్తనోః ఇత రేతరాధ్యారోపణా; అథాహ మాత్మా పరోఽన్యః సంఘాతాత్, చితిమ త్వాత్, స్వార్థ ఇతి మయైవ చితిమతా ఆత్మని అధ్యారోపణా క్రియతే సర్వానర్థబీజభూతా. ౬౪

తా. అనాత్మ ఆత్మయందధ్యాసముచే నారోపింపబడుటవలన సత్యముకాకపోవుటచే అధ్యాసమునకుఁ గర్త కాజాలదు కనుక అధ్యాసకర్త ఆత్మయేయని తలఁచుచున్న శిష్యుఁడు అహమ్మనుప్రతీతి ఆత్మప్రత్యయమగుటవలనను, దేహేంద్రియాదిసంఘాతమందు అహమ్మను ప్రతీతి యుండుటవలనను, అధ్యాసకర్త ఆత్మయగునా? దేహేంద్రియాది సంఘాతమగునా? యని వికల్పించి, యీ రెండుపక్షములందును దోషమును జూపుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా:— నేను దేహాదిసంఘాతమే యగుదునేని అచేతనమగుటచేత అధ్యాసకత్వమే సంభవింపదు. లేదా, నేనీదేహాదిసంఘాతముకంటె విలక్షణమగునట్టి ఆత్మ చైతన్యమగుదునేని చిద్రూపుఁడనగు నాచేతనే నాకు సర్వానర్థకారణమగు అధ్యారోపణము చేయఁబడునా? చేయఁబడదు కనుక నీ రెండుపక్షములును యుక్తముకావు. ౬౪

అవ. అనాదియగు అవిద్య స్వప్రకాశమగు చిత్తును ఆశ్రయించియుండుటచే చిదాత్మయే అవిద్యాసంబంధమువలన, అహంకారము మొదలు స్థూలశరీరపర్యంతమునగు సంఘాతమును ఆత్మగ భావించుచు, మిథ్యాభూతజీవసంజ్ఞ కలవాఁడై అధ్యాసకర్తయని యెన్నఁబడును. కాని యిది మిథ్యయగుటచేత నతఁడు పరమార్థమునందు కూటస్థుఁడగు ఆత్మయగుటచేత నిర్వికారుఁడే. తెలివిరాఁగా స్వప్నము సర్వము మిథ్యయగువిధమున, అవిద్య తొలఁగఁగనే యితఁడు సంసార నిర్దుష్టుఁడగును. కనుక ఇచట నయుక్తమెద్దియును లేదు. అనునభిప్రాయముతో శ్రీగురువు శిష్యునకు దయతో బోధించుచున్నాఁడు:—

మూ. ఇత్యుక్తో గురు రువాచ — అనర్థబీజభూతాం చేన్ద్రి
ధ్యాధ్యారోపణాం జానీమే, మా కార్షీ స్తర్హి. ౬౫

తా. వత్సా ! దేహేంద్రియాది జడసంఘాతమందు ఆత్మభావన
సర్వానర్థప్రదమని తెలిసితివేని ఆ దేహాత్మభావనను పొందకుము. ౬౧

అవ. కూటస్థుఁడును నిర్వికారుఁడునగు సాక్షికి అనర్థ
సంబంధము అవిద్యాకల్పితమేకాని వా స్థవముకాదని బోధిం
చిన యాచార్యుని యభిప్రాయమును శిష్యుఁడు గ్రహింపక
అడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. నైవ భగవన్ శక్నోమి న కర్తుమ్, అన్యేన కేనచి
త్ప్రియుక్తో ౭హం న స్వతంత్ర ఇతి. ౬౬

తా. అన్యునిచే బ్రేరేపింపబడెడి నేను స్వతంత్రుఁడనుకాను కనుక
ఇష్టములేకున్నను అధ్యాసమును విడువలేను. ౬౬

అవ. అట్లేని “చితిమత్త్వాత్ స్వార్థః” (౬౪) చైతన్య
స్వరూపుఁడనగు నేనే అధ్యారోపణమెట్లు చేతునని నీవు చెప్పి
నమాట సత్యము కాఁజాలదని గురువు తన యభిప్రాయమును
ప్రకటించుచున్నాఁడు:—

మూ. న తర్హి అచితిమత్త్వాత్ స్వార్థః త్వమ్, యేనప్రయు
క్తః అస్వతంత్రః ప్రవర్తసే స చితిమాన్ స్వార్థః, సం
ఘాత ఏవ త్వమ్. ౬౭

తా. చిద్రూపుఁడవై స్వతంత్రుఁడవైన నీవు అస్వతంత్రుఁడవై యన్యుని
చేత బ్రేరేపింపబడుచుండుటచే చైతన్యముకాక జడమగు దేహేంద్రియాది
సంఘాతమవే. ౬౭

అవ. తెలిసికొనుచు జ్ఞాతనగు నేను జడమగు దేహాది
సంఘాత మెట్లగుదునని శిష్యుఁ డడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. యద్యచేతనో ఽహమ్, కథం సుఖదుఃఖవేదనాం భవ
దుక్తం చ జానామి? ౬౮

తా. గురువర్యా! నేను జడమగు దేహాదిసంఘాతమనే యగుదునేని
ఇది సుఖము, యిది దుఃఖము నను భీష్మత్తులనుగాని, 'నీవు దేహాదిసంఘాత
మవే' యని నుడివిన తమ పచనమునుగాని నే నెట్లు తెలియఁగలను? ౬౮

అవ. ఆత్మకు కర్తృత్వాద్యవభాసము మిథ్యాఽథ్యా
సమువలనఁగల్పితము. అంతరికరణమందు ప్రతిబింబించిన చిదా
భాసుఁడు దేహేంద్రియాంతరికరణములతో వేటుగా గ్రహిం
పఁబడనందున పరతంత్రుఁడును, జడములగు నాదేహేంద్రి
యాదులకు సాక్షియగు చిన్మాత్రుఁడుగ గ్రహించుటవలన
స్వతంత్రుఁడును నగును. కనుక అట్టి యవివేకమును నిరసిం
చుచు చిదాభాసునకు స్వస్వరూపస్థితిని వివేకమువలన సంపా
దింపవలయుననెడి యభిప్రాయముతో శ్రీగురువు శిష్యుని
యడుగు చున్నాఁడు:—

మూ. గురురువాచ—కిం సుఖదుఃఖవేదనాయా మదుక్తా
చ్చాన్యస్త్వమ్, కిం వా అనన్య ఏవ? ఇతి. ౬౯

తా. వత్సా! నీవు సుఖదుఃఖానుభవముకంటెను నేను చెప్పిన
వాక్యముకంటెను ఇతరుఁడవా? లేక, ఆ సుఖదుఃఖాదిరూపుఁడవా? యని
గురు వడిగెను. ౬౯

అవ. శిష్యుఁడు తన యనుభవమును దలఁచుచు నుత్త
రమిచ్చుచున్నాఁడు:—

మూ. శిష్య ఉవాచ—నాహం తావ దనన్యః, కస్తాత్? యస్తే

త్తదుభయం కర్తృభూతం ఘటాదిక మివ జానామి,
యద్యనన్యోఽహమ్, తేన తదుభయం న జానీయామ్;
కింతు జానామి, తస్మాదన్యః, సుఖదుఃఖవేదనావిక్రియా
చ స్వార్థైవ ప్రాప్నోతి, త్వదుక్తం చ స్యాత్, అనన్య
త్వే, న చ తయోః స్వార్థతా యుక్తా, న హి చందన
కణ్ఠకక్రతే సుఖదుఃఖేచందనకణ్ఠకార్థే, ఘటోపయోగో
వా ఘటార్థః, తస్మాత్ తద్విజ్ఞాతు ర్తమ చందనాదికృతః
అర్థః, అహం హి తతోఽన్యః సమస్త మర్థం జానామి
బుద్ధ్యారూఢమ్.

౨౦

తా. ఘటమును జూచువాడు తాను ఘటముగాక దానికంటె వేరుగు
రీతిని దేహేంద్రియాదిసంఘాతమును జూచెడి నేను దేహేంద్రియాది
సంఘాతముగాక వానికంటె నన్యుడనే యగుదును. నేను దర్శనక్రియకు
కర్తనుగాని కర్తలగు సుఖదుఃఖదులే నేనగుదునేని
వానిని నేను తెలిసికొనలేకపోదును. తనచేతఁ దెలియఁబడెడి వస్తువు తా
నెప్పుడును కాఁడుకద. ఏలయనఁగా, తెలియఁబడెడి ఘటపటాదివస్తువులు
జడములు గనుక వీనికి స్వప్రకాశము లేదు. కనుక ఇవి తమకంటె నితర
మగు ప్రకాశముచేతనే స్ఫురించుచుండును. పరప్రకాశము లేదేని యిది
యీపదార్థమనెడి వ్యవహారమే లేకపోవును.

జడములగు దేహేంద్రియాదులను తెలిసికొనుటచేత వీనికంటె నన్యు
డనే కాని తెలియఁబడెడి దేహేంద్రియాదులు నేను కాను. తెలియఁబడెడి
విషయములు తానే యైనయెడల నివి యెవరికి విషయ (గోచర)ములగును?
అట్లుకావు గనుక విషయములకంటె విషయి (తెలిసికొనెడి తాను) అన్యుడే
యని బోధింపఁబడెను. ఇప్పుడు దేహేంద్రియాదిసంఘాతమునకు ద్రష్ట

(చూచువాడు) మఱియొకఁడు లేనియెడల నీ సంఘాతమే తనను తానే చూచునది కావలయును, అనెడి మఱియొకదోషమునుగూడఁ జూపుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా, సుఖదుఃఖాదులను తామే తమ్ము నెఱుంగవలసి యుండును. ఇది యసంభవము. జడములగుటచే నింద్రియములైనను తమ్ము తా మెఱుంగలేవని యిట్లు సీతారామాంజనేయసంవాదమున 2-వ ఆ. 108 పద్యమునఁ జెప్పఁబడెను. * ఇంద్రియములైనను దెలియలేనపుడు వీనికంటె నికృష్టములగుచు నెప్పుడును దృశ్యములేయగు విషయములు తమ్మెట్లు తెలిసికొనఁగలవు. ముల్లు గ్రుచ్చుకొనునపుడు కలిగెడి నొప్పి ముల్లునకును, చందనమును బూయునపుడు కలిగెడి సుఖము చందనమునకును దెలియదుకద, కావున నా సుఖదుఃఖాదులు వానికంటె నన్యమగు జ్ఞాతకే తెలియును. కాని యీదేహేంద్రియాదు లెన్నడును తమ్మెఱుంగలేవు. కనుక నేను దేహేంద్రియాదులకంటె నన్యఁడనేకాని దెలియఁబడెడి దేహేంద్రియాదులు కాను. మఱియు, ద్రష్ట విషయములకంటె నన్యఁడు కాఁడేని ౧౭-వ వాక్యములో తాము చూపిన “అసత్తు, అనిత్యము”నను దోషములు సయితము ఆత్మకు సంభవించును. కావున బుద్ధిస్థమగు సర్వము నెఱిగెడి నేను సుఖదుఃఖాదులకంటె నన్యఁడనే.

20

అవ. వత్సా! నీకిట్టిబోధ కలదేని నీవు పరప్రేరితుఁడవు కావని యాచార్యుఁడు తత్త్వమును బోధించుచున్నాఁడు:—

* సీతారామాంజనేయము ఆ-2, ప-108.—

ఉ. తమ్ము నెఱుంగలేవు విహితమ్ముగ దేహము ప్రాణపంక్తి చి
తమ్ము దశేంద్రియమ్ము లుచితమ్ముగ నన్యము గానవేమి స
త్యమ్ముగు నోకపీంధ్ర! సతతమ్మును వానిఁదదీయకార్యజా
తమ్మును నేను గాంతు నన్యతమ్ముగ నన్ను ఋతమ్ముగాఁ దగన్.

మూ. తం గురు రువాచ—ఏవం త్వర్హి స్వార్థస్త్వం చితిమ
త్వాన్నపరేణ ప్రయుజ్యసే, నహి చితిమాన్పరతంత్రః
పరేణ ప్రయుజ్యతే, చితిమత శ్చితిమదర్థత్వానుపపత్తేః
సమత్వా త్ప్రదీపప్రకాశయో రివ, నాపి అచితిమదర్థ
త్వం చితిమతో భవతి, అచితిమతోఽచితిమత్వా దేవ
స్వార్థసంబంధానుపపత్తేః, నాపి అచితిమతోః అన్యో
న్యార్థత్వం దృష్టమ్, న హి కాష్ఠకుడ్యే అన్యోన్యార్థం
కుర్వాతే.

20

తా. గురు విట్లనును:—వత్సా! అట్లేని చిద్రూపుడవగు నీవు
స్వతంత్రుడవేకాని పరప్రేక్ష్యుడవు కావు. స్వతః బుద్ధిమంతుడగు
వాడు పరాధీనుడై యితరులచే నియోగింపబడడు. చిద్రూపుడును
పరునిచే ప్రేరితుడు కాఁగూడదా యనెదవేని, ఆప్రేరకుడు చిద్రూ
పుడా? లేక, జడస్వభావుడా? ఆప్రేరకుడు చిద్రూపుడే యైనచో తానే
తనచే బ్రేరేపింపబడునా? లేదా, మఱియొక చిద్రూపునిచే బ్రేరితు
డగునా? ఒక్కనికే ఉపకార్యోపకారకభావము, కర్తృకర్తృభావమును
దగదు కనుక వేఱొకచిద్రూపునిచే బ్రేరేపింపబడునని చెప్పవలసియున్నది.
ఇదియును సంభవింపదు. ఏలయన:—తానును, పరుడును చితిమంతులే
యగుటచే ప్రదీపప్రకాశములకువలె నొకరికొకరు సేయఁదగిన విశేష
మేమియు నుండదు. రెండవపక్షమున స్వతంత్రుడగుటచే జడుడును చితి
మంతుని బ్రేరేపింపఁదగఁడు. జడుడు చిద్రూపుని బ్రేరేపింపక పోయినను
జడములగు రెండువస్తువులును పరస్పరము ఉపకరించుకొనవచ్చును గనుక
చిద్రూపుడగు సంఘాతాధ్యక్షుని ఏల కల్పింపవలయుననెడి శంక రాఁగా,
జడములగు గోడయు స్తంభమును బరస్పరము ఉపకరించుకొనఁజాలనందున
జడసంఘాతమునంతను బ్రేరేపించెడి యధ్యక్షుడు చితిమంతుడే కాక
తప్పదు.

21

అవ. చితిమంతుఁడు చితిమంతునిచేఁ బ్రేరేపింపఁబడఁ
డు అనుమాట యుక్తము కాదని శిష్యుఁడు ఆక్షేపించు
చున్నాఁడు:—

మూ. నను చితిమత్వే సమేపి భృత్యస్వామినోః అన్యోన్యా
ర్థత్వం దృష్టమ్. 22

తా. రాజభృత్యులకువలె చితిమంతులకు ఉభయులకును పరస్పరోప
కారము సంభవింపవచ్చునని శిష్యుని శంకార్థము. 22

అవ. అచేతనభాగమగు భృత్యదేహమే స్వామిచైతన్య
మున కుపకరించునుగాని దేహఃపేక్షలేని భృత్యుని చైతన్య
మాత్రము ఉపకరింపలేదు. ఇట్లే భృత్యచైతన్యమునకు అచే
తనభాగమగు స్వామిదేహమే ఉపకరించునుగాని దేహరహిత
మగు స్వామిచైతన్యమాత్రము ఉపకరింపదని చెప్పుచు
శిష్యుని శంకను నిరాకరించుచున్నారు.—

మూ. నై వం, అగ్నేరుష్ణప్రకాశవత్తవ చితిమత్త్వస్య వివిక్షీ
తత్వాత్, ప్రదర్శితశ్చ దృష్టాంతః ప్రదీపప్రకాశయో
రివేతి, తత్రైవం సతి స్వబుద్ధ్యారూఢమేవ సర్వముపల
భసే అగ్నుర్జ్ఞప్రకాశతుల్యేన కూటస్థనిత్యచైతన్య
స్వరూపేణ యదిచైవ మాత్తనః సర్వదా నిర్విశేషత్వ
ముపగచ్ఛసి, కిమిత్యూచివాన్ 'సుషుప్తే విశ్రమ్య
విశ్రమ్య జాగ్రత్స్వప్నయోః దుగ్ధి మనుభవామి,
కిమయమేవ మమ స్వభావః కిం వా నైమిత్తికః' ఇతి చ,
కిమసౌ వ్యామోహోఽపగతః, కిం వా నేతి. 23

తా. వత్సా! అగ్నికి ఉష్ణప్రకాశములు ధర్మములగునట్లు నీకు చైతన్యమే స్వభావమని చెప్పిన దృష్టాంతయుక్తమగు నీవచనమునుబట్టి నీవిట్లు శంకింపఁదగదు. ఇట్లు చిద్రూపుఁడు స్వతంత్రుఁడేకాని పరతంత్రుఁడు కానేరఁడని చెప్పటచేత నత డీశ్వరుఁడే యయ్యెను గనుక, ఆత్మకూటస్థుఁడే యని నిశ్చయింపుమని బోధించెను. మఱియు, అగ్నికి ఉష్ణప్రకాశములు స్వభావమగునట్లు నీకు నిర్వికారనిత్యచైతన్యము స్వభావము. ఇటువంటి నీయందారోపితమగు ధీవృత్తియందు ప్రతిఫలించిన అధ్యాత్మాధిభూతాది విషయముల నన్నిటిని నీ వెఱుఁగువాఁడవు కావున నేను సంఘాతాధ్యాసకర్తనుగాను. మఱియు నాకు సంఘాతధర్మములతో సంబంధములేదు. చింతాత్మఁడనగు నేను నిత్యముత్తుఁడ నని తెలిసి యానందింపుము. శిష్యుఁడందుల కంగీకరించెనేని యపుడు నేను సదా నిర్వికారమగు ఆత్మనే యని తెలిసి కొంటివేని సుషుప్తికాలమున సుఖముగ నిద్రించి జాగ్రత్స్వప్నావస్థలందు దుఃఖించుచున్నాను. ఈ దుఃఖము నాకు సహజమా? లేక, ఆగంతుకమా? యని (౪౫-వ) నన్నేల యడిగితివని గురువు అడిగినమీఁదట శిష్యుఁడు నేనపుడు మోహమువలన నట్లు చెప్పితినిపలికినయెడల యిపుడా మోహము తొలఁగెనా? లేదా? యని గురువు మఱల నడుగవలయును. ౭౩

అవ. అయ్యా! సంసారదుఃఖములుగల నేను నిత్యము క్తస్వభావుఁడగు ఈశ్వరునికంటెను అన్యుఁడ నేయను నీమొదలగు బ్రాంతికే గారణమగు అవివేకరూపమగు మోహము మీకృపవలన నిపుడు తొలఁగినది. కాని, మీరు చెప్పిన కూటస్థుఁడననే బుద్ధియందుమాత్రము సంశయము తీరలేదు. అనేక విషయములగు జ్ఞానము కలుగుచుండుటచే నేను

కూటస్థుఁడ నెట్లుగుదునో స్పష్టముగ బోధింపుఁడని శిష్యుఁ
డడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. ఇత్యుక్తః శిష్య ఆహ—భగవన్, అపగతః త్వత్ప్రసా
దాత్ వ్యామోహః కింతు మమ కూటస్థతాయాం
సంశయః; కథమ్? శబ్దాదీనాం స్వతః సిద్ధి ర్నాస్తి, అచే
తనత్వాత్; శబ్దాద్యాకారప్రత్యయోత్పత్తేస్తు తేషాం
ప్రత్యయానా మిత రేతరవ్యావృత్తవిశేషణానాం నీల
పీతాద్యాకారవతాం స్వతః సిద్ధ్యసంభవాత్, తస్మాద్బా
హ్యకారనిమిత్తత్వం గమ్యతే ఇతి బాహ్యకారవత్
శబ్దాద్యాకారత్వసిద్ధిః, తథా ప్రత్యయానా మపి అహం
ప్రత్యయాలంబనవస్తుభేదానాం సంహతత్వాత్ అచై
తన్యత్వోపపత్తేః స్వార్థత్వాసంభవాత్ -స్వరూపవ్యతిరి
క్తగ్రాహకగ్రాహ్య త్వేన సిద్ధిః శబ్దాదివ దేవ అసంహత త్వే
సతి చైతన్యాత్కత్వాత్ స్వార్థోఽపి అహంప్రత్య
యానాం నీలపీతాద్యాకారాణా ముపలబ్ధేతి విక్రియా
వానేన, కథం కూటస్థ ఇతి సంశయః. 28

తా. స్వామీ! మీకరుణచే నా వ్యామోహము తొలఁగెను. అని
చెప్పి, శిష్యుఁడు నేను కూటస్థుఁ (నిర్వికారుఁ)డ నగుదునా? కానా? యని
శంకింప గురు విట్టనియె.—వత్సా! సంఘాతసాక్షివికారరహితుఁడని చెప్పితిమి
కదా, యని శిష్యునిచేతనే కూటస్థత్వమును తెలియపరుపఁదలఁచి నీకు సంశ
యమేల కలుగవలయును అని యడుగుచున్నాఁడు. అనంతరము తనకుఁ దెలి
సిన యర్థమును శిష్యుఁడు మనవిచేయుచున్నాఁడు. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధ
ములయిదును విషయ (ఇంద్రియ) గోచరములుకద. జడములగు ఆశబ్దాది
విషయములకు స్వతఃస్ఫూర్తిలేదనుట నిర్వివాదమే. అయితే ఆశబ్దాదు లెట్లు

స్ఫురించునందురేని—(శబ్దాద్యాకారేతి) శబ్దాద్యాకారజ్ఞానములు గలుగుటవలననే ఆశబ్దాదులు సిద్ధించును. ఆ శబ్దాదులును ప్రత్యయరూపములై కనుక నివి స్వాతిరిక్తజ్ఞానముచేత గ్రహింపఁబడునని చెప్ప నక్కఱలేదనెడి విజ్ఞానవాదిమతమును మధ్యను శంకించి యీమతమును శంకరులు నిరాకరించుచున్నారు.

ఎట్లనఁగా—పరస్పరభిన్నములగు నీలపీతాద్యాకారముగల విషయజ్ఞానములు తమంతట సిద్ధింపలేక బాహ్యపదార్థముల నపేక్షించి తదాకారములగును. ఈజ్ఞానములు స్వప్రకాశములయినను బాహ్యపదార్థముల నపేక్షించుటచే శబ్దాదులు ప్రత్యయమాత్రస్వరూపములేయని చెప్పనొప్పుదు. కనుక, ఇంద్రియములతోఁగలిసిన బాహ్యార్థములవలననే శబ్దాద్యాకారజ్ఞానములు కలుగుటవలన బాహ్యవ్యాపారార్హములగుచు చైతన్యముకంటె భిన్నమగు రూపముగల శబ్దాదులనుండియే ఆయాజ్ఞానములు కలుగునుగాని ఆశబ్దాదిజ్ఞానములు స్వయముగఁ గలుగవు.

ఈప్రకారము శబ్దాదివిషయములు స్వాతిరిక్తప్రత్యయ (జ్ఞాన)ము చేతనే తెలియఁబడునని నిశ్చయించితిరేని భేదము జ్ఞేయఁబడువులందేకాని జ్ఞానమందు లేనందున, ఆజ్ఞానము కూటస్థుడే కావలయుననెడి శంకపైని గురువు చెప్పుచున్నాడు.

‘ప్రత్యయానామపీతి’ విషయములతోఁగలిసి విషయాకారముగ భాసించెడి ప్రత్యయములు ఆగమాపాయములు (ఉత్పత్తివినాశములు) గలవగుటచేత స్వప్రకాశరూప చైతన్యములుకావు. కాని స్వాతిరిక్తాద్వయాత్త చేతనే తెలియఁబడును. ఏలయన, ‘అహంప్రత్యయేతి’ అహంకారవృత్తులు సమూహములగుటచేత నేకమగు చిదాత్మ కానేరవు. కనుక స్వాతిరిక్తనిర్విశేషైక చైతన్యముచేతనే గ్రహింపఁబడును. కనుక నీవృత్తి జ్ఞానసాక్షియగు

నిర్విశేషాత్తయే కూటస్థుఁ డగుచుండఁగ నీకీసంశయ మేల కలిగెనందురేని నాకుఁగల సంశయమునకుఁ గారణమును జెప్పెదను, విని దయతో నీసంశయ మును నివారింపుఁడు:—

చిద్రూపుఁ డగునాత్మ సంఘాతముకంటె నన్యుఁడేయైనను నీలపీతా ద్యాకారముగల అహంకారవృత్తులయొక్క ఉపలబ్ధి(జ్ఞానము)గల ఉపలబ్ధి (జ్ఞాత) వికారములు గలవాఁడగుటచేత కూటస్థుఁ (నిర్వికారుఁ) డెట్లుగునని నాసంశయము. 28

అవ. ధీమంతుఁడా! దృగ్దృశ్యములను రెండింటి నిట్లు విమర్శించితివేని యపుడు నీకు సంశయము కలుగరాదని సద్గురువు ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచున్నాఁడు:—

మూ. తం గురురువాచ—న యుక్త స్తవ సంశయః, యతః తేషాం ప్రత్యయానాం నియమేన అశేషతః ఉపలబ్ధే రేవ అపరిణామిత్యాత్ కూటస్థత్వసిద్ధౌ నిశ్చయహేతుమేవ అశేషచిత్తప్రచారోపలబ్ధిం సంశయహేతుమాత్థ, యది హి తవ పరిణామిత్యం స్యాత్, అశేషస్వవిషయచిత్తప్రచారోపలబ్ధి ర్న స్యాత్ చిత్తస్యేవ స్వవిషయే, యథా చేంద్రియాణాం స్వవిషయేషు, న చ తథా ఆత్మన స్తవ స్వవిషయైకదేశోపలబ్ధిః అతః కూటస్థతైవ తవేతి. 29

తా. ఆ సకలప్రత్యయములను సంపూర్ణముగ నియతముగఁ జెలియుచు వికారరహితుఁ డగు ఆత్మ కూటస్థుఁడే కనుక నీకీసంశయము తగదు. మఱియు—చిత్తమును, ఇంద్రియములును తమకు గోచరించెడి వస్తువులలో నొక్కొకదానినే క్రమముగ గ్రహింపఁగలవు. ఆత్మ యిట్లుగాక సకలవిష

యములను ఒక్కసారియే గ్రహింపఁగలదు. కనుక ఆత్మవగు నీవు నిస్సంశయముగ నిర్వికారకూటస్థుఁడవే.

౭౫

అవ. అయ్యా! “ఉపలబ్ధ” యను పదమునందలి ప్రకృతి ప్రత్యయములను విమర్శింపఁగా, ఈయుపలబ్ధ (గ్రహించెడివాఁడు) కూటస్థుఁడు కాఁజాలఁడు—అని శిష్యుని శంక ?

మూ. తత్రాహః—ఉపలబ్ధి ర్నామ ధాత్వర్థో విక్రియైవ, ఉపలబ్ధుః కూటస్థాత్తతా చేత విరుద్ధమ్.

౭౬

తా. ‘లభ్’ ధాతువునకుఁ బూర్వము ‘ఉప’ యను ఉపసర్గమును, పరము ‘కర్తృవాచకత్వచ’ ప్రత్యయమును విధింపఁగా “ఉపలబ్ధ” యను పదము నిష్పన్నమైనది. కావున నిట ధాత్వర్థము క్రియ. క్రియ పుట్టుచు పోవుచు నుండుటచేత నిది నిర్వికారకూటస్థుఁడు అనుమాట యుక్తముగఁ దోఁపదు.

౭౭

అవ. గురు వీవాక్యమున శిష్యుని శంకను దొలఁగించుచున్నారు:—ప్రకృతియనఁగా ధాతువు ‘ఉపలభ్’ అనునది ప్రత్యయము. అనఁగా ‘తృ’ అనునది కలిసి ‘ఉపలబ్ధ’ యని యేర్పడెను కాని “గడివదనైకదేశే” యనుచోట ప్రకృత్యర్థము క్రియకాలేదు. “సవితా ప్రకాశతే” “సవితాప్రకాశయతి” యనుచోట ప్రత్యయార్థము కర్తృకాలేదు. కావున ప్రకృత్యర్థము క్రియయే ముఖ్యమనియు, ప్రత్యయార్థము కర్తృయే ముఖ్యమనియు నియమములేదు. కనుక ఇచట క్రియావాచక ప్రకృతి(ధాతువు)కిని, కర్తృవాచకమగు ప్రత్యయమునకు

గౌణార్థమేకాని ముఖ్యార్థము గ్రహింపఁదగదని గురువు
ఉత్తరమిచ్చుచున్నాఁడు:—

మూ. న, ధాత్వర్థవిక్రియాయాం ఉపలబ్ధ్యుపచారాత్, యో
హి జౌద్ధః ప్రత్యయః స ధాత్వర్థో విక్రియాత్తకః
ఆత్తనః ఉపలబ్ధ్యాభాసఫలావసాన ఇతి ఉపలబ్ధిశబ్దేన
ఉపచర్యతే, యథా చ్ఛిదిక్రియా ద్వైధీభావఫలావసా
నేతి ధాత్వర్థత్వేనోపచర్యతే తద్వత్. 22

తా. ముందు సంగ్రహముగఁ జెప్పినయంశమునే వివరించుచున్నాఁ
డు. ప్రతివిషయమునుగూర్చి పోవుటచేత ప్రత్యయ(జ్ఞాన)ము బుద్ధియొక్క
పరిణామము “ప్రతివిషయం అయతి=గచ్ఛతీతి ప్రత్యయః” అని వ్యుత్పత్తి,
అయ్యా! బుద్ధి ¹అంతఃకరణచతుష్టయములోనొకటి. మృత్తికవలె మృత్పరి
ణామ(రూపాంతర)మగు ఘటమును ద్రవ్యమేయగునట్లు ద్రవ్యమగు అంతః
కరణముయొక్క పరిణామమను ప్రత్యయ(జ్ఞాన)ము సయితము ద్రవ్యమే
యగుచుండఁగా నీ ప్రత్యయము క్రియ యెట్లుగును? అని శంకింప గురు
విట్లనియె. అంతఃకరణము జేలగవలెను, సూర్యప్రకాశమువలెను ²సంకోచ
వికాసములను బొందునేకాని ఘటాకారముగ పరిణమించిన మృత్తికవలె
మాఱదు. సంకోచవికాసాత్తకమగు ఆపరిణామము క్రియయేకాని ద్రవ్యము
కాదు. ఈ బుద్ధి క్రియారూపమగు ధాత్వర్థమే. “సత్యం జ్ఞానం, విజ్ఞాన
ఘనః” ఈమొదలగు శ్రుతులయందు ప్రసిద్ధమైన ఆత్మస్వరూపమగు ఉప
లబ్ధి ³(జ్ఞానము) యొక్క ఆభాసుఁడు జీవుఁడు. వహ్నితోఁ గూడిన

1 మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము ననునవి.

2 ముణుచుట, చేఁచుట.

3 ఉపలబ్ధి, చిత్తు, సంవిత్, జ్ఞానము ననునివి కుంభ, ఘట, కలశ
ములవలె పర్యాయపదములు.

యినుమునకు వహ్నిధర్మమగు ఉష్ణత్వము కలిగినట్లు చిదాభాసునితోఁగూడిన
 అంతఃకరణము తాను జడమైనను చైతన్యముగలదై వ్యవహరించును.
 ఇదియే ఫలమనఁబడును. కనుక గౌణవృత్తిచేత ఉపలబ్ధి యనఁబడును.
 ఎట్లనఁగా—ఉపలబ్ధి జడమగు విషయ (తెలియఁబడెడి వస్తు) ధర్మము
 కాదు. కరణ (సాధన) మగు అంతఃకరణధర్మమును గాదు. జడమగు
 అంతఃకరణమునందు చైతన్యప్రకాశము స్వాభావికము కాదు. కనుక ఉప
 లబ్ధియనఁగా అర్థప్రకాశమే యని చెప్పఁదగును. జడమగు నీయంతఃకర
 ణము స్వయంప్రకాశాత్మయందు అవ్యవధానముగ నధ్యస్తమగుటవలన
 “అహమ్” అని తానే ప్రకాశాత్మకంటె నన్యముగఁ (వేఱుగ) దోషక,
 ఆత్మచైతన్యవ్యాప్తములగు ధీవృత్తులను గల్పించుచు “ఉపలబ్ధి, కర్త,
 భోక్త, జ్ఞాత” యను నీమొదలగు ధర్మములుగలదిగ భాసించును. లోక
 ములో వహ్నితోఁగూడిన యినుపకమ్మి వహ్నివలె కాల్చుచుఁ బ్రకాశింపఁ
 జేయునుగద. ఇంతియేకాక వహ్నిని ఇనుపకమ్మిని వేఱేఱు ధర్మములు
 గలవానిగ విమర్శింపనపుడుఇనుపకమ్మి గుండ్రముగఁగాని నలుచేదరముగఁగాని
 యుండఁగా అజులు వహ్ని గుండ్రముగనున్నదనికాని నలుచేదరముగ
 నున్నదనికాని తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన భావింతురు. ఇట్లే ఆకాశమువలె
 నసంగుఁడు నిర్వికారుఁడు నగుటచేత కూటస్థుఁడగు ఆత్మ, జడమగు అంతః
 కరణముతోఁ గలియుటచేత వేఱేఱుగ విమర్శింపఁబడనపుడు అంతఃకరణ
 ధర్మములగు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మములు గలవాఁడువలె చిజ్జడములగు
 ఆత్మాంతఃకరణములయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన అవివేకులకు భాసిం
 చును. కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికములు, రాగేచ్ఛాసుఖదుఃఖాదులును
 అంతఃకరణధర్మములే. అట్లు కానిచో అంతఃకరణము విలీనమైయుండు
 సుషుప్త్యవస్థయందును, ఈకర్తృత్వాదికములు స్ఫురింపవలసి యుండును.
 అట్లు సుషుప్త్యవస్థయందు కర్తృత్వరాగేచ్ఛాదులు లేకయే అంతఃకరణ
 వ్యాపారముతోఁ గూడియున్నట్టి జాగ్రత్స్వప్నములయందే యివి స్ఫురిం

చూటవలన నివి అంతఃకరణధర్మములేకాని ఆత్మధర్మములు కావని యాచార్యులవారిట్లు ఆత్మబోధయను గ్రంథమందు నుడివిరి—“రాగేచ్ఛా సుఖదుఃఖాది బుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే, సుఖప్తా నాస్తి తన్నాశాత్తస్మాద్బుద్ధేస్తు నాత్మనః” అని. ఈబుద్ధి అంతఃకరణచతుష్టయములో నొకటియని చెప్పబడెనుగద. కనుక ఉపలబ్ధి (జ్ఞాన) స్వరూపుడగు ఆత్మ కూటస్థుడనుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. 22

అవ. ఈచెప్పిన యర్థమును విశదపఱచుటకై ¹“స్థూణా నిఖననన్యాయము”న శిష్యుని శంకను మఱలఁ జూపుచున్నారు:—

మూ. ఇత్యుక్తః శిష్య ఆహ—నను భగవన్, మమ కూటస్థత్వప్రతిపాదనం ప్రతి అసమర్థో దృష్టాంతః, కథమ్? చిదిః ఛేద్యవిక్రియావసానా ఉపచర్యతే యథా ధాత్వర్థత్వేన, తథా ఉపలబ్ధిశబ్దోపచరితోఽపి ధాత్వర్థో బౌద్ధప్రత్యయః ఆత్మనః ఉపలబ్ధివిక్రియావసానశ్చేత్, నాత్మనః కూటస్థతాం ప్రతిపాదయితుం సమర్థః. 23

తా. అయ్యా! ఈచెప్పిన ఛేదనక్రియారూపదృష్టాంతమువలన ఆత్మకూటస్థుఁ (నిర్వికారుఁ)డని నాకుఁ దెలియలేదని యడిగిన శిష్యునితో గురువు అదెట్లని యడిగెను. శిష్యుఁడు చెప్పచున్నాఁడు—ముఖ్యార్థమును వదిలి గౌణార్థమును గ్రహించినను ఉపలబ్ధి (జ్ఞాత)కు వికారము కలుగకమానదు. ఛేదనక్రియచేత సాధ్యమగు ద్వైధీభావము (రెండుగ భాగింపఁబడుట) క్రియయే యగునట్లు సాధ్యమగు ఉపలబ్ధిఫలము క్రియయే కనుక క్రియ వంతుడగు ఉపలబ్ధి కూటస్థుఁ (నిర్వికారుఁ)డు కాఁజాలఁడని శిష్యుఁడు

|| 1 స్థూణానిఖననన్యాయమనఁగా కంబమును పాతఁగోరువాఁడు అది దృఢముగ నాటుటకై పైకియెత్తి కుదవేయుట.

దృష్టాంతవైషమ్యమును గనుపర్చెను. పిమ్మట గురు వావైషమ్యమును దొలఁగించుచున్నాఁడు:—

వత్సా! వినుము. ఛేదనక్రియకు ద్వైధీభావము ఫలమగునట్లు జాద్ధప్రత్యయమగు ధాత్వర్థము గౌణమైనను ఆత్మకు ఉపలబ్ధిరూపవికారము ఫలమగు నేని యీదృష్టాంతము సమముకాకపోవును. ఇచట ఛేదనక్రియకు ద్వైధీభావరూపఫలముండునట్లు ఉపలబ్ధిక్రియకు ఆత్మకృతమగు ఉపలబ్ధివికార మేమియును లేదు.

2౮

అవ. మఱియు, వత్సా! నీవు ఉపలబ్ధిస్వరూపమే ఫలమని యెంచి దృష్టాంతము విషమమనెదవా? లేక, ఉపాధివశమున విషమమని చెప్పెదవా? యని వికల్పించి ప్రథమపక్షమును దూషించుచున్నారు:—

మూ. గురురువాచ—సత్యమేవం స్యాత్, యది ఉపలబ్ధ్యుపలబ్ధోః విశేషః, నిత్యోపలబ్ధిమాత్ర ఏవ హి ఉపలబ్ధాన తు తార్కికసమయ ఇవ అన్యాయ ఉపలబ్ధిః అన్యః ఉపలబ్ధా చ.

2౯

తా. తార్కికమతమునందువలె ఉపలబ్ధి (జ్ఞానము) ఉపలబ్ధి (జ్ఞాత) లకు భేదముండునా నీవు చెప్పిన దోషము కలుగును. కాని వేదాంతశాస్త్రమునందు వీనికి భేదములేదు. మఱియు, ఆత్మ నిత్యోపలబ్ధిస్వరూపము. నిత్యశబ్దముచేత జాద్ధమతము నిరాకరింపఁబడెను. జాద్ధప్రత్యయ (బుద్ధియందుఁ గలిగెడి వృత్తిజ్ఞాన)ములు రాకపోకలుగలవగుటచేత నిత్యములుకావు. మూలమున మాత్రశబ్దముచే భేదాభేదమతము నిరాకరింపఁబడెను. “ప్రజ్ఞానఘన”యను శ్రుతి ఆత్మ నిత్యబోధస్వరూపుఁడే యని నిరూపించెను.

౩౦

అవ. అయ్యా ! ఆత్మ నిత్యోపలబ్ధిస్వరూపమగు నేని ధాత్వర్థఫలమని యేల చెప్పితిరి? అని శిష్యుఁడు శంకించు చున్నాఁడు:—

మూ. ననూపలబ్ధిఫలావసానో ధాత్వర్థః కథమితి? ౮౦

తాత్పర్యము అవతారికయందే స్పష్టము.

అవ. ఫలవచనము ఉపాధివశముననే చెప్పఁబడుటచే నిది గౌణముకాని ముఖ్యముకాదని చెప్పినమాటను మఱువ కుము. ఈపక్షమున విరోధమేమియు లేదని చెప్పు చున్నారు:—

మూ. ఉచ్యతే శ్రుణు, ఉపలబ్ధ్యాభాస ఫలావసాన ఇతుక్త్యమ్, కిం న శ్రుతం తత్ త్వయా? న త్వాత్మా విక్రియో త్పాదనావసాన ఇతి మయోక్తమ్. ౮౧

తా. ధీమంతుఁడా! ఆకర్ణింపుము. చిత్తవృత్తులు అవిర్భావతిరో భావములుగలవి. ఆత్మ యాచిత్తవృత్తులతోఁ దాదాత్మ్యమునుబొంది ప్రమాత (జ్ఞాత) యనఁబడును.

ఈయాత్మయే క్రియావంతములగు కర్తేంద్రియములతోఁ దాదాత్మ్యమును బొంది అవివేకమువలనఁ గర్త యనఁబడును.

మఱియు, ప్రాక్తనశుభాశుభకర్త ప్రాపితాంతరికరణపరిణామవిశేష ముతోఁ దాదాత్మ్యమును జెందుటచే భోక్త యనఁబడును.

కర్త ధర్త వికారరహితుఁడగు ఆత్మ యీ సకలచిత్తవిలాసములందును స్వచైతన్యానుసారమువలన వానిని స్వసన్నిధిమాత్రాన భాసింపఁజేయుచు

పూర్ణప్రకాశుడై సకలవిషయములయొక్క రాకపోకల నెఱుంగుము ¹అసం
దిగ్భావిపర్యస్తావిషయంఁడగుచు సాక్షియనియు, జ్ఞాతయనియు, ఉపలబ్ధ
యనియు వ్యవహారదశయందుఁ జెప్పఁబడును.

వృత్తులు తిరోహితములగునపుడు తద్గతచిదాభాసుఁడును లీనమగుచు
సంస్కారపశమున కాలాంతరమునఁ బూర్వానుభూతవృత్తు లుదయింపఁగా
ఆత్మ స్మరయని వ్యవహారదశయందుఁ జెప్పఁబడును.

ఆ చిదాత్మయే సమస్తకార్యకారణప్రపంచానుగతుడై వానిని
భాసింపఁజేయుచు, ఆ భాస్యవస్తువులయందుండెడి సత్త స్వసత్తకంటె నిత
రముకానందున ²సర్వాధిష్ఠాన మనఁబడును. బెల్లము కొబ్బెర మొదలగు
వానియందుండు మాధుర్యము బెల్లపు మాధుర్యముకంటె నన్యము కాదుకద.
ఇట్లే అన్యతములగు సకలపదార్థములయందునుండెడి సత్త ఆత్మసత్తయే
యగునుగాని అన్యముకాదు. కావున ఆత్మ సర్వాధిష్ఠానము. అనఁగా సర్వ
వస్తుభాసకము. దృఢబోధమునకై మఱల నాయర్థమే చెప్పఁబడినను నీ
వేదాంతశాస్త్రమునఁ బునరు క్తిదోషము నెంచఁగూడదని ఆర్యుల మతము.

1 సందేహము భ్రాంతియు లేని.

2 ఇట అధిష్ఠానమనఁగా ఆధారమనియు, దీనియందుండునది ఆధే
యమనియు లోకవ్యవహారమును గ్రహింపరాదు. అద్వైతమునకు హాని కలు
గును. మఱి యేమనఁగా—

సర్వాధిష్ఠానమన సర్వప్రకాశకము. ఎట్లన సకలజగమును జడము.
ఇయ్యది ఆత్మసన్నిధిలేక ప్రకాశింపనేరదు. ఆత్మప్రకాశస్వరూపము కావున
నంతట నిండియున్న ఆత్మ సర్వాధిష్ఠాన మనఁబడును. ఇందుకు—“ఆభారూపస్య
విశ్వస్య భానం భాసన్నిధే ర్వి నా, కదాచి న్నావకల్పేత భాచాహం తేన
సర్వగః” అనెడి అద్వైతమకరందవచనము ప్రమాణము.

నుఱియు, కారణోపాధితాదాత్మ్యమువలన, “నహిద్రష్టదృష్టేర్వి
పరిలోపోఽస్తి” యనెడి శ్రుతినిఁబట్టి జ్ఞానసాధనములగు కరణ (ఇంద్రియ)
ములకును విషయములకును లోపమున్నను సుఖప్రియందు వీని యభావము
నకు సాక్షీయగు దృక్కునకెన్నడును లోపములేనందున ఆత్మ అంతర్యామి
యనఁబడును. రా

అవ. ౮౨, ౮౩ లలో, ఈచెప్పిన యంశములను ప్రశ్న
పూర్వకముగ ముగించుచున్నారు:—

మూ. శిష్య ఉవాచ—కథం తర్హి కూటస్థే మయి అశేష
స్వవిషయచిత్తప్రచారోపలబ్ధృత్వ మిత్యాత్థ? ౮౨

తం గురురువాచ—సత్యమేవావోచమ్, తేనైవ
కూటస్థతా మబ్రువం తవ. ౮౩

తా. అయ్యా! నిర్వికారకూటస్థుడనగు నన్ను స్వవిషయముల నన్ని
టినిఁ జూచువాఁడవని యేలఁజెప్పితిరి? యని యడిగిన శిష్యునకు గురు వి
ట్టనియె— ౮౨

వత్సా! వినుము. భాస్యపదార్థములయందలి గుణదోషములు తద్భా
సకుండగు సూర్యుని నంటనివిధమున నీవును స్వవిషయములను సకలచిత్తవికార
ములను నిర్వికారుండవై చూచుచుందువు. ఆ విషయదోషము (రాకపోక)
లను వికారరహితముగఁ జూచుచుండుటచేతనే నీవు కూటస్థచిదాత్ముడవని
చెప్పితిమి. నీవు విమర్శించి నమ్మి సుఖంపుము. ౮౩

అవ. ఆత్మయందుఁ దోఁచెడి సకలవిశేషములు నివర్తిం
పఁబడుటచే నిత్యుండగు ఆత్మ కూటస్థస్వభావుడేయని గ్రహిం

చిన శిష్యుఁడు తన భ్రమయొక్క కారణమును జూడక గురువు నడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. య ద్యేవం భగవన్, కూటస్థనిత్యోపలబ్ధిస్వరూపే మయి శబ్దాద్యాకారబాధప్రత్యయేషు చ మత్స్వరూపాప లబ్ధ్యాభాసఫలావసానవత్సు ఉత్పద్యమానేషు క స్త్వప రాధో మమ? ౮౪

తా. శబ్దాద్యాకారములగు బుద్ధివృత్తులు చిదాభాసు (జీవు) నిచ్చే దెలియఁబడుచుండఁగా నిత్యోపలబ్ధి కూటస్థస్వరూపుడనగు నాయొక్క యపరాధమేమి? ౮౪

అవ. ప్రశ్నకు త్తరము:—

మూ. సత్యమ్, నా స్త్వపరాధః, కింతు అవిద్యామాత్రస్త్వప రాధ ఇతి ప్రాగేవావోచమ్. ౮౫

తా. నిజమే, నీ తప్పులేదు; అని గురువు నుడువఁగా శిష్యుఁ డడుగు చున్నాఁడు:—అయ్యా! అట్లేని నీవు వినలేదాయని యేల యడిగితిరి? అనిన గురు విట్లనియె. వత్సా! బుద్ధిమంతుడవగు నీకు నామాటయందు శ్రద్ధలేకుం డుటయేకాక మఱియొక యపరాధ మేమియును లేదు. ‘అవిద్యేతి’ అన్య ధాగ్రహణరూపమగు అవిద్యవలన నీకు మతివైషమ్యము గలిగెను.

ఈ వాక్యమునకే వేఱొక యర్థము:—

వత్సా! నీవు నీయనుభవమును వివరించి చెప్పటచేత నపరాధమేమి యును లేదు. అయ్యా! అట్లేని నీకు నమ్మకములేదా యని యేల యడిగితిరి దీనికి గురువుగారి యుత్తరము. ఆ యపరాధమెద్దియో వినుము. ఆత్మస్వరూ

పమును యథాస్థితముగఁ దెలియనీయకుండఁ గప్పుచు సంసారకారణమగు నదియే అవిద్య. ఇదియే నీకు కూటస్థాత్మను సయుక్తికముగ బోధించినను తెలియనీయక చిక్కులుపెట్టెను. ఉపాసనవలన నీయవిద్య తొలఁగును. ౮౧

అవ. ఇప్పుడు కూటస్థుఁడు జాగ్రదాద్యవస్థాత్మయ సాక్షీయు, ఏతద్ధర్మసంసర్గరహితుఁడు నని నిరూపింపఁదలఁచి, దానికి మొదట శిష్యుప్రశ్నను నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. యది భగవన్, సుషుప్త ఇవ మమ విక్రియా నాస్తి,
కథం స్వప్నజాగరితే? ౮౬

తా. సుషుప్తునివలె నిర్వికారుడనగు నాకు స్వప్నజాగ్రదవస్థ లేల కలుగవలెను? ౮౬

అవ. ఆయవస్థాద్వయము నీచేఁ బ్రకాశింపఁజేయుఁబడు నదియే కాని నీస్వభావము కాదని దయాళువగు గురువు బోధించుచున్నాఁడు:—

మూ. తం గురురువాచ—కిం త్వనుభూయేతే త్వయా సంతతమ్.

తా. అవివేకమువలన ఆజాగ్రత్స్వప్నావస్థలతో తాదాత్మ్యమును బొందిన నీచే నివి అనుభవింపఁబడునట్లు తెలియఁబడవు. అనుభవించువాఁడు వేఱు, అనుభవింపఁబడునవి వేఱు ననెడి తెలివియే వివేకము. ఈ తెలివి లేకుండుటయే అవివేక మనఁబడును. ౮౭

అవ. ఇప్పుడు శిష్యుఁడు తా ననుభవించుట నంగీకరించి “సతతానుభవ” శబ్దముయొక్క యర్థమును దెలియఁగోరి యడుగుచున్నాఁడు:—

మూ. శిష్య ఉవాచ—బాధ మనుభవామి, కిం తు విచ్ఛిద్య
విచ్ఛిద్య, న తు సతతమ్. ౮౮

తా. అయ్యా! నేను వినినప్పడప్పు డనుభవించుచున్నాను గాని నిరం
తరముగ ననుభవించుట లేదు. ౮౮

మూ. గురురువాచ—తర్హి ఆగంతుకే త్వేతే, న తవాత్త
భూతే యది తవాత్తభూతే చైతన్యస్వరూపవత్. స్వతః
సిద్ధే సంతతే ఏవ స్యాతామ్ కించ, స్వప్నజాగరితే న
తవ ఆత్మభూతే, వ్యభిచారిత్వాత్ వస్త్రాదివత్, న హి
యస్యయత్ స్వరూపం తత్ తద్వ్యభిచారి దృష్టమ్,
స్వప్నజాగరితే తు చైతన్యమాత్రత్వాత్ వ్యభి
చరతః, సుషుప్తే చైత్ స్వరూపం వ్యభిచరేత్
తన్నప్తం నాస్తీతి వా బాధ్యమేవ స్యాత్, ఆగంతు
కానా మతద్ధర్మాణా ముభయాత్తకత్వదర్శనాత్;
యథా ధనవస్త్రాదీనాం నాశో దృష్టః, స్వప్నభ్రాంతిలబ్ధా
నాం తు అభావో దృష్టః. ౮౯

తా. గురువాక్యము—సుషుప్తికాలమందు ఆత్మస్వరూపము భాసిం
చుచున్నను, ఆ జాగ్రత్స్వప్నములు భాసింపనందున ఆయవస్థలు ఆత్మకు
స్వరూపములు కావు. మఱియును, ఈ జాగ్రదవస్థయందు స్వప్నానుభూత
పదార్థములు లేవు. స్వప్నావస్థయందు శయ్యాదిజాగ్రదవస్థానుభూతపదార్థ
ములు లేవు. ఇట్లు అవస్థలు మాటుచున్నను, హారమునందలి పూసలు మాటు
చున్నను దారముమాత్ర మన్ని పూసలందును మాటుపులేకుండునట్లు ఆత్మయన్ని
యవస్థలయందును తాను మాత్రక కూటస్థుడయ్యే యుండును. కూటస్థుఁ

డనఁగా వికారరహితుఁడు. ఈయర్థమందు “బ్రాహ్మదిష్వపి జాగ్రదాదిషు

తథా సర్వాస్వవస్థాస్వపి వ్యావృత్తాస్వనువర్తమానమహ మిత్యంతఃస్ఫురంతం
సదా, స్వాత్మానం ప్రకటికరోతి భజతాం యోముద్రయా భద్రయా తస్మై
శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.” అను నీదక్షిణా
మూర్తిస్తోత్రాలోకతాత్పర్యము ననుసంధింపవలయును.

కావున ధనాదులవలె అనాత్మలగు ఆయవస్థలును అప్పుడప్పుడే
యనుభవింపఁబడును. ఆత్మ సతతానుభవస్వరూపుఁడు. ఈచెప్పిన యర్థమునే
వ్యతిరేకముఖమున విశదీకరించుచున్నాఁడు—

ఈయవస్థలు చైతన్యస్వరూపములే యగునెడల స్వతఃసిద్ధములును
నీకు ఆత్మభూతములునై నిరంతరమును భాసించుచునే యుండఁదగును. అట్లు
కాక నివి ధనవస్త్రాదులవలె రాకపోకలు కలిగియుండుటచే ఆత్మరూపక
ములు కానేరవు. లోకములో స్వరూపము ద్రవ్యము నెప్పుడును విడిచి
యుండదు. ప్రకాశస్వభావము స్రుతిబంధములేనపుడు అగ్నిని విడిచియుం
డదు. సీస్వరూపములును కావు. కనుకనే జాగ్రత్స్వప్నావస్థలు అప్పు
డప్పుడు స్ఫురించును గాని నిరంతరము స్ఫురింపవు.

జడములును దృశ్యములునగు జాగ్రత్స్వప్నావస్థలు చిత్స్వభావ
మును విడుచుటచేతనే సుషుప్తిదశయందు స్ఫురింపవు.

ఏది యేయవస్థలోమాత్రమే కన్పించుచు, అన్యవస్థలో ననుభవింపఁ
బడదో, అప్పుడు దానికి నాశముగాని బాధగాని సంభవింపును. సుషుప్తి
యందు విషయములును వాని గ్రహణమునకు సాధనములగు ఇంద్రియము
లును లేనట్లే ఆత్మ స్వరూపమును మాత్రేనేని ఆయాత్మకు నాశముగాని బాధ
గాని చెప్పఁదగియుండును.

ఈ జాగ్రత్స్వప్నావస్థలు ఆగంతుకములగుటచేత ఆత్మధర్మములు
కావు. కనుకనే వస్త్రాదులకువలె వీనికిని నాశముగలదు. స్వప్నకల్పితవస్తువు

~ లకుఁగాని భ్రాంతిచేఁదోఁచిన వస్తువులకుఁగాని ఉత్తరక్షణమున బాధ కలుగును.

౮౯

అవ. శిష్యుఁ డావాక్యమున కతిప్రసంగమును శంకించు చున్నాఁడు:—

మూ. నను ఏవం భగవన్, చైతన్యస్వరూపమపి ఆగంతుకం ప్రాప్తమ్, స్వప్నజాగరితయోరివ సుషుప్తే అనుపలభ్యేః అచైతన్యస్వరూపో వా స్యామహమ్.

౯౦

తా. స్వప్నజాగరితములందు దృష్టి, శ్రుతి, మతి, విజ్ఞాతులు గలవు. కనుక చైతన్యము దృష్టిశ్రవణాదిధర్మములు గలదగును. కావున సుషుప్తియందు స్వప్నజాగ్రదవస్థలు కనుపించనందున లేనట్లుగనే చైతన్యముసయితమును కనుపించనందున లేనిదై స్వప్నజాగ్రదవస్థలందుమాత్రము కనుపించుట చేత ఆగంతుకమే కావలయును. కాదేని ఆత్మ చిద్రూపుఁడయినను గావలయును. అని శిష్యుని శంకాభిప్రాయము.

౯౦

అవ. ఆశంకను గురువు పరిహరించుచున్నాఁడు:—

మూ. న, పశ్య, తదనుపపత్తేః చైతన్యస్వరూపం చేదాగంతుకం పశ్యసి, పశ్య, నైతత్ వర్షశతేనాపి ఉపపత్త్యా కలయితుం శక్నుమో వయమ్, అన్యో వా చైతన్యోఽపి తస్య సంహతత్వాత్ పారార్థ్యమ్ అనేకత్వం నాశిత్వం చ న కేన చిదుపపత్త్యా వారయితుం శక్యమ్, అస్వార్థస్య స్వతః సిద్ధ్యభావాదిత్యవోచామ. చైతన్యస్వరూపస్య తు ఆత్మనః స్వతఃసిద్ధేః అన్యాయపేక్షత్వం.

న కేనచిత్ వారయితుం శక్యమ్, అవ్యభిచారాత్. ౯౧

తా. వస్తుస్వభావమును పరిశీలింపఁగా చైతన్యము ఆగంతుకమని చెప్పఁదగదు. చైతన్యరూపము సయితము ఆగంతుకమని తలఁచితివేని లోకాతీతప్రజ్ఞగల నీ వట్లు తలంపుము. న్యాయప్రమాణకుశలులమగు మేముగాని మఱియొక మూఁఁడుగాని యెప్పటికిని నేమార్పునులేని చైతన్యస్వరూపము ఆగంతుకమని చెప్పఁజాలము.

మఱియు, ఉపాధిరహితమగు శుద్ధచైతన్యము ఆగంతుక మనెదవా? లేక అనాదిద్వారకబుద్ధ్యపహితచైతన్యము ఆగంతుకమని చెప్పెదవా? యని శ్రీగురుమూర్తి వికల్పించి, ప్రథమపక్షమును అశక్యమని నిరాకరించెను.

ఈ చైతన్యము ఆగంతుకమని తెలియువాఁడు చేతనుఁడా? లేక అచేతనుఁడా? చెప్పము. అంగుశ్యగ్రము తనను తాఁకలేదు. కన్ను తనను జూడలేదు. ఖడ్గధార (వాయి) తనను గోయలేదు. ఇట్లే ధీవృత్తియుఁ దనను గ్రహింపనేరదు. కావున చైతన్యమే తనను దెలియఁజాలదు.

పోనిమ్ము, స్వచైతన్యము తనను దెలియఁజాలకున్నను అన్యచైతన్యము తెలిసికొనఁ దగునందువా? ఏకమగు చైతన్యము ద్వితీయరహితమగుటచేత అన్యమనుమాట చైతన్యమున కెన్నటికినిఁ బొసఁగదు.

ఈ తెలియునది అచేతనమనుమాట బొత్తుగ సరిపడదు. అచేతనమునకు చిత్సంబంధములేనిది ప్రకాశమే లేదు. ఇట్టిది చైతన్యము నెట్లు ప్రకాశింపఁ జేయఁగలదు?

కావున చైతన్యము స్వతఃసిద్ధమేకాని ఆగంతుకమని చెప్పనొప్పదు. అత్యేతరములగు జడపదార్థములు పెక్కులగుటచేత పరప్రకాశ్యములు నశ్వరములునని యొప్పుకతప్పదు. చైతన్యము స్వతస్సిద్ధమగుటవలనను, నిర్వికార

మగుటవలనను పరప్ర కాశమును కోరదు.

ఏది దృశ్యమగునో యది దృక్కుచు జూడలేదు. ఏనూత్తసన్నిధిని ద్రష్ట విషయములను జూచునో యతఁడు విషయినిఁ జూడలేదు. మార్పులేని ద్రష్టయొక్క దృష్టికి లోపములేదు. ఏది అన్యమును జూచునో యట్టి ద్వితీయచైతన్యములేదు, అని—“యద్వైత న్న పశ్యతి, పశ్య నైత న్న పశ్యతి, నహి ద్రష్ట ర్దృష్టే ర్విపరిలోపా విద్యతే అవినాశిత్యాత్, నతు త ద్ద్వితీయ మస్తి తతోఽన్య ద్విభ కం యత్పశ్యేత్,” ఈమొదలగు శ్రుతులు బోధించుచున్నవి.

“నయనాదిద్వారకబుద్ధ్యపహితచైతన్యము సమూహమగుటచే పరప్ర కాశ్యము, నశ్వరమునని యిదివఱకె చెప్పఁబడెను గనుక ఉపాధ్యు పహితచైతన్యము సయితము ఆగంతుకము కాదు. ఇచటను దృష్టినిఁ జూచు వానిని నీవు చూడలేవు. శ్రోత్రమును వినువానిని నీవు వినలేవు. మతిని గ్రహించువానిని నీవు తలంపలేవు. విజ్ఞానముం దెలియువానిని నీవు తెలియలేవు.” అని—“నదృష్టే ర్ద్రిష్టారం పశ్యేః, న శ్రుతేః శ్రోతారం శృణు యాః, న మతే ర్మంతారం మన్వీథాః, న విజ్ఞాతే ర్విజ్ఞాతారం విజానీయాః.” ఈమొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణము.

ఈ శ్రుతివాక్యమందు “దృష్టే ర్ద్రిష్టారం” అని యీ మొదలగు కర్తార్థకషప్తిచేఁ జెప్పఁబడెడి దృష్ట్యాదికము అన్య గ్రాహ్యమగుటచే ‘అచైతన్య స్వభావక’మని చెప్పఁబడెను గనుక దృష్టిశ్రవణాదిస్వరూపములం బ్రకాశింపఁజేయుటచేత ద్రష్టశ్రోతృమంతృవిజ్ఞాతృశబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడిన సాక్షి నిత్యచైతన్యస్వభావుడే యని సిద్ధాంతము. ౯౦

అవ. ఈయర్థమునే మఱియొక యుక్తిచే నిరూపింపఁ దలంచి శిష్యుని శంకను జూపుచున్నాఁడు:—

మూ. నను వ్యభిచారో దర్శితో మయా సుషుప్తే న పశ్యా
మీతి. ౯౨

తా. సుషుప్తియందు చైతన్యమును సయితము చూడలేదని చెప్పి
శినిగద. ౯౨

అవ. ఉత్తరమును సంగ్రహముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. న, వ్యాహతత్వాత్, కథం వ్యాఘాతః? పశ్యత స్తవ న
పశ్యామీతి వ్యాహతం వచనమ్, న హి కదాచిత్
భగవన్! సుషుప్తే మయా చైతన్యమన్యద్వా కించిత్
దృష్టమ్, పశ్యన్ తర్హి సుషుప్తే త్వం; యస్తాత్ దృష్ట
మేవ ప్రతిషేధసి, న దృష్టిమ్, యాతవ దృష్టిః తచ్చై
తన్యమితి మయోక్తమ్, యయా త్వం విద్యమాన
యా న కించిత్ దృష్టమితి ప్రతిషేధసి సా దృష్టిః
త్వచ్చైతన్యమ్, తర్హి సర్వత్ర అవ్యభిచారాత్ కూట
స్థనిత్యత్వం సిద్ధం స్వతవ, న ప్రమాణాపేక్షమ్,
స్వతః సిద్ధస్య హి ప్రమాతుః అన్యస్యప్రమేయస్య
పరిచ్ఛిత్తిం ప్రతి ప్రమాణాపేక్షా, యా తు అన్యా
నిత్యా పరిచ్ఛిత్తి రపేక్ష్యతే అన్యస్య అపరిచ్ఛిత్తి
రూపస్య పరిచ్ఛేదాయ, సా హి నిత్యైవ కూటస్థా
స్వయంజ్యోతిఃస్వభావా, ఆత్మని ప్రమాణత్వే ప్రమా
తృత్వే వా న తాం ప్రతిప్రమాణాపేక్షా, తత్స్వభా
వత్వాత్, యథాప్రకాశన ముష్ణత్వం వా లోహోద
కాదిషు పరతః అపేక్ష్యతే అగ్న్యాదిత్యాదిభ్యః, అత
త్స్వభావత్వాత్; న అగ్న్యాదిత్యాదీనాం తదపేక్షా,
సదా తత్స్వభావత్వాత్. ౯౩

తా. నీమాట యుక్తియుక్తముగ లేదు. అదెట్లన వినుము. చూచుచున్న నీవు చూడలేదనుట తగునా? అనిన, శిష్యుఁడు మఱలఁ జెప్పఁచున్నాఁడు:—

అయ్యా! నేనెప్పుడును సుషుప్తియందు చైతన్యమునుగాని, అన్యవిషయమునుగాని చూచుటలేదని శిష్యుఁడు చెప్పఁగా గురు విట్లనియె:—

‘చశ్యన్నితి’ వత్సా! చూచుచున్న నీవు దేనినింజూడలేదని దృశ్యమునే నిషేధించుచున్నావు. కాని దృష్టిని నివారింపలేవు. కనుక సుషుప్తియందును జూచెడి నీవు దృగ్రూపుఁడవేయని నేఁజెప్పితిని. మఱియును వినుము:—సుషుప్తియందు నాకేమియుండెలియలేదనెడి అజ్ఞానానుభవము కలదు. అదెట్లనఁగా; సుషుప్తినుండి జాగ్రద్దశలోనికి వచ్చినవాఁడు నాకేమియుండెలియలేదని స్మరించును. అనుభవములేని స్మృతి కలుగ నేరదుగనుక అజ్ఞానానుభవము కలదని యొప్పుకతప్పదు. సుషుప్తికాలమున ఇంద్రియములు మనస్సును విలీనములై నిర్వాహరములగుటవలన ఆగంతుకవిషయానుభవము లేకున్నను సహజమగు స్వరూపచైతన్యము సర్వావస్థలయందును అనుగతమయియే యుండుటచేత లోపింపదు. సహజస్వరూపకూటస్థచైతన్యము స్వతఃప్రమాణమగుటచే నన్యప్రమాణము నపేక్షింపదు. ఈచైతన్యము ప్రమాణప్రపత్తికంటెఁ బూర్వమే సిద్ధమైనది కాని యితరప్రమాణము నపేక్షించునది కాదు.

ఈ యర్థమునే శ్రీశంకరభగవత్పాదులు ‘స్తాత్త్వనిరూపణమ్’ అను గ్రంథమున “మానం ప్రబోధయంతం బోధం మానేన యే బుభుత్సంతే, నిధోభి రేవ దహనం దగ్ధం వాంఛంతి తే మహాత్మానః” —(సకలప్రమాణమును బోధించెడి బోధను ప్రమాణాంతరముచేఁ దెలియఁగోరువారలు సకలమును దహించెడి వహ్నినిఁ గట్టలతోఁ గాల్పఁదలఁచువారివలె పరిహసింపఁడుదురు) అని వివరించిరి.

పరిమితమును జడమును నగు పదార్థమును బ్రకాశింపఁజేయుటకు
స్వతఃసిద్ధము స్వయంప్రకాశము నగు యే సంవిత్తు సమర్థమో యదియే
కూటస్థాద్వయాత్మచైతన్యము.

1. ప్రమాణము:—అంతఃకరణవృత్తులయందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యము.

2. * ప్రమ:—తెలియునట్టి జ్ఞానము.

3. * ప్రమాత:—వృత్తులుకలిగిన అంతఃకరణమందు ప్రతిబింబించినచైతన్యము.

4. ప్రమేయము:—ఇంద్రియగోచరములగు సకలవస్తువులు.

ఈ ప్రమేయము (వస్తువు)లు ప్రమాతృప్రమాణముల సహాయము
ననే తెలియఁబడును. స్వయంజ్యోతిఃస్వభావమగు ఆత్మ వీని యపేక్ష
లేకయే స్వయముగఁ బ్రకాశించును.

ఈ యాత్మను జడపదార్థము ప్రకాశింపఁజేయఁజాలకున్నను చైతన్యాంతరముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడరాదా యందువేని అది మఱియొక
చైతన్యముచేతను బ్రకాశించునని అనవస్థారూప (అంతములేని) దోషము
సంభవించును.

స్వతఃస్ఫూర్తిగల వస్తువును దెలియునపుడు ఇతరాపేక్ష యుండ
దనెడి యుక్తినిఁ బూర్వమే చెప్పితిమి.

ప్రమాతృప్రమాణ ప్రమేయములను స్వయంప్రకాశమగు ఆత్మయే

* ఈ ప్రమప్రమాతలురెండును తార్కికమతమునందు వేర్వేరుగ
నుండునుగాని, వేదాంతశాస్త్రమునందు వేరుగాక నొక్కటియే యగును.

భాసింపఁజేయుటచే ఆత్మచైతన్యము సహజము నిత్యము స్వప్రకాశకూటస్థము ననుట నిర్వివాదము.

లోకములో ప్రకాశోష్ణత్వస్వభావములులేని లోహజలాదులకు కాంతియు వేడిమియు వహిసూర్యులవలనఁ గలుగునుగాని సతతప్రకాశోష్ణతాస్వభావముగల వహిసూర్యుల కీధర్మసంపాదనవిషయమై యితరాపేక్ష యుండదుకద.

ఇట్లే ప్రకాశరహితములగు జడవస్తువులకే పరప్రకాశాపేక్ష కలదు కాని స్వతఃప్రకాశమగు ఆత్మకు దేనినుండియుం బ్రకాశాపేక్ష లేదు. ౯౩

అవ. ప్రమాణసిద్ధమగు జ్ఞానము నిత్యమగుననెడి శిష్యుని శంకపైని—

మూ. అనిత్యత్వే ఏవ ప్రమాస్యాత్, న నిత్యత్వే ఇతిచేత్.

తా. అనిత్యవస్తుజ్ఞానమును గుఱించియే సత్యజ్ఞానాపేక్షకాని నిత్యవస్తువును దెలియుట కీప్రమతోఁ బనిలేదు. ౯౪

అవ. ప్రమయనఁగా వస్తుజ్ఞానము. ఆప్రమ స్వయముగ ననిత్యమని చెప్పశక్యముకాదు—అని గురువు సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. న, అవగతే ర్నిత్యత్వానిత్యత్వయోః విశేషానుపపత్తేః,
న హి అవగతేః ప్రమాత్వే అనిత్యా అవగతిః
ప్రమా, న నిత్యా ఇతి విశేషః అవగమ్యతే. ౯౫

తా. నయనాదిద్వారకబుద్ధివృత్తిచే వ్యక్తమయ్యెడి అర్థావగతి (వస్తుజ్ఞానము) ప్రమయగునపుడు నిత్యావగతియే ప్రమయనియు, అనిత్యావగతి ఉపదే—7

ప్రమాదాదనియుఁ జెప్పెడి నియమము లేనందున వీనికి భేదములేదు. ౯౫

అవ. అట్టి నియామకము కలదని శిష్యుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. నిత్యాయాం ప్రమాతుః అపేక్షాభావః, అనిత్యా
యాం తు యత్నాన్తరితత్వాత్ అవగతిః అపేక్ష్యత
ఇతి విశేషః స్యాదితి చేత్. ౯౬

తా. అవగతి (అర్థజ్ఞానము) నిత్యమగునపుడు కర్తృకర్తాదివ్యాపార
ముతో నవసరములేకున్నను అనిత్యమగునపుడు పురుషప్రయత్నము నపే
క్షించును గనుక భేదముకలదు. అని శంకింప— ౯౬

అవ. తనను దెలియుట నిత్యమనుటను గుఱించి యా
విషయములను దెలిసికొనుటను గుఱించి యా ప్రమాతకు
ప్రమాణవ్యాపారముతోఁ బనిలేకుండుట యని వికల్పించి,
మాకిష్టమైనదే కనుక మొదటిపక్షము సరికాదని చెప్పు
చున్నారు.—

మూ. సిద్ధా తర్హి ఆత్మనః ప్రమాతుః స్వతఃసిద్ధిః ప్రమాణ
నిరపేక్షతయైవేతి. ౯౭

తా. ఇట్లు ప్రమాతకు స్వనిత్యావగతిని గుఱించి ప్రమాణాపేక్ష
లేదని యంగీకరించితివేని ప్రమాత (ఆత్మస్వరూపమున)కు స్వతఃసిద్ధియు,
స్వయంప్రకాశతయు, అన్యావగతి నపేక్షింపమియుఁ బ్రాప్తించినవే
యగును. ఇది మాకు సమ్మతమే. అనిత్యమును జడమును పరప్రకాశ్యము
నగునది ఆత్మ కానేరదని భావము. ౯౭

అవ. నిత్యమైనను ఆత్మబోధ ప్రమాణము నపేక్షింప రాదా యని శిష్యుడడుగఁగా.—

మూ. అభావేఽపి అపేక్షాభావః, నిత్యత్వాత్ ఇతి చేత్, న, అవగతేరేవ ఆత్మని సద్భావాదితి పరిహృతమేతత్.

తా. ఆత్మ బోధస్వరూపమే యని యుపపాదించి, యీ శంక పూర్వమే పరిహరింపఁబడెను. స్వతఃసిద్ధమగు ఆత్మ ప్రమాణము నపేక్షింపదు. అని ౯౩-వ వాక్యముయొక్క తాత్పర్యమున వ్రాయఁబడెను. ౯౪

అవ. ప్రమాత యన్యప్రమాణము నపేక్షింపఁడను మాటనే ఆక్షేపములను నిరసించుచు నిత్యమగు ప్రమయు విషయద్వారముననే తెలియఁబడునని చెప్పటకై ప్రమాణ వ్యాపారము నపేక్షించునని సూచించుచు పక్షాంతరమును నిరాకరించుచున్నారు.—

మూ. ప్రమాతుశ్చేత్ ప్రమాణాపేక్షా సిద్ధిః కస్య ప్రమిత్సాస్యాత్, యస్య ప్రమిత్సా స ఏవ ప్రమాతా అభ్యుపగమ్యతే, తదీయా చ ప్రమిత్సా ప్రమేయవిషయైవ, న ప్రమాతృవిషయా, ప్రమాతృవిషయత్వే అనవస్థాప్రసంగాత్ ప్రమాతుః తదిచ్ఛాయాశ్చ తస్యాప్యన్యః ప్రమాతా తస్యాప్యన్య ఇతి, ఏవమేవ ఇచ్ఛాయాః ప్రమాతృవిషయత్వే, ప్రమాతుః ఆత్మనః అవ్యవహితత్వాచ్చ ప్రమేయత్వానుపపత్తిః, లోకే హి ప్రమేయం నామ ప్రమాతుః ఇచ్ఛాస్మృతిప్రయత్న

ప్రమాణ జన్మవ్యవహితం సిద్ధ్యతి, నాన్యథా; అవగతిః
ప్రమేయవిషయా దృష్టా, న చ ప్రమాతుః ప్రమా
తాస్వస్య స్వయమేవ కేనచిత్ వ్యవహితః కల్పయితుం
శక్యః ఇచ్ఛాదీనామన్యతమేనాపి, స్మృతిశ్చ స్మర్తవ్య
విషయా, న స్మర్తృవిషయా, తథాఇచ్ఛాయాః ఇష్ట
విషయత్వమేవ, న ఇచ్ఛావద్విషయత్వమ్, స్మృత్తిచ్ఛా
వద్విషయత్వేఽపి హి ఉభయోః అనవస్థా పూర్వవత్
అపరిహార్యాస్యాత్.

FF

తా. ప్రమాతయు ప్రమాణము నపేక్షించునేని యీ ప్రమాణాపేక్ష
యెవనికిఁ గలుగును. ప్రమాణేచ్ఛగలవాఁడేకద ప్రమాత యనిపించుకొనును.
ఈ ప్రమాణేచ్ఛయు ప్రమేయమునే గోచరించునుగాని ప్రమాతృవిషయమై
ప్రవర్తింపదు. ఈ ప్రమాణేచ్ఛ ప్రమాతనుగుఱించి ప్రవర్తించునెడల ఆన
వస్థాదోషము కలుగును.

లోకములో ప్రమేయము ప్రమాతయొక్క ఇచ్ఛాస్మృతిప్రయత్న
ప్రమాణజన్మములచే వ్యవహితమగును. అనఁగా కోరఁబడెడి వస్తువునకును,
కోరువానికిని నడుమ కోరికయుండును. స్మరింపఁబడెడి వస్తువునకును స్మరిం
చువానికిని నడుమ స్మరణముండును. ఇట్లే కార్యజాతమునకును కర్తకును
నడుమ ప్రయత్నముండును. అని లోకప్రసిద్ధము. సిద్ధియన నిష్పత్తియు,
ప్రకాశించుటయు; అవగతియన ప్రకాశించుట దొరకుటయు నర్థములు.
కనుక సుఖస్థియందు ఆత్మావగతియన ఆత్మ ప్రకాశించునని యర్థముకాని
ఆత్మ దొరకుననికాదు.

ఇట్లేని ప్రమాతయు ఇచ్ఛావ్యవధానముగ సిద్ధించునా యన నట్లు
కాదని చెప్పటకై “నచేతి” ప్రమాతయగు తాను తనయొక్క ఇచ్ఛాస్మృతి

త్యాదులలో దేనిచేతను వ్యవహితుఁడు కాఁజాలఁడు. ఏలయనః—స్మృతి స్మరింపఁదగిన పదార్థమునే గోచరించునుగాని స్మర్తను గోచరింపదు గనుక స్మర్త తన స్మృతిచే వ్యాపింపఁబడఁడు. అయినను మఱియొకని స్మృతికి గోచరించునంటేని వాఁడు మఱియొకని స్మృతిని 'ఆస్మర్త మఱియొకని స్మృతిని' గోచరించుననియెడి పూర్వోక్తానవస్థాదోషము అపరిహార్యమే యగును. ౯౯

అవ. ఆత్మ ప్రమాణాంతరము నపేక్షింపదు. విషయి (ప్రమాత) యగు తాను తన ప్రమాణక్రియకు విషయము కాఁజాలదు. అన్యప్రమాతకు విషయముకాఁదగుననిన అనవస్థాదోషము తప్పదు. కనుక ఆత్మ అప్రమేయుఁడే. అనఁగా జ్ఞానవిషయము కానివాఁడే.

ఆజ్ఞానము బాహ్యవిషయములను గోచరించుటచేత ఆబాహ్యవిషయనివృత్తికై ఆత్మ సర్వాంతరుఁడనియు, ప్రమాణనిరపేక్షుఁడనియు తాత్పర్యము. నిత్యమగు అవగతి బాహ్యవిషయముల నెఱుఁగుటచేత వ్యర్థముకాదు. అని సాధించి, యిప్పుడు మఱియొకవిధమున ఆ యవగతినిత్యత్వమును సాధించుటకై శిష్యునిచే జేయఁబడు శంకకు.—

మూ. నను ప్రమాతృవిషయావగత్యనుత్పత్తౌ అనవగత ఏవ ప్రమాతాస్యాదితిచేత్. ౧౦౦

తా. అయ్యా! ఏది జ్ఞానమునకు విషయమగునో అదియే తెలియఁబడును. అవగతి (జ్ఞానము) ప్రమాతను గోచరింపదేని ఆతఁడెన్నడును అవగతుఁడు (తెలియఁబడువాఁడు) కానేరఁడు—సుఖపుఁడే కావలెను. ౧౦౦

అవ. ఆత్మకు సుఖపునితో సామ్యములేదని గురువు సమాధానము.—

మూ. న, అవగన్తుః అవగతేః అవగన్తవ్యవిషయత్వాత్, అవగంతృవిషయత్వే చానవస్థా పూర్వవత్స్యాత్, అవగతిశ్చాత్తని కూటస్థనిత్యాత్తజ్యోతిః అన్యతః అనపేక్షైవ సిద్ధా, అగ్న్యదిత్యాద్యష్టప్రకాశవదితి పూర్వమేవ ప్రసాధితమ్, అవగతేః చైతన్యాత్తజ్యోతిషః స్వాత్తని అనిత్యత్వే ఆత్తనః స్వార్థతానుపపత్తిః, కార్యకరణసంఘాతవత్ సంహతత్వాత్ పారార్థ్యం దోషవత్త్వం చ అవోచామ, కథమ్? చైతన్యాత్తజ్యోతిషః స్వాత్తని అనిత్యత్వే, స్పృత్యాదివ్యవధానాత్ సాన్తరత్వమ్, తతశ్చ తస్య చైతన్యజ్యోతిషః ప్రాగుత్పత్తేః ప్రధ్వంసా చోచ్చిర్ధ్వమాత్త న్యేవాభావాత్ చక్షురాదీనామివ సంహతత్వాత్ పారార్థ్యం స్యాత్, యదా చ తత్ ఉత్పన్నం ఆత్తని విద్యతే, న తదా ఆత్తనః స్వార్థత్వమ్, తద్భావాభావాపేక్షా హి ఆత్తానాత్తనోః స్వార్థత్వపరార్థత్వసిద్ధిః, తస్మాత్ ఆత్తనః అన్యనిరపేక్షమేవ నిత్యచైతన్యజ్యోతిష్త్వం సిద్ధమ్. ౧౦౧

తా. అవగంత (జ్ఞాత) యొక్క అవగతి (జ్ఞానము) అవగంతవ్య (జ్ఞేయవస్తు) విషయమగునుగాని జ్ఞాతనుగుఱించి ప్రవర్తింపజాలదు. ఈ జ్ఞాన మట్లు జ్ఞాతనుగుఱించి ప్రవర్తించునెడల నాజ్ఞాత మఱియొక జ్ఞానములా విషయము కావలెను. అతఁడును మఱియెవని జ్ఞానములా విషయము కావలసియుండునని అనవసాదోషము సంభవింపక మానదు. కాబట్టి యీ అవగతి జ్ఞాతనుగుఱించి ప్రవర్తించునని చెప్పదగదు. అగ్నిసూర్యా

దులకు ప్రకాశోష్ణత్వాదిధర్మములు స్వతఃసిద్ధములేకాని యితరము నపేక్షింపవు. ఈ ప్రకారము కూటస్థనిత్యజ్యోతిస్స్వరూపాత్త తన సిద్ధికై యన్యజ్ఞానము నపేక్షింపదని యింతకుముందే సాధింపఁబడెను.

చైతన్యజ్యోతిస్స్వరూపమగు ఆత్మయొక్క అవగతి అనిత్యమగు నేని కార్యకరణసంఘాతమువలె పరప్రకాశ్యమగుననెడి దోషము సయితము పూర్వమే చూపఁబడెను.

చైతన్యాత్త జ్యోతిస్సునకు అనిత్యమును చెప్పేయెడల స్మృతీచ్ఛాప్రయత్నములును నడుమ నుండవలసియుండుననియు, అట్లు సంభవింపదనియు ౯౯-వ వాక్యమునందే చూపఁబడెను.

ఇచ్ఛాదులచే వ్యవధానమును, వీని విచ్ఛేదమును గలుగునేని ఆత్మకు సాంతరత్వము (మధ్యనొకటి వ్యవధానముగ నుండుటయును, ఇచ్ఛాది వృత్త్యంతరపూర్వకత్వమును) సంభవించును. అట్లేని ఘటాదివిషయములవలె చైతన్యాత్తజ్యోతిస్సుసయితము ఉత్పత్తికంటెఁ బూర్వమందును, ధ్వంసానంతరమందును ఆత్మయం దుండకపోవుటవలన ఆ చైతన్యజ్యోతిస్సుసయితము పరప్రకాశ్యమే కావలసియుండును.

అట్లేని, ఆత్మ స్వయంప్రకాశమని బోధించెడి యీ శ్రుతులకు భంగముకలుగును, శ్రుతిః—“అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిః,” “ఆత్మైవాస్యజ్యోతిః, ఏషోఽస్యపరమోలోకః,” “న హి విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే,” యీ మొదలగు శ్రుతులు “ఆత్మ స్వయంజ్యోతి” యని ఘోషించుచున్నవి.

కార్యకరణసంఘాతమగు అనాత్మ ఆగంతుక చిత్ప్రకాశగన్యమగును. ఏతద్విలక్షణమును నిత్యావగతిస్వరూపమును నగు ఆత్మ సుఖపుని వంటిది కానేరదు. మఱియు, నిత్యచైతన్యజ్యోతిస్స్వరూప మగుటచే నితరప్రకాశాపేక్ష లేనిదే యగును.

అవ. నిత్యచైతన్యస్వరూపుఁడు ప్రమాత (జ్ఞాత) కాఁజాలఁడని చెప్పెడి శిష్యుని శంక.—

మూ. నను ఏవం సతి అసతి ప్రమాదశ్రయత్వే, కథం ప్రమాతుః ప్రమాతృత్వమ్ ? ౧౦౨

తా. అయ్యా! ప్రమ(జ్ఞానమున)కు ఆశ్రయుఁడగునపుడుకాని కానపుడుకాని అత్త ప్రమాత యెట్లగును?

అవ. అత్త జన్యప్రమకు ఆశ్రయుఁడు కాకున్నను ప్రమాత కాఁడగునని శ్రీగురువుల సమాధానము.—

మూ. ఉచ్యతే—ప్రమాయాః నిత్యత్వే అనిత్యత్వే చ రూప విశేషాభావాత్, అవగతిర్హి ప్రమా, తస్యాః స్థితి చ్ఛాదిపూర్వికాయాః అనిత్యాయాః, కూటస్థనిత్యా యా వా, న స్వరూపవిశేషో విద్యతే, యథా ధాత్వ ర్థస్య తిష్ఠత్యాదేః ఫలస్య గత్యాదిపూర్వకస్య అనిత్యస్య అపూర్వస్య నిత్యస్య వా రూపవిశేషో నాస్తితి తుల్యో వ్యపదేశో దృష్టః ‘తిష్ఠన్తి మనుష్యాః’ ‘తిష్ఠన్తి పర్వతాః’ ఇత్యాది, తథా నిత్యావగతిస్వరూపేఽపి ప్రమాతరి ప్రమాతృత్వవ్యపదేశో న విరుద్ధ్యతే ఫల సామాన్యాదితి. ౧౦౩

తా. అవగతియే ప్రమ. ఇది నిత్యమైనను అనిత్యమైనను వీనికి స్వరూపభేదము లేదు. ఎట్లన—“మనుష్యాః తిష్ఠన్తి, పర్వతాః తిష్ఠన్తి” యనెడి వాక్యములలా ‘తిష్ఠంతి = కదలకుండుట’ అనునట్టి ధాత్వర్థము

నందు గతిపూర్వకమగుటచేత అనిత్యమగు జంగమక్రియకును, సహజమగుట చేత నిత్యమగు స్థావరక్రియకును రూపభేదము లేదు. అయినను జంగమములు స్థావరములును 'తిష్ఠంతి' కదలుటలేదని సమానముగ వ్యవహరింపఁ బడుచుండును.

ఇట్లే నిత్యప్రమాశ్రయుఁడగు కూటస్థుని గుఱించిన ప్రమకుగాని ఇచ్ఛాస్పృత్యాదివ్యవహితమగుటచేత ననిత్యమగు ప్రమకుగాని ఫలసామాన్యమువలన స్వరూపభేదము లేదు. ప్రమయనఁగా ప్రమాణఫలము. ఇది చిత్ప్రకాశరూపమగు ప్రమాత నాశ్రయించియే యుండును.

ఆట్లుగాక యీ ప్రమ తెలియఁబడునట్టి విషయముల నాశ్రయించి యుండునందువేని “మయేదం విదితం” నేను దీనినిఁ దెలిసికొంటిని. యీ మొదలగు వాక్యములలో ఆత్మయందు జ్ఞానజ్ఞేయసంబంధము కలుగకపోవలయును. ఎట్లనఁగా—జడమగు అంతఃకరణాదికము వ్యాపారాశ్రయమైనను చిద్రహితమగు దీనికి ప్రమ (సత్యజ్ఞానము) కలుగదు. కూటస్థుఁడగు చిదాత్మ నిష్క్రియఁడగుటచే ముఖ్యవృత్తిచేఁ గర్తృత్వ మితనికిఁ బొసఁగదు. కావున చిజ్జడములగు అత్తాంతఃకరణములు రెండింటికిం బరస్పరాధ్యాసము వలన నే కర్తృత్వాదివ్యవహారము సిద్ధించుటవలన బాహ్యవిషయములందును ఆత్మకు ప్రమాతృత్వము అధ్యాససిద్ధమేయగును. దీనిచే నీ ప్రమాతృత్వము (కర్తృత్వము) మిథ్యకాఁగా స్వయంప్రకాశస్వభావమగు ఆత్మ ప్రమాతయని యెట్లు చెప్పఁదగును? అట్టియాత్మ భాసింపలేదని బొత్తుగఁ జెప్పఁదగదు. కావున నిట్టి స్వయంప్రకాశాత్మ ప్రమాణాంతరము నపేక్షించునని యెంత మందమతియుఁ జెప్పలేదు.

౧౦౩

అవ. నిత్యజ్యోతిస్స్వరూపుఁడగు ఆత్మ అంతఃకరణోపాధివలన ప్రమాత (జ్ఞాత) కాఁదగునని చెప్పి, యిపుడు దాని

వలననే కర్తయును గావచ్చునని నిరూపించుటకై శిష్యుని శంకను జూపుచున్నాఁడు.—

మా. అత్రాహి శిష్యః—నిత్యావగతిస్వరూపస్య ఆత్మనః అవిక్రియత్వాత్ కార్యకరణైః అసంహత్య తక్షాదీనామివ వాస్యాదిభిః కర్తృత్వం నోపపద్యతే, అసంహతస్వభావస్య చ కార్యకరణోపాదానే అనవస్థా ప్రసజ్యేత, తక్షాదీనాం తు కార్యకరణైః నిత్యమేవ సంహతత్వమితి వాస్యాద్యుపాదానే నానవస్థా స్యాదితి. ౧౦౮

తా. ఉలి బాడిత మొదలగు సాధనములతోఁ గూడియున్నపుడు తక్ష (వడ్డంగి) కర్తకాఁదగును. నిత్యావగతిస్వరూపుఁడును నిర్వికారుఁడునగు ఆత్మ కార్యకరణసహితుఁడు కానందున నితనికి కర్తృత్వము సంభవింపదు; అని యిచట వ్యతిరేకదృష్టాంతము చెప్పఁబడెను. అదియేల సంభవింపదనః—తక్షాదులెప్పుడును కార్యకరణములతోఁ గూడియేయుందురు కనుక నిట దోషమేమియుం గలుగదు. కాని, సంహతస్వభావములేని కూటస్థాద్వయాత్మకు కార్యకరణసంహతి చెప్పినయెడల అనవస్థాదోషము సంభవించును. ౧౦౮

అవ. సంహతత్వము—(అవయవములతోను సాధనములతోను కూటమి) లేనివానికిఁ గర్తృత్వము సంభవింపదు కనుక ఆత్మకును నీవు అసంహతత్వమును సంపాదించఁ దలచితివా? లేక, ఆకర్తృత్వము వాస్తవముకాదని చెప్పెదవా? యని వికల్పించి కూటస్థత్వమును సాధించుటవలననే ఆత్మకు సంహతత్వము లేదని నివారింపఁబడినందున, ఇందలి ప్రథమపక్షము

విచారణీయముకాదని తలచి కర్తృత్వము వాస్తవముకాదని యెడి రెండవపక్షమును నిరూపించుచున్నారు.---

మూ. ఇహ తు అసంహతస్వభావస్య కరణానుపాదానే కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి కరణ ముపాదేయమ్, తదుపాదానమపి విక్రియైవేతి తత్కర్తృత్వే కరణాంతరముపాదేయమ్, తదుపాదానేఽపి అన్యదితి ప్రమాతుఃస్వాతంత్ర్యే అనవస్థా అపరిహార్యా స్యాదితి, న చ క్రియైవ ఆత్మానం కారయతి, అనిర్వర్తితాయాః స్వరూపాభావాత్, అథ అన్యత్ ఆత్మానముపేత్యక్రియాం కారయతీతిచేత్, న; అన్యస్య స్వతస్సిద్ధత్వావిషయత్వాద్యనుపపత్తేః, న హి ఆత్మనః అన్యత్ అచేతనం వస్తుస్వప్రమాణకం దృష్టమ్, శబ్దాది సర్వమేవ అవగతిఫలావసానప్రత్యయప్రమితం సిద్ధంస్యాత్! అవగతిశ్చేత్ ఆత్మనోఽన్యస్య స్యాత్ నోఽపి ఆత్మైవ అసంహతః స్వార్థః స్యాత్, న పరార్థః, న చ దేహేంద్రియవిషయాణాం స్వార్థతాం అవగంతుం శక్నుమః, అవగత్యవసానప్రత్యయాపేక్షసిద్ధిదర్శనాత్.

౧౦౫

తా. కర్తృకు పరాపేక్షలేదని చెప్పినెడల నీక్రింది దోషము కలుగును:—కరణ (సాధన)ములేక యేపాటికార్యమును జరుగనేరదు. ఆత్మయును దనకుఁగర్తవ్యము సంపాదించుటకై కరణముల గ్రహింపవలయును. ఆకరణస్వీకారమును నొకక్రియయే కనుక యాక్రియానిష్పత్తికై యాకర్త మఱియొకసాధనమును దానిని గుఱించి మఱియొకసాధనమును నపే

క్షీంపవలసియుండును. ప్రమాత స్వతంత్రుడగు నేని యీ యనవస్థారూపదోష మపరిహార్యము. అని శిష్యుని యభిప్రాయము. దానికి గురువుచెప్ప సమాధానము:—

కర్తృత్వ మొకచోట కరణసహాయమునఁ గలుగును. వేటొకచోట స్వసన్నిధిమాత్రమున కార్యకారియగును. ఈ రెండింటిలో కరణములచేత సాధింపఁదగిన కర్తృత్వమును అంగీకరించినయెడల నిష్క్రియుడగు ఆత్మకు వాస్తవమగు కర్తృత్వము లేదు. అయినను, లోకములో నైంద్రజాలికుఁడు తన మాయాబలమున విచిత్రజగత్తును గల్పించునట్లును, వహ్నిసంయోగము వలన నినుము దహించునట్లును స్వీయమాయాపరికల్పితాంతఃకరణవికారములను అవివేకమువలన విమర్శింపమిచే కూటస్థాత్మకుఁ గర్తృత్వాభాసము కలుగును. అనఁగా, కర్తృత్వములేని ఆత్మ కర్తవలెఁ దోచును. ఇచట— జలము చలింప నందుప్రతిఫలించిన చంద్రుఁడు కదలుచున్నట్లు అజ్ఞులు తలంచునట్లు మనస్సునదియగు కర్తృత్వమును అవివేకులు నిర్వికారాత్మదిగాఁ దలంతురు “అజ్ఞానాంతాససోపాధేః కర్తృత్వాదీని చాత్మని, కల్ప్యంతేఽంబుగతే చంద్రే చలనాదిర్యథాఽంభసః.” అని శ్రీశంకరాచార్యులు ఆత్మబోధప్రకరణమున నిరూపించిరి. కావున ఆత్మకుఁ గర్తృత్వము మాయికముగాని వాస్తవము కాదు.

కరణసాధ్యమగు కర్తృత్వమునుజూపి సన్నిధిమాత్రసాధ్యమగు కర్తృత్వమునుగూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు:—

1 తక్షాదులు స్వసన్నిధిమాత్రాన హస్తాదులను నడిపి కర్తలగుదురు. కాని, యంతకంటె నతిరిక్తమును గోరరు. సర్వసాక్షియగు ఆత్మయు స్వసన్నిధిమాత్రాన జడములను బ్రేరేపించుచు కర్తయనఁబడును. ఇట్లైనను సకల

సాక్షీయు నిర్వికారుఁడునగు ఆత్మకుఁ గర్తృత్వము ఉపాధితాదాత్మ్యము వలనఁ గలిగినదేకాని వాస్తవము కాదు.

ఇట్లే శ్రీవ్యాసులును సూత్రించిరి:—

	అ.	పా.	సూత్రం.
1. కర్తా శాస్త్రార్థవత్వాత్.	౨	3	33
2. యథా చ తత్తోభయథా.	౨	3	౪౦

ఈ సూత్రముల తాత్పర్యము:—

(1) “యజేత, జుహుయాత్, దద్యాత్.”

యాగమును, హోమమును, దానమును జెప్పెడి యీక్రియలు కర్తలేనిది సంభవింపవు. కావున నీవిధి శాస్త్రముయొక్క సాఫల్యముకొఱకు జీవుఁడు కర్తయని యంగీకరింపవలయును.

(2) జీవున కీకర్తృత్వము ఔపాధికమేకాని వాస్తవముకాదని యీ సూత్రము బోధించుచున్నది. ఎట్లన:—శిల్పిగారమునందు ఉలి, బాడితె మొదలగు పనిముట్లతోఁ గూడినపుడు వడ్రంగి కర్తయై శ్రమను జేందుచున్నాఁడు. అతఁడే స్వగృహమునందు కార్యకరణరహితుఁడగుచుఁ గర్తకాక సుఖించును. ఇట్లే జీవుఁడు జాగ్రత్స్విప్నావస్థయందు ఇంద్రియ సాన్నిధ్యమువలనఁ గర్తయై శ్రమఁజేందుచుఁ గరణోపసంహారరూపమగు సుషుప్తియందు కర్తకాక సుఖించును. కావున జీవునకుఁ గర్తవ్యము ఔపాధికమే కాని వాస్తవము కాదు.

జీవుఁడు అస్వతంత్రుడై కార్యములను జేయుననెడి కర్తమీమాంసకుల మతమును శంకించి పరిహరించుచున్నాఁడు:—‘నచక్రియేతి.’ క్రియ యనఁగా ప్రయత్నమా? ధాత్వర్థమా? లేక, యాగక్రియాసాధ్యమగు

1 అపూర్వమా? అని వికల్పించి మొదటి శెండును సంభవించవని చెప్ప చున్నాడు :—

తానులేక యేపనినింజేయఁజాలఁడను న్యాయమున నిష్పన్నముకాని క్రియస్వరూపరహితమగుటచే తాను జీవునిచేఁ గార్యమును జేయించునని చెప్పఁదగదు. మూఁడవపక్షమందు ఆయపూర్వమనఁగా నియోగమా? లేక నిష్పన్నమగు ధర్తాధర్తములా? నిష్పన్నముకానిది యేపనినిం జేయింపఁ జాలదు కనుక నియోగ మనరాదు. పూర్వసిద్ధమగు ధర్తాధర్తము లనెదవా? అవి యచేతనము లగునేని ఆత్మను బ్రేరేరింపనేరవు. చేతనమనెదవా ఆత్మ కంటె మఱియొక చేతనము లేనేలేదు. ఈమొదలగు యుక్తిధారలచేత పూర్వమిమాంసకమతమును ఖండించి “అపగతిశ్చేత్” అను దానిచే నైయామికమతమును నిరాకరించుచున్నాడు:—

అవగత్యాశ్రయఁడగు ఈశ్వరుఁడు ప్రత్యగాత్మకంటెను పరమాత్మ కంటెను అన్యుఁడుకాఁడు. ఇట్లు, “అయమాత్మాబ్రహ్మ” యనెడి శ్రుతియును గలదు. పరమాత్మకు కర్తృత్వము ఔపాధికమేకాని వాస్తవముకాదు.

జీవుఁడు కర్త కాకున్నను జగన్నిర్మాతయగు నీశ్వరుఁడు కర్త కారాదాయని శంకింపవలదు. ఈశ్వరుఁడును మాయాసహాయమున సృజించు టచే నీశ్వరునకును కర్తృత్వము మాయికమేకాని వాస్తవముకాదు.

ఇట్లు “మాయాంత ప్రకృతింవిద్యాత్ మాయినంత మహేశ్వరం, సమాయా సృజతీత్యాహుః శ్వేతాశ్వతరశాఖినః.” “మాయావృత్త్యాత్మకో హీశసంకల్పః సాధనం జనా, మనోవృత్త్యాత్మకో జీవసంకల్పా భోగసాధ నమ్.”—మాయ జగన్నిర్మాణమునకుఁ బ్రకృతి, ఆమాయను పశపర్చుకొనిన వాఁడు మహేశ్వరుఁడు. ఇతఁడు మాయాసహాయమున జగత్తును బుట్టించు

1 ఈ యపూర్వము స్వర్గఫలనిష్పత్తివఱకు నుండునని పూర్వమి మాంసకుల మతము.

ననియు, జీవుఁడు మనస్సహాయమున జగద్వస్తువుల ననుభవించుననియు. “పంచదశీద్వైతవివేకప్రకరణ”మున శ్రీవిద్యారణ్యమునీశ్వరులు నిరూపించిరి.

సంహతములగు దేహేంద్రియాదులకును అవగతి (జ్ఞానము) కలదనెడి లోకాయతమతమున సయితము దేహేంద్రియాదులు అవగమ్యములే (తెలియఁబడునవియై)కాని అవగత్యాశ్రయములు కాకపోవుటచేత నుపేక్షనీయమే. ౧౦౫

అవ. ‘నేను నరుఁడను, ఎఱుఁగుదును, చూచుచున్నాను అను నీమొదలగు వ్యవహారము కలుగుచుండఁగా దేహాదులు తెలిసికొనునవికావని యేల చెప్పవలెను’ అని శిష్యుఁడు శంకించుచున్నాఁడు.—

మూ. నను దేహస్వావగతౌ న కశ్చిత్ ప్రత్యక్షాదిప్రత్యయాంతరమపేక్షతే. ౧౦౬

తాత్పర్యము. అవతారికయందే స్పష్టము. ౧౦౬

అవ. అట్టి యనుభవముమాత్రము కలదని గురువంగీకరించుచున్నాఁడు.—

మూ. బాధమ్, జాగ్రతి ఏవం స్యాత్, మృతిసుషుప్త్యోస్తు దేహస్వాపి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాపేక్షైవ సిద్ధిః, తథైవ ఇంద్రియాణామ్, బాహ్య ఏవ హి శబ్దాదయో దేహేంద్రియాకారపరిణతా ఇతి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాపేక్షైవ హి సిద్ధిః, సిద్ధి రితి చ ప్రమాణఫల మవగతి మవోచామ, సా చ అవగతిః కూటస్థా స్వయంసిద్ధా ౨౨త్తజ్యోతిస్స్వరూపేతి చ. ౧౦౭

తా. సత్యమేకాని యాయనుభవము దేహాత్మలకు తాదాత్మ్యాభిమాన రూపమగు అవివేకమువలనఁ గలిగినదేకాని జడమగు కేవలదేహము దేనిని నెఱుంగనేరదు. దేహమునకు స్వయంప్రకాశము కలదేని తన సత్తనుగుఱిం చియు నన్యప్రమాణమును గోరదు. అట్లేని సుషుప్తిమరణావస్థలందును దేహము ప్రమాణాంతరము నపేక్షింపకపోవలయును. ఈయవస్థలయందు దేహము తననుసయితము నెఱుంగలేదు కనుక నిది అచేతనమును పరప్రకాశ్యము నగును. దేహములవలె నింద్రియాదులును పరప్రకాశ్యములేకాని చిత్స్వభావములు కావు.

జడములగు దేహేంద్రియాదులు దేనిసాన్నిధ్యమున చైతన్యవంతములై వ్యవహరించుచుండునో యది ఆత్మయని—“అజడాత్మవదాభాంతి యత్సాన్నిధ్యాత్ జడా అపి, దేహేంద్రియమనఃప్రాణాస్సోఽహ మిత్యవధారయ.” యని అనుభూతిప్రకాశకయందు శ్రీవిద్యారణ్యముని నుడివెను.

ఈయర్థమందు ప్రత్యక్షప్రమాణమేకాక అనుమానప్రమాణమును గలదు. ఎట్లనః—పంచభూతకార్యములగు దేహేంద్రియాదులు బాహ్యములగు ఘటాదులవలెనే ఆత్మకానేరవు. ఈపంచభూతములే భోగసాధనములగు ఇంద్రియములుగను, భోగ్యవస్తువులుగను, భోగాయతన (భోగస్థాన) మగు శరీరములుగను పరిణమించును, మాటుచుండును.

అయ్యా! సిద్ధియనఁగా నిష్పత్తికద. దీనికి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాపేక్షయేల? అని శిష్యుఁడు శంకింప గురువు చెప్పెను—సిద్ధియనఁగా ప్రమాణపలమగు జ్ఞానమనియును, అది స్వతఃసిద్ధకూటస్థాత్త్వజ్యోతిస్స్వరూపమనియుం జెప్పితిమి.

ఇందువలన భూతములు దేహేంద్రియాద్యాకారముగ పరిణమింపఁగ మద్యపానమువలన మదశక్తి కలుగునట్లు అవగతి కలుగునని చెప్పెడి లోకాయతుల మతము నిరసింపబడెనని తెలియవలెను.

అవ. అవగతి ప్రమాణఫలమనియు, అది కూటస్థస్వ
రూపమనియుం జెప్పుట పరస్పరవిరుద్ధము. ఏలయన, ప్రమాణ
జన్యమగునది నిత్యముకాదు. 'కూటస్థ (మార్పు లేని నిర్వికార)
మగునది వేటొకదానినుండి పుట్టదుకద' యని శిష్యుని శంక
యు, గురువుల సమాధానమును.—

మూ. అత్రాహ చోదకః — అవగతిః ప్రమాణానాం ఫలం
కూటస్థనిత్యాత్తజ్యోతి స్వరూపేతి చ విప్రతిషి
ద్ధమ్, ఇత్యుక్తవన్త మాహ—న విప్రతిషిద్ధమ్, కథం
తర్హ్యవగతేః ఫలత్వమ్? తత్త్వోపచారాత్, కూట
స్థానిత్యాపి సతీ ప్రత్యక్షాదిప్రత్యయాంతే లక్ష్యతే
తాదర్థ్యాత్. ప్రత్యక్షాదిప్రత్యయస్య అనిత్యత్వే
అనిత్యేవ భవతి, తేన ప్రమాణానాం ఫల మిత్యుప
చర్యతే

౧౦౮

తా. అవగతి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణఫలమని చెప్పితిరి. ఇయ్యది కూటస్థ
నిత్యాత్తజ్యోతి స్వరూపమనియుం జెప్పితిరి. ఉత్పన్నమగునది నిత్యము
కాదు. నిత్యనిర్వికారవస్తువు పుట్టదు. కనుక నీవిరోధము నెట్లు పరిహరింతు
రన గురు విట్లనియె:—

కూపాకాశమనెడి శబ్దప్రయోగమునఁ జేయఁబడెడి కూపమును
బట్టియే యాకాశమునకుఁగూడ కార్యవ్యవహారము తోఁచునుగాని యిది
వాస్తవముకాదు. కాకున్నను కూపాకాశమును వ్యవహారముకలదు. ఇట్లే
కార్యముగాని కూటస్థావగతియు, బుద్ధివృత్తికి విషయసంపర్కము కలుగఁగ
నిత్యావగతి అతిస్ఫుటమగుటవలన ప్రత్యక్షప్రత్యయ జన్యమగునట్లు తోఁ
చునేకాని ఆకాశమువంటి అవగతి కూటస్థనిత్యము కాకపోదు.

ఉపదేశ—౩

ఇట్లే కూటస్థావగతిరూపాత్మమాయోపాధివశముననే ప్రమాత, కర్త, ప్రమాణఫలము నని వాడఁబడినను నివి వాస్తవధర్మములుగావు. అవయవ యుక్తములగు దేహాదివిషయములు జడములు, పరప్రకాశ్యములు, ప్రమాణ సిద్ధములుచుగాని కూటస్థనిత్యనిర్వికారాత్మ కీలక్షణములెవ్వియు లేనందున నిట విరోధ మేమియు లేదు.

౧౦౮

అన. ఇట్లు ఆత్మానాత్మతత్త్వమును బోధింపఁబడిన శిష్యుఁడు తనకుఁ దెలిసినదానిని గురువులతో మనవిసేయుచుఁ దాను ద్వైతరహితుఁడ నని తెలుపుటకై ద్వైతము మిథ్య యని నిరూపించుచున్నాఁడు.—

మూ. యద్యేవం భగవన్! కూటస్థనిత్యావగతిః ఆత్మజ్యోతిః స్వరూపైవ స్వయంసిద్ధా, ఆత్మని ప్రమాణనిరపేక్ష త్వాత్, తతోఽన్యత్ అచేతనం సంహత్య కారిత్వాత్ పరార్థమ్, యేన చ సుఖదుఃఖమోహహేతు ప్రత్య యావగతిరూపేణ పారార్థ్యమ్, తేనైవ స్వరూపేణ అనాత్మనః అస్తిత్వం నాన్యేన రూపాంతరేణ, అతో నాస్తిత్వమేవ పరమార్థతః, యథాహి లోకే రజ్జుస ర్పమరీచ్యుదకాదీనాం తదవగతివ్యతిరేకేణ అభా వోదృష్టః, ఏవం జాగ్రత్స్వప్నద్వైతభావస్యాపి తద వగతివ్యతిరేకేణ అభావో యుక్తః, ఏవమేవ పరమార్థతః భగవన్, అవగతేః ఆత్మజ్యోతిషః నైరంతర్య భావాత్ కూటస్థనిత్యతా అద్వైతభావశ్చ, సర్వ ప్రత్యయభేదేషు అవ్యభిచారాత్, ప్రత్యయభే దాశ్చ అవగతిం వ్యభిచరంతి, యథా స్వప్నే నీలపీ తాద్యాకారభేదరూపాః ప్రత్యయాః తదవగతిం

వ్యభిచరంతః పరమార్థతో న సంతీత్యుచ్యంతే, ఏనం
జాగ్రత్యపి, నీలపీతాదిప్రత్యయభేదాః తామేవావ
గతిం వ్యభిచరంతః అసత్యరూపాః భవितుం అర్హన్తి,
తస్యాశ్చ అవగతే రన్యః అవగంతా నాస్తీతి న స్వేన
స్వరూపేణ స్వయముపాదాతుం హీతుం వా శక్యతే,
అన్యస్య చ అభావాత్. ౧౦౯

తా. ఇట్లు ప్రత్యగాత్మత త్వము కూటస్థావగతిస్వరూపమగుటచేత
ప్రమాత్మప్రమాణాదిధర్మరహితమును అన్యఃపేక్షారహితము నగును.

ఆత్మేతరము అచేతనము సావయవము సుఖదుఃఖమోహస్వరూపము
పరప్రకాశ్యమునగుటవలన ఆత్మసత్తవలననే లబ్ధసత్తాకమై స్వతస్సత్త లేక
పోవుటచే స్వప్నపదార్థమువలె దృష్టనష్టమగుచు నసత్తేయగును. ఈపదార్థ
ములను భాసింపఁజేయు చైతన్యమే సత్యము.

త్రాటిని పామచుకొని, సూర్యకిరణములను జలమనుకొని భ్రమసినపుడు
ఆసర్పజలములు అసత్యములు. ఇట్లే భ్రాంతిదృష్టములగు పదార్థములు అసత్య
ములును అంతటను ఆనుగతమగు చైతన్యముమాత్రము సత్యము నగును.

ప్రజ్ఞానము, వృత్తిజ్ఞానము నని జ్ఞానము ద్వివిధము. పరబ్రహ్మమగు
ప్రజ్ఞానము సకలపదార్థములను, సకలధీవృత్తులను, ధీవృత్త్యంతరాళములను
బ్రహ్మకాశింపఁజేయుటచే సర్వాధారమగును. కూటస్థచైతన్యము నిరంతరము
భాసింఁచుచుండ దానిచే భాసింపఁబడు బుద్ధియు పలువిధముల మాఱుచుం
డును. వృత్తిజ్ఞానము పుట్టుకకలది కనుక నశింఁచుచుండును. ఈ ధీవృత్తి
యందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యమునకే జీవుఁ డనిపేరు.

గగనాదిత్యునిచే భాసింపఁబడినగోడను దర్పణమందుఁ బ్రతిఫలించిన
ఆదిత్యుఁడు ద్విగుణముగఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్లు ప్రథమమున కూటస్థ
బ్రహ్మముచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడు దేహాదికము ధీవృత్తిప్రతిబింబితజీవునిచే

ద్విగుణముగఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడును. ఇత్యాదికము పంచదశీగ్రంథము నందు కూటస్థదీపమునందును, నాటకదీపమునందును శ్రీవిద్యారణ్యమునిచే వివరింపఁబడెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితో విరమింపఁబడెను.

అద్వైతము ఎట్టులనఁ—ధీవృత్తులు రాకపోకలుగలిగి మాటుచున్న ను వీనియందంతటను అనుగతమై వికారములేని కూటస్థచైతన్యము సత్యము స్వయంప్రకాశము అద్వితీయమునై యుండును. వికారవంతములగుచు పలు విధములగు దృశ్యములు స్వాప్నవస్తువులవలె మిథ్యయే యగును.

ఈ యవగతినిఁ దెలిసికొనెడి అవగంత మఱియొకఁడు లేడు. కావున ఆత్మ గ్రాహ్యముకాదు, త్యాజ్యమునుగాదు. మఱియు తర్కమందు వలె అవగతికిని అవగంతకును భేదములేదు. రెండును ఒకటియే యని మునుపే చెప్పఁబడెను.

౧౦౯

అవ. ఇట్లు శిష్యుఁడు చెప్పినదానిని గురువు సమ్మతించు చున్నాఁడు.—

మూ. తథై వేతి, ఏషా అవిద్యా యన్నిమిత్తః సంసారో జాగ్రత్స్వప్నలక్షణః, తస్యాః అవిద్యాయాఃవిద్యా నివర్తికా, ఇత్యేవం త్వం అభయం ప్రాప్నోషి, నాతః పరం జాగ్రత్స్వప్నదుఃఖమనుభవిష్యసి, సంసారదుఃఖాన్తుక్తోఽసీతి.

౧౧౦

తా. జాగ్రత్స్వప్నలక్షణమగు సంసారమునకుఁ గారణము అవిద్యయే. ఈ యవిద్య విద్యచే నివర్తింపఁబడును.

స్వతస్సిద్ధమగు ఆత్మప్రకాశము వేదాంతమహావాక్యజన్యప్రత్యయములచే అవిద్యను దొలఁగించి యభివ్యక్తమగును. దీనికే విద్య యని పేరు. ఇందుకు - 'అవిద్యయా కల్పితనామరూప వ్యపోహ ఏవ ప్రయతేత

విద్వాన్, న బ్రహ్మబోధే తదపోహమాత్రా దృష్టావభాతి స్వయమేవ సాక్షాత్.” - “శైవాలమాత్రాపనయే పిపాసోః కార్యః ప్రయత్నో న తు తోయసిద్ధౌ, తస్మిన్నపేతే స్వయమేవ తోయం సిద్ధం ప్రసన్నం విషయ త్వమేతి.” అని శ్రీమహావాక్యదర్పణము ప్రమాణము.

శ్లోకతాత్పర్యము:—చుక్కనాచుతో నిండిన నూతిలోని నీటినిఁ గోరువాఁడు నాచును దొలఁగింపఁగనే సిద్ధమైన మంచినీరు కనుపించునట్లు బ్రహ్మతైక్యము నపేక్షించువాఁడు అవిద్యాపరికల్పితనామరూపములను మిథ్యయని యుపేక్షింపఁగా స్వతస్సిద్ధబ్రహ్మము సాక్షాత్కారమగును, కాని సిద్ధమగు బ్రహ్మము ప్రయత్నసాధ్యము కాకపోవుటవలన బ్రహ్మప్రాప్తికై ప్రయత్నింప నవసరములేదు. అయినను ప్రతిబంధమును మాత్రమే నివర్తిం చెడి శాస్త్రగురువచనములును వ్యర్థములు కావు.

వత్సా! ఈ బ్రహ్మభావమువలన ధన్యుడవగు నీవు సంసారభయ దుఃఖములనుండి నిర్ముక్తుఁడవైతివి. స్వాప్నికదుఃఖములవలె మాయికములగు జాగ్రదవస్థాకాలిక దుఃఖములును, బ్రహ్మజ్ఞుడవగు నిన్నుఁ జెందవు. “యస్య బ్రహ్మణి రమతే చిత్తం నందతి నందతి నందత్యేవ” యను ఆర్యవచన మిటఁ బ్రమాణము.

మూ. ఓ మితి. .

౧౧౧

తా. గురుప్రోక్తమును శిష్యుఁడు శ్రద్ధాభక్తిపూర్వకముగ అంగీకరించు చున్నాఁడు.

౧౧౧

ఇది కూటస్థాద్వయాత్తబోధకమనెడి అవగతిప్రకరణము ద్వితీయము.

ఓం తత్సత్.

ఇది కూటస్థాద్వయాత్తబోధప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

గద్యప్రబంధము—తృతీయప్రకరణము

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

3. పరిసంఖ్యానప్రకరణము.

అవ. యథోక్తవిద్యావిర్భావమువలన నితనికీఁ గర్తవ్య మేమియును లేదని నిరూపింపఁబడెను.—

ఇట్టి విజ్ఞానము కలిగినను వాసనావశమున భేదవృత్తిని విడువనివానికి జ్ఞానదార్ధ్యమునకై యీ పరిసంఖ్యానమును ఉపదేశించుచున్నారు:—

మూ. ముముక్షూణాం ఉపాత్తపుణ్యాపుణ్యక్షపణపరాణా మపూర్వానుపచయాద్ధినాం పరిసంఖ్యాన మిద ముచ్యతే—అవిద్యా హేతవో దోషాః వాఙ్మనఃకాయప్రవృత్తి హేతవః, ప్రవృత్తేశ్చ ఇష్టానిష్టమిశ్రఫలాని కర్తాణి ఉపచీయంతే ఇతి తన్తోఽర్థమ్.

తా. అవిద్యాకృతములగు పుణ్యపాపకర్తములు బంధహేతువులని యెంచి కార్యసహితమగు అవిద్యను నిరసించుటచేత నిష్కాములయి సిద్ధ బ్రహ్మనిరతులగునట్టి ముముక్షువులకు ఉపకరించెడి పరిసంఖ్యానము నిరూపింపఁబడుచున్నది. (పరిసంఖ్యానమనఁగా విమర్శనము).

సంచితకర్మక్షయము, ఆగామికర్మానుత్పత్తియును అవిద్యానివృత్తికి ఫలములు. ప్రారబ్ధకర్మము భోగమువలననే నశించును. కర్మకారణములగు రాగద్వేషములకు అవిద్యయే మూలకారణము. అవిద్య, అస్థిత, రాగ, ద్వేష, భయములు పంచక్షేపములు. ఈ కర్మములనుండి ఉత్తమమధ్యమాధమములగు దేవమనుష్యపశుపక్ష్యాదిదేహములు గలుగును. దుఃఖబహుళమగు సంసారముయొక్క నివృత్తికై పరిసంఖ్యానము చెప్పఁబడుచున్నది.

శబ్దస్పర్శాదులు విషయములును నశ్వరములు. విషయి(దీనికిసాక్షి)యగు ఆత్మమాత్రము నిత్యము. “పరాంచిఖాని వ్యతృణత్ స్వయంభూః తస్మాత్పరాజ్ఞః పశ్యతి నాంతరాత్మన్.” అను శ్రుతినిఁబట్టి సకలేంద్రియములును బాహ్యవిషయములనే యాసించునుగాని ఆత్మారామములయి సుఖించి యుండవు.

ఇందులో విషయప్రవృత్తి సంసారహేతువగుచు ధర్మార్థకామరూప త్రివర్గఫలమునే యిచ్చును. ఆత్మారామత ము కీకారణమగుచు పరమానందము నిచ్చును.

ఇట్లు జనసామాన్యమునకు చెందును ప్రాప్తించుచుండఁగ నిఖిలదుఃఖ నివృత్తిపూర్వకపరమానంద ప్రాప్తిరూపమోక్షము చతుర్విధపురుషార్థములలో నత్యుత్తమమని పరిసంఖ్యానము చెప్పఁబడుచున్నది.

పరిసంఖ్యానమనఁగా:—దేనిచేతనుం దెలియనిదానినిం జెప్పుట:—

1. అపూర్వవిధియనియు (మఱియొక ప్రకారముగను కార్యము సిద్ధించునపుడు ఈ ప్రకారముగనే చేయవలయునని చెప్పుట); 2. నియమవిధి

యనియు (రెండును నొకసారి ప్రాప్తించునపుడు రెండవదానిని నిరసించుచు దీనినే చేయుమనుట); ౩. పరిసంఖ్యానవిధి యని యిట్లు కర్తృవిధి త్రివిధముగఁ బూర్వమిమాంసాశాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడెను.

ఈ పరిసంఖ్యానవిధి కుదాహరణము ఆశాస్త్రముననే యిట్లు:—
 “పంచపంచనఖా భక్త్యా బ్రహ్మక్షత్రేణ రాఘవ, శశకి శల్లకి గోధా భిడ్డీ కూర్తోఽథ పంచమః.” ఇతి. అయిదుగోళ్లుగల జంతువులు బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు భక్షణార్హములని బోధించెడి వాక్యములో శశము, శల్లకి (ఏదుపంది), ఉడుము, భిడ్డమ్మగము, తాబేలు ననెడి యియైదుమ్మగములే భక్త్యములుగాని పంచనఖములుగలవియైనను సియైదింటికంటె నితరమ్మగములు భక్షణీయములు కావని చెప్పఁబడిన విధికి పరిసంఖ్యానవిధి యనిపేరు.

ఇట్లు ప్రకృతమున ధర్తార్థకామఫలసాధనమగు విషయసుఖమును మోక్షసాధనమగు విషయనివృత్తియు నను రెండును నొకసారి ప్రాప్తించుచుండఁగా వివేకి దుఃఖసంస్పృష్టమగు విషయసుఖమును నిరసింపవలయుననియు, నిత్యానందస్వరూపమగు మోక్షము నపేక్షింపవలయుననియు బోధించుటచే దీనికి పరిసంఖ్యానప్రకరణమని పేరుగలిగెను. కర్తృలు సుఖదుఃఖ కారణములు, కర్తృత్వసాపేక్షములును గనుక నిట్టి బహుళదుఃఖ సంసారనివృత్తికై యీ పరిసంఖ్యానము చెప్పఁబడెను. ౧౧౨

అవ. పరిసంఖ్యానప్రకారమును వివరింపుచున్నాఁడు:—

మూ. తత్ర శబ్దస్పర్శరూపరసగంధానాం విషయాణాం శ్రోత్రాదిగ్రాహ్యత్వాత్ స్వాత్మని పరేషు వా విజ్ఞానాభావః, తేషామేవ పరిణతానాం యథా లోష్టాదీనామ్, శ్రోత్రాదిద్వారైశ్చ జ్ఞాయంతే, యేన చ జ్ఞాయంతే సః జ్ఞాతృత్వాత్ అతజ్ఞాతీయః, తేహి శబ్దరయః అన్యో

న్యసంసర్గి త్వాత్ జన్త వృద్ధివిపరిణామాపక్షయనాశసం
యోగవియోగావిర్భావతిరోభావవికారవికారి క్షేత్ర
చీజాద్యనేకధర్మాణః, సామాన్యేన చ సుఖదుఃఖాద్యనేక
కర్తాణః తద్విజ్ఞాతృత్వాదేవ తద్విజ్ఞాతా సర్వశబ్దాది
ధర్మవిలక్షణః.

౧౧౩

తా. అద్వయాత్మానుసంధానమునకై బహువిధములగు అనాత్మలనుండి
వివేచనప్రకారమును మొదట సుపదేశించుచున్నాఁడు:—

శ్రోత్రాదీంద్రియగ్రాహ్యములగుటచే శబ్దాదివిషయములును లోష్ట
కాష్ఠాదికములవలె జడములై తమ్ముఁగాని ఘటపటాదిబాహ్యవస్తువులనుగాని
యెఱుంగలేవు. దేహాద్యాకారముగఁ బరిణమించిన శబ్దాదులు శ్రోత్రాదీంద్రి
యములచే గ్రహింపఁబడునవేకాని యివి యితరముల గ్రహింపనేరవు. ఈ
భూతములును భూతకార్యములును జడములగుటచేత అనాత్మలేకాని ఆత్మ
కానేరవు.

● ఆత్మ లక్షణము ●

ఈ యనాత్మలను దెలియుచుఁ బ్రకాశింపఁజేయుచు నీభూతభౌతిక
ములకు సాక్షి (వీని రాకపోకలంగాంచునది) యగునది ఆత్మ. ఎట్లన; పంచ
భూతకార్యములగు దేహాదులు, జన్తము పుట్టియుండుట (శరీరధారణము),
వృద్ధి, పరిణామము (మార్పు), తఱుంగుట (చిక్కుట), నాశమునను షడ్భావ
వికారములు గలయవి. ఆవిర్భావతిరోభావములు, పుత్రకళత్రాదిసంయోగ
ములుం గలయవి. మఱియు జడములు, పరస్పరాశ్యములు, దృష్టనష్టములు
నగు నివి స్త్రీపురుషాద్యాకారభేదములు వ్రణజ్వరాదిరోగ వికారములు
గలయవి.

— ఆత్మ సర్వవికారరహితుడు. —

మఱియు నీదేహదులు సామాన్యముగ శబ్దస్పర్శాద్యనుభవము గలిగినపుడు వాని ప్రియాప్రియసంబంధమువల్ల సుఖదుఃఖమోహరాగాదుల ననుభవించును. ఆత్మ యీసకలధర్మములకును సాక్షియై తద్ధర్మములనంటక కేవలనందరూపుడగును.

దేహాభిమానము దుఃఖకారణము, ఆత్మకు దుఃఖము లేదు.

జడమగుదేహము సుఖదుఃఖముల నెఱుంగదని శ్రీరామచంద్రుడు తారకు బోధించెను.

అవ. వేదాంతశాస్త్రమున అన్వయమనగా అనువృత్తి (కలిసియుండుట), వ్యతిరేకమనగా వ్యవృత్తి (విడిపోవుట) యని యర్థములుగాని తార్కికసమయసిద్ధిములు కావు. 'సాక్షి' = సాక్షాత్ ద్రష్టా (స్వయముగఁ జూచువాడు— ఆత్మ), సాక్ష్యం = సాక్షాత్ దృశ్యం (చూడఁబడు విషయములు). సకలదృశ్యములందును ఆత్మ హారములోని పూసల యందు దారమువలె ననుసరించియుండును. విషయములు హారమునందలి పూసలవలె నొకదానినొకటి అంటక విడిచి యుండును.

ఇట్లు దృశ్యములు అవస్థలు పరస్పరభిన్నములై మాటు చున్నను, ఆత్మ వానిం బ్రకాశింపజేయుచు వాని కాధారమై యుండునని విమర్శించి మాయాతత్కార్యరహితమగు కేవలాత్మ తననుగా భావించెడి యోగికి ఆత్మేతరశబ్దాద్యనుభవ మూలకమగు విక్షేపము గలుగుచున్నను నిర్దయత్వనైష్ఠ

ర్యాదిరూపవికారములు ఉదయింపకుండుటకై చింతింపవలసిన
యంశమును ఉపదేశించుచున్నారు:—

మూ. తత్ర శబ్దాదిభిః ఉపలభ్యమానైః పీడ్యమానో విద్వాన్
ఏవం పరిసంచక్షీత. ౧౧౪

తా. సంసారమందు అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదులు ప్రాప్తించినపుడు
మోదభేదములను జెందక ఆత్మాగాముఁడు కావలయును. (మూలముయొక్క
తాత్పర్యము అవతారికయందు స్పష్టము.)

మూ. శబ్దస్తు ధ్వనిసామాన్యమాత్రేణ వా విశేషధర్మైర్వా
షడ్జాదిభిః ప్రియైః స్తుత్యాదిభిః ఇష్టై అనిష్టైశ్చ అసత్య
బీభత్సపరిభవాక్రోశాదిభిః వచనైర్వా మాం దృక్స్వి
భావమసంసర్గిణమ విక్రియమచలమనిధనమభయమత్యం
తసూక్ష్మమవిషయం గోచరీకృత్య స్పృష్టుం నై వార్హతి,
అసంసర్గి త్వాదేవమామ్, అత ఏవ న శబ్దనిమిత్తా హానిః
వృద్ధిశ్చ, అతో మాం కిం కరిష్యతే స్తుతేనిందాదిప్రియా
ప్రియత్వాదిలక్షణః శబ్దః, అవివేకీనం హి శబ్దమాత్మ
త్వేన గతం ప్రియః శబ్దో వర్ధయేత్ అప్రియశ్చ క్షప
యేత్, అవివేకిత్వాత్, న తు మమ వివేకినో వాలా
గ్రమాత్రమపి కర్తు ముత్సహతే ఇతి, ఏవమేవ స్పర్శ
సామాన్యేన తద్విశేషైశ్చ శీతోష్ణమృదుకర్కశాది
జ్వరోదరశూలాదిలక్షణైశ్చ అప్రియైః ప్రియైశ్చ కై
శ్చిత్ శరీరసమవాయిభిః బాహ్యగంతుకనిమిత్తైశ్చ న
మమ కాచిత్ విక్రియా వృద్ధిహానిలక్షణా అస్పర్శ

త్వాత్ క్రియతేవ్యోమ్న ఇవ ముష్టిఘాతాదిభిః, తథా
 రూపసామాన్యేన తద్విశేషైశ్చ ప్రియాప్రియైః స్త్రీ
 వ్యంజనాదిలక్షణైః అరూపత్వాత్ న మమ కాచిత్
 హానిః వృద్ధిర్వా క్రియతే, తథా రూపసామాన్యేన తద్వి
 శేషైశ్చ ప్రియాప్రియైః మధురాష్టులవణకటుతి క్తకషా
 యైః మూఢబుద్ధిభిః పరిగృహీతైః అరసాత్తకస్య మమ
 న కాచిత్ హానిః వృద్ధిర్వా క్రియతే, తథా గంధ
 సామాన్యేన తద్విశేషైః ప్రియాప్రియైః పుష్పాద్య
 నులేపనాదిలక్షణైః అగంధాత్తకస్య న మమ కాచిత్
 హానిః వృద్ధిర్వా క్రియతే, 'అశబ్దమస్పర్శమరూపమ
 వ్యయం తథాఽరసం నిత్యమగంధవచ్ఛయత్' ఇతి
 శ్రుతేః.

౧౧౫

త. ఆత్మ శబ్దస్పర్శరూపరసగంధరహితుఁడనియు, నాశరహితుఁ
 ఁడనియు వేదము చెప్పుచుండుటచేత అసంగచిద్రూపుఁడనగు నాకు శబ్దస్పర్శ
 దులచే హానివృద్ధులు కలుగవని భావింపవలయునని చెప్పి యిపుడు శబ్దాద్యను
 భవమును చింతింపవలయునని చూపుచున్నాఁడు.

మూ. కించ-యే ఏవ బాహ్యః శబ్దాదయః తే శరీరాకారేణ
 సంస్థితాః, తత్పరిమాణరూపైస్తద్గ్రాహకైశ్చ శ్రో
 త్రాద్యాకారైః, అంతఃకరణద్వయతద్విషయాకారేణ
 చ, తేషామన్యోన్యసంసర్గిత్వాత్ సంహతత్వాచ్చ సర్వ
 క్రియాసు, తత్రైవం సతి విదుషో న మమ కశ్చిత్
 శత్రుః మిత్రం ఉదాసీనో వా అస్తి, తత్ర యది
 కశ్చిత్ మిథ్యాజ్ఞానాభిమానేన ప్రియమప్రియం వా

ప్రయుయు క్షేత క్రియాఫలలక్షణం తన్నైమైవ ప్రయు
యుక్ష తే సః, తస్యావిషయత్వాన్నమ, 'అవ్యక్తోఽయ
మచిన్తోఽయమ్' ఇతి స్మృతేః, తథా సర్వేషాం
పంచానామపి భూతానామవికార్యః, అవిషయత్వాత్,
'అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమ్' ఇతి స్మృతేః,
యాఽపి శరీరేంద్రియ సంస్థానమాత్రముపలక్ష్యమద్భ
క్తానాం విపరీతానాం చ ప్రియాప్రియాది ప్రయు
యుతా, తజ్ఞా చ ధర్తాధర్తాదిప్రాప్తిః, సా తేషామేవ,
న తు మయి అజరే అమృతే అభయే, 'నై నం కృతా
కృతే తపతః' 'న వర్ధతే కర్మణా నో కనీయాన్' 'సబా
హ్యభ్యంతరో హ్యజః' 'న లిప్యతే లోకదుఃఖేన
బాహ్యః' ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః, అనాత్మవస్తునశ్చ అస
త్త్వం పరమో హేతుః, ఆత్మనశ్చ అద్వయత్వే,
ద్వయస్య అసత్త్వాత్, యానిసర్వాణి ఉపనిషద్వాక్యాని
విస్తరశః సమీక్షితవ్యాని సమీక్షితవ్యాని. ౧౧౬

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యస్య శ్రీ గోవింద
భగవత్పూజ్యపాదశిష్యస్య శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః కృతా
ఉపదేశసాహస్ర్యాం గద్యప్రబంధః
సమాప్తః.

తా. ఏ బాహ్యశబ్దాదులే శరీరేంద్రియములుగ పరిణమించినవో
యవియే అంతఃకరణముగను, సుఖదుఃఖరూపముగను పరిణమించినవి. ఎట్ల
నగా; నీ పంచభూతములు పరస్పరసహాయములేకుండ నెంతమాత్రపు పనిని

జేయఁజాలవు. సకలవ్యాపారములును భూతభౌతికకార్యములగుటచేత సర్వ వికారసంఘాతసాక్షియు, నిర్వికారుఁడు నగు నాకు భౌతికవికారములు ఉండవని భావింపవలయును.

అట్టి భూతభౌతికవికారములతో ఆత్మయగు తనకు సంబంధము లేదనియెంచి శత్రుమిత్రభావములులేక, ప్రియాప్రియములకు మోదభేదములనుజెందక, శరీరసంబంధ సర్వక్రియలయందు ఫలాపేక్షలేనివాఁడై “అవ్యక్తోఽయమచింత్యోఽయమ్” ఇత్యాది స్మృతులయొక్కయు, “నకర్తావర్థతేనోకనీయాన్” ఇత్యాది స్మృతులయొక్కయు భావమును గ్రహించినవాఁడై, ఉపనిషద్వాక్యములను జ్ఞప్తియందుంచుకొని సర్వదా ఆత్మారాముఁడై యుండువాఁడే జ్ఞానియు మోక్షార్హుఁడు నగును. ౧౧౬

ఇది పేరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారిచే ఆంధ్రతాత్పర్యసహితముగ రచింపఁబడిన

ఉపదేశసాహస్రి గద్యప్రబంధము

ప్రథమభాగము సమాప్తము.

ఓం తత్ సత్.

ఉ ప దేశ నా హ స్రీ

(ప ద్య భా గ ము)

ద్వీ తీ య భా గ ము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము - ప్రథమప్రకరణము.

౧. ఉపోద్ఘాతప్రకరణము

మూ. చైతన్యం సర్వగం సర్వం సర్వభూతగుహాశయమ్,
యత్సర్వవిషయాతీతం తస్మై సర్వవిదే నమః. ౧

తా. కాలత్రయకార్యముల నెఱుఁగుచు, సర్వావస్థలను స్వసాన్నిధ్య
మాత్రమున సూర్యునివలె భాసింపఁజేయుచు, సర్వమును వ్యాపించి, వాని
కంటె వేఱై యంతట తానైయుండి సకలబుద్ధివృత్తులందును నే నని స్ఫురించు
పరమాత్మచైతన్యమున నైక్యరూపమగు నమస్కారము.

1 ప్ర. అందఱి బుద్ధివృత్తులందు నేను, నే నని స్ఫురించుచు ననేకు
లగు జీవులకు పరమాత్మతో నైక్యమెట్లుకలుగును?

ఉ. “విజ్ఞాన మానందంబ్రహ్మ, సత్యం జ్ఞాన మనంతంబ్రహ్మ” మున్నగు
శ్రుతులు విజ్ఞానస్వరూపు లగుజీవులకు పరమాత్మతో నైక్యమును బోధించు
ఉపదేశ—9

చున్నవి. మఱియు, ఉష్ణముకాని జలమునకు ఉష్ణధర్మము పాసంగనివిధమున చిత్స్వభావములేని చిత్తాదుల కైక్యము కలుగకున్నను చిత్స్వభావులయి ప్రతిబింబములగు జీవులకు బింబభూత పరమాత్మతో నైక్యము కలుగక పోదు.

2 ప్ర. సూర్యాదితేజస్సు తన యెదుటనున్నదానినే ప్రకాశింపఁ జేయునట్లు ఈచైతన్యము తన యెదుటనున్నదానినే ప్రకాశింపఁజేయును గదా ! సర్వావస్థల నెట్లు ప్రకాశింపఁజేయఁదగును ?

ఉ. ఆత్మచైతన్యమంతటను నిండియుండుటచేత సర్వావస్థలను బ్రకాశింపఁజేయు నీచైతన్యము లోపల, వెలుపల నిండియున్నదని “సర్వగం” అను విశేషణము బోధించుచున్నది. ఇచట “నిత్యం విభుం సర్వగతం న సూక్ష్మం” మున్నగు శ్రుతులు ప్రమాణము.

3 ప్ర. సర్వమును వ్యాపించినదని చెప్పటచేత రెండువస్తువులు స్ఫురించుచుండఁగా నద్వైత మెట్లుసిద్ధించును ?

ఉ. సకల చరాచరప్రపంచమునకు నుపాదానమగుటవలన ఘటశరా వాదికమంతయు మృణ్మాత్రమగునట్లు సకలము చైతన్యమాత్రమేయని బోధించుటకై “సర్వం” అను విశేషణము. ఇచట “సర్వం భిర్విదంబ్రహ్మ” ఈ మొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణము.

4 ప్ర. ఆత్మ సంసారికాదు. జీవుఁడు సంసారి. ఇట్లు విరుద్ధధర్మములు గలవారి కైక్యము ఎట్లు సంభవించును ? విరుద్ధధర్మములుగల మంచునకు, వహ్నికిని ఐక్య మెన్నఁదైనను గలుగదుగదా !

ఉ. “సర్వభూతగుహాశయం” అను విశేషణము, ఆత్మ సకలభూతముల బుద్ధియం దొకటియై యున్నదని బోధించుచున్నది. కావున ఉపాధులకు భేదమున్నను వానియందలి యాత్మకు భేదములేదు.

5 ప్ర. బుద్ధిని గుహయనఁదగునా?

ఉ. ఈ బుద్ధియందు జ్ఞాతృ, జ్ఞాన, జ్ఞేయములు గూఢముగ నున్నందున నిది గుహ యనఁబడును. ఇచట “యో వేద నిహితం గుహాయాం” మున్నగు శ్రుతులు ప్రమాణము. “అయమాత్మాబ్రహ్మ” మున్నగు శ్రుతులు జీవేశ్వరుల కైక్యమునే బోధించుచున్నవి.

6 ప్ర. అట్లేని సంసారిత్వము, అసంసారిత్వము ననెడి విరుద్ధధర్మముల కేమిగతి?

ఉ. ఈధర్మవిరోధము ఉపాధివలనఁ గలిగినదికాని స్వరూపమునకు ధర్మవిరోధము లేదు. దీనిచే జీవుఁడు బ్రహ్మముయొక్క యంశమా? వికారమా? స్వతంత్రుఁడా? యని వాదించు వాదుల మతములు నిరాకరింపఁ బడెను.

7 ప్ర. సర్వభూతగుహాశయమగుటచే బ్రహ్మము మనస్సుచేఁ దెలియఁబడునా?

8 ప్ర. సర్వాత్మకమగుటచే ప్రపంచరూప మగునా?

7—8 ఉ. అవిద్యను తత్కార్యములను మీఠి సాక్షియైనదని “సర్వవిషయాతీతం” అను విశేషణము బోధించుచున్నది. సకలప్రపంచము పరమేశ్వరాధిష్ఠిత మాయావివర్తమనియు, అనిర్వచనీయము. అనఁగా ఉన్నదనికాని, లేనిదనికాని చెప్పనలవికాని మాయ బ్రహ్మముకంటె నన్యమగు పరమార్థవస్తువు కాదనియు భావము. ఇచట “మాయాం తు ప్రకృతింవిద్యాన్తాయినం తు మహేశ్వరం” మున్నగు శ్రుతులు ప్రమాణము. కావున సర్వాంతఃకరణవృత్తికి సాక్షియగు బ్రహ్మము మనస్సుచేఁ దెలియఁబడదు. ఎట్లనఁగా; భ్రాంతిదృష్టమగు ఎండమావులనీటిచే భూమి తడియనిచందమున

మిథ్యయగు మనసుచే బ్రహ్మము తెలియఁబడదు. జడమగుకణ్ణి వహిని ప్రకాశింపఁజేయలేని చందమున జడమగు మనస్సు చిత్స్వరూపమగు బ్రహ్మమును ప్రకాశింపఁజేయనేరదు. ఇచట “నేహనానా స్తికించన, యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ” ఈమొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణములు. వివర్తమగుటచే నాబ్రహ్మము ప్రపంచరూపమును గాదు.

9 ప్ర. ఐక్య మెవరెవరికి? అదెట్లు?

ఉ. జీవేశ్వరులకు ఐక్యము. “చైతన్యం, సర్వగం, సర్వం” అను విశేషణములు జీవేశ్వరుల కిరువురకు నైక్యమును బోధించుచున్నవి. “సర్వభూతగుహశయం” అను విశేషణము బుద్ధ్యాదికి సాక్షియగు త్వం పదార్థమును బోధించుచున్నది. “సర్వవిత్” అను విశేషణము తత్పదవాచ్యబ్రహ్మమును జెప్పుచున్నది. విరుద్ధధర్మములు ఉపాధివలన ప్రాప్తములని మునుపే చెప్పఁబడెను. “సర్వవిషయాతీతం” అను విశేషణము తత్పదలక్ష్యమును బోధించుచున్నది. ఇట్లు త్వంపదమునకు తత్పదమునకును వాచ్యార్థములగు జీవేశ్వరులకు సంసారిత్వ కించిద్భత్వా సంసారిత్వ సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మసంబంధమువలన నైక్యము లేకున్నను జహదజహల్లక్షణచేత ఉపాధికృతధర్మములను పరిహరించిన చైతన్యమాత్రమున నైక్యము సంభవింపకపోదు.

10 ప్ర. జహదజహల్లక్షణ యెట్టిది?

ఉ. విరుద్ధాంశములను వదలి యంశినిమాత్రము గ్రహించుట.

ఉదాహరణము:—“ఆదేవదత్తుఁ డితఁడే” యనుచోట ఆదేశము, ఆకాలము; ఈదేశము, ఈకాలము అనునవి (ఐక్యమునకు) పరస్పరవిరుద్ధములు గనుక ఆయంశములను వదలి అంశియైన దేవదత్తునిమాత్రమే గ్రహించుట జహదజహల్లక్షణ. దీనిని భాగలక్షణ యనియుఁ జెప్పెదరు.

11 ప్ర. ఈ మంగళశ్లోకమువలనఁ జెలియఁదగినదేది ?

ఉ. వేదాంతశాస్త్రీయమగు అనుబంధచతుష్టయము. అది యెద్దియన?
1 వేదాంతవాక్యము విషయము. 2 “సర్వవిషయాతీతం” అను విశేషణ
బోధితమగు అనర్థనివృత్తిపూర్వక నిరతిశయానందావిర్భావాత్మక బ్రహ్మమే
ప్రయోజనము. 3 నిరతిశయానందకామముగలవాఁ డధికారి. 4 ఈవిశేష
ణములు వేదాంతములందే చెప్పఁబడుటచే శాస్త్రమునకును బ్రహ్మమునకును
ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకభావము సంబంధము. ఈనాలుగును అనుబంధచతు
ష్టయ మనఁబడును.

అవతారిక:— మంగళశ్లోకరూపముగ ప్రతిపాద్య
దేవతాతత్త్వమును వర్ణించి వేదాంతములన్నియు బ్రహ్మ
బోధకములని బోధించుటకై కర్త కాండప్రసిద్ధ మగునర్థము
ననువదించి దానితో జ్ఞానకాండమనియెడి వేదాంతములకుఁ
గల సందర్భమును జెప్పుచు పూర్వమందుఁ జెప్పఁబడని యీ
వేదాంతములు స్వతంత్రములే కాని మఱియొకదానికి అంగ
ములు కావని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. సమాపయ్య క్రియాః సర్వా దారాగ్న్యాథానపూర్వి
కాః, బ్రహ్మవిద్యామథేదానీం వక్తుం వేదః ప్రచక్ర మే.

తా. వేదము గృహస్థునకు అగ్న్యూపాసనాది విహితకర్తృములను
సంపూర్ణముగ బోధించి సాధనచతుష్టయసంపన్నుడగు నధికారికి బ్రహ్మవిద్య
నిపుడు బోధించుచున్నది.

1 ప్ర. సాధనసంపత్తియేది? దీనికిఁ గారణమేది?

ఉ. 1. నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, 2. ఇహాముత్ర ఫలభోగవిరాగము,
3. శమాదిషట్కసంపత్తి, 4. ముముక్షుత్వము. వీని వివరణము వివేకచూడా

మణియందుఁ జూడవలెను. కర్తృకాండోక్తములగు కర్తృల ననుష్ఠించుటచేఁ గలిగిన శుద్ధబుద్ధియే సాధనసంపత్తికిఁ గారణము.

2 ప్ర. వేదములు కర్తృకాండమును బోధించునా? జ్ఞానకాండమును బోధించునా? చెండింటిని సమముగ బోధించునా?

ఉ. నిత్యనిరతిశయపురుషార్థమగు మోక్షమునుగోరి తదుపాయమును వెదకుచు సర్వోత్సాహమునఁ బ్రయత్నించుచున్నను, ఆయుపాయమును పొందలేనివానికి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే దుర్లభమగు సాధనము నుపదేశించుటకై వేదములు ప్రవర్తించినందున ఆవిజ్ఞానకాండమునే బోధించును. మొదటచెప్పఁబడిన కర్తృకాండముకూడ చిత్తశుద్ధి సంపాదనద్వారముగ జ్ఞానకాండోపయోగియగుటచే దీనికి విరోధము కాదు. “సర్వేవేదా యత్పద మామనంతి” “సర్వేవేదా యత్రైకీభవంతి” అను శ్రుతులును, “వేదైశ్చ సర్వై రహమేవవేద్యః” అను స్మృతియు, పైయర్థమునే బోధించుచున్నవి. “తమేవ విదిత్వా ఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథావిద్యతే ఽయనాయ” అను శ్రుతి అత్తతత్త్వజ్ఞానమే సాక్షాన్తోక్షసాధనమని చెప్పుచున్నది. వేదాంతవాక్య తాత్పర్యగ్రహణమందు సామర్థ్యము లేకపోవుటచే రాగ ద్వేషదూషితాంతఃకరణము గలవాఁడు ఉపదేశానర్హుఁ డనియు శ్రుతి ఘోషించుచున్నది. శ్రు. “నావిరతో దుశ్చరితా న్నాశాంతో నాసమా హితః, నాశాంతమానసో వాఽపి ప్రజ్ఞానేనై నమాప్నుయాత్” కావున, జ్ఞానోత్పత్తికి ప్రతిబంధకములగు దురితములను బోగొట్టుటకై నిత్యకర్తృముల ననుష్ఠించుట యావశ్యకము. “అవిద్యయా మృత్యుంతీర్త్వా విద్యయా ఽమృతమశ్నుతే” “ధర్మేణ పాపమపనుదతి” అను శ్రుతులచేతను చిత్త శుద్ధినిగలిగించి మోక్షసాధనమగుటచేత ధర్మకర్తానుష్ఠానమునకు దురితక్షయమే ముఖ్యప్రయోజనము. కాని “క్షీణేపుణ్యే మర్త్యంకం విశంతి”

అను శ్రుతివలన క్షయాదిదోషయుక్తమగుటచే, “కర్తృణాపితృలోకః” అని చెప్పిన శ్రుతికి పితృలోకప్రాప్తియే ప్రధానము కాదు. ఆనుషంగికముగ పితృలోకము లభించినను అది చిత్తశుద్ధికి ప్రతిబంధకముకాదు. “నిత్యేషు శుద్ధిప్రాధాన్యాద్యోగోఽప్యప్రతిబంధకః” అని సురేశ్వరాచార్యులు వచించిరి. కావున కర్తృజ్ఞానకాండములు కారణము, కార్యమునగుటచే పర్యాయముగ, అనఁగా నొకటితర్వాత నొకటి వేదమందుఁ జెప్పఁబడెను. సాక్షాత్ఫలదాయకమగు జ్ఞానకాండము కర్తాపేక్షలేనిదగుటచే గతార్థమును గాదు. అన్యంగమును గాదని భావము.

అవ. “కర్తృములే ఫలము నవశ్య మిచ్చును. విహిత కర్తృములకు ఇష్టఫలమును, నిషిద్ధకర్తృములకు అనిష్టఫలమును, మిశ్రకర్తృములకు ఇష్టానిష్టఫలములును గలుగును. ఇందుకు ‘అనిష్ట మిష్టం మిశ్రం చ త్రివిధం కర్తృణఃఫలమ్’ అను స్మృతి ప్రమాణము. కనుక మహాఫలమగు మోక్షము కర్తృవిశేషముచే సాధ్యమగుచుండఁగా ముముక్షువు జ్ఞానకాండమునకై ప్రయత్నింపనవసరములేదు. అక్షయ్యఫలప్రదములగు చాతుర్థాస్యాదికర్తృములనే యాచరింపవలయు”నని అభినివేశముగల కర్తృజడులుచేయు నీక్రింది ఆక్షేపణములకు రెండుశ్లోకములచే నుత్తరము:—

మూ. కర్తాణి దేహయోగార్థం దేహయోగే ప్రియాప్రియే,
ధృవే స్యాతాం తతో రాగో ద్వేషశ్చైవ తతః
క్రియాః.

3

తా. జాత్యాయురోగరూపమగు కర్తృఫలము దేహసంబంధములేక కలుగనందున కర్తృములు దేహప్రాప్తికే యని చెప్పనగును. దేహసంబంధము

వలన సుఖదుఃఖములును, వానివలన రాగద్వేషములు, వానివలన తిరిగి కర్తృములును గలుగుచుండును.

1 ప్ర. దేహము భోగసాధనముగద. దీనివలనఁ గలిగెడి హానియెద్ది?

ఉ. దుఃఖభూయిష్టమగు జననమరణాదినంసారము దేహమువలన నివర్తింపదు. ఇందుకు “న వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయో రపహతిరస్తి” అను శ్రుతియు “పునరపిజననం పునరపిమరణం పునరపిజననీ జతరేశయనం” ఈ మొదలగు స్మృతులును బ్రమాణములు. మఱియు సుఖదుఃఖములందును, సుఖదుఃఖసాధనములందును, బూర్వవాసనారూపములగు రాగద్వేషములును, వీనివలన మనోవాక్కాయకర్తృములును, వీనివలన జననమరణ దుఃఖశరంపరయు దేహసంబంధమువలననే కలుగుచుండును. 3

మూ. ధర్మాధర్మా తతో లజ్జస్య దేహయోగస్తథా పునః,
ఏవం నిత్యప్రవృత్తో ఽయం సంసార శ్చక్రవ ద్భ్రమమ్.

తా. తత్త్వజ్ఞానము లేనివానికి విహితకర్తృముల నాచరించుటవలన ధర్మమును, నిషిద్ధకర్తృముల నాచరించుటవలన నధర్మమును, వీనివలన నుత్తమ మధ్యమాధమభావము చే బహువిధదేహప్రాప్తియుఁగలిగి కులాలచక్రమువలె జననమరణరూపసంసారము ఎడ తెగకతిరుగుచుండును. ఇది సకలజనవిచితము. విహితకర్తృములఫలము నిత్యము కాని తెఱఁగున కర్తృములే యగుటచేత, అముష్టికకర్తృఫలమును అనిత్యమేయని భావము. ఇందుకు “తద్యథేహ కర్తృచిత్ లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచిత్ లోకః క్షీయతే” అను శ్రుతిప్రమాణము.

1. ప్ర. చాతుర్త్వాస్యయాజికి అక్షయ్యసుకృతము గలదనిచెప్పెడి శ్రుతి నమ్మఁదగినది కాదా?

ఉ. అర్థవాదమగునాశ్రుతి యాపుణ్యము చిరకాలముండునని చెప్పె
నేకాని మోక్షమువలె నిత్యమని చెప్పలేదు. కావున, కర్తృఫలము లన్నియు
నశ్వరములే యగును. ౪

అవ. ఓయిమందుఁడా! నీవు సంసారనిమిత్తములగు
కర్తృములు ఫలభోగానంతరమున నశింపఁగా “నిమిత్తాభావా
నైమిత్తికాభావ” అను న్యాయమున నిమిత్తములగు కర్తృ
ములు నశించుటవలన కార్యమగుసంసారము లేకపోఁగా
ముక్తి సులభమగునందువేని అజ్ఞానజన్యమగు కర్తృము తనకుఁ
గారణమగు ఆయజ్ఞానము నశింపక నశింపదని చెప్పుచున్నారు:-

మూ. అజ్ఞానం తస్య మూలం స్యా దితి తద్ధాన మిష్యతే,
బ్రహ్మవిద్యాఽత ఆరబ్ధ తతో నిశ్చేయసం భవేత్.

తా. కర్తృములకుఁ గారణము అజ్ఞానముగనుక అట్టి అజ్ఞాననివృత్తికై
బ్రహ్మవిద్య చెప్పఁబడుచున్నది. బ్రహ్మవిద్య కలుగగనే అజ్ఞానము నశించి,
స్వరూపావస్థానరూపమగు మోక్షసుఖము ప్రతిబంధరహితముగ స్ఫురించును.

1. ప్ర. మోక్షసుఖమునకు అజ్ఞానపరిహారము అవశ్యక ర్తవ్యమా?

ఉ. వేఱును కొట్టనియెడల చెట్టు చిగుర్పకమాననివిధమున సంసా
రమునకు మూలకారణమగు అజ్ఞానము నశింపక సంసారము నివర్తింపదు.
కనుక సకలఘోరకర్తృముల నాచరింపఁజేయుటచే పరమశక్తువగు అజ్ఞాన
మును ప్రయత్నపూర్వకముగఁ బరిహరింపవలయును. ఇందుకు “ఏక శ్శక్తు
ర్న ద్వితీయాఽస్తి శక్తు రజ్ఞానతుల్యః పురుషస్య రాజన్!, యేనావిష్టః
కురుతే కార్యతే చ ఘోరాణి కర్తాణి సుదారుణాని.” అను స్మృతిప్రమా
ణము.

2. ప్ర. ఆత్మజ్ఞానమువలన ఫలమేమి?

ఉ. అజ్ఞాననాశపూర్వకమగు మోక్షమే ఫలము. ఇందుకు “తరతి శోకమాత్మవిత్,” అను శ్రుతియు, ఆత్మజ్ఞానములేక దుఃఖము నశింపదు. చర్మమును జుట్టినట్లు ఆకాశమును జుట్టిరేని ఆత్మజ్ఞానములేక దుఃఖము నశించునని బోధించెడి స్మృతులుం బ్రమాణము. “యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః, తదా దేవ మవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతోభవిష్యతి.” జ్ఞానేనతు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనః, తేషామాదిత్యవద్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్.” కావున ఆత్మజ్ఞానమే అజ్ఞాననివర్తకము. గ

అవ. కర్మముల శక్తి విచిత్రము. సునర్ణదానము చేయు వారు మోక్షమును పొందుదురు. అని “హిరణ్యదా అమృతత్వం భజంతే” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది “కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” అను స్మృతి కర్మమే మోక్షసాధనమని చెప్పుచున్నది. కనుక బ్రహ్మవిద్యవలన నేమి ఫలమనెడి శంకను బోగొట్టుచు, బ్రహ్మవిద్యయే మోక్షసాధనమని రెండు శ్లోకములచే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. విద్యైవాజ్ఞానహానాయ న కర్తా ప్రళిఖాలతః,
నాజ్ఞానస్యప్రహణే హి రాగద్వేషక్షయో భవేత్. ౧
రాగద్వేషక్షయాభావే కర్తవోపాద్భవం ధ్రువమ్,
తస్మాన్నిశ్చేయసార్థాయ విద్యైవాత్ర విధీయతే. ౨

తా. అజ్ఞానమును నివర్తింపజేయునది దీనికి విరోధియగు విద్యయే. కాని, విరోధికాని కర్మము అజ్ఞానమును నశింపజేయఁజాలదు. అజ్ఞానము నశించినగాని రాగద్వేషములు చెడవు. రాగద్వేషములు చెడనియెడల కర్మ

ములు కలుగకమానవు. ఇట్లు సంసారము ఎప్పటివలెనే పెరుగుచుండును. కావున, సంసారమూలమగు అజ్ఞానమును నివర్తింపజేయుటకై యీగ్రంథమందు బ్రహ్మవిద్య శ్రుతిపాదించబడుచున్నది.

1. ప్ర. విద్యకును అజ్ఞానమునకును విరోధమెట్లు?

ఉ. విద్య ప్రకాశరూపము. అవిద్యయనబడెడి అజ్ఞానము అప్రకాశస్వరూపము. కనుక నీరెండింటికి విరోధముగలదు. చీకటిలో భ్రాంతివలనఁ గలిగిన సర్వజ్ఞానమును, ప్రదీపరజ్ఞుజ్ఞానములు బోగొట్టునట్లు అప్రకాశస్వరూపావిద్యను, తత్కార్యభయమును సహజవిరోధమువలన ప్రకాశస్వరూపమగు విద్యయే తొలఁగించి, పరమానందమొసఁగఁగలదు. విరోధములేని కర్తము తనవలె జడమగు అజ్ఞానమును బోగొట్టనేరదు. మంచు సంఘము చీకటినిబోగొట్టలేదుకద. ఇచట, “నాన్యకపంథా విద్య తేఽయ నాయ” మోక్షమునకు ఆత్మజ్ఞానముదక్క వేరొకమార్గములేదని ఘోషించు శ్రుతి ప్రమాణము.

2. ప్ర. “హిరణ్యదా అమృతత్వం భజంతే” యను శ్రుతివ్యర్థమా?

ఉ. చిరకాలము మరణములేకుండ నూర్ధ్వలోకమున జీవించుటని బోధించుటవలన నీశ్రుతియు వ్యర్థముకాదు.

3. ప్ర. “కర్తృణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయః” అనుస్మృతి వ్యర్థమా?

ఉ. కాదు. అవిద్యాగ్రంథినిర్మూలనమువలన దేహభిమానములేక చేసినకర్తము ఆభాసమాత్రమై వేచినగింజలవలె నిష్ఫలమై బంధింపనేరదని యర్థముగాని అజ్ఞానమును బోగొట్టునని యాస్మృతికర్థముకాదు. కనుక నిదియు వర్తముకాదు.

4. ప్ర. విద్యలేక అజ్ఞానము పోనందున అజ్ఞానక్షయమునకై విద్య యపేక్షింపఁదగినదే. కాని ఆయవిద్యాకార్యములగు రాగద్వేషములు సత్యములగుటచే విరోధములేని విద్యవలన నశింపవుగనుక రాగద్వేషములను పరిహరించుటకుఁ దగిన కారణమేది ?

ఉ. రాగద్వేషములు అవివేకమువలనఁ గలిగినవి. ఎట్లనఁగా, వివేకము లేనపుడే రాగద్వేషములు గలుగును. వివేకముండఁగా నివి కలుఁగ జాలవు. కనుక నివి సత్యములుగావు. కారణాజ్ఞానము నశింపక రాగద్వేషములు పోవు కనుక రాగద్వేషనివృత్తికి అజ్ఞాననాశమే కారణము.

5. ప్ర. రాగాదులవలనఁ గలుగు హానియేమి?

ఉ. దీనివలన కర్తము ప్రవర్తింపకమానదు. కర్తమువలన జననమరణాదిదుఃఖపరంపరారూపసంసారము మానదు.

6. ప్ర. సంసారనివర్తకమెద్ది ?

ఉ. వేదాంతవిచారమే దుఃఖభూయిష్టసంసారనివర్తకము. కావున, బ్రహ్మవిద్య యిచట వివరించఁబడుచున్నది. ౬-౭

అవ ఇదివఱకు సంసారకారణమగు అజ్ఞానమును నివర్తించునది జ్ఞానమే. ఇదియే మోక్షసాధనము కాని కర్మము మోక్షసాధనముకాదని చెప్పఁబడెను. ఇప్పుడు కర్మము స్వతంత్రముగా మోక్షసాధనముగాదేని జ్ఞానసహితమయి మోక్షహేతువు కావచ్చుననెడి సముచ్చయవాదిమతమును విశేషపఱచుచున్నాఁడు:—

మూ. నను కర్మ తథా నిత్యం కర్తవ్యం జీవనే సతి, విద్యా
యా స్సహకారిత్వం మోక్షం ప్రతి హి తద్వ్రజేత్.౮

తా. మోక్షమునుగుఱించి సాధనమగు విద్యకుఁ గర్తము సహకారి. యగుటచే ముముక్షువు 'యావజ్జీవము వేదవిహితమగు నిత్యకర్తము చేయు. చుండవలెను. అని పూర్వపక్షీవాదము.

1. ప్ర. కర్తమును జేయక మానఁదగదా ?

ఉ. ప్రకృతిగుణములకు వశుడైన నరుఁడు క్షణమాత్రమైనను కర్త. ముచేయక యుండలేడు. ఇందుకు:—“న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్తకృత్” ఈ మొదలగు భగవద్గీతావాక్యము ప్రమాణము.

2. ప్ర. కర్తమువలన ప్రయోజనములేనందున ముముక్షువు కర్త. మును జేయక మానఁదగునా?

ఉ. మోక్షసాధనమగు విద్యకు చిత్తశుద్ధిద్వారమున సహకారియగు టచే ముముక్షువైనను కర్తము మానరాదు. ౮

అవ. ముముక్షువుసయితము కర్తమును మానఁగూడక పోవుటయందు కారణమును జెప్పుచున్నారు.—

మూ. యథా విద్యా తథా కర్త చోదితత్వావిశేషతః,
ప్రత్యవాయస్యైతేశ్చైవ కార్యం కర్త ముముక్షుభిః.

తా. వేదవిహితమగుటవలనను, చేయనియెడల ప్రత్యవాయము ఉండుటవలనను, ముముక్షువులు సయితము విహితములగు నిత్యకర్తములను మానరాదు.

1. ప్ర. కర్తము బంధకము, విద్య ముక్తికిసాధనము, కనుక యతులు కర్తమును జేయరాదు. ఇందుకు—“కర్తణా బధ్యతే జంతు ర్విద్యయా చ

విముచ్యతే, తస్మాత్కర్తృ న కుర్వంతి యతః పారదర్శినః” అనుస్మృతి చెప్పుచున్నది. కావున ముముక్షువు కర్తృము నేలచేయవలెను?

ఉ. “విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయంసహ” అని సముచ్చయముగ కర్తృవిద్యలను రెండింటిని శ్రుతి విధించుటవలన కర్తృమును మానరాదు. మఱియు, విహితకర్తృమును మానుటవలనను, నిషిద్ధకర్తృమును సేవించుటవలనను, విషయములం దతిప్రసక్తివలనను, నరుఁడు చెడునని “అకుర్వత్ విహితం కర్తృ నిందితం చ సమాచరత్, ప్రసంజంశ్చేంద్రియా ర్థేషు నరః పతనమృచ్ఛతి” అను స్మృతి బోధించుటచే కర్తృము మానఁదగదు.

2. ప్ర. “యతః కర్తృ న కుర్వంతి” అనుస్మృతి వ్యర్థమగును గదా?

ఉ. జ్ఞానప్రశంసకై చెప్పఁబడిన యాస్మృతి వ్యర్థము కాదు. F

అవ. విద్యకు సహాయాపేక్ష లేదని సిద్ధాంతి చెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. నను ధ్రువఫలా విద్యా కర్తృ నిత్యమపేక్షతే. F4

తా. ఇది ఘటమును ప్రత్యక్షజ్ఞానమునకు అన్యసహాయములేనట్లు, నిత్యమైనఫలము గలవిద్య అన్యసహాయము నపేక్షింపదు. F4

అవ. ఈహేతువు వ్యభిచరించునది గనుక విద్యకు అగ్నిష్టోమమునకువలె నన్యాపేక్షగలదని పూర్వపక్షియాక్షేపము.—

మూ. నాన్ని పోషించు యదై వాన్యధ్యుగ్రవకారోఽప్యపేక్షతే,
తథా ధ్రువఫలా విద్యా కర్త నిత్యమపేక్షతే. ౧౦౫

తా. అవశ్యం భౌవిఫలముగలిగినను, అన్నిప్రోమమునకు ఉద్దీగ శస్త్రా
దికము తద్గతజ్ఞానమును సహకారి యగునట్లు అవశ్యం భౌవిఫలముఁ గలిగిన
విద్యకు నిత్యకర్తము సహకారికావలెనని పూర్వపక్షిమతము. ౧౦౫

మూ. ఇత్యేవం కేచి దిచ్ఛంతి న కర్త ప్రతికూలతః. ౧౧

తా. ఇట్లు కొందఱు పూర్వపక్షులు చెప్పదురుగాని విద్య స్వకార్య
మందు ప్రతికూల మగుకర్తము నపేక్షింపదు. చీకటి లేజస్సునకు సహకారి
యెన్నఁడును గాదు. ఇట్లే విరోధి తనకు సహాయము నెన్నఁడును జేయఁడు
కదా. ౧౧

అవ. విద్యకుఁ గర్తమునకుఁగల విరోధమును విశద
పఱచుచున్నారు:—

మూ. విద్యాయాః ప్రతికూలం హి కర్తస్యా త్సాభిమానతః.

తా. నేను బ్రాహ్మణుఁడను, శ్రోత్రియుఁడను, గనుక నీజ్యోతిష్టోమ
మును నేనే చేయవలె నను అభిమానసహితమగునది కర్తము. ఇయ్యది కూట
స్థాత్మాకారమై జాత్యాద్యభిమానములేని విద్యకు విరోధికదా. ౧౧౫

అవ. విద్యాస్వరూపనిర్ణయము.—

మూ. నిర్వికారాత్తబుద్ధిశ్చ విద్యేతిహ ప్రకీర్తితా. ౧౨

తా. నేను కర్తనుకాను, భోక్తనుకాను, కూటస్థబుద్ధుఁడను నేను ఆనే
అత్తాకారాంతరికరణవృత్తి విద్యయనఁబడును. అహంకారము ప్రధానముగా

గలది కర్తృమగుటచేత కర్తృజ్ఞానములకు విరోధము స్పష్టము. “దేహాభిమానా
దభివర్ధతే క్రియా విద్యా గతాహంకృతితః ప్రసిద్ధ్యతి” అని రామగీత
యందు చెప్పబడెను. ౧౨

అవ. అంతర్ముఖత్వమువలన జ్ఞానము, బహిర్ముఖత్వము
వలన కర్తృము, అని జ్ఞానకర్తృములకు ప్రవృత్తివలన విరోధ
మునుజెప్పి యిపు డారెండింటికిని ఉత్పత్తివలనను విరోధ
మును జెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. అహంకర్తా మమేదం స్యా దితి కర్తృ ప్రనర్తతే,
వస్త్యధీనా భవేద్విద్యా కర్తృధీనో భవేద్విధిః. ౧౩

తా. నేను కర్తను, నాకీఫలము కావలెను అను తలంపుతో కర్తను
జేయును. విద్య వస్త్యధీనముకాని పురుషాధీనము కాదు. కర్తముచేయుటకు,
మానుటకును మఱియొకవిధముగ మార్చుటకును పురుషునివశమై యుండును.

1. ప్ర. కర్తమునకును జ్ఞానమునకును సముచ్చయ మేల కలుగదు?

ఉ. కర్తము పురుషాధీనము. విద్య వస్త్యధీనముకాని పురుషా
ధీనముకాదు. కావున నీరెండింటికి సముచ్చయము తగదు. ౧౩

అవ. కర్తమునకాధారము అహంకారము. విద్య ఉద
యింపఁగనే అహంకారము లేనందున జ్ఞానసహకారి కానేర
దని మఱియొకవిధమున జ్ఞానకర్తృములకు విరోధమును చెప్పు
చున్నాఁడు:—

మూ. కారకాణ్యుపమృద్నా తి విద్యా బుద్ధిమివోషరే,
ఇతి తత్సత్య మాదాయ కర్తృ కర్తుం వ్యవస్యతి. ౧౪

తా. మరుభూమియందు గలిగిన జలభ్రాంతిని మరుస్థలస్వభావము నెఱిగించెడి బుద్ధి బాధించునట్లు తత్త్వవిద్య ఆత్మయందు ఆరోపింపబడిన కర్మత్వాదిబుద్ధిని బాధించును గనుక ఆసత్యజ్ఞానము నవలంబించిన జ్ఞాని కర్మముచు ఎట్లు చేయఁబూనును? (ఎట్లు=కథం) ఈ పదాధ్యాహారముచేఁ గర్మమును జ్ఞాని చేయఁబూనఁడని భావము. ౧౪

అవ. విరోధముండుటవలన కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము సంభవింపకపోవుటకు ఫలము:—

మూ. విరుద్ధత్వా దత శ్శక్యం కర్మకర్తుం న విద్యయా,
సహైవవిదుషా తస్మాత్కర్మ హేయం ముముక్షుణా.

తా. కర్మజ్ఞానములకుఁ గల పరస్పరవిరోధమువలన జ్ఞాని విద్యతోఁ గూడ కర్మను చేయలేడు గనుక ముముక్షువు కర్మమును మానవలెను. ౧౫

అవ. “జ్ఞాత్వా కర్మసమాచరేత్,” అను న్యాయము వలనను, స్వర్గకామాదివిధులవలనను, దేహాతిరిక్తాత్మజ్ఞానము గలవారికిఁ గర్తాధికారము లేకపోవుటవలనను, జ్ఞానకర్మములకు విరోధము గలుగగా, కర్తాధికారి లేనందున కర్మకాండము ప్రమాణము కాదనెడి శంకరాఁగా, కర్మస్వరూపము, కర్మభేదము, కర్తాధికారము మొదలగు విశేషజ్ఞానమును, దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమును, కర్మవిశేషాధికారి కపేక్షితములైనను అధికారులవిరోధమువలనను. పరమాత్మ తత్త్వజ్ఞానముతోఁ గర్మమునకుఁ బనిలేనందున నీశంక కవకాశములేదని చెప్పుచున్నారు. మరియు ఉపనిషద్జ్ఞానము కర్మకారకములను

బాధించేయెడల జ్ఞానకాండముచే కర్త కాండము నిరాధారమై బాధింపఁబడి అప్రమాణమగును. అట్లయ్యెనేని “స్వాధ్యా యోఽధ్యేతవ్యః” అను విధి వ్యర్థమగును. అనుశంకపైని కర్త కాండము ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తికంటె పూర్వము వ్యర్థమా? అనంతరము వ్యర్థమా? యని వికల్పించి, ఆత్మజ్ఞానము కలుగక ముందు కర్త కాండము ప్రమాణమే యని నిరూపించు చున్నారు:—

మూ. దేహాద్యైరవిశేషేణ దేహిన్ గ్రహణం నిజమ్,
ప్రాణినాం తదవిద్యోత్థం తావత్కర్త విధిర్భవేత్. ౧౬

తా. జీవునకు దేహేంద్రియమనోబుద్ధులతో తాదాత్మ్యాభిమానము అవివేకజన్యమగు నజ్ఞానమువలనఁ గలుగును. నేను బ్రహ్మణుడను, గృహస్థుడను, ఇంద్రియపటత్వముగలవాడను, బలవంతుడను, నాకు స్వర్గేచ్ఛగలదు. ఈమొదలగు జ్ఞానము దృఢముగ నుండువఱకు ప్రమాణమగు కర్తవిధి వ్యర్థము గానేరదు.

1. ప్ర. ప్రమాణమన నేమి?

ఉ. సత్యజ్ఞానమును గలిగించునది.

2. ప్ర. ఆ జ్ఞానమును గలిగించునదేది ?

ఉ. అధికారికి జ్ఞానమునుగలిగించునది వేదమే.

3. ప్ర. అట్లేని కర్త కాండమునకు ప్రామాణ్యమెంతవఱకుఁగలదు?

ఉ. బ్రహ్మజ్ఞానముకలుగకముందు ప్రవృత్తియుండినంతవఱకు కర్త కాండము ప్రమాణమే. కనుక అధ్యయనవిధి వ్యర్థముకాదు. ౧౬

అవ. ఆత్మజ్ఞానానంతరము కర్మకాండము ప్రమాణము కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. నేతి నేతి దేహాదీ నపోహ్యత్వాఽవశేషితః,
నిర్విశేషాత్తబోధార్థం తేనాఽవిద్యా నివర్తితా. ౧౭

తా. “నేతి నేతి” అను శ్రుతిచేత ఆధారాత్మబోధకై కల్పితము లగు దేహేంద్రియాదులను నిషేధించి, ఆత్మ “సత్యస్య సత్యం” అను శ్రుతిచే అవధిచేయఁబడెను. దానిచే సర్వకల్పనాబీజమగు అవిద్య నివర్తింపఁ బడెను.

1. ప్ర. ఆత్మావశేషమెట్లు సిద్ధించును?

ఉ. పరాగర్థములు (బాహ్యార్థములు)కాదు కాదని నిషేధింపఁ బడఁగా నిషేధావధియగు ఆత్మ శేషించును.

2. ప్ర. ఇట్టి ఆత్మావబోధ కేమిఫలము?

ఉ. దేహము నేనేయనుకొను అభిమానమునకును, కర్మాధికారమున కును, గారణమగు నవిద్య బాధింపఁబడి తొలఁగును. కావున నిమిత్తము పోఁగా కార్యముకూడ నశించునను న్యాయమునను, తీవ్రకోపము తొలఁగ గనే అభిచారవిధిశాస్త్రము వ్యర్థమగుచందమున ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముగల వానికి కర్మకాండము (ఫలవంతమగు విజ్ఞానమును గలిగించకపోవుటచే) అప్రమాణమేయగును. కనుక కర్మకాండము తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వము ప్రమాణమైనను పరమందు ప్రమాణముకాదని భావము. ౧౭

అవ. నిర్విశేషాత్మ దర్శనముచేఁ దొలఁగినట్టి అవిద్య తిరిగిజనించి కర్మాధికారహేతువుకాఁగా శుక్తియాధార్థ్యము

తెలియఁగ ఆశుక్త్యజ్ఞానము తొలఁగినను తిరిగి మఱియొక
ప్పుడు శుక్తియందు రజతమును భ్రమతోఁచినట్లు కర్తవిధి
సఫలమగునందువేని, అట్లుకాదని చెప్పుచున్నాఁడు. “నివృత్తా
సా ఇతి”:-

మూ. నివృత్తా సా కథం భూయః ప్రసూయేత ప్రమాణతః,
అసత్యేవా విశేషేఽపి ప్రత్యగాత్తని కేవలే. ౧౮

తా. ప్రమాణాన్నిచే నిర్దగమగు ఆయవిద్య తిరిగి యెట్లు సంసార
మును పెంచును? అనఁగా పెంచలేదు. మృతిఁజెంది దహనము చేయఁబడిన
భార్య పిల్లలను గనునా? మఱియొక అవిద్య పుట్టవచ్చునందువేని ఆయ
విద్య నిర్నిమిత్తముగఁ బుట్టునా? సనిమిత్తముగఁబుట్టునా? కారణములేని
కార్యముగలుగదు. కనుక నిర్నిమిత్తముగఁ బుట్టుననరాదు. శింధవశక్షమున
ఆయవిద్యకు నిమిత్తము ఆత్మయా? అనాత్మయా? అని వికల్పించి ఆత్మ
నిమిత్తముకాదని చెప్పుచున్నాఁడు. నిర్విశేషము, కేవలమునగు ప్రత్యగాత్మ
అసహాయముగ నవిద్యను పుట్టింపనేరదు. అనాత్మయగు అవిద్యాంతర
సహాయమునఁ బుట్టునన్నను, అన్యోన్యశ్రయము, అనవశ్యయునను దోష
ములు సంభవించును. అపిశబ్దమువలన కార్యమగు అనాత్మ అవిద్యకుఁ
గారణము కాఁజాలనందున ఆయవిద్య అనాత్మయందును లేదని మూచిం
పఁబడెను.

1 ప్ర. ముత్యపుఁజిప్పను వెండియనుకొని విమర్శింపఁగా నది ముత్య
పుఁజిప్పయేగాని వెండికాదని నిశ్చయించినను, కాలాంతరమందు ముత్యపుఁ
జిప్పను జూచి వెండియను భ్రాంతికలుగును గదా! ఇట్లు అవిద్య తిరిగి
యేలపుట్టరాదు?

ఉ. అనంతశక్తిమత్తగు మూలావిద్య నిశ్శేషముగ బాధింపఁబడక విలిచియుండుటవలన శుక్తియందు రజతమను విశ్లేషము కాలాంతరమునఁ గలిగినను ప్రబలప్రమాణమగు తత్త్వజ్ఞానమువలన నిశ్శేషముగ బాధింపఁ బడిన ఆయవిద్య తిరిగి పుట్టనేరదు. కావున నిచట నీదృష్టాంతము సరి పడదు.

౧౮

అవ. అవిద్య తిరిగిపుట్టకపోవుటకుఁదగిన ఉపపత్తి (యుక్తి)ని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న చేద్భూయః ప్రసూయేత కర్తా భోక్తేతి ధీః కథమ్, సదస్తీతి చ విజ్ఞానే తస్మా ద్విద్యా సహాయికా. ౧౯

తా. “బ్రహ్మైవాహమస్మి” అను విశేషజ్ఞానము అపరోక్షముగ సిద్ధింపఁగా అవిద్య తిరిగి యుదయించనియెడల కర్తాధికారమునకుఁ గారణమగు “నేను కర్తను, భోక్తను” అను బుద్ధి యెట్లు కలుగఁగలదు? కలుగదు కావున కర్తసహాయములేని విద్యయే మోక్షసాధనమని భావము.

1 ప్ర. “సదస్తీతి చ” అనుచోట చకారమున కర్థమేమి?

ఉ. కర్తృత్వాదికము ఆరోపితమేకాని సత్యము కాదని చకారము నకు అర్థము.

2 ప్ర. కర్తృత్వాదికము సత్యమగునేని కలిగెడి హనియేమి?

ఉ. సత్యమగు కర్తృత్వాదికము విద్యచే నివర్తింపఁబడకపోవుట యేకాక మోక్షమను వార్తయే లేకపోవలసివచ్చును.

3 ప్ర. సముచ్చయవాదమునకుఁ గలిగిన ఫలితమేమి?

ఉ. విద్యకలుగఁగానే కర్త సంభవింపదు. కర్తసహకృతము కాని కే వలవిద్యయే ముక్తికిఁ గారణము. కనుక ముక్తినిగుఱించి కర్తసముచ్చయ వాదము సంభవింపదని తాత్పర్యము. ౧౯

అవ. ఇతరసహాయములేని విద్యయే ముక్తిహేతువని యుక్తిపూర్వకముగఁ జెప్పినమాటను శ్రుతిచే ధ్రువపఱచు చున్నారు:—

మూ. అత్యరేచయ దిత్యుక్తో న్యాసః శ్రుత్యాఽత ఏవ హి,
కర్తభ్యో మానసాంతేభ్య ఏతావదితి వాజినామ్. ౨౦
అమృతత్వం శ్రుతం యస్తాత్త్వాజ్యం కర్తముముక్షుభిః,

తా. తైత్తిరీయోపనిషత్తుచేత, “సత్యం పరం పరం సత్యం” అని ఉపక్రమించి తపస్సుమొదలగు ధ్యానాదికర్తములను శ్రేయస్సాధనములుగ నిర్దేశించి, “తాని వా ఏతాన్యపరాణి” ఆకర్తములు తక్కువని, అని వానిని నిందించి, “న్యాసఇతి బ్రహ్మ” అని తత్త్వజ్ఞానాంతరంగమగు కర్తసంన్యాసమే ఆకర్తముల నలిక్రమించెనని సంన్యాసము శ్రేష్ఠముగ పొగడఁబడెను. నిందింపఁబడినది త్యాజ్యము, పొగడఁబడినది గ్రాహ్యమును గనుకను, మోక్షము కర్తాపేక్షగలదగునేని సంన్యాసవిధి వ్యర్థమగుటచేతను సంన్యాసమే మోక్షసాధనమగును. “సతి=ఆత్మయందు, న్యాసః=ఆరోపిత ప్రపంచమును లయింపఁజేయుట” అను వ్యుత్పత్తివలన సంన్యాసమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమని భావము. కనుకనే వాజసనేయుల యుపనిషత్తులందు ఆత్మ తత్త్వము నొకటి విని మననముచేసి తెలియఁబడఁగా సర్వము తెలియఁబడు నని ఉపక్రమించి ఆయద్వయాత్మతత్త్వమును దుందుభ్యాదిదృష్టాంతము చేత నుపపాదించి, “ఓమైశ్రేయీ! ఇంతయే అమృతత్వము. ఇది నీకుఁ దెలియ

పర్చబడెను.” అని కర్తనిరపేక్షమగు, జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని నిశ్చయముగ బోధింపబడెను. “ఏతావదేవ” అనుటవలన కర్తముయొక్క అపేక్షలేదనియే సూచింపబడెను. “అమృతత్వస్య నాశాస్తి విత్తేనేతి” అని చెప్పబడినమంత్రము ఆత్మజ్ఞానమునకు విత్తసాధ్యమగు కర్తముయొక్క అపేక్షలేకపోవుటయందు ప్రమాణముగనుకను, ఉపాసనాజ్ఞానవిషయభేదముండుటచేతను “విద్యాంచావిద్యాంచ” అను సముచ్చయవిధానమునకు విరోధమేమియులేదు. ఇట్లు ఉపాసనాభేదము చెప్పకపోయేనేని “హిరణ్మయేన పాత్రేణ; అగ్నేనయసుపథా” అని అగ్నినిఁగూర్చి మార్గప్రార్థనము తగియుండదు గనుక కర్తసముచ్చయభేదము ఉపాసనాజ్ఞానవిషయముగ సమన్వయించుటవలన సర్వము సమంజసము. కనుక, వివిదిషువులే కర్తమును జ్ఞానబలముచే మానవలయుననినచో విద్వాంసులు కర్తమును మానవలయుననివేటే చెప్పనక్కరలేదు. ఇందుకు—“నకర్తణా నప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః, త్యాగ ఏవ హి సర్వేషాం మోక్షసాధనముత్తమం, త్యజతైవ హి తద్జ్ఞేయం త్యక్తుః ప్రత్యక్పరంపదమ్.” ఈమొదలగుశాస్త్రము ప్రమాణము.

1. ప్ర. దుందుభ్యాది దృష్టాంతమననెట్టిది?

ఉ. దుందుభియనఁగా భేరి. ఈభేరి వాయించునపుడు ఇతరధ్వనులు వేఱుగ వినిపించక ఈభేరీధ్వనియందే లయించును. ఇట్లే ఆత్మభాసించునపుడు ఇతరవస్తువులేవియు స్ఫురింపవని దార్ఢాంతికార్థము. ౨౦౪

అవ. ఇట్లు ముముక్షువు సర్వకర్తసంన్యాసపూర్వకముగ జ్ఞాననిష్ఠుఁడు కావలెనని నిరూపించి యిపుడు పరుఁడుచెప్పిన

దృష్టాంతమును అనువదించి నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. అగ్నిష్టోమవదిత్యుక్తం తత్రేదమభిధీయతే. ౨౧

నైకకారకసాధ్యత్వాత్ఫలాన్యత్వాచ్చకర్తృణః,
విద్యా తద్విపరీతాంతో దృష్టాంతో విషమో భవేత్.

తా. అగ్నిష్టోమాదికము నియతమగు ద్రవ్యమంత్రతంత్రప్రయోగసాధ్యమగుటవలనను ఫలభేదము కలుగుటవలనను, “యదేవవిద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి,” అను శ్రుతివలన విద్యాద్వారమున వీర్యవత్తరఫల విశేషముండుటచే అగ్నిష్టోమమునకు విద్యామంత్రాపేక్ష తగునని దృష్టాంతతాత్పర్యము. కాని, జ్ఞానమున కెట్లుకాదని చెప్పుచున్నారు:—ఎట్లనఁగా; కర్తృస్వభావముకంటె విద్య విపరీతస్వభావము గలది, కావున దృష్టాంతము సమముగలేదు.

1. ప్ర. విద్యాస్వభావమెట్టిది?

ఉ. విద్య వత్స్వధీనప్రమాణమును, నిరతిశయమోక్షైకఫలమును గలది.

2. ప్ర. కర్తృస్వభావమెట్టిది?

ఉ. కర్తృము కర్తృధీనము, నశ్వరఫలమును గలది.

3. ప్ర. ఈ జ్ఞానకర్తృభేదమువలన నేమిప్రయోజనము?

ఉ. అగ్నిష్టోమ దృష్టాంతము విద్యకు తగదనిభావము. ౨౧-౨౨

అవ. అగ్నిష్టోమమునకు, విద్యకుఁ గలదృష్టాంతభేదము చెప్పుచున్నారు:—

మూ. కృష్యాదివత్సలార్థత్వాదన్యకర్తోపబ్రంహణమ్,
అగ్నిష్టోమస్త్వపేక్షేత విద్యాఽన్యత్క్రిమపేక్షతే. ౨౩

తా. అగ్నిష్టోమమునకు స్వర్గాదికము ఫలముగనుక విహితమగు ఉద్దిథా
ద్యవయవ సహితోపాసనలచే వృద్ధిని కోరఁదగును. ఎట్లనఁగా: కృషి యెరు
వుచే నధికఫలమును, వాణిజ్యము పారితోషికముచే నధికఫలమును సంపా
దించునుగదా. ఇట్లు అగ్నిష్టోమమునకు ఉద్దిథోపాసనాది సహకార్యపేక్ష
కలుగునట్లు నిత్యనిరతిశయ మోక్షఫలకమగు విద్యకు సాధనాపేక్ష యేమియు
లేదు. ౨౩

అవ. “అకుర్వ నివహితం కర్త నరకంచాధిగచ్ఛతి” అని
విహితకర్తము చేయకున్నను, నిషిద్ధకర్తము చేసినను నరక
ప్రాప్తిరూపప్రత్యవాయము గలదని శాస్త్రము ఘోషించు
చుండఁగా కర్త మెట్లు మానఁదగునను శంక కుత్తరము
చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రత్యవాయస్తు తస్యైవ యస్యాహంకార ఇష్యతే,
అహంకారఫలార్థిత్యే విద్యేతే నాత్మ వేదినః. ౨౪

తా. నేనీకర్తముచేసే యీ ఫలమును బొందెద నను అభిమానముగల
వానికే విహితకర్తమును జేయకపోవుటవలన నగు ప్రత్యవాయము సంభవిం
చును. కాని, అత్మవేత్తకు దేహాభిమానమును ఫలాపేక్షయు లేమిచే కర్త
ములను మానుటచే ప్రత్యవాయములేదు. ౨౪

అవ. విద్యయే అజ్ఞానమును బోగొట్టఁగలదు కాని, విరోధము లేనికర్తము అజ్ఞానమును బోగొట్టనేరదని ఉపక్రమించి స్వతంత్రముగాఁగాని, జ్ఞానసహకారముగాఁగాని కర్తము మోక్షసాధన మెట్లునుకాదని నిరూపించి “బ్రహ్మవిద్యామథేదానీం వక్తుం వేదః ప్రచక్రమే” అని అప్రకృతమైన కర్తవిషయము నుపసంహరించుచున్నారు. —

మూ. తస్మా దజ్ఞానహీనాయ సంసారవినివృత్తయే,
బ్రహ్మవిద్యావిధానాయ ప్రారబ్ధోపనిషత్త్వియమ్. ౨౫

తా. విద్య కర్త నిరపేక్షమగుటవలన సంసారనివర్తకమగు అజ్ఞానక్షయముకొఱకును, బ్రహ్మవిద్యాసంపాదనకొఱకును సర్వోత్తమమగు నీయుపనిషత్తు ప్రవర్తించుచున్నది. ౨౫

అవ. ఇపుడు ఉపనిషచ్ఛబ్దార్థమును నిరూపించుచు కర్తాద్యపేక్ష లేకయే బ్రహ్మవిద్య స్వతంత్రముగ మోక్షహేతువని సూచించు వ్యుత్పత్తిని జూపుచున్నారు:—

మూ. సదేరుపనిపూర్వస్య క్విపిచోపనిషద్భవేత్,
మందీకరణభావాచ్చ గర్భాదేశ్శాతనాత్తథా. ౨౬

తా. “షడ్విశరణగత్యసాదనేషు” అని “సద్ధాతువునకు, 1 శిథిలీకరణము, 2 ప్రాణము, 3 నాశనము; అని మూడర్థములు గలవు. ఉప+ని+సద్+క్విప్ = ఉప, ని” అను ఉపసర్గలతోఁగూడిన సద్ధాతువుపైన “క్విప్” అను ప్రత్యయము చేర్చఁగా “ఉపనిషత్” అనుమాట నిష్పన్నమాయెను.

❖ ఈశబ్దమునకర్థములు. ❖

1. నిత్యనిరంతరబ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠగలవారికి గర్భజన్మజరాదిదుఃఖమును బోగొట్టును.

2. జిజ్ఞాసువునకు బ్రహ్మమును నిశ్చయముగ సాక్షాత్కరింపఁ జేయును.

3. తత్త్వవేత్తలకు గర్భవాసాదిదుఃఖమును బోగొట్టును. ఇట్లుధాత్వర్థయోగమువలన ఉపనిషచ్ఛబ్దవాచ్యము విద్యయే. మఱియు జీవనసాధనమగు ధాన్యోత్పత్తికి సాధనమగు లాంగలమును జీవనమని వ్యవహరించునట్లు, ఉపనిషచ్ఛబ్దవాచ్యమగు విద్యను ప్రతిపాదించుగ్రంథముకూడ ఉపనిషత్తు నాబడును.

౨౬

ఇది ఉపోద్ఘాత ప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్యోతికప్రబంధము - ద్వితీయ ప్రకరణము.

౧. ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తి ప్రకరణము.

అవ. ఇట్లు ముముక్షువునకు మోక్షసాధన బ్రహ్మాత్మవిద్యాప్రతిపత్తికై వేదాంతారంభము ఉపపన్నమగునని యుండఁగా మఱల పూర్వవాదిశంకః— విద్య ఉదయించునేని విద్యోదయమునకై ప్రవర్తించు వేదాంతారంభము ఉపపన్నమగును. ఆత్మయందు సంసారిత్వగ్రాహక ప్రత్యక్షాదివిరోధము వలన నూరుమాటలు చెప్పినను విద్య ఉదయింపనేరదు. సంసారిత్వమునకు ప్రత్యక్షాదికము విరోధముకానందున బలవంత మగుటచేతను, ప్రత్యక్షాదికము ననుసరించి ప్రవర్తించెడి శాస్త్రము దుర్బలమగుటవలనను, ఎట్టకేలకు ఉత్పన్నమగువిద్య ప్రత్యక్షసిద్ధమగు సంసారమును బాధించునందువేని ప్రత్యక్షమగు సంసారిత్వానుభవము ప్రత్యగ్భూతయొక్క

బ్రహ్మభావమును ఎట్లు బాధింపకపోవు ననుశంకకు త్తరము:—

మూ. ప్రతిషేద్ధ మశక్యత్వా న్నే తి నేతీతి శేషితమ్,
ఇదం నాహ మిదం నాహ మిత్యద్ధా ప్రతిపద్యతే. ౧

తా. ఇదికా దిదికా చని సకలదృశ్యమును నిషేధింపఁగా ప్రతిషేధ మునకు అవధియు, ప్రతిషేద్ధ (నిషేధించుజీవున)కు స్వరూపమునగు ఆత్మస్వ రూపము నిషేధింపశక్యముకానందున ఈదేహము నేఁగాను, ఈయింద్రియ జాతము నేఁగాను, మనోబుద్ధిప్రాణాదికమును, ఆమనోబుద్ధ్యాదికమున కుపా దానమగు నవిద్యయు నేఁగాను. కాని, ఈదేహాదికమును బ్రకాశింపఁజేయుచు నవ్యభిచారి (అంతటనిండినది)యు, స్వయంప్రకాశము, కూటస్థము, అక్ష రము, సర్వజగదాశ్రయమునగు అవ్యక్తాకాశమున కాధారమగు బ్రహ్మమే నేనని సాక్షాత్కరింపఁబడును. కనుక, విద్య ఉదయింపదను శంక తగదు. ౧

అవ. ఈప్రకారము “అహం బ్రహ్మ” అనుజ్ఞాన ముద యించినను దేహేంద్రియాదులందు నే ననెడి యభిమానము నిరంతరము ననుసరించుచుండఁగా ఆజ్ఞానము స్థిరపడదని శంకించి ఆదేహాభిమానమునకు ప్రమాణము లేనందునను, బాధితాను¹వృత్తమగు నాయభిమానము ఆభాస²మాత్రమగు టచే నీదేహాభిమానము విద్యావిరోధి కాదను నభిప్రాయ ముతో మహావాకోశ్యత్తజ్ఞానమునకు ప్రాబల్యమును నిరూపించు చున్నారు:—

1 బ్రహ్మత్వ సాక్షాత్కారముచే బాధింపఁబడినను ప్రారబ్ధానుసారియగును.

2 లేనిది యున్నట్టు తోచుట.

మూ. అహంధీ రిదమాత్తోత్థా వాచారంభణగోచరా,
నిషిద్ధాత్తోద్భవత్వాత్సా న పునర్తానతాం ప్రజేత్. ౨

తా. అనాత్మయగు దేహము నేననెడిబుద్ధి 'అహంధీ' అనఁబడును. అహంకారవాసనావాసితాంతఃకరణరూపమగు ఈయాత్మనుండి కలిగి వాచారంభణవిషయమైన ఆయహంబుద్ధి తనస్వరూపము కారణముతోఁగూడ నిషేధింపఁబడుటవలన తిరిగి ప్రమాణముకానేరదు.

1. ప్ర. ఆయహంబుద్ధి ఎప్పుడు కలుగుచుండును?

ఉ. ఎప్పుడెప్పుడు బాహ్యమగు ఇదంవృత్తి కలుగుచుండునో అప్పుడెల్లను ఇదంవృత్తికి పూర్వపూర్వమై యహంవృత్తి కలుగుచుండును. అహంవృత్తి లేక ఇదంవృత్తి యెన్నడుఁ గలుగదు.

2. ప్ర. ఈయహంబుద్ధి నిత్యమా?

ఉ. ఇది అధ్యాసరూపమైనదేకనుక నిత్యముకాదు.

3. ప్ర. అధ్యాసమననేమి?

ఉ. కానివస్తువును వస్తువనుకొనుట ఉదా. రజువును జూచి పాము కాకున్నను పామనుకొనుట మొదలగునది. విమర్శింపఁగా భ్రాంతికల్పితము. నిత్యము కానేరదు.

4. ప్ర. వాచారంభణ మననేమి?

ఉ. కారణసత్తకంటె వేరుసత్తలేకున్నను, వ్యవహారానుకూలమై ప్రత్యక్షముగ నిరూపింపఁబడు కార్యజాతమెల్లను వాచారంభణమనఁబడును. ఉదా. బాన, కుండ, మూఁకుడు మొదలగు వస్తువులకు కారణమగు మృత్సత్తకంటె వేరుసత్తలేదు. వ్యవహారదశయందు వేరువేరుపేర్లతో వ్యవహరింపఁ

బడుచున్నను కారణమాత్రమే యగును. ఈవికారవస్తువులు వాచారంభణ మనఁబడును. ఇట్లే కడియము, ఉంగరము, కంటే మొదలగువస్తువులు వాచారంభణమై విచారదశయందు కారణసువర్ణమాత్రమే యగును.

౨ ప్ర. కడియము, ఉంగరము మొదలగువస్తువులు బంగారము కంటే వేరుకావా?

ఉ. కడియము మొదలగువస్తువులు చేయకమునుపును, చేసి కరిగిన పిచ్చుటను, సువర్ణమయిన కడియము మొదలగువస్తువులు మధ్యకాలమందు మాత్రము వీలసువర్ణముకాకపోవును? సువర్ణముకంటే కడియము మొదలగు నవి వేరుగ నుండవలెననియే యందువేసి, ఒకతులము తూనికగల సువర్ణ మిచ్చి కడియము చేయించగా వేతైన కడియముయొక్కతూనిక తులము లతోఁగలిసి రెండుతులములు తూనికకురావలెను. అట్లు కార్యమగు కడియమునకును కారణమగు సువర్ణమునకును తూనికహెచ్చక నొకతులము మాత్రమే యగుటచేత భూతభవిష్యత్కాలములందు సువర్ణమాత్రముగ నున్న వస్తువు వర్తమానకాలికవాచారంభణాత్మకవికారస్వరూపకంకణావస్థ యందును కారణమగు బంగారముకంటే వేరుకాదు, సువర్ణమాత్రమే యగును. కావున వికారము అన్యతము. కారణము సత్యము. ఇందుకు— “వాచారంభణం వికారోనామధేయం మృత్తికే త్యేవ సత్యమ్,” అనుశ్రుతి ప్రమాణము.

6. ప్ర. ఈ అహంబుద్ధి యెట్లు నిషేధింపఁబడును?

ఉ. వాచారంభణమాత్రము వికారము గనుక యథార్థమయిన ఆత్మజ్ఞానముచే నిషేధింపఁబడును.

7. ప్ర. ఇందుకు దృష్టాంతమేమి?

ఉ. ఘటకలశాది వికారములు కాలత్రయమందును కారణమృచ్ఛా

త్రము. కటకకుండలాద్యలంకారములు కాలత్రయమందు కారణకనక
మాత్రమేయనియు నింతకుముందే దృష్టాంతము నుడువఁబడెను. ఇట్లు అహం
వృత్తియు, దీనిని పురస్కరించుకొని కలిగెడు ఇదంవృత్తియు వాచారంభణ
వికారములై స్వప్నపదార్థములవలె యథార్థాత్మజ్ఞానము కలుగఁగ నిష్పేధింపఁ
బడును.

౪. ప్ర. ఫలితమేమి?

ఉ. ఆద్యంతములందు లేనిజగత్తు మధ్యమునందును ఉన్నట్టుతోఁచినను
లేనిదేయగును. ఉదా:-స్వప్నమందు ఉన్నట్టుతోఁచినను ఆస్వప్నముయొక్క
ప్రారంభావసానములందు లేని జగత్తు స్వప్నమధ్యభాగమందును లేనిదేకదా?
మఱియు ఆద్యంతములందేదియున్నదో మధ్యమందును అదియే యుండును.
ఉదా:-కడియము చేయకమునుపును, చేసి కరిగినపిమ్మటను ఏసువర్ణముకలదో
మధ్యను అనఁగా; కడియముగనున్నపుడును ఆసువర్ణమేకదా! ఇట్లు సృష్టికి
పూర్వపరములందులేని జగత్తు స్వప్నదృష్టాంతమున అసత్యమనియు సృష్టికి
పూర్వపరములందున్న ఆత్మయే మధ్యను అనఁగా సృష్టికాలమందును, సువర్ణ
దృష్టాంతమున సత్యమనియుభావము. ఇచట—“ఆదావంతే చ యన్నాస్తి
మధ్యే తత్స్వప్నవన్నహి, మధ్యేపిఽచ తదేవాస్తి భూషాభావేసువర్ణవత్”
అను వచనము ప్రమాణము. కావున మాయాకార్యమగు విషయము ఆభాస
మాత్రము. ఏతదవభాసకమగు ప్రజ్ఞానమే హరమార్థమని తాత్పర్యము. ౨

అవ. ఇపుడు “పౌర్వాపర్యే పూర్వదౌర్బల్యం ప్రకృతి
వత్,” అను న్యాయమున ముందుకలిగిన కర్త భోక్తయను
బుద్ధి తరువాతఁ గలిగిన బ్రహ్మాత్మజ్ఞానముచే బాధింపఁబడునని
నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. పూర్వబుద్ధి మబాధిత్యా నోత్తరా జాయతే మతిః,
దృశిరేకస్త్వయం సిద్ధః ఫలత్వాత్ న బాధ్యతే. 3

తా. మొదటఁ గలిగిన బుద్ధిని బాధింపక రెండవబుద్ధి కలుగదు. శుక్తియని యెఱుఁగమిచేఁ గలిగిన రజతబుద్ధిని బాధించియే శుక్తియనుబుద్ధి కలుగును. ఇట్లపూర్వమగు కర్తృబుద్ధిని బాధించియే ఉత్తరమగు ఆత్మ తత్త్వజ్ఞానము గలుగును. స్వయముగ సిద్ధమై యేకమగువిజ్ఞానము ఫలమగుటచే దేనిచేతను బాధింపఁబడదు.

1 ప్ర. మొదటఁగలిగినబుద్ధి ఉత్తరబుద్ధిని ఏల బాధింపఁగూడదు?

ఉ. బాధయనఁగా ప్రసక్త (ప్రాప్తించినదానికి) నిషేధము. పూర్వ బుద్ధి ప్రసక్తముకాఁగా దీనిని ఉత్తరబుద్ధి నిషేధించునుగాని అప్రసక్తమగు ఉత్తరబుద్ధిని పూర్వబుద్ధి బాధింపలేదు.

2. ప్ర. ఆత్మజ్ఞానమునకు బాధ కలుగదా?

ఉ. ఉపనిషద్జన్యము, తత్త్వావేదకము, సర్వాంతరమునగు ఆత్మ జ్ఞానము కాలత్రయమందును ప్రకాశించుచుండుటచే బాధింపఁబడదు.

3. ప్ర. ఆయాత్మజ్ఞానస్వరూపమెట్టిది?

ఉ. బ్రహ్మతాకారాంతఃకరణవృత్తిఫలితము స్వయంసిద్ధమునగు అప రోక్షస్ఫూరియే ఆత్మజ్ఞానము. ఇది దృశి(దృక్కు) అనఁబడును.

4. ప్ర. స్వయంసిద్ధమననేమి?

ఉ. పరాపేక్షలేని సత్తాస్ఫూర్తులు గలుగుటయే.

5 ప్ర. పరాపేక్షగల సత్తాస్ఫూర్తులుగలదేది?

ఉ. జడము, అనిత్యమునగు బాహ్యప్రపంచమంతయు ఆత్మసత్తా స్ఫూర్తులచేతనే సత్తాస్ఫూర్తులుగలదిగాని జడమగు ప్రపంచమున కివిలేవు.

6. ప్ర. అదియెట్లు?

ఉ. అస్తి, భూతి, ప్రియం, రూపం, నామ; అని జగత్తునకు అయిదు అవయవములు గలవు. ఇందు మొదటిమూడును ఆత్మస్వరూపము. చివరవి రెండును జగద్రూపము. ఘటము కలదు. ఘటము ఇదిగో అనునపుడు 'కలదు' అను సత్తయు, 'ఇదిగో' అనే స్ఫూర్తియు ఆత్మసంబంధములై బాహ్యవస్తూవులందు వ్యాపించియుండునుగాని ఘటాదివస్తువులకు స్వతః సత్తాస్ఫూర్తులు లేవు. ఎట్లన, బూరెలొని పప్పునకుఁగలతీసి బెల్లము దేకాని పప్పునకులేదు. బెల్లమునకది సహజము. బెల్లమువలన పప్పునకు తీసికలిగెను. ఇట్లే ఆత్మయొక్కసత్తాస్ఫూర్తులు పరాపేక్షలేక సహజములు, ఘటాది బాహ్యవస్తువులయొక్క సత్తాస్ఫూర్తులు ఆత్మాపేక్షవలనఁ గలిగినవి.

7 ప్ర. ఆత్మజ్ఞానమేల బాధింపఁబడదు?

ఉ. సహజము, ఫలమునగుటచే ఆత్మజ్ఞానము బాధింపఁబడదు.

8 ప్ర. ఫలమునకు బాధ యేల లేదు?

ఉ. సర్వజ్ఞానసాధారణము, సర్వవ్యవహారహేతువునగు ప్రకాశ రూపమునకు బాధలేదు.

9 ప్ర. నిత్యసిద్ధమొకదానికి ఫలమగునా?

ఉ. కాదు=కాకున్నను ధీవృత్తిచే వ్యక్తమగుటవలన ఫలమువలె ఫల మని నిర్దేశింపఁబడెను. "ఆవరణాభిభవార్థాపత్తిః" అని వ్యాప్తి అజ్ఞాననాశ మునకై యపేక్షించఁబడును.

3

అవ. వాక్యార్థవిచారణమువలనఁ గలిగిన బ్రహ్మత్తజ్ఞానము దృఢాభ్యాసవశమున బాధింపఁబడఁదగదని నిరూపించి యా బ్రహ్మత్తజ్ఞానసాధనమగు వాక్యార్థవిచారము తన్మూల

మగుపదార్థవిచారమువలనఁ గలుగునని శ్రుతిసిద్ధదృష్టాంతసహితముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇదం వన మతిక్రమ్య శోకమోహాదిదూషితమ్, **||**
వనాద్గంధారకో యద్వత్సత్త్వానం ప్రతిపద్యతే. ౪

తా. శోకమోహాభ్యవ్యాఘ్రతస్కరాదికృతబాధగల యీశరీరమనెడి వనమును దాటి గంధారదేశపురుషుఁడు వనమునుండి స్వస్థానమును బొందినట్లు, ఆప్రోపదేశమువలన స్వాత్మను బొందును. అనఁగా, దేహాదికమును అనాత్మనుగా నుపేక్షించి అంతటను నిండి నిషేధానర్హమును ఆత్మను తత్త్వంపదార్థశోధనద్వారమున స్వరూపముగఁ జెలియును. ఇందుకు దృష్టాంతము:—గంధారదేశమందలిపురుషుఁ డొకఁడు దొంగలచే కన్నులకు గంతలు కట్టఁబడి కంటకపృశ్చికసర్పవ్యాఘ్రాద్యుపద్రవసంకులమగు మహారణ్యమునఁ బడవేయఁబడి ఆబాధలు పడలేక దుఃఖించుచు దయాశువుగు మహామహుని కరణ వడసి, కన్నులకుఁగట్టిన గంతను విప్పి తమదేశమునకుఁ బోవుమార్గమును జూపఁగా, మార్గమందున్న వారినడుగుచు మధ్యగ్రామములను దాటి తీవ్రమగు సద్బుద్ధితో నాప్రోపదిష్టమార్గమును విడువక స్వగ్రామమును బొంది సుఖించెను. ఈప్రకారముగ సంసారియగు నీజీవుఁడు, అవిద్యారాగాదితస్కరులచే మిథ్యాజ్ఞానమును గంత కట్టఁబడి, వివేకమును కన్ను మూతపడఁగా, తన దేశమునుండి దేహారణ్యమున (ప్రవేశించి సాంసారికదుఃఖపీడితుఁడై,) యీ బంధమునుండి మోక్షమునపేక్షించుచు నెన్నటికో నొక శ్రోత్రియుఁడును దయాశువునగు బ్రహ్మవిత్సద్గురువుచే అజ్ఞానమనెడి కనుగంత విప్పఁబడి స్వదేశబ్రహ్మమార్గము బోధింపఁబడి అన్వయవ్యతిరేకములచే విమర్శించుచు సద్గురూత్తలక్ష్మ్యమును వదలక ఆత్మస్వరూపమును బొందును.

ప్ర. అన్వయవ్యతిరేకములననేమి?

ఉ. వేదాంతశాస్త్రమందు నివి క్రమముగ అనువృత్తి, వ్యావృత్తి
యనఁబడును. ఎట్లనఁగా, ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులందు అనువృత్తమై
యెడతెగకయున్నది. జాగ్రత్తు స్వప్నమందును, స్వప్నము సుషుప్తియందును,
వ్యావృత్తమైనవి, అనఁగా తొలఁగినవనుట. ౪

ఇది ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తిప్రకరణము.

శ్రీః
ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్ఞోకప్రబంధము - తృతీయప్రకరణము.

3. ఈశ్వరాత్మప్రకరణము.

అవ. ఈ బ్రహ్మవిద్యయందు ప్రతిపాద్యమానమగు
బ్రహ్మము ప్రత్యగాత్మకంబు వేటుగఁ దెలియవలెనా? ప్రత్య
గాత్మతో నభేదముగఁ దెలియవలెనా? “ద్వాసుషర్జ్వా” అను
శ్రుతి ఆత్మ భేదమును, “అయమాత్మాబ్రహ్మ” అను శ్రుతి
ఆత్మైక్యమును జెప్పుటచేఁ గలిగిన సంశయమును నివారించు
శ్రుతినిఁ జెప్పుచు వాక్యార్థమును విశదపఱచుచున్నారు:—

మూ. ఈశ్వరశ్చే దనాత్మా స్యాన్నా సావస్థీతి ధారయేత్,
ఆత్మా చేదీశ్వరోఽస్థీతి విద్యా సాఽన్యనివర్తికా. ౧

తా. సర్వజగత్కారణుఁడు సత్యజ్ఞానానంతానందస్వరూపుఁడునగు
నీశ్వరుఁడు జీవాత్మకంటె వేఱయ్యునేని మేర్వాదికమువలె విషయమును

పరోక్షమును నగును. మఱియు ముముక్షువు నేనే యీశ్వరుడనని తనను
యథార్థముగఁ దెలియక పోవలసియుండును. అట్లేని తత్త్వమస్యాదిమహా-
వాక్యమునకు భంగముగలుగును. ఇంతయేకాక ఆత్మయనెడి స్వరూపమును
బొందుదురు. ఈయర్థమును శిష్యులకు బోధింతురను నర్థమిచ్చు “ఆత్మేతి
రూపం గచ్ఛంతి గ్రాహయంతి,” అను న్యాయమును వ్యర్థమగును. ఈ
ముముక్షువు ఈశ్వరుడ నేనే యనియు, నితరము ఆరోపితమగుటవలన
బాధ్యమై సత్యముకాదనియుఁ దెలియునేని, శ్రుతిన్యాయములకు విరోధ
మించుకేనియుఁ గలుగదు. వివిధభేదవిహీన ప్రత్యగ్బ్రహ్మక్యావలంబిని
యగు ఆ విద్యయే సంసారమూలకమగు నవిద్యను దొలఁగించునది.

1 ప్ర. బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఫలమేమి?

ఉ. బ్రహ్మభావమే (తాను బ్రహ్మమేయని భావించుట) ఫలము.

2 ప్ర. ఇందుకేమిప్రమాణము?

ఉ. “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి, బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మప్యేతి”

అను శ్రుతిప్రమాణము.

3 ప్ర. ఇట్లన్యమెఱింగినవాఁడు అన్యభావమును పొందునా?

ఉ. అన్యమగు దేహాదిభావమున్నను, నశించినను అన్యమగు ఆదేహాది
ప్రాప్తిలేదు.

4 ప్ర. ఏల యుండదు?

ఉ. అబాధ్యమగు సత్యవస్తువు వేఱొకటి లేనేలేదు.

5 ప్ర. అట్లేని “ద్వాసుపక్షా” అని భేదమును చెప్పెడి శ్రుతి వ్యర్థ
మేనా?

ఉ. ఆ భేదజ్ఞానము ఫలముకానందునను భేదదర్శికి “అన్యోఽసా
వన్యోఽహమస్మీతి న స వేద,” అని కలిగిన ధీవృత్తి అజ్ఞానమగుటచే ఫలము

కాదని నిందింపబడుటవలనను “ద్వాసుపక్షా” అను శ్రుతి అవిద్యాకల్పిత భేదమును అనువదించి చెప్పటవలనను వ్యర్థముకాదు. కావున సకలూపని షత్తులకునుఫలమగు వికృతబోధయందే ముఖ్యతాత్పర్యము. ౧

అవ. వేదాంతములకు అభేదబోధయందే తాత్పర్య మనుమాటనే ప్రకారాంతముగ దృఢపఱచుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మనోఽన్యస్య చేద్ధర్మా అస్థూలత్వాదయో మతాః,
అజ్ఞేయ త్వేఽస్య కిం తై స్సాదాత్మ త్వేత్వన్యధీ
హ్నుతిః. ౨

తా. అస్థూలమనన్వ్యాహ్రస్వము మొదలగు ధర్మములు ప్రత్యగాత్మకంటె నన్యుడగు ఈశ్వరునిధర్మము లయ్యెనేని, ముముక్షువున కీధర్మములు దెలియ కపోవుటవలనగలిగిన నష్టమేమియులేదు. ఏలయనఁగా ఈశ్వరుఁడు తాను కాఁడు, తనకంటె నన్యుఁడు, అని తలఁచుటచే దనను జెందియున్న స్థూల త్వాదిభ్రాంతి వదలకయే యుండును. మఱియు, ఎప్పుడు “అస్థూలమన న్వ్యాహ్రస్వ”మిత్వాది క్రౌతధర్మవంతుఁడును, పరమాత్మయనగు ఈశ్వరుఁడు ప్రత్యగాత్మయగు తానుగాఁ దెలియునో అప్పుడు ఆపరమాత్మయు తానే కనుక భ్రాంతిగృహీతము, పరాగ్దేహధర్మమునగు స్థూలత్వాదికము బాధింపఁ బడును. ఇట్టిఫలము గలుగుటంబట్టి ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మల కైక్యమును బోధించుటయందే శ్రుతులకు ముఖ్యతాత్పర్యమని భావము.

1 ప్రత్యగాత్మ యననేమి?

ఉ. “ప్రాతిలోమ్యేనాంచతీతి ప్రత్యక్ స చాసావాత్మా” అను వ్యుత్పత్తివలన అన్యతఃపరమభూతకమగు దేహాదికముకంటె విలక్షణమైన సచ్చిత్సంఖస్వరూపమగు ఆత్మ ప్రత్యగాత్మ యనఁబడును. ౩

అవ. “కస్తిన్నా కాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ,” అని కార్య
కారణాత్మకజగత్తున కాధారమేది యని యడిగిన ప్రశ్న
కు త్తరముగ అక్షరమని ఉపక్రమించి మధ్యను “ఏతస్య వా
అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్హి” అని దానినే పరామర్శించి
“అదృష్టం ద్రష్టం” అని చూడఁబడక సకలమును జూచునదని
ఆ అక్షరస్వభావమును వర్ణించుచు “ఏతస్తిన్న ఖలు అక్షరే
గార్హికాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” అని ఉపసంహరించుటవలన
బ్రాహ్మణవాక్యమునకంతకు ఈశ్వరుఁడే యర్థమని నిరూపింపఁ
బడెను. ఆ బ్రాహ్మణమందు “నాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టశ్రోతృ
మంతృవిజ్ఞాతృ” అని ద్రష్టత్వాదిధర్మోపలక్షితమగు ప్రత్య
గాత్మకు అక్షరబ్రహ్మముతో నభేదముకూడ నిశ్చయింపఁ
బడెను. కావున జీవేశ్వరుల కభేదమే శాస్త్రసమ్మతము అని ప్రత్య
గాత్మయం దధ్యాసలబ్ధమగు స్థూలత్వాదిప్రతిషేధపరమగు
నీవాక్యము నాదరింపవలయుననే యభిప్రాయముతోఁ జెప్పు
చున్నారు.—

మూ. మిథ్యాధ్యాసనిషేధార్థంతతోఽస్థూలాదిగ్రహ్యాతామ్,
పరత్ర చేన్ని షేధార్థం శూన్యతావర్ణనం హి తత్. 3

తా. కాఁబట్టి అస్థూలత్వాదికము మిథ్యాధ్యాసజ్ఞాననివృత్తికై
ప్రత్యగాత్మకు విశేషణముగ గ్రహించవలెను. అట్లుకాదేని ఆస్థూలాదివర్ణ
నము ప్రత్యగాత్మకంటె భిన్నము జడమునగు దేహాదికమునకు స్థూలాదిసం
బంధముండుటచే నిష్ఫలమే యగును. మరియు ప్రత్యగాత్మకంటె నన్యుఁ

డగు నీశ్వరుఁడు నిషేధవర్గములొక జేరినని యతనికి ఈశ్వరత్వమే సంభవింపదు. అప్పుడును అస్థూలమిత్యాదివాక్యము నిష్ఫలమే యగును. కావున అస్థూలత్వాదిధర్మములు అనాత్మయగు దేహసంబద్ధములు కావు గనుక, ప్రత్యగాత్మకు ఈశ్వరునితో నభేదమును భావింపవలెను. 3

అవ. మఱియు, ప్రత్యగాత్మకంటె భిన్నమగు దేహమందు స్థూలత్వాదిప్రతిషేధము చెప్పబడెనేని అప్రాప్తప్రతిషేధము నిష్ఫలప్రతిషేధము నగునని చెప్పుట:—

మూ. బుభుతోస్సర్వది చాన్యత్ర ప్రత్యగాత్మన ఇష్యతే,
అప్రాణో హ్యమనా శ్శుభ్ర ఇతి చానర్థకం వచః. ౪

తా. జీవునకు దేహముతో తాదాత్మ్యములేదని చెప్పుటకై జీవుఁడు స్థూలుఁడుకాడని చెప్పబడెను. మొదట సంసారిని అనుకొని తర్వాత ఆత్మ తత్త్వము నెఱుంగఁగోరిన జీవుఁడు ప్రాణమనస్సులతోఁగూడి యుండుటచేత విమర్శింపఁగా జీవుఁడు ప్రాణమనస్సులు లేనివాడని చెప్పబడెను. కాని యెన్నఁడు ప్రాణమనస్సులులేని ఈశ్వరునిగుఱించి “అప్రాణో హ్యమనాః,” అను శ్రుతి ప్రవర్తింపలేదు. ఈశ్రుతి ఈశ్వరునియందే ప్రవర్తింపజేసిన యెడల ప్రాప్తిలేని నిషేధము చెప్పఁగూడదు. కనుక శ్రుతినిషేధము వ్యర్థము కావలసివచ్చును. కాబట్టి ప్రత్యగాత్మకంటె నన్యమగు నీశ్వరునందు ప్రాణములు లేనందున ‘అప్రాణః,’ అను విశేషణము వ్యర్థమగును. ౪

ఇది ఈశ్వరాత్మప్రకరణము.

శ్రీః.

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్యోతిక ప్రబంధము - చతుర్థ ప్రకరణము.

౪. తత్త్వజ్ఞానప్రకరణము.

అవ. జీవాత్మపరమాత్మల కైక్యజ్ఞానము మోక్షసాధనమని చెప్పబడెను. సంచితానేకకర్తములు తప్పక ఫలమిచ్చునవై ప్రతిబంధించుచుండఁగా జీవపరమాత్మలకు వికృతము దుర్లభమగునను శంకకు త్తరము. —

మూ. అహంప్రత్యయబీజం యదహంప్రత్యయవత్థితమ్,
నాహంప్రత్యయవహ్నిష్ణం కథం కర్త ప్రరోహతి. ౧

తా. అహంకారమువలనఁ గలుగుచు నంతఃకరణమందు సంచితాకారముగనున్న కర్తజాతమనెడి బీజము నేను కర్తనుగాను భోక్తనుగాను బ్రహ్మమనే యగుదునను జ్ఞానాన్నిచే వేచబడినదై యెట్లు మొలచును? అనఁగా జ్ఞానిచే జేయబడిన కర్తము సంచితముతోఁగూడ వేచిన గింజలవలె తిరిగి

సంసారాంకురమును పుట్టింపలేదు. ఇందుకు “క్షీయంతే చాస్య కర్తాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే” అను శ్రుతియు “జ్ఞానాగ్ని స్ఫుర్వకర్తాణి భస్మసాత్కురుతే తథా” అనుస్మృతియుం బ్రమాణములు.

1 ప్ర. అహంప్రత్యయమననేమి?

ఉ. 1 ఆత్మకాని దేహమును ఆత్మయనుకొను అహంకారము అహంప్రత్యయము.

2. చిదాభాసయుక్తమగు అంతఃకరణమునందు ఆత్మ నేనని స్ఫురించుటచే అంతఃకరణము అహంప్రత్యయవత్తనబడును.

2 ప్ర. జ్ఞానికి కర్త మేల లేకపోవలెను?

ఉ. మూలాజ్ఞానము నశింపక జ్ఞానముదయింపదుగనుక ఆమూలాజ్ఞానకార్యమగు అంతఃకరణము నశించినందున నిరాధారమగు కర్తము నిలువదు.

3 ప్ర. జ్ఞాని కర్తమునేమియుఁ జేయక ఊరకుండునా?

ఉ. జ్ఞానిచేయుకర్తము దగ్ధపటన్యాయమున కర్తాభాసమై కార్యకారి కానేరదు. కావున మోక్షమునకు ప్రతిబంధక మనుశంక కవసరము లేదు.

4 ప్ర. దగ్ధపటన్యాయమెట్టిది?

ఉ. బట్టమడత కాల్యబడఁగ బట్టవలె కనుపించుచున్నను, అదిచలిని తీర్పజాలదు.

అవ. జ్ఞానికైనను భిక్షుటనాదికర్తము ఫలవంతమేకద. ఇట్లే అదృష్టఫలమగు కర్తముకూడ ఫలవంతము కావచ్చునని శంక. —

మూ. దృష్టవచ్చేత్ప్రరోహ సాన్యన్నాన్యకర్తా స ఇష్యతే,
తన్నిరోధేకథంతతాన్యత్ప్రచ్ఛామోవస్తదుచ్యతామ్.

తా. శాస్త్రవిహితమై చేయఁబడు కర్తము భిక్షాటనాదికమువలె
దృష్టఫలకమేని, తిరిగి సంసారహేతువేయగునని శంకింపరాదు. ఏలయనఁగా
జ్ఞానావిరోధియగు ప్రార్థమువలన నాభిక్షాటనాదికము గలుగును. జ్ఞాన
విరోధియగు నహంకారమును బురస్కరించుకొని చేయఁబడు కర్తము ప్రార్థ
బాధీనముకాదు; ఆశ్రయమగునంతరికరణములేనిది కర్తమెట్లుకలుగునో నీవు
చెప్పము. అని పూర్వపక్షి అడుగుచున్నాఁడు.—

1 ప్ర. ఇచట కర్తమననేమి ?

ఉ. భిక్షాటనాదికము.

2 ప్ర. జ్ఞానమువలన అజ్ఞానము నశింపఁగా తన్మూలకాహంకారము
నశించును. అప్పుడు ప్రార్థముకూడ పోఁగా భిక్షాటనాదిక మెట్లు కలుగును?

ఉ. ఉత్తరము క్రిందిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడును.

మూ. దేహాద్యారంభసామర్థ్యాత్ జ్ఞానం సద్విషయం త్వయి,
అభిభూయ ఫలం కుర్యాత్కర్తాం తే జ్ఞానముద్భవేత్.

తా. ప్రమాణజనితమగుటచే ప్రబలమైనను బ్రహ్మకారజ్ఞానమున
విదేహకైవల్యరూపఫలమును గలుగనీయక నిరాకరించి ప్రార్థభఫలాత్మకమగు
కర్తము జ్ఞానివైన నీకుఁగూడ దేహాద్యారంభమందు శక్తిగలదగుటచే దేహ
భాసజగదాభాసరూపమగు స్వఫలమును తప్పక కలిగించును. ప్రార్థభఫలభోగ
ము ముగియఁగనే జ్ఞానము ప్రతిబంధరహితముగఁ గలిగి వర్తమానకార్య

సంపాదకమగు అవిద్యాలేశమునుగూడ బాధించి విద్వాంసుని స్వారాజ్యమందు సాపించును. 3

అవ. జ్ఞానికిని ప్రార్థవశమున ఫలభోగము తప్పదు, కాని అనాఠబద్ధములగు సంచితాగామికర్మఫలములు ఉండవు, అనుమాట యెట్లు ఉపపన్నమగును? సర్వము అజ్ఞానకార్యమే కనుక ఆశ్రయమగు నజ్ఞానము నశింపఁగానే ప్రార్థగామిసంచితములు ఋణుఁడును సమముగ నష్టమగునందువేని యిట విశేషము గలదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆరబ్ధస్య ఫలే హ్యేతే భోగో జ్ఞానం చ కర్తృణః,
అవిరోధస్తయోద్యుక్తో వైధర్మ్యం చేతరస్య తు. ౪

తా. ఆరబ్ధకర్తృమునకు భోగము జ్ఞానము నను నీరెండును ఫలములే యగుటచే భోగము జ్ఞానమునుగాని, జ్ఞానము భోగమునుగాని ప్రతిబంధింపనేరవు. ప్రార్థముకంటె నన్యములగు సంచితాగామికర్మములకు జ్ఞానము విరోధియై తన్నాశకమగును. జ్ఞానము స్వకారణప్రార్థజన్యమగు శరీరాదుల యపేక్ష గలిగేయుండును. వృత్తిజ్ఞానము శరీరాపేక్షలేకుండ గలుగనేరదని భావము. జ్ఞానోత్పత్తికి సాధనమగు ఉత్తమశరీరము కర్తృవిశేషములచే (స్వఫలదానముకొఱకు) ఆరంభింపబడఁగా (ఆప్రార్థవశమున) జ్ఞాన హేతుకర్తృములవలన జ్ఞానము కలుగునని యొప్పవలసియున్నది. కావున ఆరబ్ధదేహమందు తదోభ్యగము తప్పనందున భోగప్రదమగు కర్తృము ఆరబ్ధ శరీరమునాశ్రయించి యుండును. జ్ఞానము అజ్ఞాననివృత్తిరూపఫలమిచ్చుచున్నను సద్యోభోగకనాశ్యము దేహారంభకమునగు కర్తృముచే నూహింపబడునట్టి ప్రార్థరూపావిద్యాలేశమును (ఉపదీప్యవిరోధములేనందున) నివ

రింపలేదు. కనుక ప్రార్థనఫలముగ కర్తమునకు జ్ఞానముతో నిరోధములేదు. అనారబ్ధఫలములగు సంచితాగామికర్తములకు అకర్తాత్వ తత్త్వజ్ఞానముతో నిరోధముండుటవలన కర్తస్వభావము నివర్తించగానే ఆశ్రయాభావము వలన ఆగామిసంచితకర్తములు నశించుచుగాన సంచితాగామిలకు జ్ఞానముతో సహస్థితి సంభవింపదు. ప్రార్థనభోగము జ్ఞానముతోడనే పుట్టుటచే నిరోధము లేనిదై సహస్థితిని పొందియుండును. అని యీమూఁడింటికి నిట్టిభేదము కలదు.

ప్ర. ఉపదేశవిరోధమన నేమి?

ఉ. తాను దేని నాశ్రయించి పుట్టినదో దానినే బాధించుట. ప్రార్థకర్తమువలనఁ గలిగిన జ్ఞానము భవకారణముగ ప్రార్థమును బాధించుట. అది యిచట లేదు. ౪

అవ. జ్ఞానికిసయితము దేహారంభక కర్తజన్యముగు ఫలభోగముండెనేని యెన్నఁదైనను దేహాత్మాభిమానము సంభవించుటవలన దానినుండి పుట్టిన దురితప్రతిబంధవశమున మోక్షప్రతిబంధమును నుండునందు వేని అది సరికాదని నిరూపించుట.

మూ. దేహాత్మజ్ఞానవత్ జ్ఞానందేహాత్మజ్ఞానబాధకమ్,
ఆత్మనేవ భవేద్యస్య స నేచ్ఛన్నపి ముచ్యతే.
తత స్సర్వమిదం సిద్ధం ప్రయోగోఽస్మాభిరీరితః. ౫౪

తా. వివేకరహితుడగు ప్రాకృతునకు దేహమందు నేను మనుష్యుడనను జ్ఞానము నిస్సంశయముగ నుండునట్లు దేహాద్యహంకారపర్యంతకూటమునకు సాక్షీయగు ముఖ్యాత్మయందు “బ్రహ్మైవాహమసి” అనుజ్ఞానము సంశయవిపర్యయములులేక దృఢముగనుండు. వాఁడు తొరకున్నను దేహాత్మ

జ్ఞానమును బాధించెడి స్వరూపజ్ఞానమహిమవలన ననరరాశిని గోటమిటి
ముక్తిని ముఖ్యముగ బొందును. సద్గురుప్రసాదమున ఆత్మతత్త్వసాక్షా
త్కారముగలవానికి మోక్షము ప్రతిబంధరహితముగ సిద్ధించునని భావము.
ఇందుకు “భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్చిన్యంతే సర్వసంశయాః, తీయంతే చాస్య
కర్తాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే” యీ మొదలగు శ్లోతులును, “బీజాన్యగున్య
పదగ్ధాని న రోహంతి యథా పునః, జ్ఞానదగ్ధైస్తథా క్షేణైర్నాత్మాసంబధ్యతే
పునః. యథా పర్వతమాదీప్తం నాశ్రయంతి మృగద్విజాః, తద్వద్బ్రహ్మవిదో
దోషా నాశ్రయంతే కదాచన. మంత్రోషధబలైర్యద్వజ్జీర్యతే భక్షితం విషం,
తద్వత్సర్వాణి కర్తాణి జీర్యంతే జ్ఞానినః క్షణాత్.” అను శ్లోతులును
ప్రమాణములు. వీనికర్థము:—పరమాత్మసాక్షాత్కారముగలవానికి సర్వా
నర్థకారణమగు ఆహంకారచిదాత్మలక్ష్మకృపాపమగు గ్రంథి విడిపోగా
ఆత్మ దేహాదికముకంటె వేరగునా కాదా? దేహముకంటె వేరైనను కర్మ
త్వాదిధర్మములు ఆత్మకుఁ గలవా లేవా? కర్మత్వాదిధర్మములు లేకున్నను
ఆత్మకు బ్రహ్మముతో భేదమున్నదా లేదా? భేదములేకున్నను కేవలజ్ఞానమే
ముక్తిసాధనమా? లేక కర్మసహితజ్ఞానము ముక్తిసాధనమా? ఈ మొదలగు సం
శయములు, సూర్యోదయముకాగా మంచువిడినట్లు విడిపోవును. స్వ.
వేచిన గింజలు మొలపనివిధమున జ్ఞానదగ్ధమగు క్షేణము లాత్మకంటవు. మొం
డుగ మంచుచున్న కొండదరికి పక్షిమృగసంఘము చేరనట్లు బ్రహ్మవేత్తను
దోషములు చేరవు. మంత్రోషధబలముచే మ్రింగిన విషమైనను జీర్ణమగునట్లు
బ్రహ్మవేత్త ఆభాసరూపముగఁజేయు కర్మములు వీనిని బాధింపక తామే
క్షీణించును. జ్ఞానికి ప్రార్థకర్మమువలన ప్రతిబంధము లేదనియు, ఆకర్మ
సంక్షేపములేదనియు శ్రుతిస్మృతులు ఘోషించుచున్నవి. యుక్తియుం
బెప్పబడెను.

1 ప్ర. కర్మకు ఆభాసరూపమేది?

ఉ. యోగులు “యజ్ఞాద్యధికారము నాకేకలదు, నేను శ్రోత్రియుం
డను, యజ్ఞము చేయుచున్నాను. నాకు స్వర్గభోగము లభించును,” అను
దృఢాభిమానముతోఁ గర్తమును జేయుదురు. కర్తృత్వమధ్యనున్నపుడు జ్ఞాని
ఆశ్రమోచిత కర్తములను “నేను చేయుచున్నా”నను అహంకారగ్రంథి
లేకయే చేయును. ఎట్లనఁగా వెట్టికి పెట్టిన కూలివాఁడు కర్తమందు పట్టు
దలలేకయే చేయును. మఱియు, పరపురుషునిపొందు గోరెడి వనిత గృహ
కృత్యములను పట్టుదలలేక పరపురుషసంగముఖమునే అభిలషించుచు చేయు
చుండును. ఇట్లు పరబ్రహ్మనందనుఖరుచి యెఱింగినయోగి కర్తములను
అహంకారరహితముగఁ జేయుచున్నను నిమిషమైనను పరబ్రహ్మనందనుఖ
మును మఱువఁడు. ఇందుకు “పరబ్రహ్మరసో యోగీ సంసారమనువర్తతే, పర
పురుషరతా నారీ భర్తారమనువర్తతే,” అను స్మృతి ప్రమాణము. కావున
బ్రహ్మవేత్తచేయు కర్తము దగ్ధపటమువలె ఆభాసమాత్రమేకాని కార్య
కారికాదు.

ఇది తత్త్వజ్ఞానప్రకరణము.

ప్రకరణము.]

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్యోతికప్రబంధము - పంచమ ప్రకరణము.

౫. బుద్ధ్యపరాధప్రకరణము.

అవ. ఇదివఱకుఁ జెప్పిన శ్రుతిస్మృతియుక్తులచే బ్రహ్మ తైక్కజ్ఞానము మోక్షసాధనమైయుండఁగా అందఱును పరమ పురుషార్థమును గోరువారైనను “అహం బ్రహ్మసి” అని ఆత్మరూపమునేల గ్రహింపరు? అను శంక కుత్తరము.—

మూ. మూత్రాశంకో యథోదంకో నాగ్రహీదమృతం యథా, కర్తనాశభయాజ్ఞంతో రాత్తజ్ఞానాగ్రహస్తథా. ౧

తా. ఇచట నొకగాధ కలదు:—ఉదంకుడను నొకఋషి తపస్సు చే శ్రీమహావిష్ణువును భక్తితో నారాధించి సంతృప్తుడగు నామహావిష్ణువును దేవతలచే రక్షింపఁబడు నమృతమునిమ్మని కోరఁగా విష్ణుమూర్తి యీఉదంకున కమృతమిమ్మని దేవేంద్రునితో నుడివెను. అప్పుడింద్రుఁడు దేవతా భోజనమగునమృతము నీనరునకేల యివ్వవలెనను నసూయతో విష్ణుజ్ఞాపా

లకుఁడగుచునే చండాళవేషముదాల్చి, అమృతకలశమును పొత్తికడుపుక్రింద నుంచుకొని ఉదంకునకు సత్యమైన అమృతమునే యియ్యనారంభించెను. ఉదంకుఁ డాయమృతము సత్యమైనదైనప్పటికి చండాలుని మూత్రమును శంకతోను జాతిభ్రంశభయముతోను తనకమృతమక్కరలేదని నిరాకరించెను. ఉదంకునికి అమృతమందు వాంఛలేనట్లు అజ్ఞానావృతజంతువునకు స్వాశ్రమోచితకర్త నశించునేమోయను భయమువలన ఆత్మజానమందు ఆదరము కలుగదు.

1 ప్ర. కర్తనాశమగు ననుభయ మెట్లు కలుగును?

ఉ. విహితకర్తముల చేయక మానినయెడల వర్ణాశ్రమోచితమగు కర్త నశించునేమోయను భయము గలుగును.

2 ప్ర. ఆత్మస్వరూపమును గ్రహింపకపోవుటకుఁ గారణము తెల్పి?

ఉ. సదార్థస్వరూపము తెలియకపోవుటయు, విపరీతజ్ఞానమును, వేదప్రోక్తాత్మస్వరూపమును గ్రహింపకపోవుటకుఁ గారణములు.

అవ. దృష్టాంతమందు దేవేంద్రుఁడు చండాళవేషము తోనుండుట, అమృతమును మూత్రాశయస్థానమందుంచుట, అనునివి జాత్యంతరము మూత్రమునను భ్రమనుబుట్టించుటచే నమృతమును గ్రహింపకపోవుటకు హేతువులుగనున్నవి. ఆప్రకారము బ్రహ్మభూతమగు ఆత్మను దెలియకపోవుటకుఁ దగిన భ్రమకారణములేదు అను శంక కు త్తరము.—

మూ. బుద్ధిస్థ శ్చలతీవాత్తా ధ్యాయతీవ చ దృశ్యతే,

నౌగతస్య యథా వృక్షౌ స్తద్వత్సంసారవిభ్రమః. ౨

తా. అనాద్యవిద్యచే స్వాత్మయందభ్యస్తమగు లింగశరీరమందు నేనను అభిమానముతోఁ గూడిన యాత్మ లింగశరీరసంజగల బుద్ధి చలించుచుండఁగా తాను చలించుచున్నట్లు తోఁచుచుగాని నిష్క్రియమగు ఆత్మ నాస్తవముగఁ జలింపదు. ఆబుద్ధి నిశ్చలమై ధ్యానించుచుండఁగా ఆత్మ నిశ్చలమై ధ్యానించుచున్నట్లు తోఁచును, కాని వాస్తవముగ ధ్యానింపదు. చలనములేదేని తత్ప్రతియోగియగు నిశ్చలత్వముంగలుగదు. అనేకవికారములు గల బుద్ధితో ఆత్మకు తాదాత్మ్యముండుటవలన నట్టి వివేకములేని యవస్థ యందు నేను సంసారినను విపరీతనిశ్చయరూపదోషముండుటవలన లోకులు శ్రుత్యుక్తమగు బ్రహ్మభావమును గ్రహింపలేరు. పడవ నడచుచుండఁగా పడవలోనున్నవానికి తీరమందుండు వృక్షములు చలించునట్లు విపరీతముగఁ దోఁచును. ఇట్లే బుద్ధిచలనాదికము ఆత్మయందు అజ్ఞానమువలన నారోపింపఁబడును.

అవ. పైనిజెప్పిన దృష్టాంతయు క్తమగు నర్థమును విశదపఱచుచున్నారః—

మూ. నౌస్థస్య ప్రాతిలోమ్యేన నగానాం గమనం యథా,
ఆత్మన స్సంస్మృతి స్తద్వద్ధ్యాయతీవేతి హి శ్రుతిః. 3

తా. నీటిలో నావ నడచుచుండఁగా పడవలోనున్నవానికి నదియొడ్డున నుండు వృక్షములు కదలుచున్నట్లు యెట్లు తోఁచునో, అట్లే ఉపాధికంటె ఆత్మవేఱనెడి వివేకము లేకపోవుటచే, నాసకలవృత్తిసాక్షియు నిర్వికారుఁడు నగు ఆత్మకు సంసారమున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఇచట, “స సమానస్సన్నభౌ లోకావసుసంచరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ.” అను శ్రుతి ప్రమాణము.

అవ. చెప్పిన దృష్టాంతానుగుణముగ దాఠాంతికమును
విశదపఱచుచు ఉదాహరింపఁబడిన శ్రుతియొక్క అర్థమును
చెప్పుచున్నాను:—

మూ. చైతన్యప్రతిబింబేన వ్యాప్తో బోధో హి జాయతే,
బుద్ధే శృద్ధాదిభిర్భాసస్తేన మోముహ్యతే జగత్. ౪

తా. జడమగు బుద్ధియందు చైతన్యము ప్రతిబింబించుటవలన బుద్ధికి
విషయస్ఫూర్తి కలుగును. చిదాభాసవిశిష్టబుద్ధికే జ్ఞానమని పేరు. “చిదా
భాసాంతధీవృత్తిః జ్ఞానం” అని విద్యారణ్యవచనము. ఈ బుద్ధివలన దేహాది
విషయములు భాసించును. ఈ బుద్ధివృత్తియందే యిట్లు చైతన్యమును,
దేహాదివిషయములును భాసింపుచుండఁగా, చిజడములగు నీ రెండింటికిని
వాస్తవమగు సంశ్లేషము లేకున్నను ఉన్నట్లు తోచుటవలన, పడవలో
గూర్చుండినవాఁడు పడవ నడచుచున్నట్లు తెలిసికొనలేక ఒడ్డున కదలకుండ
నుండు చెట్లు వెనుకకుఁ బోవుచున్నట్లు తలంచుకొని, చిదాత్మ తనకు
ఉపాధియగు బుద్ధితో తాదాత్మ్యమును బొంది వివేచనచేయమిచే
నాబుద్ధివికారములను తనయందు ఆరోపించుకొనును. ఈ యర్థమే
“ధ్యాయతీవ”యను శ్రుతియందుఁగల “ఇవ” శబ్దముచే సూచింపఁబడెను.
కనుక ఆత్మకు సంసారధర్మములు బౌపాధికములేకాని వాస్తవములుకావని
భావము. ౪

అవ. సంసారాధ్యాసమునకు అవివేకమే కారణమగుట
వలనపదార్థవివేచనముచేయువానికి “తత్త్వమసి” త్యాదివ్యాకృ
విచారణమువలన “అహం బ్రహ్మసి” అను ధీవృత్తి కలు

గఁగా ముక్తి సులభముకనుక ముముక్షువు పదార్థవివేచన మును తప్పక చేయవలయునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. చైతన్యభాస్యతాఽహమస్తాదర్థ్యం చ తదస్య యత్,
ఇదమంశప్రహణే న పర స్సోఽనుభవో భవేత్. ౫

తా. జడమగు అహంకారము చైతన్యముచేత భాసింపఁబడుచు ఆత్మకుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వాదివ్యవహారమును నిర్వహించుచు ఇదమనిద మాత్మకమగుచుండఁగా ఇదమంశపరిత్యాగమువలన సర్వోత్తరమగు వా క్యార్థజన్యానుభవము స్ఫురించును.

1 ప్ర. 'అహం' అని భాసించునపుడు ఇదమంశమే స్ఫురించదు. కనుక ఇదమంశపరిత్యాగమెట్లు ఉపపన్నమగును ?

ఉ. సమాధిసుష్మప్రమూర్తలందు ఆత్మ భాసించుచున్నను, అహం కారము భాసింపనందున అహంకారము అనాత్మయని నిశ్చయింపఁబడినందున జాగరితాదులందు ఇదిగోయని గోచరింపకున్నను ఆయహంకారము చైత న్యావభాస్యమగుటవలన ఇదమంశముకలదియే. అనాత్మలక్షణమగు నిద మంశమును విడువఁగా బ్రహ్మత్వానుభవము సిద్ధించును. ౫

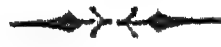
ఇది బుద్ధ్యపరాధప్రకరణము.

శ్రీః.

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోక ప్రబంధము - షష్ఠ ప్రకరణము.

౬. విశేషాపొహప్రకరణము.

అవ. పదార్థవివేకముగలవానికి వాక్యార్థవిచారము వలన “అహం బ్రహ్మ” అనుజ్ఞానము కలుగునని చెప్పబడెను. అందులో “అహం” అను పదమందు ఇదమంశసు వదలఁగా సాక్షితత్వము శోధింపనగునని సూక్ష్మముగఁ జెప్పిన యంశమునే మందాధికారులం దనుగ్రహబుద్ధితో విశదముగ పదార్థ శోధనము చేయునుపాయ మీప్రకరణమందు నిరూపింపఁ బడుచున్నది:—

మూ. చిత్వా త్యక్తేన హస్తేన స్వయం నాత్మా విశిష్యతే,
తథా శిష్టేన సర్వేణ యేన యేన విశేష్యతే. ౧

తా. లోకములో చేతిని నటికివేయఁగా మునుపటివలె పురుషుఁడు హస్తవంతుఁడని పిలువఁబడఁడు. అట్లే పూర్వము చిక్కినవాఁడు, బలిసినవాఁడు,

నల్లనివాడు, మనుష్యుడు, శ్రోత్రియుడు, వక్త, జ్ఞాని, సుఖి, యీ మొదలగు విశేషణములుగలవాడైనను శ్రీ సద్గురుకటాక్షమున శ్రుతి యుక్త్యనుభవమువలన దేహతాదాత్మ్యాభిమానము తొలగఁగనే ఆ కృశత్వ పీవరత్వనీలత్వ నరత్వశ్రోత్రియత్వాది విశేషణములు నఱకఁబడిన హస్తము వలె లేకున్నను, నఱకఁబడని పాదమువలె నిలిచియున్నను జ్ఞానవంతునకు సంబంధించవు. అనఁగా చిత్స్వరూపుడగు జ్ఞాని నేను పాదాదులుగలవాడను, మనుష్యుడను, నల్లనివాడను, శ్రోత్రియుడను అను నీ మొదలగు అభిమానమును వదలవలెనని భావము.

అవ. స్థూలదేహమందుండెడి కృశత్వనీలత్వాదిధర్మములు సూక్ష్మదేహమందుండెడి కామక్రోధజ్ఞానాదులు ఆత్మకు లేనందున ఆత్మ యాయాధర్మపుతస్కారముగ భావింపఁదగదనిచెప్పిన యర్థమునే అనువదించి ఫలితమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. తస్మాత్త్వక్తేన హస్తేన తుల్యం సర్వం విశేషణమ్,
అనాత్మత్వేన తస్మాజ్ఞో ముక్త స్సర్వైర్విశేషణైః. ౨

తా. స్థూలసూక్ష్మదేహసంబద్ధములగు స్థూలనీలత్వకామక్రోధాదివిశేషణములన్నియు జడములగుటచే నఱికి విడువఁబడిన తనహస్తమువలెనే తాను తాను కాఁడు. కావున చిత్స్వరూపమును దృఢముగ అనుసంధానముచేయుచు దేహత్వబుద్ధిలేనిజ్ఞాని పైనిచెప్పినవిధమున కృశుడు, నల్లనివాడు, జ్ఞాని, మున్నగు విశేషణరహితుఁడును, చిత్స్వరూపుఁడైన ప్రకాశించునని భావము.

అవ. వియోగము సంయోగపూర్వకము. 'మాగోవు నకుఁ గొమ్ములు లేవు' అనవచ్చును. కాని, 'మా కుక్కకుఁ

గొమ్ములు లేవు,' అనరాదు. కనుక అనాత్మ దేహధర్మము
లగు కృశత్వాదులు ఆత్మకు లేవనుట యెట్లు? అను శంక
కు త్తరము:—

మూ. విశేషణమిదం సర్వం సాధ్వలంకరణం యథా,
అవిద్యాధ్యాసత స్సర్వం జ్ఞాత ఆత్మన్యసద్భవేత్. 3

తా. స్థూలదేహమునకే శోభావహములగు కటకకంకణాదులు అలం
కారములగుచు ఆత్మకు అలంకారములు కానియట్లు, స్థూలదేహధర్మములగు
కృశత్వాదులు ఆత్మధర్మములని చెప్పట దేహత్వాభిమానమువలననే కలిగెను.
ఈ యభిమానబాధకమగు చిదాత్మజ్ఞానము ఉదయింపఁగ నే యీ నీలత్వాది
విశేషణములు వ్యర్థములే యగును. 3

అవ. ఆత్మ తెలియఁబడఁగా అనుటచేత ఆత్మ జ్ఞేయ
మగును. జ్ఞేయత్వముకూడ కృశత్వాదికములవలె అనాత్మ
ధర్మమేకనుక చైతన్యమును అనాత్మయే యగునను శంక
కు త్తరము:—

మూ. జ్ఞాతై వాత్మా సదా గ్రాహ్యోజ్ఞేయముత్సృజ్య కేవలః,
అహమిత్యపి యద్గ్రాహ్యం వ్యపేతాంగసమం హి తత్. 4

తా. తెలియఁబడఁదగినయంశమును అహంకారమును పరిత్యజించి
జ్ఞాతృత్వమును విశేషణరహితమగు జ్ఞాతయే ఆత్మయని నిశ్చయింపవలెను.
వివేకముగలవాఁడు జ్ఞాతృత్వాదిధర్మోపలక్షితమగు చింతాత్రమును అలుప్త
ప్రకాశస్వభావముగలదగుటచే సర్వానుసూతవస్తువైన ఆత్మనుగా నిశ్చ
యించును. “అహమ్” అని తెలియఁబడుటచే నీజాత ఆత్మ యెట్లు కాఁదగు

నందువేని వినుము. దేహాదికమందు “అహమ్” అని తెలియఁబడు అహంకారము ఆత్మకాక కోసిపారవేయఁబడిన హస్తమువంటిదే యగును.

ప్ర. అహమ్మనునది ఆత్మ యేల కానేరదు?

ఉ. అహమ్మనునది అహంకారము. ఇది జాగ్రత్స్వప్నములందే కలదుకాని సుషుప్తియందు లేనందున నిది దృశ్యమై అనాత్మయగునుగాని ఆత్మ కానేరదు. ౪

అవ. అహంప్రత్యయగోచరము కాకుండ చక్షురాది కమునకు అవిషయమగు ఆత్మకలదా యనియెడి ముగ్ధశంకను దృష్టాంతముచే నిరాకరించుచు ఆత్మ అన్యోపేక్ష లేకయే సిద్ధించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. యావాక్స్యాదిదమంశోయస్సస్వతోఽన్యోవిశేషణమ్,
విశేషప్రక్షయో యత్ర సిద్ధో జ్ఞ శ్చిత్తగు ర్యథా. ౫

తా. లోకములో దేవదత్తుఁడు చిత్రముగఁ బలుకువాఁడు అను వాక్యమందున్న చిత్రవచనరూపవిశేషణముకంటె భిన్నమగు దేవదత్తుఁడు విశేషణనిరపేక్షుడై పూర్వమందున్నవిధమున “అహమ్” అని చిత్తుచేఁ దెలియఁబడుచున్న అహంకారము ‘నా యహంకారమువలన అప్పుడాపసి బిడ్డను కొట్టినాను’ ఈమొదలగు వ్యవహారహేతువగుచు (అహంకారవంతుఁడగు) ఏప్రత్యగాత్మయందు విశేషణముగ భాసించుచుండునో ఆప్రత్యగాత్మ విశేషణమగుఅహంకారాదికముకంటె నన్యుఁడును సుషుప్త్యాదికమందు అహంకారాభ్యవిశేషణరహితుఁడునగుచు బాహ్యపదార్థజ్ఞానమునకు “అహంజానామి” అను అహంకారముయొక్క అపేక్షకలుగునట్టి అహంకారోత్పత్తికంటె పూర్వమందును నుండుటచే అహంకారాపేక్ష లేకయే స్వతస్సిద్ధుఁడగును. విశేషణముగ భాసించెడి అహంకారము అనాత్మయే. ౫

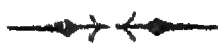
అవ. “అహమ్” అనునది అనాత్మయగు నేని “అహం బ్రహ్మ” అను తాదాత్మ్యశ్రుతి యెట్లు తగియుండునను శంకను అధ్యస్తాహంకారమునకు మూలమగు అవిద్యను నిర్మూలించుటకై “అహంబ్రహ్మాస్మి” అను శ్రుతి ప్రవర్తించెను గాని అహంకారము ఆత్మయని బోధించుటకై ప్రవర్తించలేదని పరిహరించుచున్నారు:—

మూ. ఇదమంశోఽహమిత్యేత త్యాజ్యో నాత్మేతి పండితైః,
అహం బ్రహ్మాతి శిష్టాంశో భూతపూర్వగ తీర్థవేత్.౬

తా. “అహం” అని అహంకారము భాసించునపుడు దృశ్యమగు ‘నా యహంకారమనెడి’ ఇదమంశము ఆత్మకాదని బుద్ధిమంతులచే విడువబడవలెను.

ఇట్లు అహంపదము విడువబడగా “అహం బ్రహ్మ” అను శ్రుతి యెట్లు నిర్దేశింపబడుననగా అహంశబ్దమునకు వాచ్యార్థము అహంకారము, లక్ష్యార్థము ప్రత్యగాత్మ యని రెండర్థములు ముఖ్యార్థమగు అహంకారమును పరిహరించి “అహం బ్రహ్మ” అనుచోట లక్ష్యార్థమగు ప్రత్యగాత్మను గ్రహింపవలెను. అహమను ప్రత్యయము పూర్వముకలిగిన సాధారణజ్ఞానమువలె భాసించుచున్నను, విమర్శించునపుడు ముఖ్యార్థము విడువబడి లక్ష్యప్రత్యగాత్మనే గ్రహించవలెనని భావము. శ్రోతృహితైషిణియగు శ్రుతి, తల్లి పిల్లల క్షేమముచుగోరి చెప్పినమాటను మనస్సున నాటుటకై తిరిగితిరిగి చెప్పనట్లు చెప్పటచే నిచట పునరుక్తిశంక కవకాశములేదు. ౬

ఇది విశేషాపోహ ప్రకరణము.

ప్రకరణము.]

శ్రీః.

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోక ప్రబంధము - సప్తమ ప్రకరణము.

2. బుద్ధ్యరూఢ ప్రకరణము.

అవ. ఇట్లు అన్వయవ్యతిరేకములచే పదార్థశోధనచేసిన వానికి వాక్యార్థజ్ఞానము గలుగునని ఉపపత్తితో నిశ్చయింపఁ బడిన యర్థమును స్వానుభవబలమున స్పష్టముచేయుటకై యీ ప్రకరణ మారంభింపఁబడుచున్నది:—

మూ. బుద్ధ్యరూఢం సదా సర్వం దృశ్యతే యత్ర తత్ర వా,
మయా తస్మాత్ పరం బ్రహ్మ సర్వజ్ఞశాస్త్రి సర్వగః. ౧

తా. ఏఅధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవలక్షణమగు సకలప్రపంచము జాగ్రత్స్వప్నములందైనను ఇహపరలోకములందైనను ప్రత్యక్షాదిప్రమాణముల వలనను శాస్త్రమువలనను దెలియఁబడుచున్నదో అదియంతయు నాచే నెప్పుడును బుద్ధివృత్తిసహితముగనే దెలియఁబడుచున్నది. కావున సర్వదృశ్య

విలక్షణమగు నేను సర్వార్థప్రకాశకుఁడును పరిచ్ఛేదరహితుఁడునునగు పరమాత్మను.

1. అధ్యాత్మాదులెవ్వి?

ఉ. శరీరమందుండు కామాదులు అధ్యాత్మము, భూతములందుండు శబ్దాదులు అధిభూతము, దేవతలందుండు సత్యసంకల్పాదులు అధిదైవము.

2 ప్ర. బుద్ధివృత్తిసహితమై ప్రకాశించు పదార్థములకంటె ఆత్మ విలక్షణమగుట యెట్లు?

ఉ. 'ఆ. తరములైన భూతసంఘంబులందెల్ల
నక్షరస్వరూపుడై వెలుంగు
సకలబుద్ధివృత్తి సాక్షీసూక్ష్మాత్మ న
స్పందబోధఘను ముకుందుఁ గొలుతు.'

అను భీష్మవాక్యము ప్రమాణము.

అవ. ఆత్మ సర్వజ్ఞుఁడగు నేని యొకనికిఁ గలిగిన తల్పంపు మఱియొకనికిఁ దెలియవలెను. అట్లు తెలియఁబడకఁ బోవుట చేత ఆత్మ సర్వజ్ఞుఁడును సర్వప్రకాశకుఁడును గాఁజాలఁడు, అను శంక కు త్తరము:—

మూ. యథాఽఽత్మ బుద్ధి చారాణాం సాక్షీ తద్వత్పరేష్వపి,
నైవాపోధుం న వా దాతుం శక్యస్తస్మాత్పరో
హ్యహమ్.

తా. తనబుద్ధికి గోచరములగు అధ్యాత్మాధిదైవస్థూలసూక్ష్మదేహాదులకు తా సాక్షియైనట్లు పరదేహములందును అహంపదలత్యైర్థమగు తాను సాక్షియై భాసించుటచే ఆత్మ లేఁడనికాని, దీనిని చూడలేఁడనికాని నిరాకరించుటకు శక్యముకానందునను, జ్ఞానముచేఁగాని క్రియచేఁగాని ప్రకా

శింపఁజేయుటకును పుట్టించుటకును, పరిహరించుటకును శక్యముకానందునను గ్రాహ్యగ్రాహకాదిప్రపంచవిలక్షణము గనుక అహమనఁగా లక్ష్యార్థమగు పరమాత్మయే యని తాత్పర్యము.

ప్ర. ప్రతిదేహమందు సాక్షివేఱుగ లేఁడా?

ఉ. సాక్షి భేదమగుటకు ప్రమాణములేదు. ఏలయనఁగా “మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం, మయి సర్వం లయం యాతి తస్మాదద్వయమస్మ్యహమ్” అను శ్రుతిదృశ్యమునకు భేదమున్నను దృశ్యమంతకు సాక్షి యొక్కఁడే యని ఘోషించుచున్నది.

అవ. సర్వము బుద్ధ్యారూఢమై తేత్రజ్ఞునిచే ప్రకాశింపఁ జేయఁబడెనేని దర్శనక్రియకు కర్తయగు ఆత్మకు వికారిత్వము మొదలగు దోషములు సంభవింపఁగా అనాత్మత్వము సంభవించునను శంకకు త్తరము:—

మూ. వికారిత్వమశుద్ధత్వం భౌతికత్వం న చాత్మనః,
అశేషబుద్ధిసాక్షిత్వాద్బుద్ధివచ్చాల్పవేదనా.

3

తా. బుద్ధివలె సావయవముకాక సర్వవికారసాక్షియగు ఆత్మకు వికారములేదు. వికారము లేనందున గుణ్యక్రియలుగలసకలవస్తువులకు సాక్షియగు ఆత్మకు క్రియవలనఁగలుగు దోషాదिसంబంధములేదు. రూపాదికములేని ఆత్మ భూతకార్యమునుగాదు. సకలబుద్ధివృత్తివికారసాక్షియగు ఆత్మకు బుద్ధికివలె బుద్ధితత్వంసర్వములందు గోచరించెడి అల్పవేదనయు లేదు.

3

అవ. ఇట్లు వికారరహితుడైన ఆత్మ సర్వార్థప్రకాశకుఁ డెట్లుగును? అను శంకను నిరాకరించుచు, నిర్వికారా

త్తయే సర్వప్రకాశకుడగు నను లోకప్రసిద్ధ దృష్టాంతముతో నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. మణౌ ప్రకాశ్యతే యద్వప్రకృద్భ్యా కారణాఽఽత పీ,
మయి సంవృశ్యతే సర్వమాతపేనేవ తన్తయా. ౪

తా. ఎండ యున్నపుడే స్ఫటికమందు జపాకుసుమముయొక్క యెరుపు భాసించును. ఇట్లు సూర్యతపమువంటి ష్టేత్రజ్ఞులేజున్న ప్రకాశించునపుడే స్ఫటికసదృశస్వచ్ఛబుద్ధియందు జపాకుసుమారుణ్యతుల్యమగు దృశ్యప్రపంచమంతయు భాసించును. కాని, చైతన్యభాసము లేదేని గోడవలె జడమగు బుద్ధియందు విశ్వము ప్రకాశింపదు. ఆతపమువలె నిష్ప్రకంపమగు ష్టేత్రజ్ఞునిచేతనే సర్వము ప్రకాశించును. ఈ ష్టేత్రజ్ఞునకు బుద్ధివలె వికారములేదు. జడమగు బుద్ధి సర్వమును దెలియలేదు. కేవలచైతన్యము విషయవిశేషాకారమును సంపాదింప లేనందున బుద్ధికల్పన వ్యర్థమునుకాదు. ౪

అవ. ఇపుడు ప్రత్యేగాత్మ, అద్వితీయము, శుద్ధమునని, విశదపఱచుచున్నారు:—

మూ. బుద్ధౌ దృశ్యం భవేద్బుద్ధౌ సత్యాం నాస్తి వివర్యయే,
ద్రష్టా యస్తాత్సదా ద్రష్టా తస్మాద్ద్వైతం న విద్యతే. ౫

తా. జాగ్రదాద్యవస్థలందు స్వావిద్యాధ్యస్తమగు బుద్ధి భాసించుచుండగా ద్వైతజగత్తు భాసించుచుండును. సుషుప్త్యాదికమందు బుద్ధి లీనమగుటచే జగత్తు భాసింపదు. జడము తెలియఁబడకయున్నదని చెప్పటకు ప్రమాణములేదు. సాక్షియగు ఆత్మ సకలావస్థలందును చూచుచునే యుండును. దృశ్యమగు పదార్థము మఱియొకయవస్థయందులేక స్వస్వావస్థయందే

యుండును. ద్రష్టయగు ఆత్మ నియమములేక మణులందు సూత్రమువలె
సర్వావస్థలందు అనుస్మృతమై యుండును. సద్వస్తువునకు ప్రకాశలోపము
లేదు, ప్రకాశలోపముగలది సద్వస్తువుకాదు, కనుక ద్వైతము నిత్యసిద్ధము
కాదు. ప్రత్యేగాత్మకు లోపములేదు. ✽

అవ. ద్వైతము లేనిదగుటవలన చిదాత్మకు తత్సంసర్గ
మువలన నగు అశుద్ధత్వము లేకున్నను విద్యావిద్యలసంబంధ
మువలన నాయశుద్ధత్వము కలుగవచ్చునను శంకరాఁగా,
నీవిద్యావిద్యలు బుద్ధిధర్మములేకాని యివి ఆత్మకు లేవుకనుక
ఆత్మ విద్యావిద్యలవలననైనను అశుద్ధముకాదని— చెప్పు
చున్నారు:—

మూ. అవివేకాత్పరాభావం యథా బుద్ధిరవైత్తథా,
వివేకాత్తు పరాదన్యః స్వయం చాపి న విద్యతే. ౬

తా. బుద్ధి అవిమర్శమువలన సర్వసాక్షియు కూటస్థుడగుపరమాత్మ
లేదని తెలియునట్లు వివేకమువలన పరాత్మకంటె నన్యములేదనియుఁ దెలి
యును, తానుకూడ లేకపోవును.

1 ప్ర. అవివేకమననేమి ?

ఉ. దేహమునకును ఆత్మకును భేదములేదనియు దేహమే ఆత్మయని
యుఁ దలఁచుట.

2 ప్ర. పరమాత్మ యెట్టివాఁడు ?

ఉ. సంసారరహితుఁడు, సర్వసాక్షి, ఆసంగుఁడును.

3 ప్ర. అజ్ఞానమననేమి ?

ఉ. బుద్ధ్యధ్యాసమువలననే చిదాత్మకును భ్రాంతి సంభవించుటచే
చిదాభాససహితమగుబుద్ధియే అజ్ఞానమనబడును.

4 ప్ర. వివేకమననేమి?

ఉ. ఆత్మైతరములగు దృశ్యవస్తువులను నిషేధించి ఆత్మస్వభావమును
నిర్ధారణచేయుట.

5 ప్ర. పరమాత్మనిర్ధారణవలన నేమిఫలము?

ఉ. దీనివలన పరమాత్మకంటె నన్యుడగు జీవుడగులేడు. సర్వమును
ప్రత్యగాత్మయగుటవలన తనకు (బుద్ధికి) నిదానమగు అవిద్యతోఁగూడ
సాభాసబుద్ధియు లేదు. కావున భ్రాంతిసమ్యక్జ్ఞానములు విద్యావిద్యాస్వరూ
పములు బుద్ధ్యధీనములగుటచే ఆత్మకు అశుద్ధి లేకమును లేదు.

ఇది బుద్ధ్యారూఢప్రకరణము.

ప్రకరణము.]

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము-పంచమప్రకరణము.

౮. మతివిలాపనప్రకరణము.

అవ. విద్యావిద్యలు బుద్ధిగతములైనయెడల సాంఖ్య సిద్ధాంతమగును. ఆ సాంఖ్యులు పురుషున కపవర్గమునిమిత్తము జ్ఞానాకారముగను, భోగార్థము అజ్ఞానరూపముగను పరిణమించు బుద్ధియే ప్రకృతియనియు, యిది సకలవికృతి రూపజగత్తునకుఁ గారణమనియు తెలఁతురు. అది సరికాదు. అచేతనమగు బుద్ధి సంకల్పపూర్వకముగ జగత్కారణము కానేరదు. అని పూర్వము స్వానుభవానుసారముగఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మజ్ఞానమునే ఆత్మబుద్ధి సంవాదరూపమగు మఱియొక ప్రకరణముచే దృఢపఱుచుచున్నారు:—

మూ. చితిస్వరూపే స్వత ఏవ మే మతే
రసాదయోగస్తవమోహకారితః,

అతో న కించిత్తవ చేష్టితేన మే
ఫలంభవేత్సర్వవిశేషహానతః.

౧

తా. స్వయంప్రకాశుడగు చిదాత్మకు కర్తృత్వాదికము అవిద్యా కల్పితరాగద్వేషదులవలననే కలిగినది. ఈ యవిద్యాకార్యజాతమంతయు బుద్ధికార్యమేకాని, యిది ఆత్మకేమియు లేదు. “రాగేచ్ఛాసుఖదుఃఖాది బుద్ధౌసత్యాం ప్రవర్తతే, సుఖప్తా నాస్తి తన్నాశాత్ తస్మాద్బుద్ధేస్తు నాత్మ నః,” అని ఆత్మబోధప్రకరణము. బుద్ధికల్పితములగుటచే మిథ్యయగు కర్తృత్వాదికమును బరిత్యజించి ప్రత్యగ్భిక్షాకారముగ నున్ననాకు ఓ బుద్ధీ! నీ వ్యాపారమువలన పుణ్యపాపకృతభేద మేమియును లేదు. ఉపదేశ కాలమగుటచేతఁ జెప్పబడిన నీకు నాకు, గురువు శిష్యుఁడు, సర్వజ్ఞుఁడు కించిద్జ్ఞుఁడు నీ మొదలగు భేదములును మాయికములేకాని వాస్తవములు కావు. ఇట్లు “మాయామయమిదమఖిలం హిత్వా బ్రహ్మపదం ప్రవిశాశు విదిత్వా” అని శ్రీశంకరాచార్యులు.

1 ప్ర. కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికము బుద్ధికల్పితములనుటకు హేతు వేమి?

ఉ. జాగ్రత్స్వప్నావస్థలందు బుద్ధి ప్రకాశించుచుండఁగా దీనిననుసరించి నేను కర్తను భోక్తను అను అభిమానము కలుగుచున్నది. సుఖప్రవస్థయందు ఈబుద్ధి లయించుటచే కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మములుకూడ లయించుచున్నవికనుక కర్తృత్వాదికము బుద్ధిధర్మము లనఁబడుచున్నవి.

2 ప్ర. జ్ఞానికి పుణ్యాపుణ్యలేపము లేదనుటకు ప్రమాణమేమి?

ఉ. “అసంగోహ్యమనాః శుభ్రః” అను శ్రుతి ప్రమాణము.

3 ప్ర. బ్రహ్మలక్షణములను బోధించెడి యాశ్రుతిచేత జ్ఞానికి పుణ్యాపుణ్యసంబంధము లేదని యెట్లు చెప్పవచ్చును?

ఉ. “బ్రహ్మవిద్యైష్టావధవతి” అను శ్రుతిప్రమాణమున ఆత్మజ్ఞాని బ్రహ్మమే యగుటచే నిది యుక్తమే.

4 ప్ర. సర్వజ్ఞుఁ డీశ్వరుఁడనియు, కించిద్జ్ఞుఁడు జీవుఁడనియు పిలువఁ బడుదురుగదా?

ఉ. ఔను నిజమే. ఇచట కించిద్జ్ఞుఁడగు జీవుని శిష్యునిగను, సర్వజ్ఞుఁడగు ఈశ్వరుని గురువుగను భావించి ఉపదేశకాలమున చెప్పబడు చున్నదేకాని ఉపాధిపరిహారముచే జీవేశ్వరులకు ఏక్యమే మహావాక్యము వలనఁ దెలియనగును.

అవ. ఈవ్యాపారముచే సకలవిశేషరహితుఁడనగు నాకు భిన్నఫలమేమియు లేదు, కనుక నీకు శాంతియే తగు నని బుద్ధితో ఆత్మ చెప్పుచున్నారు.—

మూ. విముచ్య మాయామయ కార్యతామిహ
ప్రశాంతి మాయాహ్యసదీహితాత్సదా,
అహం పరంబ్రహ్మ సదావిముక్తవ
త్తథాఽజమేకం ద్వయవర్జితం యతః.

తా. ఓబుద్ధి! మాయామయమగుటచే మిశ్రయగు కార్యజాతమందు ఆశను వదలి నిరర్థకప్రయాసమును మాని విరమింపుము. ఇక్కడ మాయామయము, ‘అసదీహితము’ అనుపదములచే సాంఖ్యమతమగు ప్రకృతి జగత్కారణమునమాట నిరాకరింపఁబడెనని తెలియవలెను. మనస్సు ప్రత్యగాత్మయందు లయించునని చెప్పనేల? “పరేఽవ్యయే సర్వవికీ భవంతి”యను

శ్రుతిప్రకారము, పరబ్రహ్మమందే లయించునని చెప్పరాదా యను శంకకు
సమాధానము:—అద్వితీయుడనగు నాయందు లయించునని చెప్పటచేత
బ్రహ్మమందు ఏకీభవించుటయే కనుక నీశంక కవకాశము లేదు. ‘విముక్త
వదితి’ నేను కాలత్రయమందును పరబ్రహ్మమునే. కావున బంధమోక్షములు
వాస్తవముగ నాకు లేవు. జన్మాదివికారములును లేవు. సజాతీయ విజాతీయ
భేదములును లేవు. అని ‘ఇవశబ్దముచే సూచింపబడెను.

దీనికే మఱియొక తాత్పర్యము—

ఓ బుద్ధి! నీవు మాయకములగు దేహేంద్రియాదులందు నాంధ్రము
విడువుము. జాగ్రదవస్థయందయినను వానినిమిత్రము ప్రవర్తింపక శాంతినిఁ
బొందుము. బుద్ధిరూపమును వదిలి మాయాం + అయ = కారణమగు మాయా
స్వరూపమున నుండుము. ఇహ = నాస్వరూపమగు అంతరంగముననే, అయ =
ప్రవేశించుము. మఱల బుద్ధిరూపకార్యముగ మాటకుము. తప్తాయశిశుండ
మందలి జలబిందువువలె నాచే మ్రొంగఁబడిన నీవు కార్యకారణభావమును
వదిలి నాయందే విలీనమగుము. అనేక బ్రహ్మాండములను మ్రొంగి నిన్ను నలు
దిక్కులఁ ద్రిప్పనట్టి నేను నీచే మ్రొంగఁబడుదునని తలంపకుము. నీకిది భ్రమ
మాత్రమేకాని పరబ్రహ్మమగు నేను నీచేతఁ జలింపఁబడఁదగినవాడను కాను.
“అయమాత్మా బ్రహ్మ”యనెడి శ్రుతి యిటఁ బ్రమాణము. “విముక్తవత్”
అనుచోట వత్ ప్రత్యయము స్వార్థకము. తథా = శ్రుతిచెప్పినది సత్యమే. ౨

అవ. అజత్వాది గుణములుగల బ్రహ్మము నిర్విశేష
మగుటచే నిత్యమైనను దేహాదిసంబంధముగల ఆత్మకు నిత్య
ముక్త బ్రహ్మత్వము ఎటుల సంభవించును? అను శంకకు
సమాధానము:—

మూ. సదా చ భూతేషు సమోఽస్తి కేవలో
యథా చ ఖం సర్వగమక్షరం శివమ్,
నిరంతరం నిష్కలమక్రియం పరం
తతో న మేఽస్తీహ ఫలం తవేహితైః.

3

తా. అవిద్యా తత్కార్యరూపవిశేషములులేని నేను సమస్తభూతములందు ఉపాధికృతభేదములేక ఏకాకారముగ నుండుదును. ఆకాశమునకుపాధులవలననగు భేదము లేదుకదా. ఆకాశమువలె బ్రహ్మమును అంతటను నిండి, నశింపక, నిర్బాధమై నీరంధ్రమై నిరవయవమై నిష్క్రియమై యుండును. కనుక బుద్ధివ్యాపారములచే ఆత్మకు ఫలభేదము లేదు.

అవ. ఓ జీవాత్మా! బ్రహ్మభూతుడవై యున్న నీకు నా(బుద్ధి)చేష్టలచే ఫలభేదము లేకున్నను, నీకు ముఖ్యముగఁగాని అప్రధానముగఁగాని మఱియొక వస్తువుచే నుపయోగము కలుగవచ్చునుగదా యని (ఓ బుద్ధి!) నీతలంపెద్దియు నాయందు సంభవింపదు. అని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అహం మమైకో న తదన్యదిష్యతే
తథా న కస్యోప్యహమస్త్వసంగతః,
అసంగరూపోఽమతో న మే త్వయా
కృతేన కార్యం తవ చావ్యయత్వతః.

౪

తా. సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదరహితుడనై చిత్స్వరూపుడనగు నాకు నాకంటె నితరముగనుండి, నాచే నపేక్షింపఁదగిన వేఱువస్తువొకటియు లేదు. నాకు సంపాదనీయమగు అతిశయమొకటియును లేనం

దున ప్రధానభూతుడగు మఱియొకనికి నేను అంగభూతుడను గాను. లోకములోఁ గింకరాదులు తమకు ద్రవ్యాతిశయము నపేక్షించి ప్రధానమగు నృపాదులకు అంగభూతులై వారల ననుసరింపుచుందురు. కాని పూర్ణుడగు నేనొకరికి అంగభూతుడనుగాను. అసంగుడనైన నాకు ఓబుద్ధి, నీవుచేసినకార్యములవలనఁ బ్రయోజన మేమియును లేదు. ఏపదార్థముతోను సంబంధములేక నిస్సంగమగు నాకసమున్న భూతలమందలి ధూళియంటనియట్లు బుద్ధికృతపుణ్యాపుణ్యకర్తృఫలలేపము ఆత్మకు లేదని భావము. ఇందుకు “అసంగో హ్యమనాః శుభ్రః” అను శ్రుతి ప్రమాణము. ఓమతీ! నీవు నాయందు కల్పించఁబడితివి కనుక జీవునికంటె వేఱగుబుద్ధియే కల్పితమగుచు మిథ్యకాఁగా, ఆబుద్ధివ్యాపారఫలము లెట్లు సత్యములగును? ఓబుద్ధి! నాస్వరూపపరిజ్ఞానము లేనికాలమున కల్పింపఁబడిన నీకు అధిష్ఠానమగు నాస్వరూపముకంటె వేఱగురూపమే లేదు. నీయందుఁ గల్పితమై జీవుడనని పూర్వము వ్యవహరించినను, ఉపాధియగు బుద్ధివిలయమువలన ఆభాసుడై బ్రహ్మభూతుడగు జీవునకు నాతో నభేదమే కనుక రెండువస్తువు లున్నప్పుడు సిద్ధించెడి ఉపకారోపకారకభావము అభేదకాలమున సంభవించదు. కాబట్టి వికల్పములను వదిలి ప్రశాంతవగుము.

1 ప్ర. ఆత్మకు సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదములు లేవని చెప్పితిరి. అవి యెటువంటివి? మఱిదేనికైనను అవి కలవా?

ఉ. ఈభేదములు ఆత్మకు లేకున్నను అన్యమునకుఁ గలవు. ఎట్లన.

(1) ఒక వృక్షమునకు మఱియొకవృక్షముతోఁ గలిగినభేదము సజాతీయభేదము.

(2) వృక్షమునకు శిలతోఁ గలిగినభేదము విజాతీయభేదము.

(3) వృక్షమునకు వత్తపుష్పఫలాదులవలనఁగలిగిన భేదము స్వగత భేదము.

2 ప్ర. ఇట్టిభేద మాత్త కేల లేదు?

ఉ. (1) సమానవస్తువు లేకపోవుటచేత సజాతీయభేదములేదు.

(2) విలక్షణవస్తువంతరము లేకపోవుటచేత విజాతీయభేదము లేదు.

(3) అవయవరాహిత్యమువలన స్వగతభేదము లేదు.

ఈ యర్థమందు “ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ” అను శ్రుతి ప్రమాణము. ౪

అవ. ఇప్పుడు కృతార్థులగు ఆచార్యులు, స్వానుభూత సిద్ధాంతమును బ్రకటించు నీ ప్రకరణమును, దుఃఖసాగరనిమగ్నులగు మానవులందుఁ గరుణచే వారల నుద్ధరించుటకే కాని ఖ్యాతికొఱకుఁ జెప్పట లేదని నిరూపించుచున్నాడు:—

మూ. ఫలే చ హేతౌ చ జనో విషక్తవా

నితిప్రచింత్యాహ మతో విమోక్షణే,

జనస్య సంవాదమిమం ప్రశ్నస్తవాన్

స్వరూపతత్త్వార్థవిబోధకారణమ్.

౫

తా. జనులు కార్యకారణాత్మకమగు సంసారచక్రమందు ప్రసక్తులగుచుందురని యాలోచించి క్లేశబహుళమగు యీసంసారమునుండి జనులకు మోక్షార్థమై స్వరూపతత్త్వార్థబోధహేతువగు నీ యాత్మబుద్ధిసంవాదము నాచే రచింపఁబడెను. అని గ్రంథకర్తయగు శ్రీశంకరాచార్యులు చెప్పిరి.

అవ. ఈ సంవాదమునకు అధ్యస్తబంధమోక్షము సల
మగుటచే ముముక్షువు లవశ్య మీసంవాదమును విమర్శింప
వలయునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సంవాదమేతం యది చింతయన్నరో

విముచ్యతే లజ్ఞానమహాభయాగమాత్,

విముక్తకామశ్చ తథా జనస్సదా

చరత్యశోకస్సమ ఆత్మవిత్సుఖీ.

౬

శ్రద్ధాభవీసంవాదమును విమర్శించునేని మహాభయకారణమగు అజ్ఞా
నమును విడిచి కామశోకరహితుడై ఆత్మజ్ఞానము గలిగి సుఖించును. ౬

ఇది మతివిలాపన ప్రకరణము.

ప్రకరణము.]

ఉపదేశ సాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోక ప్రబంధము - నవమ ప్రకరణము.

౯. సూక్ష్మతావ్యాపితా ప్రకరణము.

అవ. ప్రత్యగాత్మకు మహావాక్యశ్రవణసంజాతజ్ఞానము వలన అజ్ఞాననిరాసపూర్వకముగ ముక్తి చెప్పబడెను. సర్వాంతరమగు ఆ ప్రత్యగాత్మకు నిరతిశయసూక్ష్మత్వవ్యాప్తిత్వములు “యథా చ ఖం” అనుచోట సూచింపబడినవానినే నిరూపించుటకై యీ ప్రకరణ మారంభింపబడుచున్నది:—

మూ. సూక్ష్మతావ్యాపితే జ్ఞేయే గంధాదేరుత్తరోత్తరమ్,
ప్రత్యగాత్తావసానేషు పూర్వపూర్వప్రహాణతః. ౧

తా. జరాయుజములు అండజములు ఉద్భిజ్జములు స్వేదజములుననుచతుర్విధకార్యజాతమందును, వీనికిఁ గారణమగునట్టి భూమి తన కార్యములను గ్రహించునపుడు తాను గ్రహింపబడదు. ఇట్లే భూమికిఁ గారణమగు

జలము స్వకార్యమగు భూమికంటె సూక్ష్మముగను వ్యాపకముగను నుండును. ఇట్లు జలముకంటె నగ్నియు, అగ్నికంటె వాయువును, వాయువుకంటె గగనమును సూక్ష్మము వ్యాపకమును అగును. ఈ గగనాది పంచభూతములును పరమకారణమగు సచ్చిదంశములచే వ్యాప్తమగుటచే సచ్చిత్తులును సూక్ష్మములు వ్యాపకములునై యుండును. ఈసచ్చిత్తులు మఱియొకదానిచే వ్యాప్తములు కానందున నుపాదానరహితములై నిరపేక్షవ్యాపకములై సూక్ష్మతరములై యుండును. ఎట్లనఁగా, సకలదృశ్యజాతము సత్తాస్ఫూర్తులతో నిండి యున్నందునను, దీనికంటె నితరవస్తువు లేనందునను సచ్చిదాత్మకమగు ఆత్మ పరమసూక్ష్మము వ్యాపకమునని నిశ్చయించి యిట్టి లక్ష్యార్థమగు నేను అసంగ కూటస్థాద్వయాత్మనని యెల్లపుడు భావింపవలెను; అని తాత్పర్యము. ఇచట “సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరం నిత్యం తత్త్వమేవ త్వమేవ తత్” అను శ్రుతి ప్రమాణము.

1. ప్ర. సూక్ష్మమనఁగా నేమి?

ఉ. ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచేఁ దెలియరానిది జ్ఞానైకలభ్యము నగునది సూక్ష్మము.

అవ. అధ్యాత్మాధిదై వములు పృథివ్యాదిభూతములును వేటువేటుగ భాసించుచుండఁగా నింతమాత్రాన ఆత్మకు సూక్ష్మత్వవ్యాపకత్వ మెట్లు సిద్ధించును? అను శంక కుత్తరము:—

మూ. శారీరా పృథివీ తావద్యావద్భావో ప్రమాణతః,
అంబ్యాదీని చ తత్త్వాని తావద్ జ్ఞేయాని కృత్స్నశః.

తా. బాహ్యభూతపంచకములూ కార్యములగు భూమిజలాదులకంటె వానికిఁ గారణములగు జలాగ్నాదులు సూక్ష్మతరములు వ్యాపకములు నైనట్లే ఆంతరభూతములలోను మారుతపాపకాదులయొక్క కార్యములగు వహ్నిజలాదులకంటె వానికిఁ గారణములగు వహ్నిమారుతాదులును కార్య భూతములకంటె సూక్ష్మతరములును వ్యాపకములునై యుండును.

1 ప్ర. పంచభూతములకు బాహ్యభ్యంతరములందు సమపరిమాణము వలనఁగలిగెడి లాభమేమి?

ఉ. అధ్యాత్మము, అధిదైవము, అధిభూతము ననెడి భేదముగల పృథివ్యాది భూతములన్నియు అజ్ఞానమువలననే విజృంభించినవగుటవలన ఏక ప్రయత్నముచే ప్రత్యగాత్మయందు ప్రవిలాపనము చేయఁదగును. అంతటను ప్రత్యక్షత్వము అనుసరించియుండుటచే అధ్యాత్మాదిరూపమంతయు ప్రత్యగాత్మమాత్రమే. మృద్వాప్యప్తమగు ఘటశరావాదికమంతయు మృత్తేయగు నట్లు “తద్వాప్యప్తము తద్భిన్నమునుగా ద”ను న్యాయమిచట గ్రహింప వలెను. ఇట్లు అంతట ప్రత్యక్షత్వము నిశ్చయింపఁబడఁగా బాహ్యధ్యాత్మికాదిభేదము స్ఫురింపకపోవుటచే ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మామాత్రమై శేషించును గనుక ఆత్మతత్వజ్ఞానము సుగమము.

అవ. బాహ్యార్థములు లేవేని ఆత్మ ప్రత్యక్కుని సర్వ గతమని యెట్లు చెప్పనగును? ¹ప్రత్యక్కు ²పరాగపేక్ష గలదగుటచే నది దుర్వచము. పరాగర్థములు ³ప్రత్యగాత్మావసానము లనుమాటయు తగదను శంక కుత్తరముగ

1 ప్రత్యక్కు=ఆంతరము. 2 పరాగ్=బాహ్యము. 3 ప్రత్యగాత్మ కంటె వేఱుకాకుండుట.

పూర్వభావములు లేని చింతాత్రమే ప్రత్యగాది శబ్దలక్ష్యార్థ
మగుటవలన లక్ష్యమాణ దశయందు ఆరోపిత బాహ్యార్థా
పేక్ష కలిగినను, ఆత్మస్వరూపము అన్యపేక్ష లేనందున
సర్వము ప్రత్యగాత్మావసానమగుట యుక్తమని సదృష్టాంత
ముగ నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. వాయ్వాదీనాం యథోత్పత్తేః పూర్వం ఖం సర్వగం
తథా, అహమేకః సదా శుద్ధశ్చింతాత్రః సర్వగోఽ
ద్వయః. 3

తా. వాయ్వాగ్నిజలభూములు పుట్టకమునుపు వాని కారణములగు
ఆకాశవాయువహ్నిజలములు స్వస్వకారణాత్మకమున నంతట నిండియున్నట్లు
జగత్సృష్టికంటె పూర్వమందు పరమ కారణము చింతాత్రము నేకమునగు నేను
సర్వమును వ్యాపించియుండుదును. 3

అవ. బ్రహ్మాండ్ర వరుణాదిభేదముచే ననేకాత్మలు
భాసింపుచుండఁగా ఆత్మ యాకాశమువలె నొక్కటి యెట్లు
గును? మఱియు రాగాదిదోష సంసర్గముండఁగా ఆత్మ చింతాత్ర
మెట్లుగును? అను శంకల కు త్తరము:—

మూ. బ్రహ్మాద్యాః స్థావరాంతా యే ప్రాణినో మమ పూః
స్త్రుతాః, కామక్రోధాదయో దోషా జాయేరన్తే
కుతోఽన్యతః. ౪

తా. బ్రహ్మాదిస్థావరాంతజగత్తు నాకు శరీరమేయగును. అగమాపాయ

ములుగల కామక్రోధాదులు నిత్యమగు ఆత్మకు స్వాభావికములు కావు. బుద్ధిధర్మములగు నీకామాదులు దేహాధ్యాసమువలన ఆత్మధర్మములుగఁ దోచినను బుద్ధితోఁగూడ జాగ్రత్స్వప్నములందుఁ గలుగుచు సుషుప్తి యందు లయించుచుండుటచే ఆత్మకు స్వాభావికములు కానేరవు. సర్వ వ్యాపినగు నాకంటె నన్యవస్తువు లేనందున నాకీకామాదు లన్యమునుండియుఁ గలుగ నేరవు.

౪

అవ. సంసారదోషము లనేకములు ప్రత్యక్షముగఁ గనుపించుచుండఁగా ప్రత్యగాత్మ నిర్దుష్టమని యెట్లు చెప్పదగు నను శంకరాఁగా, ఆకాశము నల్లనిదనుమాటవలె నసంగమగు ఆత్మ దోషయుక్తమగుమాట భ్రమయే. కాని వాస్తవముగ దోషయుక్తము కాదని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. భూతదోషైః సదాఽస్పృష్టం సర్వభూతస్థమిశ్వరమ్,
నీలం వ్యోమ యథా బాలో దుష్టం మాంవీక్షతేజనః.

తా. సకలప్రాణులందు ఆత్మగనుండి పాలించుచు ఆభూతదోషముల నంటకభాసించెడి నన్ను బాలు రాకాశము నల్లగనున్నదని చెప్పనట్లు ఆజ్ఞులు నన్ను దోషవంతునిగ నెన్నుదురు.

1 ప్ర. ఈశ్వరునకు దోషములెట్లు కలుగవు?

ఉ. కార్యవికారములు కారణము నంటవు, కావున కార్యోపాధి ధర్మములగు స్థూలత్వాదిధర్మములు ఆత్మనంటక యుండును.

అవ. బ్రహ్మాది స్థావరాంత జగత్తు ఆత్మకు శరీరమనుటను దృఢపఱచుచున్నారు:—

మూ. మచ్చైతన్యావభాస్యత్వాత్సర్వప్రాణిధియాం సదా,

పూర్వమప్రాణినః సర్వే సర్వజ్ఞస్య విపాప్తనః. ౬

తా. సర్వకాలసర్వావస్థలందు సకలజంతుబుద్ధులు జడములగుచు నాచైతన్యముచేతనే భాసింపఁజేయఁబడుటవలన సర్వసాక్షియు సర్వావభాసకుఁడను గనుకనే సకలదృశ్యవస్తునిష్ఠదోషస్పర్శములేని నాకు సకలప్రాణులు శరీరములగును.

1 ప్ర. అనేకకోటి జీవరాసులం దాత్మయొకటిగ నెట్లుండును?

ఉ. బుద్ధివృత్తులకు సాక్షిగ స్వయంప్రకాశమానమగు చైతన్యజ్యోతిస్సే సర్వప్రాణినిష్ఠమగు ఆత్మగనుక, బహుధేనునిష్ఠమగు క్షీరమొకటియేయగునట్లు, అనేకకోటిప్రాణినిష్ఠమగు ఆత్మచైతన్య మొకటియే. ఇందుకు—
“యోఽయం నిజ్ఞానమయః ప్రాణేశు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః” అను శ్రుతిప్రమాణము.

2 ప్ర. ఆత్మ యొకటియగునేని యనేకముగ నెట్లు తోచును?

ఉ. బహుఘటగతజలమందు ప్రతిఫలించిన సూర్యప్రతిబింబము లనేకములయినట్లు తోచినను బింబభూతసూర్యుఁ డొక్కఁడై యుండఁగా ఘటజలప్రతిబింబసంఖ్యమాత్రమున నొక సూర్యున కనేకత్వసంఖ్య సంభవించునట్లు అద్వితీయబ్రహ్మమునకు దేహబుద్ధి ప్రతిబింబభేదమును బట్టియే యనేకత్వము భాసించుచున్నను, ఏకత్వమునకు హానిలేదు. కావున ఏకమగు ఆత్మకు సకలభూతములు శరీరములనుట నిర్వివాదము. ఇందుకు “యస్య

సర్వాణి భూతాని శరీరం యః సర్వాణి భూతాన్యంతరోయమయత్యేషత
ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః" అను శ్రుతి ప్రమాణము. ౬

అవ. అనేక ప్రాణులును తద్బుద్ధులును బ్రకాశించు
చుండఁగా, అద్వైత మెట్లు సిద్ధించుననుశంక కు త్తరమిచ్చు
చున్నారు. గతార్థమైనను మందబుద్ధులుచేయు శంకలకు
మాతవలె పరమ కృపాభువులగు శ్రీ శంకరభగవత్పాదులు
శ్రుతియుక్తి దృష్టాంతపురస్సరముగ తత్సందేహనివృత్తికై
తిరిగితిరిగి బోధించుచుండుటచే నీశాస్త్రమందు పునరుక్తిదో
షము శంకింపఁదగదు.

మూ. జనిమజ్జానవిజ్ఞేయం స్వప్నజ్ఞానవదిష్యతే,
నిత్యం నిర్విషయం జ్ఞానం తస్మాద్వైతం న విద్యతే. ౭

తా. ఏయేవస్తువు పుట్టుకకలిగి జ్ఞానగోచరమై జడమగుచునుండునో
యాయావస్తుజాతమంతయు స్వప్నమందలి వస్తుజాతమువలె జాగ్రదవస్థ
యందును మిథ్యయే. జ్ఞేయపదార్థము సత్తుకానందున జ్ఞానము విషయము
కాక నకలవస్తువినాశసాక్షియై వినాశరహితమై నిత్యమగును. వినాశరహిత
మగు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు స్వప్నతుల్యములగు నశ్వరపదార్థములవలన ద్వైతము
సిద్ధింపదు.

1 ప్ర. భాసించెడి ద్వైతమెట్లు సిద్ధింపదు?

ఉ. ఆరోపితద్వైతముచే పరమార్థమగు నద్వైతమునకు బాధ కలు
గకపోవుటచే ద్వైతము సిద్ధింపదు.

2 ప్ర. దీనికి తగినదృష్టాంతమేది?

ఉ. ఒకగదిలో గోడకు పది అద్దములు వరుసగా కట్టబడియున్నవి. ఆగదిలో నీవొక్కడవునుండిచూచునపుడు నీ ప్రతిబింబములు పదిగా కనుపించునంతమాత్రాన నీవు అనేకులు కాలేక యొక్కడవే యగుదువుకదా. ఇట్లే ఆరోషిత ప్రతిబింబములు ఆసతుగుటవలన వీనికి బింబమగు సత్పదార్థము ఏకమే.

3 ప్రజ్ఞానము నిత్యమెట్లగును—మునుపు నేనట్లునుకొనినాను, అని అదిమఱచిపోయినాను. ఇప్పు డిది యిట్లుకావచ్చును. అనెడి జ్ఞానమునకు ఉత్పత్తివినాశములు కలుగుచుండఁగా నది నిత్యము కారాదుగదా?

ఉ. 'ప్రజ్ఞానము, వృత్తిజ్ఞానము,' అని జ్ఞానము ద్వివిధము. వృత్తిజ్ఞానమనఁగా ధీవృత్తి వ్యాపించఁగా గలిగెడి పదార్థజ్ఞానము. ఇది బుద్ధితోఁగూడ కలుగుచు నశించుచునుండును. సుషుప్తియందు బుద్ధిలేనందున నీవృత్తిజ్ఞానమునయితము లేదు. ఈవృత్తిజ్ఞానము కలుగును నశించునని తెలిసెడి జ్ఞానము ప్రజ్ఞానము. ఇది అజము అమరము బ్రహ్మము. ఇందుకు—'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' అను మహావాక్యము ప్రమాణము. 2

అవ. స్వరూపజ్ఞానమునకుఁ జెప్పిన నిత్య నిర్విషయత్వములను శ్రుతిబలముచే దృఢపఱుచు చున్నారు:—

మూ. జ్ఞాతుర్జ్ఞాతీర్హి నిత్యోక్తా సుషుప్తేత్వన్యశూన్యతః,
జాగ్రజ్జాతిస్తస్వి విద్యా తస్తద్ద్రాహ్యం చాసదిష్య
తామ్. ౩

తా. సుషుప్తియందు ఆత్మకంటె నన్యవస్తువు లేనందున జాతయగు ఆత్మయొక్క జ్ఞానము నిత్యమని యీశ్రుతి ప్రతిపాదించెను.

శ్రు. “యద్వై త న్న పశ్యతి పశ్యన్వై తన్న పశ్యతి న హి ద్రష్టుర్వష్టేర్వి పరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాన్న తు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యత్ పశ్యేత్.” సుషుప్తియందు విషయములు లేనందున జ్ఞానము నిర్విషయము, అనన్వరము, నిత్యమును గాఁదగును. కాని మఱియొక యవస్థయందు సవిషయమగు జ్ఞానము నిత్యముకాదను శంకకు త్తరము:—జాగ్రదిత్యాది శ్రుతిసిద్ధమగు నిత్యజ్ఞానము నిర్విషయము. కావున జాగ్రదవస్థయందలి జ్ఞానము విషయమును గోచరించుచు అవిద్యాప్రాప్తమగుటచే భ్రాంతియే యగును. గ్రాహ్యమగు పదార్థము అసత్తని తెలియవలెను.

1 ప్ర. ఈజాగ్ర జ్ఞానము భ్రాంతి యెట్లుగును?

ఉ. నిర్వికారమగు ఆత్మకు జ్ఞాతృత్వము లేదు. జడమగు నంతఃకరణమునకు జ్ఞానములేదు. కనుక, సవిషయజ్ఞానము ఆత్మాంతఃకరణములు రెండింటికి పరస్పరాధ్యాసమువలనఁ గలుగును. ఇట్టి అధ్యస్త (ఆరోపింపఁబడిన) జ్ఞానమువలన గ్రహించెడి విషయజాతము పరమార్థముకాదు.

2 ప్ర. ఆత్మచైతన్యము నిత్యమనుట కేమి ప్రమాణము?

ఉ. జాగ్రదవస్థయందుఁగూడ విషయాకారబుద్ధివృత్తులు స్ఫురణావృతములైయుండుటచే సకలవృత్తుల యుత్పత్తిస్థితివినాశములకు సాక్షిగ నిత్యము ఏకమునగు స్ఫురణ మవశ్య మంగీక రవ్యమై యుండును. కనుక ఆ స్ఫురణరూపాత్మచైతన్యము కాలత్రయాబాధ్యము నిత్యము నగును.

3 ప్ర. ఆ జ్ఞానము నిర్విషయ మెట్లు?

ఉ. ధీవృత్తి సమకాలమందే విషయములు స్ఫురించుచుండుటవలనను, సుషుప్తియందు విషయములు స్ఫురింపకున్నను స్ఫురణము నశింపనందునను, స్ఫురణము విషయములచే నిరూపింపఁదగినందునను, జ్ఞానము నిర్విషయమనఁ బడును.

అవ. “ఆత్మావా రేద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః” అను శ్రుతివలన ఆత్మ దర్శనశ్రవణాదిక్రియ కుఁగర్తయని చెప్పఁబడుటవలన దృశ్యమగు ఆత్మ రజ్జ్వరోపిత భుజంగమువలె ననిత్యమగు ననుశంక రాఁగా “అశబ్దమస్ప ర్శమరూప మవ్యయం తథారసం నిత్యమగంధవచ్చ యత్.”- “న చతుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యైర్దేవైస్తపసా కర్తృణావా” ఈమొదలగు శ్రుతివిరోధమువలన రూపాది విహీనవస్తువు దర్శనాదివిషయము కాకపోవుటచే “ద్రష్టవ్య” ఇత్యాదిశ్రుతి. అర్హతవ్యప్రత్యయ యోగమువలన “ద్రష్టుం+ అర్హః=ద్రష్టవ్యః” అను వ్యుత్పత్తిచేత ఆత్మ దర్శనశ్రవణా ద్యర్హమని ఉపదేశించుచు అనాత్మను నిరాకరించుటకై ప్రవర్తించెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. రూపనత్వాద్యసత్త్వాన్న దృష్ట్యాదేః కర్తృతాయథా, ఏవం విజ్ఞానకర్తృత్వం భూమ్నో నాస్తీతి గమ్యతే. ౯

తా. ఆత్మ రూపాదులులేనిదగుటచే దర్శనాదిక్రియకుఁ గర్తృము కానివిధమున విజ్ఞానక్రియకును గర్తృముకాదని నిశ్చయము.

1 ప్ర. భూమశబ్దార్థమేమి?

ఉ. భూమమనఁగా వ్యాపకమగు బ్రహ్మము.

2 ప్ర. ఈబ్రహ్మము విజ్ఞానకర్తృమెట్లు కాదు?

ఉ. “యత్ర నాన్యత్పశ్యత్యాత్మానమేవ పశ్యతి” అను శ్రుతికి పైని

చెప్పిన శ్రుతిద్వయముతో విరోధమువలన రూపాదివిహీనమగు బ్రహ్మము
 చూడఁదగినది, అనెడు పైశ్రుతివలెనే ఆత్మను చూచునను శ్రుతికూడ
 ఆత్మేతరము చూడఁదగినదికాదను నర్థమును బోధించునదనియు ఆత్మదర్శన
 మును విధించునదికాదనియు భావము. కావున బ్రహ్మము విజ్ఞానకర్తమును
 గాదు.

ఇది సూక్ష్మతావ్యాపితాప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము - దశమప్రకరణము.

౧౦. పరమార్థదర్శన ప్రకరణము.

అవ. ఆత్మ నిర్విషయస్వభావకమని పూర్వప్రకరణ మందు యుక్తులచే చెప్పబడెను. దాని నిపుడు స్వానుభవ ద్వారమున ప్రకటింపుచు సుషుప్తియందువలె ఆత్మజ్ఞానము విషయములేకయే కలుగు ననుట నీప్రకరణమందు దృఢపఱుచు చున్నారు:—

మూ. దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరం
సకృద్విభాతం త్వజమేకమక్షరమ్,
అలేపకం సర్వగతం యదద్వయం
తదేవ చాహం సతతం విముక్త ఓమ్.

తా. జ్ఞానస్వరూపమును, ఆకాశమువలె నసంగమును, పరిపూర్ణమును, నొకసారి గురుప్రసాదమువలన స్ఫురించి సర్వదా భౌసమానమును, జనన మరణరహితమును, ఏకము సకలవికారపదార్థగతదోషసంగరహితమును, సర్వ గతమును, ద్వైతవర్జితమునగు బ్రహ్మమే నేను. కావున నిత్యము క్షుడను ఓంకార లక్ష్యము నగుదును.

1 ప్ర. ఈశ్లోకాంతమున 'ఓం'కారమేల చెప్పవలెను?

ఉ. ఓంకార మనఁగా శ్లోకోక్తమగు లక్షణ లక్షితమగు బ్రహ్మము. ఓంకారముచేత ముముక్షుబుద్ధ్యభివ్యక్తమగునని సూచింపఁబడెను. (ఓం = ఔను).

అవ. ఆకాశమునకువలె దృఘాత్మకు అలేపకత్వము సంభవింపదు. ఆత్మకు దృశ్యసంబంధమువలన నశుద్ధివికార దోషములు సంభవించునను శంక రాఁగా, దృక్కు ఆత్మస్వరూపము గనుక ఆ యాత్మకు నిత్యత్వశుద్ధత్వాదులు శ్రుతిచే జెప్పఁబడుటవలన నట్లనరాదని శ్రుతిసీద్ధాంతమును ప్రకటన చేయుచున్నారు.

మూ. దృశిస్తు శుద్ధోఽహమతిక్రియాత్మకో
న మేఽస్తి కశ్చిద్విషయః స్వభావతః,
పురస్తిరశోఽర్థవిమధశ్చ సర్వతః
సంపూర్ణభూమా త్వజ ఆత్మని స్థితః.

తా. నేను జ్ఞానస్వరూపుడను, శుద్ధుడను, వికారాత్మకమగు ప్రాణాదికముకంటెనన్యుడను. ఇందుకు “శుద్ధమపాపవిధం” - “అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్రః” - “అస్థూలమనన్వప్రాస్వమదీర్ఘం” ఈ మొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణము.

నాకు స్వభావమువలన నేవైపునను విషయసంబంధము లేదు. జననాది వికారములు లేక పూర్ణమై భూమశబ్దార్థ బ్రహ్మమగు నేను స్వమహిమయందు భాసింతును.

1 ప్ర. ఆత్మకు విషయసంసర్గమేల లేదు?

ఉ. “న తదత్నాతి కించన, న తదత్నాతి కశ్చన” అను శ్రుతివలన ఆత్మ దేనిచేతను అనుభవింపఁబడదు. దేనిని అనుభవింపదు. కనుక నిర్విషయ మనఁబడును.

2 ప్ర. విషయసంబంధ మెంతమాత్రమును లేదనుట యెట్లు?

ఉ. “సః భగవః కస్త్మిన్ ప్రతిష్ఠితః ఇతి స్వే మహిమ్ని యదివా న మహిమ్నాతి” అను శ్రుతి ఆత్మస్వరూపము. అన్యనిష్ఠము కాదని నిరూపించెను. ఆయర్థమునే వివరించుటకు “ఇది” అని ప్రాచ్యాది దిగ్విభాగముచేతను, అధరోత్తరాది విభాగముచేతను దెలియఁబడున దంతయు “నేను” అని తెలిసికొనునట్టి అహంకారాది దేహాంతమును జూచువాఁడును సర్వమును బ్రహ్మమేకాని వేఱుకాదు. ఇది, అది, నేను అనుభేదము వ్యావహారికము గాని పారమార్థికము కాదని ఛాందోగ్యశ్రుతి విశదపరుచుచున్నది.

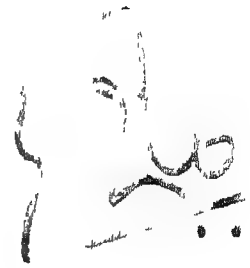
3 ప్ర. ఆత్మ స్వమహిమయం దుండుననుట కేమి ప్రమాణము?

ఉ. జనించిన వస్తువు అన్యాధీనమగును. జననాదికము లేని ఆత్మ అన్యాధీనము కాక స్వమహిమయందు ఉన్నదని చెప్పఁబడెను. ౨

అవ. — ఆత్మ జననమరణాదివికారములు లేక కూటస్థా ద్వయస్వభావము గలదని నిరూపించెడి శ్రుతులను వానియర్థమును వివరించుచున్నారు:—

మూ. అజోఽమరశ్చైవ తథాఽజరోఽమృతః
స్వయం ప్రభః సర్వగతోఽహమద్వయః,

న కారణం కార్యమతీవ నిర్మలః
సదై కత్పష్టశ్చ తతో విముక్త ఓమ్.

3

తా. స్వయంప్రకాశమానమగు ఆత్మ జననమరణ జరాదివికారములు లేక యంతట నిండి కాలత్రయమందు నద్వయమైయున్నది. ఆయాత్మ కారణము కాదు, కార్యమును గాదు. ఎప్పుడును నిర్మలము, ఆనందమాత్ర సంతృప్తము నై యుండును. అని గురూపదిష్టాంశమును విమర్శించిన శిష్యుడ వగు నీవు సర్వదోషరహితుడవనెడి గురుప్రార్థకము సత్యము. అహంపద లత్యార్థమగు నేను ముక్తుడనే యనునర్థమును అంగీకారార్థకమగు ఓంకారముచే స్వానుభవప్రకారము సూచించెను.

ఇందుకుఁ బ్రమాణమగు శ్లోకులు:—

“అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణః,

సవా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతోఽభయో బ్రహ్మ.”

“తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిః నిత్యం విభుం సర్వంగతం సుసూ త్నం.” — “ఏకో దేవః, ఏకమేవాద్వితీయం, తదేతద్బ్రహ్మ పూర్వమనపర మనంతర మబాహ్యమ్.”

“నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి, ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్న బిభేతి కుతశ్చన విముక్తశ్చ విముచ్యతే.”

3

అవ. అవస్థా త్రయమందు వేరువేరుగ భాసించెడి యాత్మ నిర్వికారమెట్లుగునను శంకకు త్తరము:—

మూ. సుషుప్తజాగ్రత్స్వపతశ్చ దర్శనం

న మేఽస్తి కించిత్తు మతేర్హి మోహనమ్,

స్వతశ్చ తేషాం పరతోఽప్యసత్వత

స్తురీయ ఏవాస్తి సదా దృగద్వయః.

౪

తా. మాయికములగు జాగ్రత్తస్వప్న సుషుప్త్యవస్థలను సాక్షిమాత్రముగ ననుభవించెడి నాకు ఆత్మీయవస్తు వేదియు పారమార్థికమగునది లేదు. ఉన్నదనుట మతివిభ్రమమే. ఆయవస్థలు స్వయముగఁగాని పరాపేక్షచేఁగాని వాస్తవముకానందున ఉన్నవనుట అజ్ఞానవిలసితమే. కావున నీయవస్థాత్రయ సాక్షియగు నద్వయబ్రహ్మము తురీయమనఁబడును.

1 ప్ర. జాగ్రదాద్యవస్థలకు స్వతఃస్ఫూర్తి యేల లేదు ?

ఉ. ఈయవస్థలు వచ్చుచుఁ బోవుచుండుటచే రజ్జువునం దారోపింపఁబడిన సర్పత్వమువలెనే భ్రాంతిమూలకములగుటచే స్వీయమగు సత్తాస్ఫూర్తులు వానికి లేవు.

2 ప్ర. ఈయవస్థలకు పరతః స్ఫూర్తి యేల లేదు ?

ఉ. పరము చైతన్యము, ప్రత్యక్కుగు చైతన్యమునకు పరాక్కుగు బాహ్యపదార్థములతో విరోధమువలన తాదాత్మ్యము సంభవింపనందున పరతః సత్తాస్ఫూర్తులు చెప్పరాదు.

3 ప్ర. ప్రత్యగ్భుక్తుకు పరాక్పదార్థములతో తాదాత్మ్యము లేదా ?

ఉ. ఈతాదాత్మ్యము భ్రాంతిమూలకము.

4 ప్ర. విశ్వతైజసప్రాజ్ఞ నామకులు ఆత్మ కారాదా ?

ఉ. ఆయా యవస్థానుసారముగ నాయా పేర్లు కలిగినవి. నామరూప రహితుడగు ఆత్మకు అవి సత్యములు కావు.

5 ప్ర. ఆత్మస్వరూపమేమి ?

ఉ. ఆత్మ తురీయమనఁబడును.

6 ప్ర. అద్వితీయాత్మను తురీయమనఁదగునా ?

ఉ. వ్యవహారదశయందు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాపేక్షచే తురీయమనఁబడును గాని, అద్వయబ్రహ్మమునకు నామరూపములు కల్పితములగుటచే నీతురీయ సంజ్ఞయు వాస్తవముకాదు.

7 ప్ర. ఆత్మ ఎద్ది?

ఉ. ఈసర్వావస్థల నెప్పుడును జూచుచుండుటచే దృక్కు (సర్వద్రష్ట) యనునదియే ఆత్మ.

8 ప్ర. విశ్వాదులు సర్వద్రష్టలు కారాదా?

ఉ. విశ్వుడు జాగ్రదవస్థనేకాని యితరమును జూడలేడు. తైజసుడు స్వప్నమును మాత్రమేకాని యితరమును జూడలేడు. ప్రాజ్ఞుడు సుషుప్తినేకాని యితరమును జూడలేడు. సర్వావస్థాసాక్షి తురీయుడే. స్థూలసూక్ష్మాదిక్రమమున విమర్శించి చూడఁగా విశ్వాదిస్థానత్రయాపాహముచే నిశ్చయింపఁబడునది తురీయమనఁబడును. కాని తురీయత్వము వాస్తవముకాదని అద్వయమను విశేషణము సూచించుచున్నది. అట్టి నిర్విశేషబ్రహ్మము నేనే. ౪

అవ. శరీరాదిసంబంధము ప్రత్యక్షముగఁ గనిపించుచుండఁగాఆత్మ నిర్విశేషమెట్లుగునను శంకకు త్తరము:—

మూ. శరీరబుద్ధింద్రియదుఃఖసంతతి

ర్ష మే న చాహం మమ నిర్వికారతః,
అసత్త్వహేతోశ్చ తదైవ సంతతే
రసత్త్వమస్యాః స్వపతో హి దృశ్యవత్.

తా. నేను నిర్వికారుడనగుటచే శరీరబుద్ధింద్రియాదులగు దుఃఖసంతతి నేనుకాను. అవియును నావికావు. స్వప్నావస్థయందలి దృశ్యవర్గము మిథ్యయగునట్లు జాగ్రదవస్థయందును శరీరబుద్ధింద్రియాది దృశ్యవర్గము మిథ్యయగుటవలన యివి నేను కాను. ఇవి నావియు కావని తాత్పర్యము.

1 ప్ర. 'శరీరాదులు ఆత్మ కావు. ఆత్మీయములును కావు' అనుచోట మఱియొక ప్రమాణము కలదా?

ఉ. ఆత్మ నిర్వికారమగుటచే ఆగమాపాయములు కలదిగాదు. కావున శరీరాదికముగను బరిణమింపదు. శరీరాదికముతోను గలియదు. పరిణమించునేని తత్స్వరూపత్వమును తద్ధర్మత్వమును ఆత్మకుఁ జెప్పఁదగి యుండును. నిర్వికారమగుటచే ననఁగా పరిణామసంయోగములలో నేదియు లేనందున, శరీరాదులు ఆత్మ కావు, ఆత్మీయమును గావని నిశ్చయము. స్వప్న పదార్థము ఆత్మకాదు. ఆత్మీయమును గాదని సర్వవిదితమేకదా. కనుకనే "స్వప్నతో హి" అని మూలమందు నిశ్చయార్థకమగు 'హి' శబ్ద ముచ్చరింపఁ బడెను.

౫

అవ. దృశ్యము లగుటవలన శరీరబుద్ధింద్రియాదులు మిథ్యయగునట్లు దృశ్యములగు శుద్ధత్వావిక్రియత్వాది ధర్మములును మిథ్య యేల కారాదను ప్రశ్నకు త్తరము:—

మూ. ఇదం తు సత్యం మమ నాస్తి విక్రియా
వికారహేతుర్నహి మేఽ ద్వయత్వతః,
న పుణ్యపాపే న చ మోక్షబంధనే
న చాస్తి వర్ణాశ్రమితా ౭శరీరతః.

౬

తా. అద్వితీయుఁడనగు నాకు వికారములుగాని వికారహేతువులు గాని లేవు. అశరీరుఁడనగు నాకు పుణ్యపాపములు బంధమోక్షములు వర్ణాశ్రమములును లేవు. ఆత్మకు స్వయముగఁగాని పరమువలనఁగాని వికారములు లేవను మాట సత్యమని "అవిక్రియమ్" అను విశేషణము సూచించుచున్నది. అశుద్ధత్వమువలెనే శుద్ధత్వమును వికారమే. ఆగమాపాయములు

గలవగుటవలన నీద్వంద్వములు వికారములగుచు నవిక్రియాత్మను స్పృశింపవు. ఆశరీరత్వమనుషూట పైశ్లోకమున వివరింపబడెను. ౬

అవ. ఆత్మ శరీరాదికముగఁ బరిణమింపనందునను, ఆత్మకు ఆశరీరాది దర్శసంయోగము లేనందునను శరీరి కాక పోవచ్చును. కాని, ఆత్మ శరీరమందు ఉపలభ్యుడగుటచే శరీరియని యేల చెప్పరాదు అని శంకింపఁగా, ఇటువంటి శరీర సంబంధమువలన కర్తాదియోగము లేదనునభిప్రాయముతో పూర్వోక్తమైనశరీరాభావమును పుణ్యపాపాదిధర్మసంబంధాభావమును సయుక్తికముగ నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అనాదితో నిర్గుణతో న కర్త మే
ఫలం చ తస్మాత్పరమోఽహమద్వయః,
యథా నభః సర్వగతం న లిప్యతే
తథా హ్యాహం దేహగతోఽపి సూక్ష్మతః.

} 2

తా. అనాదియు నిర్గుణుడగు నాకొక క్రియగాని క్రియాఫలము గానిలేదు. కావున సర్వవికారముకంటె నుత్తరుడగునేను అద్వయుడను, సర్వమును వ్యాపించియున్న యాకాశము అమూర్తమగుటచే నాయాపదార్థ గతదోషముల నంటక వెలుగువిధమున అమూర్తమగు నేను దేహమం దుపలభ్యమానుడనైనను ఆయాధర్మముల నంటక భాసింపుదును.

1 ప్ర. ఆత్మకు పుణ్య పాపజన్యమగు సుఖదుఃఖములు ప్రత్యక్షముగఁ గనిపించుచుండఁగా నెట్లు లేదనఁదగు?

ఉ. ఆత్మకు శరీరము లేనందున నేక్రియయును లేదు. ఏక్రియయు లేనందున ఏతజ్జన్యసుఖదుఃఖములును లేవు. ఇవి కలవనుకొనుట, కలవలె

భ్రాంతియేయని భగవంతుఁడు అర్జునున కుపదేశించెను. “అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్పరమాత్మాఽయమవ్యయః, శరీరస్థోఽపి కాంతేయనకరోతి న లిప్యతే. యథా సర్వగతం సౌత్క్యదాకాశం నోపలిప్యతే, సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మానోపలిప్యతే.” గీత, ఆ-౧౩, శ్లో-౩౧, ౩౨. ౭

అవ. ఉపలబ్ధిస్థానమగు దేహాదులయొక్కవైషమ్యము వలన నచటఁ దెలియఁబడు ఆత్మకుఁ గూడ నాదేహాదికృత వైషమ్యము సంభవించుటవలన పరమాత్మత్వము పరిపూర్ణమట్లగునను శంకకు త్తరముగ నీతారతమ్యము అవిద్యాకృతము గాని పారమార్థికము కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సదా చ భూతేషు సమోఽహమీశ్వరః

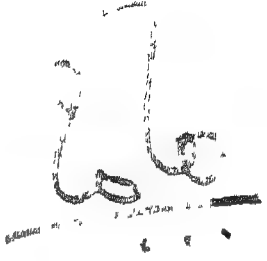
క్షరాక్షరాభ్యాం పరమో హ్యథోత్తమః,
పరాత్తతత్త్వం చ తథాఽద్వయోఽపి సక
విపర్యయేణాభిమత స్త్వవిద్యయా.

౮

తా. నేను పశీకృతమాయుఁడను, క్షరాక్షర విలక్షణుఁడను, పరముఁడను, ఉత్తముఁడను, సర్వభూతములందు సముఁడను, ఇట్లు పరాత్తతత్త్వంఁడను, అద్వితీయుఁడను నయ్యును అవిద్యచే వ్యతిరిక్తముగఁ దోచుచుండుదును. గీత (ఆ - ౧౫, శ్లో-౧౬, ౧౭, ౧౮) యం దీయర్థము జెప్పఁబడెను. “ద్వావిమా పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ, క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే. ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః, యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః. యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః, అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః.” ఇతి. ౯

అవ. ఆత్మకు అవిద్యాసంబంధము కలదా యనఁగా, లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అవిద్యయా భావనయా చ కర్తృభి
ర్వివిక్త ఆత్మాఽవ్యవధిః సునిర్మలః,
దృగాదిశః క్షిప్రచిత్తోఽహమద్వయః,
స్థితః స్వరూపే గగనం యథాఽచలమ్.

F

తా. ఆత్మకు మూలాజ్ఞానముతోఁగాని తత్కృత దేహాభిమానముతోఁగాని, దేహాభిమానపూర్వకకర్తృములతోఁగాని సంబంధములేదు. అవిద్యాకృత వ్యవధానము లేనందున నిర్మలుఁడును అద్వయాత్ముఁడును నగు నేను ద్రష్టనై స్వరూపమందె యుండి పరిపూర్ణుఁడనై ఆకాశమువలె నిశ్చలుఁడనగుదును.

1 ప్ర. ఆత్మకు అవిద్యాసంబంధ మెట్లు లేదు ?

ఉ. చిత్ప్రకాశము ఆత్మయని శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసములు చెప్పుచున్నవి. అవిద్య అజము, అప్రకాశము ననియుఁ బ్రసిద్ధము. కనుక విరుద్ధ స్వభావముగలవగుటచే ఆత్మకును నవిద్యకును సంబంధము దుర్ఘటము గనుక ఆత్మ అవిద్యాశ్రయము కాదు. అవిద్యకుఁ బ్రకాశమించుకేనియు లేదు. ఆత్మకు అవిద్యాసంబంధమును లేదు. ఈసంబంధము ఆత్మకుఁ గలదని అజ్ఞు లనుకొనుట తమోరహితుఁడగు సూర్యునకు గుడ్లగూబలచేఁ గల్పితమగు చీకఁటివలె భ్రాంతిమూలకమేకాని వాస్తవముకాదు.

2 ప్ర. అట్లేని నేను ద్రష్టను, శ్రోతను, బోధను, అనుజ్ఞానమెట్లు కలుగును?

ఉ. అవిద్యాధ్యస్తాంతరికరణపరిణామరూపదృక్కునకు శ్రోతానిశక్తి

సంబంధమువలననే ద్రష్టృత్వాదికము భాసించినను నదియును వాస్తవము కాదు.

అవ. ఇట్టి ఆత్మతత్త్వము తెలియఁబడఁగా మోక్షము సిద్ధించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అహం పరం బ్రహ్మ వినిశ్చయాత్కదృ
జ్మజాయతే భూయ ఇతి శ్రుతేర్వచః,
న చైవ బీజేత్వసతి ప్రజాయతే
ఫలం న జన్తాస్తి తతో హ్యమోహతా. ౧౦

తా. “బ్రహ్మైవాహ”మని నిశ్చితాత్మజ్ఞానముగలవాఁడు తిరిగి జన్మింపఁడని శ్రుతి చెప్పుచున్నది, ఎట్లనఁగా “సతు తత్పదమాప్నోతి యస్తా ద్భూయో న జాయతే, పురుషాన్న పరం కించిత్సాకాష్టా సా పరాగతిః, అధసోఽభయంగతో భవతి బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి” అనుశ్రుతులు బ్రహ్మజ్ఞానమువలన బ్రహ్మభావమును బొందినవానికి భయములేదు. బీజము లేనియెడల మొలక మొలవదుకదా! ఇట్లు అవిద్యాబీజధ్వంసమువలన జన నాదికార్యములేదు. జన్తాదివికారము మోహమనెడి అవిద్యవలనఁ గలిగిన దగుటచే నవిద్య పోఁగానే తత్కార్యమగు జన్తాదికము లేదనిభావము. ౧౦

అవ. మోహకార్యమగు సంసారము మోహము తొలఁగఁగనే తొలఁగును అని చెప్పఁబడెను. అందు మోహ కార్యము ఎట్టిదను శంకకు త్తరము:—

మూ. మమేదమిత్థం చ తథేదమిదృశం
తథాఽహమేవం న పరో న చాన్యథా,

విమూఢతై వం న జనస్య కల్పనా
సదా సమే బ్రహ్మణి చాద్వయే శివే.

౧౧

తా. మొదట స్థూలసూక్ష్మదేహములందు నేననుబుద్ధియు, తరువాత నిది నాది యని బాహ్యార్థమందు మమకారమును, పిమ్మట నిది మంచి దను నధ్యాసమును, అనంతరమిది నాది, అదియు నిట్టిదేకాని, నాది దానివలె లేదనెడి కల్పనయు, నేనిట్టివాఁడను, పరుఁ డింతవాఁడుకాఁడు, మరి యొకవిధముగనున్నాఁడా లేఁడా యనియు, నాకు ఆజ్ఞానము వానికి జ్ఞానము కలదనియు, నీవిధముగ ననాద్యజ్ఞానతిరోహితాత్మస్వభావముగల జనునకు గలిగెడి యీకల్పనము, హెచ్చుతగ్గులులేక సదా సమమై అద్వితీయము పరమానందరూపమునగు బ్రహ్మమం దించుకేనిలేదు.

౧౧

అవ. ఇట్లు విచిత్రమగు సంసారమునకు నివృత్తి, ఆత్మ తత్త్వజ్ఞానముచే మూలాజ్ఞానము తొలగఁగనే కలుగునని చెప్పిన యంశమును విశదపరుచుచున్నారు:—

మూ. యదద్వయం జ్ఞానమతీవ నిర్మలం
మహాత్మనాం తత్ర న శోకమోహతా,
తయోరభావే న పి కర్తజన్త వా
భవేదయం వేదవిదాం వినిశ్చయః.

౧౨

తా. అద్వయాత్మాకారమును, అనుభావనా విపరీతభావనాది ప్రతి బంధరహితమునగు జ్ఞానముదయింపఁగా బ్రహ్మభూతులగు జ్ఞానులకు శోక మోహాత్మకమగు సంసారము కలుగదు. ఆ శోకమోహములు వానిచే నూహింపఁబడెడి తత్కారణజ్ఞానము నివర్తించఁగా వేఁచఁబడిన బీజము మొలువని తెరఁగున కారణావిద్యానాశమువలన జన్మాదికము తిరిగి సంభ వింపదని వేదార్థవిదుల వినిశ్చయము. ఇందుకు—“తత్ర శో మోహః కః శోక

ఏకత్వమనుపశ్యతః” అనియు, “భిద్యతే హృదయగ్రంథిః ఛిద్యంతే సర్వ
సంశయాః, క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే” అనియు
శ్రుతులు క్రమముగఁ బ్రమాణములు. ౧౨

అవ. ఇట్లు చెప్పఁబడిన ఆత్మవేత్తయొక్క స్వరూప
మును జెప్పచున్నారు:—

మూ. సుషుప్తవజ్జాగ్రతి యో న పశ్యతి
ద్వయం తు పశ్యన్నపి చాద్వయత్వతః
తథా చ కుర్వన్నపి నిష్క్రియశ్చ యః
స ఆత్మవిన్నాన్య ఇతీహ నిశ్చయః. ౧౩

తా. ద్వైతము మిథ్యయని బాధింపఁబడుటవలన వాసనావశమున
నజ్ఞానావస్థయందువలె భాసించెడి ద్వైతప్రపంచమును సామాన్యముగఁ
జూచుచున్నను, జ్ఞాని దగ్ధపటన్యాయమున సుషుప్తవస్థయందు ప్రత్య
గాత్మయందది ప్రతిలీనమైనట్లుగనే భావించును. మరియు వాసనావశమున
పూర్వమువలె స్నానశౌచభిక్షాటనాదికము చేయుచున్నను, నిష్క్రియుడ
నని తలఁచువాడే ఆత్మవేత్త, ఇతరుఁ డాత్మవేత్తకాఁడు అని నిశ్చయము.

1 ప్ర. కర్తలను జేయువాఁడు నిష్క్రియుఁ డెట్లుగును?

ఉ. జ్ఞాని వ్యవహారదశయందును నిష్క్రియత్వ పరిపూర్ణత్వాత్మక
బ్రహ్మస్వరూపమును విడువక యేకాకారముగ నుండుటచే నిష్క్రియుఁ
డగును. వేచిన బీజము భక్షణమాత్రోపయోగమేకాని మొలవకుండునట్లు
జ్ఞాని చేయునట్టికర్తము దేహధారణ మాత్రోపయోగమగుచు జన్మాదిసాధ
నము కాదు. దేహాదికమందు తాదాత్మ్యాధ్యాసము లేనందున నిష్క్రియుఁ
డనుటకు సంశయము లేదు.

2 ప్ర. శాస్త్రజులందఱు నిట్టివారేనా?

ఉ. తాదాత్మ్యాధ్యాసము స్వకారణమూలాజానముతోఁ గూడ
నశించినపు డట్టి బ్రహ్మవేత్తయే నిష్క్రియుఁ డనఁబడఁదగును. కాని శాస్త్రాధి
మెరిగినను వ్యవహారదశయందు నేను జ్ఞాతను, కర్తను ననెడియభిమానముగల
వాఁడు నిష్క్రియుఁడు కానేరఁడు. ౧౩

అవ. శాస్త్రానుసారముగను, యుక్తిపూర్వకముగను,
స్వానుభవమును జూపించి యీ దృష్టి దృఢమగువానికి కృత
కృత్యత కలుగునని చూపుచు, ఇతరులయం దనుగ్రహబుద్ధితో
నీప్రకరణము చెప్పఁబడెనని సూచించుచున్నారు:—

మూ. ఇతీదముక్తం పరమార్థదర్శనం
మయా హి వేదాంతవినిశ్చితం పరమ్,
విముచ్యతేఽస్మిన్యది నిశ్చితో భవే
న్న లిప్యతే వ్యోమ ఇవేహ కర్తభిః. ౧౪

తా. వేదాంతశాస్త్రమందు దృవమగు నీపరమార్థదర్శన మిట్లు వర్ణింపఁ
బడెను. ఈయర్థమందు దృఢమగు నిశ్చయముగలవాఁడు ముక్తిని జెందును.
నుఱియును ఆకాశమునకు రజస్స్పర్శము లేనట్లు జ్ఞానికి కర్తలేపము
కలుగదు. ౧౪

ఇది పరమార్థదర్శనప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోక ప్రబంధము-పకాదశ ప్రకరణము.

౧౧. ఈక్షితృత్వప్రకరణము.

అవ. కర్తృమువలనఁగాని, కర్తృసహితజ్ఞానమువలనఁగాని, అనుమానాది ప్రమాణమువలనఁగాని, ముక్తి సిద్ధించుచుండఁగా, బ్రహ్మతైకజ్ఞానమాత్రనిష్ఠునకే ముక్తి కలుగుననియు, నిది వేదాంతనిశ్చితమనియు నిటఁ జెప్పఁబడెను. వీనిలో ముక్తికిఁ గారణమేదియో తెలియక సందిగ్ధముగ నుండుటచే, దేనిని ముక్తికారణముగ నమ్ముదును? అను శంకను బరిహరించుటకు నీ ప్రకరణ మారంభింపఁబడుచున్నది:—

మూ. ఈక్షితృత్వం స్వత స్సిద్ధం
జంతూనాం చ తతోఽన్యతః,
అజ్ఞానాదిత్యతోఽన్యత్వం
సదసీతి నివర్త్యతే.

తా. జ్ఞానమువలననే ముక్తి కలుగును. జ్ఞానము వేదాంతమహావాక్యములవలననే కాని అనుమానాదికముచే గలుగదని సాధించుచున్నాడు. 'నీవు సచ్చబలత్యైర్థమగు బ్రహ్మమవు. కాని సంసారివి కావు' అను 'తత్త్వమసి' వాక్యోపదేశమువలననే సచ్చబైర్థ బ్రహ్మభూతునకు జీవసంజ్ఞ నివారింపబడుచున్నది. సంసారియు బహువిధదుఃఖదూషితుడగు జీవునకు బ్రహ్మత్వమెట్లు సంభవించు ననుశంక కు త్తరము:— 'ఈక్షిత్వత్వమితి' సకలప్రాణులకు నీక్షిత్వత్వము అనగా చిద్రూపత్వము. ఇది యందఱకును స్వాభావికరూపమే యగును. ఈచిద్రూపత్వముకంటె నన్యమగు జడత్వము అజ్ఞానమువలన గలుగును. కాని సత్యముకాదు. కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికము సత్యమగు నేని సుషుప్తియందుకూడ కనుపించవలెను. స్వప్నమందు కనుపించు కర్తృత్వాదికమునయితము సత్యముకావలెను. ఆరెంటియందు నసత్యమగు కర్తృత్వాదికము జాగ్రదవస్థయందును అసత్యమే యగును. కనుక కర్తృత్వాదికము స్వాభావికమని చెప్పరాదు. బ్రహ్మలక్షణమునకంటె విపరీతరూపమగు కర్తృత్వాదికము అజ్ఞానకల్పితము. చిన్మాత్రస్వరూపము బ్రహ్మలక్షణము. అజ్ఞాన నివృత్తియే మోక్షము. తత్త్వజ్ఞానదశయందే అజ్ఞానము తొలగును. తత్త్వజ్ఞానము మహావాక్యములవలననే కలుగును. కావున బ్రహ్మజ్ఞానవిషయమై ప్రమాణాంతరముగాని, సాధనాంతరముగాని అపేక్షింపబడదు. ౧

అవ. శ్రుతియుక్తి విరోధమువలన గర్తృము మోక్షోపాయమగుజ్ఞానమునకు సహాయముకాదనిచెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏతావద్ధ్యమృతత్వం న
కించి దన్యత్సహాయకమ్,
జ్ఞానస్యేతి బ్రువచ్ఛాస్త్రం
స లింగం కర్తృ బాధతే.

తా “ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వ” మ్మనుశ్రుతి మోక్షసాధనము జ్ఞానమేయని నిర్ధారణచేయుచు, జ్ఞానమునకు సహాయమేమియునక్కరలేదని చెప్పుచు కారకసమేతమగు కర్తృమును నిరాకరించుచున్నది.

1 ప్ర. జ్ఞానమునకుఁ గర్తృము సహాయముకాదా?

ఉ. అద్వైతాత్మజ్ఞానము గలుగఁగా కర్తృసేతువగు జాత్యాద్యభిమానము తొలఁగును. అభిమానములేక కర్తృమే కలుగదు. కనుక మోక్షసేతువగు జ్ఞానమునకుఁ గర్తృము సహాయముకాదు. ౨

అవ. ఇపుడు ఈక్షేత్రత్వమును మొదటిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన స్వాభావిక చిద్రూపత్వమును వివరించుచు జ్ఞానికేఁ గర్తృము ఘటించదని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. సర్వేషాం మనసో వృత్తమవిశేషేణ పశ్యతః,
తస్య మే నిర్వికారస్య విశేషః స్యాత్కథంచన. 3

తా. సకలప్రాణులయొక్కమానసికవృత్తులను సమానముగ సాక్షియై చూచుచు నిర్వికారుడనగు నాకుఁ గర్తృత్వాది విశేషముగాని, కర్తృసాధనమగు జాత్యాద్యభిమానముగాని యెట్లును గలుగనేరదు. దేహాద్యభిమానము లేక కేవలసాక్షిగనుండు ఆత్మకు భేదదృష్టి యుండదని భావము. 3

అవ. ఆత్మ మనోవృత్తులను, అవిశేషముగ నెట్లు చూచుననఁగా, దృష్టాంతపూర్వకదర్శనమును నిరూపించుచు ఆత్మచిదేకరసమని ప్రారంభించి చెప్పినగ్రంథమును ముగించుచున్నారు:—

మూ. మనోవృత్తం మనశ్చైవ స్వప్నవజ్ఞాగ్రదీక్షితుః,
సంప్రసాదే ద్వయాసత్త్వాచ్చిన్ద్రాత్రః సర్వగోఽవ్యయః.

తా. స్వప్నావస్థయందు వృత్తియగు మనస్సే (ఆత్మవలె) చూచును. బాహ్యవిషయములు లేనందున స్వప్నమందుఁ గనుపించెడి సర్వమును మానసికమే. జాగ్రద్దశయందుఁ గలిగెడి మనోవృత్తమును స్వప్నవృత్తమును వలెనె మిథ్యగాఁ జూచువానికి విశేషమెట్లు కలుగునని ప్రశ్నోకముతో నన్వయము. జాగ్రద్దశయందును విషయాకారవృత్తిగల మనస్సంబంధము లేని ఆత్మదేనినింజూడలేదు. అట్లేని ఇట్టిమనోదర్శనమే స్వాభావికవిశేషమగునని శంక ప్రాచీనాచార్యులు:—సుఖప్రియందు సవృత్తికమగు మనస్సు లేనందున నామనోవృత్తమును స్వాభావికము కాదు. ఇందుకు—“నతు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యత్పశ్యేత్” అను శ్రుతి ప్రమాణము. కాబట్టి ఆత్మచిన్తాత్రము, సర్వగము, అపరిచ్ఛిన్నము, అవ్యయము నిత్యమునని భావము. ౪

అవ. అట్లేని బాహ్యభవంతర ద్వైతప్రపంచము లేక పోవలసినప్పును. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవిరోధమును వైదిక శాక్తికవ్యవహారలోపమును గలుగునుగనుక ద్వైతప్రపంచము లేదనరా దందువేని అట్లు కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్వప్నః సత్యో యథాఽఽబోధా
ద్దేహాత్మత్వం తథైవ చ,
ప్రత్యక్షాదేః ప్రమాణత్వం
జాగ్రత్ స్యాదాత్మవేదనాత్.

౫

తా. ప్రబోధము కలుగుపర్యంతము స్వప్నము సత్యమగునట్లు ప్రబోధపర్యంతము దేహమే యాత్మ యనుకొనుట సత్యమగును. అతఃజ్ఞానము గలుగువఱకును ప్రత్యక్షాదికము ప్రమాణమగునుకాని పిమ్మట ప్రమాణము కాదు.

1 ప్ర. వైదికతాకికవ్యవహారమంతయు నసత్యమా?

ఉ. ఆత్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గలుగకమునుపు వ్యవహారమంతయు నసత్యము. అయినను ఆత్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గలుగఁగనే యది అసత్యమగును.

2 ప్ర. దీని కుదాహరణమేది?

ఉ. మేల్కానకమునుపు స్వప్నవ్యవహారము నసత్యము. అయినను తెలివి రాఁగానే అసత్యమగునుకదా? గ

అవ. ఆత్మ వ్యవహారార్థము కాదని ప్రకటించుచున్నారు:—

మూ. వ్యోమవత్సర్వభూతస్థో భూతదోషైర్వివర్జితః,
సాక్షీ చేతా గుణః శుద్ధోబ్రహ్మైవాస్థితీ కేవలః. ౬

తా. ఆకాశమువలె సర్వభూతములయందు నుండి భూతదోషముల నంటక వానికి సాక్షీయు నిర్గుణుఁడును గేవల శుద్ధమునగు ఆబ్రహ్మమే అయితిని.

1 ప్ర. ఆత్మకు భూతదోషము లంటవా?

ఉ. ఆత్మ చిద్రూపుఁడును సకలవికారసాక్షీయు నగుటచే భూతదోషములేవియు నంటవు.

2 ప్ర. ఆత్మ సర్వభూతస్థుఁ డెట్లుగును?

ఉ. సర్వభూతములందును అహమాకారవృత్తిని గలిగించుటచే సర్వభూతస్థుఁ డనఁబడును. ఈవిశేషణము “అహం మనురభవం సూర్యశ్చ” అని తత్సర్వాత్త్వాభినయాభిప్రాయకమని యెఱుఁగవలెను.

3 ప్ర. శుద్ధ కేవల శబ్దముల కర్థమేమి?

ఉ. శుద్ధ మనఁగా అజానరహితుఁడనియు, కేవలమనఁగా నవస్థాత్ర
యసాక్షి యునని యర్థము.

4 ప్ర. బ్రహ్మమనఁగా నేమి ?

ఉ. పరిపూర్ణము “సోఽహ మస్మి”

౬

అవ. కేవలత్వమునే విశదపఱచుచున్నారు:—

మూ. నామరూపక్రియాభోగ్యోఽన్యో
నిత్యము క్తస్వరూపవాన్,
అహమాత్మా పరం బ్రహ్మ
చిన్మాత్రోఽహం సదాఽద్వయః.

౭

తా. ఆస్తచ్ఛబ్దలక్ష్యార్థమగు నేను నామరూపములు లేక వానిరాక
పోకలను జూచువాఁడను, పరిపూర్ణుఁడను అగుటచే నిష్క్రియుఁడను, అద్వి
తీయుఁడను, చిన్మాత్రుఁడను, నిత్యముక్తుఁడను, ప్రత్యగాత్మను నగు నేను ఏకత్వ
మువలన పరబ్రహ్మమునే యని భావము.

1 ప్ర. నిత్యముక్తుఁ డెట్లు ?

ఉ. అవిద్యాకార్యములగు నితరవస్తువులు వాస్తవముగ లేనందున పర
మార్థమగు బంధమే లేకపోవుటచే నిత్యముక్తుఁడ నగుదును.

2 ప్ర. బంధమనఁగా నేమి ?

ఉ. ఆత్మతత్త్వస్వరూపమును మఱుఁగుపఱుచు అవిద్యవలనఁ గలి
గడి దేహేంద్రియాది తాదాత్మ్యమే బంధము.

3 ప్ర. మోక్షమన నెద్ది ?

ఉ. ఆరోపితవస్తువులను స్వప్నేంద్రజాలికవస్తువులవలె శ్రుతియు
క్త్యనుభవములచే మిథ్యయని నిషేధింపఁగా నిషేధార్థము కాక నిషేధా

వధియగు ఆత్మస్వరూపమును తానుగా భావించుటయే మోక్షము. బంధ మోక్షములు అవిద్యాపరికల్పితములగుటచే వాస్తవముకానందున ఆత్మ నిత్యము క్తస్వరూప మనఁబడును.

2

అవ. “అహం బ్రహ్మాస్మి” అను బుద్ధివలె “అహం కర్తాఽస్మి” అను బుద్ధికూడ ప్రత్యక్షముగ కలుగుటవలన ఆత్మ అద్వయమెట్లగును? అని భేదాభేదవాదులగు జ్ఞానకర్త సముచ్చయవాదులమతమును నిరాకరించుచు అద్వైతాత్మతత్త్వమును దృఢపఱచుచున్నారు:—

మూ అహం బ్రహ్మాస్మి కర్తా చ భోక్తా చాస్మీతి యే విదుః,
తే నష్టా జ్ఞానకర్తభ్యాం నాస్తికాః స్యుర్న సంశయః. ౮

తా. నేను బ్రహ్మజ్ఞానిని, బ్రహ్మణుఁడను, కర్తను, భోక్తను, తత్త్వమెఱుఁగుదును, శిష్యులకు చక్కఁగ బోధింతును, యాగములను జేయుదును, స్వర్గాదిసుఖముల ననుభవింతును. అని యిట్లు తలఁచుచు దేహాభిమానపూర్వకముగఁ బ్రవరించువారలు జ్ఞానమార్గమునుండియుఁ గర్తమార్గమునుండియు భ్రష్టులై నాస్తికులై చెడుదురు.

1 ప్ర. సముచ్చయవాది యేల చెడును?

ఉ. దేహాభిమానము వలననే కర్తము కలుగును. దేహాభిమానము తొలఁగక బ్రహ్మజ్ఞానము సిద్ధింపదు. ఇచట “దేహాభిమానాదభివర్ధతే క్రియా విద్యా గతాహంకృతీతః ప్రసిద్ధ్యతి” యనెడి అధ్యాత్మరామాయణ వచనము ప్రమాణము. ఇట్లు కర్త బ్రహ్మజ్ఞానములు తేజస్విమిరములవలె పరస్పరవిరుద్ధములు కనుక సముచ్చయవాదికి సుఖములేదు.

2 ప్ర. జ్ఞాని కర్తములను జేయరాదా?

ఉ. “న బుద్ధిభేదం జనయేత్” అను భగవద్వచనమును బట్టి జ్ఞానుల
సమక్షమున జ్ఞానమును ప్రధానముగ భావించెడిజ్ఞానికర్తృత్వమును మానినను
కర్తృత్వము నడుమ నున్నపుడు వీరి బుద్ధిని దూషింపక తానును కర్తృత్వమును చేయు
చుండును. ఇట్టి జ్ఞానులు చేయుకర్తృత్వము ఆభాసమాత్రమై వేచిన గింజలవలె
ఫలింపదు.

3 ప్ర. జ్ఞాన కర్తృత్వములకు గల భేదమేమి?

ఉ. జ్ఞానము సాక్షాన్తోక్షసాధనము. కర్తృత్వము చిత్తశుద్ధిద్వారా పరం
పరా మోక్షసాధనము. కనుక ఆరురుత్తువులు కర్తృత్వముల నాచరింపవచ్చును.
కాని సిద్ధమగు జ్ఞానము కర్తృత్వసహాయము నపేక్షింపదు.

4 ప్ర. బ్రహ్మశబ్దమున కర్థమేమి?

ఉ. వేదము, తత్త్వము, తత్వస్సు నని అర్థమగునపుడు నపుంసక
లింగము. బ్రహ్మదేవుడు, బ్రహ్మణుడు నని అర్థమగునపుడు పుంలింగము.
ఇట్లు “బ్రహ్మన్” శబ్దమునకు అర్థభేదము గలదు.

అవ. జ్ఞానకర్తృత్వముచ్చయ నిందామాత్రమున అద్వై
తైకమత మెటుల సిద్ధించును? దీనికి బ్రమాణమేమి? యను
ప్రశ్నల కుత్తరము:—

మూ. ధర్మాధర్మఫలై ర్యోగ

ఇష్టోఽదృష్టో యథాఽత్మనః,

శాస్త్రాదబ్రహ్మత్వమప్యస్య

మోక్షో జ్ఞానాత్తథేష్యతామ్.

తా. ఆత్మకు ధర్మాధర్మఫలములతో సంబంధము అన్యప్రమాణము

లచేఁ దెలియఁబడకున్నను, శాస్త్రమువలన శాస్త్రజ్ఞులచే నంగీకరింపఁబడినట్టి, బ్రహ్మత్వముకూడ శాస్త్రమువలననే తెలియవలెను.

1. ప్ర. ధర్మాధర్మఫలములను బోధించు శాస్త్రమెది?

ఉ. “పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేన” ఈమొదలగు శాస్త్రము ఫలభేదమును జెప్పుచున్నది.

2. ప్ర. ఆత్మ బ్రహ్మయే యని బోధించు శాస్త్రమేది?

ఉ. “జ్ఞానాదేవ మోక్షశ్చ” అను స్తోత్రము, “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి; తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి, నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ” అను శ్లోకులను జ్ఞానమువలననే బ్రహ్మత్వమును బోధించుచున్నవి.

3. ప్ర. కర్మమును, భేదవాదమును శాస్త్రము బోధించుట లేదా?

ఉ. నిందితములగు భేదకర్మములు శాస్త్ర తాత్పర్యవిషయము కానందున వానిని శాస్త్రము బోధించినప్పటికి శాస్త్రానుసారులు యుక్తార్థమునే గ్రహింపవలయును.

అవ. ఆత్మకు శాస్త్రోక్తమగు ధర్మాధర్మఫలసంయోగము ప్రమాణాంతరబాధితము కానందున యుక్తమే. శ్రుత్యనుభవములకు విరోధము లేకపోవుటకై భేదాభేదములనంగీకరింపవలె నందువేని, కర్తృత్వాది ప్రతిభాసము మిథ్య యగుటవలనను, శ్రుత్యుక్తమగు అద్వైతమున కేప్రమాణముచేతను బరమార్థదశయందు బాధ లేనందునను భేదాభేదములు నష్టుడగినవి కావని దృష్టాంతయుక్తముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. యా మహారజనాద్యాస్తా వాసనాః స్వప్నదర్శిభిః,
అనుభూయంత ఏవేహ తతోఽన్యః కేవలో దృశిః. ౧౦

తా. జాగ్రదవస్థయందుఁ జూడఁబడిన కుసుంబారంగు బట్టలు వాసనా వాసితములై స్వప్నమందుఁ దోచును. కాని మిథ్యయగు దృశ్యజాతముకంటె విలక్షణమగు జ్ఞాత జాగ్రత్స్వప్నములు రెండింటిని సాక్షిగఁ జూచుటచే నొక్కండే.

1 ప్ర. వాసన యెటువంటిది ?

ఉ. జాగ్రదవస్థయం దనుభవింపఁబడిన పదార్థములు సంస్కారవశమున వాతపితృ శ్లేష్మ దూషిత రసపూర్ణనాడీగతమైన మనస్సు అదృష్టాది సహితానేకవాసనలచే జాగద్దృష్ట పదార్థాకారముగఁ బరిణమించుచు కుసుంభావస్తాకారమై ద్రష్టృదృశ్యదర్శన తత్కారణాదిభావముచే స్వప్నదర్శిచే ననుభవింపఁ బడుచుండును. ఇదియే వాసన యనఁబడును.

2 ప్ర. స్వప్నమం దీవాసనలు చూడఁబడుటవలన ఫలమేమి ?

ఉ. చూడఁబడు వాసనారూప పదార్థములు దృశ్యములగుచు అనాత్మధర్మములగుటచే స్వప్నమం దనుభవింపఁబడుచున్నను మిథ్య యగును. ఇట్లే జాగ్రదవస్థయందును దృశ్యములగుటవలన అనాత్మధర్మములగు కర్తృత్వాదికములు మిథ్యయనియు, వీనినన్నిటిని అన్నియవస్థలందును అనుభవించెడి కేవలదృగ్రూపాత్మ నిత్యమనియు భావము.

3 ప్ర. కర్తృత్వాదిక మెవనిది ?

ఉ. మనస్సహితమగు జాగ్రత్స్వప్నములందు కర్తృత్వాదిక ముండుట వలనను, మనోరహితమగు సుషుప్తియందు నిది లేనందునను, కర్తృత్వాదికము మనస్సుననే యగును. ఇట్లు కర్తృత్వాదికముగల మనస్సుకంటె నన్యము కేవలము శుద్ధమునగు దృక్ ఆత్మయని భావము. ౧౦

అవ. స్వప్నావస్థయందు దృశ్యపదార్థములకంటె ఆత్మ విలక్షణమైనదని సదృష్టాంతముగ స్ఫుటపఱచుచున్నాను:—

మూ. కోశాదివ వినిష్కృప్తః
కార్యకారణవర్జితః,
యథాసిద్ధృశ్యతే స్వప్నే
తద్వదోబ్ధా స్వయంప్రభః.

౧౧

తా. ఒకలొనుండి తీయఁబడిన ఖడ్గము ఒకకంటె నన్యమై స్వస్వ రూపముగఁ దెలియఁబడువిధమున, స్వప్నములో స్వప్నపదార్థబోధయగు ఆత్మ కార్యకారణకారముగఁ బరిణమించు మనస్సుకంటె వేఱుగఁ జూడఁ దగును.

1 ప్ర. ఒకనుండి లాగఁబడిన ఖడ్గమువలెనను దృష్టాంతమువలన గ్రహింపఁ దగినది యెద్ది?

ఉ. ఒకకంటె ఖడ్గరూపము వేఱగుపగిది, ఒకవంటి చిత్తాద్యుపాధి కంటె ఆత్మస్వరూపము వేఱని తెలియవలెను.

2 ప్ర. ఆత్మ స్వయంప్రభ యనుటకుఁ బ్రమాణమేమి?

ఉ. “అయం పురుషః స్వయంజ్యోతిః” అను శ్రుతి ప్రమాణము. కావున ఆత్మ స్వమహిమమందే వ్యాపించియుండునుగాని ఘటాదికమువలె ఫీలిషయుండు కాఁడు.

౧౧

అవ. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వాదిప్రతిభాసము¹ స్వప్నప్రతి భాసమువలె మిథ్య యగుటవలన నిర్వికారాత్మ బ్రహ్మమే యగునను శాస్త్రమువలన విరోధము లేక తెలియఁదగినదగు

టచే భేదాభేదములను గల్పించి మనస్సును భేదపెట్టడగదని సిద్ధమైన యర్థమందు శ్రుతివాక్యమును సప్రమాణముగ వివరించుచున్నారు:—

మూ. ఆవేషాత్ప్రతిబుద్ధస్య జ్ఞస్య స్వాభావికం పదమ్,
ఉక్తం నేత్యాదివాక్యేన కల్పితస్యాపనేతృణా. ౧౨

తా. ఇచట శ్రుత్యుక్తమగు ¹ఆఖ్యాయిక కలదు. ఎద్దియన:—నిద్రించుచున్నవానిని ‘ఓ బట్టతలగలవాడా! ఓ సోమ రాజా!’ అని బిగ్గరగఁ బిలిచినను లేవలేదు. అప్పుడు చేతితోఁ దట్టుచు చేఱువఁగా లేచెనట. జడములై ఆరోపితములగు దేహేంద్రియప్రాణాదులు ఆత్మకావని నిషేధించెడి నేతి నేతీత్యాది శ్రుతిచేత, చేఱబి కొట్టఁగా మేల్కొన్న జ్ఞానియొక్క సహజరూపము బోధింపఁబడెను. పై ఆఖ్యాయికయందు “తం పాణినా౨౨ పేషం బోధయాంచకార సహోత్తస్థా” అను శ్రుతి ప్రమాణము. నీనిచే స్థూలశరీరము, మనః ప్రాణాది సూక్ష్మశరీరమును ఆత్మ కావని భావము.

1 ప్ర. అట్లేని ఆత్మస్వరూపము ఎట్టిది ?

ఉ. జడములగు స్థూల సూక్ష్మశరీరములకంటె విలక్షణముగనుక ఆత్మ చిత్స్వరూపము, త్వంపదలక్ష్యార్థబ్రహ్మస్వరూపమును.

2 ప్ర. నేతి నేతీతివాక్యమున కర్థమేమి ?

ఉ. మూర్తిమంతములగు పృథివీ జలతేజస్సులుగాని, అమూర్తములగు వాయ్వాకాశములుగాని, వాని సంస్కారములుగాని ఆత్మ కావని తాత్పర్యము. ౧౩

అవ. నేతి నేతీతివాక్యముచే నిషిద్ధములగునవియెల్లను
గల్పితములని శ్రుతిచే నుపపాదింపఁబడెనని చెప్పుచున్నారః—

మూ. మహారాజాదయో లోకా

మయి యద్వత్ప్రకల్పితాః,

స్వప్నే తద్వద్ద్వయం విద్యా

ద్రూపం వాసనయా సహ.

౧౩

తా. స్వప్నమందు మహారాజత్వాదికమంతయు దృగ్రూపుడనగు
నాయందుఁ గల్పింపఁబడినట్లు, మూర్తామూర్తమగు రూపము తద్వాసన
లును, (దృగ్రూపుడనగు) నాయందే కల్పింపఁబడెనని తెలియవలెను.

1 ప్ర. వాసనయననేమి? దానికి స్థానమెద్ది?

ఉ. వాసన యనఁగా అనుభూతార్థసంస్కారము. ఈ సంస్కా
రము మనోమయమగు లింగదేహమున నుండును.

2 ప్ర. మూర్తామూర్త ప్రపంచమంతయు దృగాత్మయందుఁ గల్ప
తమనుటకుఁ బ్రమాణమేమి?

ఉ. “యత్రైష ఏతత్సుప్తాభూద్య ఏష విజ్ఞానమయః పురుషః”
అని ఆరంభించి “స యత్రైతత్స్వప్నమాచరతి తే హస్య లోకాస్తదుతేవ
మహారాజో భవత్యుతేవ మహాబ్రాహ్మణ ఉలేవోచ్ఛావచం నిగచ్ఛతి” అను
శ్రుతి ప్రమాణము. స్వప్నదృశ్యమగు మహారాజత్వాదికము ఆభాసమాత్ర
మని శ్రుతియందుఁగల ‘ఇవ’ శబ్దము సూచించెను. మధ్య నిట్లు చెప్పిన శ్రుతి
ఉపసంహారమందు “ఏవమేవైష ఏతత్ప్రాణా నృహిత్యా స్వే శరీరే య
థాకామం పరివర్తతే” యని చెప్పుచుఁ బ్రాణశబ్దవాచ్య లింగదేహము
ఉపాధిగాఁగలిగి, శరీరమధ్యమమున నుండుచు మహారాజా ద్యాకారముగ

గ్రహించుచు స్వప్నదృక్కయి ఆత్మయే వ్యవహరించుచున్నదని బోధించుచున్నది. ౧౩

అవ. స్వప్నప్రపంచమువలె జాగ్రత్ప్రపంచము సయితము ప్రత్యేగాత్మ యందుఁ గల్పింపఁబడఁగా ప్రత్యేకత్వాభిజ్ఞానకుఁ గర్తృము సంభవింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. దేహలింగాత్మనా కార్యా
వాసనారూపిణా క్రియాః,
నేతి నేత్యాత్మరూపత్వా
న్న మే కార్యా క్రియా క్వచిత్. ౧౪

తా. కర్తృములు ఆత్మతాదాత్మ్యమును బొందిన స్థూల సూక్ష్మదేహాభిమానముచే జేయఁదగినవి దేహాత్మతాదాత్మ్యము (దేహాభిమానము) లేకుండఁ గర్తృమేమియు సంభవింపదు. ఈ దేహాభిమానము సంసారాత్మక వాసనలను గల్పించి సంసారమును బెంచునని భావము. కర్తృమువలన వాసనలు, వాసనలవలనఁ గర్తృమును గలుగుచు నీవిధమున సంసారము పెరుగును.

ఇపుడు నేతినేతీతి వాక్యములచేత దృశ్యములను నిషేధించి, స్వస్వరూపావబోధచే దేహద్వయాభిమానము లేనందున నాకు జాగరమందుఁగాని స్వప్నమందుఁగాని క్రియ యేదియును లేదు. దేహాభిమానము గలవానికిఁ గ్రియావిధి సంభవించునుగాని తత్త్వజ్ఞానకు ఈవిధి లేదు. ౧౪

అవ. అజ్ఞానకార్యమగు దేహాభిమానమువలనఁ జేయఁబడు కర్తృమునకు మూలము అజ్ఞానమే కనుక కర్తృమువలన మోక్షము కలుగుననుమాట కల్లయని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న తతోఽమృతతాఽఽశాస్తి కర్తవ్యోఽజ్ఞానహేతుతః,
మోక్షస్య జ్ఞానహేతుత్వాన్న తదన్యదపేక్షతే. ౧౫

తా. కర్తకు అజ్ఞానము కారణము. కనుక దానివలన మోక్షాశ లేదు. జడములగుటచేత అజ్ఞానకర్తములకును బరస్పరవిరోధము లేదు. కనుక అజ్ఞాననివృత్తిరూపమగు మోక్షమునకుఁ గర్తాపేక్షలేదు. పరమానందావిర్భావరూపమును బ్రహ్మతనావస్థానరూపమునగు మోక్షము చతుర్విధక్రియాఫలవిలక్షణ మగుటవలనఁ గర్తము నపేక్షింపదు.

1 ప్ర. కర్తము సాక్షాత్తు మోక్షహేతువు కాకున్నను, మోక్షహేతువగు జ్ఞానమునకు సహకారి కాదా?

ఉ. అజ్ఞాననివృత్తివిషయమై స్వతంత్రమగు జ్ఞానము ఇతరమగు కర్తము నపేక్షింపదు.

2 ప్ర. నాలుగువిధములగు క్రియ లెవ్వి?

ఉ. 1 ఆప్యము=పొందఁదగిన చోటు.

2 వికార్యము—పాలు పెరుఁగగుట.

3 ఉత్పాద్యము—పుట్టుట.

4 సంస్కార్యము—కడిగి బాగుచేయుట.

ఇట్లు క్రియలు నాలుగువిధములు.

౧౫

అవ. మోక్షము కర్తసాధ్యమగు నేని స్వర్గాదులవలెను కృష్యాదిఫలమువలెను అనిత్యము భయయుతమును నగును. అట్లేని, 'అభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే,' 'అతోఽన్యదార్తమ్' అనెడి శ్రుతులకు విరోధము కలుగును, కనుక నట్లనఁగూడదు అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అమృతం చాభయం నార్తం
నేతీత్యాత్తా ప్రియో మమ,
విపరీతమతోఽన్యద్య
త్త్యజేత్తత్సక్రియం తతః.

౧౬

తా. బ్రహ్మస్వరూపమనఁగా అమృతము, అభయము, నార్తము.
(నార్తమనఁగా పీడలేనిది, కర్తచే సాధ్యము కానిది) జీవుఁడు బ్రహ్మస్వ
రూపమేకనుక 'నాకుఁ బ్రియము' అనెడి జాయాదికము ఆత్మేతరము. ఇది
క్రియాజన్యము. పైనిఁజెప్పిన లక్షణములకంటె విరుద్ధములగు మృతిభయా
ర్తులు కలదియును గనుక దానియందు మమకారమును బరిహరింపవలెను.

ప్ర. జ్ఞానికి 'గ్రహింపవలెను, పరిహరింపవలెను' అనెడి విధి కల్గదా?

ఉ. లేదు. సాధకున కుపయోగించు నీవిధి నియోగార్హుఁడు కాని

జ్ఞానికి అనువాదమాత్రమేకాని ముఖ్యవిధి కాదని తెలియవలెను. ౧౬

ఇది ఈక్షితృత్వప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము-ద్వాదశప్రకరణము.

౧౨. ప్రకాశప్రకరణము.

అవ. గురూపదిష్టప్రియశబ్దశ్రవణమువలన భోక్త నిర్వి
శేషబ్రహ్మస్వరూప మగునేని, లోకమందఱు నేను నేనని
ఆత్మానుభవముగలవారలయ్యును 'బ్రహ్మహమ్' (నేను బ్రహ్మ
మునే) అని యేల తెలియఁజాలరు, అని శంక రాఁగా పదార్థ
తత్త్వపరిశోధన లేక పోవుటచే నటులఁ దెలియలేరని చెప్పి,
“తత్త్వమసి” యను మహావాక్యమునందలి ‘త్వం’ పదార్థ
శోధనప్రధానమగు నీప్రకాశప్రకరణము నారంభించుచు,
చిదాభాసాంతగికరణములను రెండింటిని వివేచన చేయకపో
వుటచేత జనులు ఆత్మతత్త్వమును దెలియఁజాలరని సదృ
ష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రకాశస్థం యథా దేహం సాలోకమభిమన్యతే,
ద్రష్టౌభాసం తథా చిత్తం ద్రష్టౌహమితే మన్యతే. ౧

తా. లోకులు ప్రచురమగు సూర్యాదిప్రకాశమధ్యమగు దేహాదికము
సూర్యప్రకాశముకంటె విలక్షణముగ నుండినను అది సూర్యప్రకాశవిశిష్టము
గనే తలంచునట్లు, చైతన్యవ్యాప్తమగు చిత్తమును ఆత్మగనే తలంతురుగాని
యథార్థముగఁ దెలియలేదు.

1. ప్ర. ఆత్మధర్మమేది? చిత్తధర్మమేది?

ఉ. ఆత్మ చిత్స్వరూపము. చిత్తము జడము. సూర్యలోకము
ప్రకాశకము. ఘటాదిపదార్థములు ప్రకాశ్యములు. అనఁగా, అవి జడములై
సూర్యప్రకాశములేని చీకటియందు స్ఫురింపవు అని భావము.

2. ప్ర. చిత్తమును ఆత్మనుగఁ దలంచుట యెట్లు ?

ఉ. అంతటను అఖండాకారముగ సూర్యకాంతి ప్రసరించియుండఁగా
సూర్యకాంతిచే వ్యాప్తమగు దేహఘటాదిపదార్థములను దేహము ఘటము
మొదలగు పేర్లతో వ్యవహరింతురు. ఇట్లు అఖండచిత్స్వరూపుండగు ఆత్మ
అంతఃకరణసంపర్కమువలన అంతఃకరణాకారమును బొందినట్లు భాసించు
చుండఁగా నేను కర్తను, భోక్తను అని అంతఃకరణస్వభావవిశిష్టునిగఁ దెలి
యునుగాని శుద్ధాత్మునిగఁ దెలియలేదు.

అవ. ఇట్లు ఆత్మకు చిదాభాసవిశిష్టాంతఃకరణముతో
నభేదమును జెప్పి, తన్మూలకమగు దేహద్వయముతోడి, యవి
వేకమును జూపుచు, లోకమునకు ఆత్మజ్ఞానము లేదనుమా
టను దృఢపరుచుచున్నారు:—

మూ. యదేవ దృశ్యతే లోకే తేనాభిన్నత్వమాత్మనః,
ప్రపద్యతే తతో మూఢస్తేనాత్మానం న విన్దతి. ౨

తా. వ్యవహారకాలమందు ప్రాణముమొదలుగ దేహపర్యంతమునుగల
ఏయేపదార్థములను జూచునో ఆప్రాణాదిపదార్థములనే తానని తలఁచుట
వలన మూఢుఁడు తనను బ్రహ్మముగఁ దెలియఁజాలఁడు.

ప్ర. ఈప్రాణములు, ఈదేహమును ఆత్మకాకున్నయెడల 'నేను'
అని తలఁచుట యెట్లు?

ఉ. చిత్తము ఆదమువంటిది. ఆచిత్తమందు చైతన్యము ప్రతిఫలిం
చును. ఈప్రతిబింబమునకు ఆభాసుఁడనిపేరు. చిత్తము అందలి ఆభాసుఁడు
అను రెండువస్తువులకును గల భేదమును విమర్శింపక ప్రాణములు నేననియు,
దేహము నేననియు ద్రవ్యయగు చిదాభాసుఁడు భ్రాంతినిఁ బొందుచు దృశ్య
ములే తాననుకొనును. ౩

అవ. ఈ చెప్పిన యంశమును దృష్టాంతపూర్వకముగ
దృఢపరుచుచున్నారు:—

మూ. దశమస్య నవాత్మత్వప్రతిపత్తివదాత్మనః,
దృశ్యేషుతద్వదేవాయంమూఢోలోకో న చాన్యథా.

తా. పదిమంది బాలకులు ఒకనదిని దాటి తామెందఱో యని
లెక్కపెట్టుకొనిరట. అందు గణకుఁడు తననుదక్క మిగత తొమ్మండ్రునే
లెక్కించి పదియవవాఁడు లేఁడు, నదిలో మునిఁగెనేమోయని శోకించెనట.
ఇట్లే తొమ్మండ్రులొ నొకఁడొకండును లెక్కించి పదియవవాఁడు లేఁడనిశోకిం
చిరట. అప్పుడు ప్రాజ్ఞుఁడగు పథికుఁడొకఁడు వచ్చి పదియవవాఁడు గలఁడని

చెప్పఁగ కొంతదుశఖ ముపశమించెనట. ఆపదియవవానిని జూపుమని వారలు వేడఁగా, నాపథికుఁడు పదిమంది బాలకులను లెక్క పెట్టి మీలో లెక్క పెట్టు వానితోఁగూడ పదిమందియు నున్నారని తెల్పఁగా వారలు పరమానందభరితులయిరట. అని సుప్రసిద్ధమగు కథ కలదు.

ఈకథయందు లెక్కించు పదియవవాఁడు తనకు దృశ్యులగు తొమ్మండ్రు మాత్రమే లెక్కించి, తనకు పదియవవానిగను, దృశ్యులగు తొమ్మండ్రుకంటెను విలక్షణునిగను ద్రవ్యగను దెలియలేక యెట్లు శోకించెనో, అట్లే శాస్త్రాచార్యోపదేశములేని మూఁథుఁడు బుద్ధిమొదలగు దృశ్యపదార్థములనే తానుగఁ దలంచుచుగాని, యీబుద్ధ్యాది దేహపర్యంతమగు పదార్థములన్నియుఁ దనకు దృశ్యములనియు, జడములనియు, తాను వీనినన్నిటినిఁ దెలిసెడి ద్రవ్యముగ చైతన్యమనియు తెలియలేడు.

3

అవ. బుద్ధ్యాదులన్నియు దృశ్యములనియు, ఆత్మ వీని నన్నిటినిఁ జూచు ద్రష్టయనియు, శాస్త్రాచార్యోపదేశములేని మూఁథుఁడు తెలియలేడు. అట్టివానికి పదార్థవివేకము లేనందున మోక్షమును లేదని సూచింపఁబడెను. ఆవాక్యములను విమర్శింపఁగా, ఆత్మ బ్రహ్మమని శాస్త్రమువలననే తెలియఁబడగా పదార్థవివేకముతో నవసరమేమి? 'బ్రహ్మహమస్మి' యను జ్ఞానమువలననే ఆత్మయొక్క యాధార్థ్యమును దెలిసినయెడల మోక్షము సిద్ధించునుగదా? అని శంక రాఁగా ప్రత్యక్షముభవమువలన శ్రుతికి నవిరోధముగ ప్రత్యగాత్మకే కర్తృత్వాదిధర్మత్వమును బ్రహ్మరూపత్వమును గలదు. అయినను అవివేకకల్పనచే మూఁథత్వమున పదార్థవివేకము లేకపోవుటచే మోక్షము కలుగదని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. త్వం కురు త్వం తదేవేతి ప్రత్యయావైకకాలికౌ,
ఏకనీడౌ కథం స్యాతాం విరుద్ధౌ న్యాయతో వద.

తా. 'త్వం కురు'—(నీవు చేయుము) అను భేదజ్ఞానమును, 'త్వంతదేవ'—(ఆబ్రహ్మమే నీవు) అను అభేదజ్ఞానమును పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే నేకకాలమునందే ఏకవిషయమునందే యెట్లుండునో సహేతుకముగఁ జెప్పుము. అని పూర్వపక్షి శంకించుచున్నాఁడు.

ప్ర. జ్ఞానములకుఁ గలిగిన భేదమేమి?

ఉ. 'నీవు చేయుము' అను కర్తృములకు దేహాభిమానము ముఖ్యము. 'ఆబ్రహ్మమే నీవు' అను జ్ఞానమునకు దేహాభిమానాభావము ముఖ్యము. పదార్థము చల్లనిది యనుబోధ కలుగునపుడు, అది వెచ్చనిది యనుజ్ఞానము ఉండదు. పదార్థము వెచ్చనిది యనుబోధ కలుగునపుడు అది చల్లనిది యను జ్ఞానము ఉండదు. ఇట్లే కర్తృత్వము అకర్తృత్వము ననునీరెండును ఒకని యందే యెట్లు కలుగునని శంకార్థము. ౪

అవ. 'నేను దుఃఖముగలవాఁడను' అను అనుభవము ప్రత్యక్షముగ నుండఁగా 'నేను సుఖిని' యనుజ్ఞానము బాధింపఁబడును గనుక నీరెండింటికిని ఒకనియమమును జెప్ప వలెనని బోధించుచున్నాఁడు:—

మూ. దేహాభిమానినో దుఃఖం నాదేహస్య స్వభావతః,
స్వాపవత్తత్ప్రహణాయ తత్త్వమిత్యుచ్యతే దృశేః.

తా. దేహమే నేనను అభిమానముగలవానికే దుఃఖము కలదు కాని సుఖ పికాలమందువలె దేహాభిమానము లేనివానికి దుఃఖములేదు. దేహము

లేకపోవుటయే ఆత్మకు స్వభావముగనుక సుషుప్తియందు దేహస్ఫూర్తిలేదు.
‘తత్త్వమసి’యను శ్రుతి ఆత్మకు సమూలాభిమాన నివృత్తిని బోధించు
చున్నది కాని కర్మను బోధించుటలేదు. ✽

అవ.తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యవిమర్శనమువలన దేహా
దులకంటె ఆత్మ భిన్నమని తెలిసినవాఁడుసయితము ‘నా కీదుగ
ఖము’ అని భావించునుగనుక దుగిఖమునకు దేహాభిమానము
నిమిత్తము కాదని శంక రాఁగా, దేహాభిమానసహితమగు
ఆత్మదర్శనము జ్ఞానాభాసమే యగుటచే నటుల భావించును.
వలయనఁగా, జాగ్రత్స్వప్నములయందుండు దుగిఖానుభ
వము దేహాభిమానబుద్ధిలేని సుషుప్తియందు లేకపోవుటచే
దుగిఖమునకు నిమిత్తము దేహాభిమానముకంటె నితర మేర్పి
యుఁ గాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. దృశేశ్చాయా యదారూఢా ముఖిచ్ఛాయేవ దర్శనే,
పశ్యంతం ప్రత్యయం యోగీ దృష్ట ఆత్మేతి మన్యతే.

తా. అద్దమందు ముఖము ప్రతిబింబించునట్లు, అహంకారమందు
ఆత్మ ప్రతిఫలించును; అట్టి సాభాసాంతరీకరణమును జూచుయోగి, ఆత్మయే
చూడఁబడె ననుకొనును. అద్ద మిట్టిది, ముఖ మిట్టిది యని యీ రెండింటి
యొక్క స్వభావములను విభజింపకపోవుటచే, తన ముఖమునందు దర్పణ
దోషములగు మాలిన్యాల్పత్వాదులను భ్రాంతిచే నారోపించునట్లు బుద్ధి
యిట్టిది, ఆత్మ యిట్టిది అని రెండింటి స్వభావమును విభజింపకపోవుటచే
ఉపాధియగు బుద్ధియొక్క దోషములగు కర్తృత్వ దుగిఖత్వాదులను
ఆత్మయం దారోపించును. ‘అహం’ అను అహంకారము కల్పితదేహవిషయ
మగుటవలన దుగిఖత్వము అవివేకాభిమానమువలననే కలుగును. కనుక మహా

వాక్యవిచారమువలన ఆత్మజ్ఞానము దృఢముగఁ గలిగినవానికి దుఃఖిత్వాను
వృత్తి కలుగదు. ఒకానొకప్పుడు దుఃఖము భాసించినను బాధితమై
యిందునుగాని, జ్ఞానికి నిది సహజము కాదని భావము.

ఆభాసమనఁగా లేకున్నను ఉన్నట్టుతోఁచుట.

౬

అవ. ఆభాసతోఁగూడిన అహంకారమును ఆత్మ యను
కొనువాఁడు సమ్యగ్దర్శి కాఁడేని సమ్యక్జ్ఞాని యెవఁడు? అను
శంకకు త్తరము:—

మూ. తం చ మూఢం చ యద్యన్యంప్రత్యయంవే త్తినోదృశేః,
స ఏవ యోగినాం శ్రేష్ఠో నేతరః స్యాన్న సంశయః ౮

తా. ఉపాధియగు అహంకారమును, మోహాత్మకమగు అవివేక
మును, వీనికంటె నన్యమగు చిదాభాసుని, దృశ్యమగు దుఃఖాదికమును
ద్రష్టయు నసంగుఁడునగు ఆత్మకు దృశ్యములగు వీనిలూ దేనితోను సంబం
ధము లేనట్లుగ నెవఁడెఱుంగునో యతఁడే జ్ఞానవంతులకుఁ బ్రియతముఁడు.
అహంకారయుతుఁడు ప్రియతముఁడు కాఁడు. ఇది నిశ్చయము. అజ్ఞా
నియు, విశ్వాసహీనుఁడును, సంశయాత్ముఁడును సుఖింపఁజాలఁడని గీతలందు
“అజ్ఞశ్చశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్తా వినశ్యతి” యను శ్లోకములూ
శ్రీకృష్ణుఁడు నుడివెను.

౯

అవ. సర్వజనులకు ‘నేను’అని భాసించెడి అహంకారము
ఆత్మ కాదని విడువఁబడఁగా, అహంకారముకంటె నన్యమగు
త్వంపదార్థమేదియుఁ గనుపింపనందున ‘తత్త్వమసీ’త్యాది
వాక్యమునకు ఆధారమే లేకపోవును, అను శంక రాఁగా,
త్వమర్థమును అహంకారాదికమునుండి వేలుచేయవలెనని

శ్రుతి బోధించుచున్నదికనుక త్వంపదార్థమే లేదని యాక్షేపింపఁదగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. విజ్ఞాతేర్యస్తు విజ్ఞాతా స త్వమిత్యుచ్యతే యతః,
స స్యాదనుభవస్తస్య తతోఽన్యోఽనుభవో మృషా.

తా. “నహి విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విచరిలోపా విద్యతే; విజ్ఞాతేన ర్విజ్ఞాతారం విజానీయాః” అను శ్రుతికి ‘విజ్ఞాతేః’ అనుచోట కర్తార్థకమగు షష్ఠీవిభక్తి, అనిత్యమగు నీబుద్ధివృత్తికి సాక్షీయగు విజ్ఞాత కెప్పుడును లోపములేదు. సర్వసాక్షీయగు నీ విజ్ఞాతను జడమగు బుద్ధివృత్తిచేఁ దెలియలేవు అనియు నర్థము. ఇట్లు బుద్ధివృత్తిరూపమగు విజ్ఞానము నెఱుంగుచు సర్వావభాసకమగు విజ్ఞాతయే ‘తత్త్వమసి’యను వాక్యమందలి ‘త్వం’శబ్దమునకు అర్థము. కాని, త్యాజ్యమగు అహంకారము ‘త్వం’పదమున కర్థము కాదు అని యీశ్రుత్యర్థము నవలంబించుటవలన ‘తత్త్వమసి’ యను మహావాక్యార్థమందలి ‘త్వం’పదార్థము నిరాధారమగునని చెప్పఁదగదు. కనుక, ‘త్వం’పదమునకు శ్రుత్యుక్తసర్వసాక్షీరూపమగు లక్ష్యార్థమే సమ్యగనుభవము. అనఁగా, మహావాక్యమునందలి త్వంపదమునకు ధీవృత్తిసాక్షీయగు పరమాత్మయే అర్థము.

అవ. ఆత్మ విషయము కాదేని, ఆత్మను శ్రుతి యెట్లు చెప్పఁగలదు? అనుభవరూపమగు ఆత్మకు అనుభవాపేక్ష యెటులనని యాక్షేపము రాఁగా లోకములో అనుభవము వేఱు. అనుభవించెడి పదార్థము వేఱు, అని ప్రసిద్ధియు, అనుభవించఁబడునది జడము, అనుభవించునది చైతన్యము, అనుభేదమును కలదుకాని ఇట ననుభవరూపమే యగు ఆత్మకాభే

దము లేనందున నీయాక్షేపము యుక్తముకాదని చెప్పుచు
న్నారు:—

మూ. దృశిరూపే సదా నిత్యే దర్శనాదర్శనే మయి,
కథం స్యాతాం తతోనాన్య ఇష్య తేనుభవస్తతః. ౯

తా. జడములగు దృశ్యపదార్థములయొక్క సత్త పరప్రకాశము
నపేక్షించుటవలన నొకప్పుడు స్ఫురింపవచ్చును. మఱియొకప్పుడును స్ఫురిం
పకపోవచ్చును. కాని, దృశ్యరూపుడనగు నాయందు ¹ స్వాన్యజ్ఞానాగమా
పాయములచే దర్శనాదర్శనము లెట్లు కలుగును? ఎల్లప్పుడు నిత్యుడు జ్ఞాన
స్వరూపుడు నిరపేక్షసత్తాకుడును నగు నాయొక్క ప్రకాశము రాక
పోకలులేక నిత్యసిద్ధమగుటచే నొకప్పుడు దర్శనమును మఱియొకప్పుడు
అదర్శనమును గలుగనందున స్వరూపానుభవమే కాక అన్యానుభవము నాకు
లేదు.

1 ప్ర. ఆత్మకు నిత్యత్వమెట్లు?

ఉ. స్వరూపము మాత్రకపోవుటవలనను, జ్ఞానము మాత్రకపోవుట
వలనను ఆత్మ నిత్యము.

2 ప్ర. దర్శనాదర్శనము లననేమి?

ఉ. దర్శనమనఁగా జ్ఞానము. అదర్శనమనఁగా అజ్ఞానము.

3. ప్ర. జ్ఞాన మొకప్పుడు ఉండి మఱియొకప్పుడు ఉండదుకదా?
ఇది యెట్లు పోనఁగును.

ఉ. నిత్యప్రకాశస్వరూపున కొకప్పుడు జ్ఞానము, మఱియొకప్పుడు
అజ్ఞానమును లేదు. పర్వతమేఘాద్యావరణము గలిగెనేని యపుడు రాత్రి

1 తనకంటె నన్యమగు జ్ఞానముయొక్క రాకపోకలచేత.

యనియు, ఆయావరణము తొలగఁగనే యది పగలనియు లోకులకుఁ దోచునేకాని, అహోరాత్రవిభాగము సూర్యున కెప్పుడును లేదు. ఇట్లు నిత్యప్రకాశుడగు ఆత్మకు ఒకపుడు జ్ఞానము, మఱియొకపుడు అజ్ఞానమును లేదు. కాని, అవిద్యావరణము వచ్చినపుడు అజ్ఞానమనియు, ఆయావరణము తొలగఁగనే జ్ఞానమనియు లోకము తలంచును. ఇందుకు - “నాహో న రాత్రిస్సవితుర్యథా భవేత్ప్రకాశరూపావ్యభిచారితః క్వచిత్, జ్ఞానం తథాఽజ్ఞానమిదం ద్వయం ఐతే రామే కథం స్థాస్యతి శుద్ధ చిద్ధనే” అను నట్టి అధ్యాత్మరామాయణములో రామహృదయమందలి శ్లోకము ప్రమాణము.

అవ. ఆత్మ దృగ్రూపమే యని ధ్రువపరుచుచున్నారు:-

మూ. యత్థస్త్వస్తాపా రవేద్దేహే దృశేః స విషయో యథా,
సత్త్వస్థ స్తద్వదేవేహ దృశేః స విషయస్తథా. ౧౦

తా. ఆత్మ సుఖదుఃఖములు గలవాఁడుగఁ దోచుటచే నిత్య దృగ్రూపుఁడు కాఁడని చెప్పరాదు. దేహమందుఁ గలుగు సూర్యాతపమువలని తాపము దేహశ్రయమగు ప్రదేశమునందే యుండి, దేహమునకుఁ దాపమున్నట్లు తోచినను, ఆవరణముగల ప్రదేశమును జేరఁగా నా సూర్యాతపముయొక్క వేడిమి పూర్వప్రదేశమందే యుండునుగాని దేహమునకు లేకపోవును, అని తెలియఁబడును. ఇట్లు అంతఃకరణమందలి సుఖదుఃఖాదిక రూపతాపము అంతఃకరణోపాధికుడగు జీవునకుఁ దోచినను ఆవరణమగు అంతఃకరణోపాధి సద్దురుకటాక్షమునఁ దొలగఁగనే ఆ అంతఃకరణమందలి తాపము ఆత్మకు నంటదు. తాపము అంతఃకరణధర్మమగుటచే, ఆత్మ నిత్యుడనియు చైతన్యమాత్రస్వరూపుడనియు తాత్పర్యము.

దీనికే అర్థాంతరము:—

దేహమందు సంక్రమించిన రవికృతతాపమువలన దేహముమాత్రమే తప్తమైయుండ 'నేను తప్తుడను' అని దేహమే నేననెడి అభిమానముగల వానికి ఏవిధమున విషయమగుచుండునో, అట్లే శబ్దస్పర్శాదివిషయ సంపర్కమువలనఁ గలిగిన సుఖదుఃఖాదితాపము అంతఃకరణమునందలిదై యుండ నాయంతఃకరణసాక్షియగు దృగాత్మకు అంతఃకరణ తాదాత్మ్యాభిమానముచే విషయమగుచుగాని వివేకికి ఆతాపముండదు.

1 ప్ర. సుఖదుఃఖ ధర్మము లేవనివి?

ఉ. ఈ ధర్మములు ఆత్మకు లేవు. పీలయన బుద్ధి ధర్మములగు నివి అధ్యాసపశమున ఆత్మ కున్నట్లు మాత్రము అవివేకమువలనఁ దోచుచుండును.

2 ప్ర. అట్లు తోచుటయందు దృష్టాంతమేమి?

ఉ. ఎండలో దేహము తపించునపుడు దేహాధ్యాసమువలన 'నేను తప్తుడ'నని లోకులు తలంతురుగాని, విమర్శింపఁగా నా తాపము ఆత్మకు లేదు. ఇట్లే స్వదృశ్యాంతఃకరణాధ్యాసమువలనఁ గలిగిన అభిమానమువలన అవివేకి 'నేను సుఖిని దుఃఖితుడను' అని తలంచినను అధ్యాసములేని వివేకి యిట్లు తలంపఁడు. ఇందుకు—“అసంగో హ్యమనాః శుభ్రః”యను శ్రుతియే ప్రమాణము.

౧౦

అవ. సుఖదుఃఖాదియుక్తమగు అంతఃకరణముతో ఆత్మకు సంబంధము లేదను నంశమునే స్ఫుటపరుచుచు, వివిక్త స్వరూపానుసంధానమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. ప్రతిష్ఠిద్దేదమంశో జ్ఞః ఖమివై కరసోఽద్వయః,
నిత్యముక్తస్తథా శుద్ధః సోఽహం బ్రహ్మస్థి కేవలః.

తా. అహంకారాది దేహాంతమగు దృశ్యజాతము నంతయు 'నేతి నేతీతి' యను వాక్యమననమువలన నిషేధింపఁగా, నిషేధావధియు దృగ్రూపుఁడునగు ఆత్మ ఆకాశమువలె అద్వయఁడు, ఏకరసుఁడు, నిత్యముత్తుఁడు, నిత్యశుద్ధుఁడు, కేవలుఁడు నగు బ్రహ్మాత్మముగ భాసించును. ౧౧.

అవ. ఇట్లు విచారింపఁగా, నేను బ్రహ్మమునే కనుక సకలదృశ్యవర్తమునకు సాక్షియగు నాకెక్కడను స్వరూపభేదము లేదని అద్వయాయాత్మ తత్త్వమును బ్రకటించుచున్నాను:—

మూ. విజ్ఞాతురై వ విజ్ఞాతా పరోఽన్యః సంభవత్యతః,
విజ్ఞాతాఽహం పరో ముక్తః సర్వభూతేషు సర్వదా. ౧౨

తా. సకలదృశ్య విజ్ఞాతయగు ఆత్మకంటె నన్యుఁడగు విజ్ఞాత సంభవింపనందున నేనే పరమవిజ్ఞాతను, స్థావరజంగమాత్మక సకలభూతములందును, పూర్వోక్తప్రకారము సర్వదా సకలవిజ్ఞేయ తద్ధర్మరహితుఁడ నగుటచే ముక్తుఁడనై స్ఫురింతును. ౧౨.

అవ. ఇట్లు శ్రుత్యుపదేశమువలనను, గురూపదేశము వలనను, సదా సర్వత్ర అద్వయాయాత్మానుసంధానము చేయుచున్నను 'నేను బ్రహ్మవేత్తను' అనెడి అభిమానముచే నిర్విశేష బ్రహ్మభావము సిద్ధింపదు. అనెడి యాక్షేపమున కుత్తరము:—

మూ. యోవేదాలు పృథ్వీత్వ మాత్మనోఽకర్మతాంతథా,
బ్రహ్మత్త్వం తథా ముక్త్వా స ఆత్మజ్ఞో న చేతరః.

తా. బ్రహ్మవేత్తయై 'నేను బ్రహ్మజ్ఞానిని' అనెడి అభిమానమును విడిచి, శ్రుతి బోధించువిధమున అలుప్త చిన్మాత్రుడగుచు ద్రష్టృత్వ కర్తృత్వముల నెఱిగినవాడే ఆత్మజ్ఞుడు. 'నేను జ్ఞానిని' యను అభిమాన లేకమైనను గలవాడు జ్ఞాని కాఁడు. ౧౩

అవ. బ్రహ్మత్వజ్ఞానముగలవానికి నేను బ్రహ్మవేత్తనను అభిమాన మెటుల లేకపోవును? అట్టి యభిమానము ఉండఁగా ఆత్మ నిర్విశేష మెట్లగును? అను శంకకు త్తరము:—

మూ. జ్ఞాతైవాహమవిజ్ఞేయః శుద్ధో ముక్తః సదేత్యపి,
వివేకీ ప్రత్యయో బుద్ధే ర్దృశ్యత్వాన్నాశవాన్యతః.

తా. నేను సకలజేయమును దెలియువాడనేకాని దేనిచేతను దెలియఁబడను, అని వివిక్తాత్మ నిష్ఠమగుచు బుద్ధియొక్క యే వృత్తిరూపజ్ఞానము కలదో ఆ జ్ఞానము దృశ్యమగుటవలన సాక్షిచైతన్యముచేఁ జూడఁబడుచు నశించునదియే. కావున బ్రహ్మవేత్తకు అభిమానము ఇంచుకె నను దగదని భావము. ఇందుకు దృష్టాంతము—చిల్ల గింజగంధము బాడెనీటిలో వేయఁగా నది బాడెను బోఁగొట్టి నీటిని శుద్ధపరిచి పిదప తాను నశించును. ఇట్లే పూర్వోక్తమగు వివేకబుద్ధి వృత్తియొక బ్రత్యగాత్మను నిరీక్షించుచు ఆత్మ యందు అవివేకకల్పితాధ్యాసములను సమూలముగ నున్మూలింపఁజేసి తానును నశించి ప్రత్యగాత్మను నిరస్తసమస్తదోషవిశేషముగను నిర్మలముగను స్ఫురింపఁజేయును. ౧౪

అవ. ఆత్మచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడుటయను దృష్టాంతమువలన చైతన్యాభాసుఁడు (జీవుఁడు)ను ప్రకృతమగు బుద్ధి ప్రత్యయమువలెనే నాశార్హుడే యగునని ఆక్షేపము. దీనికి

సమధానము:— ఉపాధిసాధనవ్యాపకము. ఎట్లనఁగా, పర్వతమునందు ధూమము కనుపడుచుండెనేని అందు అగ్ని కలదను అనుమానప్రమాణములో సాధనమగు ధూమము నకు ఆర్ద్రేంద్రనసంయోగము ఉపాధి. ఈతడిసిన కట్టెలు లేని చోట పొగ కలుగదు గనుక సాధనమగు (హేతువగు) ధూమమునకు వ్యాపకమగు ఆర్ద్రేంద్రనసంయోగము ఉపాధి యనఁబడును. వ్యాపకము అధిక దేశవర్తి, వ్యాప్యము అల్ప దేశవర్తి యని నియమము. లోకములోని వస్తుజ్ఞానమునకు ధీవృత్తి కలుగకుండ వస్తువు స్ఫురింపదు. కాని ఆత్మజ్ఞానము నకు నట్టి యుపాధ్యపేక్ష లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అలుప్తా త్వాత్తనో దృష్టిర్నో త్వాద్యా కారకైర్యతః,
దృశ్యయాచాన్యయాదృష్ట్యాజన్యతాఽస్యాః ప్రకల్పితా.

తా. ఆత్మజ్ఞానము కర్తృకర్తృకరణ కారకములచే బుట్టింపఁబడని దగుటచే నశింపక సర్వదా భాసించుచుండును. అట్లేని వీనికి ఆత్మజ్ఞానము కలిగినదనుట తగునా యందువేని వినుము. ఘటము పుట్టఁగా ఘటాకాశము పుట్టినదనునట్లు ఆత్మజ్ఞానాభివ్యక్తికి ఉపాధియగు ధీవృత్తి ఉదయింపఁగా ఆత్మజ్ఞానము పుట్టెనని పామరులు తలంతురేకాని యిది సత్యముకాదు.

ప్ర. ఆత్మజ్ఞానము బుద్ధివృత్తిరూపమగు నితరజ్ఞానముచే స్పృష్టమగునా?

ఉ. సూర్యుఁ డంతటను బ్రకాశించుచుండఁగా నిది సూర్యప్రకాశమని సర్వజనులకుఁ దెలియక పోవచ్చును. అవు డొకయద్దమును సూర్యున

కెదురుగ నుంచినయెడల నా యద్దమందుఁ బ్రతిఫలించు సూర్యకాంతి
తన యెదుటనున్న వస్తువును సూర్యకాంతికంటె ద్విగుణముగఁ బ్రకాశింపఁ
జేయును. ఆ సమయమున ననేకదర్పణములను దెచ్చి యుంచఁగా మధ్య
మధ్య సూర్యప్రకాశము మాత్రమే కలదనియు, నిట్లు దర్పణములందుఁ
గల సూర్యప్రకాశము సయితము దర్పణతేజస్సహాయమున ద్విగుణ
మైనదనియు, దర్పణము లేనిచోటను, ఉన్నచోటను గూడ దీనికి
మూలమగు సూర్యప్రకాశము అఖండమై భాసించుచున్నదనియు వివే
కులు గ్రహింతురు. ఈవిధముననే అంతటను నిండియున్న అఖండాత్మచైత
న్యము బుద్ధివృత్తులు ఉదయించునపుడు ద్విగుణమై పూర్ణముగ స్ఫురించు
చుండును. ఆయా బుద్ధివృత్తులమధ్యను ఆత్మచైతన్యము మాత్రము స్ఫురించు
చుండును. సూర్యప్రకాశము అద్దములయందు ద్విగుణమై, ఆయద్దముల
మధ్యను తానుమాత్రమే యుండునట్లు, ఆత్మచైతన్యముకూడ బుద్ధివృత్తుల
యందు ద్విగుణమై వాని నడుమను తానుమాత్రమే యుండును. ఇట్లు
సూర్యప్రకాశమువంటి ఆత్మచైతన్యము అఖండాకారముగ నుండును. ఈ
ప్రకారము బుద్ధివృత్త్యాఖ్యాజ్ఞానము ఆత్మజ్ఞానమునకు అభివ్యంజకమగును. ఈ
యర్థమును శ్రీవిద్యారణ్యులు తమ పంచదశీగ్రంథమున కూటస్థదీపప్రకరణ
మందు వివరించిరి.

౧౫

అవ. ఇట్లు ఆత్మయందు నూర్పులేకుండ సదా ప్రకా
శించెడి చైతన్యము నిత్యమని, బోధించి (౧౩-వ శ్లోకమందుఁ
జెప్పఁబడిన) నిర్వికారత్వమును అకర్తృత్వమును నిపుడు
బోధించుచున్నారు:—

మూ. దేహాత్మబుద్ధ్యపేక్షత్వా దాత్మనః కర్తృతా మృషా,
నైవ కించిత్కరోమీతి సత్యా బుద్ధిః ప్రమాణజా.౧౬

తా. దేహాత్మబుద్ధిపూర్వకముగఁ గలిగిన ఆత్మకర్తృత్వము మిథ్య
యగును. “నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమ్” అను శ్రుతిసిద్ధమగు నిష్క్రి-
యత్వమే సత్యము. ౧౬

అవ. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వము పారమార్థికము కాదను
టకు మఱియొక హేతువును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. కర్తృత్వం కారకాపేక్ష మకర్తృత్వం స్వభావతః,
కర్తా భోక్తేతి విజ్ఞానం మృషైవేతి సునిశ్చితమ్. ౧౭

తా. అసంగము నిరవయవమునగు ఆత్మకు కర్తృత్వాదికారకాపేక్ష
సత్యముగ లేదు. ఆకర్తృత్వమే ఆత్మకు సహజధర్మము. కనుక ఆత్మకర్త-
భోక్త యనుకొనుట మృషయేకాని పరమార్థముగ సత్యముకాదు. ఆత్మ
నిత్యనిర్మలస్వరూపుడని అర్థము. ౧౭

అవ. ఇట్లు పదార్థశోధన జేసినవానికి మహావాక్యసిద్ధ
మగు “బ్రహ్మసి” యను జ్ఞానము నిరవవాదముగఁ గలుఁ
గఁగా, ‘నేను కర్తను’ అను బుద్ధినివారింపఁబడి, ప్రసంఖ్యాన
విధికి అవకాశము ఉండదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏవం శాస్త్రానుమానాభ్యాం
స్వరూపేవగతే సతీ,
నియోజ్యోఽహమితి హ్యేషా
సత్యా బుద్ధిః కథం భవేత్. ౧౮

తా. (ఈ ప్ర. శ్లో. ౧౮ లోఁ జెప్పఁడినట్లు) తత్త్వమసివాక్యాను
భవమువలన ఆత్మజ్ఞానముగలిగి (శ్లో. ౧౦ లో వివరింపఁబడినట్లు) సూర్యాది
ఉపదే—17

కృతతాపము ఆత్మకు లేదనియు, ఆత్మయొక్క నిజస్వరూపమును అనుభవమువలనఁ దెలిసికొనినంతట 'నేను గురువుచే నాజ్ఞాపింపఁబడుచున్నాను.' - 'గురువులగు మీరు నన్నాజ్ఞాపించుచున్నారు' అనెడి కర్తృకారకవ్యాపారము సయితముగ, వ్యవహారమంతయు మాయికమేయగుటచేత నుండదు. ౧౮

అవ. నిర్వికార పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడగు బ్రహ్మవేత్త నియోజ్యుఁడు కాఁడని చెప్పుచు, ప్రకరణార్థమును ఉపసంహరించుచున్నారు:—

మూ. యథా సర్వాంతరం వోమోమ
వోమోమోపాభ్యంతరోహ్యహమ్,
నిర్వికారోఽచలః శుద్ధో
అజరో ముక్తః సదాఽద్వయః.

౧౯

తా. ఆకాశము సర్వాంతరమైయున్నటుల, ఆత్మ ఆకాశముకంటెను అంతరమగుచు; నిర్వికారము, శుద్ధము, అజరము, ముక్తము, అద్వయమునై యున్నది.

౧౯

ఇది ప్రకాశప్రకరణము.

ప్రకరణము.]

శ్రీః ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము-త్రయోదశప్రకరణము.

౧౩. ఆచక్షుష్ట్య ప్రకరణము.

అవ. పదార్థతత్త్వశోధనవలన వాక్యార్థజ్ఞానము కలుగుచు. కనుక, ప్రసంఖ్యానవిధి అనర్థకము, అయుక్తము నగును. అని నిరాకరించి పూర్వప్రకరణోక్తమగు నిర్వికార శుద్ధాచలత్వము లాత్మకుఁ గలవని స్ఫుటపరుచుటకై యీప్రకరణమారంభింపఁబడుచున్నది:—

మూ. ఆచక్షుష్ట్యాన్న దృష్టిర్దే తథాఽశ్రోత్రస్య కాశ్రుతిః,
అవాక్త్వాన్న తు వక్తిః స్యాదమనస్త్వాన్మతిః కుతః॥౧
అప్రాణస్య న కర్తాస్తి బుద్ధ్యభావే న వేదితా,
విద్యావిద్యే తతో న స్తశ్చిన్తాత్రజ్యోతిషో మమ. ౨

తా. సదా ప్రకాశమానచిదేకరసుఁడనగు నాకు నేత్రేంద్రియము లేనందున చూపులేదు. శ్రోత్రేంద్రియము లేనందున శ్రవణములేదు. వాగిం

ద్రియములేనందున వచనములేదు. మనస్సులేనందున మలియులేదు. ప్రాణములేనందున కర్తృములేదు. బుద్ధిలేనందున తెలిసికొనుటయు లేదు. జ్ఞానక్రియలులేవు. జ్ఞానాజ్ఞానములు లేవు. చక్షురాదీంద్రియములు దేహమునకే కాని నిష్క్రియాత్మకు ఇవి కరణములు కానేరవు. ౧-౨

అవ. పూర్వోక్తధర్మములు శారీరములే కాని ఆత్మకు లేనందున శరీరాభావమే శుద్ధ్యాదికి నిమిత్తమనే యభిప్రాయముతో చింతాత్రజ్యోతి స్వరూపమును వర్ణించుచున్నాడు:-

మూ. నిత్యముక్తస్య శుద్ధస్య కూటస్థస్యావిచాలినః,

అమృతస్యాక్షరస్యైవ మశరీరస్య సర్వదా. 3

జిఘత్సా వా పిపాసా వా శోకమోహశా జరామృతీ,

న విద్యంతే ౭ శరీరత్వా ద్యోమవ ద్వాప్యినో మమ. ౪

తా. శుద్ధుడగుటవలన నిత్యముక్తుడును, కదలనందున కూటస్థుడును, నశింపనందున అమృతుడును, స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరరహితుడును, ఆ కాశమువలె వ్యాపకుడునునగు ఆత్మకు ఆకలి, దాహము, శోకము, మోహము, జరా, మరణము నను షడూర్తు లెప్పుడును లేవు.

1 ప్ర. ఆత్మకు శుద్ధత్వాచలత్వాక్షరత్వధర్మములు కలవా?

ఉ. శరీరములేనందున శరీరసంబంధములగు అశుద్ధత్వచలనక్షరణములు ఆత్మకు లేవు. అశరీరుడగు ఆత్మకు మఱియేధర్మములును లేనేలేవు.

2 ప్ర. ఆత్మకు శరీరములేకున్నను ప్రాణము మనస్సును గలవా?

ఉ. ప్రాణమనస్సులును ఆత్మకు లేవు. అశరీరమని దిజ్ఞాత్రము (కొంచెము) ఉదాహరించుటచేత స్థూలదేహమువలెనే సూక్ష్మకారణ దేహ సంపాదకములగు ప్రాణమనస్సులును ఆత్మకు లేనేలేవు.

౩ ప్ర. అట్లేని ఆకలి దాహము శోకము మొదలగునవి యెవనివి?

ఉ. ఆకలి దాహమును ప్రాణధర్మములు. శోకమోహములు మనో
ధర్మములు. జరామరణములు శరీరధర్మములు. కాని ఆత్మకు ఈయారుతరంగ
ములును లేవు. ఇందుకు—“క్షుత్పిపాసే ప్రాణధర్మౌ శోకమోహశ్చ తు
మానసౌ, జన్తమృత్యు దేహధర్మౌ షడ్మార్తిరహితః శివః” అను వచనము
ప్రమాణము. 3-౪

అవ. ఆత్మకు నేత్రశ్రవణములే కాక స్పర్శజిహ్వాది సక
లేంద్రియములును లేనందున స్పర్శరసజ్ఞత్వక్రియలును లేవని
నిరూపించుట:—

మూ. అస్పర్శత్వా న్న మే స్పృష్టిర్నాజిహ్వాత్వా ద్రసజ్ఞతా,
నిత్యవిజ్ఞానరూపస్య జ్ఞానాజ్ఞానే న మే సదా. ౫

తా. త్వగింద్రియములేని నాకు స్పర్శములేదు. జిహ్వాంద్రియము
లేని నాకు రసజ్ఞానములేదు. నిత్యజ్ఞానస్వరూపుడనగు నాకొకప్పుడు
జ్ఞానము, మఱియొకప్పుడు అజ్ఞానము అను వికల్పమును లేదు. ౫

అవ. ఆత్మకు దృష్ట్యాదులు లేవనుటయందు యుక్తి:—

మూ. యా తు స్యాన్తానసీ వృత్తిశ్చాత్మస్మా రూపరంజనా,
నిత్యమేవాత్మనో దృష్ట్యా నిత్యయా దృశ్యతే హి సా.

తా. కన్నులచే జూడఁబడు శుక్లకృష్ణాదిరూపభేదములును, మన
స్సుచేఁ దెలియఁబడు సంకల్పవికల్పాదులును నిత్యమగు ఆత్మప్రకాశమువల
ననే కలుగుచుండును. ౬

అవ. కావున చక్షురాదీంద్రియములు ఆత్మకు లేవు.

ఆత్మయే యీయింద్రియములను జూచుచుండును. శారీరకము
లగు నింద్రియములు లేమిచే నిరింద్రియుడగు ఆత్మ నిత్య
శుద్ధమనే యభిప్రాయముతో నేత్రవృత్తివలెనే శ్రోత్రాదివృత్తి
యును ఆత్మచే జూడఁబడునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తథాఽన్యేంద్రియయుక్తా యా

వృత్తయో విషయాంజనాః,

స్మృతీ రాగాదిరూపా చ

కేవలాంతర్తనస్యపి.

2

తా. అట్లే శ్రోత్రాదిసకలేంద్రియములవలనఁ గలిగెడి శబ్దాదివృత్తు
లును, మనస్సులొనే యుదయించెడి రాగేచ్ఛాస్మరణాదివృత్తులును, ముందు
చెప్పిన నిత్యాత్మప్రకాశమువలననే కలుగుచుండును.

2

అవ. స్వప్నావస్థయందు మనఃపరిణామములగుచు విష
యాకారములుగ భాసించెడి ధీవృత్తులు స్వవ్యతిరిక్తమగు
ఆత్మకు దృశ్యములగునట్లు జాగ్రదవస్థయందును స్వవ్యతిరిక్త
ద్రష్టచే జూడఁబడు నవియే యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. మానస్యస్తద్వదన్యస్య దృశ్యే స్వప్నవృత్తయః,

ద్రష్టర్దృష్టిస్తతో నిత్యా శుద్ధానంతా చ కేవలా.౮

తా. కేవలమనోజన్యములగు స్వప్నవృత్తులు సాక్షీయగు ఆత్మచే
దెలియఁబడునట్లు జాగ్రద్వృత్తులును ఆత్మచే జూడఁబడును. సకలవృత్తులను
గ్రహించెడి కూటస్థదృష్టి నిత్యము, శుద్ధము, కేవలము, అనంతము నని
భావము.

౮

అవ. ఆత్మదృష్టి కూటస్థము శుద్ధము నగుచుండఁగా ఆత్మ వికారము గలవాఁడని యెట్లు తెలియఁబడునను శంక రాఁగా, వృత్తీమంతమగు అంతఃకరణముతో వివేచనచేసి గ్రహింపఁబడమిచేతనే యెట్లు విపరీతబుద్ధి కలుగుచున్నదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అనిత్యా సా విశుద్ధేత గృహ్యతేత్రావివేకతః,
సుఖీ దుఃఖీ తథా చాహం దృశ్యయోపాధిభూతయా.
మూఢయా మూఢ ఇత్యేవం శుద్ధయా శుద్ధ ఇత్యపి,
మన్యతే సర్వలోకోఽయం యేన సంసారమృచ్ఛతి. ౧౦

తా. ఉపాధిభూతమగుచు దృశ్యమగు దృష్టితో నభేదమువలన వ్యవహారకాలమందు బాహ్యదృష్టి నిత్యము శుద్ధము అనియు, ఆత్మదృష్టి అనిత్యము అవిశుద్ధము అనియు విపరీతముగ గ్రహింపఁబడును. అట్లే విషయముల యానుకూల్యమువలన సుఖవంతులమనియు, వాని ప్రాతికూల్యము వలన దుఃఖవంతులమనియు, మూఢబుద్ధివలన మూఢులమనియు, శుద్ధబుద్ధి వలన శుద్ధులమనియు జనులు తలఁచుచుందురు. ఈ విపరీతజ్ఞానమే సంసార కారణమగును.

౯-౧౦

అవ. ఈసంసార మెట్లు తొలఁగునను ప్రశ్న కు త్తర మిచ్చుచు సంసారతాపతప్తౌ డై, యీసంసారబంధమునుండి ముక్తినిఁగోరువానికి శ్రీమదాచార్యులు కర్తవ్యమును బోధించుచున్నారు:—

మూ. అచక్షుష్కాదిశాస్త్రోక్తం సబాహ్యభ్యంతరం హ్యజమ్,
నిత్యముక్త మిహోత్తానం ముముక్షుశ్చేత్సదాస్త రేత్.

తా. వివేకి సంసారసంతాపదుఃఖమునుండి విడువఁబడి స్వరూప జ్ఞానము దెలియఁగోరు నేని అచక్షుష్కాదిశాస్త్రోక్తము నిత్యమునగు ఆత్మను గురుప్రొక్త లక్ష్యేనుసారముగ బాహ్యభ్యంతరములందు సర్వదా అను సంధానము చేయుచుండవలెను. ౧౧

అవ. ఆత్మకు చక్షురాదీంద్రియములు లేవని సిద్ధముగఁ జెప్పిన మాటను శ్రుతివాక్యముచే దృఢపరుచుటః—

మూ. అచక్షుష్కాది శాస్త్రాచ్చ నేంద్రియాణి సదా మమ,
అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్ర ఇతి చాథర్వణం వచః. ౧౨

తా. “అచక్షుష్కమశ్రోత్రమవాగమనః” అని బృహదారణ్యక శ్రుతియు, “అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్రః” అని ముండకోపనిషత్తును జేప్పటవలన, ఆత్మకు ఇంద్రియములు తత్కార్యసంపర్కమును ఎప్పుడును లేదు. కనుక, ఆత్మ నిత్యశుద్ధమని భావము. ౧౨

అవ. ఆత్మ నిర్విశేషమని శ్రుత్యంతరము బోధించు చున్నదిః—

మూ. శబ్దాదీనామభావశ్చ శ్రూయతే మమ కాఠకే,
అప్రాణో హ్యమనా యస్తాదవికారి సదా హ్యహమ్.

తా. అహంపదలక్ష్యార్థమగు ఆత్మకు శబ్దస్పర్శాదులును ప్రాణమన స్సులును లేవు. కనుక ఆత్మ యెల్లప్పుడును నిర్వికారమేయని భావము. “అశబ్ద మస్పర్శమరూపమవ్యయం తథాఽరసం నిత్యమగంధవచ్ఛయత్, అనాద్యనంతం మహతః పరం ద్రువం నిచాయతం మృత్యుముఖాత్ప్రము చ్యతే.” అని కఠవల్లి చెప్పుచున్నది. ౧౩

అవ. ఆత్మ అవికారియని తెలిసినయెడల ఫలము:—

మూ. విక్షేపా నాస్తి తస్మాన్నే న సమాధి స్తతో మమ,
విక్షేపా వా సమాధిర్వా మనసః స్యాద్వికారిణః. ౧౮

తా. అవికారియగు ఆత్మకు విక్షేపములేదు. కావున సమాధియు లేదు. విక్షేపసమాధులు వికారవంతమగు మనస్సుయొక్క ధర్మములే.

1 ప్ర. విక్షేప మననేమి?

ఉ. ప్రత్యగాత్మానుసంధానముచేయక బాహ్యవస్తువులనే చింతించుట విక్షేపమనబడును. దీనినుండి ఆత్మ ధర్మనము ప్రతిబద్ధమగును.

2 ప్ర. ఇటువంటి విక్షేప మెట్లు తొలగును?

ఉ. నిత్యనిరంతరాత్మానుసంధానరూపమగు సమాధివలన నట్టి విక్షేపము తొలగును.

3 ప్ర. ఈవిక్షేపసమాధులు ఆత్మకుఁ గలవా?

ఉ. ఆత్మ కివిలేవు. ఈవిక్షేపసమాధులు మనోధర్మములుగనుక మనోనిరోధమువలన నివి సాధ్యములగును. ఈమనోనిరోధము అమనస్కమనియు, రాజయోగమనియు తద్జ్ఞులచే వ్యవహరింపబడును. ౧౯

అవ. మనస్సువలె ఆత్మ వికారవత్తైనను వికారియగు నామనస్సుతో తాదాత్మ్యమువలననైనను ఆత్మకు విక్షేప సమాధులు గలుగవచ్చునుగాని, వికారతాదాత్మ్యములు రెండును ఆత్మకు లేవని:—

మూ. అమనస్కస్య శుద్ధస్య కథం తత్సాద్విధ్యయం మమ,
అమనస్తావికారిత్వే విదేహవ్యాపినో మమ. ౧౯

తా. నిర్వికారుడను, అమనస్కుడను, అహంశబ్దలత్యైర్థమునగు నాకు వికారతాదాత్మ్యము లేట్లు కలుగును? కలుగవనుట. శరీరరహితుడనగు నాకు మనస్సులేదు. వ్యాపకుడనగు నాకు వికారములును లేవు. ౧౫

అవ. అట్లేని నీకు జిజ్ఞాసావస్థయందు సమాధ్యాదికము చేయవలెనను బుద్ధి యెట్లు కలిగెనను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఇత్యేతద్యావదజ్ఞానం తావత్కార్యం మమాభవత్,
నిత్యము క్తస్య శుద్ధస్య బుద్ధస్య చ సదా మమ. ౧౬

తా. నిత్యము క్తుడను, నిర్వికారుడను, బోధస్వరూపుడను నగు నాకు నిత్యశుద్ధత్వాదికమును బ్రతిబంధించెడి అజ్ఞాన మున్నంతవఱకే నాకు సమాధి చేయవలసి యుండెను. ఇప్పుడు స్వరూపజ్ఞానముగల నాకు సమాధితో నవసరము లేదు. ౧౬

అవ. సమాధితో నవసరము లేకపోవుటకుఁ గారణము:—

మూ. సమాధిర్వా ౭ సమాధిర్వా
కార్యం చాన్యత్కుతోభవేత్,
మాం హి ధ్యాత్వా చ బుద్ధ్వా చ
మన్యంతే కృతకృత్యతామ్. ౧౭

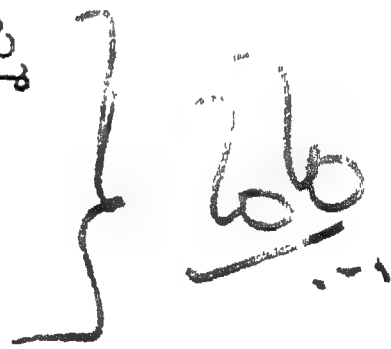
తా. ముముక్షువులు ప్రత్యగేకరసమును అస్తచ్ఛబ్దలత్యైర్థమునగు వినన్న విమర్శించి సాక్షాత్కరించి ధన్యులై యింక కర్తవ్యశేషము లేదని దృఢనిశ్చయులగుదురో అట్టి నాకు విక్షేపము, సమాధి మొదలగునవి యే

మియుం గలుగవు. ఇందుకు-“ఏష నిత్యో మహిమా బ్రహ్మణస్య న కర్తృణా
వర్థ తేనోకసీయాన్” అను శ్రుతియు, “యస్తాత్త్వరతిరేవ స్యా దాత్త్వ
ప్రశ్న మానవః, ఆత్మనేవ చ సంతుప్తః తస్య కార్యం న విద్యతే” అను
స్మృతియుం బ్రమాణములు.

౧౭

అవ. యథోక్తాత్మజ్ఞానికి సమాధ్యాదికముతో పనిలేకు
న్నను, ఆత్మ బ్రహ్మమే యని తెలియవలసిన పనియొకటి, దృశ్య
ప్రపంచమును ఆత్మయందు లయింపజేయవలసిన పని మఱి
యొకటియు శేషించియుండునను శంకరాఁగా బ్రహ్మస్వరూ
పము నిత్యసిద్ధము గనుకను, అజ్ఞానమాత్ర విలసితమగు ప్రపం
చము మూలకారణా జ్ఞానము తొలఁగఁగనే తానుగూడ
అధిష్ఠానాత్మరూపమై లయించుటవలనను, బ్రహ్మజ్ఞానికే గర్త
వ్యశేష మేసియు లేదనియే బోధించుచున్నారు:—

మూ. అహం బ్రహ్మఽస్మి సర్వోఽస్మి
శుద్ధో బుద్ధోఽస్త్వతః సదా,
అజః సర్వత ఏవాహ
మజరశ్చాక్షయోఽమృతః.

౧౮

తా. అహంశబ్ద లక్ష్యార్థమగు నే నెప్పుడును బ్రహ్మమునే. సర్వోపా
ధిస్తుండనైనను ఉపాధిధర్త సంబంధములేక పరిశుద్ధుండను. బోధరూపుండను
నుక దేనినుండియు జననమరణాదివికారములు లేనివాడనే. ఈ వికార
ములు దేహధర్తములేకాని శుద్ధబుద్ధ పరమాత్మకు లేవు.

౧౯

అవ. ప్రతిదేహమందును చేతనభేదము భాసించుచుం.

డఁగా “బ్రహ్మసి” అని ప్రత్యగాత్మకు పూర్ణత్వానుభవము ఎట్లు కలుగును, అను శంకకు త్తరము:—

మూ. మదన్యః సర్వభూతేషు బోద్ధా కశ్చిన్న విద్యతే,
కర్తాధ్యక్షశ్చ సాక్షీ చ చేతా నిత్యోఽగుణోఽద్యయః.

తా. సకలభూతములందును నాకంటె నన్యుఁడొకఁడు బోద్ధ లేఁడు, నే నొకఁడనే బాహ్యభ్యంతరసాక్షి నగుదును. ఏలయనఁగా; ప్రత్యగాత్మ నగు నేను సకలకర్తములకు సాక్షిని, ఆకర్తములన్నియు చేతనమును నిత్యుఁడను, నిర్గుణుఁడను, అద్వితీయుఁడను నగు నాయందే జరుగుచుండును.

ప్ర. అట్లేని, నీవు, నేను వాఁడు నను భేదమెట్లు కలుగును?

ఉ. ఘటమరాద్యపాధిభేదమాత్రమున నొకటియేయగు ఆకాశ మునకు ఘటాకాశ మరాకాశ మహాకాశాది నామములు కల్పితములగునట్లు శరీరోపాధులవలననే యద్వితీయ బ్రహ్మమునకు నీవు, నేను, వాఁడు ననుభేద ము కల్పితముగాని ఆత్మాంతరములేదు కనుక పూర్ణ బ్రహ్మత్వానుభవము నిష్ప్రతిబంధము.

అవ. ఇట్లు “అహం బ్రహ్మసి” యను వాక్యముచే బ్రహ్మత్వము ఆత్మకు నిరూపింపఁబడెను. “సర్వోఽస్మి” యను వాక్యమందలి సర్వత్వము సకలోపాధులను “నేతి నేతీ”తి వాక్యముచేత నిషేధింపఁగా నుపాధులయందుండు ప్రకాశాత్మక చేతన్య మొక్కటియే యనెడి అర్థమును బోధించు చున్నారు:—

మూ. న సచ్చాహం న చాసచ్చ నోభయం కేవలః శివః,

నమే సంధ్యా న రాత్రిర్వా నాహర్వా సర్వదా దృశేః.

తా. మచ్చబ్బలత్యైర్థమగు నేను మూర్తములగుచు సచ్చబ్బవాచ్యము
లగు భూజలతేజస్సులలో నేదియుంగాను. పంచభూతాత్మకమగుచు నీపంచ
భూతపరిణామమగు శరీరత్రయమును కాను. కాని, మచ్చబ్బలత్యైర్థమగు
ఆ నేను సకలవిశేషరహితుడను, గుణత్రయాతీతుడను. సంధ్యాదికాలభేద
ములుండఁగా కేవలఁడెట్లగునందువేని, ఎల్లప్పుడును దృగ్రూపుడను, సదా
ప్రకాశమానుడనగు నాకు సంధ్యయు రాత్రింబగళ్లును, సంధ్యాదిశబ్దముల
చేతఁ జెప్పఁదగిన స్వప్నజాగరాద్యవస్థలును లేవు. సర్వదా ప్రకాశమానునకు
స్వరూపావరణమును విక్షేపమును లేవు. ౨౦

అవ. కావున చిదేకరసుండును అగోచరుండును నగు
ఆత్మ పరిపూర్ణబ్రహ్మమే యని:—

మూ. సర్వమూర్తివియుక్తం య

దృథా ఖం సూక్ష్మమద్వయమ్,

తేనాప్యస్తి వినా భూతం

బ్రహ్మైవాహం తథాద్వయమ్.

౨౧

తా. ఏకమగు నాకసము పరిమితములగు సకలమూర్తపదార్థముల
కంటె విలక్షణము సూక్ష్మమనగునట్లు బ్రహ్మమును పరిపూర్ణము, అత్యంత
సూక్ష్మము, ద్వైతరహితమునగును. ఉపమానమగు ఆకాశముండఁగా ద్వైత
మెట్లు తగునందువేని వినుము—ఆత్మకు సమానముగ నెన్నఁబడుచుం గార్వ
వర్గమందున్న యాకాశమే ఉపాధిపరిహారమువలన పరిపూర్ణమును అద్వి
తీయమునై యుండఁగా కార్యకారణవిలక్షణమగు పరబ్రహ్మము పరిపూర్ణ
మును అద్వితీయమును గాకపోవునా? ౨౧

అవ. ఆకాశమువలె పరబ్రహ్మము ద్వితీయవస్తు రహిత

మని చెప్పబడెను. ఇపుడు ఘటాకాశము మఠాకాశమును
నీమొదలగు భేదములవలె నేను, నీవు, వాడు నీమొదలగు
భేదవ్యవహార మెట్లు కలుగుననుటకు ఉత్తరము:—

మూ మమాత్మా స్వత ఆత్మేతి

భేదో వ్యోమో యథా భవేత్,

ఏకస్య సుషిభేదేన

తథా మమ వికల్పితః.

౨౨

తా. అద్వితీయమగు నాకాశమునకు చిద్రభేదమువలన ఘటా
కాశము మఠాకాశము నని ఉపాధిభేదముచే గల్పింపబడుచున్నను ద్వైత
మెట్లు వాస్తవముకానేరదో యట్లే జ్ఞానియగు ఆయాత్మస్వరూపము పర
బ్రహ్మమే. వ్యవహారదశయందు జీవుడననెడి భేదకల్పనము, పూర్ణాకాశము
నకు రంధ్రోపాధినిబట్టి ఘటాకాశాదిభేదము ఉపాధిచే గల్పింపబడు
నట్లు, అంతఃకరణోపాధిచే గల్పితమేకాని వాస్తవముకాదు. “అంతఃకరణ
సాహిత్యరాహిత్యాభ్యం విశిష్యతే, ఉపాధి ర్జీవభౌవస్య బ్రహ్మతాయాశ్చ
నాన్యథేతి.” అని శ్రీవిద్యారణ్యులు.

౨౩

అవ. కావున అవిద్యాదశయందు ‘నేను, నాది’ యను
భేదము భాసించినను ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినవానికి అవిద్యా
దశయందుఁ దోచెడి ‘నేను, నాది’యను భేదము లేదని చెప్పు
చున్నారు:—

మూ. భేదోఽభేదస్తథా చైకో నానా చేతి వికల్పితః,

జ్ఞేయం జ్ఞాతా గతిర్గంతా మయ్యేకస్త్రిన్కుతో. భవేత్.

తా. ఒక్కడనగు నాయందు అవిద్యాదశయందు నాది నేను, నను భేదమును, ఒక్కడను, అనేకమును అనెడి భేదాభేదములును, జ్ఞేయము (తెలియదగినది), జ్ఞాత(తెలియువాడు)యునను భేదమును, గతి (ఫలము), గంత (ఫలమును బొందువాడు)యునను భేదమును కల్పితములైనవి. విమర్శించినపు డివియన్నియు నేకమగు నాయందుఁ గలుగవు. ౨౩

అవ. అట్లైనను సంసారిత్వము హేయము, బ్రహ్మత్వము, గ్రాహ్యము అని సిద్ధాంతముకదా, ఇపుడు ఆత్మ నిర్విశేష మెట్లగునను శంకకు త్తరము:—

మూ. న మే హేయం న చా దేయమవి కారీయతోహ్యహమ్, సదా ముక్తః సదా శుద్ధః సదా బుద్ధోఽగుణోఽద్వయః.

తా. నేను సదా వికారరహితుడనుగనుక నాకు హేయోపాదేయములు పారమార్థికములు కావు. “అవికార్యోఽయముచ్యతే” అను స్మృతిని “హి” శబ్దము సూచించెను. కావున నేనెల్లపుడును బంధసంస్కరరహితుడను. అశుద్ధిహేతువగు అవిద్యాసంబంధరహితుడను. సదా బోధస్వరూపుడను. నిర్గుణుడను. అద్వితీయుడను. ౨౪

అవ. పైనఁ జెప్పబడిన లక్షణములచే ఆత్మతత్త్వమును శాస్త్రాచార్యప్రసాదమువలన విని, మననముచేసి, నిది ధ్యాసననిష్ఠను బొందిన ముముక్షువు “అహం బ్రహ్మాస్మి” యని అనుసంధానపరుడు కావలెనని ముముక్షువును ప్రోత్సహపరుచుచున్నారు:—

మూ. ఇత్యేవం సర్వదాఽఽత్తానం విద్యాత్సర్వం సమాహితః,
విదిత్వా మాం స్వదేహస్థమృషిర్తుక్తో ధ్రువో భవేత్.

తా. ఇట్లు సర్వదా సమాహితాంతరికరణుడై సర్వమును ఆత్మగాఁ
దెలియవలెను. సర్వదర్శియగు నీజ్ఞాని నన్ను స్వదేహమందును సర్వదేహము
లందును ఉపాధిపరిహారపూర్వకముగఁ దెలిసి, సర్వబంధరహితుఁడును నిత్యుఁ
డును నగును.

౨౫.

అవ. ఆత్మవేత్తకు చెప్పిన ముక్తిని విశదపఱచు
చున్నారు:—

మూ. కృతకృత్యశ్చ సిద్ధశ్చ యోగీ బ్రహ్మణ ఏవ చ,
యఏవం వేద తత్త్వార్థమన్యథా హ్యత్తహః భవేత్.

తా. ఇట్లు ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినవాఁడు ధన్యుఁడు సిద్ధుఁడు యోగి
బ్రహ్మజ్ఞానియునగును. గురుప్రసాదముపొందక తత్త్వమెఱుంగక మూఢుఁ
డగువాఁడు ఆత్మఘ్నుఁడగును. ఇందుకు శ్రీమద్భాగవతమందు శ్రీభగ
వంతునిచేఁ జెప్పఁబడిన వాక్యము ప్రమాణము. అది యెద్దియన:—
“నృదేహమాద్యం సులభం సుదుర్లభం ప్లవం సుకల్పం గురుకర్ణధారమ్,
మయానుకూలేన నభస్వ తేరితం పుమాన్ భవాబ్ధిం న తరేత్ స ఆత్మహః” —
బహుపుణ్యపుంజలభ్యమును సర్వోత్తమమును నగు నరదేహమనే మంచి
కూర్పుగల నావను సర్వజనసాధారణముగాక సద్గురువు అనే నావికుఁడు
నడుపఁగా భగవత్ప్రసాదమనెడి యనుకూలమారుతముచే నడుపఁబడఁగా
సంసారసాగరమును దాటలేనివాఁడు ఆత్మఘాతకుఁ డనఁబడునని భావము.

అవ. చెప్పిన యర్థము వేదప్రమాణమని చూపుచు
జ్ఞానసౌకర్యమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. వేదార్థో నిశ్చితో హ్యేష సమానేన మయోదితః,
సంన్యాసిభ్యః ప్రవక్తవ్యః శాంతేభ్యః శిష్టబుద్ధినా. ౨౭

తా. నేను సంగ్రహముగఁ జెప్పిన వేదప్రమాణకమగు నీయర్థమును
శాంతచిత్తులగు సంన్యాసులకు శాస్త్రాచార్యునిశిష్టబుద్ధిగల సద్గురువు బోధింప
వలయును.

ఇది అచక్షుష్టప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము-చతుర్దశ ప్రకరణము.

౧౪. స్వప్నస్మృతిప్రకరణము.

అవ. పూర్వప్రకరణమందు ఆత్మాంతగికరణములను వివేచనచేయకపోవుటవలన ఆత్మ సంసారి యని తోచుచుగాని నిజముగ సంసారి కాఁడు అనియు, శాస్త్రప్రమాణమువలన అజ్ఞాన తత్కార్యములను నిషేధింపఁగా ఆత్మ బ్రహ్మమేయగు ననియు నిశ్చయింపఁబడెను. ఇపుడు అంతగికరణము పరోక్షమును, సంసారప్రతిభాసము ప్రత్యక్షమును గనుక, ఆసంసారిత్వప్రతిభాసము బుద్ధ్యవివేకమువలనఁ జేయఁబడినది కాదనెడి శంకరాఁగా అంతగికరణము ప్రత్యక్షమే యని నిరూపించుచు పూర్వోక్తశాస్త్రార్థమందు యుక్తిప్రదర్శనపరమగు నీ ప్రకరణము నారంభించుచున్నాడు:—

మూ స్వప్నస్మృత్యోర్ఘటాద్వేర్ని రూపాభాసః ప్రదృశ్యతే,
పురా నూనం తదాకారా ధీర్ద్వప్యేత్యనుమీయతే. ౧

తా. స్వప్నకాలమందును, పూర్వానుభూతవస్తువును తిరిగి స్మరించు నపుడును ఘటాదిపదార్థములయొక్క ఆకారావభాసము అనుభవింపఁబడు చుండుటవలన, పూర్వము (పదార్థములను మొదట ననుభవించునపుడు) ఆ ఘటాదిపదార్థాకారమగు అంతఃకరణవృత్తి తప్పక అనుభవింపఁబడినదని యూహింపఁదగును. ఏలయనఁగా; స్వప్నమందును, పదార్థస్మరణము కలుగు నపుడును, పూర్వ మనుభవించిన పదార్థములే స్మరించుచుండుననియు, పూర్వము చూడఁబడిన బాహ్యపదార్థము ఆ స్వప్నస్మృతులందు లేనందు నను, స్వప్నస్మృతులందుఁ దెలియఁబడుచుండెడి పదార్థములన్నియు పదార్థాకారవృత్తితోఁగూడిన అంతఃకరణమేయని నిశ్చయింపఁబడవలసియుండుట చేత జాగ్రదవస్థయందును, పూర్వము పదార్థమును సాక్షాత్తుగ ననుభవించు నపుడును, అంతఃకరణమే పదార్థాకారవృత్తితో ప్రత్యక్షముగ ననుభవింపఁ బడినదని యొప్పుక తప్పదు. కావున నన్నియవస్థలందును వృత్తియొక్కమగు అంతఃకరణము ప్రత్యక్షమేయగుటవలన, ఆయంతఃకరణగతచిదాభాసుని వివేకముచే దానికంటె వేఱుగ గ్రహింపకపోవుటవలన ఆత్మ సంసారియని ప్రత్యక్షముగఁ దోచుచుండును.

అవ. ఇట్లు అంతఃకరణము ప్రత్యక్షమని నిరూపింపఁగా ఆత్మ కేమిలాభము కలిగెననఁగా దృశ్యమగు అంతఃకరణాది సముదాయముకంటె వీనినిఁ జూచెడి ఆత్మ వేఱగుననెడి యంశ మును సదృష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. భిక్షామటన్యథా స్వప్నే దృష్టో దేహో న స స్వయమ్,
జాగ్రద్దృశ్యాత్తథా దేహద్విష్టృత్వాదన్య ఏవ సః. ౨

తా. నిద్రించున్న యతికి స్వప్నమునందు బిచ్చమెత్తికొనిన దేహ మేదికలదో యాదేహము దృశ్యమేకాని ద్రవ్యకాదు. ఆదేహము 'నేను' అనుకొనువాడును ఆదేహస్వరూపుఁడుకాఁడు. ఈ ప్రకారముగ జాగ్రదవస్థ యందు దృశ్యమగు దేహమును జూచెడి యాత్మ యాదృశ్యదేహముకంటె వేఱగును. దేహమనఁగా స్థూలదేహముమాత్రమేకాదు; ప్రాణేంద్రియాది సహితమగు సూక్ష్మదేహమును, అజ్ఞానరూప కారణదేహమును నని. కనుక దేహము ఆత్మయగునా కాదా యని విమర్శింపఁగా దేహము దృశ్యమగుటచే స్వప్న దేహమువలె ఆత్మకాదనియెడి అనుమాన ప్రమాణము నిచట గ్రహింప వలెను.

౨

అవ. సకలావస్థలందు బుద్ధియే అర్థాకారముగఁ జూడఁ బడుననుటకు దృష్టాంతము:—

మూ. మూషాసిక్తం యథా తామ్రం
తన్నిభం జాయతే తథా,
రూపాదీన్వాప్యన్న వచ్చిత్తం
తన్నిభం దృశ్యతే ద్రువమ్.

3

తా. మూసలో గరిగి గాడిలోఁ బోసిన లోహము గాడియొక్క ఆకారమును బొందును. అట్లే రూపాదులను వ్యాపించు చిత్తము వాని యాకారమునే తాల్చును.

3

అవ. గాడిలోఁ బోసిన లోహమునకు కఠినమగు గాడి తొలియొక్క ఘాతమువలన చలువ తగులగనే ఆగాడియొక్క యాకారము కలుగవచ్చును. అమూర్తమగు చిత్తము పదార్థములందు వ్యాపించినను, చిత్తము తదాకారముగ నెట్లు

భాసించును? అను శంకను వీర్చుటకు నై వేటొక దృష్టాంతము:—

మూ. వ్యంజకో వా యథాలోకో
వ్యంగ్యస్యాకారతామియాత్,
సర్వార్థవ్యంజకత్వాద్ధీ
రథాకారా ప్రదృశ్యతే.

౪

తా. ప్రకాశింపజేయు పక్షిద్వికము ఆయగసిండముయొక్క
అకారమును బొందినట్లును, సూర్యకాంతి ఘటాద్భాకారమును బొంది
నట్లును, సకలపదార్థములను బ్రకాశింపజేయు బుద్ధి సకలపదార్థాకారమును
బొందును.

౪

అవ. స్వప్నమందును స్మృతీయందును బుద్ధి ప్రత్యక్ష
ముగ పదార్థాకారముగ భాసించునని అన్వయముఖముగఁ
జెప్పిన మాటనే వ్యతిరేకముఖముగ, బుద్ధి లేనియెడల స్వప్న
స్మరణములు సంభవింపవని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ధీరేవార్థస్వరూపా హి పుంసాం దృష్టా పురాఽపి చ,
నచేత్స్వప్నే కథంపశ్యేత్ స్మరతో వాఽఽకృతః కుతః.

తా. స్వప్నమందును స్మృతికాలమందును బాహ్యపదార్థములు
లేకయే కలిగెడి పదార్థభానము బుద్ధివిలసితమే యని యందఱు నంగీకరింప
వలసినదే కదా! దీనికిః బూర్వము అనఁగా జాగ్రదవస్థయందును, పదార్థప్ర
త్యక్షానుభవకాలమందును బుద్ధియే పదార్థాకారముగ భాసించుచుఁ దెలి
యఁబడునని సిద్ధాంతము. బుద్ధి పదార్థాకారముగ భాసింపకపోయేనేని
స్వప్నమందు పదార్థముల నెట్లు గ్రహించును? తాను పూర్వమందుఁ బ్రత్య

తముగఁ జూచిన యేపదార్థమయినను కొంతకాలమునకు నెప్పటియూకారముతో నెట్లు స్మరింపఁబడును? కావున నీస్వప్నమువలనను, ఈస్మరణమువలనను ముందు చెప్పిన మూస, అగ్ని, సూర్యలోకమున నెడి దృష్టాంతమువలనను బుద్ధియే పదార్థాకారముగ మాఱునని బుద్ధిమంతు లంగీకరింపకతీరదు.

అవ. సూర్యలోకమువలె పదార్థప్రకాశకమగు బుద్ధియే ప్రకాశ్యమగు పదార్థములయొక్క ఆకారముకలది యగునను మాటను స్పష్టపరుచుచున్నారు:—

మూ. వ్యంజకత్వం తదేవాస్యా రూపాద్యాకారదృశ్యతా,
ద్రష్టృత్వం చ దృశేస్తద్వద్వ్యాప్తిః స్యాద్ధియ ఉద్భవే.

తా. రూపాద్యాకారముగఁ గనుపించు బుద్ధి పదార్థప్రకాశక మనఁబడును. ఉదయించిన బుద్ధియందు వ్యాపించియుండు ఆత్మ ద్రష్ట యనఁబడును.

1 ప్ర. చైతన్యమనఁగా పదార్థవిస్ఫురణము. ధీవృత్తి వ్యాపింపక పదార్థము స్వతంత్రముగ స్ఫురింపనేరదు. కనుక విషయాకారము నొందిన బుద్ధిసహాయము లేకుండ చైతన్యము విషయాకారముగ నెట్లుభాసించును?

ఉ. బుద్ధి పదార్థములను ప్రకాశింపఁజేయుటకై పదార్థాకారముగ మూషాసిక్తలోహమువలె పరిణమించును. కావుననే బుద్ధి పదార్థవ్యంజకయనఁదగును.

2 ప్ర. ఆత్మ ద్రష్ట యెట్లగును?

ఉ. బుద్ధి రూపాద్యాకారముగ భాసించుటచే రూపాదివ్యంజకమగునట్లు ధర్మాధర్తవశమున సుబుద్ధియు దుర్బుద్ధియు నుదయింపఁగా ఆత్మ ధీరూపముగ వ్యాపించుటవలన ద్రష్ట యనఁబడును.

3. ప్ర. బుద్ధి విషయాకారముగ పరిణమించునట్లు ఆత్మబుద్ధ్యాకారముగ పరిణమించునా?

ఉ. చిదాత్మయందే చిత్ప్రకాశసహితమగు బుద్ధి ఉదయించుచుండుటపలన బుద్ధివలె ఆత్మకు పరిణామములేదు. ౬

అవ. బుద్ధివృత్తులకు సాక్షీయగు ఆత్మకు పరిణామము లేనందున ఏకత్వమున్నను ప్రతిదేహమందును ఆయాబుద్ధివృత్తిసాక్షులు వేరుగనుండుటచేత ఆత్మలకు బ్రహ్మాకారముగ నేకత్వము సంభవింపదను శంక కు త్తరము:—

మూ. చిన్మాత్రజ్యోతిషా సర్వాః
సర్వదేహేషు బుద్ధయః,
మయా యన్తాత్ప్రకాశ్యంతే
సర్వస్యాత్తా తతో హ్యహమ్. ౭

తా. సకలదేహములందుఁ గలిగెడి సకలబుద్ధులకు ప్రకాశింపఁ జేయు చిన్మాత్రజ్యోతిస్సునకు భేదములేదు. బుద్ధివృత్తులే ప్రత్యేకము వేరుగ నున్నవి కాని ప్రకాశకుఁడనగుచు ఆత్మనగు నాకు అనేకత్వములేదు. ౭

అవ. సర్వావభాసకమగు చైతన్య మొకటియైనను భాసింపఁదగు బుద్ధ్యాదిదృశ్యవర్గ మనేకమగుటచేత బ్రహ్మము ఒక్కటి కాఁదగదను శంకరాఁగా, దృశ్యజాతమంతయును అనాద్యనిర్వాచ్యావిద్యావిలసిత బుద్ధిమాత్రమే యగుటచే చైతన్యము అద్వితీయమనుటకు సందేహము లేదని చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. కరణం కర్త కర్తా చ క్రియా స్వప్నే ఫలం చ ధీః,
జాగ్రత్స్వేపం యతో దృష్టా ద్రష్టా తస్మాత్తతోఽన్యథా.

తా. స్వప్నమందు ఆంతరమగు మనస్సుకంటె నన్యమగు బాహ్యపదార్థములేవియు లేకపోవుటచే కర్తృకర్తకరణక్రియా ఫలాదులన్నియు మనోమాత్రములే యగును. ఇట్లే జాగ్రదవస్థయందును బుద్ధి స్ఫూర్తిచేతనే యా సకలము భాసించును. సుషుప్తియందు వ్యంజకమగు నాబుద్ధి లేకపోవుటచే నేమియు భాసింపదు. కనుక విషయసహితమగు బుద్ధి ఆత్మయందధ్యస్తమైనదని చెప్పక దప్పదు. ఇట్టి బుద్ధి ఆద్యంతములు గలదగుటచే మిథ్యయగును. ఏతత్సాక్షీయగు ఆత్మ బుద్ధికంటె విలక్షణమై చిదానందాఖండైక రసమగును.

అవ. ద్రష్టయగు ఆత్మయొక్క చిదాత్మైకరసత్వమును బ్రకటించుట:—

మూ. బుద్ధ్యాదీనామనాత్మత్వం హేయోపాదేయరూపతః,
హానోపాదానకర్తాఽత్తాన త్యాజ్యో న చ గృహ్యతే.

తా. గ్రహించుటకును విడుచుటకును నర్హమగు బుద్ధ్యాదులు వస్త్రాదికమువలె ఆగమాపాయములు గలవగుటచే అనాత్మధర్మము లగును. గ్రహించుచు పరిహరించుచు నుండెడి ఆత్మ యితరముచే గ్రహింపబడుటకును విడువబడుటకును అర్హముకానిది.

అవ ఆత్మకు స్వయముగ హేయోపాదేయత్వధర్మములు లేకున్నను, ఆత్మీయము లగుటవలన వస్త్రాభరణాది బాహ్యములును, పాపాద్యాంతరములును హేయములు

కావచ్చును. అంతరమగు యోగధ్యానాదులు ఉపాదేయము లగును. కనుక ఆత్మకు విశుద్ధిలేదను శంక కు త్తరము:—

మూ. సబాహ్యభ్యంతరే శుద్ధే
ప్రజ్ఞానైకరసే ఘనే,
బాహ్యమాభ్యంతరం చాన్య
త్కథం హేయం ప్రకల్ప్యతే.

౧౦

తా. లోపల వెలుపల తానై నిండి కేవలము ప్రజ్ఞానఘనము ఏక రసము శుద్ధమునగు ఆత్మయందు హేయోపాదేయత్వములు కల్పింపఁ దగదని భావము.

1 ప్ర. ఆత్మ ఏకరస మెట్లగును ?

ఉ. నైంద్రవఘనమువలె విజ్ఞానఘనమగు ఆత్మ ఏకరసమేయగును. ఉప్పుగడ్డయందు ఉప్పుదనమేకాక మఱి యేరసమును నుండదు. ఇట్లే విజ్ఞానఘనమగు ఆత్మయందు ప్రజ్ఞానైకరసమేకాని యన్యము జేయము నగు హేయోపాదేయత్వాది ధర్మములు ఏవియునుండవు.

2 ప్ర. బాహ్యభ్యంతరములందు రెండవవస్తువు లేదనుట యెట్లు ?

ఉ. ఆత్మలక్షణములగు సత్తాస్ఫూర్తులతోఁ గలియని బాహ్యభ్యంతర వస్తువు ఏదియు లేకపోవుటచేతను, సత్తాస్ఫూర్తులు ఆత్మధర్మములే యగుట చేతను, రెండవవస్తువు ఏదియు సత్యముకాదు. కావున ఆత్మ విశుద్ధైకరసము అని భావము.

౧౦

అవ. వస్తుస్వభావము ననుసరించి హేయోపాదేయ ములు లేవని చెప్పినమాటను విద్వదనుభవముచే దృఢపఱుచు చున్నారు:—

మూ. య ఆత్మా నేతి నేతీతి పరాపోహేన శేషితః,
స చేద్భ్రష్టావిదాత్తేష్టా యతేతాతఃపరం కథమ్. ౧౧

తా. “నేతి నేతీ”తి వాక్యములవలన ఆత్మేతరవస్తువులను నిషేధింపగా
నిషేధమునకు అన్వరము అవధియునగు విపూర్ణాత్మ మిగులునో అదియే
తానని యెఱిగిన జ్ఞానికి తనకంటె నన్యమును ప్రాప్యమునగు ద్వితీయవస్తువు
లేదు. ఇందుకు - “ఆతానం చేద్విజానీయాదయ మస్తీతి పూరుషః, కిమి
చ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీరమను సంజ్వరేత్” అను శ్రుతియుం బ్రమా
ణము. ౧౧

అవ. ఇట్టి ఆత్మతత్త్వము పరానుభవమువలనఁ దెలియఁ
దగదు గనుక ఆత్మవేత్త తానుగా శాస్త్రాచార్యోపదేశముల
ననుసరించి విమర్శనము చేయుచుండవలయు నని:—

మూ. అశనాయాద్యతిక్రాంతం బ్రహ్మైవాస్మి నిరంతరమ్,
కార్యవాక్స్యాం కథం చాహం విమృశేదేవమంజసా.

తా. ‘నేను త్కుత్సిపాసాది షడూర్తిరహితమగు బ్రహ్మమగుదును’
అని నిరంతరానుసంధానముచేయుజ్ఞానికి కర్తవ్యశేష మేమియు నుండదు.
కనుక నిత్యము నిరంతరముగ నిట్లు విమర్శించు చుండవలెను.

1 ప్ర. షడూర్తులనఁగా నేమి ?

ఉ. త్కుత్సిపాసలు, శోకమోహములు, జరామరణములు.

2 ప్ర. ఈ యారును వేని ధర్మములు ?

ఉ. త్కుత్సిపాసలు ప్రాణధర్మములు. శోకమోహములు మనోధర్మ
ములు. జరామరణములు దేహధర్మములు - ఈ యాఱును ఆత్మ ధర్మములు
కావు. ఇందుకు - “త్కుత్సిపాసే ప్రాణధర్మా శోకమోహా తు మానసా,

జరా మృత్యు దేహధర్మై షడూర్తిరహితః శివః.” అనెడి స్మృతి ప్రమా
ణము. ౧౨

అవ. ఇట్లు నిరంతరము విమర్శించుజ్ఞానికి ప్రాప్తవ్య
వస్తువును సంపాదించవలెననెడి బుద్ధియే కలుగదు. అని సదృ
ష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. పారగస్తు యథా నద్యాస్తతే స్థః పారం యియాసతి,
ఆత్మజ్ఞశ్చేత్తథా కార్యం కర్తమన్యచిహేచ్ఛతి. ౧౩

తా. నదినిదాఁటి యవతఃయోద్ధున నున్నవాఁడు నదీపారమునకుఁ
బోదలఁచునేని ఆత్మజ్ఞాని మాత్రమొకకార్యమును జేయఁగోరును. ఈ శెం
డును లేవని ‘చేత్’ పదము తెలుపును. ౧౩

అవ. ఆత్మజ్ఞానియుఁ గార్యమును జేయఁబూనునేని
సమ్యగ్జ్ఞానియే కాఁడని నిందించుట:—

మూ. ఆత్మజ్ఞస్యాపి యస్య స్యా
ద్ధానోపాదానతా యది,
న మోక్షార్హః స విజ్ఞేయో
వాంతోఽసౌ బ్రహ్మణా ధ్రువమ్. ౧౪

తా. ఆత్మజ్ఞానికి ఇది గ్రాహ్యము, ఇది పరిత్యాజ్యము ననుభేద ముం
డునేని బ్రహ్మ బహిర్భూతుఁడగుటచేత మోక్షము దుర్లభమే. ౧౪

అవ. సూర్యోదయము కాకముందు ప్రాతస్సంధ్యను,
నక్షత్రములు రాకముందు సాయంసంధ్యను జేయనివారలు

బ్రాహ్మణులగుదురా? అను అర్థముగల “అనాగతాం తు యే
 పూర్వా మనక్షత్రాం తు పశ్చిమాం, సంధ్యాం నోపాసతే
 విప్రాస్తే కథం బ్రాహ్మణాః స్మృతాః.” అను స్మృతివలన బ్రహ్మ
 వేత్తయైనను బ్రాహ్మణునకు సంధ్యావందన రూపకార్యము
 అవశ్యము కర్తవ్యమై యుండునను శంకను కై ముతికన్యాయ
 మున పరిహరించుచున్నారు:—

మూ. సాదిత్యం హి జగత్ప్రాణస్తస్మాన్నాహర్నిశైవ వా,
 ప్రాణజ్ఞస్యాపి న స్యాతాం కుతో బ్రహ్మవిదోఽద్యయే.

తా. సూర్యసమేతమగు జగత్తంతయు ప్రాణసంజ్ఞగల హిరణ్య
 గర్భుడను. ఈ హిరణ్యగర్భుడను నేనని ఉపాసనచేయువానికి రాత్రిం
 బగళ్లు లేకపోగా అద్వితీయబ్రహ్మభావము పొందినవానికి రాత్రింబగళ్లు
 లేవని వేఱుగాఁ జెప్పవలయునా? ఇందుకు—“న హవా అస్తా ఉదేతి ననిష్ఠా
 చతి సకృద్దివా హైవాస్త్వై భవతి” అను (ఛాం. 3. 11. 1) శ్రుతి
 ప్రమాణము.

అవ. బ్రహ్మవేత్తకు బాహ్యవ్యాపారము లేకున్నను
 “సంధ్యం సమాధావాత్సన్యాచరేత్.” అనెడి (ఆరుణికోప
 నిషత్. 1) శ్రుతిప్రమాణముచేత ఆత్మయందు ప్రమాదము
 లేక సమాహితుఁడు కావలసినదను ఆంతరక్రియ కలదు కదా
 యను శంక కు త్తరము:—

మూ. న స్మరత్యాత్మనో హ్యత్తా విస్తరేద్వాఽప్యలుప్తచిత్,
 మనోఽపి స్మరతీత్యేత జ్ఞానమజ్ఞాన హేతుజమ్. ౧౬

తా. సదా ప్రకాశమానచిద్రూపుడగు జ్ఞాని ఆత్మను తలవడు మరు
 వఁడు. అశక్యమగుటచే ఆత్మకు స్మృతివిస్మృతులు లేకున్నను, తత్త్వజ్ఞానము

కలిగినతరువాతనుగూడ ఆవిర్భావతిరోభావాది వికారములు తగుటకై
మనస్సు ఆత్మను స్మరింపవలెననువిధి కావలయునందువేని, అచేతనమగుటచే
మనస్సు ఆత్మను స్మరించునను జ్ఞానము అజ్ఞానకార్యమేకాని సత్యముకాదు.
కనుక పూర్వముచెప్పిన సమాధి మనస్సును వేఱుగాజూచే అసమ్యక్ బ్రహ్మ
వేత్తకుఁ గాని సాక్షాద్బ్రహ్మవేత్తకుఁ గాదని భావము. ౧౬

అవ. అలుప్తచిద్రూపుడగు ఆత్మ తనను తలచకపోయి
నను పరమాత్మను స్మరింపఁదగునను శంకకు ఉత్తరము:—

మూ. జ్ఞాతురేయః పరో హ్యత్తా సోఽవిద్యాకల్పితః స్మృతః,
అపోఢే విద్యయా తస్మిన్ రజ్జ్వాం సర్ప ఇవాద్వయః.

తా. పరమాత్మ విజ్ఞానాత్మకు జ్ఞేయమగునేని జ్ఞేయములగు ఘటాది
కమువలెనే అవిద్యాకల్పితమయి పరమాత్మయే కాఁడని వృద్ధుల మతము.
పరత్వము జ్ఞేయత్వము మొదలగు ఆ ధర్మములు విద్యచే బాధింపఁబడఁగా
త్రాటియందుఁ గల్పింపఁబడిన సర్పత్వభ్రమ తత్త్వజ్ఞానముచేఁ దొలంగఁగనే
రజ్జుమాత్రమగునట్లు ఆత్మ అద్వితీయమే యై శేషించును. ౧౭

అవ. ప్రత్యగాత్మ పరమార్థముగ నొక్కటియేయైనను,
మాయావశమున భాసించెడి నేను నాది యనెడి సంసారిత్వ
నివృత్తికై యేదైనను కర్తవ్యము కలుగునను శంక కుత్త
రము:—

మూ. కర్తృకర్మఫలాభావాత్స బాహ్యభ్యంతరం హ్యజమ్,
మమాహం వేత్తీయో భావ స్తస్మిన్కస్య కుతో భవేత్.

తా. కర్తృకర్మఫలభేదము లేనందున ఆత్మను బాహ్యభ్యంతరముల

యందు సమముగను, జననమరణరహితముగను నెఱిగినవానికి నేను నాది
యనెడి యభిమాన మెవనికిఁగలుగును? ఎట్లు కలుగును? ఆత జానికి అహం
కారముమకారములు కలుగవని భావము. కనుక జ్ఞానోత్పత్తికంటె పూర్వ
మందు సంభవించెడి కర్తృత్వాదికము జ్ఞానముకలిగినతరువాత నుండదని
భావము.

౧౮

అవ. ఆత్మ వేత్తకు దేహగేహాదికమందు అహంకార
ముమకారములు కలుగకపోవుటకుఁ గారణము:—

మూ. ఆత్మా హ్యత్మీయ ఇత్యేష భావోఽవిద్యాప్రకల్పితః,
ఆత్మైకత్వే హ్యసా నాస్తి బీజాభావే కుతః ఫలమ్. ౧౯

తా. నేను నాది యను సంసారము అవిద్యాప్రకల్పితము. ఆత్మ సకల
జగద్బాధావధియై శేషించునని, ఏకమని తెలియఁగా నీయవిద్య తొలఁగి
పోవును. బీజము వేఁచఁబడఁగా మొలక మొలవనియట్లు, కారణమగు అవిద్య
నశింపఁగా నేను నాది యను సంసారము అభాసమాత్ర మేకాని ఫలప్రదము
కాదని భావము.

౧౯

అవ. ఆయాత్మైకత్వము ఏప్రమాణమువలనఁ దెలియఁ
దగుననఁగా వేదాంతవాక్యప్రమాణబలముననే (ఆత్మైక
త్వము) తెలియఁదగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ద్రష్టృ శ్రోతృ తథా మంతృ విజ్ఞాత్రేవ తదక్షరమ్,
ద్రష్టౌద్యన్యన్న తద్యస్తాత్తస్తాద్దృష్టాఽహమక్షరమ్. *

తా. సకలమును జూచుచు వినుచు తలఁచుచు తెలియుచుండెడి

*పాఠాంతరము:—‘ద్రష్టృ నాన్య దత స్తస్తాద్యస్తాద్దృష్టాహమక్షరమ్.’

ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మయే యగును. అక్షరము నుపక్రమించి “అదృష్టంద్రష్ట శ్రుతం శ్రోతమతం మంత్రవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృ” అని (బృహ. గీ. ౮. ౧౧) శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ద్రష్టృత్వాదిధర్మములుగల ప్రత్యగ్రూపము ఆ పరమాత్మకంటె నన్యముకాదు. కనుక నేను అక్షరబ్రహ్మమనే. ఇందుకు—“నాన్యదతోఽస్మిద్రష్టృ నాన్యదతోఽస్మి శ్రోతృ నాన్యదతోఽస్మి విజ్ఞాతృ,” అను (బృహ. గీ. ౮. ౧౧) శ్రుతి ప్రమాణము. ౨౦

అవ. ప్రత్యగాత్మ పరబ్రహ్మమైనను అద్యయమెట్లుగును. అను శంకరాగా “ఏతస్మిన్ను ఖల్వక్షరే గార్హ్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” అను (బృహ. గీ. ౮. ౧౧) శ్రుతియొక్క యర్థమును చెప్పుచు అద్యయాత్మత్వమును సాధించుచున్నారు:—

మూ. స్థావరం జంగమం చైవ ద్రష్టృత్వాదిక్రియాయుతమ్,
సర్వమక్షరమేవాతః సర్వస్యాత్మాఽక్షరం త్వహమ్. ౨౧

తా. స్థావరజంగమాత్మకసకలౌపాధులును, ఆయుపాధులందున్న ద్రష్టృత్వాదిక్రియాసమేతచైతన్యమును, ఈరెండింటియొక్క కల్పనకాధారమగునదియు సర్వమును ఆక్షరమే. కావున సర్వమునకు ఆత్మయగు అక్షరము నాకంటె జేఱుకానందున అహంకదలక్ష్యైర్థమగు నేను అద్యయబ్రహ్మమగుటకు సంశయములేదు. ౨౧

అవ. స్థావరాదికమంతయు అక్షరమగునేని సప్రపంచమగు అక్షరము ఆత్మయగునా యను కుశంకను నివారించుచు శాస్త్రోక్తమగు ఆత్మజ్ఞానమును స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. అకార్యశేషమాత్మాన మక్రియాత్మక్రియాఫలమ్,
నిర్తమం నిరహంకారం యః పశ్యతి స పశ్యతి. ౨౨

తా. ఆత్మ కర్త కాఁడు, క్రియాస్వరూపుఁడు కాఁడు. క్రియాఫలము నుగాఁడు. అహంకారమమకారములు లేనివాఁడని యెఱిఁగి ఆత్మర (నశింపని) స్వరూపుఁడగు తనయందుఁ గల్పింపఁబడిన కర్తృక్రియాఫలాదులు మాయికములగుటచేత ప్రపంచముయొక్క ఉత్పత్తినితలయములకు సాక్షియగు ఆత్మకు ప్రపంచసంబంధము లేకపోవుటచే తాను అద్వితీయుఁడే యగును. ఇట్లెఱిఁగినవాఁడే జ్ఞాని. ౨౨

అవ. ఆత్మ వేత్తకు అహంకారాదికము లేనందున కర్తృక్రియాసంబంధము లేదనుమాటను వివరించుచు నతఁడేకృతకృత్యుఁడని:—

మూ. మమాహంకారయత్నే చ్ఛాః శూన్యా ఏవ స్వభావతః, ఆత్మనీతి యది జ్ఞాత మాధ్వం స్వస్థాః కిమిహితైః ॥ ౨౩

తా. అవిద్యా ప్రయుక్తములగు అహంకార మమకార ప్రయత్నములు వాంఛలును ఆత్మయందు స్వభావముగ లేవని తెలిసితిరేని, ఓ ముముక్షువులారా ! మీరు ఖోభపడక సుఖింపుఁడు. వేనినిఁ గోరకుఁడు. ౨౩

ప్ర. కర్తములను ఫలములను ఏల గోరకూడదు ?

ఉ. జ్ఞానముచేతనే కృతకృత్యులగువారలకు కర్తృలవలన ఫలమేమియునులేదు. ఏకర్తమం దెవరికి అధికారముకలదో వారు చేసినకర్మమే ఫలవంతమగును గాని అనధికారులు చేసిన కర్తము నిష్ఫలమగును. కావున అవిద్యా వినిర్ముక్తుఁడగు జ్ఞానికి కర్తృవలన లాభమేమియును లేదు. ౨౩

అవ. ఆత్మ దేహాదికముకంటె వేఱని యెఱిఁగినవానికిని పరలోకప్రాప్తకర్తములం దన్నింటను అధికారము కలదు గనుక ఆత్మ వేత్తచేయు కర్తము సఫలమేకాని వ్యర్థముకాదు

అనెడి శంకకు నట్టివాఁడు ఆత్మవేత్తయే కాఁడని చెప్పుచు
న్నారు:—

మూ. యోఽహంకర్తారమాత్మానం తథా వేత్తారమేవ చ,
*వేత్త్యనాత్మజ్ఞ ఏవాసౌ యోఽన్యథాజ్ఞః స ఆత్మవిత్.

తా. నేను కర్తను వేత్తను నను అహంకారయుతుడై యెఱుఁగుదు
ననువాఁడు ఆత్మజ్ఞుఁడు కాఁడు. ఎవఁడు నేను కర్తనుకాను, జ్ఞాతను కాను,
భోక్తను కాను అని తెలియునో వాఁడే ఆత్మతత్త్వజ్ఞుఁడని భావము. అ

అవ. ఆత్మయే కర్తయు భోక్తయు నని భాసింపుచుం
డఁగా ఆత్మ కర్తయని యెఱుఁగునాఁడు ఆత్మవేత్తకాఁడని
యేల చెప్పఁదగునను శంక రాఁగా కర్తను వేటుగఁ దెలియ
నందుననే యీభ్రమ కలిగెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. యథాఽన్యత్వేఽపి తాదాత్మ్యం దేహాదిష్వాత్మనోమ
తమ్, తథా కర్తురవిజ్ఞానాత్ఫలకర్తాత్త తాఽత్మనః. ౨౫

తా. ఆత్మ పరమార్థదశయందు దేహదులకంటె భిన్నమైనను దేహ
దులతో తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన నేను మనుష్యుఁడను బ్రాహ్మణుఁడను
అనే యభిమానము అవివేకమువలనఁ గలిగినట్లు అహంకారప్రధానమగు
లింగదేహతాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన ఆకర్తయు అభోక్తయు నగు ఆత్మకు
కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికము భ్రమకల్పితమే యగును.

అవ. 'ఇది నాకుఁ దెలియును' అను వ్యవహారము అహం

* వేత్తి నాత్మజ్ఞ.

ఉపదేశ—19

కారమునదే యై యుండఁగా, అహంకారమునకు ఆత్మకును
అవివేకమని చెప్పవచ్చునాయను శంక కు త్తరము:—

మూ. దృష్టిః శ్రుతిర్మతిర్జ్ఞాతిః స్వప్నే దృష్టా జనైః సదా,

తాసామాత్మస్వరూపత్వాదతః ప్రత్యక్షతాఽత్మనః ౨౬

తా. స్వప్నమందు చక్షుః శ్రోత్రాదులతోఁగూడిన అంతఃకరణ
వృత్తులు వేద్యాకారముగ భాసించుచున్నవి. అనఁగా అంతఃకరణమే పదా
ర్థములుగఁ దోఁచుచున్నవి. ఇది యెల్లటకు స్వప్నమందనుభవమే. కావున
వేద్యములగు వీనికంటె వేత్త వేఱని భావము. సుషుప్తియందు అంతఃకరణము
తన వృత్తులతోఁగూడ ఆత్మయం దవిద్యామాత్రముగ లయించుటవలనను,
ఆత్మ యస్తమింపక తత్సాక్షిగ నుండుటవలనను, అహంకారాత్మకమగు
అంతఃకరణముకంటె విలక్షణము, సాక్షి, ఏకమునై యుండును.

ప్ర. ఈ అంతఃకరణమే ఆత్మ కారాదా?

ఉ. జాగ్రత్స్వప్నములందు సకలవృత్తినమేతమగు అంతఃకరణము

సుషుప్తికాలమున ఆత్మయందు లీనమగుటవలన ఆత్మకాదు. ఆత్మ సకలవస్థ

లందును వృత్తిసాక్షిగనుండుటచేత అంతఃకరణముకంటె ఆత్మ వేఱని చెప్పకఁ

దప్పదు. కావున స్వయంప్రకాశమును సకలసాక్షీయునగు ఆత్మకు నిత్యా

పరోక్షబ్రహ్మభావము సిద్ధము.

౨౭

అవ. ప్రత్యగాత్మ సకలబుద్ధివృత్తిసాక్షీయగుటచే నత
నికి బ్రహ్మత్వము సిద్ధింపఁగాఁ గలిగెడి లాభమును జూపుచు
“యోఽన్యథా జ్ఞః స ఆత్మవిత్.” ౨౪-వ శ్లోకమందుఁ జెప్పఁ
బడిన ఆత్మవిత్త్వమును (ఆత్మ నెఱుఁగుట) స్ఫుటపరుచు
చున్నారు:—

అకాశమువలె నఖిండాకారమగు పరమాత్మ యొకటియే. భేదకారణముపాధి కనుక సంశయింప నవసరములేదు. ఇచట--“ జీవశివః శివోశివః సజీవః కేవలః శివః, తుషేణ బద్ధో వీహిస్యాత్తుషాభావేతు తండులః, ఏవం బద్ధః స్థా జీవః కర్తనాశే సదాశివః.” (౬.౭) అను స్కందోపనిషత్తు ప్రమాణము. ౪౪

అవ. దేహద్వయసాక్షీయగు ఆత్మ బ్రహ్మస్వభావము గలదియగునేని కొందఱు బ్రహ్మము లేదని యేల తలచెదరనగా, ఆతలంపునకు వారల దోషమేకారణమని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. శరీరబుద్ధ్యోర్యది చాన్యదృశ్యతా
నిరాత్మవాదాః సునిరాకృతా మయా,
పరశ్చ శుద్ధో హ్యవిశుద్ధికర్తృతః
సునిర్తలః సర్వగతోఽసితోఽద్వయః. ౪౫

తా. ఘటద్రవ్య ఘటముగాక ఘటముకంటె వేఱగుపగిది స్థూలసూక్ష్మ దేహద్వయద్రవ్య యాదేహములు గాక వానికంటె వేఱగును. ఈ న్యాయమువలన స్థూలసూక్ష్మదేహములు ఆత్మచేత దృశ్యములుగనుక శూన్యతాక్షణికత్వవాదము నిరాకరింపఁబడినది. కావున ఆత్మ ధర్మాధర్మరూపదోషకారణమగు కర్తముకంటె నన్యుఁడు, నిర్మలుఁడు, సర్వగతుఁడు, పరిపూర్ణుఁడు, అద్వయుఁడు, బంధరహితుఁడు యగును. ౪౫

అవ. స్థూల సూక్ష్మదేహములు బుద్ధియు ఆత్మచే దృశ్యములగునేని ఆత్మ పరము శుద్ధమును గావచ్చును. ఆ శరీరబుద్ధులు ఆత్మచే దృశ్యములే కావు. అనెడి శంక రాఁగా, నా రెండును ఆత్మచే దృశ్యములు కానియెడలఁ గలుగు బాధను జూపుచున్నారు:—

1 ప్ర. కర్తృత్వాదివికారము ఆత్మకు బంధముకాదా?

మూ. ఘటాదిరూపం యది తే న గృహ్యతే

మనః ప్రవృత్తం బహుధా స్వవృత్తిభిః,

అశుద్ధ్యచిద్రూపవికారదోషతా

మతే ర్యథా వారయితుం న పార్యతే.

౪౬

తా. ఓ పూర్వపక్షీ! నీమతమందు ఘటాదిరూపమగు మనస్సు తన వృత్తులచే బహువిధములుగపరిణమించుచు అన్యమగు ఆత్మచే గ్రహింపఁబడదుకదా! అప్పుడు మనస్సుకంటె ఆత్మవేఱుకాదుగనుక మనస్సునకు గలిగెడి అశుద్ధ్యచిద్రూపవికారదోషములు మనస్సునకు నివారింపశక్యముకాక నిత్యధర్మములగునట్లే, అశుద్ధి, అచిద్రూపత్వము మొదలగు దోషవికారములు ఆత్మకును నిత్యములగును. నిత్యములగునేని మోక్షమున కవకాశమే లేకపోవును. ఇటువంటి బాధ కలుగుటవలన జడమగు మనస్సు తనకంటె భిన్నము ప్రకాశకమునగు ఆత్మచే బ్రకాశింపఁజేయఁబడునని యొప్పుక తప్పదు.

దీనికి ఆర్థాంతరము—

(మఱియొక అవతారిక) శరీరద్వయగ్రాహకుఁడగు ఆత్మ ఆశరీరద్వయముకంటె భిన్నుఁడైనను దృశ్యదేహసంసర్గవలనఁ గలిగిన దోషము దుర్నివార్యము. ఏలయనఁగా, దృశ్యమునకు స్వచైతన్యముతో నభేదమును గల్పించికదా తాను ద్రష్టయగును. అభేదములేక దృశ్యము ద్రష్టయు వేఱగుదురేని దృశ్యము ప్రత్యక్షము కాకపోవును. కనుక, ఆత్మ విశుద్ధుఁడు కాఁడను శంక కుత్తరమిదియని గ్రహింపవలెను.

తా. తన వృత్తులతో బహువిధములఁ బ్రవర్తించెడిదగుటచేత ఘటాద్యాకారముగల మనస్సు చేతనముచే గ్రహింపఁబడెనేని చిత్సంబంధమువలన మనస్సునకు చిచ్ఛాయత్వము కలుగునట్లు దృశ్యసంబంధమువలన చేతనమును

ద్రష్టయునగు ఆత్మకు అశుద్ధ్యచిద్రూపత్వాదివికారదోషముసయితము అని వార్యమగును. కావున నీదోషనివృత్తికై ఆత్మ దృశ్యమగు మనోబుద్ధ్యాదుల కంటె వేరై దృశ్యగుణసంబంధరహితమై స్వయంప్రకాశమే యగును. ౪౬

అవ. మతివలె ఆత్మయు సావయవము, పరిచ్ఛిన్నము, పరిణామియు నగునేని మతికివలె ఆత్మకును అశుద్ధ్యాదిదోషములు కలుగును. ఆత్మ సావయవము పరిచ్ఛిన్నము పరిణామి యుగాదు. కనుక, అశుద్ధ్యాదిదోషవత్తు కాదని సదృష్టాంతముగ నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. యథా విశుద్ధం గగనం నిరంతరం
న సజ్జతే నాపి చ లిప్యతే తథా,
సమస్తభూతేషు సదైవతేష్వయం
సమః సదాఽఽత్తా హ్యజరోఽమరోఽభయః. ౪౭

తా. పరిణామము వికారము మాలిన్యమును లేని ఆకాశము పరిచ్ఛిన్నముకాక నిరవయవమగుటచే, కఱ్ఱను లక్క అంటునట్లుగాని, బట్టును జీడిరస మంటునట్లుగాని, మఱియొకదాని సంపర్కము దానికి అంటదు. ఈ ప్రకారమే విశుద్ధము అపరిచ్ఛిన్నము నిరవయవము నని శాస్త్రసిద్ధమగు ఆత్మ బుద్ధ్యాదుల నంటక తద్దోషరహితమగును. ఏమనఁగా, తత్తదభిమానదేవతా విశిష్టమగు సమస్తభూతములందును ఆత్మ సముదయము జరామరణభయరహితుడనైయుండును. కనుక నిస్సంగుడని నిర్దేవుడని భావము. ఇందుకు—
“యః సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్ సర్వేభ్యో భూతేభ్యోన్తరోయం సర్వాణి భూతాని న విదుర్యస్య సర్వాణి భూతాని శరీరం యః సర్వాణి భూతాన్యంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః” అనియు, “సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్, వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి

స వశ్యతి.” (గీత.౧౩-౨౭) అనియు, “న విప్య తే లోకదుఃఖేన బాహ్యః.” (కఠ.౫-౧౧.) అనియు నీ మొదలగు శ్రుతిస్మృతివాక్యములు ప్రమాణములు.

౪౭

అవ. మఱియు, దృశ్యము బాధితమగును. ఆదృశ్య దోషము లేవియును ఆత్మ నంటవు. దృశ్యము మిథ్య, ఆత్మ సత్యము, కనుక నీ రెండింటికి సంబంధ మెన్నఁడును గలుగదు. బాధ్యమగు జగత్తు మిథ్యయగును. రజ్జుసర్పజ్ఞానమునందు ఆరోపితసర్పము మిథ్యయై అధిష్ఠానరజ్జువు సత్యమగునట్లు అధిష్ఠానాత్మ నిజము. కనుక, ఆరోపితప్రపంచము బాధ్యమగుచు మిథ్యయగునని:—

మూ. అమూర్తమూర్తాని చ కర్తవాసనా
దృశిస్వరూపస్య బహిః ప్రకల్పితాః,
అవిద్యయా హ్యత్తని మూఢదృష్టిభి
ర్వ్యపోహ్యా నేతీత్యవశేషితో దృశిః.

౪౮

తా. మూఢబుద్ధులచే నవిద్యవలన కర్తవాసనలు, వాయ్వాకాశములనెడి మూర్తిరహిత భూతములు, పృథివీజల తేజస్సులనెడి మూర్తిమద్భూతములును ఆత్మయందే కల్పింపఁబడినవి. కనుక, కల్పితములగు వాసనలను, పంచభూతములను ‘నేతి నేతీ’తి యను శ్రుతిచే ‘ఇవి కావు, ఇవి కావు’ అని నిషేధించినయెడల నిషేధావధియగు జ్ఞానముమాత్రము శేషించును. కనుక, ఆత్మకు దోషసంపర్కము లేదని భావము.

౪౯

అవ. స్థూలసూక్ష్మప్రపంచమునకు “నేతి నేతీ”తి శ్రుతిచే బాధను జెప్పి, దృశ్యత్వాదియుక్తిచేఁ గూడ బాధను జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రబోధరూపం మనసోఽర్థయోగజం
 స్మృతౌ చ సుప్తస్య చ దృశ్యతేఽర్థవత్,
 తదైవ దేహప్రతిమానతః పృథ
 గ్దృశేః శరీరం చ మనశ్చ దృశ్యతః.

౪౯

తా. జాగ్రదవస్థయందలి వస్తుదర్శనమువలన మనస్సు వస్తావకార
 ముగ వ్యాపించి స్మరణదశయందును స్వప్నావస్థయందును ఆవస్తుస్వ
 రూపముగ భాసించుచున్నను, ఆత్మ కానివిధమున, ఆత్మచే జూడఁ
 బడెడి చిత్తశరీరాదులు ఆత్మకంటె నన్యములేకాని ఆత్మకాదు. మఱియు,
 శుక్తియం దారోపింపఁబడెడి రజతము సత్యజ్ఞానముచే నిషేధింపఁబడి
 మిథ్యయై శుక్తియే యగునటుల ఆత్మయందుఁ గల్పింపఁబడిన చిత్తదే
 హాదులు తత్త్వజ్ఞానముచే నిషేధింపఁబడి మిథ్య యగుచు ఆత్మయే
 యగును.

౪౯

అవ. అధ్యస్త సకలప్రపంచ నిషేధావధిగ ఆత్మను
 శ్రుతి శేషించిన యెడల నిషేధావధియగు ఆత్మ సంసారనివ
 ర్తకమగును. సంసార నివర్తకమగుటచే, నీ నివర్తకత్వము
 గూడ ఆత్మకొక క్రియయగును. కనుక, క్రియావర్తగు ఆత్మ
 అనిత్యముకావలెను, అను శంకకు త్తరము:—

మూ. స్వభావశుద్ధే గగనే ఘనాదికే
 మలేఽపయాతే సతి చావిశేషతా,
 యథా చ తద్వచ్ఛ్చృతివారితద్వయే
 సదాఽవిశేషో గగనోపమే దృశౌ.

౫౦

తా. సహజశుద్ధమగు గగనమందు మేఘాదికమలినపదారము వచ్చి
 నను పోయినను ఆగగనము సదా ఏకరూపము నిర్వికారముగ నుండునట్లే
 ద్వైతమును 'నేతి నేతీ'తి యను శ్రుతి వారింపఁగా గగనతుల్యమగు ఆత్మకు
 ప్రపంచముయొక్క ఉత్పత్తివినాశములవలన భేదవికారములు గలుగవు.
 కావున, ఆత్మ సదా ఏకరూపముగనే యుండునని భావము. ౫౦

ఇది స్వప్నస్మృతిప్రకరణము.

ఉ ప దేశ సా హస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్ఞోక ప్రబంధము - పంచదశ ప్రకరణము.

౧౫. నాన్యదన్యత్ప్రకరణము.

అవ. ఆత్మస్వభావము శుద్ధమగు నేని సాధనము వ్యర్థము
కనుక ఆత్మ సంసారిత్వ స్వభావముగలవాడై జ్ఞానధ్యానాది
సాధనానుష్ఠానముచేత స్వభావశుద్ధ బ్రహ్మకారము పొందు
నని కొందఱు తలంతురుగాని, శ్రుతియుక్తులచే బాధ్యమగుట
వలన దానిని ముముక్షువు లాదరింపఁదగదు, అని:—

యూ. నాన్యదన్యద్భవేద్యస్తాన్నాన్యత్కించిద్విచిన్తయేత్,
అన్యస్యాన్యత్తభావే హి నాశస్తస్య ధ్రువో భవేత్.

తా. జీవాత్మ పరమాత్మకంటె నన్యుడగునేని యెన్నఁటికిని తాను
అన్యపరమాత్మభావమును బొందలేడు, కనుక జీవబ్రహ్మములను వేఱుగా
గ్రహింపఁగూడదు. ఒకానొక రసవిశేషసంబంధమువలన అన్యమగు తామము

అన్యమగు సువర్ణమగునందువేని యీ అన్యత్వము ఆరససంబంధము తీగించ
గనే నశించునుగాని నియతము కానేరదు.

అవ. ఇట్లేని అన్యము ధ్యానార్హము కాదు. తనను
దాను ధ్యానించుట సంభవింపదు. కర్తృకర్తృభౌవ మొకని
యందే పాసంగదు కనుక నిదిధ్యాసన మెట్లు కలుగుననగా
నిచట నుపాయాంతరము ఉండుటవలన జీవాత్మ పరమాత్మ
లకు భేద మంగీకరింప నవసరము లేదని:—

మూ. స్మరతో దృశ్యతే దృష్టం పటే చిత్రమివార్పితమ్,
యత్ర యేన చ తౌ జ్ఞేయా సత్త్వక్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞకా.

తా. చూడబడిన వస్తువును స్మరించునపుడు విచిత్రమందు పట
మందు చిత్రమువలె నుంచబడినదో యది సత్త్వమనియు, ఆ రెండు
వస్తువులును ఎవనిచే చెలియబడునో యతఁడు క్షేత్రజ్ఞుడనియుఁ జేప్పఁ
బడును కనుక, “ఆత్మా నిదిధ్యాసితవ్యః,” అను శ్రుతిచే నిరంతరము ఆత్మాను
సంధానపరుడై త్వంపదార్థ మెద్దియో యని విమర్శింపవలెను.

ఇట్లు అంతఃకరణముకంటె వేఱుగ గ్రహింపబడిన త్వమర్థ మే బ్రహ్మ
మగుటవలన, “అహం బ్రహ్మస్మి” యని ఆపరోక్షానుభవమును, దీని చేతనే
దుఃఖభూయిష్టసంసారనివృత్తిరూపఫలమును గలుగును.

సర్వజ్ఞుడగు ఈశ్వరునికంటె నల్పజ్ఞుడగు జీవుఁడు వేఱనియే
తలఁచునెడల చిత్తరువు పటముకానియట్లుగ జీవునకు బ్రహ్మత్వము దుర్ఘట
మగుచు సంసారము తొలంగదు కనుక “ఆత్మానిదిధ్యాసితవ్యః” యనెడి
విధియు నిష్ఫలమే యగును.

అంతఃకరణమందు ప్రతిబింబించిన జీవుఁడు బ్రహ్మమే “బింబేన చ
వినా ప్రతిబింబస్యాసంభవః” యని శ్రీరాముఁడు నుడివెను. అంతఃకరణము

జీవోపాధియనియు, అంతఃకరణభావము బ్రహ్మోపాధి యనియు, “ఉపాధ్యోపాహే స్వయమేవ కేవలః” అనుటచేత, ఉపాధులను నిషేధింపఁగా ఆయుపాధిద్వయమునందున్న చైతన్య మొక్కటియేకనుక, అత్తాంతఃకరణములను వేఱుగ గ్రహించుటవలన “అత్తానిదిధ్యాసితవ్యః” అనువిధి వ్యర్థము కానేరదు.

1 ప్ర. “అహంబ్రహ్మస్మి” అని తానే బ్రహ్మమను శ్రుతి జీవాత్మ పరమాత్మలకు అభేదమునే చెప్పుచుండఁగా, ఏకవస్తువునకు విమర్శ యెట్లు సంభవించును?

ఉ. జీవాత్మ పరమాత్మలకు వికృత్యము శ్రుతిసిద్ధము కనుక, శ్రుతియందలి త్వంపదమునకు అర్థమెద్ది? వాచ్యార్థమా? లక్ష్యార్థమా? వాచ్యార్థము జీవుఁడుగనుక, నీవాచ్యార్థమగు జీవునకు తత్పదవాచ్యుఁడును, సర్వజ్ఞుఁడుసర్వశక్తిమంతుఁడునగు పరమేశ్వరునితో విరుద్ధధర్మము గలుగుటవలన వికృత్యము సంభవింపదు. కనుక నిచట లక్ష్యార్థమునే గ్రహింపవలయును. లక్ష్యార్థము గ్రహింపఁగా విరుద్ధధర్మములు నిరసింపఁబడుటవలన జీవేశ్వరులకు వికృత్యము నిర్బాధకముగ స్ఫురించును. ఈయర్థము వివేకచూడామణియందు ౧౪౪. ౨౪౪-౨౪౭ లలో నిట్లు వర్ణింపఁబడెను:—

“వికృత్యం తయోర్లక్షితయోర్న వాచ్యయోర్నిగద్యతేనోన్యోన్యవిరుద్ధధర్మిణోః, ఖిద్యోతభాన్వోరివ రాజభృత్యయోః కూపాంబురాశ్యోః పరమాణుమేర్వోః. ౨౪౪. తయోర్విరోధోఽయముపాధికల్పితో న వాస్తవః కశ్చిదుపాధిరేవ, ఈశస్య మాయా మహదాదికారణం జీవస్య కార్యం శృణు పంచకోశాః. ౨౪౫. ఏతావుపాధీ పరజీవయోస్తయోః సమ్యక్సీరాసే న పరో న జీవః, రాజ్యం నరేంద్రస్య భటస్య భేదకస్తయోరపాహే న భటో న రాజా. ౨౪౬. అథాత ఆదేశ ఇతి శ్రుతిః స్వయం

నిషేధతి బ్రహ్మణి కల్పితం ద్వయమ్, శ్రుతిప్రమాణానుగృహీతయుక్త్యా
తయోర్నిరాసః కరణీయ ఏవమ్. ౨౪౭.”

2 ప్ర. ఈయర్థవివేచనమువలన ఫలమేమి?

ఉ. సంసారదుఃఖనివృత్తియే మహాఫలము.

3 ప్ర. జీవుఁడు వేఱు, పరమాత్మవేఱుయని సకలజనవిదితముకదా,
ఈయర్థము నమ్మదగదా? ఈభేదబుద్ధి పరిత్యజింపవలెనా?

ఉ. దీని కు త్తరము ఈ ప్రకరణమందే ౧-వ శ్లోకమున లెస్సగ విమ
ర్శింపఁబడెను. అన్యము అన్యభావము నెప్పటికినిఁ బొందనేరదు. పొందె
నేని తామ్రసువర్ణదృష్టాంతముచేత అన్యన్యభావము స్థిరముకాదు.

4 ప్ర. అన్యమునకు అన్యభావము లేదేని భ్రమరముకంటె వేఱగు
కీటకమునకు భ్రమరభావము దుస్సంపాదనీయము గనుక యొక ప్రసిద్ధమగు
భ్రమరకీట న్యాయము కల్గ కావలెను.

ఉ. ఓ పూర్వవాచీ! కీటకము అన్యమగు భ్రమరమగునా?

ఓ సిద్ధాంతీ! కీటకము భ్రమరమగునని అబాలగోపాలవిదితమై
ప్రసిద్ధమే కదా.

సిద్ధాంతి—అయ్యా! ఇట్లుగుటకు నిమిత్తమేమి?

పూర్వవాచి—కీటకము భయముతో నిరంతరము భ్రమరమునే ధ్యా
నించుటయే నిమిత్తము.

సిద్ధాంతి—ఈ యర్థమందు సంశయ మేమైన కలదా?

పూర్వవాచి—ఈ యర్థమందు సంశయ మణుమాత్రమైనను లేదు.
కావుననే ఈ భ్రమరకీటన్యాయము సర్వవిదితము, సకలజన సమ్మాన్యము,
సుప్రసిద్ధమునై యున్నది.

సిద్ధాంతి—అట్లేని యీ న్యాయము నెప్పుడును మఱువక విమర్శింపుము.

5 ప్ర. ఈ విమర్శ మెటులఁ జేయవలెను ?

ఉ. లోకములో అన్యవస్తువునకు నిరంతరధ్యానమువలన అన్యభావము కలిగెను. దీనినేకదా భ్రమరకీట న్యాయమని యాద్యులు ఆదరించుచున్నారు. “అప్యస త్ప్రప్యతే ధ్యానాన్నిత్యాక్షం బ్రహ్మ కిం పునః” అనెడి యార్యవచనముంబట్టి నిత్య నిరంతరధ్యానము అన్యవస్తువునకు అన్యవస్తు ధర్మప్రదానమందు దృఢశక్తికలదియై నిర్బాధముగ భాసింపుచుండఁగా కిరాతకులసంవర్ధితరాజకుమార న్యాయమున తాను బ్రహ్మమైనను మహామాయామోహితుడై భ్రమవలన జీవుడనని తలంచినను పరమేశ్వర స్వరూప సద్గురుప్రసాదదత్త సుజ్ఞాననయన సంపన్నుడు నిత్యనిరంతర ధ్యానమున బ్రహ్మమగుటకు అర్హుడైత్యాయమున సంశయ మిసుమంతయైన నుండునా?

6 ప్ర. కిరాతకుల సంవర్ధిత రాజకుమార న్యాయమెట్టిది ?

ఉ. ఒకరాజు శత్రువులచే జయింపఁబడెను. ఆరాజు భార్య గర్భిణియై అడవికిం బారిపోయి కుమారునిఁగని చనిపోఁగా కిరాతు లాబాలుని పెంచిరి. కొంతకాలమున కీసంగతి నెఱిగిన పండితులు, పూర్వము జయించిన పరరాజు నశింపఁగా, కిరాతులయొద్దకేగి, యానవాళ్లుచెప్పి, అబాలునిఁగొని పోయి రాజుగ నియమించిరి. అబాలుడు రాజకుమారుడైనను తాను కిరాతునిగానే మొదట భావించెను. కాని, విమర్శవలన కాలత్రయమందు నిర్బాధకముగ నతఁడు రాజే కదా. ఈన్యాయమున జీవుడనని భ్రమియు చైతన్యము సద్గురు ప్రసాదమున బ్రహ్మమే యగును.

7 ప్ర. అన్యము అన్యముకాదని పూర్వము చెప్పితిరికదా, జీవుఁడు బ్రహ్మ మెట్లగును ?

ఉ. పూర్వోక్తము మఱువకుము. అన్యమగు కీటక మే నిరంతరధ్యానమున భ్రమరము కాఁగా తాను బ్రహ్మమై యుండియు భ్రాంతిచే జీవుడననువాఁడు బ్రహ్మమెందుకు కానేరడు? ప్రతిబింబము బింబముకంటె నన్యము కాదు కదా.

౧ ప్ర. అర్థాపత్తియన నేమి? అది యిచట నెట్లుపయోగింపఁబడెను?

ఉ. కఠినమైన వెదురుకఱ్ఱను కొఱికినయెలుక మెత్తని బూరెను తినుట యేమివింత? అనునది అర్థాపత్తి. ప్రకృతార్థమందు భ్రమరముకాని పురుగు భ్రమరము కాఁగా, బ్రహ్మమేయగు జీవుఁడు భ్రాంతి తొలగ్గఁగా బ్రహ్మమగుటకు సంశయము లేదని చెప్పుటయే అర్థాపత్తి.

అవ. అంతఃకరణము ప్రత్యక్షము కానందున స్త్రోత్యవస్థయందు ఆయంతఃకరణమున నీలపీతాదు లెట్లు స్ఫురించును, అను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఫలాంతం చానుభూతం యద్యుతం కర్తాదికారకైః,
స్త్ర్యమాణం హి కర్తస్థం పూర్వంకరైవ తచ్ఛితః. 3

తా. సుఖదుఃఖాదిఫలావసానమగు కర్తాదికము కారకములతో మొదట అనుభవింపఁబడి యిప్పుడు స్ఫురింపఁబడుచు దృశ్యమగు నంతఃకరణ నిష్ఠమే యగును, కాని యీ కర్తాదికము ద్రష్టృచైతన్యనిష్ఠముకాదు. ఈ కర్తాదికమెక్కడ స్ఫురింపఁబడుచున్నదో ఆ యంతఃకరణము చైతన్యము చేతనే తెలియఁబడును.

1 ప్ర. స్మృతియన నేమి?

ఉ. పూర్వానుభూతవిషయాకారమును, అంతఃకరణపరిణామరూపమునగు వృత్తి స్మృతియనఁబడును. ఆ స్మృతియందు అనుభూతవిషయము

ఆశ్రయసహితముగ భాసించుచు. అప్పుడు సాక్షి అనుభవించెడి విషయము నకు అంతఃకరణముకంటె బాహ్యశ్రయము లేదు. కావున దీనిని స్మరించుచున్నాను అను పరామర్శసిద్ధికై అనుభవము దృశ్యవిషయముకావలెను. అట్టి అంతఃకరణము సాక్షిమాత్రవేద్యము. 3

అవ. ఆత్మయే ద్రష్ట దృశ్యము నని భాట్టమతము వారలు, ఆత్మతనయందున్న వాసనారూపపదార్థమును అనుభవించుచునుగనుక, అంతఃకరణము సాక్షిగోచరము కాదని చెప్పెదరు. ఆ మతమిప్పుడు నిరాకరింపఁబడుచున్నది:—

మూ. ద్రష్టుశ్చాన్యదృశ్యవేద్యశ్చ దృశ్యత్వాద్ఘటవత్సదా,
దృశ్యాద్విష్టా సజాతీయో న ధీవత్సాక్షితాన్యథా.

తా. భాట్టులు ద్రష్టదృశ్యములకు భేదము లేదందురు. అది సరికాదు. ఘటమును జూచువాఁడు దానికంటె భిన్నుఁడేకాని ఘటము కాఁజాలఁడు. ఇట్లు ద్రష్టదృశ్యములు వేతైనను పరిణామమగుటచేత రెండును సజాతీయములందువేమో, అదియు సరిపడదు. దృశ్యాంశము జడముకనుక, అచేతనమగు దృశ్యమును చైతన్యాత్మకమనఁదగదు. ఆత్మయు దృశ్యమగు నేని ధీవలె జడమగు ఆత్మకు దృశ్యసాక్షిత్వము ఘటింపకపోవును. 4

అవ. ఆత్మ సాక్షియే యగును, ఆయాత్మ బ్రహ్మణాది జాతులు గలదియగుటచే నవిశేషమై కర్తాధికారిగఁ బరిణమింపవచ్చును, అను శంకకు త్తరము:—

మూ. స్వాత్మబుద్ధి మపేక్ష్యాసౌ విధీనాం స్వాత్ప్రయోజకః,
జాత్యాది శ్శవవ త్తేన తద్వన్నాత్మతాన్యథా.

తా. ఈ బ్రాహ్మణాదిజాతియు, వయోఽవస్థాదికమును తమయందు ఆత్మీయాభిమానరూపమగు భ్రమను గల్పించి విధులను నడిపించును. శవము 'నామాత' మొదలగు నభిమానముచేత గర్తము చేయించునట్లుగ, జాత్యాదికము అభిమానమువలన గలుగుటచేత దేహధర్మమగు శవము ఆత్మ కానట్లు దేహధర్మమగు జాత్యాదికము ఆత్మధర్మము కాదు. ఆత్మకు జాత్యాదికముండెనేని ఘటాదికమువలె అని దృశ్యమై యుండును. అపుడు ఆత్మకు ఆత్మత్వము లేకపోవును. కావున, సర్వకర్తసాక్షీయగు ఆత్మ జాతివిహిత కర్తాధికారి కానేరడు.

గ

అవ. మోక్షమునిమిత్తము విద్వాంసుఁడును గర్తము చేయవలసియుండుటచేత, కర్తృత్వమునకు నిమిత్తము అధ్యాసము కాదనెదవేని, అట్లు కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న ప్రియాప్రియభిత్వక్తేర్నా దేహిత్యం క్రియాఫలమ్,
దేహయోగః క్రియాహేతు స్తస్మా ద్విద్వాక్క్రియా
స్వజేత్.

౬

తా. “అశరీరం వాప సంతం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః” అను (ఛాం. ౮-౧౨-౧) శ్రుతిబలమున మోక్షము క్రియాజన్యము కాదు. క్రియవలన దేహముకలుగుచుండును, పుణ్యపాప రూపక్రియవలనఁ గలుగు సుఖదుఃఖములు దేహమునకేకాని ఆత్మకు లేవు. మోక్షము క్రియాసాధ్యము కాదు. కావున విద్వాంసుఁడు క్రియలను వదిలి మోక్షహేతువగు జ్ఞానమందు ఆసక్తుఁడు కావలెను.

౭

అవ. కర్తృములన్నియు ఆత్మచే గర్తవ్యములై యుండఁగా విద్వాంసుఁడు కర్తృములను మానశక్యముకాదని చెప్పఁదగదని:—

మూ. కర్తస్వాత్తా స్వతంత్రశ్చే*నివృత్తౌ చ తథేష్యతామ్,
అదేహత్వే ఫలేఽకాచ్యేజ్ఞా తేకుర్యాత్కథంక్రియాః

తా. కర్తములను జేయుటకు ఆత్మ స్వతంత్రకర్తయగునేని కర్త
మానుటయందును గర్త కావచ్చును. కర్తములచే సాధింపదగిన ఫలముం
దభిలాష లేకపోవుటచేత కర్తత్యాగము అర్థసిద్ధమే యగును. కనుక ఆను
రాగముకలవాఁడు కర్తముచేయుటనుగూర్చి కర్తయగునట్లు వైరాగ్యము
గలవాఁడుచు కర్తముమానుటనుగూర్చి కర్త కాఁగలఁడు. దేహసంబంధరహి
తమగు మోక్షఫలము కర్తముచేత సాధింపదగినదికాదని గురుశాస్త్రోపదేశ
మున నిరూఢముగఁ దెలియఁగా కర్తముల నెట్లుచేయుచు? నిష్ప్రియోజన
ములగు కర్తములను జేయంబూనఁడనిభావము. ౭

అవ. కర్తములను జేయక మానినమాత్రాన కర్తసాధ్య
ముకాని విదేహకై వల్యము పొందఁబడునా యను శంక కుత్త
రము:—

మూ. జాత్యాదీన్ సుపరిత్యజ్య నిమిత్తం కర్తణాం బుధః,
కర్త హేతువిరుద్ధం యత్స్వరూపం శాస్త్రతః స్థితమ్.

తా. బుద్ధిమంతుఁడు కర్త హేతువులగు జాత్యాశ్రమాదులను లక్ష్య
పెట్టక కర్త హేతుత్వమును బాధించెడి శుద్ధాత్మస్వరూపమును శాస్త్రాచార్య
ప్రసాదమువలన సర్వదా ధ్యానింపవలెను.

1 ప్ర. కర్తమునకు హేతువెద్ది?

ఉ. దేహము తాననుకొనెడి అభిమానమే కర్త హేతువు.

* నివృత్తం చ తథేష్యతామ్.

2. ప్ర. అహంకారము లేదేని ఫలమేమి?

ఉ. అహంకారమనెడి దేహభిమానము భగవత్ప్రసాదమువలనఁ దొలఁగెనేని మోక్షసాధనమగు విద్య ఉదయించును. ఇందుకు - “దేహభిమానా దభివర్ధతే క్రియా విద్యా గతాహంకృతితః ప్రసిద్ధ్యతి,” అను శ్రీరామగీతావచనము ప్రమాణము.

అవ. శాస్త్రవాక్యము నుదాహరించుచు స్మరింపఁదగిన ఆత్మస్వరూపమును విశదపరుచుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మైకస్వర్వభూతేషు తాని తస్మింశ్చ ఖేయథా, పర్యగాద్యోమవత్సర్వం శుక్రం దీప్తిమదిష్యతే.

తా. సకలప్రాణులందును చైతన్యరూపమగు ఆత్మ యొక్కటియే. ఆభూతములు ఆత్మయందే అవిద్యచేఁ గల్పింపఁబడినవి. లోపల రంధ్రాకారముగను వెలుపల అవకాశరూపముగను నుండెడి ఆకాశమందు భూతములుండునట్లు సకలభూతములకు లోపల వెలుపలను ఆత్మచైతన్యము నిండియుండును. సకలభూతములును ఆత్మయందు మాయచేఁ గల్పితములగుటచే ఆత్మకంటె వేఱుకావు. కనుక ఆత్మయం దారోపింపఁబడిన నామరూపవికారములను ఉపేక్షించి సకలవికారములందు ననుసరించియుండు సత్తాస్ఫూర్తిరూపములే ఆత్మయని భావింపవలెను. తేజోరూపమగు ఆత్మ ఆకాశమువలె జగత్తంతటను లోపలను వెలుపలను నిండియున్నది. శుక్రమనఁగా తేజస్సు, ఆత్మ ప్రకాశస్వభావము శుద్ధము నని భావము.

ప్ర. సకలభూతములు ఆత్మయందును, ఆత్మ అంతటను నుండునని తెలియుటచే లాభమేమి?

ఉ. ఈజ్ఞానమువలన ద్వేషాదిదోషముల కవకాశముండదు. ఇందుకు - “యస్తు సర్వాణి భూతాన్యాత్మ న్యేవానువశ్యతి, సర్వభూతేషు చాత్మానం

తతో న విజుగుప్సతే” అను స్మృతి ప్రమాణము. “సపర్యగాచ్ఛక్రం” అను స్మృతి సర్వమును వ్యాపించిన తేజస్సు, అని బోధించుచున్నది.

అవ. “అవ్రణమన్నావిరమ్” అనెడి పదముయొక్క అర్థమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. వ్రణన్నా య్వా రభావేన స్థూలం దేహం నివారయేత్,
శుద్ధాపాపతయాఽలేపం లింగం చాకాయ మిత్యుత.

తా. “అకాయమవ్రణం” ఈ మొదలగు స్మృతిచేత నరుకులు నరములు లేవని నిషేధింపబడుటవలన స్థూలదేహము ఆత్మకాదని చెప్పబడెను. “శుద్ధమపాపవిద్ధం” అను మంత్రముచేత పుణ్యపాపములయొక్క సంబంధములేక శుద్ధమని చెప్పటవలన ఆత్మ లింగదేహము కాదనియు నివారింపబడెను. ఆత్మ స్థూలసూక్ష్మదేహములకంటెను, తత్కార్యవాసనలకంటెను వేఱని, సముడని, అపరిచ్ఛిన్నుడనియు సదాధ్యానింపవలెను. ౧౦

అవ. ఇట్లు ఆత్మస్వరూపము నెఱిగినవాఁడు బ్రహ్మ వేత్తలలో నుత్తముడని:—

మూ. వాసుదేవో యథాఽశ్వత్థే
స్వదేహే చాబ్రవీ త్సమమ్,
తద్వ ద్వేత్తి య ఆత్మానం
సమం స బ్రహ్మవిత్తమః.

౧౧

తా. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు గీతాశాస్త్రమందు- “అశ్వత్థః స్వర్వవృక్షాన్లామ్,” అనియు, “వృష్టీనాం వాసుదేవోఽస్తి,” అనియు నికృష్టమగు అశ్వత్థవృక్షమందును, విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిమంతమగుటచే ఉత్కృష్టమగు స్వదేహమందును, నికృష్టోత్కృష్టపాథులను గణనసేయక చైతన్యమాత్ర

మును ఆత్మనుగఁ జెప్పినట్లు, ఎవఁడు విషమములగు సుపాధుల నన్నింటినిఁ
గడకుఁ ద్రోసి సర్వత్ర సమమగు శుద్ధచైతన్యమునే చింతించుచుండునో
అతఁడు బ్రహ్మవిత్తముఁడు. ౧౧

అవ ఉపాధులందు అహంకార మమకారములు లేని
వాసుదేవునకు అంతట సమమగు ఆత్మదర్శనము తగునుగాని
ముముక్షువునకు ఉపాధులందు భేదబుద్ధియుండుటచే సమ
దర్శన మెట్లు, అను శంక కు త్తరము:—

మూ. యథా హ్యన్యశరీరేషు మమాహంతా న చేష్యతే,
అస్తింశ్చాపి తథా దేహే ధీసాక్షిత్వావిశేషతః. ౧౨

తా. దృశ్యములగు నితర శరీరములందు అహంకార మమకారములు
కలుగని విధమున తాననుకొనెడి దేహమందును దేహకారముగఁ బరిణమిం
చిన యే బుద్ధికలదో యాబుద్ధికి సాక్షియగుటవలన ఆత్మతత్త్వమును విమ
ర్శించునపుడు స్వోపాధియగు దేహమందును అహంకార మమకారములు
తగవని భావము. ౧౨

అవ. ముముక్షువునకును రాగద్వేషభయములు కలుగు
చున్నందున అభిమానము లేకపోలేదని యందువేని అట్లు
కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. రూపసంస్కారతుల్యా ధీ
రాగద్వేషా భయం చ యత్,
గృహ్యతే ధీశ్రయం తస్మాత్
జ్ఞాతా శుద్ధో భయ స్సదా. ౧౩

తా. లోకములూ రూపాదికమును జూడఁగా అటువంటి రూపాదిక వృత్తి బుద్ధియం దుదయించును. ఇదియే సంస్కారమనఁబడును. రాగద్వేషములు భయమును నిట్లే బుద్ధియందే కలుగుటవలన, ఈబుద్ధ్యాదికమునకంతకు సాక్షియగు ఆత్మ రాగద్వేషరహితుఁడు నిర్భయుఁడు నని భావము.

1 ప్ర. సంస్కార మన నేమి ?

ఉ. రూపాద్యాకారముగ మాటిన అంతఃకరణము తిరిగి కాలాంతరమున రూపాద్యాకారముగ మాటుటకు శక్తి కలదియగును. దీనికే సంస్కారమని పేరు.

2 ప్ర. రాగద్వేషములు భయము మొదలగునవి బుద్ధిధర్మములేకాని ఆత్మధర్మములు కావఁటకుఁ బ్రమాణమేమి ?

ఉ. “కామ స్సంకల్ప విచకిత్సా శ్రద్ధా ౭ శ్రద్ధా ధృతిరధృతిః ప్రీతి ర్భీతి ర్మేష త్వర్షం చున ఏవ” అను (బృహ. 3.౫.3) శ్రుతిప్రమాణము. మఱియు, బుద్ధికలిగియున్న జాగ్రత్స్వప్నములందే రాగద్వేషసుఖదుఃఖాదులు అనుభవింపఁబడుచున్నవి కాని బుద్ధి విలీనమైయుండు సుషుప్తి యందు రాగాదులు కలుగనందున నవి ఆత్మధర్మములు కావనియు, ధీధర్మములగు ననియు నిశ్చయము. ఈ యర్థము “రాగేచ్ఛా సుఖదుఃఖాది బుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే, సుషుప్తౌ నాస్తి తన్నాకాల్ తస్మా ద్బుద్ధే స్తు నాత్మనః” అని ఆత్మబోధప్రకరణమున పర్ణింపఁబడెను.

౧౩

అవ. ఆత్మ సదా శుద్ధుఁడే, అయినను “యథాక్రతురస్మిం ల్లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్యభవతి” అను (ఛాం. 3.౧౪.౧) శ్రుతి వలనను, “యం యం వాపి స్తర న్భవం త్యజత్యస్తే కలేబరమ్, తంతమేవైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావితః.” అను స్మృతివలనను, తత్త్వజ్ఞానము కలుగకముందు దేహాధ్యా

సముచేత అశుద్ధుడగువాఁడు గురూపదేశానంతరము బ్రహ్మ
భావనచేత పవిత్రుడై బ్రహ్మము కాఁగలడు. కనుక మోక్షము
భావనారూపక్రియా సాధ్యమగును. క్రియాసాధ్యమగుట
వలన, ఈమోక్షము సయితము అనిత్యమేయగును. అను శంక
కు త్తరము:—

మూ. యన్తనా స్తన్త యోఽన్య త్వేనాత్త త్వాప్తా క్రియాత్తని,
ఆత్త త్వే చాన పేక్ష త్వా త్సా పేక్షం హి న తత్స్వయమ్.

తా. పురుషుఁడు ఏదేవతను నిరంతరము ధ్యానించునో ఆ దేవతా
స్వరూపుడగునట్లు ధ్యాత ధ్యేయస్వరూపుఁడు కాఁడేని ఆత్మస్వరూపావ
స్థానప్రాప్తికై ఆత్మయందు నేక్రియయుఁ గలుగదు. ధ్యాత ధ్యేయస్వరూ
పాత్మయగునేని ఏక్రియయు నపేక్షింపఁబడదు. ఏమనఁగా క్రియాసాధ్య
మగునది అనాత్మయేకాని ఆత్మకానేరదు. లోకములో ధ్యాత తనకంటె
నన్యమగుదానినే ధ్యానించును. ధ్యేయవస్తువు అన్యమగునపుడే ధ్యానక్రియ
కావలయును. కాని, యిటు ఆత్మతత్త్వప్రాప్తికై ధ్యానాదిరూపమగు క్రియ
యేదియును ఆత్మయందు సంభవింపదు. ఏలయనఁగా, మోక్షము సహజమగు
బ్రహ్మభావము. దీనినిమిత్తము చతుర్విధములగు క్రియలలో నేదియు
నపేక్షింపఁబడదు. క్రియవలనఁ గలిగినదెల్లను ఘటమువలె అనాత్మయు
ననిత్యము నగును. ఇటు బ్రహ్మభావరూపమగు మోక్షము క్రియాసాధ్యము
కానందున అనిత్యమని శంకింపఁదగదు.

1 ప్ర. ఏక్రియయు కలుగదు అన్నందున, క్రియ యెన్నివిధములు?
అవి యెవ్వి?

ఉ. ఉత్పాద్యము, ప్రాప్త్యము, సంస్కార్యము, వికార్యము. అని
క్రియలు నాలుగు విధములు.

2 ప్ర. ఆత్మయందు క్రియ యేల లేదు?

ఉ. క్రియచే సాధ్యమగునదెల్ల జడమగు అనాత్మయే యగును.

3 ప్ర. ఆక్రియలు నాలుగు ఎట్టివి?

ఉ. 1. ఉత్పాద్యమనగా పుట్టింపఁదగు ఘటాదికము.

2. ప్రాప్యమనగా పొందఁదగు గ్రామాదికము.

3. సంస్కార్యమనగా మంత్రములచే శుద్ధిచేయఁదగు పురో
డాశాదికము.

4. వికార్యమనగా అవస్థాంతరమును బొందెడి క్షీరాదికము.
క్షీరము పెరుగుగ మారుటయని అర్థము.

4 ప్ర. ఆత్మకు ఈనాలుగు క్రియలును లేవా?

ఉ. నిత్యమగు ఆత్మ ఉత్పాద్యము కాదు. సర్వవ్యాపియగు ఆత్మ
ప్రాప్యమును గాదు. నిత్యశుద్ధమగు ఆత్మ సంస్కార్యమును గాదు. నిర్వికార
మగు ఆత్మ వికార్యమును గాదు.

5 ప్ర. ఆత్మ క్రియాసాధ్యమగునేని ఏమిహాని?

ఉ. క్రియాసాధ్యమగునది అనిత్యమై అనాత్మయే యగును.

6 ప్ర. ఆత్మ అశుద్ధమగునా?

ఉ. అశుద్ధమగు మిథ్యాధ్యాసమేకాని ఆత్మ నిత్యశుద్ధమే. ౧౪

అవ. భేదాదిమలము లేనందునను, చిదేకరసమగుట
వలనను, ఆత్మ సదా శుద్ధుఁడనియే యొప్పువలెనని:—

మూ. ఖమివై కరసా జ్ఞప్తి రవిభక్తా ౭జరా౭మలా,
చక్షురాద్యుపధానాత్సా విపరీతా విభావ్యతే. ౧౫

తా. చైతన్యము గగనమువలె అఖండైకరసము, అజరామరము, అమలమునునై యుండును. ఐనను చక్షురాద్యుపాధిదోషమువలన నట్లు కను పింపక విపరీతముగఁ దోచును. ౧౫

అవ. ఆత్మ నిర్మలుఁడని స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. దృశ్యత్వా దహమి త్యేషో అనాత్మధర్మో ఘటాదివత్,
తథాఽన్యే ప్రత్యయాజ్ఞేయా దోషా శ్చాత్మామలో
హ్యతః. ౧౬

తా. దృశ్యమగుటవలన అహమ్మను ప్రత్యయము (అహంకారము) ఘటాదికమువలె అనాత్మధర్మమగును. ఇట్లు ఇతర ప్రత్యయములు, దోష జనకములగు రాగద్వేషాదులును అనాత్మధర్మములే కనుక ఆత్మ నిర్మలుఁడే.

అవ. అహంకారాదికము ఆత్మధర్మము కాకున్నను, పరిచ్ఛిన్నము వికారవత్తునగు ఆత్మ నిర్మలుఁడు కానేరఁడు, అను శంక కు త్తరము:—

మూ. సర్వప్రత్యయసాక్షిత్వా దవికారి చ సర్వగః,
విక్రియేత యది ద్రష్టా బుద్ధ్యాదీవాల్పవి ద్భవేత్. ౧౭

తా. ఆత్మ పరిచ్ఛిన్నుఁడును వికారియునగునేని బుద్ధ్యాదికమువలె నల్పజ్ఞుఁడును, ఆభాసుఁడును నగును. జడమగు బుద్ధికి వేదనము సంభవింపదు. కావున సర్వప్రత్యయసాక్షియగుటచే ఆత్మ సర్వగుఁడును నవికారియు నగును. చిదాభాససహితబుద్ధికే వికారములుగాని బుద్ధిసాక్షియగు ఆత్మకు వికారములులేవు. జడమగు కేవలబుద్ధికి వేదనము సంభవింపదు. ఆత్మకుఁ

సూడ వికారముండునేని విమర్శములేమిచే వ్యవహారము; కలుగక పోవచ్చును. ౧౭

అవ. సాధనజన్యమగు జ్ఞానమునకు ఉత్పత్తివినాశములుండుటచే బుద్ధివలె ఆత్మయు నల్పజ్ఞుడై కావలయుననుశంకకు త్తరము:—

మూ. న దృష్టి ర్లుప్యతే ద్రష్టు శ్చక్షురాదే ర్యథైవతత్,
న హి ద్రష్టు రితి హ్యుక్తం తస్మాద్ద్రష్టా సదైవ దృక్.

తా. పరిణామముగల చక్షురాదికమునకు లోపముకలుగునుగాని పరిణామములేని ద్రష్టుకు లోపమెన్నడును లేదు. ఈయర్థము “నహి ద్రష్టృద్వైష్టేర్విపరిలోచో విద్యతేఽవినాశిత్వాత్” అను (బృహ.౬-౩-౨౩) శ్రుతిచే నిరూపింపబడెను. కనుక శ్రుతిప్రమాణమువలన ద్రష్ట సదా ఏకరూపదృక్స్విభావుడు. “సదైకభుక్” అను పాఠమున సదా సర్వసాక్షియని యర్థము. ౧౮

అవ. ఆత్మ యిట్లు శుద్ధస్వభావుడైనను ఉపాధిసంబంధమువలన అశుద్ధుడుగఁ దోచుటవలన ప్రత్యగాత్మను పరమాత్మనుగ భావించుటకై ముముక్షువు పదార్థవివేచనముచు జేయవలయునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ సంఘాతో వాఽస్మి భూతానాం
కరణానాం తథైవ చ,
వ్యస్తం వాఽన్యతమో వాఽస్మి
కో వాఽస్మితి విచారయేత్.

తా. అహమ్మని భావించెడి ఆత్మ మనుష్యుడను, చిక్కినవాడను, బలిసినవాడను యీమొదలగు వ్యవహారమునుబట్టి పంచభూతసముదాయాత్మకదేహరూపమై స్ఫురించును. కనుక, ఆత్మ పంచభూతసముదాయమా? లేక పృథివ్యాదులలా? నేడైన నొకటియా? ఆవిధముననే భావించెడి ఆత్మ చూచువాడను, వినువాడను, తినువాడను, గ్రుడ్డివాడను, చెవిటివాడను అనే వ్యవహారమునుబట్టి ఇంద్రియసముదాయమా? లేక ఏకైకశ్రోత్రాదీంద్రియమా? లేక ఒక్కదేహమందే యనేకాత్మలుండెనా? ఒకప్పుడు వీరికి పరస్పరము సమ్మతిలేక కలహము కలుగును గనుక భోగవ్యవస్థ లేకపోవుట చేత ఇంద్రియములకంటె నన్యమగు తదధిష్ఠానమా? అట్లేని ఆత్మ అంతఃకరణప్రాణాదులలా? నేడైన యగునా? వానికి సాక్షీయగునా? అని యిట్లు విమర్శింపవలయును.

ప్ర. ఎట్లు విమర్శింపవలయును?

ఉ. నేను దేహమా? అవయవములనా? ఇంద్రియములనా? ప్రాణములనా? అందులూ శ్రోత్రేంద్రియమునా? వాగింద్రియమునా? వీని యన్నిటికంటె నన్యుడనా? అని విమర్శింపవలెను. ౧౯

అవ. విచారఫలమగు పదార్థవివేకమును జూపుచున్నారు:—

మూ. యస్తస్యం నాహం సమస్తంవా
భూత మింద్రియ మేవవా,
జ్ఞేయత్వా త్కరణత్వా చ్చ
జ్ఞాతాఽన్యోఽస్తాద్భటాదివత్.

తా. ద్రవ్యనగు నేను ఘటాదిపదార్థమువలె దృశ్యము జడమునగు భూతసముదాయముకాని, ప్రత్యేకభూతముకాని కాన్తు కత్తికలమువలె సాధనము జడమునగుటచే శ్రోతవాగాదీంద్రియజాతముకాని, ప్రత్యేకమగు నింద్రియముకాని కాను. ఈ దృశ్యదర్శనములకంటె నన్యమై చేతనమగు దృక్కే నేనగుదును. ఇట్లు ఆన్వయ వ్యతిరేకములచే దృగ్దృశ్యదర్శనములను విమర్శింపవలెను.

1 ప్ర. ఆన్వయ వ్యతిరేకము లన నేమి?

ఉ. ఆన్వయ మనఁగా (వేదాంతశాస్త్రమందు) అనువృత్తి = అంతటను నిండియుండుట. వ్యతిరేక మనఁగా వ్యవృత్తి = ఒకదానినుండి వేరొకటి తొలఁగియుండుట.

2 ప్ర. ఇది యెట్లుగ నుండునో వివరింపుఁడు.

ఉ. హారమందు మణులు సూత్రమున నుండుచుగద. ఈ సూత్రము హారములోని యన్నిమణులయందు నిండి యుండుటవలన అనువృత్తము = కలిసియుండునదే. ఒకమణినుండి మఱియొకమణి తొలఁగి యుండుటవలన మణులు వ్యవృత్తము.

3 ప్ర. దృక్కు దృశ్యము నను నవి యేవి?

ఉ. దృక్కు ఆత్మ, దృశ్యము జగత్తు.

4 ప్ర. వీనిలో నేది అనువృత్తము. వీది వ్యవృత్తము?

ఉ. ఆత్మ సకలవస్తువులందును నిండియుండుటవలన అనువృత్తము. జగత్తులో నొకవస్తువునుండి వేరొకటి తొలఁగియుండుటవలన జగత్తు వ్యవృత్త మనఁబడును.

5 ప్ర. జగత్తు వ్యవృత్త మెట్లుగను?

ఉ. సకలపదార్థములు సకలావస్థలును జగత్తనఁబడును. సత్తనెడి ఆత్మ అన్నిటియందు నిండియుండునుగాని, యొకపదార్థము మఱియొక

దానియందు సిరముగ నుండదు. ఇంతయేకాక జాగ్రత్తస్వప్నాద్యవస్థలందును బాల్యయాచనాద్యవస్థలందును ఆత్మ ఏకాకారముగ నుండునుగాని యీ జాగ్రదవస్థస్వప్నావస్థలలో లేదు. జాగ్రత్తస్వప్నములు సుషుప్త్యవస్థలలో లేవు. ఇట్లు బాల్యము యాచనమందు లేదు. యాచనము వార్ధికమందు లేదు. ఇట్లు ఒకదానియందు వేటొకటి లేకపోవుట వ్యావర్తము (వ్యతిరేకము). ఆత్మ అన్నియవస్థలందును అన్నివస్తువులందును గూడియుండుట అనువృత్తము (అన్వయము)

౨౦

అవ. ఇపుడు సాక్షీయగు ఆత్మ అన్నింటను నిండి యుండుననియు, తెలియఁబడు దృశ్యము మఱియొకదాని యందు ఉండదనియు, నిట్లే జాగ్రదాద్యవస్థలు తమకాలము ననేకాని మఱియొక అవస్థలో లేకున్నను, ఆత్మమాత్రము ఈ మూడింటికి సాక్షీయై అంతటను నిండియుండునని యీ తురీయావస్థాస్థాప్తిని యీశ్లోకము మొదలుకొని ౨౭-వ శ్లోకము వఱకు వివరించుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మాగ్నే రింధనాబుద్ధి రవిద్యాకామకర్తభిః,

దీపితా ప్రజ్వలత్యేషా ద్వారైశ్శ్రోత్రాదిభి స్సదా.౨౧

తా. ఆత్మయనెడి యగ్నిని ప్రస్ఫురింపఁజేయుటకు ఉపాధియగు బుద్ధి అవిద్య, సంకల్ప, కర్మములచే వృద్ధిపఱుపఁబడి శ్రోత్రాదిద్వారముల గుండా ప్రకాశించుచుండును.

1 ప్ర. చేతనమగు ఆత్మను జడమగు బుద్ధి యెట్లు స్ఫురింపఁజేయును?

ఉ. అగ్నివలె ఆత్మ స్వప్రకాశకమేకాని అన్యపదార్థముచేఁ బ్రకాశింపఁబడఁదగినదికాదు. అయినను, కట్టెలు వేయుటవలన స్వతః

ప్రకాశకమగు అగ్ని అధికకాంతిఃగలిగి చీకటిని పోగొట్టునట్లు ఆత్మ బుద్ధి సంయోగమువలన అజానమును పోగొట్టి అధికతరముగ భాసించును. చైతన్యగ్రస్తమగు బుద్ధియే ప్రకాశించును గనుక నీశంక కవకాశము లేదు.

2 ప్ర. ఆత్మను అగ్నియని, బుద్ధిని గట్టెలనియు నేల నిరూపింపఁ బడెను?

ఉ. దీనివలన వ్యవహారిదశయందు విషయగ్రహణము హోమమని తెలిసి దానియందు సంగమును వదలవలెనని తెలియవలెను. ౨౧

అన. ఇట్టి బుద్ధి జాగ్రదవస్థయనియు, నిచట ఆత్మస్థూల పదార్థభోగియనియుఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. దక్షిణాక్షిప్రధానేషు యదా బుద్ధి ర్విచేష్టతే,
విషయైర్నవిషా దీప్తా హ్యత్తాగ్నిః స్థూలభుక్తదా. ౨౨

తా. కుడికన్న మొదలగు నింద్రియములందు బుద్ధి వ్యవహరించుచు విషయములనెడి హవిస్సుచేత దీప్తిచునపుడు ఆత్మాగ్ని స్థూలవిషయముల ననుభవించును. ఇదియే జాగ్రదవస్థ యనఁబడును.

1 ప్ర. కుడికన్నని యేలచెప్పవలెను?

ఉ. పురుషులకు దక్షిణాంగము శ్రేష్ఠమగుటచే నిట్లు చెప్పఁబడెను.

2 ప్ర. ఇది జాగ్రదవస్థ యగుటెట్లు?

ఉ. ఇంద్రియములచే వస్తుగ్రహణము జాగ్రత్తనఁబడును. స్వప్న యందు వస్తుభోగము మానసికమేకాని వాస్తవము కాదు. ౨౩

అన రూపకాలంకారముగ ఆత్మను అగ్నియనియు, బుద్ధిని ఇంద్రధనములనియు, విషయములను హవిస్సునియుఁ జెప్పుటకు ఫలమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. హూయన్తే తు హవీంషీతిరూపాదిగ్రహణే స్మరన్,
అరాగద్వేష ఆత్మాగ్నౌ జాగ్రద్దోషై ర్న విష్యతే. ౨౩

తా. రూపరసాదిపదార్థములను గ్రహించునపుడు 'ఇది మంచిది, ఇది చెడ్డది' యను అధ్యాసముచేత రాగద్వేషములను జెందక ఆత్మయనెడి అగ్ని యందు రూపాదివిషయములనెడి హవ్యములు హోమముచేయఁబడుచున్నవి యని తలఁచువాఁడు పుణ్యాపుణ్యరూపములగు జాగ్రద్దోషముల నంటక వెలుగును.

ప్ర. జాగ్రదవస్థయందుఁ జేయఁబడు సుకృతదుష్కృతములవలన పుణ్యపాపములు కలుగకపోవునా?

ఉ. రాగద్వేషములు లేకుండ భోగములనుభవించుచు, అగ్నియందు హవ్యమును వ్రేల్చునట్లు ఆత్మాగ్నియందు విషయములను హోమము చేయు చున్నానని భావించువానికి పుణ్యపాపరూపమగు విషయదోషములు ఆరెటవు.

అవ. ఇపుడు స్వప్నావస్థను జెప్పుచున్నారు:—

మూ. మానసే తు గృహేవ్యక్తసోఽవిద్యాకర్తవాసనామ్,
పశ్యం స్తేజస ఆత్మోక్తః స్వయంజ్యోతిఃప్రకాశితా.

తా. ఉపాధియగు మనస్సనే గృహమందు ఆయాత్మ ఆవిద్యా ప్రయుక్తములగు కర్తవాసనలను జూచుచు, బాహ్యములగు సూర్యాదితేజస్సుల నపేక్షింపక పదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచు స్వయంజ్యోతియగును. ఇందుకు—“దృష్ట్వేవ పుణ్యం చ పాపంచ” అను (బృహ. ౬. ౩) శ్రుతియు, “ఆత్మాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతి” అను (బృహ. ౬. ౩) శ్రుతియుం బ్రమాణములు.

అవ. సుషుప్తిని జెప్పుచున్నారు:—

మూ. విషయా వాసనా వాఽపిచోద్యస్తే నైవ కర్తృభిః,
యదా బుద్ధౌ తదా జ్ఞేయః ప్రజ్ఞా ఆత్మాహ్యానన్యదృక్.

తా. ఎపుడు బుద్ధియందు స్థూలదేహ సంబంధ విషయములు స్వప్న వాసనలును గర్తృములచే ఉద్బుద్ధములుకావో అపుడు ఆత్మకంటె నితరమును జూడని పూర్ణుడగు ఆత్మప్రజ్ఞుడు ఆనబడును. ౨౧

అవ. ఇట్లు అవస్థాత్రయమును దృశ్యమనియు, ఆయవ స్థాసాక్షియగు ఆత్మను ద్రష్టయనియు వేరుపఱచి, ఎపుడు అవస్థాత్రయసాక్షియు విశ్వతైజసప్రజ్ఞలు మువ్వురుకంటె భిన్నుడగుటచేత తురియమును నిత్యవిజ్ఞప్తిస్వభావమును నగు ప్రత్యగాత్మను గూర్చి బోధించుచున్నారు:—

మూ. మనోబుద్ధింద్రియాణాం యా అవస్థాః కర్తృచోదితాః,
చైతన్యేనైవ భాస్యంతే రవిణేవ ఘటాదయః. ౨౨

తా. కర్తృచోదితములై ప్రవర్తించెడి మనోఽవస్థయగు స్వప్నమును, బుద్ధ్యవస్థయగు సుషుప్తిని, ఇంద్రియావస్థయగు జాగ్రత్తును, ఘటపటాదులను సూర్యుడువలె, చైతన్యమే భాసింపజేయును. ౨౩

అవ. ఆత్మ వికారరహితుడై సకలావస్థలకు సాక్షి యగునేని బుద్ధ్యాదులకుఁ గర్త యెట్లగు నను శంకకు సమాధానము:—

మూ. తత్రైవం సతి బుద్ధిర్జ్ఞ ఆత్మభాసాఽవభాసయన్,

కర్తా తాసాం యదర్థాస్తా మూఢై రేవాభిధీయతే. ౨౪

తా. ఆత్మయందు జాగ్రదాద్యవస్థ లిట్లు ఆరోపింపఁబడఁగా స్వచైతన్యముచేత ఆవస్థాయుక్తబుద్ధులను భాసింపఁజేయుచున్న ఆత్మ యాయవస్థలకుఁ గర్తయని మూఢులు వ్యవహరింతురు. ఆత్మయొక్క సుఖదుఃఖాది ప్రతిభాసకములగు నాబుద్ధులను బ్రకాశింపఁజేయుటచే ఆత్మమే కర్తయని తలంతురు.

ప్ర. కర్తకాని ఆత్మను కర్తయనుట యెట్లు?

ఉ. చిదాభాసునితో ఆత్మకు అవిమర్శనమువలనఁ గలిగిన అభేదము చేత విజ్ఞానమయఁనివియగు కర్తృత్వాదిధర్మములు ఆత్మయందు ఆరోపింపఁబడుచున్నవి.

౨౭

అవ. ఇట్లు అజ్ఞాన తత్కార్యములందు ప్రతిబింబితుఁడగు చిదాభాసుఁడు జ్ఞాతయనియు, కర్తయనియు నిరూపించి, మాయోపాధియందు ప్రతిబింబితుఁడగు చిదాత్మయే సర్వజ్ఞఁడు సర్వకర్తయని నిరూపించుచున్నాఁడు:—

మూ. సర్వజ్ఞోఽప్యతపవ స్యా
తేస్విన భాసాఽవభాసయన్,
సర్వం సర్వక్రియాహేతోః
సర్వకృత్త్వం తథాఽత్మనః.

౨౮

తా. స్వభాసచేత జడమగు పదార్థజాతమునెల్ల భాసింపఁజేయుట బట్టి ఆత్మ సర్వజ్ఞఁడనఁబడును. కాని, తనకంటె నన్యమగు సర్వమును దెలిసికొనుట యను వ్యాపారము వలనఁగాదు. అట్లేని “ఏకమేవాద్వితీయం, నిర్గుణో నిష్క్రియః” ఈమొదలగు శ్రుతులకు బాధకలుగును. మఱియేమన స్వసన్నిధిసత్తామాత్రాన జడపదార్థములన్నియు స్వస్వవ్యాపారకరణసమర్థములగుటచేతనే ఆత్మ సర్వకర్తయనియు వ్యవహరింపఁబడును.

1 ప్ర. తాను సర్వము నెఱుంగునని చెప్పుచు తనకంటె నన్యమును దెలియుటవలన సర్వజ్ఞుఁడు కాఁడని యెట్లు చెప్పదగును?

ఉ. స్వాత్మాశ్రయమాయావిపర్తమగుటవలన జగత్తు పరమార్థదశ యందు తనకంటె నన్యముకాదు.

2 ప్ర. దీని కుదాహరణమేమి?

ఉ. రజ్జువునందు ఆరోపితమగు సర్పము రజ్జువుకంటె నన్యసత్తకల దికాదు. అనఁగా పాము అనుకొనునపుడు ఒకపామే. భ్రమవదిలి అధిష్ఠాన రజ్జుజ్ఞానము కలిగినపుడు ఒక్కత్రాడే కాని కల్పితమగు సర్పములేదు. కావున రెండవవస్తువులేక రజ్జువు ఒక్కటే యయ్యెను. ఇటు ఒక్క ఆత్మ వస్తువునందు ఆత్మాశ్రిత మాయాశక్తివిలాసకల్పితజగత్తు భాసించునపుడు జగత్తుమాత్రమే తోచును. సద్గురూపదేశమున ఆరోపితము మిశ్రయను జ్ఞానము దృఢముకాఁగా, కటకకంకణాదివికారజాతమంతయు కనకముగనే తోచునట్లు ఆత్మేతరవస్తువు మిశ్రయని తెలియుటవలన ఆత్మవస్తు వొక్క టియే స్ఫురించును.

3 ప్ర. లోకములో నొకవ్యాపారమును జేయువాఁడు ఆవ్యాపార మునకుఁ గర్తయనఁబడునుగదా, ఇచట నిష్క్రియుఁడగు ఆత్మ సర్వకర్త యని యెట్లు చెప్పబడెను?

ఉ. ఆత్మకు సర్వకర్తృత్వముకూడ మాయావశమునఁ గలిగినదే కాని, వాస్తవముకాదు. అనఁగా, స్వసన్నిధానమాత్రమున మాయచే జేయఁబడు వ్యాపారమునకు ఆత్మకర్తయని మూఢులు వ్యవహరింతురు. ఈ యర్థమును “తస్య సన్నిధిమాత్రేణ సృజామిదమతంద్రితా, తత్సాన్నిధ్యా స్త్యయా సృష్టం తస్మి న్నారోఽప్యతేఽబుధైః.” అని అధ్యాత్మ రామాయణమున హనుమంతునకు నీత బోధించెను.

4 ప్ర. సన్నిధిమాత్రాన జడవస్తువు ఎట్లు వ్యాపారక్షమమగును?

ఉ. సూదంటురాయి దగ్గర నుండఁగా ఇనుము కదలునుగదా. ఇట్లు జడపదార్థము ఆత్మసన్నిధానమున స్వస్వవ్యాపారములను జేయుటవలన ఆత్మకర్తయనఁబడెనేకాని ఆత్మకుకర్తృత్వములేదు. ౨౦

అవ. ఇట్లు అవస్థాత్రయసాక్షి యగుటచేత వేఱుగ గ్రహింపఁబడిన శుద్ధచిద్రూపుడగు ఆత్మ కార్యకారణోపాధులంబట్టి కర్త, జ్ఞాత, సర్వజ్ఞుఁడు నను వ్యవహారమున కాస్పదుడనియు, ఆత్మ కీస్వభావము లేదనియుఁ జెప్పఁగా, ఆత్మ స్వభావము ఎట్టిదియను శంకకు సమాధానము:—

మూ. సోపాధి శ్చైవ మాత్మోక్తో నిరుపాఖ్యోఽనుపాధికః, నిష్కలో నిర్గుణ శుద్ధ స్తం మనోవాక్చ నాప్నుతః.

తా. రూపరహితమగు ఆత్మ యిది యని తెలియ శక్యముకానందున అనుపాధికము (ఉపాధిరహితము), సర్వవ్యవహారాతీతము అని భావము. కార్యకారణవ్యవహారమునుబట్టి సోపాధికముగ వర్ణింపఁబడెను. ఆయాత్మ మనోవాగతీతము, నిరుపాఖ్యము, నిరవయవము, నిర్గుణమును అగుటచే, శుద్ధము కూటస్థము నని వ్యవహరింపఁబడును. ౨౧

అవ. ఆత్మ మనోవాక్కులకు అతీతమనుటను సాధించుచున్నారు:—

మూ. చేతనోఽచేతనో వాఽపికర్తాఽకర్తాగతోఽగతః, బద్ధోఽముక్త స్తథాచైకోఽనేక శుద్ధోఽన్యథేతివా.

తా. 'అహ మను శబ్దము, అహ మను జ్ఞానము' అను ఈ రెండును బాహ్యార్థములనుండి మఱిలుటచేత ప్రత్యగాత్మను బోధించుననుట అందఱు

కును సమ్యక్తమే. ఆ అహంశబ్ద ప్రత్యయములు ఘటపటాదులయవలె శుద్ధాత్మను ప్రత్యక్షముగ గోచరింపజేయునేని యెవరికిని వివాదమే లేకపోవును. నిరాకారమగు ఆత్మ అనుపాధికమై విషయము కాకపోవుటచేత నిట్లు భిన్నాభిప్రాయములతోఁ గలహించుచున్నారు. వేదవాదులు చేతనమని, వేదబాహ్యులు దేహేంద్రియ ప్రాణములతో నొకటియగు అచేతనమని, వేదవాదులతో మఱికొందఱు కర్తయని, కొందఱు అకర్తయని, కొందఱు సర్వగుణుడని, కొందఱు దేహపరిమాణుడని, కొందఱు జీవుడని, కొందఱు ఈశ్వరుడని, కొందఱు అన్ని దేహములందును ఆత్మ ఒకటియేయని, కొందఱు రాగాదిగుణరహితుడని, కొందఱు ఆత్మరాగద్వేషాదులగలిగి ఫలభేదము సిచ్చుచుండుననియు నిట్లు పరస్పరము కలహించుచున్నారు.

అవ. వివాదము అనాత్మనుమాత్ర మే యాశ్రయించిన వగుటచే శుద్ధాత్మయందు శబ్దప్రత్యయములు వాదసమర్థములు కావని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అప్రాప్యైవ నివర్తంతే వాచో ధీభి స్సహైవ తు,
నిర్గుణత్వా త్క్రియాభావా ద్విశేషాణా మభావతః.

తా. వాక్కులు బుద్ధితోఁగూడ ఆత్మను జేరలేక మఱియొకటి
“యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ” అను (తై. ఉ. ౨. ౯)
శ్రుతి చెప్పుచున్నది. వాగ్బుద్ధులు ఆత్మను జేరలేకపోవుటకుఁ గారణమేమ
నఁగా, ఆత్మయందు రూపాదిగుణము లేవియు లేవు. ఏక్రియయు లేదు.
గోవులు ధనము మొదలగు విశేషములును లేవు. కనుక ఆత్మమనోవాగ్బుద్ధులకు
గోచరముకాదు. “న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యై రేవై
స్తపసా కర్తవ్యా వా.” అను (ముండ. ౩. ౧. ౮) శ్రుతియు నిచట ప్రమా
ణము. దేవమనఁగ ఇంద్రియము.

అవ. విషయముకాని ఆత్మను వేదాంతములు ఎట్లు చెప్పఁగల వనఁగా, లక్షణాన్వృత్తిచే బోధించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. వ్యాపకం సర్వతో వ్యోమ

మూర్తై స్సర్వై ర్వియోజితమ్,

యథా తద్వ దిహః౭౭త్తానం

వింద్యా చ్ఛుద్ధం పరం పదమ్.

3౨

తా. ఆకాశము సకలమూర్తద్రవ్యములయొక్క సంపర్కము లేక యేయుండునట్లు, పరమాత్మ అసంగము పరిచ్ఛేదరహితము అవస్థాత్మకము సాక్షి, శుద్ధము, సకలశబ్దలక్ష్యమునని తెలియవలెను.

3౩

అవ. ఇట్లు ఆత్మతత్త్వమును నిశ్చయించిన తరువాత అవస్థాత్మకమందు తావాత్మాభిమానము చేయరాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. దృష్టం హిత్యాస్తృతం తస్మిన్ సర్వగ్రశ్చ తమ స్త్యజేత్,
సర్వదృగ్జ్యోతిషా యుక్తో దినకృచ్చార్వరం యథా.

తా. జాగరపదార్థములను, తద్వాసనావాసితములగు స్వప్నపదార్థములను, ఆ యవస్థాభిమానమును వదిలి, యివి మనోవికారములనియు ఆత్మ నిర్వికారమనియు అనుసంధానము చేయుచుండవలెను. సుషుప్తిని సర్వగ్రాసిగఁ జూడవలెను. స్వయంజ్యోతిః స్వరూపుఁడగు ఆత్మ, సూర్యుఁడు రాత్రి యందలి చీకటినిఁ బోఁగొట్టునట్లు, అవస్థాత్మకవికారకారణమగు అజ్ఞానమును బ్రహ్మతేజస్సుచే నిరసించి అద్వయానందస్వభావుఁడై విలసిల్లును.

33

అవ. ఎట్లనఁగా:—

మూ. రూపస్త్వత్స్యన్ధికారాద్ధాః ప్రత్యయా యస్య గోచరాః,
స ఏవాత్తా సమో ద్రష్టా సర్వభూతేషు సర్వగః. ౩౪

తా. ఆకారమును, స్థలిని, అంధకారమును దెలియునట్టి వృత్తి
జ్ఞానమునకు సాక్షియగు ఆత్మ సముద్రు, సర్వద్రష్ట, సకలభూతవాసి, సర్వ
వ్యాపకుఁడును అగును. 3౪

అవ. ఆత్మ అసంగుఁడు ద్రష్ట చిత్స్వరూపుఁడు నగు
నేని, ఆయాత్మయందు విచిత్రసంసారజ్ఞాన మెటుల సంభవిం
చును, అను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఆత్మబుద్ధి మనశ్చక్షు ర్విషయా లోకసంగమాత్,
విచిత్రో జాయతే బుద్ధేః ప్రత్యయో ౭జ్ఞానలక్షణః.

తా. ఆత్మ బుద్ధితోను, నేత్రములతోను, విషయములతోను సంబం
ధించుటవలన అజ్ఞానజన్యమగు విచిత్రసంసారము గలుగుచుండును. 3౫

అవ. ఆత్మను అవిద్యాతత్కార్యోపాధులతో వేటుగ
గ్రహింపమిచే సంసారప్రతిభాసము కలుగునని యుండఁగా
ముముక్షువు చేయఁదగినకృత్య మెద్దియన, దాని నిపుడు
ఉపదేశింపుచున్నారు:—

మూ. వివిచ్యాస్తా త్వ మాత్మానం వింద్యాచ్ఛుద్ధంపరంపదమ్,
ద్రష్టారం సర్వభూతస్థం సమం సర్వభూతాతిగమ్. 3౬

తా. శుద్ధము, సర్వోత్తమము, సర్వభూతాంతర్యామి, సర్వభూత
ఉపదేశ—22

నివర్తకము, సర్వసాక్షియు నగు ఆత్మను, బుద్ధ్యాది దేహపర్యంతమగు జడ
సముదాయమునుండి వేరుగ వివేచనచేసి గ్రహింపవలెను. 31

అవ తెలియఁదగిన ఆత్మస్వరూపమును తిరిగి వర్ణించు
చున్నారు:—

మూ. సమస్తం సర్వగం శాంతం
విమలం వ్యోమవత్ స్థితమ్,
నిష్కలం నిష్క్రియం సర్వం
నిత్యం ద్వంద్వైర్వివర్జితమ్. 32

తా. ఆ చూత్త అపరిచ్ఛిన్నము, సర్వవ్యాపి, నిర్వికారము, నిర్మ
లము, ఆకాశతుల్యము, నిరవయవము, నిష్క్రియము, అబాధ్యము, ద్వంద్వ
రహితము, సర్వకల్పనాధిష్ఠానమునై యుండును. “తత్త్వమసి” యను
మహావాక్యోపదేశమువలన ఆశేషవిశేషములను, ఉపాధులను గల్పితములని
నిరసించి “అహంబ్రహ్మసి” యని భావింపవలెను. 32

అవ. ఇట్లు బ్రహ్మము ప్రత్యగాత్మయే యని నిరూపించి
ముముక్షువునకు తిరిగి బోధపఱచుచున్నారు:—

మూ. అదృష్టం ద్రష్టవిజ్ఞాతం దభ్రమిత్యాదిశాసనాత్,
నైవ జ్ఞేయం మయాఽన్యైర్వా పరం బ్రహ్మ కథంచన.

తా. “అదృష్టమవిజ్ఞాతమ్” ఇత్యాది శ్రుతిబలమువలన పరబ్రహ్మ
మెవ్వరికినిఁ దెలియఁదగినది కాదు.

ప్ర. బ్రహ్మ మేల తెలియఁబడదు?

ఉ. తెలియఁబడునది యెల్ల అల్పమగుటచే నది బ్రహ్మము కానేరదు.

బ్రహ్మము పరిపూర్ణము సర్వజ్ఞము సర్వమునకు సాక్షి.

అవ. ఇట్లు ఆత్మ జ్ఞేయముకాదేని “ఆత్మ న్యేవాత్మానం
పశ్యేత్” అను ఉపదేశ మెటుల సంభవించును? అను శంక
 రాగా, ఆత్మజ్ఞానము ఘటాదిజ్ఞానమువలె విషయజ్ఞానము
 కానేరదు. కాని, అవిషయముగ ఆవిర్భావమాత్రమే యని
 “యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః.” అను
 శ్రుతి చెప్పుటచే ఆత్మ అజ్ఞేయమును పక్షమునుగూడ నిరాక
 రించుచున్నారు:—

మూ. స్వరూపావ్యవధానాభ్యాం జ్ఞానాలోకస్వభావతః,
 అన్యజ్ఞానానపేక్షత్వాత్ జ్ఞాతం బ్రహ్మ సదా మయా.

తా. ఆత్మస్వరూపము సదా సన్నిహితము, జ్ఞానప్రకాశస్వరూపము,
 జ్ఞానాంతరాపేక్షారహితముగను తెలియబడును.

1 ప్ర. తెలియబడెడి ఆత్మ విషయముకాదా?

ఉ. కాదు. ఆత్మ విషయి. ఘటాదులు విషయములు. విషయములను
 గ్రహించెడిది విషయి యనబడును.

2 ప్ర. ఈ రెండింటికినిగల భేదమేమి?

ఉ. జడములగు ఘటాదిపదార్థములు జ్ఞానదేశమునకు దూరమున
 నుండుటచేతను, ఆగంతుకజ్ఞానసాపేక్షము లగుటచేతను విషయము లగును.
 చైతన్యమగు ఆత్మ జ్ఞానస్వరూపము, జ్ఞానాంతరాపేక్షారహితము నగుటచే
 విషయముకాక విషయి యని యీ రెండింటికినిగల భేదము.

3 ప్ర. ఆత్మ యెట్లు తెలియబడును?

ఉ. జ్ఞాత ఆత్మస్వరూపమే కనుక తాను తనచేతఁ దెలియబడఁ
 దగఁడు.

అవ. జ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మకు జ్ఞానాంతరావేక్ష లేదని చెప్పుటకుఁ దగిన దృష్టాంతము:—

మూ. నాన్వేన జ్యోతిషా కార్యం రవేరాత్మప్రకాశనే,
స్వబోధాన్నాన్వబోధేచ్ఛా బోధస్యాత్మప్రకాశనే. ౪౦

తా. సూర్యునకుఁగల స్వప్రకాశము ఇతరజ్యోతిస్సు నపేక్షించని విధమున, బోధరూపుఁడగు ఆత్మ స్వప్రకాశముకొఱకు ఇతరబోధ నపేక్షింపదు. ౪౦

అవ. దృష్టాంత దార్ఢాంతికములందు జెప్పిన యితరా నపేక్షత్వమును సాధించుచున్నారు:—

మూ. న తస్యైవాన్యతో ౭వేక్షా
స్వరూపం యస్య యద్భవేత్,
ప్రకాశాంతరదృశ్యో న
ప్రకాశో హ్యస్తి కశ్చన. ౪౧

తా. దేనికి ఏది స్వరూపమో యది స్వప్రకాశముకొఱకు ఆన్యము నపేక్షింపదు. ప్రకాశమగు దీపము వేటొక ప్రకాశము నపేక్షింపదు కదా. ఇచట అనుమానప్రమాణము కలదు. సూర్యునివలె ప్రకాశస్వరూప మగుటవలన, ఆత్మ ప్రకాశాంతరముచే భాసింపదు. ౪౧

అవ. ఆత్మ మఱియొక ప్రకాశముచే భాస్యము కాకు న్నను, సూర్యుఁడు ఘటాదికమును బ్రకాశింపఁజేయుచు తనను గూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్లు, స్వరూపప్రకాశముచే జడము లగు నితరపదార్థములనుఁ బ్రకాశింపఁజేయుచు, తననుగూడఁ

బ్రకాశింపఁ జేయనాదా యను శంకకు సమాధానము:—

మూ. వ్యక్తి సాన్యదప్రకాశస్య ప్రకాశాత్తసమాగమాత్,
ప్రకాశస్త్యర్కకార్య సాన్యదితి మిథ్యావచో హ్యతః.

తా. ప్రకాశరహితమగు జడవస్తువునకు ప్రకాశాత్తకసద్వస్తుసమాగమమువలన స్ఫూర్తి కలుగును. కాని, యా జడవస్తువునకు స్వయముగ ప్రకాశగుణమెన్నఁడును గలుగదు. కావున సూర్యప్రకాశము స్వరూపమగుటచే సూర్యునిచేనైనను బ్రకాశింపఁజేయఁబడు ననుమాటయే సత్యముకాదు. ఆత్మతనచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడుననుమాటయు నిట్లే నిజముకాదు. ౪౩

అవ. ఘటాదులు సూర్యునిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడవా యనుట కుత్తరము:—

మూ. యచోఽభూత్వాభవేద్యచ్చ తస్య తత్కార్యమిష్యతే,
స్వరూపత్వాదభూత్వాన ప్రకాశో జాయతే రవేః.

తా. ఏది మునుపులేక దేనినుండి కలుగునో యది దాని కార్యమగును. ఘటాదులకుఁ బూర్వములేని ప్రకాశము సూర్యునివలనఁ గలుగుటచే ఘటాదులు సూర్యునిచేఁ బ్రకాశింపఁబడునవే యగును. పూర్వము స్వరూపముగనుండు సూర్యునిప్రకాశము సూర్యునిచేనైనను ప్రకాశింపఁబడదు. ఇట్లు ఆత్మయు నన్యముచేఁగాని తనచేఁగాని ప్రకాశింపఁబడదు. ౪౪

అవ. అట్లేని ప్రకాశస్వరూపుఁడగు సూర్యుఁడు ప్రకాశకుఁడనియు, బోధనాత్మస్వరూపముగల ఆత్మ బోధ యనియు నీవ్యవహారము దేనిచేఁ గలిగెనను శంక కుత్తరము:—

మూ సత్తామాత్రే ప్రకాశస్య కర్తాఽఽదిత్యాది రిష్యతే,

ఘటాదివ్యక్తితో యద్వ తద్వ దోబ్ధాత్తనీష్యతామ్.

తా. ప్రకాశముయొక్క సాన్నిధ్యమాత్రమున ఘటాదికము స్ఫురింపఁగా ఆదిత్యుఁడు ప్రకాశకుఁ డనఁబడునట్లు బోధస్వరూపమగు ఆత్మ యందు అధ్యస్తమగు అహంకారాదిసాన్నిధ్యమువలన పదార్థము భాసింపఁగా ఆత్మ వానికి బోధ (తెలిసికొనువాఁడు) యని వ్యవహరింపఁబడును.

అవ. ఆత్మ నిర్వికారముగనే పదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుననుటను సూర్యదృష్టాంతముచే విశదపఱచుచున్నారు:—

మూ. బిలా త్వర్పస్య నిర్యాణే సూర్యో యద్వత్ప్రకాశకః,
ప్రయత్నేన వినా తద్వత్ జ్ఞాతాఽఽత్తా బోధరూపతః.

తా. పుట్టలోనుండి సర్పము వెలువలకు రాఁగా సూర్యుఁడు ఆప్రయత్నముగ తన సహజతేజస్సుచేతనే ఆసర్పనిర్గమనమును బ్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడని వ్యవహరించుచున్నట్లు బోధరూపమగు ఆత్మసన్నిధి మాత్రాన వస్తువులు ప్రకాశించుచుండఁగా ఆత్మ వానినిఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడనెడి వ్యవహారము కలుగుచున్నది. ౪౭

అవ. ఇప్పుడు ఉపాధిసంబంధమువలన ఆత్మ జ్ఞాతయని చెప్పఁబడుటవలనను, ఉపాధిసంబంధము లేదేని ఆత్మకు జ్ఞాతృత్వము లేకపోవుటవలనను, ఈ జ్ఞాతృత్వము బేపాధికమే యని చూపుటకై యుదాహరణమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. దగ్ధైవముష్ణ స్సత్తాయాం తద్వదోబ్ధాత్తనీష్యతామ్,
సత్యేవ యదుపాధౌ తు జ్ఞాతే సర్ప ఇవోద్ధితే. ౪౮

తా. దహింపఁబడఁదగిన కాష్ఠములు దగ్గిర నున్నపుడే ఉష్ణస్వరూపుఁ డగు అగ్ని దాహకుఁడనియు, పాము పుట్టలానుండి వెడలునపుడే దానికి సూర్యుఁడు ప్రకాశకుఁడనియు వ్యవహరింపఁబడునట్లు, బోధవ్యములగు విషయములున్నపుడే ఆత్మ బోధ(జ్ఞాత)యని వ్యవహరింపఁబడును. కావున, ఉపాధిసంబంధమువలనఁ గలిగిన జ్ఞాతృత్వమును ఆత్మకు ఔపచారికమే కాని వాస్తవము కాదు.

౪౭

అవ. ఆత్మకు జ్ఞాతృత్వమువలెనే కర్తృత్వమును ఔపచారికమే కాని వాస్తవము కాదని రవిదృష్టాంతముచేతనే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. జ్ఞాతౌఽయత్నోఽపి తద్వత్ జ్ఞః
కర్తా భ్రామకవద్భవేత్,
స్వరూపేణ స్వయం నాత్మా
జ్ఞేయోఽజ్ఞేయోఽథవా తతః.

౪౮

తా. ఆత్మ(జ్ఞః) ప్రయత్నముచేయకయే సకలపదార్థజ్ఞాత యగును. ఎట్లనఁగా, సూర్యుఁడు తనయందు ఏక్రియయులేకున్నను స్వసన్నిధిమాత్రాన కర్తృకర్తకరణాదికారకములను బ్రవర్తింపఁజేయుచు, ఆకార్యములకుఁ గర్తగ భాసించుచు. మఱియు, ఆత్మ విశేషరహితము పూర్ణప్రకాశస్వరూపము నగుటచేఁ దెలియఁదగినదియుఁగాదు. దూరపువస్తువువలె తెలియఁదగనిదియుఁ గాదు. లేక, నిర్వికారమగుటవలన ఆత్మకు జ్ఞాతృత్వము లేదు. చైతన్యమే కనుక ఆత్మ అజ్ఞాతయును గాదు. వ్యాపారములేమిచే ఆత్మ కర్తయుఁ గాదు. కారకాధ్యాసకు అధిష్ఠానమగుటచే అకర్తయుఁ గాదు.

౪౯

అవ. ఆత్మకు జ్ఞేయత్వాదిధర్మము లేవియు లేవని చెప్పిన
పైశ్చోక్తార్థమందుఁ బ్రమాణము:—

మూ. విదితావిదితాభ్యాం తదన్యదేవేతి శాసనాత్,

బంధమోక్షోదయో భావాస్తన్వదాత్తని కల్పితాః. ౪౯

తా. “అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి” అను శ్రుతి కార్య
కారణములకంటె నన్యమగు ఆత్మతత్త్వము బ్రహ్మమని ఘోషించుటవలన
ఆత్మ కార్యకారణధర్మవిలక్షణస్వభావమని తాత్పర్యము. జ్ఞాతృత్వకారణ
త్వాదికములు అవిద్యావశమున ఆత్మయందుఁ గల్పితములగునట్లు బంధమో
క్షోదులు సుఖదుఃఖాదిభావములును గల్పితములే యని భావము. ౪౯

అవ. బంధమోక్షోదులు ఆత్మయందు కల్పితములని
చెప్పినమాటకుఁ గారణమును, దృష్టాంతమును జెప్పు
చున్నారు:—

మూ. నాహోరాత్రే యథా సూర్యే ప్రభారూపావిశేషతః,
బోధరూపావిశేషాన్న బోధాబోధౌ తథాఽఽత్మని. ౫౦

తా. ప్రకాశమాత్రస్వరూపుడగు సూర్యునకు రాత్రింబగళ్లులేనట్లు
బోధస్వరూపుడగు ఆత్మకును జ్ఞానాజ్ఞానవిభాగము లేకపోవుటచేత బంధ
మోక్షములు సత్యముకావు. ౫౦

అవ. ఈయుపాయముచేత ఉక్తస్వరూపమగు బ్రహ్మ
ము నెఱిగినవానికి ఫలమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. యథోక్తం బ్రహ్మ యో వేద హోనోపాదానవర్జితమ్,
యథోక్తేన విధానేన స సత్యం నైవ జాయతే. ౫౧

తా. హానమనఁగా విడుచుట. ఉపాదానమనఁగా గ్రహించుట. హానోపాదానములకుఁ గర్తయుఁ గర్తృమునుగాని బ్రహ్మమును పైనిఁ జెప్పిన యుపాయముచే తత్త్వపదార్థపరిశోధనముచేసిన పండితుఁడు తిరిగి జనన మరణప్రవాహములొక బడఁడు. ఇందుకు “న స భూయోఽభి జాయతే” అను స్మృతి ప్రమాణము. ౫౧

అవ. పూర్వముచెప్పిన బ్రహ్మజ్ఞానము లేకున్నను పున ర్జన్మము లేదనియెడి మహాఫలము కలుగుచుండఁగా జ్ఞానము వలన నేమి ప్రయోజనము? అను శంక రాఁగా “నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ” అను శ్రుతి జ్ఞానములేనిది మోక్షము కలుగదు అని బోధించుటవలన నట్లు శంకింపందగ దని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. జన్తమృత్యుప్రవాహేషు పతితో నై వ శక్కుయాత్,
ఇత ఉద్ధర్తుమాత్తానం జ్ఞానా దన్యేన కేనచిత్. ౫౨

తా. జననమరణప్రవాహపతితుఁ డగువానిని లేవనెత్తుటకు జ్ఞానము కంటె వేఱగు సాధనములేదు. ముముక్షువు జ్ఞానముచేతనే యీ ప్రవాహ మునుండి దరి చేరును. ౫౨

అవ. ఈయర్థమందు అథర్వోపనిషద్వాక్యము ప్రమాణమని:—

మూ. భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్తాణి తస్మిన్దృష్ట ఇత శ్రుతేః. ౫౩

తా. సర్వోత్కృష్టమగు ఆ పరమాత్మ గురుశాస్త్రానుభవమువలన సంశయ విపర్యయరహితముగఁ దెలియఁబడెనేని, దేహమే ఆత్మయనుకొనెడి

అధ్యాసము నశించును. అత్త దేహముకంటె భిన్నమగునా? కాదా? అ
యాత్త తేలియబడునా? లేదా? యనెడి సంశయములును నశించును.
మఱియు, పూర్వము దేహేంద్రియాదులు 'నేను' అని అనుకొనునపుడు సంభా
వితమగు కర్తృత్వమువలనఁ బ్రాప్తములగు పుణ్యపాపకర్తృములును నశించును.
అనఁగా తాను దేహాత్రయవిలక్షణుఁ డగుటచే పుణ్యపాపముల నంటక
ఆకాశమువలె అసంగుడై రాజిల్లును. ౫౩

అవ. ప్రస్తుతార్థమును సంగ్రహముగఁ జెప్పి ముగించు
చున్నారు:—

మూ. మమాహమిత్యేతదపోహ్యా సర్వతో
విముక్తదేహం పద మంబరోపమమ్,
సుదృష్టశాస్త్రానుమితీభ్య ఈరితం
విముచ్యతే లస్తి న్యది నిశ్చితో నరః. ౫౪

తా. గురుప్రసాదముగల నరుఁడు, ఈదేహము నేను, ఈగేహాదిక
ము నాది యనెడి మోహమునువదిలి, ఈయర్థమును నమ్మి సేవించేనేని
తప్పక ముక్తిఁజెందును. ఈయర్థమేదియనఁగా, సూలసూక్ష్మ దేహములకంటె
విలక్షణము, ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకము, అఖండము, అసంగము, ఉపా
ధిసంబంధములేక ఏకాకారము నగునది పరతత్త్వము. ఈపరతత్త్వము
సద్గురు సేవవలనను, శాస్త్రవిమర్శనమువలనను దెలియనగును. ౫౪

ఇది నాన్యదన్యత్ప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము - పోడశ ప్రకరణము.

౧౬. పార్థివప్రకరణము.

అవ. పూర్వప్రకరణమందు ఏక దేశిమతమును నిరాకరించుచు బ్రహ్మత్వైకత్వజ్ఞానమే స్వరూపావస్థానరూప మోక్షసాధనమనియు, భేదాభేదజ్ఞానము మోక్షసాధనము కాదనియు నిరూపింపఁబడెను. సకలతార్కికమతములను నిషేధించుచు ముముక్షువును స్వారాజ్యమందు ఆరూఢునిఁ జేయుటకై యీప్రకరణమును ఆరంభించుచు మొదట స్థూలశరీరము ఆత్మయని వాదించువారలమతమును నిరాకరించుచున్నారుః--
మూ. పార్థివః కతినో ధాతుర్ద్రివో దేహో స్మృతోఽమృతః,
పక్తిఃచేష్టావకాశాస్సృర్వహ్ని వాయ్వింబరోద్భవాః.

తా. స్థూలదేహమందు కతినమగు మాంసాదిపదార్థము పృథివీభాగము. చెమట మొదలగు ద్రవము జలరూపము. పాకము (అన్నము జీర్ణ

మగుట) వహ్నిపరిణామము. చలనాదికము వాయుపరిణామము. అవకాశము ఆకాశపరిణామము. భూతపరిణామ మగుటచే దేహము మృద్వికారమగు పుట్టవంటిది కనుక ఆత్మకానేరదు. ౧

అవ. ఇంద్రియములు ఆత్మయని వాదించువారల మతమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ ఘ్రాణాదీని తదర్థాశ్చ పృథివ్యాదిగుణాః క్రమాత్,
రూపాలోకవదిష్టం హి సజాతీయార్థమింద్రియమ్. ౨

తా. ఘ్రాణజీహ్వనేత్రత్వక్శోత్రనామకేంద్రియపంచకమును, గంధరసరూపస్పర్శశబ్దనామకగుణపంచకమును గ్రమముగ పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశధర్తములు. ఘ్రాణాదీంద్రియములచేతనే గంధాదివిషయములు గ్రహింపఁబడును. తేజోధర్తమగు రూపముతైజసమగు నేత్రముచేతనే తెలియఁబడునట్లు పృథివీధర్తమగు గంధము పృథివీధర్తమగు ఘ్రాణముచేతనే తెలియఁబడును. ఇట్లే జలాదిధర్తములగురసాదులు జలాదికార్యములగు జీహ్వదులచేతనే గ్రహింపఁబడును.

ప్ర. ఇంద్రియములును గుణములవలె భూతకార్యములగుటవలన ఫలమేమి?

ఉ. భూతకార్యమగు స్థూలదేహము ఆత్మకానివిధమున భూతకార్యములగు ఘ్రాణాదీంద్రియములును ఆత్మకానేరవు. ౩

అవ. మఱియు ఇంద్రియములు కుఠారాదికమువలె సాధనములగుటచే ఆత్మకావని చెప్పుచు నింద్రియములు పదునొకండని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. బుద్ధ్యధాన్యాహురేతాని వాక్పాణ్యాదీని కర్తృణే,
తద్వికల్పార్థమంతస్థం మన ఏకాదశం భవేత్. 3

తా. ఘ్రాణాదులు జ్ఞానేంద్రియములు. వాగాదులు కర్తేంద్రియములు. ఏకకాలమందు దశేంద్రియవ్యాపారములు సంభవింపగా ఆకార్యదశకమును నియమించుటకై మనస్సును పదునొంకడవయింద్రియముగ సంగీకరించుటచే నిదియును ఆత్మకాజాలదు.

ప్ర. మనస్సు అంతరింద్రియమనుటచే నేమిప్రయోజనము?

ఉ. ఇంద్రియమగుటచే ఘ్రాణాదికమువలె మనస్సుకూడ ఆత్మకానేరదు. 3

అవ. మనస్సువలె కరణవిశేషమగుటచే బుద్ధియు ఆత్మకాదని యా బుద్ధియొక్క స్వభావమును జూపుచు బౌద్ధమతమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. నిశ్చయాథా భవేద్బుద్ధిస్తాం సర్వార్థానుభావినీమ్,
జ్ఞాతాఽఽత్మోక్త స్వరూపేణ జ్యోతిషా వ్యంజయన్మదా. ౪

తా. వస్తువులను విభజించి గ్రహించెడి ధీవృత్తి బుద్ధి యనబడును. ఇది నిశ్చయించెడి స్వభావము కలది. స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపముచే సర్వార్థముల ననుభవించెడి యీబుద్ధినిఁ దెలియువాఁడు ఆత్మ.

1 ప్ర. బుద్ధి ఆత్మ కారాదా?

ఉ. ఈ బుద్ధి అన్యముచేతఁ దెలియఁబడుటవలన ఆత్మకాదు.

2 ప్ర. ఆత్మ మఱియొకదానిచేఁ జూడఁబడదా?

ఉ. దీపమునకువలె స్వయంప్రకాశమగు ఆత్మకు నితరాపేక్ష లేదు.

3 ప్ర. దీపమునకువలె 'నని చెప్పట యెట్లు?

ఉ. సకలవస్తుప్రకాశకమగు దీపమును దెలియుటకు మఱియొక దీపముతోఁ బనిలేదు. ఇట్లే, అహంకారాదిదేహాంతజడసంఘాతభాసకమగు ఆత్మజ్ఞానమునకు జ్ఞానాంతరాపేక్ష లేదు. ౪

అవ. ఆత్మ బుద్ధినిఁ బ్రకాశింపఁజేయునేని ఆ బుద్ధిసంబంధమువలన ఆత్మ యశుద్ధమగు నను శంకను దృష్టాంతముచేఁ బరిహారమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. వ్యంజకస్తు యథాలోకో వ్యంగ్యస్యాకారతాం గతః,
వ్యతీర్ణోఽప్యసంకీర్ణ స్తస్య జ్ఞః ప్రత్యయై స్సదా. ౫

తా. దీపాదిప్రకాశము ప్రకాశ్యమగు ఘటాదికముయొక్క ఆకారమును బొందియు ఆ ఘటాదికముతోఁ గలిసియున్నట్టు తోచుచున్నను వాస్తవముగ ఘటాదిగతదోషముల నంటక వేఱుగ భాసించునట్లే ఆత్మ బుద్ధి వృత్తులతోఁ గలిసియున్నట్టు భాసించుచున్నను వేఱుస్వభావము గలవాఁడే కాని యెన్నడును దృశ్యము కాఁడు. తద్గతదోషముల నంటమిచే నిత్యశుద్ధ స్వభావుఁడు నగును. ఇచట సీతారామాంజనేయసంవాదములోని, ఆ-3, ప-౧౦గీ. దృష్టాంతము:—

కవిరాజవిరాజితము:—

తరణి సమస్తరసంబులఁ గ్రోలుచుఁ దద్రసనిష్ఠ వికారములం

బొరయని చందమునకొ విషయంబులఁ బొందుచుఁ దద్గుణదోషములకొ

నిరతము నంటక యోగివరుం డతి నిర్మలనిశ్చల మానసుడై

పరమసుఖామృతవార్ధినిఁ గ్రుంకుచుఁ బావనుడై విలసిల్లుఁ దగన్. ౬

అవ. బుద్ధ్యాపికముకంటె విలక్షణము వ్యాపారరహితమునగు ఆత్మ వాని నెట్లు ప్రకాశింపజేయు ననుశంకను దృష్టాంతపూర్వకముగ నిరూపించుచున్నారు:—

మూ స్థితో దీపో యథాఽయత్నః
ప్రాప్తం సర్వం ప్రకాశయేత్,
శబ్దవ్యాకారబుద్ధి ర్జ్ఞః
ప్రాప్తస్తవత్ప్రపశ్యతి.

౬

తా. ప్రకాశమానమగు దీపము ప్రాప్తమగు పదార్థజాతమునెల్లను బ్రయత్నము లేకయే ప్రకాశింపజేయునట్లు, ప్రాప్తమగు శబ్దస్పర్శాది వృత్తిజ్ఞానముల నన్నింటిని ఆత్మ ప్రకాశింపజేయుచు సర్వసాక్షి యగును.

అవ. అయినను నేను సుఖిని దుఃఖితుడ ననెడి విరుద్ధ జ్ఞానమువలన ఆత్మకు శుద్ధియెట్లు? అను శంక కు త్తరము:—

మూ. శరీరేంద్రియసంఘాత ఆత్మ త్వేన గతాం ధియమ్,
నిత్యాత్మజ్యోతిషా దీప్తం విశింషంతి సుఖాదయః. ౭

తా. నిత్యాత్మతేజస్సుచే బ్రకాశింపజేయఁబడు సుఖదుఃఖము లతోఁగూడిన శరీరేంద్రియసంఘాతమును ఆత్మయని ప్రవర్తించెడి బుద్ధినిఁ జేందిన సుఖాదులు ఆత్మ ధర్మములు కావు.

ప్ర. సుఖదుఃఖాదులు బుద్ధిధర్మములగునేని ఆత్మ సుఖయని దుఃఖయని వ్యవహార మెట్లుల గలుగును?

ఉ. ఆత్మ భాసకము, బుద్ధి భాస్యము ననెడి విచేకము లేనందున నీ భ్రాంతి కలుగును. మఱియు, ఆత్మ సదా సర్వావస్థలందును బ్రకాశించు

చుండును. జాగ్రత్స్వప్నములందు మాత్రము ప్రకాశించెడి బుద్ధి సుషుప్తి
యందు లీనమై యుండును. ఈ సుఖదుఃఖాదులును బుద్ధితోఁగూడ సుషుప్తి
యందు లీనమై జాగ్రత్స్వప్నములందు బుద్ధితోఁగూడ ఆవిర్భవించుచుండు
టచే నివి బుద్ధిధర్మములే యగును. ఆత్మ యీ జాగ్రదాద్యవస్థలకును, సుఖ
దుఃఖాది బుద్ధివృత్తులకును సాక్షియగుచు సుఖాదులను జేందకయుండును. ఇను
పకమ్మి కాల్చుననుమాట ఇనుమునకును దానిఁజేందియున్న అగ్నికిని భేదజ్ఞానము
లేనపుడే తోచునుగాని, ఆరెండింటికిఁగల భేదమును గనిపెట్టినపుడు ఆదా
హశక్తి అగ్ని దేకాని యినుమునది కాదని తెలియఁబడును. ఇట్లు వివేకముచే
విమర్శించునపుడు సుఖదుఃఖములు బుద్ధిధర్మములే కాని ఆత్మధర్మములు
కావని తెలియును.

౭

అవ. ఈ నిశ్చయమునకుఁ గారణమును చెప్పుచున్నారు:—

మూ. శిరోదుఃఖాదినాఽఽత్మానం

దుఃఖ్యస్తీతి హి పశ్యతి,

ద్రష్టాఽన్యోదుఃఖిన్ దృశ్యా

ద్విప్రృత్వాచ్చ న దుఃఖ్యసౌ.

౮

తా. దేహవయవములగు శిరస్సు మొదలగువాని బాధవలన ఆత్మను
దుఃఖవంతునిగఁ దలఁచుట శరీరేంద్రియసంఘాతమే ఆత్మయనుకొనుటవలనఁ
గలుగును. దృశ్యమగు నీధీవృత్తికంటె నన్యమగు ఆత్మ వానికి సాక్షియగు
టచే దుఃఖికాఁడు. బుద్ధితో అధ్యాసమువలననే ఆత్మకు దుఃఖయనే జ్ఞాన
ముకలుగుటచే బుద్ధిధర్మములగు సుఖదుఃఖాదులు ఆత్మయందు ఆరోపింపఁ
బడినవే కాని ఆత్మధర్మములు కావు.

౯

అవ ద్రష్ట (సాక్షి) యగుటచే ఆత్మకు సుఖదుఃఖాదులు లేవనుమాటను దృఢపరుచుచున్నారు.—

మూ. దుఃఖీ స్యాద్దుఃఖ్యహంమానా ద్దుఃఖినోదర్శనాన్న వా, సంహతే లజ్జాదిభి ర్ద్రష్టా దుఃఖీ దుఃఖిస్య నై వ సః ౯

తా. దుఃఖివంతమగు అంతఃకరణము నేనే యని ఆభిమానమువలన ఆత్మకు దుఃఖమున్నట్లు భాసించుచు. ఆ అంతఃకరణమును సాక్షిగఁ జూచెడి ఆత్మకు దుఃఖము సహజముకాదు. లోకములో పుత్రాదులు దుఃఖిపడుచుండఁగా వారలయందు మమకారముగలవానికే దుఃఖము గలదుగాని, తటస్థుడగువానికి దుఃఖములేదుకదా. ఇట్లే శిరోనేత్రాదులతోఁగూడిన దేహమందుగల దుఃఖముసయితము ఉదాసీనుడై వానిని సాక్షిగఁజూచు ఆత్మకుఁ గలుగదు. ఇందుకు—“అసంగోహ్యమనాః శుభ్రః” అను శ్రుతియందు బ్రమాణము.

అవ. దుఃఖివంతమగు అంతఃకరణమును జూచు ఆత్మకుఁగూడ దుఃఖము తగునని సదృష్టాంతముగ శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. చక్షుర్వత్కర్తృకర్తృత్వం
స్యాచ్ఛేన్నా నేకమేవ తత్,
సంహతం చ తతో నాత్మా
ద్రష్టుత్వా త్కర్తృతాం ప్రజేత్.

౧౦

తా. అద్దమందున్న చక్షుస్సు దృశ్యమును, ముఖదేశమందున్న చక్షువు ద్రష్టయు నగునట్లు దుఃఖిసంబంధముగల ఆత్మ దృశ్యము, స్వరూపచైతన్యము ద్రష్టయు నగునని పూర్వపక్షి యభిప్రాయము. సిద్ధాంతి దీని

నిట్లు పరిహరించుచున్నాఁడు:— ఆచక్షురింద్రియాధారగోళకమే అద్దమం దుండి దృశ్యమగును. దర్శనశక్తిగలిగి ముఖనిష్ఠమగు అనేకత్వము ద్రష్టయగును. ఇట్లు అనేకాకారమగు నేత్రము దృశ్యమును ద్రష్టయుఁ గాఁడగునుగాని, ఏకరూపమగు ఆత్మకు అంశభేదము లేనందున చిత్ప్రకాశైకస్వభావుఁడగు ఆత్మ యెప్పుడును ద్రష్టయే. దృశ్యాంశమంతయు అనాత్మయగుటచే ఆత్మ దర్శనక్రియకు కర్త కానందున దృశ్యము కానేరదు. ౧౦

అవ. ఆత్మకుఁగూడ జ్ఞానయత్నములచేత అనేకత్వము సంభవించుటవలన చక్షుస్సువలె ఆత్మ భాస్వయమును భాసకమును కావచ్చును, అను శంకను నిరాకరించుచున్నార:—

మూ. జ్ఞానయత్నాద్యనేకత్వమాత్మనోఽపి మతం యది,
నైకజ్ఞానగుణత్వాత్తు జ్యోతిర్వ త్తస్య కర్తతా. ౧౧

తా. జ్ఞానము, ప్రయత్నము, ఇచ్చ, ద్వేషము మొదలగు గుణభేదములుండుటవలన, అనేకాత్మకమగు ఆత్మ కొన్నియంశములచే గ్రాహ్యమగును. మఱికొన్ని యంశములచే గ్రాహకమగును అని శంకించువాని యొక్క అభిప్రాయము కాని అట్లుకాదు. ఆత్మ జ్ఞానగుణమాత్రము గలవాఁడగుటచేఁ గేవలప్రజ్ఞానఘనమని శ్రుతి నిశ్చయించుటవలన అనేకాత్మత్వము సంభవింపనందున చక్షుస్సువలె ఆత్మ దృశ్యము కానేరదు. ౧౧

అవ. ఇందుకు దృష్టాంతమును వివరించుచున్నార:—

మూ. జ్యోతిషో ద్యోతక త్వేఽపి యద్వన్నాత్మప్రకాశనమ్,
భేదేఽప్యేవం సమత్వాజ్ఞ ఆత్మానం నైవ వశ్యతే. ౧౨

తా. ఆత్మ ఏకాంశముచే గ్రాహ్యము. ఏకాంశముచే గ్రాహకము నగునని చెప్పెదవేని యీ పక్షమున గ్రాహ్యంశముచేతనమా? లేక జడమా? ఆయంశము చేతన మనరాదు. ఏమనఁగా, సకలవస్తుప్రకాశక జ్యోతిః స్వరూపమగు సూర్యాదితేజస్సు పరప్రకాశకమేకాని తనను బ్రకాశింపఁ జేసికొనలేదు. ఇట్లు గ్రాహ్యగ్రాహకభేదమున్నను ఆత్మ చైతన్యస్వభావుఁ డగుటచే తన అంశచైతన్యమును బ్రకాశింపఁజేయలేదు. రెండవపక్షమున జడమైన యాచైతన్యము యొక్క యొకభాగమని చెప్పఁదగదు. గ్రహిం పఁబడు పదార్థము ఆత్మకానేరదు. ఆత్మ తనచేతనైనను దెలియఁబడదు. అనెడి దోషములు స్పష్టములే కనుక ఆత్మ యొకయంశముచేత గ్రాహ్యము. వేటొకయంశముచే గ్రాహకము నగునని చెప్పఁదగదు. ౧౨

అవ. స్వరూపముచేఁగాని అంశచేఁగాని ఆత్మ జూడఁ బడలేకపోయినను, తన ధర్మమగు జ్ఞానముచేతఁ జూడఁబడ వచ్చునుగదా యను శంకకు త్తరము:—

మూ. యద్ధర్మా యః పదార్థో న తస్యైవేయాత్మకర్మతామ్,
న హ్యత్తానం దహత్యగ్నిస్తథా వై వ ప్రకాశయేత్.

తా. ఏది యేపదార్థముయొక్క ధర్మమగునో యా ధర్మము ఆ పదార్థమును దెలియలేదు. ఎట్లనఁగా, అగ్నికి దాహకత్వము ప్రకాశము నను రెండుధర్మములు కలవు. ఈ రెండును అన్యపదార్థములయెడఁ బ్రవ ర్తించును. 'అగ్ని తనను గాల్చుకొనును. అగ్ని తనను బ్రకాశింపఁ జేసి కొనును' అను మాటలు తగియొండవు. అగ్ని ధర్మములగు దాహకత్వ ప్రకాశములు తనను దహింపలేవు. ప్రకాశింపఁజేయలేవు. ఇట్లు ఆత్మధర్మ మగు జ్ఞానము ఆత్మను దెలియఁజాలదని భావము. ౧౩

అవ. ఈన్యాయముచే విజ్ఞానవాదియు, బౌద్ధుఁడును నిరాకరింపఁబడిరి అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏతేనైవాత్తనాఽఽత్తానోగ్రహో బుద్ధేర్ని రాకృతః,
అంశోఽప్యేవం సమత్వాద్ధి నిర్భేదత్వా న్న యుజ్యతే.

తా. ఈదృష్టాంతముచే బుద్ధిస్వరూపమగు ఆత్మ తనచేతనే గ్రహింపఁ బడునను బౌద్ధవాదము సయితము నిరాకరింపఁబడెను. స్వరూపము స్వరూప ముచేఁ దెలియఁబడకున్నను ఏకాంశముచే గ్రాహ్యము, అపరాంశముచే గ్రాహకము కావచ్చును. అను భేదవాదము పూర్వమే నిరాకరింపఁబడెను. (ఆత్మానః అనుచోట 'త్తా'కు దీర్ఘము అర్థము.) ౧౪

అవ. ఇట్లు బుద్ధి తనచేఁ దెలియఁబడదనుటవలన నితర ముచేఁ దెలియఁబడునని సూచింపఁబడెను. కాదేని బుద్ధి క్షణి కమనుమాట పొసఁగదు. కనుక బుద్ధియు బుద్ధిగ్రాహకమును శూన్యమే యగును. ఇదియే ఆత్మతత్త్వము, అని వాదించెడి శూన్యవాదిమతమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. శూన్యతాఽపి న యుక్తైవం బుద్ధేరన్యేన దృశ్యతా,
యుక్తాఽతో ఘటవత్తస్యాః ప్రాసీద్దేశ్చ వికల్పతః. ౧౫

తా. బుద్ధియు ఘటమువలె నితరముచే దృశ్యము కనుకను, స్వప్న జాగరములందు బుద్ధి యుదయింపకమునుపే సుషుప్తియందు బుద్ధిభావా భావములకు సాక్షియగు ఆత్మ యుండుటచేతను శూన్యవాదము నెప్పుడును అంగీకరింపరాదు. ౧౫

అవ. ఇదియుంగాక ఘటరూపకార్యము మృత్తుతోఁ

గూడినదగుచుండుటచేత మృత్తు కారణమై ఘటాదికార్యము లకంటె పూర్వమందే యుండునట్లు, కారణము కారణమందు వ్యాపించినను కార్యముకంటె పూర్వమందే యున్నదగును. కనుక సవికారబుద్ధికంటె పూర్వము సాక్షియగు ఆత్మయుండు నని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అవికల్పం తదన్వేష యత్పూర్వం స్యాద్వికల్పతః,
వికల్పోత్పత్తిహేతుత్వాద్యద్యన్వేష తు కారణమ్.

తా. కారణములేనిది కార్యము పుట్టదు కనుక వికల్పములగు కార్యములకంటె ఏది పూర్వమో యట్టి కూటస్థావికల్పవస్తువు యుండకతీరదు. కనుక కార్యమునకు నియత కారణముండవలెను.

ప్ర. కారణమునకు నియతభావమేది? ఏల ఆనియమమును అంగీకరింపవలెను?

ఉ. నియతకారణ మనఁగా—అదియే దీనికిఁ గారణముగాని మఱి యొకటి కాదనుట—ఎట్లనఁగ; కుండచేయువాఁడు మట్టినే కోరుట. బట్ట నేయువాఁడు నూలునే కోరుట. మూలకారణము శూన్యమగునేని అందఱు తును సులభమగు శూన్యమువలననే యందఱు నన్ని కార్యములను జేయవచ్చును. అనఁగా - కుమ్మరి మట్టియను విశేష కారణమును అపేక్షింపకయే నూలు నుండి యైనను కుండనుజేయవచ్చును. ఇట్లు సాలెవాఁడు నూలును గోరకయే మట్టినుండియైనను బట్టను నేయవచ్చును. లోకములో నిట్టి వ్యవహారము లేనందున జగత్కారణము శూన్యమని చెప్పరాదు. ౧౬

అవ. లోకములో పనిచేయువాఁడే కారణము కనుక నిష్క్రియము కూటస్థమునగు బ్రహ్మము జగత్కారణమెట్లు గును? అను శంకరాఁగా సర్వమునకు రజ్జువు వివర్తకారణ

మగునట్లు జగత్తునకు బ్రహ్మము వివర్తకారణమగును గాని
ఉపాదానకారణము కాదని యుత్తరము:—

మూ. అజ్ఞానం కల్పనామూలం
సంసారస్య నియామకమ్,
హీత్వాఽఽత్మానం పరం బ్రహ్మ
వింద్యాన్తుక్తం సదాఽభయమ్.

౧౭

తా. బ్రహ్మము వికారరహితము. ఇట్టి నిర్వికారబ్రహ్మమందు ఆనా
ద్యవిద్య సకలవికారములకు గల్పించును. ఇది సంసారప్రవర్తకము. ముము
క్షువు గురుప్రసాదమున నిట్టి అజ్ఞానమును వదిలి భయరహిత నిష్ప్రపంచ
పరబ్రహ్మనుసంధానపరుఁడు కావలెను.

1 ప్ర. సువర్ణము కటకకుండలాదిభూషణములఁగ మాణువిధమున
అజ్ఞానమే సకల ప్రపంచాకారముగ మాణుచుండఁగా, కూటస్థుఁడు జగ
త్కారణమని చెప్పఁదగునా?

ఉ. కూటస్థుఁడనఁగా సకలసాక్షియు సర్వాధిష్ఠానమునగు చైతన్యము.
ఆ చైతన్యమే సకలకల్పనకు నాధారమగుటచేఁ గల్పితములగు వికారములు
'ఉన్నవి' యనే సత్తను ఆధార కూటస్థ సత్త్వమునుండియే తుచ్ఛములగు
తాము పొందుటవలన కూటస్థుఁడు కారణమని చెప్పఁబడును.

2 ప్ర. ఈ యజ్ఞానము కార్యసహితముగ భాసింపుచుండఁగా
అద్వైత మెటుల సిద్ధించును?

ఉ. అజ్ఞానము కార్యములతోఁ గూడ పుట్టుచు నశించుచుండఁగా
వాని భావాభావములకు సాక్షియగు ఆత్మ శేషించును. సాక్షీత్వముకూడ
సాక్ష్యవస్తువుల నపేక్షించియే కలిగినదగుటచే మిథ్యయే. ఇట్లు కార్యకా
రణ ప్రపంచ సంగరహితము, అద్వయము, అభయమును నగు వస్తువు తానే

యని ముముక్షువు “అహం బ్రహ్మసి”యను మహావాక్య విమర్శవలన అను
సంధానము చేయవలెను. జగత్తునకు అజ్ఞానము ఉపాదానకారణము,
బ్రహ్మము విపర్తకారణము. అని భేదము. ౧౭

అవ. సంసారనియామకమగు అజ్ఞానమును వదలి ఆత్మ
యగు బ్రహ్మమును దెలియవలెనని చెప్పితిరి. అందు సంసార
మననేమి? దానికి అజ్ఞానము కారణమెట్లుగును? ఆయజ్ఞానము
నుండి ఆత్మను వేటుగఁదెలియు నుపాయమెట్టిది? అను ప్రశ్నల
కు త్తరము:—

మూ. జాగ్రత్స్వప్న తయోర్భేజం
సుషుప్తాఖ్యం తమోమయమ్,
అన్యోఽన్య స్థిన్నసత్త్వాచ్చ
నాస్తీత్యేతత్త్రయం త్యజేత్.

౧౮

తా. స్థూలగోచరమగు జాగ్రదవస్థయు, సూక్ష్మగోచరమగు స్వప్నా
వస్థయు సంసారమనఁబడును. ఈ రెండవస్థలకుం గారణము అజ్ఞానమయమగు
సుషుప్తి. ఇట్లు కార్యకారణ స్వరూపమును వర్జించి వానియొక్క పరిహార
మునకు ఉపాయమును జెప్పచున్నారు.

ఈమూఁడవస్థలు దృశ్యములగుచు నొకదానియం దొకటి లేకపోవుట
వలనను ఆత్మ యీమూఁడవస్థలందు ననుగత మై యుండుటవలనను, రజ్జువునం
దారోపింపఁబడు సర్పము మిద్యయగునట్లుగను భావించుచు సకలసాక్షియగు
ఆత్మను మాత్రమే సత్యమని భావింపవలెను. ౧౯

అవ. ‘త్యజేత్’ అను క్రియవలన కర్తృత్వము తోచు
చున్నది. కావున కర్తృత్వరూపవికారముగల ఆత్మ బ్రహ్మ
మెట్లు కాదగునను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఆత్మబుద్ధిమనశ్చక్షు రాలోకార్థాదిసంకరాత్,
భ్రాంతి స్వాన్వదాత్మకర్తేతి క్రియాణాం సంనిపాతతః.

తా. దేహము బుద్ధి మనస్సు కన్న వెలుతురు పదార్థము ప్రదేశము కాలము ననుసేపదార్థములయొక్క ప్రధానాప్రధానభౌవమువలన క్రియలు (వ్యాపారములు) కలుగుచుండఁగా, ఆత్మ వ్యాపారవత్తనెడి భ్రాంతికలుగును. కనుక బ్రహ్మము నిష్క్రియమను శ్రుతికి విరోధములేదు. ఇక్కడ కర్మశబ్దమునకు “పని” యని యర్థము.

౧౯

అవ. అన్యధర్మములను అన్యమందారోపించుట విషయమై దృష్టాంతము:—

మూ. నిమిలనోస్తీలనే స్థానే వాయవ్యే తే న చక్షుషః,
ప్రకాశత్వాన్తనస్యేవం బుద్ధౌ న స్తః ప్రకాశతః. ౨౦

తా. నేత్రగోళములందుండెడి నిమిలనోస్తీలనములు (కనుమూత, కను తెఱపు) అను క్రియలు వాయువుయొక్క వ్యాపారములే కాని ప్రకాశస్వరూపమగు నేత్రముయొక్క ధర్మములు కావు. అయినను నేత్రములయొక్క నిమిలనోస్తీలనములనే వ్యవహారము కల్గుదు. దీనికి అన్యవస్తువునందు అన్యధర్మారోపమనెడి అధ్యాసమే కారణము. ఇట్లు చక్షుస్సువలె ప్రకాశస్వరూపములగు మనోబుద్ధులందు ప్రాణధర్మములగు చలననైశ్చల్యములు ఆరోపింపఁబడుటచేత మనస్సు చంచలమని బుద్ధిసిరమనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

౨౦

అవ. మనోబుద్ధులకు అసాధారణధర్మములను నిరూపించుచు, ప్రసంగవశమున నుపపాదింపఁబడినదానిని ఉపసంహరించుచున్నారు:—

మూ. సంకల్పాధ్యవసాయకాతు మనోబుద్ధ్యోర్యథాక్రమాత్,
నేత రేతరధర్మత్వం సర్వం చాత్తని కల్పితమ్. ౨౧

తా. మనస్సు సంకల్పస్వరూపము. బుద్ధి నిశ్చయస్వరూపము. ఇట్టి నిర్ణయమువలన మనోధర్మమగు సంకల్పము బుద్ధి కెన్నడును లేదు. బుద్ధి ధర్మమగు నిశ్చయము మనస్సునకును లేదు. ఇట్లు కూటస్థాసంగాత్మకుఁ గర్తృత్వ మెన్నడును లేదు. జడమగు అవిద్యాదికమునకు స్వతంత్ర వ్యవహారమును లేదు. ఉండునేని నరుని ప్రేరేపణలేకయే బుడి నడువవలసి యుండును. జడమునకును చిత్తునకునుగల సంబంధము వాస్తవము కానందున కారణసహితమగు కార్యజాతమంతయు ఆత్మయందధ్యాసమువలనఁ గల్పింపఁబడినదేకాని వాస్తవముకాదు. కనుక ఆత్మ యెల్లప్పుడును ఆద్వయ బ్రహ్మమే యనుటకు సంశయములేదు.

1 ప్ర. ఎల్లప్పుడును ఆద్వయమే యన నేమి ?

ఉ. సృష్టికంటః బూర్వమందు బ్రహ్మము ద్వితీయవస్తురహితమై ఆద్వయమే కదా. ఇందుకు-“ఇదం సర్వం పురా సృష్టేరేకమేవాద్వితీయ కమ్.” అను వచనము ప్రమాదము. సృజింపఁబడిన జగత్తంతయు ప్రళయ కాలమున నశింపఁగా బ్రహ్మము మాత్రమే శేషించుచుగద. వింద్రజాలికుఁ డుచేయు పనులన్నియును మాయాకల్పితములగుటచే నవి నశింపఁగా వింద్ర జాలికుఁడు మాత్రమే శేషించుట లోకప్రసిద్ధము. ఆద్యంతములందు లేని జగత్తు మధ్యకాలమునం దున్నట్లు భాసించినను పారమార్థికదృష్టి లేనిదే యగును. ఎట్లనఁగా, స్వప్నప్రపంచము నిద్రింపకమునుపు లేదనియును, నిద్రనండి మేల్కొనిన తరువాతనుగూడ లేదనియును సకలజను లెఱింగిన విషయమే. ఆస్వప్నప్రపంచము ఆద్యంతములందు లేనివిధమున స్వప్న మందు (మధ్యకాలమందు) ఉన్నట్లు భాసించినను లేనిదే యని బుద్ధిమా

తుడు నిశ్చయింపకబోడు. కావున కల్పితప్రపంచము స్వకారణజ్ఞాన
సహితముగ భాసించుచున్నను పారమార్థికదృష్టికి లేనిదేయని స్వప్నదృష్టాం
తముచే నిశ్చయింపవలెను. ఈయర్థమునే “ఆదావంతే చ యన్నాస్తీ మధ్యే
తత్స్వప్నవన్నహి” యను వచనము బోధించుచున్నది.

2. ప్ర. ఎల్లపుడును ద్వితీయరహితముగనుండు వస్తువెద్ది?

ఉ. సర్వజగత్కల్పనము ఏబ్రహ్మమందు అధ్యాసవశమునఁ గల్పింపఁ
బడినదో ఆబ్రహ్మమే ఆద్యంతములందువలె మధ్యయందును శేషించును.

3. ప్ర. దీని కుదాహరణమేమి?

ఉ. ఒక వస్త్రముపై యనేక వృక్షలతాదులు, రాజస్త్రీ భటాది
ప్రాణులు చిత్రింపఁబడినను, ఆద్యంతములందు వస్త్రముమాత్రమే మిగులు
నట్లు మధ్యయందును సత్యముగ వస్త్రమే మిగులును. (ఇచట ఆద్యంతము
లనఁగా చిత్తరువు వ్రాయకముందును, చిత్తరువును తుడువగాను మిగిలియుండు
వస్త్రమని గ్రహింపవలెను.) వస్త్రముకంటె నన్యమగునది యెల్లను మాయా
కల్పితమయి వాస్తవము కానందున, చిత్తరువునందు వ్రాయఁబడిన చెట్లు
పండ్లను ఇయ్యఁజాలవు. నదీజలము త్రాగసాధ్యముకాదు. రాజస్త్రీ భటాదులు
ఏపనియుం జేయఁజాలరు. కావున చిత్రింపఁబడినదంతయు మిథ్యకాఁగా,
మధ్యకాలమందు సయితము సకలవస్తుకల్పనకు అధిష్ఠానమగు పటమువలె,
సకలజగత్కల్పనాధిష్ఠానమగు బ్రహ్మమొకటియే ద్వితీయరహితముగ నున్న
దని గ్రహింపవలెను.

4. ప్ర. స్వామి! దయతో నింకొక యుదాహరణమిండు.

ఉ. వత్సా! శ్రద్ధతో వినుము. కంసాలి బంగారుకణిక నొకదానినిఁ
గరిగి దానితోఁ బలువిధములగు వస్తువులనుజేసి, ఏకారణముచేతనో యా
వస్తువులను దిరిగి కరిగించి యెప్పటివలె కణికగాఁ జేసెననుకొనుము. ఆవస్తు
వులు చేయకముందును, కరిగిన తరువాతను అది బంగారుకణికయే యని

యెల్లఱకుఁ దెలిసిన యంశమేకదా. ఆకణిక వస్తురూపముగ నున్నప్పుడు సయితము అది 'బంగారమే' యని విమర్శకునకెట్లు విదితమో, అట్లే సృష్టికి పూర్వపరములయందు సకలకల్పనాధిష్ఠానమగు బ్రహ్మమే సత్యమనియు, సృష్టి కల్పితము కనుక మిథ్యయనియు విమర్శకునకు విదితమే. ౨౧

అవ. ఇట్లు దేహమే యాత్మయని, మనస్సు ఆత్మయని, ఇంద్రియము లాత్మయని, శూన్యమే యాత్మయని వాదించు వారల మతములు నిరాకరింపఁబడెను. ఇప్పుడు, దేహేంద్రి యాదులకంటె విలక్షణుడయినను పరిమాణమున ఆత్మ దేహ సమానుడే యనెడి జైనమతసిద్ధాంతమునుబట్టి ఆత్మకు పరిచ్ఛేదము ప్రాప్తించగా, పరిచ్ఛిన్నవస్తువు బ్రహ్మము కానేరదు. కల్పకుఁడు వేఱొకఁడు లేనందున, ఆ పరిచ్ఛిన్నవస్తువు, సర్వకల్పనమునకును ఆధారము కానేరదు, అను శంకకు త్తరము:—

మూ. స్థానావచ్ఛేదదృష్టిః స్యాదీంద్రియాణాం తదాత్మతామ్,
గతా ధీ స్తాం హి పశ్యన్ జ్ఞో దేహమాత్ర ఇవేక్ష్యతే.

తా. ఇంద్రియములకు బాహ్యగోళకముల ద్వారముగనే బాహ్యార్థ దర్శనము కలదుకాని స్వయముగ తాము వస్తువులను జూడలేవు. కావున చక్షురాదీంద్రియములకు దేహతాదాత్మ్యమువలన దేహపరిమాణమువంటి పరిమాణముకలదు. ఇంద్రియ తాదాత్మ్యమును బొందిన యాబుద్ధినిఁ బ్రకాశింపఁజేయు ఆత్మ తాను పరిమాణము లేనివాడైనను భ్రాంతివలన దేహపరిమాణమువంటి పరిమాణముగలవానివలె దోచును. మధ్యమ పరిమాణముగల ఘటాదికమునకువలె ఆత్మకును అవయవము లుండవలసివచ్చును. అవయవ సహితమగునేని ఆత్మ అనిత్యముకావలసి వచ్చును. ఆత్మ అనిత్యమగునేని.

వరహాకసాధనమగు కర్తము అనావశ్యకము కావలసియుండును. కనుక, ఉత్తమగు దేహాద్యుపాధిలేక ఆత్మకు పరిచ్ఛిన్నత్వము సంభవింపదు. నిరవయవ బ్రహ్మమునకు ఉపాధిసంసర్గము వాస్తవముకాదు. కావున బ్రహ్మము సర్వజగత్తునకు కల్పనాధిష్ఠానమును, నిత్యమును అని తాత్పర్యము. ౨౨

అవ. దిగంబరమత నిరాకరణముచే ఆత్మలు అనేకములని నిరూపించుటను శాక్యులు - బౌద్ధులు సహింపక వాదసన్నద్ధులగుచున్నారు:—

మూ. త్షణికం హి తదత్యర్థం ధర్మమాత్రం నిరంతరమ్,
సాన్యశ్యాద్దీపవత్తద్దీప్తచ్ఛాంతిః పురుషార్థతా. ౨౩

తా. జ్ఞానజ్ఞేయములు త్షణమాత్రమే యుండునవి. అనగా, ప్రతివస్తువు ప్రతిక్షణము పుట్టుచు నశించుచు నుండునని భావము. ప్రతిక్షణము పుట్టుచు నశించునేని యిది యావస్తువే యు ప్రత్యభిజ్ఞాన మెటులఁ గలుగుననగా ఉత్తరము:— ఈదీపము యాదీపమే యునట్లు సాన్యశ్యము వలన ఆవస్తువే యిదియను జ్ఞానము కలుగును. కారణసహితమగు ఆవస్తువు స్ఫురింపకపోవుటయే మోక్షము. ౨౩

అవ. దూషణవిభాగజ్ఞానమునకై సిద్ధాంతి బౌద్ధమతమును విభజించి చూపుచున్నాడు:—

మూ. స్వాకారాన్యాయభాస్యం చ యేషాం రూపాదివిద్యతే,
యేషాం నాస్తి తతశ్చాన్యత్పూర్వాసంగతిగుచ్యతే. ౨౪

తా. ఏమతమున జ్ఞానముచే భాసింపఁదగిన రూపరసాదులు గలవో, ఏమతమున జ్ఞానమాత్రమేకాని రూపాది బాహ్యవస్తువులు లేవో, ఏమతమున నేమియులేక శూన్యమే యుండునో యా మతత్రయ భేదమున

బాహ్యార్థముగలదని వాదించెడి జాద్ధమతము ఘటింపదని ముందు చెప్పబడుచున్నది. ౨౪

అవ. ఆమతము ఘటింపదనుటనే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. బాహ్యకారత్వతో జ్ఞప్తేః స్మృత్యభావః సదాక్షణాత్, ఊణికత్వాచ్చ సంస్కారం నైవాథత్తే క్వచిత్తు ధిః. ౨౫

తా. జ్ఞానము బాహ్య వస్తూకారముగలదిగా నుండవలెను గనుకను, జ్ఞేయ పదార్థములు పుట్టకముందు ఆజ్ఞానము మాత్రమే యుండి, మఱి యే ప్రమాణమును సిద్ధింపదు గనుకను అందఱు జ్ఞానమాత్రాస్థిత్వ వాది మతములలో బ్రవేశింపవలసి యుండును. ప్రతిపదార్థమును ఊణికము గనుక స్మృతియునుమాటయే లేకపోవలయును. బుద్ధియు సంస్కారమును ఎక్కడనైనను గలిగింపకపోవలయును. మఱియు, పదార్థములన్నియు ఊణమేయండి, యుత్తరక్షణమందు తిరిగితిరిగి పుట్టును. అని చెప్పెడి నీవు కూడ ఉత్తరక్షణమున తిరిగి పుట్టువాడవే కనుక, నొక రుభవించిన వస్తువు మఱియొకరిచే స్మరింపబడదు కనుక స్మృతియును లేకపోవలెను గనుక ఈదృశదోషగ్రస్తమగు వీరిమతము సరికాదు. ౨౫

అవ. సంస్కారము నెక్కడను కలిగింపకపోవలెననుటను విశదపరుచుచున్నారు:—

మూ. ఆధారస్యాఖ్యసత్త్వాచ్చ తుల్యతానిర్నిమిత్తతః, స్థానే వాక్షణికత్వస్య హానం స్యాన్న తదిష్యతే. ౨౬

తా. సంస్కారము పుట్టుటకు స్థానమగు ఆత్మగాని, అంతఃకరణముగాని సంస్కారమును గలిగించునపుడు లేనందున స్మృతి కలుగకపోవలెను,

అని శాస్త్రమతముల బాహ్యవాదిమతము దూషింపఁబడెను. ఇంకమీఁదఁ జేయఁబడు దూషణము తుణిక విజ్ఞానమాత్రవాదమందును సమానమేయని తెలియవలెను. గుణములను బట్టికొని, అసయవములను బట్టికొని లోకముల సాదృశ్యము సిద్ధించును. నిర్గుణములు నిరవయవములునగు విజ్ఞానములకు ఆ సామ్యము ఘటించదు గనుక పూర్వక్షణమందున్న దే ఉత్తరక్షణమందున్న దని సంస్కారాదికము తుణికవాదిమతమందు ఘటించదు. ద్రష్టయుఁ బూర్వక్షణమందున్న వానికంటె ఉత్తరక్షణమందున్నవాఁడు వేఱుకనుక సాదృశ్యనిమిత్తమగు ప్రత్యభిజ్ఞానమయినను నీమతమందు దుర్ఘటమే. ఏల యన, పూర్వాపరక్షణములందు ద్రష్ట యొక్కఁడే యగునేని సంస్కార స్మృతులు ఘటించును. తుణికత్వవాదము పదలఁబడెనేని పూర్వాపరక్షణము లందలి ద్రష్ట యొక్కఁడేయను ప్రత్యభిజ్ఞ కలుగును. నీవు తుణికత్వపరిహార మునే యంగీకరింపవుకదా.

౨౬

అవ. సర్వము తుణికమను భావనచే జగత్తు శాశ్వత మనే భ్రాంతి తొలఁగును. ఇదియే ముక్తియని నీవు (బౌద్ధుఁ డు) చెప్పునట్టి మాటయు తగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. శాంతే శ్చాయత్నసిద్ధత్వాత్సాధనోక్తిరనర్థికా,
ఏకైకస్మిన్సమాప్తత్వాచ్చాంతేరన్యాయపేక్షతా. ౨౭

తా. ప్రతిపదార్థమును ఒక్కక్షణమేయుండి నశించి తిరిగి పుట్టు చుండుననే నీతుణికవాదమందు శాంతి యన్యము నపేక్షింపదు. ప్రతిక్షణ వినష్టభాతములగు పదార్థములకు సంతతభావము వాస్తవమేకానందున ఆయ త్నసిద్ధమగు శాంతికి సాధనాపేక్ష లేనేలేదు. కనుక భ్రాంతి తగ్గుటవలన శాంతిరూపమోక్షమనెడి నీమాట పొసఁగదు.

౨౭

అవ. మజీయు, ఈబౌద్ధమతమందు శౌకికవ్యవహారమందును సాధ్యసాధనభావము ఘటింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అపేక్షా యది భిన్నేఽపి పరసంతాన ఇష్యతామ్,

సర్వార్థే త్షణికే కస్త్వింస్తథాఽవ్యన్యానపేక్షతా. ౨౮

తా. ఈబౌద్ధమతమందు ఆత్యంతభిన్నములగు కార్యకారణములలో దధిభావము తీరకారణమును గోరునట్లు ఇసుకనుగూడ నపేక్షించి యిసుకనుండి పెరుగు పుట్టవలసియుండును. లోకప్రసిద్ధివలన తీరమునుండియే పెరుగు పుట్టుచు నితరమగు యిసుకనుండి కలుగదేని సర్వమును త్షణికమగుటచే దధియుఁ బూర్వక్షణవర్తియగు తీరమునైనను దనకుఁ గారణముగ నపేక్షింపదగదు. ౨౮

అవ. బౌద్ధమతమందు కార్యమునకు అన్యపేక్షలేక పోవుటకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. తుల్యకాలసముద్భూతావితరేతరయోగినౌ,

యోగాచ్చసంస్కృతోయస్తుసోఽన్యంహితీతుమర్హతే.

తా. ఈబౌద్ధమతమందు సమకాలమందుఁ బుట్టినవి పరస్పరసంబంధముగలవి యగును. ఎట్లనఁగా, బీజాంకురమును మేఘమును నొకే సమయమందుఁ గలిగి మేఘముచేత ఉదకమియ్యఁబడి పెంపఁబడును. ఇట్లు అంకురము అన్యమగు మేఘోదకము నపేక్షింపవచ్చును. త్షణికములగు పదార్థములు భిన్నకాలమందుఁ గలిగినవగుటచే వీనికిఁ బరస్పర సంబంధముగాని, ఉపకారోపకారక భావముగాని లేనందున నివి యన్యమునపేక్షింపదగదు. ౨౯

అవ. ఇట్లు క్షణికమతమును నిరాకరించి, శూన్యమతమును నిరాకరింపఁబోవుచు మొదట స్వమతము యుక్తమని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. మృషాఽథ్యాసస్తు యత్ర స్యాత్తన్నాశస్త్రతనోమతః,
సర్వనాశో భవేద్యస్యమోక్షః కస్య ఫలం వద. 30

తా. కర్తృత్వాది సంసారము మిథ్యగా నే బ్రహ్మమందుఁ గల్పితమో ఆబ్రహ్మమందే ఆకల్పితమృషావస్తువు లయించునని వేదాంతుల సమ్మతము. అనఁగా అజ్ఞానమువలన బంధముగలదని భ్రమపడినవానికి గురుప్రసాదమువలన తత్త్వజ్ఞానముచేఁ గలిగిన స్వరూప సాక్షాత్కారమే మోక్షమని భావము. సర్వనాశమని చెప్పెడి శూన్యవాదిమతములో, అనుభవించు పురుషుఁడును లేడు. స్వరూపస్థితిరూపమగు మోక్షమును లేడు. ఆధేయము (కల్పితవస్తువు), అధిష్ఠానము (ఆధారము) ఈ రెండును నశ్వరములే. ఇట్లు చెప్పవఁడును లేనివాఁడే యని వేదాంతి చేసెడి యాక్షేపము. 30

అవ. పరమార్థస్వభావమొకటి కలదనుటకు ప్రమాణము లేనందున సర్వనాశమే మోక్షమనుట తప్పక సిద్ధించుననుటకు ఉత్తరము:—

మూ. అస్తి తావత్స్వయం నామ జ్ఞానం వాఽఽత్మాఽన్యదేవ వా, భావాభావజ్ఞతస్తస్య నాభావ స్త్వధిగమ్యతే.

తా. స్వయం (తాను) అను వస్తువొకటి కలదని సర్వవాది సమ్మతము. కాని. ఆవస్తువును జ్ఞానమని, ఆత్మయని, శూన్యమనియు వికల్పముగఁ జెప్పెదరు. ఆవస్తువు లేదనుట మాత్రము అంగీకరింపఁ దగినది కాదు. వీలయిన; పదార్థములయొక్క సత్తను అభావమును నెఱిగెడి

వస్తువొకటి కలదు. కాదేని, సాక్షియగు స్థిరవస్తువు లేనపుడు వ్యవహార మేదియు లేకపోవలెను. 3౧

అవ. సకలపదార్థములయొక్క భావాభావములను గని పెట్టుదాని అభావముకూడ మఱియొకదానికి కలుగునను శంక రాఁగా, దేనికి సకలభావాభావములు గోచరములో అదియే తత్త్వమగుటచే శూన్యవాదమునకు ఇంచుకయేని యవ కాశము లేదని పరిహరించుచున్నారు:—

మూ. యేనాధిగమ్యతేభావస్తత్సత్త్వాత్తన్న చేచ్ఛపేత్,
భావాభావానభిజ్ఞత్వం లోకస్య స్యాన్న చేష్యతే.

తా. సర్వముయొక్క అభావమును దెలియునది సద్రూపమగు పర మాత్మయే యగును. అటుల కాదేని లోకముయొక్క స్థితియు, అభావ మును దెలియఁబడకఁబోసి హానియేమి? అందువేని, అట్లనరాదు. వీని యభా వమునుదెలిసెడి జ్ఞాత జ్ఞానస్వరూపుడే. వాఁడు లేడని యన శక్యముకాదు. తానుండినవాడై లేననుట తగదు. ఏది కాదని నిరాకరించునో అదియే ఆత్మస్వరూపమగుటచేత నట్టివస్తువు నెవరును లేదనరాదు. 3౨

అవ. పదార్థముల భావాభావముల నెఱిగెడి వస్తువొ కటి కలదని తెలిసెనుకాని, యావస్తు వెట్టిదో విశేషాకార ముగఁ దెలియలేదు. అను శంకనైని ఆవస్తుస్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. సదసత్సదసచ్ఛేతి వికల్పాత్ప్రగ్భిద్యతే,
తదద్వైతం సమత్వాత్తు నిత్యం చాన్యద్వికల్పితాత్.

తా. సాక్షిరూపము, జగత్తు నను పదార్థద్వయము సత్తా? అసత్తా? సదసత్తా? యని వికల్పించి, యీవికల్పములకంటె పూర్వమెద్ది కలదో యది అద్వైతము. వికల్పముకంటె పూర్వము వైషమ్యకారణము లేదుకనుక ఏకమనఁబడును. ఆయ్యది నిత్యము జ్ఞానస్వరూపము నగును. నిత్యమనఁగా కాలత్రయాఽబాధ్యము. కావున అత్తతత్త్వము సత్యజ్ఞానానంతానంద స్వరూపము అని భావము. ఇందుకు సంశయింపఁబనిలేదు. 33

అవ. పలువిధములగు ద్వైతవస్తువులు భాసించుచుం డఁగా అద్వైత మెటుల ఘటిల్లునను శంకకు సమాధానము:-

మూ. వికల్పోద్భవతోఽసత్త్వం స్వప్నదృశ్యవదిష్యతామ్,
ద్వైతస్య ప్రాగసత్త్వాచ్చ సదసత్త్వాదికల్పనాత్. 34

తా. వికల్పరూపముగఁ బుట్టుటచేతను, సత్తా? అసత్తా? యచ వికల్పముకంటెఁ బూర్వము లేనందునను స్వప్నప్రపంచమువలె బాహ్యద్వైత ప్రపంచము మిథ్యయని తెలియవలయును. దృశ్యమంతయు ఆరోపితమగు టచే మిథ్యయనియు, నీసకలదృశ్యకల్పనకు ఆధారమగు అత్త సత్యమనియు భావము. 34

అవ. యుక్తిమాత్రముననేకాక శాస్త్రమువలన సయితము ద్వైతము మిథ్యయే యని నిరూపించుచున్నారు:-

మూ. వాచారంభణశాస్త్రాచ్చ వికారాణాం హ్యభాసతా,
మృత్యోః స మృత్యుమిత్యాదేర్తమ మాయేతి చ
స్మృతేః. 35

తా. “వాచారంభణం వికారో వామధేయం” (ఛాం. ౬-౧-౪) అను

వేదవాక్యమువలన వికారములన్నియు మిశ్రయేకాని వాస్తవముకాదు. శ్రుతి
యందు 'మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్' అని కారణమగు మృత్తుమాత్రమే సత్యము
అని ఏవకారముండుటవలన "వాచారంభజం" అనుపదమునకు "అసత్యము"
అని యర్థము చెప్పవలెను. మరియు, "మృత్యోః స మృత్యుమావాప్నోతి య
ఇహ నానేవ వశ్యతి" (బృహ. ౬-౪-౧౯) అని ద్వైతవిలోకనము నిందింపఁ
బడెను. ద్వైతము సత్యమగునేని యా నింద తగనిది యగును. కావున
ద్వైతము అన్యతమని తాత్పర్యము. మూలములో 'మృత్యుమిత్యాది' యని
ఆదిశబ్దముండుటవలన "నేహ నానాన్తి కించన" (బృహ. ౬-౪-౧౯)
యనెడి సాక్షాత్తు ద్వైతమును నిషేధించుశాస్త్రము గ్రహింపఁబడును. ఇంత
యేకాక "మమ మానూ మరత్యయా" (గీత. ౭-౧౪) అనుచోట
"మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే" అని గుణాత్మయ
స్వరూపము సకలకార్యసహితమునగు మాయ పరమాత్మజ్ఞానముచే దొల
గును అని భగవంతుని అనుశాసనమున్నది కనుక మాయకమగు ద్వైతము
అసత్యమే యని భావము. సత్యమగునేని కార్యములతోఁ గూడిన మాయ
తోలుగుననెడిమాట నిర్దోషము కావలసివచ్చును.

3౫

అవ. శ్రుతియుక్తులచే నిట్లు ద్వైతము మిథ్యయని
నిరూపించుటచే అద్వైతము నిశ్చయింపఁబడుటవలన ఆత్మకు
విశుద్ధి సిద్ధించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. విశుద్ధిశ్చాత ఏవాస్య వికల్పాచ్చ విలక్షణః,

ఉపాదేయో న హేయోఽత ఆత్మా నాన్వైరకల్పితః.

తా. వివిధముగఁ గల్పింపఁబడిన జగత్తు అసత్యము. ఈకల్పనమున
కథిష్ఠానమగుటచే దీనికి విలక్షణముగ సత్యమగు ఆత్మ విడువఁబడఁదగనిదియు
గ్రహింపఁబడఁదగనిదియు నగును. మూర్తిమంతములకే హేయోపాదేయ

త్వము లుండునుగాని అమూర్తమగు ఆత్మ కీధర్మములు లేవు. ఇతరము చేఁ గల్పింపఁబడమిచే సిద్ధమగు ఆత్మ కాలత్రయాబాధ్యము.

ప్ర. 1 ఆత్మ యేల గ్రహింపఁదగనిది? ఏల విడువఁదగనిది?

ఉ. ఆత్మకు ఆకారములేనందున గ్రహింపఁదగదు. విడువఁదగదు.

ప్ర. 2 ఆత్మ పరిశుద్ధమెట్లగును?

ఉ. సర్వ వికల్పాధిష్ఠానమగు ఆత్మ కలదా? లేదా? శుద్ధమా? ఆశుద్ధమా? యని వికల్పించుటకు ఆర్హముకానందున పరిశుద్ధమగును. 31

అవ. ఆత్మ యేల వికల్పనార్హము కాదనఁగా, ఆత్మ యందు వాస్తవమగు అజ్ఞానము లేనందున వికల్పనార్హము కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అప్రకాశో యథాఽఽదిత్యే నాస్తి జ్యోతిఃస్వభావతః,
నిత్యబోధస్వరూపత్వాన్నాజ్ఞానం తద్వదాత్మని. 32

తా. జ్యోతిఃస్వరూపుఁ డగుటవలన సూర్యునకు చీకటిలేనట్లు, నిత్య బోధస్వరూపుఁ డగుటవలన ఆత్మకు అజ్ఞాన మెప్పుడును లేదు. 32

అవ. నిత్యబోధస్వరూపత్వమువలన అజ్ఞానము లేనట్లు నిర్వికారస్వభావమగుటవలన కూటస్థప్రచ్యుత రూపావస్థాంతరప్రాప్తియు లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తథాఽవిక్రియరూపత్వాన్నావస్థాంతరమాత్మనః,
అవస్థాంతరవత్త్వే హి నాశోఽస్య స్యాన్న సంశయః.

తా. నిర్వికార స్వరూపుఁడగు ఆత్మకు మఱియొక యవస్థ కలుగదు. కలిగెనేని నాశము తప్పదు. అట్లేని నిత్యత్వశ్రుతికి భంగమువచ్చును. 33

అవ. మోక్షముకూడ సవస్థాంతరమేకముక, అవస్థాంతరము లేదని యెట్లు చెప్పవచ్చును. అను శంకకు త్తరము:—

మూ. మోక్షోఽవస్థాంతరం యస్య కృతకః స చలో హ్యతః, న సంయోగో వియోగో వా మోక్షో యుక్తః కథంచన.

తా. మోక్షము అవస్థాంతరమని చెప్పెడి సీమతమందు మోక్షము ‘కృతకః’ అనగా చేయబడునదికదా, అట్లేని మోక్షము అనిత్యమగుచు పరమపురుషార్థము కాకఁబోవును. అవస్థాంతరము మోక్షము కాకున్నను బ్రహ్మముతో సంయోగముగాని ప్రకృతితో వియోగముగాని మోక్షమనె దవేమో అదియగును సరికాదు.

3౯

అవ. ఎందుచేత ననఁగా:—

మూ. సంయోగస్యాప్యనిత్యత్వాద్వియోగస్య తదైవ చ, గమనాగమనే చైవ స్వరూపం తు న హీయతే. ౪౦

తా. కల్పిత పదార్థమెల్లను అనిత్యమే యను నియమము కలదు. కనుక సంయోగ వియోగములు మోక్షము కానేరదు. జీవునకు సంసారము నుండి పరమాత్మచుగూర్చి పోవుటయైనను, భక్తానుగ్రహమువలన జీవుని యొద్దకు పరమాత్మ వచ్చుటయైనను గ్రియలగుచుఁ బుట్టింపబడుటచే మోక్షమనఁబడవు. జీవాత్మపరమాత్మలు వికారవిహీనులగుటవలన వీరికి గమనాగమనములు సంభవింపవు. ఇట్లు పరమతమందు దోషమును జూపి స్వమతము నిర్దోషమని నిరూపించుచున్నారు. స్వరూపము నశింపనిది కనుక, కల్పితము లగు నామరూపములు స్వప్నవస్తువులవలె మిథ్యయని ఉపేక్షించుటవలన సర్వకల్పనాధిష్ఠానమగు స్వరూప పరిజ్ఞానమే మోక్షమని భావము. ౪౦

అవ. ఆత్మస్వరూపమనెడి మోక్షము కార్యముగాదు,
కావున అనిత్యమునుం గాదనుటకు హేతువును జెప్పు
చున్నారు:—

మూ. స్వరూపస్యానిమిత్తత్వా త్సనిమిత్తా హి చాపరే,
అనుపాత్తం స్వరూపంహి స్వేనాత్యక్తం తదైవచ. ౪౧

తా. ఆత్మస్వరూప మొకదానినుండి పుట్టదు కనుక నిత్యము. అవ
స్థలు కారణమునుండి పుట్టునవి కనుక అనిత్యములు. ఎట్లనఁగా, ఎవరిచేతను
గ్రహింపఁదగనిది, విడువఁదగనిదియే ఆత్మస్వరూపము కావున నిత్యము. ౪౧

అవ. ఆత్మకుఁ జెప్పఁబడిన స్వరూపలక్షణము జూపఁ
బడుచున్నది:—

మూ. స్వరూపత్వా న్నసర్వస్య త్యక్తుం శక్యో హ్యనన్యతః,
గ్రహీతుం వాతతోనిత్యోఽవిషయత్వాత్ప్రథక్త్వతః.

తా. ఆరోపితస్వాదికమునకు అధిష్ఠానరజ్జ్వాదికమే స్వరూపమగు
నట్లు అవిద్యాకల్పితాకాశమారుతాది జగత్తునకు అధిష్ఠానమగు ఆత్మయే
స్వరూపము గనుక భేదరహితమగు ఆత్మ హేయమును గాదు, ఉపాదేయ
మును గాదు. విలయనఁగా, విషయమగు వస్తువు గ్రహింపఁదగును. తనస్వ
రూపము కానిది విడువఁదగును. కాని విషయి యగుఆత్మ విషయము కానం
మన గ్రహింపఁబడదు. విషయముకాక విషయి యగుఆత్మ విడువఁబడదు.

అవ. ఆత్మ నిత్యమనుటకు హేత్వంతరము:—

మూ. ఆత్మార్థత్వాచ్చ సర్వస్య నిత్య ఆత్మైవ కేవలః,
త్యజే త్తస్మాత్క్రియాఃసర్వాః సాధనైఃసహ మోక్షవిత్.

తా. వచ్చుచుం బోవుచుండునట్టి భోగ్యజాతమంతయు ననిత్యము. ఆత్మ (తన)కొఱకే యగునట్టి యా భోగ్యజాతమందు రాకపోకలు లేక సత్తాస్ఫూర్తిస్వరూపుఁ డగుటచేత నిత్యుఁడగును. 'కేవలః' అనఁగా ఉపాధి సంబంధము లేనివాఁడు. కావున ఆత్మ నిత్యము. ఆత్మేతరమంతయు ననిత్యము. ఆత్మకు ఉపాధియగు సర్వము స్వరూపముగ భావించుటయే మోక్షము. కావున, ఆత్మజ్ఞానము నెఱిగినముముక్షువు సాధనములను ఆత్మేతర కృత్యములను విడువవలయును.

౪౩

అవ. ఈకారణమునను ముముక్షువు క్రియలను మానవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మలాభః పరో లాభ ఇతి శాస్త్రోపపత్తయః,
అలాభోఽన్యాత్మలాభస్తు త్యజేత్తస్మాదనాత్మతామ్.

తా. ఆత్మలాభము గొప్పలాభమని శాస్త్రముచు యుక్తులను బోధించుచున్నది. నిత్యసిద్ధమగు ఆత్మలాభమునకు ఇతరబోధ యెందు కనెదవా? వినుము. అన్యాత్మలాభమనఁగా తనకు దాఁచెలియకపోవుటవలన నిష్పన్నమగు అహంకారాదికమందు అభేదముగ స్ఫురించెడి ఆత్మలాభము. ఇది సంసారదుఃఖకారణము మాత్రమేకాక స్వతఃసిద్ధపరమానందావిర్భావమునకు ప్రతిబంధకముకూడ నగుటవలన లాభమేకాదు. నష్టమే. కావున, అవిద్యా పరికల్పితమగు అహంకారాద్యభిమానమును జ్ఞానబలము నాశ్రయించి విడువవలయును.

1 ప్ర. ఆత్మలాభమే గొప్పదియని చెప్పెడి శాస్త్రమెద్ది?

ఉ. “ఆత్మలాభాత్పరం న విద్యతే”యనెడి (ఆప. ధ. ౧.౧౨-౨)

స్మృతి.

2 ప్ర. ఇటువంటి యుక్తి యేది?

ఉ. తాను ఉంటే ధనాదికము పోయినను తిరిగి సంపాదించుకొన

వచ్చును. కాని ధనమునే కాపాడుటకై (తాను నశింపఁగా) ధనము దక్కినను తాను లేనందున ఆధనోపయోగము తనకు లేకపోవును. కావున నీ రెండింటిని విమర్శింపఁగా ఆత్మలాభమే ధనాదిలాభముకంటె నెక్కువ యనుయుక్తి. ఇట్టి శాస్త్రయుక్తులు పెక్కులుగలవని మూలమందు “ఉపపత్తయః” అనెడి బహువచనముచే సూచింపఁబడెను.

3 ప్ర. ఆహంకారత్యాగమునకు సాధనమెద్ది?

ఉ. ప్రమాణజనిత బ్రహ్మత్వత్వజ్ఞానబలమున అజ్ఞానమును దొలగించుటయే సాధనము. ౪౪

అవ. ఆత్మతత్త్వ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానమే ఆత్మలాభము (పరమార్థము) అనియు, జీవాత్మపరమాత్మలకు వికల్పజ్ఞానము మోక్షసాధనమనియు, ఆత్మ అద్వయానందస్వరూపుడనియు, ఆత్మయందు అజ్ఞానపరికల్పితసంసారము మిథ్యయే కాని వాస్తవము కాదనియు తమ సిద్ధాంతమును బోధించి, యీ మతము నందే ముముక్షువులకు స్థిరబుద్ధికలుగుటకై పరమతములను ఖండింపఁబూనిన భాష్యకారులగు శ్రీశంకరాచార్యులు మొదట సాంఖ్యమతమును ఖండించుచున్నారు:—

ॐ సాంఖ్యమతఖండనము. ॐ

మూ. గుణానాం సమభావస్య భ్రంశో న హ్యుపపద్యతే,
అవిద్యాదేః ప్రసుప్తత్వాన్న చాన్యో హేతురిష్యతే.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయాత్మకమును ఆచేతనమును నగు ప్రాణము స్వతంత్రమై పురుషునకు భోగమోక్షముల నిచ్చుటకై మహదాది హుపముగఁ బరిణమించునని సాంఖ్యమతసిద్ధాంతము. ఆ సాంఖ్యమతము

యు క్తమైనదికాదు. ఏలయనఁగా:—గుణత్రయములూ నేదియో యొకటి విజృంభించినపుడే సృష్ట్యాదికము కలుగునుగావున సృష్టిపూర్వకాలమున గుణత్రయసామ్యావస్థ నిశ్చయింపబడినది. సామ్యావస్థకు భ్రంశము అనఁగా పూర్వావస్థ మాటి మఱియొకవిధమున ఉండుట. ఆ సామ్యావస్థగల ప్రధానము నిర్దేశాత్మకముగ మాఱునా? అట్లేని సర్వదా పరిణామించుచునే యుండవలెను. అట్లు సదా పరిణామించుటలేదు. కనుక సహేతుకముగ పరిణామించునంటే, అవిద్యాప్రాప్యపురుషులే కారణమగుదురా? ఆ సామ్యావస్థయందు (సృష్టికి పూర్వకాలమందు) అవిద్య లీనమై లేదుకదా, పురుషులు (జీవులు) ఉదా సీచులుకదా, కావున దీనికి హేతువు లేనేలేదు. జీవులకంటె నన్యమగు ఈశ్వరాదికము కారణమందువేని నీది అవసిద్ధాంతమే యగును. ఇంతయే కాక సీమతమున అచేతనమగు ప్రధానమే స్వతంత్రము గనుక ఈశ్వరాపేక్షయు లేదు. కావున సాంఖ్యమతము నిలువకపోవునని తాత్పర్యము. ౪౫

అవ. సృష్ట్యాదికమును గుఱించి గుణములు మూఁడును తమలోఁదాము ఒకదాని కొకటి కారణమగునందువేని అది యును దగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇతరేతరహేతుత్వే ప్రవృత్తిః స్యాత్సదా న వా,
నియమో న ప్రవృత్తీనాం గుణేష్వాత్తని వా భవేత్.

తా. గుణములు ఒకదానికొకటి హేతువగునేని విశేషము లేనందున సర్వదా పరిణామ మగునా కాదా? సృష్టిస్థితి సంహారములు ఏకకాలమందు సంభవింపవు గనుక సర్వదా సృష్టిస్థితి సంహారములు కలుగుననరాదు. సృష్ట్యాదులకు గుణములందుగాని ఆత్మయందుగాని హేతుత్వ నియమము లేదు. గుణములకంటెను పురుషునికంటెను వేఱైన తత్త్వము కారణముకాదు.

ఇట్లు సాంఖ్యులు చెప్పెదరు. గుణములందుగాని పురుషులందుగాని యుండి నియమించుననెడి కారణము వేటొకటి సాంఖ్యమతమందు లేదని తాత్పర్యము. ౪౭

అవ. ఒకవేళ ప్రధానవృత్తి కారణమైనను, అప్పుడు ప్రసక్తించు దోషములు నివర్తింపఁదగవని చెప్పుచున్నారు:-

మూ. విశేషో ముక్తబద్ధానాం తాదర్థ్యే న చ యుజ్యతే,
అర్థార్థినో స్త్వసంబంధో నార్థి జ్ఞో నేతరోఽపి వా.

తా. ప్రధానము పురుషార్థమై ప్రవర్తించునేని 'వీరలుబద్ధులు, వీరలు ముక్తులు' అను విభాగము సంభవించదు. ఒక్క ప్రధానము సాధారణముగ సర్వపురుషులనుగూర్చి ప్రవర్తింపఁగా బద్ధముక్త వ్యవస్థ కలుగదని భావము. కాదేని, ఎల్లపుడు బద్ధులైనచు ముక్తులైనను గావలసియుండును. మఱియు నీ సాంఖ్యమతమున నొకటి ముఖ్యమనియు మఱియొకటి దానికి అంగమని యు వ్యవస్థ తగదు. అర్థమనఁగా సుఖసాధనరూపపదార్థము. అది కోరు వాఁడు అర్థి యనఁబడును. వీనికి ఉపకారోపకారక భావము సంబంధము. ఈ సంబంధము ప్రధానవాదమందు కుదురదు. వీలయనఁగా జ్ఞానైక్య స్వభావుఁడగు పురుషునకు సుఖసాధన రూపార్థముయొక్క కోరికలేదు. జడమగు ప్రధానమునకును ఆకోరిక సంభవించదు. కావున ప్రధానమునకు పదార్థప్రవృత్తి లేదు. ౪౮

అవ. ఇట్లు ప్రధానమునకు పదార్థప్రవృత్తి యుండునని వ్యవస్థ లేకపోవలసివచ్చును. ఇప్పుడును ఆ వ్యవస్థ ఘటింపదనియే చెప్పుచున్నారు:-

మూ. ప్రధానస్య చ పారాధ్యం పురుషస్యావికారతః,
న యుక్తం సాంఖ్యశాస్త్రేఽపి వికారోఽపి న యుజ్యతే.

తా. పురుషునకు ప్రధానకృతాతిశయరూపవికారసంబంధము లేనందున పరార్థత్వము సంభవింపదు. పురుషునకు ప్రధానమునుగుఱించి ప్రభుత్వ మంగీకరింపఁబడెనేని వికారముగలవస్తువు అనిత్య మగుటవలనను ప్రధానమునకు పరార్థత్వముసంభవింపదు. 'సాంఖ్యశాస్త్రేఽపి' యని అపీశబ్దస్వారస్యమువలన వేదబాహ్యము లగుచుఁ బురుషకల్పితములగు నితరశాస్త్రములందును సాంఖ్యశాస్త్రమందువలె వేదమూలత్వము లేదని సూచింపఁబడెను. ౪౮

అన. ప్రధానపురుషులకు సంబంధము లేదని వివరించుచున్నారు:—

మూ. సంబంధానుకవత్తేషు ప్రకృతేః పురుషస్య చ,
విభోఽయుక్తం తదర్థత్వం ప్రధానస్యాచితిత్వతః. ౪౯

తా. అసంగోదాసీనస్వభావముగల పురుషునకును, అచేతనమగు ప్రకృతికినిః బరస్పరసంబంధము తగదు కనుక ప్రధానము పురుషుని నిమిత్తము ప్రవర్తించునని చెప్పరాదు. కావున, ప్రధానపురుషులకు అర్థార్థిభావము కల్పింపరాదు. అర్థార్థిభావమనఁగా పురుషునకు భృత్యునివలె ప్రధానము సుఖదుఃఖములను సంపాదించుట యని వెచుకట్టిస్తోకమునః జెప్పఁబడెను. ౪౯

అన. పురుషునకు వికారము లేదనుటనే విశదపరుచుచున్నారు:—

మూ. క్రియోత్పత్తౌ వినాశిత్వం జ్ఞానమాత్రే చ పూర్వవత్,
నిర్నిమిత్తే త్వనిర్దోక్షః ప్రధానస్య ప్రసజ్యతే. ౫౦

తా. పురుషుఁ డనిత్యుఁడని సాంఖ్యులు స్థిరపరిచిరి. “క్రియవలనఁ జేయఁబడినదెల్ల ఘటమువలె ననిత్యము” అను న్యాయమున పురుషుఁడు ఒకానొక క్రియవలనఁ బుట్టినేని నశించుచుగనుక సాంఖ్యమతమునకు విరోధము కలుగును. చలనక్రియకాని పరిణామక్రియకాని పురుషున కంగీకరింపరాదు. అంగీకరించితిమేని అనిత్యత్వము ప్రసక్తమగును. జ్ఞానక్రియ మాత్ర ముండునని చెప్పినయెడల అజ్ఞానము పుట్టినదా పుట్టనిదా? పుట్టినయెడల ననిత్యమనియు, పుట్టకుంటే ప్రధానమునుగూర్చి పురుషునకు స్వామిత్వభాగమనియు నిదివఱకే చెప్పఁబడెను. ఇట్లు పురుషుఁడు అసంగోదాసీనుడై మఱియొక అతిశయప్రాప్తికిఁ బాత్రుఁడు కానందున ప్రవర్తకుఁడు కాకపోవుటవలన, ప్రధానము తనకంటె నితరహేతువు నంగీకరింప నందునను, ప్రళయకాలమున ప్రధానవికారములు నశ్వరములగుటచే ప్రవర్తకములు కానందునను, ప్రధానవృత్తికి హేతువులేదని చెప్పవలసి యున్నది. అట్లేని ప్రధానమునకు అవ్యవస్థయే కలుగునని ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు. ప్రధానము తనకు నిమిత్తములేకయే ప్రవర్తించునెడల ఆ ప్రధానము సర్వదా చేయు వ్యాపారము నేత్రశక్తికలవారి కందఱికిఁ దప్పకఁ గనిపించుచునే యుండుటచేత మోక్షము లేకపోవలసివచ్చును. కావున వ్యవస్థలేని సాంఖ్యశాస్త్రము ముముక్షువులచే నాదరింపఁబడఁ దగదని భావము.

౫౦

❖ వైశేషికమత ఖండనము. ❖

అవ పురుషుఁడు నిర్గుణుఁడని బోధించెడి సాంఖ్యమతమును నిరాకరించి, పురుషులు సగుణులని చెప్పెడి వైశేషికమతమును దూషించుచున్నారు:—

మూ. న ప్రకాశ్యం యథోష్ణత్వం జ్ఞానేనైవం సుఖాదయః,
ఏకనీడత్వతోఽగ్రాహ్యః స్యుః కణాదాదివర్తనామ్.

తా. వైశేషికులు (తర్కశాస్త్రజ్ఞులగు కణాదాదులు) ఆత్మయం
దుండు జ్ఞానముచేత ఆత్మయందలి సుఖాదిగుణములు తెలియబడునని
తలంతురు. అదియు సరికాదు. ఎట్లనగా, అగ్నియందుండు ఉష్ణగుణము
అగ్ని ప్రకాశముచేతఁ దెలియబడదు. కాంతి, వేడిమి యనెడి గుణములు
రెండును నొకయగ్నియందుండుటనే ప్రకాశ్యప్రకాశకభావము వాని
రెండింటిఁ దగనివిధమున వారల మతమున తమయందుండు సుఖాదిగుణ
ములు స్వసిష్టజ్ఞానముచే గ్రహింపబడవు. భిన్నదేశమందుండు రూపాదివిష
యము విషయిచే గ్రహింపబడగునుగాని, విషయిచేదనయందుండిన విషయ
ములు గ్రహింపబడవు. ఏలయనగా ఇది గ్రాహ్యము, ఇది దీనిని గ్రహిం
చునది యని భేదనియమము తటస్థింపనందున వైశేషికమతము అవరణీ
యముకాదు.

గీ॥

అన. వైశ్లోకములొ అగ్ని వృష్టాంతముచే ఆత్మయం
దున్న జ్ఞానము తాగుండు స్థలముకంటె నన్యమగు స్థలము
నందుండు రూపాదివిషయములను గ్రహించునే కాని స్వనిష్ఠ
మగు సుఖాదులను గ్రహింపనేరవని యుపపాదింపబడెను.
ఇపుడు జ్ఞానమును సుఖాదులును ఒకదానియందే యుండుట
చేత నది భాసకము ఇది భాస్యముననెడి భేదము సయితము
ఘటింపదని చెప్పుచున్నారః—

మూ యుగపత్సమవేతత్వం సుఖవిజ్ఞానయోరపి,

మనోయోగైకహేతుత్వాదగ్రాహ్యత్వం సుఖస్య చ.

తా. (పూర్వశ్లోకమునుండి అన్వయింపవలెను):—

అసమవాయికారణమగు మనస్సంయోగము ఆత్మగుణమునుగూర్చి హేతువగుటవలన సుఖవిజ్ఞానములకు ఒక్కసారి సమవేతత్వము సంభవింపదు. కనుక సుఖమునకు అసమవాయికారణమగు మనఃసంయోగము నశింపఁగా సుఖముకూడ నశింపవలెను. సంయోగాంతరాసమవాయకారణజ్ఞానముచే సుఖము గ్రహింపఁదగదు. అపి శబ్దమువలన సమవాయము ప్రమాణము కాదని సూచింపఁబడెను. చకారమువలన అవయవరహితములగు ఆత్మమనస్సులకు సంయోగము సంభవింపదు. సంయోగమున్నను వ్యాపకమగు ఆత్మకు విభాగము సంభవింపదు. విభాగములేదేని మఱియొక సంయోగము సయితము కలుగనందున జ్ఞానాదికార్యక్రమము సంభవింపదు. అన్యమతములొక కార్యములు అసమవాయికారణమును మీఱియుండదనెడి నియమము గలదు. ఇందులొనును ఆవిధమున అణుపరిమాణమనఃసంయోగము అణుదేశమాత్రమున నుండుటవలన ఆ యణుకార్యముకూడ అణుమాత్రవర్తియగు నేని సకలశరీరగతమగు ఆత్మవేదనప్రత్యక్షము కలుగకపోవలెను అను మొదలగు దోషగణము నిరూపింపఁబడెను.

గీ॥

అవ. సుఖమువలె దుఃఖేచ్ఛాద్వేష ప్రయత్నములు కూడ స్వనిష్ఠజ్ఞానముచేత గ్రాహ్యములు కావని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తథాఽన్యేషాం చ భిన్నత్వాద్యుగపజ్జన్త నేష్యతే,
గుణానాం సమవేతత్వం జ్ఞానం చేన్న విశేషణాత్.

తా. దుఃఖము మొదలగు నితరగుణములు పరస్పరము విలక్షణములగుటవలన జ్ఞానసుఖములవలె తన యుత్పత్తిస్థానమందే యున్నజ్ఞానముతో సమానముగ పుట్టినేరవు. ఆత్మ మనస్సంయోగము అనేకకార్యములకు

హేతువుకాదని చెప్పబడెను. చకారమువలన విషయవిషయములు ఏకాంశములు కావనిచెప్పిన యంశమును గ్రహింపవలెను. ఇచట జ్ఞానమనఁగా ఆత్మయని చెప్పెదమన్నను 'జ్ఞాతం సుఖం జ్ఞాతం దుఃఖం' అను వ్యవహారము వలన సుఖాదులకు విశేషణమగు జ్ఞానము విశేష్యములగు సుఖాదులతోఁ గలిసి యొకచోటనే యుండనేరదని చెప్పుచున్నారు. ౫౩

అవ. ఈ యర్థమునే విశదపరుచుచున్నారు:—

మూ. జ్ఞానేనైవ విశేష్యత్వాజ్ఞానాప్యత్వం స్మృతేస్తథా,
సుఖం జ్ఞాతం మయేత్యేవం తవాజ్ఞానాత్తకత్వతః. ౫౪

తా. జ్ఞానమువలనఁగలిగిన సంస్కారమునఁ బుట్టిన స్మృతివలననే సుఖము నాచేతఁ దెలియఁబడెను అనేవృత్తి కలుగును. కనుక స్మృతి జ్ఞాన జన్యము. సుఖాదిగుణములు జ్ఞానవిశిష్టత్వయందే యుండునా? కేవలాత్వయం దుండునా? అని వికల్పించి, ఊణికములగు విశేషణములకును ఆత్మకు నొక మాటు సమవాయము సంభవింపదని చెప్పబడినందున, ఆత్మగతసంఖ్యాపరిమాణాదులను గ్రహింపవలసియుండును గనుక నవి కేవలాత్వయందే సమవేతములని చెప్పరాదు. ఏలయనఁగా నీమతమందు ఘటమువలె జడమయద్రవ్యమగు ఆత్మ గుణమగుజ్ఞానముకంటె వేఱు కనుక, ఆత్మయం దుండినంతమాత్రాన జడమగుటచే సుఖాదికమెద్దియు సిద్ధింపదు. ౫౪

అవ. జ్ఞానసుఖాదులు ఆత్మగుణములని అంగీకరించుట చేత సుఖము జ్ఞానముచేతఁ దెలియఁబడదని చెప్పి, యిపుడా సుఖాదులు ఆత్మధర్మము లనుటయే సంభవింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సుఖాదే ర్నాత్మధర్మత్వ మాత్తన స్తేఽవికారతః,

భేదా దన్యస్య కస్తా న్న మనసో వా ౭విశేషతః. ౫౫

తా. వైశేషికా! నీమతమున వికారరహితముచు, విభువు (వ్యాపకము) అగుటచే నిత్యమునగు ఆత్మకు సుఖదుఃఖాదులు ధర్మము లనఁదగదు. మామతమున వ్యాపకమగు ఆత్మ నిత్యమని యంగీకరించుటచేత, నిత్యమగు ఆత్మయొక్కగుణము అనిత్యమని చెప్పటకుఁ దగినదృష్టాంతము లేదు కనుక ఆత్మకు గుణములులేవని సిద్ధించును. గ్రాహ్యగ్రాహకభావము బొత్తిగనే లేదు. మఱియు, గుణము గుణియు నత్యంతభిన్నములనెడి నీమతమున భేదము సమానమే కనుక, ఈసుఖాదికము మఱియొక ఆత్మది యనరాదా? మనస్సునది యనరాదా? అనఁగా, సకలజీవులు వ్యాపకులే కనుక ఆత్మకు ఏశరీరసంబంధమువలన సుఖాదులు కలుగునో ఆశరీరమందు సర్వాత్మలు నుండుటవలన, ఆజీవులయొక్క భేదము తెలియఁబడనందున, ఈసుఖాదికము ఈయాత్మదేకాని మఱియొకయాత్మది కాదని నియమము సంభవింపదు. మనస్సునందు సర్వాత్మసంబంధ ముండుటవలన నీ మనస్సంయోగ భేదమును నీ సుఖాదికమును ఈ యాత్మవే యని నియమింపరాదు. అదృష్టము వేఱువేఱుగ నుండుటవలన ఆత్మకు సుఖాదికము వేఱవేఱుగ నుండవచ్చుననియుఁ జెప్పరాదు. ఆ అదృష్టము ఆత్మధర్మము కానందునను, అదృష్టహేతువగు ప్రయత్నాదికము మనస్సంయోగజన్యమగుటవలనను, ఆ మనస్సంయోగమునకు సర్వాత్మలందు భేదము లేనందునను, అదృష్టము సయితముగ నీసుఖాదికము ఈ యాత్మదేయని నిరూపింపనేరదు. ఎక్కడనో కలిగినను సుఖ మెవనిదో యొకనిది కావచ్చును. ఈ సుఖాదులు మూర్తిమంతము క్రియావత్తునగు మనస్సునవని చెప్పనగును. కావున ఆత్మ సుఖాది గుణవత్తని చెప్పరాదు.

అవ. జ్ఞానము మఱియొక జ్ఞానముచేఁ దెలియఁబడునని
చైతన్యములు చెప్పెదరు. ఆ జ్ఞానము మఱియొక జ్ఞానము
చేతను, అది వేఱొకదానిచేతను ఇట్లొకదానిచే నింకొకటి
తెలియవలసినయెడల అనవస్థ కలిగి నియమము లేకపోవలసి
వచ్చును అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్యాన్తాలాపరిహార్యా తు జ్ఞానం చై జ్ఞేయతాంప్రజేత్,
యుగపద్మాఽపిచోత్పత్తౌ రభ్యుపేతాఽత ఇష్యతామ్.

తా. ఒకజ్ఞానము మఱియొక జ్ఞానమువలనఁ దెలియఁబడునేని వ్యవ
స్థలేకఁ దెలియఁబడు జ్ఞానములు, తెలిసికొను జ్ఞానములు అని అనంతజ్ఞాన
ములు కలుగవలయును. అది సరికాదు. ఈ జ్ఞానానంత్యదోష నివృత్తికై
రెండు జ్ఞానములును ఒక్కసారియే మనస్సంయోగమువలనఁ గలుగుననే
పక్షమున, ఈ సంయోగమువలననే రూపరసగంధాదులును ఏకకాలమందే
తెలియఁబడవలసి వచ్చును. సంస్కారవశమున కాలాంతరమందు గలిగెడి
స్మృతియు నప్పుడే కలుగవలసి వచ్చును. ఇట్టిదోషములు కలుగుటచే
జ్ఞానము జ్ఞానాంతరముచేఁ దెలియఁబడుననుట తగదు. ఇచట విశేషాంశము
శాస్త్రసమర్థిగమ్యము. అనఁగా, శాస్త్రజ్ఞానమువలనఁ దెలియవలయును. ౧౬

అవ. మఱియు, ఆత్మకు చైతన్యము స్వరూపలక్షణ
మా ? లేక తటస్థలక్షణమా ? స్వరూపలక్షణమే యగునేని
పృథివ్యాదికమందు గంధాదికము నిత్యమగుచు స్వరూపమే
యగునట్లు, ఆత్మకు చైతన్యము స్వరూపమగుటచేత 'అని
త్యజ్ఞాన ఆత్మా' యను వచనము వ్యర్థమగును. లేక చైతన్య
ము ఆత్మకుఁ దటస్థలక్షణమగునేని అనాత్మకులేని అసాధార

ణాత్మ స్వరూపలక్షణము మఱియొకటి చెప్పవలయును. ఆ స్వరూపము చైతన్యముకంటె వేఱొకటి యేదియులేదు. కావున దేహాదిజడవిలక్షణము ఆత్మ యని చెప్పెడివారలును, ఆత్మ నిర్విశేషచిద్రూపకూటస్థమని యొప్పవలయును. అటుల నంగీకరింపనియెడల వికారముగల వస్తువు అనిత్యమనెడి నియమము వలన బంధమోక్షసంబంధముగల ఆత్మ యొక్కడు గలఁ డని నిరూపింప శక్యముకాదు. అనెడి యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అనవస్థాంతరత్వాచ్చ బంధో నాత్మని యుజ్యతే,
నాశుద్ధిశ్చాప్యసంగత్వా దసంగో హీతి చ శ్రుతేః. ౫౭

తా. ఆత్మకు మఱియొక అవస్థలేనందున వాస్తవమగు బంధమును లేదు. బంధము కల్పితమగుటవలన మోక్షమును గల్పితమేకాని వాస్తవము కాదు. “అసంగోహ్యమనాః శుభ్రః” అను శ్రుతివలన సంగములేని ఆత్మకు స్వకృతధర్మబంధము లేనట్లు అన్యసంసర్గకృతమగు అశుద్ధియును లేదని భావము. ౫౭

అవ. దీనినుండియు ఆత్మకు పారమార్థికమగు బంధము లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సూక్ష్మకాగోచరేభ్యశ్చ న లిప్యత ఇతి శ్రుతేః. ౫౭౪

తా. సూక్ష్మమనఁగా మనోవాక్కులకు గోచరముకాకపోవుట. ఏకమనఁగా వాస్తవమగు ద్వితీయవస్తువు లేకపోవుట. అగోచరమనఁగా విశేషములు లేకుండుట. ఆత్మ యీ హేతువులవలన లోకదుఃఖములతో సంబంధము లేనివాఁడని‘న లిప్యతే లోకదుఃఖేనబాహ్యః’ (కఠ. ౫. ౧౧.) శ్రుతి

చెప్పుచున్నది. “యథా సర్వగతం సౌత్వ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే, సర్వ
త్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే” (భగ. ౧౨-౩౨) అనెడి
భగవద్వాక్యమును ఈయర్థమునే బోధించుచున్నది.

అవ. ఇట్లు ఆత్మ నిత్యశుద్ధము క్తస్వభావుడని వేదాం
తులు చెప్పెడి ఆత్మోపదేశశాస్త్రము నిష్ఫలమని పూర్వపక్షులు
ఆక్షేపించుచున్నారు:—

మూ. ఏవం తర్హి న మోక్షోఽస్తి బంధాభావాత్కథంచన.
శాస్త్రానర్థక్యమేవ స్యాన్నబుద్ధేర్భ్రాన్తిరిష్యతే,
బంధో మోక్షశ్చ తన్నాశః స యథోక్తో న చాన్యథా.

తా. ఆత్మ నిత్యశుద్ధుడగునేని యే ప్రకారముగను బంధము లేనందున
మోక్షమును లేదు. మోక్షమున్నపుడుకదా మోక్షము కలుగుట. ఈ రెండును
లేనందున మోక్షోపాయమగు ఉపదేశశాస్త్రమే వ్యర్థము. అనెడి ఆక్షేపము
నకు సమాధానము:—బంధము బుద్ధియొక్క భ్రాంతియే, ఆ భ్రాంతి
తొలగుటయే మోక్షము. కనుక శాస్త్రము వ్యర్థముకానేరదు. ఆ బంధము
అజ్ఞానము, కల్పనామూలకము, సంసారనియామకమునని పూర్వము చెప్పఁ
బడెను.

అవ. బంధము అజ్ఞానమూలకబుద్ధిధర్మాధ్యాసరూప
ము. ఇది చిదాత్మ కెట్లు సంభవించు నన, తద్ధర్మాధ్యాసమును
నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. బోధాత్తజ్యోతిషా దిప్తా బోధమాత్మని మన్యతే,
బుద్ధి ర్నాన్యోఽస్తి బోధేతి నేయం భ్రాంతి ర్హి
ధీగతా.

తా. బోధరూపమగు ఆత్మప్రకాశమువలన వ్యాప్తమగు బుద్ధి తనను
చైతన్యమును కొనును. ఇందుకు - 'బోధేత్థా బుద్ధిః' అను వచనము ప్రమా
ణము. దీనికి సాక్షియగు బోధ మఱియొకఁడు లేడని తలఁచును. చిదాభాస
విశిష్టమగు బుద్ధి ప్రకాశించుచుండఁగా చైతన్యమునకును బుద్ధికిని పృథక్త్వము
లేకపోవుటచే 'నేను కర్తను, బద్ధుడను' ఈ మొదలగు సంసారము ఆత్మ
యందు భాసించును. ఈ సంసారము బుద్ధిగతభ్రాంతియేకాని అన్యముకాదు.

అవ. ప్రతీత్యనుసారముగ బుద్ధికిఁగల బోధాత్మత్వము
సత్య మేల కారాదనెదవేని, అది సత్యము కాదని చెప్పు
చున్నారు:—

మూ. బోధస్యాత్మస్వరూపత్వాన్ని త్యం తత్రోపచర్యతే,
అవివేకోఽప్యనాద్యోఽయం సంసారో నాన్య ఇష్యతే.

తా. సుఖప్తియందు బుద్ధి లేకున్నను నిత్యమగు బోధముగలదు. ఆ
బోధయుక్తమగు ఆగంతుకబుద్ధి జడమయినను ఆత్మస్వరూపబోధయుక్తమై
అవివేకమువలన తానే కర్తనని భావించును. అవివేకమునకు ఆదిలేనియెడల
బ్రహ్మజ్ఞానమువలన అజ్ఞానమే తొలఁగునుగాని సంసారము నివర్తింపదు.
అని శంకింపఁదగదు. కర్తాదిధర్మములుగల బుద్ధికి సాక్షియగు ఆత్మను దెలి
యకపోవుటయే సంసారము. ౬౦

అవ. బంధము అజ్ఞానాత్మకమగుటకు ఫలము:—

మూ. మోక్షస్తన్నాశ ఏవ స్యాన్నాన్వోఽస్త్వనుపపత్తితః,
యేషాం వస్త్యంతరాపత్తి ర్మోక్షోనాశస్తుతైర్నతః. ౭౨

తా. జ్ఞానమువలన అజ్ఞానము నశింపఁగా, హేయోపాదేయములు
లేనందున తత్కార్యమగు అధ్యాసరూపబంధము విడుటయే మోక్షము.

స్వరూపమునకు అన్యభావము మోక్షమని కొందఱు వాదింతురు. వారల పక్షమున ఆత్మనాశమే మోక్షమని చెప్పవలసియుండును. అది సరికాదు. వస్తువు ఉన్నపుడు అది మఱియొక వస్తువుగ మాఱజాలదు. వస్తువు నశించి నపుడు మొదటివస్తువు లేనేలేదు. వస్తువునకు వస్త్యంతరప్రాప్తి కలదని వారలు చెప్పినను 'సంయోగా విప్రయోగాంతా' అను న్యాయమునను చేయఁబడినది నిత్యముకాదను వ్యాప్తివలనను మోక్షము అసిత్యమే యగును.

౬౨

అవ. పీనికి పూర్వపక్షి శంకింపఁగా, వస్త్యంతరాపత్తి మోక్ష మనునప్పుడు చెప్పినదోషములె ఆత్మకు అవస్థాంతర ప్రాప్తియనునపుడును సమానములుగా నుండును అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అవస్థాంతరమప్యేవ మవికారాన్నయుజ్యతే,
వికారేవయవిత్యం స్యాత్తతో నాశో ఘటాదివత్.

తా. ఆత్మకు వికారములు లేనందున మఱియొక యవస్థయు లేదు. ఆత్మకు వికారము లుండునందువేని అవయవములును ఉండవలసివచ్చును. అవయవము లుండెనేని ఘటమువలె ఆత్మయు నశింపవలసివచ్చును. కనుక ఆత్మ నిత్యము. అనఁగా జననమరణములులేనిది. కావున భ్రాంతినివృత్తియే మోక్షము.

౬౩

అవ. వేదాంతసిద్ధాంతముకంటె భిన్నములగు బంధ మోక్షకల్పనములను గొందఱు హింతురుకాని యవి శ్రుతి స్మృతీన్యాయములచే బాధింపఁబడుటచే ముముక్షువులు వాని నాదరింపరాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తస్మాద్భ్రాంతిరతోఽన్యాహి బంధమోక్షాదికల్పనాః,
సాంఖ్యకాణాదబౌద్ధానాం మీమాంసాహతకల్పనాః.

తా. కావున పరిశేషమువలన ఆత్మయందు బంధమోక్షకల్పనకు భ్రాంతియే మూలమనుట వేదాదివిరుద్ధము కాదు. విమర్శింపఁగా యుక్త్య సహమును వేదవిరుద్ధమునగు సాంఖ్యకాణాదబౌద్ధసమ్మతమగు బంధమోక్ష కల్పనమును, వానియొక్క హేతుకల్పనమును ముముక్షువు తెన్నఁడును ఆద రింపఁదగదు. ౬౪

అవ. అట్లాదరింపఁదగనందులకు కారణము:—

మూ. అపి నిందోషపత్రైశ్చ యాన్యతోఽన్యాని చేత్యతః,
త్యక్త్వాతోహ్యన్యశాస్త్రోక్తైర్మతింకుర్వాద్ధృఢాంబుధః.
శాస్త్రయుక్తి విహీనత్వా న్నాదర్శవ్యాః కదాచన,
శక్యంతే శతశోవక్తుం దోషాస్తాసాం సహస్రశః. ౬౬

తా. శాస్త్రయుక్తిరహితములును, అనేకదోషయుక్తములు నగుటయే కాక నింద్యములగుటచేత నయ్యవి ఆదరింపఁదగినవికావు. ఎట్లనఁగా; వేదాంతముకంటె నితరశాస్త్రములు వేదబాహ్యములును శంకాదూషితములును గనుక నిష్ఫలములు, నరకహేతువులును, కావున ముముక్షువులు వాని నాదరింపక వేదాంతశాస్త్రమునందే శ్రద్ధవహించవలెను. ఇందుకు బ్రమాణము:— “యాన్యతోఽన్యాని శాస్త్రాణి పృథివ్యాంవివిధానివై, శంకనీయాని విద్వద్భిర్ధర్మశుద్ధిమభీప్సుభిః. యావేదబాహ్యఃస్పృతయః యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః, సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్యతమో నిష్టాహి తాః స్పృతాః (ఇతిస్పృతిః). ౬౬

అవ. మనస్సు నెచట దృఢపఱచవలెను ? దాని కేమి యుపాయ మనఁగా:—

మూ. శ్రద్ధాభక్తీ పురస్కృత్య హిత్వా సర్వమనార్జవమ్,
వేదాంతస్యైవ తత్త్వాద్ధే వ్యాసస్యాభిమతేతథా.

తా. శ్రుత్యుక్తార్థమందు విశ్వాసమును, తదేకఋతన్మునుగలిగి వ్యాస విహితమగు వేదాంతశాస్త్రమందు విశ్వాసముగలవాఁడు ముక్తిని జెందక పోఁడు.

౬౭

అవ. ఇట్లు పరపక్షమును నిరాకరించి, దానికి ఫలమును చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇతి ప్రణున్నా ద్వయవాచికల్పనా
నిరాత్మవాదాశ్చ తథా హి ముక్తితః,
వ్యపేతశంకాః పరవాదతః స్థిరా
ముముక్షువో జ్ఞానపథే స్యురిత్యుత.

౬౮

తా. ముముక్షువులు పరశాస్త్రవాదములనుండి కలిగిన సంశయము లనువదలి వేదాంతకథితజ్ఞానమార్గమున దృఢచిత్తులగుదురను అభిప్రాయము తో పరమతములగు సాంఖ్యశౌద్ధాదివాదములు ఇట్లు భండింపఁబడెను. ౬౮

అవ. ఉత్తమ పురుషార్థమగు మోక్షమునకు వేదాంతవి హితబ్రహ్మజ్ఞానమే పరమసాధనమని స్వరూపకథనపూర్వక ముగ ముముక్షువులకు ఆత్మనిష్ఠత్వము ఆవశ్యకమని చూపు చున్నారు:—

మూ. స్వసాక్షికం జ్ఞానమతీవ నిర్మలం
 వికల్పనాభ్యో విపరీతమద్వయమ్,
 అవాప్య సమ్యగ్యది నిశ్చితో భవే
 నిరన్వయో నిర్వృతిమేత శాశ్వతీమ్. ౬౯

తా. ఇతరముచేఁ దెలియఁబడక, వికల్పనాశూన్యమై, అఖండము
 శుద్ధమునగు జ్ఞానమునందు నిశ్చయబుద్ధి గలిగినముముత్తువు అజ్ఞాన
 తత్కార్యసంబంధరహితుడై అఖండానందస్వరూప నిత్యానందము ననుభ
 వించును. ౬౯

అవ. యథోక్తజ్ఞానాధికారి గమనింపవలసిన తత్త్వ
 నిష్ఠాలక్షణమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇదం రహస్యం పరమం పరాయణం
 వ్యవేతదోమై రభిమానవర్జితైః,
 స మీత్యకార్యా మతిరార్జవే సదా
 న తత్త్వదృ¹క్స్విన్యమతిర్హి కశ్చన. ౭౦

తా. ఏ వస్తైక్యమును బొంది శాశ్వతసుఖమును జెందునో అట్టి
యీవస్తురహస్యము సద్గురూపదేశములేక తెలియఁబడదు. ఈ యైక్యజ్ఞానము
పరమాత్మప్రకాశమగుటవలన నిది సర్వోత్తమము, నిరవధికము, సర్వాశ్ర
యము. ఇట్టి ఆత్మజ్ఞానమును సమ్యగ్విచారణచే దృఢపఱచి, ఇంద్రియములను
బహిఃప్రవృత్తినుండి మఱలించి, 'నేను పండితుడను' అనెడి స్వాభిమాన
మును బూరిగ వదలినయట్టి జ్ఞానులు సర్వసమమగు బ్రహ్మతత్త్వమందు

సదా నిష్కలగిగియుండవలెను. ఆ తేతరవ సువునందు చి త్తముంచువాఁడు త త్త్వ

జుఁడు కాఁడు.

1 ప్ర. బ్రహ్మము ఋజువు (సమము) ఎట్లగును?

ఉ. బ్రహ్మము అంతటను సదేకరూపమగుటచేత ఋజువనఁబడును.

2 ప్ర. బహిర్దృష్టిగలవాఁడు ఏల తత్త్వవేత్త కానేరఁడు?

ఉ. వానికి ప్రత్యక్షత్త్వమందు దృష్టిలేదు కనుక తత్త్వవేత్త కాఁజాలఁడు. ఇందుకు - "తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే." (కేన.) "అథ యోగ్యాం దేవతాముపాస్తేనోసావనోహమస్మీతి న సజేద," (బృహ. 3-8-౧౦) అను శ్రుతి ప్రమాణము. ౭౦

అవ. ఇట్లు మహాప్రయత్నముచే లభ్యమగు జ్ఞానము వలన నేమిఫలము కలుగు ననఁగా:—

మూ అనేకజన్మాంతరసంచితైర్మగో

విముచ్యతే లజ్జాననిమిత్తపాతకైః,

ఇదం విదిత్వా పరమం హి పావనం

న లిప్యతే వ్యోమవదేవ కర్తృభిః.

౭౧

తా. పరమ పావనమగు నీ యాత్మ తత్త్వజ్ఞానము కలిగినంతట, అజ్ఞాన మూలకముగ ననేకజన్మాంతరములనుండి సంపాదింపబడిన పాపకర్మసంచి తమునుండి నరుఁడు విముక్తుఁడగును. అప్పుడు నిర్మలాకాశమునకు ధూళి యంటనియట్లు, జ్ఞానికి కర్మము లంటవు. అని సిద్ధాంతము. ౭౧

అవ. జితేంద్రియత్వాదిసుగుణగర్విష్టుఁడును, ఉత్తమా ధికారియు నగు శిష్యునకే గురువు జ్ఞానోపదేశము చేయవలె నని:—

మూ. ప్రశాంతచిత్తాయ జితేంద్రియాయ చ
 ప్రహీణదోషాయ యథోక్తకారిణే,
 గుణాన్వితాయానుగతాయ సర్వదా
 ప్రదేయమేత త్సతతం ముముక్షువే. 22

తా. శమదమాదిగుణోపేతుడగు ప్రశాంతచిత్తుడు, జితేంద్రి
 యుడు, దోషరహితుడు, విధ్యుక్తకర్తాచరణుడు, వినయ సౌశీల్యాది
 సద్గుణసంపన్నుడు, గురుశుశ్రూషాపరుడును, తీవ్రమోక్షేచ్ఛగలవాడును
 అగు శిష్యునకే గురువు తత్త్వరహస్యముల నుపదేశింపవలయును.

అవ. అట్టి సచ్చిష్యుడు తత్త్వజ్ఞానానుభవమువలన
 బొందునట్టి ఫలము:—

మూ. పరస్య దేహే న యథాత్మమానితా
 పరస్య తద్వత్పరమార్థ మీత్యు చ,
 ఇదం హి విజ్ఞానమతీవ నిర్మలం
 సంప్రాప్య ముక్తోఽథ భవేచ్ఛ సర్వతః. 23

తా. ఒకనికి మఱియొకని దేహమందు నేనను అభిమానము కలుగని
 విధమున, చిరకాలమునుండి ప్రాప్తమైయున్న దేహాభిమానపాశమునుండి
 వేదాంతవాక్యవిచారకముగ విడువబడి దేహేంద్రియాతీతమును, అతి
 నిర్మలమును నగునట్టి యీ విజ్ఞానమును బొందిన ముముక్షువు సర్వదా
 ముక్తుడై పరమానందామృతమును గ్రోలుచుండును. 23

అవ. ఉత్తమాధికారియగు శిష్యునకేకాని తదితరునకు
 గురువు తత్త్వబోధ చేయఁగూడ దని:—

మూ. న హిహ లాభోఽభ్యధికోఽస్తి కశ్చిన్
 స్వరూపలాభాత్స ఇతో హి నాన్యతః,
 న దేయమైంద్రా దపి కాజ్యతోఽధికం
 స్వరూపలాభం త్వపరిక్ష్య యత్తు తః.

౭౪

తా. స్వస్వరూపబోధకమగు ఆతజ్ఞానముకంటె నుత్తమమగున దెద్ది
 యును లేదు. ఆ యాతజ్ఞానము వేదాంతశాస్త్రముచక్క మటయొక
 శాస్త్రమువలనఁ దెలియఁబడదు. కావున ఇంద్రభోగముకంటె నత్యుక్తప్ర
 మగు నీమహావిద్యను ప్రయత్నముచేఁ బరీక్షించి, శ్రద్ధాభక్తి విశ్వాసములు
 గల ముముక్షువునకే యుపదేశింపవలెనుగాని తదన్యనకు నుపదేశింపఁ
 గూడదు.

ఇచట, విత్తాదిలాభముచేతనెనను లాభములేక విద్యామాత్రార్థియగు
 నచికేతునకు యముఁడు జ్ఞానోపదేశము జేసెననుగాధ గ్రాహ్యము. ౭౪

ఇది పార్థివప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము - సప్తదశ ప్రకరణము.

౧౭. సమ్యజ్జతి ప్రకరణము.

అవ. పరపక్షనిరాకరణము చేయుచు స్థిరపఱచిన మోక్ష సాధనమగు జ్ఞానమును స్వప్రక్రియచేసయితము ప్రకటించుటకై మఱియొక ప్రకరణము నారంభించుచున్న శ్రీశంకరాచార్యులు, జ్ఞానస్రాప్తికి దైవభక్తియు ముఖ్యసాధనమని స్ఫురింపజేయుచు, నీ ప్రకరణమందు నిరూపింపఁదగిన అర్థమును నమఃశబ్దపూర్వకముగ నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మా జ్ఞేయః పరో హ్యత్మా యస్తాదన్యన్న విద్యతే,
సర్వజ్ఞః సర్వకృష్కథస్తస్మై జ్ఞేయాత్మనే నమః. ౧

తా. తెలిసికొనఁదగినదియే ఆత్మ. ఆయాత్మ ఘటాదులవలె నింద్రియములకు గోచరముకానిది. సకలదృశ్యమునకు అతీతము. ఆత్మకంటె నన్య

మగు జ్ఞాత లేడు. సామాన్యముగను విశేషముగను నెఱుంగువాఁడును, అ
న్యతజడదుఃఖిరహితుఁడును, పరిపూర్ణుఁడును, సంసారబంధరహితుఁడును, సత్య
జ్ఞానానందస్వరూపుఁడును అగు పరమాత్మయే ఉపాధివశమున జీవాత్మ యనఁ
బడును. అట్టి నిత్యసత్యస్వరూపునకు నమస్కారము (విక్యము). ఇట 'నమః'
పదమునకు ఆభేదమని యర్థము.

అవ. దైవభక్తివలె గురుభక్తియు విద్యాప్రాప్తికి
పరమసాధనమగును. ఇందుకు - “యస్య దేవే పరాభక్తిర్వథా
దేవే తథాగురౌ, తస్యైతే కథితాహ్వాన్తః ప్రకాశంతేమహా
త్మనః”. అను (శ్వేతా. ౬. ౨౩) శ్రుతి ప్రమాణము:—

మూ. పదవాక్యప్రమాణజ్ఞైర్ద్విపభూతైః ప్రకాశితమ్,

బ్రహ్మ వేదరహస్యం యైస్తాన్నిత్యం ప్రణతో
ఽస్త్వహమ్.

తా. పదవాక్యప్రమాణములను బూర్తిగ నెఱింగి దివము వస్తువు
లను బ్రకాశింపఁజేయునట్లు. వేదరహస్యమగు పరబ్రహ్మమును బ్రకాశింపఁ
జేసి శిష్యునికిఁ గోచరింపఁజేయునట్టి సద్గురువునకు సర్వదా నమస్కరించు
చున్నాను.

అవ. గురువందన మొనరించి, యీ ప్రకరణమందుఁ
బ్రతిపాదింపఁబోవు ఉద్దేశమును బ్రత్యక్ష చేయుచున్నారు:—

మూ. యద్వాక్సూర్యాంశు సంపాతప్రణప్తద్వాంతకల్తషః,
ప్రణమ్యతాగురూవ త్యేబ్రహ్మవిద్వావినిశ్చయమ్.

తా. సూర్యకిరణములు గాఢాంధకారమును దొలగించి పదార్థమును బ్రకాశింపఁజేయువిధమున, ఏసద్గురుమూర్తియొక్క వాక్ప్రభ నాహృదయమందలి అజ్ఞానాంధకారమును దొలగించి ప్రపరమపదార్థమును బ్రకాశింపఁజేసెనో అట్టి శ్రీగురుచరణారవిందముల కభివందన మొనరించి బ్రహ్మవిద్యను నిర్ణయించు న్యాయవిశేషములను వచియించెదను. 3

అవ. బ్రహ్మవిద్యానిర్ణయమునకు ఫలమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మలాభాత్పరో నాన్యో లాభః కశ్చన విద్యతే,
యదర్థా వేదవాదాశ్చ స్తార్తాశ్చాపి తు యాః క్రియాః.

తా. శ్రుతిస్మృతులు సాక్షాత్తుగ ఏజ్ఞానమును బోధించునో, శ్రుతి స్మృతిబోధితకర్తములు చిత్తశుద్ధినిఁ గలిగించి జ్ఞానమును బుట్టించి, ఏజ్ఞానమునకుఁ బరంపరాసాధనమగుచున్నవో అట్టి ఆత్మజ్ఞానసంపాదనముకంటె నధికమగు లాభము వేఱెద్దియును లేదు. 4

అవ. లోకములో పుత్రుఁడు కలిగినపుడు, ధనము దొరకినపుడు, సురూపకళత్రము లభించినపుడును, ఆనందింపఁజేయు ధనదారపుత్రలాభములుండఁగా, ఆత్మలాభముకంటె మించిన లాభము లేదనుమాట నమ్మదగునా? అను ప్రశ్నమునకు సహేతుకమగు ప్రత్యుత్తరము:—

మూ. ఆత్మార్థోఽపి హి యోలాభఃసుఖాయేష్టో విపర్యయః,
ఆత్మలాభః పరః ప్రోక్తో నిత్యత్వాద్బ్రహ్మవేదిభిః. 5

తా. పుత్రధనదారాదిలాభము అనుకూలమగు నేని ప్రియమగునట్లు,

ఒకప్పుడు అవి ప్రతికూలమగు నేని ఆప్రియముకూడ కావచ్చును. మఱియు, పుత్రధనాదిలాభము నీకంటె నితరునకు కలిగినపుడు అందువలన నీకేమి లాభము? ఈ ధనాదిలాభము నీకున్నపుడేకదా నీకు ఆనందమును గలిగించును. ఒరులకున్నపుడు నీకు నట్టి ఆనందము కలుకదు. ఇంతయేకాక నీవు జీవించియుండఁగా ధనాదులు పోయినను, ధనాదులుండఁగా నీవు పోయినను ఆ ధనాదికమువలన నీకెట్టిలాభమును లేదుకదా. కనుక పుత్రధన కళత్ర లాభములు ప్రియములనియు, తాను (ఆత్మ) ప్రియతమమనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఆత్మ(తన)లాభముకంటె పుత్రాదిలాభమే ప్రియమగునదియని పట్టుదలగలవానినిఁ గూర్చి “ప్రియం రోతస్యితే” అని (బృహ. 3. ౪. ౮.) శ్రుతి చెప్పుచున్నది. అనఁగా, పుత్రధనాదికము ప్రియమైనను తనకంటె నన్యమగుటచే వియోగదశయందు వీడ్పించుచుగాని, ఆత్మవలె నిత్యానందము కాదని శ్రుత్యర్థము.

అవ. ఆత్మ సుఖలాభము నిత్య మెట్లనఁగా:—

మూ. స్వయం లబ్ధస్వభావత్వాల్లాభస్తస్య న చాన్యతః,
అన్యాపేక్షస్తు యో లాభః సోఽన్యదృష్టి సము
ద్భవః.

తా. ఆత్మలాభము మఱియొకదానిచుండి పుట్టునది కాదు. సాధనములవలనఁ బుట్టింపఁబడక స్వయముగ నే పుట్టునదికనుక నిది నిత్యము. పుత్రాదికమగు నితరలాభము మఱియొకదానివలనఁ బుట్టినదికనుక అనిత్యము. కాఁబట్టి నిత్యమగు ఆత్మకు అనిత్యవస్తువులతో సంయోగము వియోగమునే కలిగించును గనుక అనిత్యమగు అన్యలాభము నిత్యసుఖము నియ్యఁజాలదు.

అవ. అన్యదృష్టి యెద్ది? అన్యదృష్టివలనఁ గలిగెడి ధన పుత్రాదిహానివలనఁ గలుగు దుఃఖమెద్ది? యను ప్రశ్నల కుత్తరము:—

మూ. అన్యదృష్టిస్త్వవిద్యా స్యాత్తన్నా శో మోక్ష ఉచ్యతే,
జ్ఞానేనైవ తు సోఽపి స్యాద్విరోధిత్యాన్న కర్తవ్యం. ౨

తా. ఆత్మకంటె నన్యమగు దృష్టినిఁ గలిగించుటచే అన్యదృష్టి యనఁగా అవిద్య. దీనినుండి కలిగెడి బాహ్యమగు పుత్రాదిలాభము స్వప్న తుల్యమై మిథ్యయగుటచేతను, ఆత్మలాభమును గప్పటచేతను అది హాని కరమే యగును. ఆయవిద్యతోలఁగనిచే ఆత్మలాభము కలుగదు. అవిద్యా నాశమే మోక్షము. ఈమోక్షము కర్తవ్యముచేఁ గాక జ్ఞానమువలననే కలుగును. ఈమోక్షసుఖము నిత్యము. దీనికి మించిన సుఖములేదు.

అవ. అవిద్యకును, అవిద్యాజన్యకర్తములకును విరోధము లేనందునఁ గార్యసహితావిద్యానాశరూపమగు మోక్షము కర్తవ్యమువలన గలుగకున్నను, దీనివలన నిత్యమగు పురుషార్థము దొరకవచ్చునుగదా! జ్ఞాన మేల సంపాదించవలెను? అను శంక కుత్తరము:—

మూ. కర్త కార్యస్త్వనిత్యః స్యా దవిద్యాకామకారణః,
ప్రమాణం వేద ఏవాత్ర జ్ఞానస్యాధిగమే స్మృతః. ౩

తా. మిథ్యాజ్ఞానజన్యరాగాదిజనితకర్తసాధ్యమగు ఫలము నిత్యము కాదు. జ్ఞానసాధ్యమగు ఫలము నిత్యము. అనెడి యుత్తమజ్ఞానమును సంపాదించుటకై కర్తములవలన సంపాదించఁబడిన ధనధాన్యాదు లీలోకమున క్షయించునట్లు, పుణ్యమువలన నార్జింపఁబడు పరలోక సౌఖ్యములును

నశించుననియు, బ్రహ్మవేత్త సకలశోకవిముక్తుడై పరమపదమును బొందు ననియు బోధించెడి యీశ్రుతులు ప్రమాణము:—“తద్యథేహ కర్తృచిత్తో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచిత్తో లోకః క్షీయతే.” (ఛాందో. ౮-౧-౬) “తరతి శోకమాత్మవిత్.” (ఛాం-౭-౧౩).

ప్ర. మోక్షము జ్ఞానసాధ్యమా?

ఉ. ఇచట సాధ్యమనగా తాకికపదార్థమువలె గలిగించుటకాదు. జ్ఞానముచేత అజ్ఞానమును దొలగించుట. దీనివలన జ్ఞానము స్ఫురించుచు అని భావిము.

అన. మహీయు, వేదములు అధ్యయనవిధియే ఫలముగఁ గలవి. కాని పురుషార్థముకొఱకుఁ గావను శంక కలుగఁగా, మహాపురుషార్థమగు మోక్షమునకై వేదములన్నిటికి అత్యై క్యజ్ఞానమందే తాత్పర్యమని బోధించుచున్నాడు:—

మూ. జ్ఞానై కార్థపరత్వాత్తం వాక్యమేకం తతో విదుః,
ఏకత్వం హ్యత్త నో జ్ఞేయం వాక్యార్థప్రతిపత్తితః. ౯

తా. సకలవేదములకు అత్యైక్యజ్ఞానమందే తాత్పర్యముగనుక వేద వాక్యమే వాక్యముకాని మిగలినవి నిత్యానందపరమపురుషార్థబోధకములు కాకపోవుటచే వాక్యాభాసములని తత్త్వజ్ఞులు తలంతురు. కావున సకల వాక్యార్థములకు గురుప్రసాదమున సామరస్యముచేత జీవాత్మపరమాత్మలకు ఏక్యమే తెలియవలెను.

ప్ర. అయ్యా! వేదవాక్యములు యాగాదికర్తృములనే విశేషముగ బోధించుచున్నవి. కొన్ని వేదవాక్యములు ఉపాసనను విధించుచున్నవి.

ఇట్లుండగా, అన్ని వేదములు “తత్త్వమసి” యను వాక్యమువలె ఏకత్వము నెటుల బోధించును?

ఉ. ‘తత్త్వమసి’ యను మహావాక్యములో ‘ప్రతిబింబము మిథ్యయై బింబమే శేషించు’నను న్యాయమున జీవాత్మ బుద్ధియందు ప్రతిబింబితుఁ డగుటచేతను, బుద్ధిసహితమగు జాగ్రత్స్వప్నములందు మాత్రమే యుండుచు, బుద్ధిరహితమగు సుషుప్తియందు లేకపోవుటచే మిథ్యకాఁగా, బింబమగు పరమాత్మయే శేషించునని సాక్షాత్తు బోధింపబడుచున్నది. ‘సత్యం జ్ఞాన మనంతం’ (తైత్తి. ౨. ౧) ఈ మొదలగు వేదవాక్యములు పై మహావాక్యము నకే సహకారులు. “కుర్వన్నేవేహ కర్తాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః.” (ఈశ. ౨) అను నీ మొదలగువాక్యములు వేదవిహితములగు కర్మములఁ జేయుట చేత ఆత్మైక్యజ్ఞానసాధనమగు చిత్తశుద్ధిని సంపాదించుటచే, పరంపరాసాధనమై ఆత్మైక్యమునే బోధించుచున్నవి. “అహరహస్సంధ్యాముపాసీత” యీ మొదలగు ఉపాసనావాక్యములు శ్రద్ధతో నారాధింపబడిన దేవుఁడు సంప్రీతుడై జ్ఞానసాధనకు సంభవించు విష్ణుములను దొలఁగించి, ఆత్మైక్య జ్ఞానమునే దృఢపఱుచును. నిర్గుణోపాసన దుర్లభమగుటచే సగుణోపాసన మొదట నుపదేశింపబడెను. ఈ ఉపాసనకు ఉపాస్యదేవతాకటాక్షమున భేదజ్ఞానమును వదలి ఏక్యజ్ఞానమే సదుపాస్తన (నిరంతరనిదిధ్యాసనము)వలన సిద్ధించును. కావున, వేదవాక్యములన్నియు సాక్షాత్తుగను పరంపరగను జీవాత్మపరమాత్మలకు ఏక్యమునే బోధించుననుట నిర్వివాదము.

అన. ‘ఆత్మ,’ ‘బ్రహ్మ’ అనుపదములు ‘నారాయణ, కృష్ణ, గోవింద’ అను పదములవలె ఏకవస్తుబోధకములగు పర్యాయపదములు కావు. కావున బ్రహ్మైక్యము ఎట్లుసంభవించును? అను శంకకు సమాధానము:—

మూ. వాచ్యభేదాత్తు తద్భేదకల్యోవ్యావాచ్యోఽపితచ్చుతేః,
త్రయం త్వేత త్తతః ప్రోక్తం రూపనామ చ కర్త చ.

తా. జీవపరమాత్మలకు వాస్తవభేదము లేదు. ఉండెనేని అన్యోన్య
శ్రయమును దోషము కలుగును. ఎట్లనగా, వాచ్యములగు జీవబ్రహ్మములకు
భేదముండెనేని వాచకములగు జీవబ్రహ్మశబ్దములకు భేదము కలుగును.
అనగా నీ రెండును బర్త్యయపదములు కాకపోవును. అగ్ని పక్షి యను
రెండును బర్త్యయపదములు గనుక, అగ్ని యొకటియే. ఇట్లు జీవబ్రహ్మములు
పర్త్యయపదములు కావు. జీవబ్రహ్మములు వేరుగనేని జీవబ్రహ్మశబ్దములను
వేరుగను. ఈ భేదము వాస్తవమగుటకుఁ బ్రమాణములేదు. భేదము సప్ర
మాణము కానందున వికృతజ్ఞానము సిద్ధమని వెప్పఁగా, భేదమునకుఁ బ్రమా
ణము కలదని పూర్వపక్షీ శంకించుచున్నాము. నామము, రూపము, కర్తము
నను నీ మూఁడును ఆ యాత్మకంటె వేరుగఁగలవు కనుక వికృతము సంభ
వించదు.

౧౦

అన. ఈ పూర్వపక్షమును సిద్ధాంతి నిరాకరించు
చున్నాఁడు:—

మూ. అసదేత త్రయం యస్తా వ్యోనేన హి కల్పితమ్,
కృతో వర్ణో యథా శబ్దా చ్ఛ్రితోఽన్యత్ర
ధియా బహిః.

౧౧

తా. నామరూపకర్తములు మూఁడును నొకదానిచే నొకటి కల్పింపఁ
బడినవి కనుక నివి అసత్యేకాని సత్తు కాఁజాలవు. అన్యోన్యపేక్షగల
భేదము 'ఇది ఇట్టిది' యని నిరూపింపశక్యము కానందున అప్రమాణమగుట
చేత లోకసిద్ధమగు మిథ్యాభేదమును వైరాగ్యోత్పత్తికై శ్రుతి ఆరువదించి

నిరాకరించెను గనుక సీత్రయము అద్వైతజ్ఞానమునకు విరోధము కాదు. ఆన్యోన్య పేక్షవలన దెలియబడునది మిథ్యయే యగును. ఎట్లనగా, గ్రంథ స్థముగ వినబడిన సహస్రాక్షుఁడు, వజ్రపాణి, ఇంద్రుఁడు నను శబ్దములు చిత్తరువున వ్రాయబడి కల్పితములగుటచే మిథ్యయగునుగదా! అట్లే శబ్దము మిథ్యాభూతార్థమును బోధించును. కనుక కల్పితత్రయము మిథ్యయగుచు అసత్తుగుటచేత అద్వైతమునకు హానిలేదు.

౧౧

ఈ రెండుశ్లోకములకు నింకొక అర్థము:—

పునరుత్తములుకాని అనేకశబ్దము లుండఁగా వేదము విక్యము నెట్లు బోధించునందువా? అది నిజమేకాని యుక్తులచేతను, బ్రమాణముల చేతను అనేకత్వమునకు బాధయుండుటచేత శ్రుతికి భేదమందు తాత్పర్యము లేదని చెప్పచున్నారు:— ‘వాచ్యభేదాదితి’ వాచ్యభేదమునకుఁ బ్రమాణ ముండునేని వాచకభేదమువలన అనేకత్వము సిద్ధించును. వాచక భేదములేక వాచ్యభేదము కలుగనేరదు. మఱియు, ఆరోపిత (భ్రమప్రాప్త) వస్తువునందు శబ్దవ్యవహార ముండుటవలన శబ్దమాత్రమున అర్థతత్త్వము నిశ్చయింపఁబడదు. ఒకపురుషునకే తండ్రి, కొమరుఁడు, అల్లుఁడు, తాత, మామ యనే ఉపాధిక్రతభేదముండుటవలన అర్థమాత్రమున శబ్దముకూడ నిశ్చయింపఁబడదు. కావున అనాద్యవిద్యాకల్పితబహూపాధి భేదములతోఁ గూడిన కర్తృకారక భేదముచేత జ్ఞానాపేక్షితాంతకరణశుద్ధికై అపేక్షింపఁ బడిన కర్తృకాండము జ్ఞానమార్గమునకు పరంపరాసాధనమగును. నిరతిశయా నందమును, ఆత్యంతికదుఃఖనివృత్తియు జ్ఞానమునకు ప్రయోజనములు. కావున జ్ఞానకర్తృము లొక్కపురుషునియం దుండుటయందు విరోధము లేదు. ఈ దృశ్యప్రపంచము నామము, రూపము, కర్తృము నని మూఁడువిధ ములుగ భాగింపఁబడెను. “త్రయం వా ఇదం నామరూపం కర్తృ,” (బృహ. 3-2-౧) అని బ్రహ్మణము. శబ్దములన్నియు వాఙ్మాత్రములు, రూపము

లన్నియు చక్షుర్మాత్రములు, కర్తములన్నియు శరీరమాత్రములు అని విశేష ప్రవిలాపమువలన నా సామాన్యతయముచు జెప్పి, ఆత్రయము సన్మాత్రము, సదాత్మ, ఏకము నని జగత్తునకంతకు సర్వాత్మత్వము యవసంహించుటవలన తత్త్వభేదము లేదని భావము. ౧౧

అన. శబ్దమువలన మిథ్యార్థకల్పనమును జూపి, మిథ్యార్థమువలన శబ్దకల్పనమును ఉదాహరించుచున్నాడు:—

మూ. దృష్టం చాపి యథా రూపం బుద్ధేః శబ్దాయ కల్పితే, ఏవ మేత జ్జగత్సర్వం భ్రాంతిబుద్ధివికల్పితమ్. ౧౨

తా. గోడపై జూడఁబడిన దేవతాస్వరూపమువలె అసంస్కారము వలన బుద్ధియందుండి దేవతాస్వరూపమును మిశ్రమే యగుటచే జగత్తంతయు భ్రాంతిచేతనే కల్పితమగును. ౧౨

అన. జగత్తు మిథ్యయని తెలియుటవలన నేమిఫల మనఁగా:—

మూ. అసదేత తతో యుక్తం సచ్చిన్మాత్రం న కల్పితమ్, వేదశ్చాపి స ఏవాద్యో వేద్యం చాన్యత్తు కల్పితమ్.

తా. సర్వజగత్తును దేనియందు గల్పింపఁబడినదో ఆట్టి చిద్వస్తువు సత్తుగ యున్నందున ఆధిష్ఠానము శూన్యమనరాదు. కల్పితము కానందున ఆ చిద్వస్తువు లేనిదియనుగాదు. కల్పితమగు జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తికంటె పూర్వమునందుండి నాశమునకును సాక్షిగనున్న ఆ చిద్వస్తువు కాలత్రయ మందును అబాధ్యమే యున్నందున నిత్యమని తాత్పర్యము. ఆత్మతత్త్వ ప్రతిపత్తికే గారణములగు శ్రుతులు గురువులును గల్పితములు కానంత

మాత్రమున సచ్చిదాత్మయఃఁ గల్పితము కాకపోవునా? యను శంకకు సమాధానము. 'వేదశ్చాపీతి' జడమునకు వస్తుప్రకాశనశక్తి లేనందున స్వయంప్రకాశము పూర్వసిద్ధమగుటచే అకల్పితమగు ఆత్మయే మాయావశమున వేదన (జ్ఞాన)కారణమగు శ్రుతిరూపముగను గురురూపముగను బరిణమించును. దీపమునకుండిన అర్థప్రకాశనశక్తి అగ్నిదేకాని వేఱుకాదు. వేద్యమును స్వయంప్రకాశమునగు తత్త్వము ఆ యాత్మయే. అన్యమగు విశేషములు కల్పితములు. ఆత్మ సకలవిశేషములందును అనుగతమై, కల్పిత సకలవస్త్వధిష్ఠానమై, సకలవస్తునిషేధావధియై ఏకమై యుండును. ౧౩

అవ. ఆ యాత్మ ఆద్యము వేద్యము నెట్లుగునను శంకకు స్వప్నదృష్టాంతముచే విశదపర్చుచున్నారు:—

మూ. యేన వేత్తి సవేదః స్యాత్స్వప్నే సర్వం తుమాయయా,
యేన పశ్యతి తచ్చక్షుః శృణోతి శ్రోత్రముచ్యతే. ౧౪

తా. స్వప్నములో విషయములను దెలియునది తెలివియే. ఆ తెలివియే వేదమని చెప్పబడును. ప్రత్యక్షానుమానాదిప్రమాణములచేఁ దెలియఁబడనిది వేదముచేఁ దెలియఁబడుటనలన నిది వేదమనఁబడును. విద్ధాతువునకు జ్ఞానమని యర్థము. 'విదంత్యనేనేతివేదః' అని వ్యుత్పత్తి. "ప్రత్యక్షేణానుమానేన యస్తాపాయో న బుద్ధ్యతే, ఏనం విందంతి వేదేన తస్మాద్వేదస్య వేదతా." అను వచన మిటఁ బ్రమాణము. ఆ విషయములు మాయాకల్పితములు. స్వప్నమందు ఆదిత్యాదితేజస్సు లేవియును లేవు. ఆత్మ స్వయం జ్యోతిస్సుని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. స్వప్నమందు బాహ్యములగు విషయములు లేనందున మనోమాత్ర కల్పితమగు నదియెల్లను మాయకమే యగును. ఇందుకు- 'న తత్ర రథా (బృహ. ౬-౩-౯)' యను శ్రుతియుం బ్రమాణము. ఆత్మ తనచేఁ జూడఁబడుచు మాయాకృతములగు ఉపాధులయం దుండెడి

సదాత్మచేతనే వేద్యమగును. ఆ వస్తునిష్ఠమగు చైతన్యముచేత వేదనారూపుఁ
డగును. ఈ రెండును మాయకములే. స్వప్నమందు నేత్రాద్రింద్రియములు
వ్యాపారరహితములగుటవలన ఆత్మ దేనిచే రూపమును గ్రహించునో అదియే
నేత్రము. దేనిచే శబ్దమును గ్రహించునో అదియే శ్రవణము. రూపాకార
సంస్కారముగల మనస్సే నేత్రమనియు, శ్రోత్రమనియు స్వప్నమందు
వ్యవహరింపబడును. ౧౪

మూ. యేన స్వప్నగతో వక్త్రీ సా వాగ్మూఢాం తథైవ చ,
రసనస్పృశ్యనే చైవ మనశ్చాన్యత్తథేన్ద్రియమ్. ౧౫

తా. స్వప్నావస్థయందు పరీకెడి వాక్కు, ఆఘ్రాణించెడి వాసిక,
రుచిచూచెడి జీహ్వా, స్పృశించెడి త్వగింద్రియము, గ్రహించెడి పాణి మొద
లగు నింద్రియములన్నియు మనస్సే. దానికంటె వితరేంద్రియము లేవ్వియును
స్వప్నమందు వ్యాపారమును లేయక విరమించియుండును. ఆ మనస్సు
చైతన్యమాత్రమే. ౧౫

అవ. ఒక్కటియగు చైతన్యము తెలియఁదగిన విషయ
ముగను, తెలియఁదగు నింద్రియములుగను భేదించునా?
యనుశంకకు సమాధానము:—

మూ. కల్పోపాధిభిరేవైత ద్భిన్నం జ్ఞాన మనేకథా,
అధిభేదాద్యథా భేదో మణేరేకస్య జాయతే. ౧౬

తా. నీలపీతాదివస్తుసాన్నిధ్యమువలన నలుపు, పచ్చన మొదలగు
రంగులు గలదిగ స్ఫురించు స్ఫటికమువలె కల్పములగు ఉపాధిసంఘసంబం
ధమువలన చైతన్యము అనేకముగ ప్రకాశించును. ౧౬

అవ. భేదరహితమగు జ్ఞానమునకు స్వప్నమందువలెనే జాగ్రదవస్థయందును గల్పితోపాధిభేదవలననే అనేకత్వమును అశేషవ్యవహారాస్పదత్వమును ఉపపన్నమగునని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. జాగ్రతశ్చ యథా భేదో జ్ఞానస్యాస్య వికల్పితః,
బుద్ధిస్థం వ్యాకరోత్యర్థం భ్రాంత్యా తృప్తోద్భవక్రియః.

తా. చిద్రూపాత్మకు జాగ్రదవస్థయందు వికల్పము లేట్లనఁగా, ఆత్మ ప్రథమమున అజ్ఞానావృతుడై బుద్ధినిఁ గల్పించి బుద్ధ్యావరణతోఁగూడి తాదాత్మ్యమువలన గలిగిన భ్రాంతివలన బుద్ధియందుండెడి అర్థజాతమును స్వాత్మగతమగునట్లు తలఁచి వ్యవహరించును. ఆత్మ అవిద్యవలన సంప్రాప్తమగు అంతఃకరణపరిణామావస్థను భాసింపఁజేయుచు, ఆ అంతఃకరణమునకుఁ దాను సాక్షియైనను తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన అనేకరూపప్రపంచమును దనయందుఁ గల్పించుకొని వ్యవహరించును.

౧౭

అవ. స్వప్నదృష్టాంతసిద్ధమగు అర్థము ననువదించుచు దృష్టి ద్వారాంతికమును ముగింపుచున్నారు:—

మూ. స్వప్నే తద్వత్ప్రబోధే యో బహిశ్చాంతస్తథైవ చ,
ఆలేఖ్యాధ్యయనేయద్వత్తదన్యోన్యధియోద్భవమ్. ౧౮

తా. స్వప్నవ్యవహారమందు బాహ్యభ్యంతరభావము మనసుచే కల్పింపఁబడునట్లే జాగ్రదవస్థయందును మనస్సుచేతనే కల్పింపఁబడును. బాహ్యభ్యంతరవ్యవహారము కల్పితమనువిషయమున స్వప్నదృష్టాంతమేకాక వేటొక దృష్టాంతమును జూపుచున్నారు:—అక్షరములయొక్క బాహ్యకారమును జూచి సంస్కారరూపముగ బుద్ధియందుఁ జదువఁబడును. ఆ బుద్ధిసంస్కార

వశమున తిరిగి వ్రాయఁబడును. ఇట్లు వరస్పరసాపేక్షగల లేఖనాభ్యయ నములు వాస్తవములు కానట్లు బాహ్యార్థముల ననుసరించి ఆభ్యంతరమున సంస్కారరూపముగఁ గలుగుచు ఆభ్యంతరసంస్కారవశమున బాహ్యమున భాసించెడి వ్యవహారమంతయుఁ గల్పితమగుటచే మిశ్రమేకాని వాస్తవము కాదు. కల్పితమంతయు మిశ్రమే యని లోకవిదితము. ౧౮

అవ. బుద్ధినిష్ఠమగు ఆర్థమును వివరింపుచు ౧౭-వ శ్లోకములోని “తత్త్వోద్భవక్రియః” అను మాటను వివరింపు చున్నారు:—

మూ. యదాఽయం కల్పయేద్భేదం తత్కామః సన్యథాక్రతుః,
యత్కామస్తత్క్రతుర్భూత్వాకృతం యత్తత్క్రతుర్భవ్యతే.

తా. ఆత్మ ప్రాంతిసంస్కారవశమున బుద్ధ్యావరణమునఁజేరి అవిద్యా కృతభేదమును గల్పించినపుడు, ఆభ్యాసవశమునఁ గల్పింపఁబడిన విషయము నభిలషించి దానినే నిరంతరము ధ్యానించుచుండును. (ఇచట ‘క్రతు’ శబ్ద మునకు ‘నేను దీనిని సాధింతును’ అనెడి మనోనిశ్చయము ఆర్థము. యజ్ఞము కాదు) తిరిగి ఆ సంస్కారసహాయమున భేదమును గల్పించి, సంకల్ప పూర్వకముగ కర్తములను జేయుచు, వాని ఫలముల ననుభవించుచుండును. ఇట్లు సంకల్పమువలనఁ గర్తము, కర్తమువలన సంకల్పము నని ఆన్యోన్యాయ పేక్షతోఁ గల్పితమగు సంసారచక్రము ననుభవించుచుండును. ఇందుకు—
“అభోభిల్వాహుః కామమయ ఏకాయంపురుష ఇతి స యథా కామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి తత్కర్తృకురుతే యత్కర్తృకురుతే తదభిసంపద్యతే” (బృహ ౬-౪-౧) అను శ్రుతిప్రమాణము.

అవ. చెప్పఁబడిన ‘వృత్త్యం మిథ్యా’యనుటకు యుక్తిచే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అవిద్యాప్రభవం సర్వమసత్తస్మాదిదం జగత్,
తద్వతా దృశ్యతే యస్తాత్సుఖమై నచ గృహ్యతే. ౨౦

తా. చరాచరమగు నీ బాహ్యభ్యంతరజగత్తు సుఖ పియందు గోచరింపక జాగ్రత్స్వప్నములందు మాత్రమే అవిద్యాప్రభావమువలన కనుపించుచుండుటచే, స్వప్నమందుఁ దోచు పదార్థమువలె జగత్తును మిథ్యయని భావము. ౨౦

అవ. అట్లేని, జగత్కారణమగు అవిద్య యెట్టిది? దానిని నివర్తింపఁ జేయఁగల విద్య యెటువంటిది? ఈ రెండింటినిఁ దెలియు వారెవరు? అను ప్రశ్నముల కుత్తరము:—

మూ. విద్యావిద్యే శ్రుతిప్రాక్తే ఏకత్వాన్యధికా హి నః,
తస్మాత్సర్వప్రయత్నే న శాస్త్రే విద్యా విధీయతే. ౨౧

తా. సకలరూపములు నేత్రగ్రాహ్యములు. సకలశబ్దములు వాగ్వాచ్యకములు. సకలకర్తృములు దేహకార్యములు. ఈమాండును జీవేశ్వరులచేఁ గల్పితములు. అనఁగా ఈశ్వరసృష్టిలో నొకనినే కొడుకు, అల్లుడు, భర్త, తండ్రి, మామ, తాత, బావ యని ప్రతియోగి బుద్ధిభేదమువలన జీవుడు మార్చుచుండును. ఇట్టి భేదబుద్ధియంతయు అసత్యము, అవిద్య యనఁబడును. ఈ జగత్తు ఏ బ్రహ్మమందుఁ గల్పితమై, ఏ బ్రహ్మమందు నిలిచి, ఏ బ్రహ్మమందే తిరిగి లయించునో ఆ బ్రహ్మ మొకటియే సత్యము నిత్యము నని తెలియుట 'విద్య' యనఁబడును. ఈ భేదబుద్ధి అధ్యారోపమనియు, వికృతబుద్ధి అపవాదమనియు శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఒక బంగారపు కడ్డిని పలువిధములగు వస్తువులుగాఁ జేయుదురు. ఈ యన్ని వస్తువులకును గారణమొక బంగారు కడ్డియేకద. ఇట్లు ఒక బంగారమును పలువిధములుగా జేయుట 'అధ్యారోప'

మనఃబడును. ఈవస్తువు లన్నిటినిఁ గరఁగఁగా బంగారము మాత్ర మే మిగిలి కర్పితభూషణములు నామరూపరహితములగును. ఇది 'అపవాద' మనః బడును. కరఁగకముందును, కరఁగి వస్తువులుగా మాఱిన పిమ్మటనుగూడ బంగారము ఒకటియే. ఇట్లు స్వరూపభేదమును బొందిన వస్తువులు కాల త్రయమందును స్వర్ణమే యైనట్లు సకలప్రపంచమును బ్రహ్మాత్రమే యని తెలియుటయే 'విద్య' ఆద్యంశములయందు లేనివై మధ్యకాల మందు (వస్తురూపముగ చున్నపుడు) మాత్రము కనుబడు ఆభరణముల యొక్క నామరూపముల చుపేక్షింపఁగా స్వర్ణముమాత్ర మే మిగిలియు న్నట్లు సృష్టికాలమందుఁ గర్పితములగు నామరూపములు స్వర్ణము వలెను, ఇంద్రజాలమువలెను మిగిలె యని యుపేక్షింపఁగా, సకల ప్రపంచ కల్పనాధిష్ఠానముగ ఏకమై తేజించు బ్రహ్మముమాత్రమే నిత్యము, సత్యము నని శ్రుతిప్రాక్తార్థమును గురుకటాక్షమునఁ దెలియనగును. ఇట్లు "అదావంతేచ యన్నాస్తి మధ్యే తత్స్వప్నవన్నహి, మధ్యేఽపి చ తదే వాస్తిభూషణభావే సువర్ణవత్." శ్రీశంకరాచార్యవచనము:—ఇది విద్య విద్యల స్వరూపము. లోకదృష్టితో నేసిదేవత చుపాసించుచున్నాను అనెడి భేదబుద్ధిగలవాఁడు పశుప్రాయుఁడు, ప్రాజ్ఞుఁడు కాఁడని "అహ యోఽన్యాయం దేవతాముపాస్తే న సజానాతి యథా పశుః"(బృహ. ౩-౪-౧౦) అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది కనుక భేదబుద్ధి అవిద్య. అభేదజ్ఞానము విద్య. అవిద్య అనుభవసిద్ధమైనట్లు విద్య అనుభవగోచరము కాదు. కనుక అధిక ప్రయత్నముచేత ఆధ్యారోపాపవాదన్యాయమున, శాస్త్రమందుఁ బ్రతి పాదింపఁబడిన విద్యావిచారమును నిరంతరమును జేయుచు ముముక్షువు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు కావలెను.

అవ. సర్వప్రయత్నముచే విద్య నెఱుంగవలెనని శాస్త్ర

ము చెప్పుచుండ నెల్లరును విద్యాప్రాప్తి కేలయత్నింపరు? అను శంక కు త్తరము:—

మూ. చిత్తే హ్యదర్శవద్యస్తాచ్ఛుద్ధే విద్యా ప్రకాశతే,
|| యమైర్నిత్యైశ్చ*నియమైస్తపోభిస్తస్య శోధనమ్. ౨౨

తా. స్వచ్ఛమైన అద్దమందు ముఖప్రతిబింబము స్పష్టముగఁదోచు నటుల, చిత్త శుద్ధి కలిగెనేని విద్యయుఁ బ్రకాశించును. అహింస బ్రహ్మచర్యము మున్నగు యమముచేతను, బాహ్యభ్యంతరశౌచము మొదలగు నియమముచేతను, తపస్సు చేతను చిత్తశోధన చేయునెడల చిత్తము పరి శుద్ధమగును. ౨౨

అవ. తపశ్శబ్దార్థమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. శారీరాది తపః కుర్యాత్తద్విశుద్ధ్యర్థము త్తమమ్,
మనఆదిసమాధానం తత్తద్దేహవిశోషణమ్. ౨౩

తా. శ్రీకృష్ణభగవానునిచే గీత, ఆ-౧౭, శ్లో-౧౪-౧౭ లలోఁ జెప్పఁ బడినయట్లు, దేవతలను ద్విజులను గురువులను ప్రాజ్ఞులను భక్తి విశ్వాసము లతోఁ బూజించుట, బాహ్యభ్యంతరశౌచము, ఋజువర్తనము, బ్రహ్మచర్యము, అహింసయు నను సుగుణములుగలిగిన బాహ్యతపస్సును; పరుషవాక్యము లేకుండ సత్యవాక్కు, శ్రవణానందకరమగు ప్రియభాషణము, వేదాధ్యయనము నను 'వాచిక'తపస్సును; విషయములందు వికారము జేందని మనః ప్రసాదమును, పక్షపాతరహితమగు సౌమ్యత్వమును, ఈశ్వరభ్యానపరత్వము

* 'యజ్ఞైశ్చ తపోభిః' = స్వాశ్రమవిహితధర్మముల నెరవేర్చుచు పరమేశ్వరసాక్షాత్కారమును బొందుటవలన.

గల మానమును, విషయప్రవృత్తిలేని మనోనిగ్రహమును, రాగద్వేషాదులు లేని భావసంశుద్ధియును గలిగిన 'మానసిక' తపస్సుననెడి త్రివిధతపస్సులను ఆచరించినయెడల చిత్తశుద్ధి కలుగును. అట్టి తపస్సుతో బాహ్యేంద్రియాంతరింద్రియనిగ్రహము గలిగి శీతోష్ణాదిసహిష్ణుత్వమువలన శరీరశోషణమునకు పీర్చుటయే తపస్సునంబడును. ౨౩

అవ. ఇట్లు పరోక్షముగనుపకరించు తపస్సాధ్యమార్గమును జెప్పి యీతను శ్రవణమచనాదికపరసాధనమును వివరించుచున్నాడు:—

మూ. మనసశ్చేంద్రియాణాంచ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః, తజ్జ్ఞాయః సర్వభద్రైభ్యః స భర్తా పర ఉచ్యతే ౨౪

తా. గురువుచే బోధింపబడిన శుశ్రూషకారమందు మననముచే గలుగు చిత్తస్థైర్యము ఏ కాగ్ర్యమనబడును. మననమచనగా వినినయర్థమును యుతులచే సర్వమని స్థిరపడుచుకొనుట. ౨౪

అవ. ఈ చెప్పిన సాధనములచే చిత్తసంశుద్ధిగల పురుషుడు శ్రవణమచనాదిధ్యాసనముల సభ్యుడైయున్నాడు, అనన్తాత్రయసాక్షియై నిత్యుడైన ఆత్మను మహావాక్యములవలన విమర్శించి, తాను బ్రహ్మమే యని తెలియపలెనని చెప్పుచున్నాడు:—

మూ. దృష్టం జాగరితం విద్యాత్స్మృతం స్వప్నం తదేవ తు, సుషుప్తం తదభావం చ స్వమాత్మానం పరం పదమ్. ౨౫

తా. బాహ్యేంద్రియములచే శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల నెఱుగుట జాగ్రదవస్థ. సంస్కారవశమున నిద్రలోభాసించు దృష్టవస్తువులే

స్వప్నము. ఆ చూచినది తలచినది లేని అవస్థ సుషుప్తి యనఁబడును. ఈ అవస్థాత్రయమును వేఱువర్చి దృశ్యములగు నానికంటె వేఱుగనుండి వాని యొక్క స్థితిగతుల నెఱింగెడి ఆత్మను సత్యజ్ఞానాదిలక్షణములుగల బ్రహ్మ ముగను, ఆ బ్రహ్మమే తానుగను దెలియవలెను. ౨౧

అవ. అవస్థాత్రయకారణమగు అజ్ఞానము భాసించుచుండఁగా, ఆయవస్థాత్రయముకంటె వేఱుగనుండు ప్రత్యేగాత్మ బ్రహ్మమే యని తెలియుట యెట్లు? అనుప్రశ్నకు ఉత్తరము:—

మూ. సుషుప్త్యాఖ్యం తమోఽజ్ఞానంబీజంస్వప్నప్రబోధయోః, స్వాత్మబోధప్రదగ్ధం స్యాద్బీజం దగ్ధం యథాఽభవమ్.

తా. సుషుప్తియను తమస్సు స్వప్నజాగ్రదవస్థలకుఁ గారణమగును. దీనినే అజ్ఞానమందురు. స్వప్నమును అంకురమునకును, జాగ్రదవస్థయను వృక్షమునకును ఈ సుషుప్త్యవస్థ బీజమగును. ఈబీజము తత్త్వజ్ఞానమనెడి అగ్నిచే దగ్ధము కాఁబడి, దగ్ధబీజము మొలువనియట్లే, సంసార వృక్షమును బుట్టింపఁ జాలదు. ఇట్టి బోధవలన ప్రత్యేగాత్మ పరమాత్మయే యగును. ౨౨

అవ. అవస్థాత్రయమునకును అజ్ఞానమే బీజమని చెప్పిన విషయమును ధ్రువపర్చుచు, అజ్ఞాననివృత్తివలననే సంసారము తొలఁగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తదేవైకం త్రిధాజ్ఞేయం మాయాబీజం పునఃక్రమాత్, మాయావ్యాత్తాఽవికారోఽపి బహుధైకో జలార్కవత్.

తా. ఒక్కటియగు ఆ మాయాబీజమే సుషుప్తి. సుషుప్తినుండి జాగ్రదవస్థవఱకు, జాగ్రదవస్థనుండి సుషుప్తివఱకు ప్రతిదినము మాటు చుండును. సమష్టివృష్టి భేదములచే ఈ క్షయమును ప్రాజ్ఞుడు నను ఉపాధులతోఁ గూడిన లయావస్థను, హిరణ్యగర్భుడు తైజసుడు నను ఉపాధులతోఁ గూడిన స్వప్నావస్థను. వైశ్వానరుడు విశ్వుడు నను ఉపాధులతోఁగూడిన జాగ్రదవస్థను పొందుచుండును. ఆ చైతన్యబీజమే దేవతీర్య జ్ఞుష్యస్థావరాది భేదమును పొంది కార్యావస్థయందు ఆనేకమగుచుండును. ఒక మర్రిగింజ మట్టిలోనుండి మొక్క, చెట్టు, కొమ్మ, చిగురు, ఆకు మొదలగు ననేక భేదములను బొంది తిరిగి బీజమగునట్లు కార్యావస్థయందు ఆనేకముగఁ బరిణమించు సమామాబీజము కారణావస్థయందు నొక అజ్ఞాన బీజమాత్రమే యగును. వేచుచుండిన బీజము తిరిగి మొలకెత్తనియట్లు, జ్ఞానాన్ని చే దగ్ధమైన యా అజ్ఞానబీజము తిరిగి సంసారాకారముగఁ బరిణమింపదు. అట్టి అజ్ఞానచాశమునకై కర్మజ్ఞానమును కూర్చి యశ్చింపవలయును. అజ్ఞానబీజమొకటియే మూడుగమాటుననిన కమోబీజమునకు స్వతంత్ర ప్రకృతి కలదా యను శంకకలుగును. అట్లు స్వాతంత్ర్యము ప్రకృతికి సిద్ధించినేని సాంఖ్యసిద్ధాంత ప్రసంగము కలుగునని తమస్సున కపేక్షితమగు ఆశ్రయమును వివరించుచున్నారు:—

మాయాబీ=మాయకు ఆధారమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, అవికారీ=వికార రహితుఁడు. జలమందుఁ బ్రతిఫలించిన సూర్యుఁడొకండే యగుచు వివిధ జలోపాధులందు ననేకముగఁ దోచుచున్నను, అనేకముగాక జలోపాధి వికారములను జేందకయే యుండును. ఇట్లు మాయావి స్వమాయాకల్పి తోపాధులందు అనేకముగఁ దోచినను మాయావికారముల నంటక నొక్కండే యగును.

౨౭

అన. ఈయర్థమునే సదృష్టాంతముగ వివరించుచున్నారు:—

మూ. బీజం చైకం యథా భిన్నం ప్రాణస్వప్నాదిభిస్తథా,
స్వప్నజాగ్రచ్ఛరీరేషు తద్వచ్చాత్తా జలేందువత్. ౨౮

తా. అవిద్యయనెడి కారణ మొకటియేయైనను స్వప్నజాగ్రదాది భేదములచే సమష్టివ్యష్టిశరీరములతో జలబింబితచంద్రునివలె ననేకమై, ఆయా ఉపాధులచే సమష్టియందు హిరణ్యగర్భుడు, వైశ్వానరుడు నను పేర్లతోను బ్రకాశించుచుండును. ౨౮

అవ. మాయాకల్పితదేహములచే ఆత్మకు అనేకత్వ ముండెనేని వ్యాపారవత్త్వముకూడ కలుగునుగదా! అట్లేని కూటస్థత్వమునకు హాని కలుగును. (కూటస్థత్వమనఁగ వ్యాపారవికారములు లేకయుండుట) అను శంకను దృష్టాంత పూర్వకముగ నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. మాయాహస్తిసమూరుహ్య మాయావ్యేకో యథా
వ్రజేత్, ఆగచ్ఛంస్తవ్వదేహత్తా ప్రాణస్వప్నాదిగో
చరః. ౨౯

తా. మాయావీచికక=ఇంద్రజాలికుఁ డొకండయ్యును తనమాయచే రచింపఁబడిన వినుఁగునెక్కి రాకపోకలు చేయుచున్నట్లు తోచినను తాను అచలుఁడే యగునట్లు, ఉపాధిరహితుఁడగు ఆత్మ సుషుప్త్యాద్యవస్థలను బొందినట్లు భాసించుచున్నను చలనరహితుఁడగు కూటస్థుఁడే యగును. ౨౯

అవ. ఆత్మకు సుషుప్త్యాద్యవస్థాసంబంధము నంగీకరించి యిదివఱకుఁ జెప్పఁబడెను. ఇపుడాసంబంధము మాయాకల్పితమే కాని వాస్తవము కాదని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. న హస్తీ న తదారూఢో మాయావ్యనో యథాస్థితః,
న ప్రాణాది న తద్విష్టా తథా జ్ఞోఽన్యః సదాదృశిః.

తా. వినుఁగు, వినుఁగునెక్కుట యచనవి శంకును మాయికములై,
ఐంద్రజాలికుఁడు వీని నంటకయే వీనికి సాక్షిగనుండునట్లు సుషుప్త్యాద్యవస్థలు
తత్సాక్షీత్వమును మాయికములై చిద్రూపాత్మ వేఱుగనుండును. (దీనినే
'గజో మిథ్యా పలాయనం మిథ్యా' యని చెప్పెదరు). 30

అవ. సుషుప్త్యాదీసంబంధము ఆత్మకు వాస్తవము కాక
పోవచ్చును. కాని యీ మాయాసంబంధము ఎట్లు నివారిం
పఁదగును అను శంక కు త్తరము:—

మూ. అబద్ధచక్షుషో నాస్తి మాయా మాయావినోఽపివా,
బద్ధాక్షస్త్వైవ సా మాయా మాయావ్యేవ తతో
భవేత్. 31

తా. మాయావికి(ఐంద్రజాలికునకు)మాయాభ్రాంతిలేనట్లు, ¹కనుకట్లు
లేనివానికిని (ఐంద్రజాల) మాయాభ్రాంతిలేను. కనుకట్లుగలవానినే
మాయ గజాదిరూపమిథ్యాప్రదర్శనమువలన భ్రమపెట్టును. కనుక మాయకు
మాయావితనంతట తాను ఆధారమైయుండవలెను. ఇట్లే చిత్స్వభావమునకు
మాయావరణము లేనపుడు, మాయావికి మాయాకార్యమువలన హానిలేనట్లు,
మోహమునకుఁ గారణమగు మాయతొలంగఁగా, ప్రతిబంధరహితమగు జ్ఞాన
చక్షుస్సువువలన 'చిద్రూపుఁడనగు నేను బ్రహ్మమునే' యని దృఢనిశ్చయము
గల యోగిని మాయమోహపెట్టఁజాలదు. అట్టి యోగి ప్రాపంచికవ్యవహారము

1 ఐంద్రజాలికుఁడు నేయు గారడిచూచుచు వారికి నిజముగఁదోచు
మంత్రప్రభావము 'కనుకట్లు' అనఁబడును.

చూచుచున్న సుషుప్తునివలె నిర్వికారుడై యుండును. (మూలములోని 'వా' శబ్దమునకు 'ఇవ' (వలె) యని యర్థము). 30

అవ. కాబట్టి సాక్షాద్బ్రహ్మత్వజ్ఞానమువలన తాను ఆ మాయావియై మాయా తత్కార్యసంబంధరహితుఁ డగును అనెడి శ్రుత్యర్థమును ముముక్షువు శ్రద్ధతో నాచరింపవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. 1 సాక్షాద్దేవ స్సవిజ్ఞేయః సాక్షాదాత్మేతి చ శ్రుతేః,
భిద్యతే హృదయగ్రంథి ర్నచేదిత్యాదితః శ్రుతేః. 31

తా. సకలవికారములయొక్క ఉత్పత్తినాశములను గనిపెట్టెడికూట స్థాత్మను సాక్షాద్దేవముగఁ దెలియవలెను. అని 'విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ' అను (బృహ. ౫-౯-౨౮) శ్రుతి బోధించుచున్నది. మఱియు నిట 'యత్సాక్షాద పరోక్షాద్బ్రహ్మ, యతత్తా సర్వాంతరః' (బృహ. ౫-౪-౧.) అను శ్రుతియు బ్రహ్మత్వైకత్వమునే బోధించుచున్నది. ఇట్లు తెలియుటవలన లాభము, తెలియకపోవుటచే నష్టము అని శ్రుతులు ఘోషించుచున్నవి. ఎట్లనఁగా, ఆత్మకు దుష్టమగు అహంకారముతోఁగల సంబంధము సకలదుఃఖమయమగు సంసార కారణమగుటచే 'హృదయగ్రంథి' యనఁబడును. ఈగ్రంథి ఆత్మజ్ఞానముచే వీడునని 'భిద్యతే హృదయగ్రంథి' యను శ్రుతి బోధించుచున్నది. సమర్థమగు బుద్ధింద్రియాదిసాధనసంపత్తి గలిగినదగుటచే అత్యుత్తమమగు నీ నరజన్మ మందే 'బ్రహ్మహమస్మి' యని తనను దాఁ దెలియనియెడల గొప్పహాని కలుగును. అనఁగా నీనరజన్మమునుండి నిట్టి బుద్ధ్యాదిసాధనములులేని పశ్వాదిజన్మము తెల్లినచోఁ గలిగెడి హాని యెంతేనికలదున అవి'న చేదిహావేదీన్తహతీవినష్టిః' (కేన. ౧3) అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. మఱియు, "మహతా పుణ్య

అవ. గురువు అటువంటి శిష్యుని సంసారసాగరము నుండినాటించు ఉపాయముగ మొదటి 'తత్త్వమసి' మహావాక్య మందలి పదార్థవివేకమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ వృష్టిః స్పృష్టిః శ్రుతిహృతిర్మతిచ్ఛ్వాతిరేవ చ,
శక్తయోఽన్యాశ్చభేద్యతే చిద్రూపత్వేఽప్యపాధిభిః.

తా. ఏకమును త్వం పదార్థమునగు చైతన్యమునే తత్త్వక్ శ్రవణాది జ్ఞానేంద్రియములు, వాక్పాణిపాదాదికర్తేంద్రియములు మున్నగు ఉపాధులనుండి చూచుచున్నాను, తాకుచున్నాను, విచుచున్నాను, చెప్పుచున్నాను, తీసికొనుచున్నాను, నడుచుచున్నాను మొదలగు నింద్రియవృత్తి భేదముచేత వేరువేరుగఁ దోచినను, ఆవృత్తులను కడకుఁ ద్రోచి చైతన్య మాత్రముగ భాగత్యాగలక్షణచే గ్రహించుట "త్వంపదలక్ష్యార్థ" మనఁ బడును.

౫౪

అవ. అనుభవమునుబట్టి చైతన్యభేదముండఁగా ఉపాధిభేదము వలననే భేదమని యేల చెప్పవలెనను శంక రాఁగా, చైతన్యమాత్రమునకే భేదమనినయెడల ఆత్మకు వికారములు కలుగవలసివచ్చును. కనుక ఉపాధిసంబంధమువలననే భేదము కాని ఆత్మకు సహజముగ భేదము లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అపాయోద్భూతీహీనాభిర్నిత్యం దీప్యకారవిర్యభా,
సర్వదృక్స్వర్గః శుద్ధః సర్వం జానాతే సర్వదా. ౫౫

తా. సూర్యుడొకండయ్యును ఉత్పత్తినాశములులేని తన కిరణ ప్రసారముచే బ్రహ్మాండమంతయుఁ బ్రకాశింపఁజేయుచు వికారరహితుడై యున్నట్లు, ఉత్పత్తినాశములులేక ఉపాధిభేదమాత్రమున భిన్నములగు

సర్వభూతాంతరచిచ్ఛక్తులచేత సకలవిషయములను వేట్వేట గ్రహించు ఆత్మ సర్వమును సాక్షిగఁ జూచుచుండును. అనఁగా, తనయందు ఆరోపింపఁ బడిన సకలమునకు అధిష్ఠానమగుటచేత సర్వసంబంధము గలిగి సర్వమును భాసింపఁజేయుచు, ఆ జడవస్తువులయొక్క అగమాపాయములకును, తద్వికారములకును తాను సాక్షియై నిర్వికారుఁడగు ఆత్మ సర్వదా శుద్ధుఁడని భావము. గీగీ

అవ. ఆత్మ యిట్లు వికారరహితుఁడే యైనయెడల సంసారసుఖదుఃఖముల నెటులనుభవించును? పరిమితమగు బుద్ధియందు ఎట్లుభాసించును? అను శంకకు సమాధానము:—

మూ. అన్యదృష్టిః శరీరస్థ స్తానంత్రో హ్యవిద్యయా,
జలేంద్వాద్యుపమాభిస్తు తద్ధర్మా చ విభావ్యతే. గీఁ

తా. అవిద్యచేత దేహమందుండుటవలన దేహమంతప్రమాణము గలవాఁడనని యెంచు జీవుఁడు తాను దేహదులకంటె భిన్నుఁడైనను, జలమందు ప్రతిఫలించు చంద్రునకు జలకంపము మొదలగు ధర్మములు వాస్తవముగ లేకున్నను, మూఢదృష్టికి నీ జలగతకంపరూపధర్మములు చంద్రునకున్నటులఁ దోచునట్లు, ఆత్మకు సంసారధర్మము లున్నట్లు తోచునేకాని వాస్తవముగ నవి ఆత్మధర్మములు కావు. గీఁ

అవ. ఇట్లు ఉపాధిపరామర్శ(సంబంధము) లేక ఆత్మకు భేదముమొదలగు సంసారధర్మములు లేనందునను, ఆయుపాధులకు ఆత్మసత్తకంటె వేఱగు సత్త లేనందున నవి మాయామయములగుట వలనను, నిత్యశుద్ధుఁడును పరిపూర్ణుఁడునగు చిదాత్మ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణములుగల పరబ్రహ్మమేయని మహా

వాక్యములచే సద్గురూపదిష్టమగు ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినట్టి
ముముక్షువు సర్వదృశ్యమగు అవస్థాత్రయమును మిథ్యగ
నుపేక్షించి, ఆకాశాదిదేహాంత సకలప్రపంచమునకును సకలా
వస్థలకును సాక్షియు, అధిష్ఠానమును చిదేకరసము నగు
బ్రహ్మము తానేయని సర్వదృశ్యోపేక్షాపూర్వకముగ నిరంత
రానుసంధానము చేయువాఁడు ముక్తుఁ డగునను నభిప్రాయ
ముతో బ్రహ్మనుసంధానక్రమమును జెప్పుచున్నారు:—

సూ. దృష్ట్వా బాహ్యం నిమిల్బ్యాథ స్మృత్వా తత్ప్రవిహా
య చ, అథోన్మిల్బ్యాత్తనో దృష్టిం బ్రహ్మ ప్రాప్నోత్య
నధ్వగః. ౫౭

తా. జాగ్రత్ప్రపంచమును బ్రత్యక్షముగఁ జూచి, ఆ సర్వప్రపంచ
మును కటకకుండలహారాదికమంతయు కనకమాత్రమగునట్లు కారణమాత్ర
ముగ నెంచి, కార్యమును కారణమందు లయింపఁజేసి వాసనామాత్రమగు
స్వప్నప్రపంచమును మిథ్యగా భావించి, సూక్ష్మశరీరమును సయితము కారణ
చిదాభాసమాత్రముగ భావించి, సుషుప్తియందు విజ్ఞమాత్రముగనున్న
అజ్ఞానమును సత్తనికాని అసత్తనికాని నిర్వచింప నర్హముకాదని యెంచి,
వివేకముతో విమర్శించి, ఈ మూఁడవస్థలు వచ్చుచుఁ బోవుచుండఁగ వాని
రాకపోకలను సాక్షిగఁ జూచుచు, వాని కాధారము నిత్యమునగు ఆత్మను
ఉపాధిరహితముగ భావించువాఁడు బ్రహ్మమగును. ఈ యాత్మ బ్రహ్మమే

* ఇచట 'దృష్ట్వా' యనుటచేత జాగ్రదవస్థయు, 'నిమిల్బ్యా' య
నుటచేత స్వప్నావస్థయు, 'ప్రవిహాయ' యనుటచేత కారణమగు సుషుప్తి
వస్థయుఁ జెప్పఁబడినది.

కనుక (అనధ్వగ) అర్చిరాదిమార్గములను పొందక బ్రహ్మమే యె విల
సిలును. ౫౭

అవ. అర్చిరాదిమార్గములఁ బొందనివాఁడు బ్రహ్మమే
యగునని చెప్పిన యంశమును విశదపరుచుచు, ఉపాసకునకు
వలె విమర్శకునకు ముక్తి యితరాపేక్షకలదికాక స్వతఃసిద్ధ
మగునని సూచింపుచున్నారు.—

మూ. ప్రాణాద్యేవంత్రికం హిత్యా తీర్ణోఽజ్ఞానమహోదధిమ్,
స్వాత్మస్థో నిర్గుణఃశుద్ధో బుద్ధోముక్తః స్వతోహిసః. ౫౮

తా. వివేకి యిట్లు సుషుప్త్యాది మూఁడవస్థలును మాయికములని
తెలిసి, అర్చిరాదిమార్గములను జెందక సకలగుణములను ఆత్మయందు లయిం
పఁజేసి శుద్ధుఁడును ఉపాధిరహితుఁడు నగుటచే స్వభావముగ ముక్తుఁ
డగును. ౫౮

మూ. అజోఽహం చామరోఽమృత్యురజరోఽభయ ఏవ చ,
సర్వజ్ఞః సర్వదృక్కుద్ధ ఇతి బుద్ధో న జాయతే. ౫౯

తా. ఇట్లు అజ్ఞానమనెడి మహానిద్రనుండి మేల్కొని తాను సర్వ
జ్ఞుఁడను సర్వసాక్షిని శుద్ధుఁడను అని తెలిసికొనిన వివేకికి జననమరణ భయ
ములేదు. ౫౯

అవ. ప్రబుద్ధునకుఁ బునర్జన్మాభావమునఁ గారణము:—

మూ. పూర్వోక్తం యత్తమోబీజం తన్నాస్తీతి వినిశ్చయః,
తదభావే కుతో జన్త బ్రహ్మైకత్వం విజానతః. ౬౦

తా. ముందు చెప్పబడిన అజ్ఞానమనెడి తమస్సు తత్త్వజ్ఞానముచే నశించును. ఎట్లనగా, ముత్యపుచిప్పను జూచి యది రజతమని భ్రాంతి జేందినవాఁడు, విమర్శించి యది ముత్యపుచిప్పయేకాని వెండికాదని తెలిసికొనగా, ముత్యపుచిప్పయందు రజతభ్రాంతి తొలగును. ఇట్లే తత్త్వజ్ఞానముదయింపఁగనె అజ్ఞానరూపకారణము నశించినందున జ్ఞానికి మఱలజన్మము కలుగదు. కావున బ్రహ్మజ్ఞానము ముక్తికి సాధనమును, మహాఫలప్రదమునగును.

౬౦

అవ. “అహం బ్రహ్మాస్మి” యని ఆత్మసాక్షాత్కారము గలిగినజ్ఞానియు పూర్వమువలె వ్యవహరించుచుండుటవలన ధర్మాధర్మప్రయుక్తమగు శరీరమును చాల్చును, అను శంకకు, క్షీరములనుండి తరిచి తీయబడినవెన్న తిరిగి పాలలోఁ గలియనియటుల జ్ఞాని మఱల సంసారలంపటుఁడు కాఁడని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. క్షీరాత్సర్పిర్యథోద్ధృత్య క్షీరం తస్మిన్న పూర్వవత్,
బుద్ధ్యా దేర్జస్తథా సత్యాన్న దేహే పూర్వవత్సవేత్.

తా. పాలుకాంచి తోడువేయుటచేఁ గలిగిన పెరుగును మఱింపఁగా పుట్టిన వెన్న తిరిగి పాలలో కలియనియట్లు, మాయాకల్పితము లగుటచే మిశ్రయగు బుద్ధ్యాదికమునుండి విమర్శించి, జ్ఞానమాత్రముగ తాను బ్రహ్మమేయని తెలిసికొనినవాఁడు తిరిగి దేహభిమానమును బొందఁడు. అహంకారయుతమగు కర్మము బంధహేతువగును. కాని అహంకారరహితమగు కర్మము బంధహేతువు కానేరదు. ఇందుకు “యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్మస్య న లిప్యతే, హత్వాఽపి స ఇమాన్ లోకాన్ న హన్తి న నిబధ్యతే.” ౧౮-౧౭ అను గీతావాక్యము ప్రమాణము.

౬౧

అవ. పదార్థశోధనపూర్వకముగ మహావాక్యమువలన
 “అహం బ్రహ్మసి” అని ప్రబోధముగలవానికి తిరిగి సంసార
 భయము లేదు. అను వచనమునందుఁ బ్రమాణమగు “ఆనం
 దం బ్రహ్మణో విద్వాన్న బిభేతి కుతశ్చన” (తై. ౨. ౬) అను
 శ్రుతియొక్క అర్థమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. సత్యం జ్ఞానమనంతం చ రసాదేః పంచకాత్పరమ్,
 స్యామదృశ్యాదిశాస్త్రోక్త మహం బ్రహ్మేతి నిర్భయః.

తా. అన్నప్రాణాదిశోశపంచకమునకంటె పరమై, ఆశోశముల
 కాధారమై సత్యజ్ఞానానందరూపమగు బ్రహ్మమే నేనని భావించువానికి నెట్టి
 భయమును లేదు. ౬౨

అవ. భయంకరులనుగూడ భయపెట్టు బ్రహ్మమగు
 వానికి భయశంకయైనను లేదు, అని చెప్పఁబడిన బ్రహ్మజ్ఞానకు
 సంసారము లేదను మాటను ధృవపరుచుచున్నారు:—

మూ. యస్తాద్భీతాః ప్రవర్తంతే వాఙ్మనః పాపకాదయః,
 తదాత్మానందతత్త్వజ్ఞో న బిభేతి కుతశ్చన. ౬౩

తా. వాక్చబ్దమునకు అధ్యాత్మములగు వాగాదులును, మనఃశబ్దము
 నకు అగ్న్యాదులును అర్థము. ఇచట “వాయినౌ పాపకాదయః” అని
 పాఠాంతరము. అపుడు ఇనః=సూర్యుఁడు, ఆగ్ని, ఇంద్రుఁడు, మృత్యువును,
 ఏ బ్రహ్మమునుండి భయపడుదురో ఆట్టి బ్రహ్మమై ప్రకాశించెడివాఁడు దేని
 నుండియు భయపడఁడు. ఇందుకు, “కేనేషితం పతతి ప్రేషితం మనః కేన
 ప్రాణః ప్రథమః ప్రైతి యుక్తః, కేనేషితాం వాచమిమం వదంతి చక్షుః

శ్రోతంక ఉదేవో యునక్తి” “భీషాఽస్తా ద్వాతః పవతే, భీషాదేతి సూర్యః” (తై-౨.) ఇత్యాది శ్రుతులు ప్రమాణము. ౬౩

అవ. పండితులకును హరిహరహిరణ్యగర్భాదులు నమ స్కరింపఁదగినవారలై యుండఁగా, వారి ఆజ్ఞాతక్రమమువల న భయము సంభవించుచును గనుక వారికినిఁ గర్తవ్యాంశము ఉండునుగదా యనుప్రశ్నమునకు కర్తవ్యాంశము లేదని యిత్తరము:—

మూ. నామాదిభ్యః పరేభూమ్ని స్వారాజ్యేఽత్ స్థితోఽద్వ యే, ప్రణమేత్కం తదాఽత్తజ్ఞో నకార్యం కర్తనా తదా. ౬౪

తా. నామము, వాగింద్రియము, మనస్సు, ప్రాణము మొదలగు వానికంటె పరము, సర్వవ్యవహారాతీతము, అమృతము, ఏకమునగు స్వమహిమయందు నేను భూమబ్రహ్మమను నైర్వముగలవాఁ డెవనికి నమ

స్కరించుచు? తానే సకలాధిష్ఠాన బ్రహ్మగుటచే సకలనదీజలములు స ముద్రమును జేరునట్లు సకల దేవతానమస్కారములు తననే చెందుచు.

కనుకనే ‘మహ్యమేవ నమో నమః’ అని చెప్పబడెను. అట్టి పరమా వస్థయందున్న జ్ఞానికి కర్తతోఁ బనియేమియు లేదు. నామముకంటె వా గింద్రియ మెక్కువది, వాగింద్రియముకంటె మనస్సు గొప్పది. మన స్సుకంటె ప్రాణము గొప్పది. వీని యన్నిటికంటె ఆత్మ గొప్పదియై

అన్నిటిని వ్యాపించి వానిని ప్రకాశింపఁజేయుచు, పరిపూర్ణము శాశ్వతము నై నిలసిలును. ౬౪

అవ. భూమబ్రహ్మము నామాదులకంటె పరమగుటచేత
అద్యయ మగునా? యను శంకపైని అవస్థాత్రయరూపమగు
నామాదికము భూమబ్రహ్మమందు మాయచే అధ్యస్తమగుట
వలన మిథ్యకనుక తదవస్థాత్రయమునకు (వీని రాకపోకలకు)
సాక్షీయగుటచేతనే తురీయమని యెన్నఁబడుచు, సకలజగత్తు
నకు సత్తాస్ఫూర్తులనిచ్చు ఆబ్రహ్మము అద్యయమని చెప్పటకు
అవస్థాత్రయమును అనువదించుచున్నారు:—

మూ విరాడైవ్యానరో బాహ్యః స్థరన్నంతః ప్రజాపతిః,
ప్రవీలీనే తు సర్వస్త్రిన్వాన్జ్ఞో ఽవ్యాకృతముచ్యతే.

తా. చైతన్యమొకటియై సమష్టి స్థూలదేహమందు 'విరాట్'ని వ్యష్టి
స్థూలదేహమందు 'విశ్వుఁ'డనియు, సమష్టి సూక్ష్మదేహమందు 'హిరణ్య
గర్భుఁ'డని, వ్యష్టి సూక్ష్మదేహమందు 'తైజసుఁ'డనియు, సమష్టి కారణ
దేహమందు 'ఈశ్వరుఁ'డని, వ్యష్టి కారణదేహమందు 'ప్రాణుఁ'డనియు
ఉపాధివశమున నిట్లు భిన్నముగ వ్యవహరింపఁ బడుటచేత అవస్థాత్రయ
సాక్షీయగు చైతన్యమునకు తురీయమను సంజ్ఞ బోధకాలమందు చెప్పఁబడునే
కాని ఆత్మకు వాస్తవముగ నెట్టి నామరూపములును లేవు. ౬౫

అవ. ఈయవస్థాత్రయాత్మకమగు జగత్తు నుపేక్షించి
తత్సాక్షీయగు చిద్వస్తువును బ్రహ్మమనియు, ఆ బ్రహ్మము
నేనేయనియు నెఱుఁగుటవలన ముక్తుఁడగునని చెప్పున్నారు:-

మూ. వాచారంభణమాత్రత్వాత్సమస్తాదిత్రికం త్వసత్,
సత్యో జ్ఞశ్చాహమిత్యేవం సత్యసంధో విముచ్యతే.

తా. నామరూపాత్మకమగు దేహాత్రయము మిశ్రయని, వాని ఆగమాపాయములను సాక్షిగః జూచుచు, సత్త్వజ్ఞానానందరూపమగుచు బింబభూతమగు పరమాత్మయే నేచుగాని, ప్రతిబింబమగు జీవుడను గాను అను ఆరూఢజ్ఞానమువలన సులభముగ ముక్తిజేందును. ౬౬

అవ. ఆత్మతత్త్వము నెఱుంగనపు డధ్యస్తమగు సంసారము ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమువలనఁ దొలఁగునుగద. అట్లేని జ్ఞానమువలె అజ్ఞానముకూడ ఆత్మధర్మమే కావలె నను శంకను దృష్టాంతపూర్వకముగ నిరాకరించుచున్నాను:—

మూ. భారూపత్వాద్యథా భానోర్నాహారాత్తే తతైవ చ, జ్ఞానాజ్ఞానే న మే స్యాతాం చిద్రూపత్వావిశేషతః.

తా. నిత్యప్రకాశస్వరూపుడగు సూర్యునకు రాత్రింబగళ్ల నెడి భేదము లేనట్లు, నిత్యచిద్రూపుడగు ఆత్మకుఁ దనయం దారోపింపఁబడిన జ్ఞానాజ్ఞానములు వాస్తవముగ లేవు. ఇచట జ్ఞానమనఁగా వృత్తిజ్ఞానమని తెలియవలెను. ౬౭

అవ. ఆత్మ నిర్విశేషము, నిష్క్రియము నను నీయాత్మధర్మములు శాస్త్రసిద్ధములగుటవలన నిచట యుక్తులను జెప్పుటకై శ్రమపడ నవసరములేదని చెప్పుచున్నాను:—

మూ. శాస్త్రస్యానతిశంక్యత్వా ద్భ్రష్టైవ స్యామహం సదా, బ్రహ్మణో మే న హేయం స్యాద్ద్రాహ్మ్యం వేతి చ సంస్మరేత్.

తా. శాస్త్రమునందు శంకకవకాశము లేనందున నేను నిశ్చయముగ

బ్రహ్మమనే యగుదును. పరిపూర్ణ బ్రహ్మమగు నాకు గ్రహింపదగినది కాని విడువదగినది కాని ఎద్దియును లేదు. ౬౮

అవ. బ్రహ్మబోధకమగు శాస్త్రమెద్ది? ఎల్లపుడు ఆహే యాగ్రాహ్యబ్రహ్మతజ్ఞాననిష్ఠఁ గలవానికి ఫలమేమి? అనుశంక పైని “యస్తు సర్వాణి భూతాని” యను మంత్రముయొక్క అర్థమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. అహమేవ చ భూతేషు సర్వేష్వేకో నభో యథా,
మయి సర్వాణి భూతాని పశ్యన్నేవం న జాయతే. ౬౯

తా. అన్ని పదార్థములందును పరిచ్ఛిన్నముగనుండు ఆకాశము ఆనూయుపాధుల నుపేక్షింపఁగ నొక్కటియే యగురీతిని, భాగత్యాగ లక్షణచే సకలభూతోపాధుల నొక్కటఁ ద్రోయఁగా, ఆసకలూపాధినిష్ఠ మును, వాని కల్పనకధిష్ఠానమును నగు సచ్చిద్రూపాత్మ యొక్కటియే యగును. ఇట్లు సకలభూతముల కధిష్ఠాన (ప్రకాశక) మగు ఆత్మ నేనే యని యెఱిఁగినవానికి పునరన్తము లేదు. ౬౯

అవ. ఆత్మ అద్వితీయబ్రహ్మమని చెప్పెడిశ్రుతికి అర్థమును వివరించి, బ్రహ్మము విశేషరహితమనెడి శ్రుతియొక్క అర్థమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. న బాహ్యం మధ్యతో వాఽంతర్విద్యతేఽన్యత్స్వతః క్వ
చిత్, అబాహ్యంతః శ్రుతేః కించిత్తస్మాచ్ఛుద్ధః స్వయం
ప్రభః. ౭౦

తా. స్వయంప్రభమగు ఆత్మకు బాహుల, వెలువల, మధ్యను, మఱి యొక్కడను వాస్తవమగు అన్యపదార్థ మేదియును లేదు. ఆత్మయందుఁ గల్పితమగు పదార్థముయొక్క సత్త ఆత్మసత్తయేకాని కల్పితమగుదానికి స్వతః సత్త లేదు. ఎట్లనఁగా:—శర్కరతోఁ జేయఁబడిన భక్ష్యములోని పదార్థములకుఁ గలుగు మాధుర్యము చక్కెరదేకాని వానికి స్వయముగ మధురిమ లేదు. ఇట్లే జగత్సత్త ఆత్మసత్తకంటె వేఱుకాదు. ఇక్కడ, “తదేతద్భిక్షృ పూర్వమనఁచరమనంతరమబాహ్యమయమాత్మా బ్రహ్మసర్వా నుభూః” (బృహ-౪-౧-౧౬) అను శ్రుతి ప్రమాణము. సర్వానుభూః అనఁగా స్వయంప్రభమని అర్థము.

౭౦

అవ. ఆత్మకు సర్వప్రపంచముతో సంగము లేదనుటకు శ్రుతి ప్రమాణము:—

మూ. నేతి నేత్యాదితాస్త్రైభ్యః ప్రపంచోపశమోఽద్యయః,
అవిజ్ఞాతాదితాస్త్రాచ్చ నైవ జ్ఞేయో హ్యతోఽన్యథా.

తా. ‘నేతి నేతి’ (ఇదికాదు ఇదికాదు) అని ప్రపంచమును నిషేధించు శాస్త్రమువలన ఆత్మను ద్వితీయరహితముగఁ దెలియవలెను. ఇతరపదార్థములు చిత్తాదీంద్రియములకు గోచరమగునట్లు ఆత్మ ఇంద్రియగోచరముగఁగాని, సప్రపంచముగఁగాని తెలియఁబడదు. ఇందుకు “అన్యదేవ తద్విదితా దధిః అవిదితాదధి, యస్యామతం తస్యమతం మతం యస్య న వేద సః. (కేనోప) అవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృ (బృహ-౧-౪-౧౧) ఈ మొదలగు శ్రుతులు ప్రమాణము.

౭౧

అవ. “తస్మాదేషాం తన్న ప్రియం యదేతన్మనుష్యా విద్యుః.” (బృహ. ౩-౪-౧౦) (జ్ఞానులు దేవతలను హవ్య

ముల నిచ్చి తృప్తి పొందింపరు కనుక మనుష్యులకుఁ గలిగెడి
ఆత్మజ్ఞానము దేవతల కిష్టముకాదు. అనుశ్రుతినిఁబట్టి అద్వై
యాత్మ నెఱిగినవారలకు గలిగెడి ఫలములు దేవతలు విఘ్న
మునేతరు, అనెదవేని, బ్రహ్మజ్ఞాని దేవతలకును ఆత్మయగుట
చేత నట్లనఁగూడదు. విద్వాంసుల ఫలవిఘ్నమును జెప్పెడి
శ్రుతి బ్రహ్మజ్ఞులకు వర్తింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సర్వస్యాత్మాహమేవేతి బ్రహ్మచేద్విదితం పరమ్,
స ఆత్మా సర్వభూతానామాత్మా హ్యేషామితి శ్రుతేః.

తా. బ్రహ్మము సర్వమునకును ఆత్మ. ఆబ్రహ్మము నేనే యని ఎఱిగి
గినవానికి దేవతలు ఫలవిఘ్నము చేయఁజాలరు. ఏబ్రహ్మము సర్వభూతము
లకును ఆత్మగా నున్నదో ఆబ్రహ్మమే దేవతలకును ఆత్మయనియు, అట్టి ఆత్మ
జ్ఞానముగలవానికి దేవతలు ఎట్టి విఘ్నమును జేయలేరని “తస్యహినదేవాశ్చ
నాభూత్యా ఈశత ఆత్మా హ్యేషాం సంభవతి” అను (బృహ. 3-8-౧౦)
శ్రుతి బోధించుచున్నది. 22

అవ. ఇట్లు దేవతలుసయితము బ్రహ్మజ్ఞానిని ఉపాసించ
వలెనని సిద్ధింపఁగా, ఆజ్ఞాని దేవతలకు పశువుకాడని నిశ్చ
యింపఁ బడెనుగనుక, ఆజ్ఞాని కెవ్వారివలనను భయములేద
నుటయందు ప్రమాణమగు శ్రుతియొక్క అర్థమునుగూడ
చెప్పుచున్నారు:—

మూ జీవశ్చేత్పరమాత్మానం స్వాత్మానం దేవమంజసా,
దేవోపాస్యః సదేవానాం పశుత్వాచ్చ నివర్తతే. 23

తా. జీవుఁడు తనను పరమాత్మనుగాఁ దెలిసికొనినపుడు దేవతలును వీనిని సేవింతురు. దేవతలకుఁ బూర్వమువలె హవిర్భాగముల సితఁ డియ్య నక్కరలేదు. ఇచట, “యదైవమను వశ్యత్యాత్మానం దేవమంజసా, ఈశానం భూతభవ్యస్య న తదావిజుగుప్సతే;” (కఠ. ౪-౫) “సర్వేఽస్మై దేవా బలి మావహంతి; (తై. ౧-౫) తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి; (తై. ఆ. 3-౧-3) అనెడి శ్రుతులు ప్రమాణము. ౭౩

అవ. సత్యాభిసంధుఁడు ముక్తుఁడగుటను స్ఫుటపరుచు చున్నారు:—

మూ. అహమేవ సదాత్మజ్ఞః శూన్యస్త్వస్త్వైర్వ్యభాఽంబరమ్,
ఇత్యేవం సత్యసంధత్వా ¹దసద్ధాతాన బధ్యతే. ౭౪

తా. “తత్సత్యం న ఆత్మా” (ఛాం. ౬-౧౬) అనెడి శ్రుతిప్రమాణమువలన సదాత్మయు సర్వజ్ఞుఁడగు నాకు, ఆకాశమునకు తదితరదృశ్య వస్తుసంసర్గము లేనియటుల సితరసదార్థ సంసర్గములేదని భావించు జ్ఞాని సత్యసంధతవలనను, అసత్ + హతా = అసత్యవస్తువును ఉపేక్షించువాఁడు అసత్యవాదియగు చోరునివలె బంధింపఁబడక ముక్తుఁడగును. ఇచట, “స యథా తత్ర న దహ్యతే, వితదాత్మ్యమిదం సర్వమ్” (ఛాం. ౬-౧-౬) మున్నగు శ్రుతులు ప్రమాణము. ౭౪

అవ. ఇతరుల కీట్టి జ్ఞానము లేనందున పశుప్రాయులై శోచనీయులగుదురనిచూపుచు, “అథయేఽన్యథాఽతో విదుర న్యగాజానస్తేక్షయ్య లోకాభవంతి” (ఛాం. ౭-౨-౫) యను శ్రుతియొక్క అర్థమును వివరించుచున్నారు:—

మూ. కృపణాస్తేనన్యతై వాతో విదుర్భ్రష్టా పరం హి యే,
స్వరాడ్యోనన్యదృక్స్వస్థస్తస్య దేవా అసన్వశే. ౭౫

తా. పరమాత్మను దృశ్యమగు అనాత్మగఁ జూచువారు శోచనీయులు
ఇతరము నుపేక్షించి ఆత్మదర్శనము చేయువారు సుఖింతురు. ఇట్టి జ్ఞాను
లకు దేవతలు వశవర్తులగుదురు. ఇందుకు, “ఏవం విజానన్నాత్మరతి రాత్మ
క్రీడః ఆత్మమిధునః ఆత్మానందః స స్వారాడ్ భవతి,” (ఛాం-౭-౨౫.)
అను శ్రుతి ప్రమాణము. “తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి,”
యస్తేవం బ్రాహ్మణో విద్యాత్తస్య దేవా అసన్వశే” (తై. ఆ. ౩-౧౩)
ఇత్యాది శ్రుతులును ప్రమాణము. ౭౫

అవ. ఆత్మజ్ఞాని ధన్యుఁడు గనుక ముముక్షువులు ము
క్తికై యత్న మవశ్యము చేయవలెనని బోధించుచున్నారు:-
మూ. హిత్యా జాత్యాదిసంబంధాన్వాచో నన్యాః సహ క
ర్తభిః, ఓ మిత్యేవం స్వమాత్మానం సర్వం శుద్ధం ప్రప
ద్యథ. ౭౬

తా. ఓ ముముక్షువూరా! మీరలు దేహము నాశ్రయించియున్న
జాతిని, ఆశ్రమమును, ఇతర వాక్కర్తములను ఉపేక్షించి శుద్ధము సంపూ
ర్ణమునగు ఆత్మను ‘ఓం’ అని ధ్యానింపుడు. “యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ చాంత
రిక్షమోతం మనః సహస్రాణై స్సర్వైః, తమేవైకం జానథ ఆత్మానం ఆన్యా
వాచో విముంచథామృత స్వైషనేతుః; ఓమిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానం”
(ముండ. ౨-౨,) అను వాక్యద్వయ మిట ప్రమాణము. ఆత్మేతరవిషయము
లగు వాక్యములను విడుపుడు. సర్వమునకు అధిష్ఠానమును విశేషరహితమునగు
బ్రహ్మమునే ధ్యానింపుడు. ౭౬

అవ. ప్రాప్తవ్యమగు ఆత్మను మఱియొక శ్రుతిచే వర్ణించుచున్నాడు:—

మూ. సేతుం సర్వవ్యవస్థానా మహారాత్రాదివర్జితమ్,
తిర్యగూర్ధ్వమధః సర్వం సకృజ్జ్యోతిరనామయమ్. ౨౨

తా. ఆత్మ, వర్ణాశ్రమాది మర్యాదలను విర్బరుచునది. ఈ ఆత్మ సర్వదా స్వయంప్రకాశమగుటచేత దీనికి రాత్రింజగళ్లుగాని చీకటి వెలుతురులుగాని లేవు. ఈ ఆత్మజ్యోతి సర్వవ్యాపియు నిత్యము అసంగమునై యుండును. ౨౨

అవ. ప్రాప్తవ్యమగు ఆత్మకు నిక నేమిలక్షణము? అను ప్రశ్నకు, “అన్యత్రధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్తాత్కృతాకృతాత్, అన్యత్రభూతాచ్చ భవ్యాచ్చ యత్తత్పశ్యసి తద్వద” అను (ఛాం. ౮-౪) శ్రుతియొక్క అర్థమును వివరించుచున్నాడు:—

మూ. ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తం భూతభవ్యాత్కృతాకృతాత్,
స్వమాత్మానం పరం విద్యాద్విముక్తం సర్వబంధనైః.

తా. ఆత్మకు ధర్మాధర్మములు లేవు. ఆత్మ ఆగతానాగతముల కంటెను, కార్యకారణములకంటెను పరమగుచు వానిని బ్రకాశింపజేయునదియు, ఏబంధములును లేనిదియును. ౨౮

అవ. ఆత్మకు కర్తృత్వాదిధర్మము లుండఁగా ఆత్మ సర్వ బంధవిముక్తుఁ డెట్లుగును? అను శంక రాఁగా, అకర్తృత్వాది

ధర్మములుకూడ శ్రుతిచే జెప్పబడుటచేత విరుద్ధధర్మములు
రెండును ఏకబ్రహ్మవస్తువునం దుండవు కనుక కర్తృత్వాది
కము మాయామయమనియు, అకర్తృత్వాదికము ఆత్మధర్మ
మనియు, విశేషాభిప్రాయముతో విరుద్ధధర్మబోధకములగు
శ్రుతుల నుదాహరించుచున్నారు.—

మూ. అకుర్వన్సర్వకృచ్ఛద్ధస్తిష్ఠన్న త్యేతి ధావతః,
మాయయా సర్వశక్తిత్వాదజః సన్బహుధా మతః.

తా. ఆత్మ వాస్తవముగ నేమియుం జేయనిదైనను ఉపాధివశమున
సర్వమును జేయునట్లుండును. పుణ్యపాపసంబంధ రహితమును అచలమునగు
ఆత్మ బహువేగముగల మనస్సునుగూడ మీఱియుండును. మనఃప్రాణాదులు
పోవుచోటనెల్లను ఆత్మ చైతన్యస్ఫూర్తి నియతముగ నుండుటవలన ఆత్మ
కదలకున్నను మీఱి నడుచునట్లు భాసించును. ఆత్మ జననమరణములు లేని
దైనను బహురూపధారి యగును. ఇట్లు విరుద్ధముగ భాసించుటకు సర్వశక్తి
గల మాయయే కారణము. ఇచట క్రమముగ నీశ్రుతులు ప్రమాణము. (1)
అనేజదేకం మనసో జవీయః. (కఠ. ౨-౧౪) (2) శుద్ధమపాపవిద్ధం. (3)
తద్ధావతోఽన్యాయత్యేతి తిష్ఠన్. (4) అజాయమానో బహుధా విజాయతే.

అవ. ఆత్మక్రియారహితమైనను ఉపాధిసంబంధమువలన
క్రియాసహితముగఁ దోచుననుటకు దృష్టాంతము:—

మూ. రాజవ త్సాక్షిమాత్రత్వా త్సన్నిధ్యాద్భ్రామకో
యథా, భ్రామయన్ జగదాత్మాఽహం నిష్క్రియోఽ
కారకోఽద్యయః.

౮౦

తా. జగద్రూపుడను, పరమార్థమున ఉపాధివిరహముచే చిద్రూపుఁ

జనునగు నేను స్వభావముగ క్రియాశూన్యుడనయినను, సూదంటుకొని దగ్గర నిచుము కదలుచుండఁగా ఆచేతనమగు తొయి యిచుమును కదలించినది అచునట్లును, మహారాజు దేనిని జేయక మార్చుండినను ఆతని యాజ్ఞ చేతనే జనులు స్వస్వవ్యాపారములను జేయుచుండఁగా రాజు చేయించె ననునట్లును, మాయచే జగదుత్పత్తిస్థితిలయములు జరుగుచుండఁగా, ఆత్మ ఆయాక్రియలను జేయుచున్నట్లు మూఢులు తలంచెదరు. “నిర్గుణో నిష్క్రియః” అను శ్రుతి కర్తృత్వమును నిరాకరించుటచేతనే వారలు మూఢులు.

౮౦

అవ. ఆత్మ స్వభావముగ నే నిత్యశుద్ధస్వభావుఁడు కనుక శాస్త్రముచేతను, యుక్త్యనుభవములచేతను నిత్యశుద్ధస్వభావుఁడుగ నే తెలియవలెను. అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ నిర్గుణం నిష్క్రియం నిత్యం నిర్ద్వంద్వం యన్నిశామ
యమే, శుద్ధం బుద్ధం తథా ముక్తం తద్భ్రష్టాస్తే తా
రయేత్.

౮౧

తా. పరమాత్ముఁడు గుణక్రియారహితుఁడు, ద్వైతరహితుఁడు, బాధారహితుఁడు, సకలమలరహితుఁడు, బోధస్వరూపుఁడు, బంధరహితుఁడును. పరమాత్మయం దారోపింపబడిన బుద్ధియందు ప్రతిఫలించిన జీవాత్మ పరమాత్మయే కనుక ‘నేను ఆ పరమాత్మ నేకాని అహంకారాదికము కాను’ అని స్మరింపవలెను. ప్రతిబింబము బింబముకంటె నన్యము కాదు, నిత్యమును గాదు. బింబమునకు ప్రతిబింబమువలన ద్విత్వమును గలుగనేరదు. కనుక ‘నే నా పరమాత్మ నే’ యని గురూక్తమార్గమున సదా భావింపవలెను.

లోకములోఁ జెప్పినమాటనే మఱలఁ జెప్పినయెడల పునరుక్తి యనఁ బడును. శాస్త్రమందును అట్లే యనఁబడును. కాని వేదాంత శాస్త్రమందు మాత్రము “భూయోఽపి పథ్యం వక్తవ్యం” అను న్యాయమున హితవాక్యము కనుకను, దుర్బోధముకనుకను, ముముక్షువులను సంసారార్జవమునుండి ఉద్ధరించుటకై పరమకారుణికులగు శ్రీ శంకరాచార్యులు పరశివావతారులై కనుక ఒకచోట శాస్త్రమువలనను, మఱియొకచోట ఫలకథనమువల్లను, వేటొకచోట విద్వదనుభవమును ఆభినయించి చూపుచు మఱలమఱల బోధింపుచుండుటచే నిచట పునరుక్తిదోషమని శంకింపఁదగదు. రాగ

అవ. ఇదివఱకుఁ జెప్పిన ప్రకరణార్థమును సులభముగ గ్రహించుటకై సంగ్రహముగ తిరిగి చెప్పుచున్నారు.—

మూ. బంధంమోక్షం చ సర్వం యత ఇదముభయం హేయ మేకంద్వయంచ, జ్ఞేయం జ్ఞేయాభ్యతీతం పరమమధిగతం తత్త్వమేకం విశుద్ధమ్, విజ్ఞాయైతద్యథావచ్ఛ్రీతిమునిగదితం శోకమోహావతీతః, సర్వజ్ఞః సర్వకృత్యాద్యవభయరహితో బ్రహ్మణోఽవాప్తకృత్యః.

తా. కర్తృత్వాద్యభిమానమే బంధము. బ్రహ్మస్వరూపాపస్థానము మోక్షము. అజ్ఞానమువలన బంధము కలుగును, స్వరూపజ్ఞానమువలన మోక్షముకలుగును. అన్నిటియందు గలిసియున్న ఒక్కటియగు కారణము, పరస్పరభిన్నమగు కార్యము నను రెండింటిని బాధ్యముగఁ జెలిసికొని, విశుద్ధము ఏకమునగు పరతత్త్వమును గురు శాస్త్రబోధలవలన దృశ్యముకంటె విలక్షణముగఁ జెలిసికొని, అనాత్మపదార్థములను గల్పితములగుటచే నవి మిథ్యయని ఉపేక్షించి, శోకమోహములను విడిచినవాఁడు స్వరూపసుఖము ననుభవించును.

చును. “తత్తతో మోహాః కః శోక ఏకత్వమను పశ్యతః” అను కథ శ్రుతి
యించటం బ్రమాణము. సర్వము అధిష్ఠాన బ్రహ్మమని యెఱుఁగువాఁడు సర్వ
జ్ఞుఁడు. ఆ సర్వమును దనయందు ఏక్యముచేయువాఁడు సర్వకృత్. ఇచట
“అహం విశ్వం భువన మభ్యుభవాం” అను (తై. ఉ. ౩-౧౦) శ్రుతి ప్రమాణము.
(ఇచట దీర్ఘము గానము నిమిత్తమని తెలియవలెను). సకలభువనమును నా
స్వాధీనము చేసికొనినాను అని శ్రుత్యర్థము. జ్ఞానికి సంసారభయము లేదు.
ఇందుకు, “నబిభేతి కుశశ్చన” అను శ్రుతి ప్రమాణము. బ్రహ్మజ్ఞానికి సకల
కామములు సిద్ధించుననియు, నితఁడే బ్రహ్మజ్ఞుడనియు “సోఽశ్నుతే
సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా,” “అక ఏతదక్షరం గారి విది
త్వాఽస్తాన్లోకాన్తైవతి స బ్రహ్మణః” అను శ్రుతులు ప్రమాణము. ౧౨

అవ. ఇట్లు ఆత్మజ్ఞాని కృతకృత్యుడని చెప్పిన అంశ
మునే స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. న స్వయం స్వస్య నాన్యస్య నాన్యశ్చత్తా చ హేయగః,
ఉపాదేయో న చాప్యేవమితి సమ్యక్జ్ఞతేః స్మృతా. ౧౩

తా. ఆత్మ తనచే గ్రహింపఁదగినది కాదు, విడువఁదగినదియుఁగాదు.
తానే యొక్కయందు కర్తగను కర్తృగనుండుట శాస్త్రమందును లోక
మందును అప్రసిద్ధము. తాను ఉన్నపుడును నశించునపుడును తనను తా
బట్టఁడు, విడువఁడు. అన్యవస్తువు లేనపుడు ఇతరమును గ్రహించితిని విడిచితిని
యనుమాట బొత్తిగతగదు. ఆదానపరిత్యాగములు ఉపాధులనుబట్టి వ్యవ
హారదశయందుఁ గలిగినంతమాత్రమున వ్యవహారము స్వప్నవ్యవహారమువలె
మాయికమగుటచే నవి అద్వైతప్రసంగమున నుదాహరింపరాదు. కావుననే
తానితరులచేత గ్రహింపఁబడును విడువఁబడును అనుట యుక్తియుక్తము
కాదు. ఏలయన, తనను గ్రహించెడి మఱియొక ఆత్మలేదు. అనాత్మ

బాధింపఁబడుచు అచేతనమగుటచే తనను తా గ్రహింపనేరదు. ఇట్టి నిశ్చిత
జ్ఞానమే సమ్యక్జ్ఞతి (సుజ్ఞానము) అని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పెదరు. ౧౩

అవ. పరిపూర్ణైకరసమగు కూటస్థచైతన్యమందు హానా
దానములు సంభవింపవు కనుక పరబ్రహ్మము నేననెడి నిశ్చిత
బుద్ధియే సమ్యక్జ్ఞానమనుటకు కారణమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మప్రత్యాయికాహ్యేషా సర్వవేదాంతగోచరా,
జ్ఞాత్వైవాత్మాం హి విముచ్యంతే సర్వసంసారబంధనైః ౧౪

తా. సర్వవేదాంతములందును బోధింపఁబడినదగుటచే జీవాత్మయే పర
మాత్మ యని బోధించు యీజ్ఞానమును సమ్యక్జ్ఞతియనుటకు సంశయము
లేదు. భ్రాంతి తొలఁగి సత్యవస్తువును దెలియుటయే సమ్యక్జ్ఞతియని ప్రసి
ద్ధము. సమ్యక్జ్ఞతిగలవారలు సకలసంసారబంధమునుండియు విడువఁబడి కృత
కృత్యులగుదురు. ఇందుకు, “ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిదము కం మయా ౨
నఘ, ఏతద్బుద్ధ్యా బుద్ధి మాంతస్త్రితకృతకృత్యశ్చ భారత్” అను భగ
వద్వాక్యము ప్రమాణము. ౧౪

అవ. ఈ ప్రకరణమందుఁ జెప్పఁబడిన యీజ్ఞానమును
ఆస్తికజనవిశ్వాసమునకై పొగడుచు దీనిని బుద్ధిమంతులు
తప్పక గ్రహింపవలయునని నొక్కి చెప్పుచున్నారు:—

మూ. రహస్యం సర్వవేదానాం దేవానాం చాపి దుర్లభమ్,
పవిత్రం పరమం హ్యేతత్తదేతత్సంప్రకాశితమ్. ౧౫

తా. ఈ యుపనిషద్బ్రహ్మవిద్య సద్గురూపదేశములేక తెలియఁబడదు

కనుక నీది సమస్తవేదములలోను రహస్యమనఁబడును. ఇందుకు, “ఆచార్య
వాన్పురుషో వేద” (ఛాందో. ౬-౧౪-౨) “సర్వేవేదా యత్పద మామ
నంతి” అను (కఠ. ౨-౧౫) శ్రుతులు ప్రమాణము. “దేవైరత్రాపి విచి
త్స్వితం పురా, న హి సువిజ్ఞేయ మణురేషభర్తః” అను (కఠ. ౧-౨౧)
శ్రుతివలన, ఈ బ్రహ్మవిద్య దేవతలకును రహస్యమైనది. “క్షీయంతే చాస్య
కర్తాణి,” (ముండ. ౨-౨-౮) “ఏవం విది వాపం కర్తన శ్లిష్యతే” అను
(ఛాందో. ౪-౧౪-౩) శ్రుతులును ఈ బ్రహ్మవిద్య పరమపవిత్రమని చెప్పు
చున్నవి. కావున పరమపురుషార్థమును సర్వోత్కృష్టమునగు నీ సమ్యక్జ్ఞా
నము ప్రకటింపఁబడినది.

అవ. ఈవిద్య గోప్యమని సూచించుచున్నారు:—

మూ. నైతద్దేయమశాంతాయ రహస్యం జ్ఞానము త్తమమే,
విరక్తాయ ప్రహతవ్యం శిష్యానానుగతాయచ. ౮౬

తా. బహిర్ముఖులకు దుర్జ్ఞేయమగు ఈ బ్రహ్మవిద్య ప్రశాంతచిత్తులు
కానివారలకు ఉపదేశింపఁదగదు. వినయవిధేయతలు గలిగి, వైరాగ్యసంప
న్నుడై, ఉత్తమాధికారియగు సచ్చిష్యునకు ఉపదేశింపఁదగినది.

అవ. ఈదృశజ్ఞానము సుపదేశించు ఆచార్యుఁడు ప్రలో
భాదిగుణములు లేనివాఁడుగ నుండవలెను. శిష్యుఁడును అమా
నిత్వాది సద్గుణములుగలిగి గురువు వయతో తన కుపదేశించు
నట్లు వర్తించవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. దదత్శాత్తనో జ్ఞానం నిష్క్రియోఽన్యో న విద్యతే,
జ్ఞానమిచ్ఛంస్తే తస్మాద్భుక్తః శిష్యగుణైః సదా. ౮౭

తా. ఆత జ్ఞానప్రదాతయగు గురువునకు పత్యుపకారము చేయలేరు. కావున శిష్యుఁడు తన సుగుణసంపత్తిచే గురువులను మెప్పించి వారియనుగ్రహముచే ఆత జ్ఞానముం బడిసి సంసారసాగరమును దాటవలయును.

అవ. ఆత్మవిద్యను గుఱించి గురుదేవతాభక్తికంటె నన్యమగు అంతరంగసాధనము లేదని తెలియఁజేయుటకై, గ్రంథారంభమందువలె యీప్రకరణసమాప్తియందును దేవతాగురునమస్కారము నాచరింపవలెనని శ్లోకద్వయముచే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. జ్ఞానం జ్ఞేయం తథా జ్ఞాతా యస్తాదన్యన్న విద్యతే,
సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిర్వస్తస్మై జ్ఞానాత్త నే నమః. ౮౮

తా. చిద్రూపాత్మకంటె నన్యమగు జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయములు లేవు. మాయాకల్పితమగు నీ త్రిపుటికి చైతన్యమే ఆధారము. కనుక సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తుఁడునగు చిత్సదానంద బ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౮౮

మూ. విద్యయా తారితాః స్తో యైర్జన్తమృత్యుమహోదధిమ్,
సర్వజ్ఞేభ్యో నమస్తేభ్యో గురుభ్యోఽజ్ఞానసంకులమ్.

తా. అజ్ఞానాహంకారాది దుఃఖపరంపరాసంయుక్తమగు సంసారసాగరమును విద్యయనెడి యోడచే దాటించిన సదుగురువులకు నమస్కారము.

ఇది సమ్యక్తప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

జ్యోతికప్రబంధము - అష్టాదశ ప్రకరణము.

౧౮. తత్త్వమసిప్రకరణము.

ఆచ. పూర్వప్రకరణమందు "మోక్షసాధనమగు బ్రహ్మ తత్త్వవిషయకాపరోక్షజ్ఞానము వేదాంతశాస్త్రమువలన గలుగుననుట యుక్తముకాదు. స్వగ్రస్తాప్తిబోధకవాక్యములవలె వేదాంతవాక్యములును ఆత్మను పరోక్షముగనే బోధించును గాని ప్రత్యక్షముగ బోధింపనేరవు ఆబ్రహ్మము నేనే యని అపరోక్షముగ మహావాక్యములు బోధింపనేరవు. అని వాసిం చువారల మతమును నిరాకరించుచు, ముందు చెప్పిన తమ సిద్ధాంతమును శ్రుతియుక్తులవలన స్ఫుటముగ బోధించుటకై యీప్రకరణము నారంభించుచు దేవతానమస్కారవ్యాజ మున చిత్తవృత్తులయొక్క భావాభావములకు సాక్షియగు కూటస్థచిదాత్మయు, నిత్యాపరోక్షుడును, అంతఃకరణప్రతి

బింబుఁడును అగు జీవుఁడే అంతఃకరణరాహిత్యమువలన బ్రహ్మ
మగునని నిరూపించు వేదాంతములు బ్రహ్మమపరోక్షమేకాని
పరోక్షము కాదని బోధించుచున్నవని సూచించుచు ప్రకర
ణార్థమును వర్ణించుచున్నారు:—

మూ. { యేనాత్మనా విలీయంతే ఉద్భవంతి చ వృత్తయః,
 నిత్యావగతయే తస్మై నమో ధీప్రత్యగాత్తనే. ౧

తా. వేగముతో గుండ్రముగ త్రిప్పఁబడుచున్న కొఱవిని అపఁగ్రా
 అగ్నిమాత్రముగ నుండునట్లు సుఖప్రవృత్తయందు చిత్తవృత్తులన్నియును
 ఏ చిద్రూపముతో నేకమగునో ఆ ధీవృత్తులకు అధిష్ఠానము ప్రకాశకము
 సాక్షియు నిత్యబోధస్వరూపమును అగు ఆ పరబ్రహ్మమునకు నమస్కారము.

అవ. ఇపుడు తమవాక్యమందు ముముక్షుజనవిశ్వాస
 మునకై తమ గురువులయొక్క గుణసంపత్తిని వర్ణించుచు
 సంప్రదాయశుద్ధినిఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రమథ్య వజ్రోపమయుక్తి సంభృతైః

శ్రుతేరరాతీశతశో వచోఽసిభిః,

రరక్ష వేదార్థనిధిం విశాలధీ

ర్నమో యతీంద్రాయ గురోర్గరియసే. ౨

తా. గౌడపాద గోవిందపాదాది పరమగురువులకు నమస్కారము.
 వేదాంతార్థమనెడి నిధిని అపహరించి భేదవాదారణ్యమందు పసింఁచెడి సాం
 ఖ్యాదిశత్రువులను అభేద్యవశ్రాయుధములవంటి యుక్తులతోఁ గూడిన వాక్య
 భిడ్దములచే ఖండించి బ్రహ్మతత్త్వమును రక్షించి, అసద్గురువులకు బోధిం

చిన పరమగురువులకు నమస్కారముకంటె నన్యమేమియుఁ బ్రత్యుపకారమును జేయఁజాలను.

అవ. ఇట్లు నమస్కారవ్యాజమున ప్రకరణార్థమును, స్వగురు సంప్రదాయశుద్ధిని జెప్పి, తత్త్వమస్యాది మహావాక్యవిమర్శవలననే తనయందు అపరోక్షజ్ఞానము నిర్విఘ్నముగ నావిర్భవించునని యీ ప్రకరణసిద్ధాంతమును చూపుచున్నారు:—

మూ. నిత్యముక్తః సదేవాస్తీ త్యేవం చేన్న భవేన్నతః,
కీమర్థం శ్రావయ త్యేనం మాతృపచ్చుక్తిరాదరాత్. 3

తా. సద్వస్తువు నేనే. నేను సద్భ్రష్టావస్తువను. నిత్యముక్తుడను. అనఁగా, బంధము కల్పితమేకాని, సదానందస్వరూపుడ నగు నాకు వాస్తవముగ బంధము లేనే లేదు. సూర్యున కెప్పుడైనను చీకటి యుండునా? (ఉండదు.) ఇట్లు విమర్శించువానికి వేదాంతవాక్యశ్రవణాదికమువలన సద్బుద్ధి కలుగదేని, పుత్రుని హితముగోరెడి తల్లివంటి శ్రుతి ఆదరముతో 'తత్త్వమసి' (ఓజీవా! ప్రతిబింబమువగు నీవు ఆపరమాత్మవే) యని యెట్లు బోధించును? అనఁగా, వేదాంతవాక్యశ్రవణముననాదికమువలన ముక్తి తప్పక కలుగును గనుక, ఆదరముతో శ్రుతివాక్యమును విమర్శింపవలెనని భావము.

అవ. రజ్జువునందుఁ గలుగు సర్పభ్రాంతి రజ్జుస్వరూపమును దెలిసికొనినంతటఁ దొలఁగురితి, ఆరోపితాఖిలానర్థకప్రపంచభ్రాంతి తత్త్వమసీత్యామహావాక్యవిమర్శచే నివారింపవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సిద్ధాదేవాహిమిత్యస్తాద్యుష్కధర్తో నిషిధ్యతే,
రజ్జ్వమివాహిధీర్యక్త్యా తత్త్వమిత్యాదిశాసనైః. ౪

టీ. రజ్జ్వం=సిద్ధమైన త్రాటియందు, అహిధీః = భ్రాంతికల్పితసర్ప
జ్ఞానము, యుక్త్యా ఇవ = హితవాక్యవిమర్శముచేత నివారింపబడునట్లు,
సిద్ధాత్ = నిర్వికారమగు, అహం ఇతి అస్తాత్ ఏవ=అహమ్ శబ్దలక్ష్యార్థము
వలననే, యుష్కధర్తః = అహంకారాది పరాగర్థము, తత్ త్వమ్ ఇత్యాది
శాసనైః = 'తత్త్వమసి' మొదలగు మహావాక్యములవలన, నిషిధ్యతే=భ్రమ
కల్పితద్వితీయవస్తువును; కారణాత్మకముగ ఆత్మయందు ప్రవిలాపనము
చేయుటచే నివారింపబడును.

తా. త్రాటినిఁ జూచి యది సర్పమని భ్రమఁజేందినపుడు, హితబోధ
వలన నది త్రాడుమాత్రమే యని తెలిసికొనఁగా సర్పభ్రాంతి తొలఁగునట్లు,
ప్రత్యగర్థమగు ఆత్మను భ్రాంతిచేత అహంకారాదిదేహాంతజగత్తుగ భావించి,
పిదప తత్త్వమసీత్యాదిమహావాక్యములచే సద్గురుబోధితుడైన జ్ఞానికి ఆరో
పితసకల ప్రపంచము అధిష్ఠాన బ్రహ్మామాత్రముగ స్ఫురించును. ౪

అవ. మంత్రధ్యానమువలన విషబాధ నివారింపబడు
నట్లు, పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము దెలియఁగనే భ్రాంతి
కల్పితమగు జగద్భ్రమ నశించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. శాస్త్రప్రామాణ్యతోజ్ఞేయా ధర్తాదేరస్తితా యథా,
విషాపోహో యథా ధ్యానాత్ హ్నుతిః స్యాత్పా
ప్తనస్తథా. ౫

టీ. ధ్యానాత్ = గారుడాదిమంత్ర జపమునుండి, విషాపోహః యథా =

సర్వవిషయ పోవునట్లును, (వాసుదేవాది మంత్రజపమువలన) పాపమునకి హుతికి
యథా=పాపము తొలగునట్లును, తథా శాస్త్రప్రమాణతః=శాస్త్రప్రమా
ణ్యమువలననే, భర్తాదేః అస్తితా జ్ఞేయాస్యాత్ = స్వర్గమోక్షాదులు కల
వని తెలియవలయును.

తా. భ్రాంతితొలగుటకై భగవద్భక్తియు, పరతత్త్వజ్ఞానమును, పాప
విషయివృత్తికై మంత్రజపమువలె ఆవశ్యకములు.

అవ. వాక్యశ్రవణమువలన “అహం బ్రహ్మాస్మి” యను
జ్ఞానమువలెనే “అహంకరోమి” యను జ్ఞానముసయితము
అనుభవసిద్ధముగ నుండఁగా, ఈకర్తృత్వజ్ఞానము “అహం
బ్రహ్మాస్మి” యను జ్ఞానమువలననే బాధింపబడుననుట యెట్లు?
అను ప్రశ్నకు సమాధానము:—

మూ. సద్బ్రహ్మహం కరోమితి ప్రత్యయావాత్తసాక్షీకౌ,
తయోరజ్ఞానజన్యైవ త్యాగో యుక్తతరో మతః. ౬

టీ. అహం=నేను, సద్బ్రహ్మ=సచ్చిదానందబ్రహ్మమగుదును, అహం
కరోమి=నేను చేయుచున్నాను, ఇతి ప్రత్యయా=అను నీ రెండుజ్ఞానములు,
అత్తసాక్షీకౌ = అత్తకు గోచరములగును. తయోః=ఆ రెండుజ్ఞానములలో,
అజ్ఞానజన్యత్యాగఃపివ = అజ్ఞానమువల్ల గలిగిన ‘అహంకరోమి’ అను జ్ఞాన
మును విడుచుటయే, యుక్తతరో మతః=మిగుల సుత్తమము.

తా. నేను బ్రహ్మమను (అహం బ్రహ్మాస్మి), నేను చేయుచున్నాను.
(అహంకరోమి) యనెడి రెండు జ్ఞానములును అత్తకు గోచరములు. ఈ
రెండింటిలో ‘అహంకరోమి’ యను అజ్ఞాన జన్యజ్ఞానమును విడుచుటయే
ఉత్తమమైన ఆత్మాపరోక్షజ్ఞానమునకు సాధనమగును.

అవ. 'అహంబ్రహ్మ,' 'అహంకరోమి' యను రెండుజ్ఞానములలో ప్రమాణజన్యమెది? అజ్ఞానజన్యమెది? బాధకమెది యను ప్రశ్నలకు త్తరము:—

మూ. సదస్తీతి ప్రమాణోత్థా ధీరన్యాతన్నిభోద్భవా,
ప్రత్యక్షాదినిభా వాఽపి బాధ్యతే దిగ్భ్రమాదివత్. ౭

టీ. సత్ అస్తి ఇతి ధీః = సద్వస్తువు నేను అనెడి బుద్ధి, ప్రమాణోత్థా = తత్త్వమసి యను మహావాక్యప్రమాణమువలనఁ బుట్టును. అన్యః = నేను కర్తను అనెడి బుద్ధి, తన్నిభోద్భవా = ప్రమాణాభాసవలనఁ గలుగును. వా=లేక, దిగ్భ్రమాదివత్ =కొఱవిత్రిప్సనప్పుడు బయలుదేరిన యగ్నికణములు త్రిప్సట చాలింపఁగా తగ్గినవై వహ్నిమాత్రముచే బాధింపఁబడునట్లు ప్రత్యక్షముగఁ గనిపించు కర్తృత్వాదికము భ్రమ తొలగఁగ సత్యజ్ఞానముచేతనే బాధింపఁబడును.

తా. మహావాక్యజన్యమగు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యను జ్ఞానము 'అహం కర్తా' అనే భ్రమజన్యజ్ఞానమును బాధించును. అనఁగా భ్రమజన్యజ్ఞానము మహావాక్యజన్యజ్ఞానమువలన నశించును. కొఱవిని త్రిప్సనపుడు అగ్నికణములు పెక్కులు బయలుదేరినను భ్రమణము తగ్గగ వహ్నియొక్క టియే మిగులును. ఇట్లు భ్రాంతివలనఁ గలిగిన కర్తృత్వభోక్తృత్వాది జ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానముచే బాధింపఁబడఁగా ఆత్మమాత్రమే మిగులును. ౭

అవ. 'బ్రహ్మాస్మి' యను జ్ఞానమువలె 'అహంకర్తా' యను జ్ఞానముసయితము "సత్యంవద, ధర్మం చర, స హి కర్తాభోక్తేత్యాహుర్తనీషిణః" ఇత్యాదిశాస్త్రజన్యమే యగుటచేత దీనికి బాధ యేల కలుగవలెను? ఈజ్ఞానమసత్యమగు నేని నిజము

చెప్పము ధర్మముచేయుము అను శాస్త్రముకూడ వ్యర్థము కావలయునుగదా. అని శంకింతువేని వినుము:—

మూ. కురు భోక్తేతి యచ్చాస్త్రం లోకబుద్ధ్యనువాది తత్, సదస్త్వేతి శ్రుతేజ్ఞాతా బాధ్యతేనాత్యంతయైవ ధీః. ౮

టీ. కురు భోక్తా ఇతి యత్ శాస్త్రం = కర్మములను జేయుము ఆ ఫలము ననుభవించుము అనుశాస్త్ర మెదికలదో, తత్=అది, లోకబుద్ధ్యనువాది=లోకసిద్ధమగు అర్థమును అనువదించును. సత్ ఆస్తి ఇతి ధీః=నేను బ్రహ్మమునను జ్ఞానము, శ్రుతేః జాతా=ఉపనిషద్వాక్యమువలనఁ గలిగినది. అన్యా=నేను కర్తను భోక్తను అనెడి బుద్ధి, ఏతయా ఏవ బాధ్యతే=ఈ ఉపనిషద్వాక్యముచేతనే బాధింపఁబడును.

తా. లోకవ్యవహారానుసారముగఁ జెప్పఁబడిన కర్మకాండము పరమార్థమగు జ్ఞానకాండముచే బాధింపఁబడునని భావము. ౮

అవ. ఇట్లు విమర్శసహితముగు మహావాక్యవిచారణ వలన ఆత్మ అపరోక్షమగును. ఆయపరోక్షాత్మజ్ఞానము ఇతరము నపేక్షింపకయే సంసారదుఃఖమును దొలఁగించునని (శ్రీశంకరాచార్యులు) స్వమతమును బోధించి, ఆయపరోక్షజ్ఞానము పునఃపునరనుసంధానమువలన సుస్థిరమగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సదేవ త్వమాసీత్సృక్తే నాత్మనో ముక్తతా స్థిరా, ప్రవర్తతే ప్రసంచతా మతో యుక్త్యానుచింతయేత్.

టీ. త్వం=నీవు, సత్ ఏవ అసి=బ్రహ్మమే అయితివి అని, ఉక్తే=చెప్పఁగా, ఆత్మనః=జీవునకు, ముక్తతా=ముక్తి, స్థిరా న ప్రవర్తతే=దృఢము

కానేరదు. అతః=కనుక, యుక్త్యా=ఉపాయముతో, ప్రసంచతోం అనుచింతయేత్=మఱల మఱల అభ్యసింపవలెను.

తా. 'నీవే ఆత్మవు' అని యొకమాటు బోధించుమాత్రమున ఆత్మజ్ఞానము దృఢము కాజాలదు కనుక సంతతదృఢాభ్యాసము కావలెనని అభిప్రాయము.

అవ. అభ్యాసక్రమమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. సకృదుక్తం న గృహ్లాతి వాక్యార్థజ్ఞోఽపి యోభవేత్, అపేక్షతేఽత ఏవాన్యదవోచామద్వయం హితత్. ౧౦

టీ. వాక్యార్థజ్ఞః అపి = గురూపదిష్టమహావాక్యార్థమును దెలిసికొన్నను, సకృత్ ఉక్తం=ఒకమాటు చెప్పినంతమాత్రమున, న గృహ్లాతి=పరమార్థమును దెలియజాలడు. అత ఏవ=కనుకనే, అన్యత్=సహకారి వాక్యమును, అపేక్షతే=కోరును. శత్ ద్వయం=కావున రెండువాక్యములను, అవోచామ=చెప్పితిమి.

తా. ఎంత బుద్ధిమంతునకైనను గురూపదేశమును ఒకమాటు వినినంతమాత్రమున పరమార్థము మనస్సున దృఢముగ నాలదు కనుక యుక్తులచే మఱల మఱల మననము చేయవలయునని చెప్పబడెను. ౧౦

అవ. యజ్ఞాదికర్తములందు విధినియామకమగునట్లు బ్రహ్మతైక్యజ్ఞానము దృఢపడునంతవఱకు పునఃపునరనుసంధానము చేయవలెనని వేదాంతశాస్త్రము విధించుచున్నదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ నియోగోఽప్రతిపన్న త్వార్థణాం సయథాభవేత్, అవిరుద్ధో భవేత్తావద్యావత్సంవేద్యతాఽదృఢా. ౧౧

టీ. కర్తృణాం = యజ్ఞాదికర్తలకు, నియోగః = 'యజేత' యాగము చేయవలెను అను మొదలగు విధి, యథా భవేత్ = ఎట్లుండునో, (శ్రథా = అట్లే), సంవేద్యతా = బ్రహ్మతైక్కజ్ఞానము, యావత్ అదృశా తావత్ = ఎంతవఱకు దృశ్యముకాదో అంతవఱకు, (ఈ వేదాంతశాస్త్రమందలి విధి కూడ) అప్రతిపన్నత్వాత్ = బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము దృశ్యముగఁ గలుగదు కనుక, నియోగః అవిరుద్ధః = విధియుక్తమే యగును.

తా. ఒక్కసారి గురూపదేశ మైనంతమాత్రాన బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగదు కనుక "అప్రతిపన్నత్వదేశాత్" అను న్యాయమును బట్టి యాగాదికర్తలకు వేదవిధి యున్నట్లే వేదాంతశాస్త్రమందును "మనుతాం, నిదిధ్యసేత్" = (గురుముఖమున విన్న అర్థమును యుక్తులతో చింతింపవలెను. ఇతరవృత్తిరహితముగ ధ్యానింపవలెను) అను విధులు, దేహాత్మజ్ఞానము ఎంత దృశ్యముగనున్నదో అంతదృశ్యముగ బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగువర్యంతము సార్థకములగునని భావము. 'యజేత' ఇత్యాది విధులు శాబ్దములు. కాని యిచట 'మనుతాం నిదిధ్యసేత్' ఇత్యాదికములు ఆర్థికములు అని భేదము.

౧౧

అవ. మఱియు, విధు లెక్కర లేకయే సద్గురుముఖము నుండి శ్రవణమాత్రముననే 'బ్రహ్మమే నేననెడి సాక్షాత్కారము కలిగేయొడల యమనియమాదులు వ్యర్థములగుననే శంక కు త్తరము:—

మూ. చేష్టితం చ తథా మిథ్యా స్వచ్ఛందః ప్రతిపద్యతే,
ప్రసంఖ్యానమతః కార్యం యావదాత్మానుభూయతే.

టీ. చేష్టితం = యమనియమాద్యనుష్ఠానము, స్వచ్ఛందః = వేదమందు విధింపఁబడకయే స్వతంత్రముగఁ బ్రవర్తించునని, ప్రతిపద్యతే (చేత్) = అంగీక

రింపఁబడునేని, (తదా=అప్పుడు), మిథ్యాస్యాత్=ఆ యమనియమాదులు వ్యర్థములగును. అతః=కనుక, ఆత్మా=ఆత్మసాక్షాత్కారము, యానత్ అను భూయతే (తావత్)=దృఢమగుపర్యంతము, ప్రసంఖ్యానం కార్యం=మనన నిదిధ్యాసములను ఆవృత్తి చేయఁదగినది.

తా. యమనియమాదులు విహితములు కానియెడల నవి మిథ్య కావలసివచ్చును గనుకను, దేహాత్మబుద్ధితో నేను బ్రహ్మణుడను గృహస్థుడను యతిని అను నీ మొదలగు దేహాభిమానము దృఢముగ నుండునట్లు 'నేను బుద్ధియందు ప్రతిబింబించిన జీవుడనుగాను, బుద్ధికి అధిష్ఠానమగు కూటస్థ బ్రహ్మమునే' అనెడి బుద్ధి (వృత్తి) దృఢమగుపర్యంతము మనననిదిధ్యాసములు చేయుచుండవలెను.

౧౨

అవ. పై విషయమునే స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. సదస్త్వీతి చ విజ్ఞాన మక్షజో బాధతే ధ్రువమ్,

శబ్దోత్థం దృఢసంస్కారో దోషైశ్చాకృష్యతే బహిః.

టీ. శబ్దోత్థం = సకృదుపదేశమువలనఁ గలిగిన, సత్ అస్తి ఇతి విజ్ఞానం = నేను బ్రహ్మమును అను విజ్ఞానమును, దృఢసంస్కారః = చిర కాలమునుండి అభ్యసించిన, అక్షజః = ప్రత్యక్షజ్ఞానము (కర్తృత్వమే), ధ్రువం బాధతే = తప్పక బాధించును, దోషైః = రాగద్వేషాదులచేత, బహిః = బయటకు, ఆకృష్యతే చ = జనుఁడు లాగఁబడును.

తా. 'నేనా బ్రహ్మమునే' యని గురుముఖమున నొకసారి బోధింపఁబడినను చిరకాలాభ్యాసమగు 'నేను కర్తను భోక్తను' అనెడి దేహజ్ఞానపూర్వకమగు బాహ్యప్రవృత్తి ఆ సుజ్ఞానమును బాధించుటయేకాక, ప్రపంచమందు రాగద్వేషాదులనుగూడ గలిగించి ముముక్షువును బాధించునగునక, మననాదికము నభ్యసింపవలయును, అని భావము.

౧౩

అవ. చిరకాలవాసనాజన్య మగుటవల్లనే కాక మఱి యొకవిశేషముచలనను ప్రత్యక్షము ప్రబలమై సుజ్ఞానమును బాధించునని:—

మూ శ్రుతానుమాన జన్తానౌ సామాన్యవిషయా యతః,
ప్రత్యయావక్షజోఽవశ్యం విశేషార్థో నివారయేత్.

టీ. శ్రుతానుమానజన్తానౌ=శాస్త్రమువలనను ఊహవలనను గలిగిన, ప్రత్యయా=నేను బ్రహ్మమను, నేను కర్తను అనెడి రెండుజ్ఞానములు, యతః= ఏ హేతువున, సామాన్యవిషయా = సమానముగనే కలిగినవో, (యతః = ఆహేతువువలన) విశేషార్థః = ప్రత్యక్షజ్ఞానమే సామాన్యజ్ఞానమును అనఁగా నొకసారి శ్రుతమైన బ్రహ్మజ్ఞానమును, నివారయేత్ = బాధించును.

తా. విశేషార్థములను బోధించెడి కర్తృత్వాది ప్రత్యక్షజ్ఞానము భ్రాంతిగాని వంచనగాని లేనిదగుటచేత, శాస్త్రమువలనను ఆచుమానప్రమాణమువలనను దెలియఁబడనట్టి శాబ్దానుమాన ప్రమాణజన్య జ్ఞానమగు బ్రహ్మజ్ఞానమునే బాధించును. ౧౮

అవ. మహావాక్యార్థమును విన్నంతమాత్రాన ఏవఁడైనను ధన్యుఁడగునేని(అపుడు)అభ్యాసవిధి వ్యర్థముకావచ్చును. విన్నంతమాత్రమున లోకములో నెవఁడును ధన్యుఁడుకాఁడు కనుక అభ్యాసమూవశ్యకమని:—

మూ. వాక్యార్థప్రత్యయీ కశ్చిర్నిర్దుఃఖో నోపలభ్యతే,
యది వా దృశ్యతే కశ్చిద్వాక్యార్థశ్రుతిమాత్రతః.
నిర్దుఃఖోఽతీత దేహేషు కృతభావోఽనుమీయతే,
చర్యానోఽశాస్త్రసంవేద్యాస్యాదనిష్టం తథా సతి. ౧౯

టీ. వాక్యార్థప్రత్యగూ = వాక్యార్థశ్రవణమాత్రమున సుజ్ఞానము గలవాఁడు, కశ్చిత్ (ఆపి) = ఒకఁడైనను, నిర్దుఃఖి = సంసారదుఃఖరహితుఁడుగ, న ఉపలభ్యతే = కనుపింపఁడు. వాక్యార్థశ్రుతిమాత్రతః = వాక్యార్థశ్రవణము వలననే, కశ్చిత్ = ఎవఁడైనను, నిర్దుఃఖిః దృశ్యతే యది = దుఃఖరహితుఁడై కనుపించినయెడల, అతీతదేహేషు = పూర్వపుదేహములందు, కృతభావః = అభ్యాసము దృఢముగఁ జేసినవాఁడు (అని), అనుమియతే = ఊహింపఁ బడును. సః = మాయొక్క (యతులయొక్క), చర్యా = ఆశ్రమాచారము, అశాస్త్రసంవేద్యా స్యాత్ = శాస్త్రవిహితము కాకపోవలసివచ్చును. తథా సతి = శాస్త్రవిహితము కానియెడల, అనిష్టం స్యాత్ = బాధ కలుగును.

తా. 'తత్త్వమసీ'త్యాది మహావాక్యముల నొకసారి వినినంతమాత్రమున నెవఁడును ముక్తుఁడు కాఁజాలడు. అట్లయినటుల శాస్త్రమువలనఁ దెలియఁబడునేని యట్టి వామదేవాదులు మోక్షప్రాప్తిగనుట జన్మాంతరమందు దృఢాభ్యాసము చేసినవారలని యెఱుఁగునది. అదియుంగాక, యతులకు విహితమగు కర్మములు శాస్త్రవిహితములు కాకపోవలసివచ్చును. అట్లు అంగీకరించితిమా ఆరూఢపాత మనెడిదోషము సంభవించును. కావున వినిన వేదాంతవాక్యమును మనననిదిధ్యాసములచే దృఢముగ నభ్యసింపక మోక్షము సిద్ధింపదని భావము. ౧౫—౧౬

అవ. అభ్యాసవిధి ఆవశ్యక మగునేని సిద్ధబ్రహ్మోపదేశము అనుమాట యెట్లు సిద్ధించును? అను శంక కుత్తరము:—

మూ. సదసీతి ఫలంచోక్త్వా విధేయం సాధనం యతః,
నతదన్యత్ప్రసంఖ్యానాత్ ప్రసిద్ధార్థ మిహేష్యతే.

టీ. యతః = ఏహేతువువలన, ఫలం ఉక్త్వా=ఫలమును జెప్పి, సాధనం విధేయం = సాధనమును జెప్పవలెను. అతః=కనుక, తత్ = ఆ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమునకు, ప్రసంఖ్యానాత్=అభ్యాసముకంటె, అన్యత్=ఇతరసాధనము, ఇహ = ఈవేదాంతశాస్త్రమందు, ప్రసిద్ధార్థం=ప్రసిద్ధార్థమును (అభివ్యక్తముచేయఁదగిన సాధనము), న ఇష్యతే=(వేటొకటి) లేదు.

తా. స్వర్గప్రాప్తి జ్యోతిష్టోమాదికము సాధనమగునట్లు, మోక్షప్రాప్తికి వినిన ఆర్థమును మననముచేయుట నిదిధ్యానము (ఇతరవృత్తిరహితముగ తదేకాకారముగ ధ్యానించుట)తక్క నితరమెద్దియు సాధనముకాదు. కనుక నిరంతరాభ్యాసమువలన నీవు ఆబ్రహ్మమే అయితివనెడి మహాఫలము స్ఫుటమగును.

౧౭

అవ. పూర్వపక్షసమాప్తిః—

మూ. తస్మాదనుభవామైవ ప్రసంచక్షీత యత్నతః,

త్యజ్ఞ సాధన తత్సాధ్య విరుద్ధం శమనాదిమాన్.౧౮

టీ. తస్మాత్=కావున, శమనాదిమాన్=శమదమాదిసాధనసంపన్నుడగుచు, సాధనతత్సాధ్యవిరుద్ధం = అభ్యాసము బ్రహ్మసాక్షాత్కారము అనెడి కారణసాధ్యములకంటె నితరమగు కర్తమును, త్యజ్ఞ = వదలుచు, అనుభవాయ ఏవ = ఆత్మసాక్షాత్కారము నిమిత్తమే, యత్నతః=ప్రయత్నముతో, ప్రసంచక్షీత = అభ్యాసముచేయవలెను.

తా. పైకారణములనుబట్టి శమదమాదిసాధనసంపత్తిచే అభ్యాసము బ్రహ్మసాక్షాత్కారము అనెడి కారణసాధ్యములకంటె నితరకర్తమును వదలుచు, ఆత్మసాక్షాత్కారము కొఱకే దృఢప్రయత్నముతో అభ్యాసము చేయవలెను.

౧౮

అవ. సిద్ధాంత ప్రారంభము:—

మూ. నైతదేవం రహస్యానాం నేతి నేత్యవసానతః,
క్రియాసాధ్యం పురా శ్రావ్యం న మోక్షో నిత్యసిద్ధతః.

టీ. ఏతత్ = అభ్యాసము చేయవలెనని యీచెప్పట, ఏవం న=విధి
యసరాదు. (ఏమనఁగా,) రహస్యానాం=వేదాంతశాస్త్రప్రతిపాద్యరహస్య
ములను, నేతి నేత్యవసానతః = దృశ్యవస్తువుల నన్నిటిని కాదుకాదని నిరాక
రించుటయే ఫలము. క్రియాసాధ్యం = విధిరూపకర్తము, పురా=కర్తకాండ
మునందే, శ్రావ్యం=వినఁదగినది. నిత్యసిద్ధతః=సాధ్యముకాక నిత్యసిద్ధమగుట
వలన, మోక్షః=మోక్షము, న=క్రియాసాధ్యముకాదు.

తా. వేదాంతశాస్త్రమందు విధులులేవు. విధులు విధ్యాభాసలుకాని
విధులుకావు. కర్తమువలన సాధింపఁదగిన స్వర్గాదికము పూర్వమిమాంసా
శాస్త్రమునందే చెప్పఁబడెను. ఉత్తరమిమాంసాశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడెడి
మోక్షము క్రియచేత సాధ్యముకాదు. ఆత్మస్వరూపముకంటె మిగిలిన కల్పి
తాంశములను మిథ్యగా భావింప స్వరూపమే మిగులును.

జలమునుగోరువాఁడు ఆవరించి యున్న నాఁచును తొలఁగింప స్వతః
సిద్ధమగు శుద్ధజలమే కనుపడునట్లు మాయాకల్పితములును ఆత్మావరకములు
నగు నామరూపముల నుపేక్షింపఁగ సిద్ధబ్రహ్మము స్ఫురించును గనుక
నాఁచును తొలఁగించుటకువలెనే నామరూపాత్మక మాయకప్రపంచ నిరా
సమునకే శాస్త్రప్రవృత్తి యని—

“అవిద్యయాకల్పిత నామరూపవ్యపోహ ఏవ ప్రయతేతవిద్వాన్,
న బ్రహ్మబోధే తదపోహమాత్రాత్ బ్రహ్మవభాతి స్వయ మేవ సాక్షాత్.

శైవాలమాత్రాపదయేపిపాసోఃకార్యఃప్రయతోనకుతోయసిద్ధా, తస్మిన్నపే
తేసలిలం విశుద్ధం సిద్ధం జనానాం విషత్వమేతి.” అనెడి మహావాక్యరత్నా
వళీవాక్యము లిచట ప్రమాణము. ౧౯

అవ. తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములు అపరోక్షాద్వితీయ
బ్రహ్మతజ్ఞానమును గలిగించి అజ్ఞానమును అజ్ఞానకార్యమగు
దుఃఖమును దొలగించునని చెప్పదలచి, దుఃఖపీడము అజ్ఞా
నమే యనుటకు సదృష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. పుత్రదుఃఖం యథాఽధ్యస్తం పిత్రాఽదుఃఖేస్వ ఆత్మని,
అహంకర్తా తథాఽధ్యస్తో నిత్యాదుఃఖే స్వ ఆత్మని. ౨౦

టీ. అదుఃఖే=జ్వరము మొదలగు దుఃఖములులేని, స్వే ఆత్మని=తన
ఆత్మయందు, పుత్రదుఃఖం=కుమారునకుఁ గలిగిన జ్వరము, యథా అధ్యస్తం=
ఎట్లు ఆరోపించబడునో, తథా=అట్లే, నిత్యాదుఃఖే=ఎల్లపుడును సంసారాది
దుఃఖలేశమును లేని, స్వే=స్వరూపమగు, ఆత్మని=ధీసాక్షియగు ఆత్మచేతన్య
మందు, అహం కర్తా=చిదాభాసవిశిష్టమగు అంతఃకరణముతో బ్రహ్మారో
పమువలన “నేను కర్తను, సుఖదుఃఖభోక్తను” అని, అధ్యస్తః=అవివేకము
వలన ఆరోపించి సంసారదుఃఖము ననుభవించును.

తా. సాక్షీకూటస్థస్వరూపమగు ఆత్మ శరీరోపాధ్యభిమానము వశ
మున శరీరమునకుఁ గలిగెడి తాపము తనదిగ భావించును. ఎట్లనఁగా లోక
ములో పు.త్రుఁడు బాధపడుచుండఁగా తండ్రి అవివేకమువలన తానే బాధ
పడునట్లు దుఃఖించునుగద. దీనికి మూలము మమకారము. ఇట్లే ఆత్మకు
తాపమున్నదనుటకు మూలము అజ్ఞానము అని తెలియవలెను. ౨౦

అవ. బుద్ధియందు ప్రతిబింబించిన జీవుడు బింబస్వభావుడే యని తెలియమిచే జీవునకు సంసారము అధ్యస్తమయినది. ప్రతిబింబము అసత్యము గనుక జీవుడు బ్రహ్మస్వభావుడే యని ఎఱుఁగుటవలన ఆయధ్యాసము తొలఁగును. ఈ జ్ఞానమునకు 'నేతి నేతి' 'తత్త్వమసి'—(దృశ్యప్రపంచము మిథ్య, నీవు ప్రతిబింబమవు కావు. బింబభూత పరమాత్మయేయని బోధించు) మున్నగుశ్రుతులే కారణము. సుషుప్తియందు ఆత్మకు ఎట్టిక్రియయు లేనివిధమున, జాగ్రత్స్వప్నములందును ఆత్మ నిష్క్రియుడే యను నిశ్చయమువలన పునరధ్యాసబీజము ఉండదు కనుక ప్రసంఖ్యానవిధి (అధ్యాసమున) కవసరము లేదని ఫలితమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. సోఽధ్యాసో నేతినేతీతి ప్రాప్తవత్ప్రతిషిధ్యతే,
భూయోఽధ్యాసవిధిః కశ్చిత్కుతశ్చిన్నోపపద్యతే. ౨౧

టీ. సః అధ్యాసః=శరీరముతో ఆత్మకు అధ్యాసము, ప్రాప్తవత్=నిజముగ నున్నట్టుగ నెంచి, నేతినేతి ఇతి=జగత్తు కాదుకాదని, ప్రతిషిధ్యతే=నివారింపఁబడుచున్నది. 'ప్రాప్తవత్' అని 'వత్' శబ్దమువలన అధ్యాసము ఆరోపితమేకాని వాస్తవముకాదని తెలియఁబడుచున్నది. కనుక, కుతః చిత్=దేనినుండియు, న ఉపపద్యతే=సంభవింపనేరదు.

తా. మిథ్యాభూతమగు అధ్యాసము సత్యమగునట్టుగ నిషేధింపఁబడినది కనుక అధ్యాసవిధి కవసరములేదు. ౨౧

అవ. లోకమందు కంటికి గోచరమగు శుక్తిని రజతముగ భ్రమించుట కలదు. ఇదియే అధ్యాస మనఁబడును. సకలవిషయములను గ్రహించుటచే తత్సాక్షియై విషయియగు

బ్రహ్మము కంటికగపడదు. ఆ బ్రహ్మమందు విషయధర్మములగు దుఃఖాదు లెట్లు ఆరోపింపబడును? అనెడి శంకరాఁగా, వృశ్యమగునట్టి వస్తువునందే ఆరోపము కలుగవలయునను నియమము లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మనీహ యథాఽధ్యాసః ప్రతిషేధస్తజైవ చ,
మలాధ్యాసనిషేధౌ ఖే క్రియతే చ యథాఽబుద్ధైః.

టీ. ఆత్మని=గోచరముకాని జీవునియందు, అధ్యాసః=దేహసంబంధములగు జరామరణాదులయొక్క ఆరోపణ, యథా=ఎట్లు కలుగుననగా, ఖే=ఇంద్రియములకు గోచరముకాని ఆకాశమందు, మలాధ్యాసనిషేధౌ=మాలిన్యారోపణమును, తన్నిషేధమును, అబుద్ధైః=మూఢులచేత, యథా క్రియతే=ఎట్లు చేయబడునో, తజైవ=అట్లే, ఇంద్రియవిషయముకాని బ్రహ్మమందు అజ్ఞాలు సంసారాధ్యాసమును జేసి తదవనాదము జేతురు. 'ఆత్మనీహతథాధ్యాసః' అను పాఠములూ పూర్వార్థమునకు ఉత్తరార్థము వృష్టాంతమని స్పష్టమగును.

తా. రూపరహితమగు ఆకాశమునందు బాలురారోపించు నీలిమ విమర్శించునపుడు లేనియట్లు, ఆత్మయందు మూఢులచే నారోపింపబడు సంసారాధ్యాసమును వివేకదృష్టితో విమర్శింప నది లేనిదే యగును. మాలిన్యారోపనిషేధములవలె అధ్యాసారోపనిషేధములు భ్రమకల్పితములే కాని వాస్తవము కాదు.

అవ. “ప్రాప్తవత్ప్రతిషిధ్యతే” అను వాక్యమును వివరించుచున్నారు:—

మూ. ప్రాప్తశ్చేత్ప్రతిషిధ్యేత మోక్షోఽనిత్యోభవేద్ధృవమ్,

అతోఽప్రాప్తనిషేధోఽయం దివ్యగ్నిచయనాదివత్. ౨౩

టీ. ప్రాప్తః=(సంసారము) ప్రమాణసిద్ధమగుచు, ప్రతిషేధ్యేతచేత్=నిషేధింపఁబడునేని, మోక్షః=స్వరూపజ్ఞానము, ధ్రువం=నిశ్చయముగ, అనిత్యః భవేత్=నశింపవలసివచ్చును. అతః=కనుక, దివి=ఆకాశమందు, అగ్నిచయనాదివత్=అగ్నిని పోగుచేయుటవలెనే, ఆయం=ఇది, అప్రాప్తనిషేధః=ప్రాప్తించనిదానిని నివారించుటయే.

తా. ఆత్మకు బంధము వాస్తవమగునేని మోక్షము కలుగకపోవును. అందువలన ఆత్మకు వికారములు కలుగవచ్చును. అట్లేని వికారియగు ఆత్మ అనిత్యమగును. బంధము కలిగినదియన్నను ఆ బంధము ఆత్మవలన కలిగిన దగుటచేత ఒకబంధము పోయినను వేరొకబంధము పుట్టవచ్చును. బంధము తిరిగి కలిగెనేని మోక్షము అనిత్యమగును. ఇన్నిదోషములు సంభవించుట వలన బంధము అవిద్యాకల్పితమే కాని వాస్తవముకాదు. ఈ బంధము జ్ఞానమువల్లనే తొలఁగుటచేత అభ్యాసముతోఁ బనిలేదని ప్రకృతార్థమును ముగించుచున్నారు. “నాంతరిక్షే న దివ్యగ్నిశ్చేతవ్యః” (తై. సం. ౧. ౧. ౭) అని భూమియందుఁ గలిగెడి అగ్నిసంచయనమును ఆకాశమందు ఉన్నట్టు భావించి అప్రాప్తమగు అగ్నిచయనము ఆకాశమున లేదని యెట్లు శ్రుతి యందు నివారింపఁబడెనో అట్లే సంసారబంధరహితమగు ఆత్మయందు బంధా రోపణము బంధనిషేధమును మాయాకృతములుగాని వాస్తవములు కావు. ఆదిశబ్దముచేత ఆకాశమాలిన్యము సయితము లేనిదే నిషేధింపఁ బడెనని గ్రహింపవలెను. ౨౩

అవ. ఆత్మయందు బంధబోధక ప్రమాణమేమియు లేనందున బంధము మాయికమే యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సంభావ్యో గోచరే శబ్దఃప్రత్యయో వాన చాన్యథా,
న సంభావ్యో తదాత్మత్వాదహం కర్తుస్తదైవ చ. ౨౪

టీ. శబ్దః=శబ్దముగాని, ప్రత్యయః=(ప్రత్యయేనుమానప్రమాణజన్యమైన) జ్ఞానముగాని, గోచరే=విషయవస్తువునందు, సంభావ్యః=సంభవించును. అన్యథా=గోచరముకాని వస్తువునందు, న=సంభవించదు. అహం * కర్తుః=ప్రమాతయగు జీవుఁడును, తదైవ=అట్లే శబ్దజ్ఞానములును, తదాత్మకత్వాత్=బ్రహ్మస్వరూపమే యగుటవలన, న సంభావ్యః=ఆ ప్రమాణములు ఆత్మయందు ప్రవర్తించవు.

తా. శబ్దప్రమాణమువలనఁగాని యితరప్రమాణములవలనఁగాని ఆత్మయందు బంధము చెప్పబడలేదు. ఉపాధిని నుపేక్షింప ప్రమాత (జీవుఁడు) సయితము బ్రహ్మమే కనుక ఆప్రమాణము లీబ్రహ్మమును బోధింపలేవు. ఆ గంతుకములగు శబ్దప్రత్యయములకును, అహంకారమునకును చిదాత్మకంటె వేరుగుస్వరూపము లేదు. ఆత్మ నిష్క్రియము. ౨౪

అవ. కావున అధ్యస్తవస్తువుల నిషేధమే చెప్పవలసియున్నదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అహం కర్తృత్వనిన్యస్తవైతన్యేకర్తృతాది యత్,
నేతినేతి తత్సర్వం సాహంకర్తృ నిషిధ్యతే. ౨౫

టీ. చైతన్యే=చిద్రూపమగు, ఆత్మని = ఆత్మయందు, అహంకర్తృ=సాభాసాంతఃకరణప్రతిబింబు (జీవు)నిచేత, యత్ = ఏకర్తృత్వాదికము, న్యస్తం = ఆరోపింపబడినదో, తత్ సర్వం = ఆ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిక

* ఇది సతః వష్టి, సతి సప్తమివంటిది.

మంతయు, న ఇతి, న ఇతి, ఇతి=ఇదికాదు ఇదికాదు అని, సాహంకర్త్రా= అహంకారముతోఁగూడ, నిషిధ్యతే=(ఇది ఆత్మ కాదని) నివారింపఁబడును.

తా. చిద్రూపాత్మయందు అంతఃకరణ ప్రతిబింబుఁడగు జీవునిచే ఏ కర్తృత్వభోక్తృత్వములు ఆరోపింపఁబడుచున్నవో ఆ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమంతయు 'నేతి నేతి' యని అహంకారసహితముగ నిషేధింపఁబడుటచేత నవియన్నియు ఆత్మకావని స్ఫుటమగును. ౨౫

అవ. ఆరోపితమునే శాస్త్రము నిషేధించినయెడల ఆత్మ యెట్లు తెలియఁబడును? అను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఉపలబ్ధిః స్వయం జ్యోతిర్దృశిః ప్రత్యక్షదక్రియః,
సాక్షాత్సర్వాంతరస్సాక్షీ చేతానిత్యోఽగుణోఽద్వయః.

టీ. ఉపలబ్ధిః = జ్ఞానస్వరూపము, స్వయంజ్యోతిః = స్వయముగఁ బ్రకాశించునది. దృశిః = సకలమును జూచునది, ప్రత్యక్షః=(దృశ్యము అసత్తు జడము దుఃఖమును అగు జగత్తుకంటె) విలక్షణము. దృక్ = సచ్చిదానందరూపము, సత్ = కాలత్రయాబాధ్యము, అక్రియః = చలనరహితమై పూర్ణమైనది, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమైనది, సాక్షీ = మాయాకల్పితపదార్థములయొక్క రాకపోకలను గనిపెట్టునది, చేతాః=సకలమును వ్యాపారక్షమముగఁ జేయునది. [ఇచట “అజడాత్త వదాభాంతి యత్సన్నిధ్యాజ్ఞడా అపి, తమాత్మానం వేదితారం విద్ధి బుద్ధ్యా సుసూక్ష్మయా,” అను స్మృతి ప్రమాణము] నిత్యః = (కాలత్రయమందు బాధలేక) నిత్యమైయుండునది, అగుణః = సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేనిదై వానికి సాక్షీమాత్రముగ నుండునది, అద్వయః=మాయాకల్పితవస్తువులకు స్వతస్సత్త లేనందున వానికి సత్తాప్రదమగుచు ఒక్కటియే యగుటచేత ఆత్మద్వితీయరహితము.

తా. ఆత్మ స్వప్రకాశము, దృక్స్వరూపము అనుటయందు ఉపనిషత్తులు ప్రమాణము. కాని, ఆత్మ లేదనుటయందు ఏ ప్రమాణమునులేదు. ఆత్మయొక్క విశేషణములు టీకయందు వివరింపబడినవి. ౨౬

అవ. అయ్యా! 'తాను' 'తనది' యను జ్ఞానములు అహంప్రత్యయమునకును మమప్రత్యయమునకును విషయములు. అట్లైన ఆత్మ ఎట్లు స్వతస్సిద్ధమగును? అను శంకకు ఉపాధిసంబంధమువలన అట్లు తోచినను ఆత్మ స్వతస్సిద్ధము కాకపోదు. అని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సన్నిధౌ సర్వదా తస్య స్యాత్తదాభోఽభిమానకృత్, ఆత్మాఽత్తీయంద్వయం చాతఃస్యాదహంమమగోచరః.

టీ. అభిమానకృత్ = అహంకారము, సర్వదా = ఎల్లప్పుడును, తస్య = చైతన్యముయొక్క, సన్నిధౌ = సన్నిధియందుండుటచేత, తదాభః = చైతన్యప్రకాశము గలిగియుండును. ఆతః = కనుక, ఆత్మా = తాను, ఆత్మీయం = తనది (అనే), ద్వయం = ద్వంద్వము, స్యాత్ = కలుగును. (అయం = ఇది), అహంమమగోచరః = 'అహం' 'మమ' యని వ్యవహరింపబడును.

తా. అహంకారము జడమైనను ఆత్మచైతన్యసాన్నిధ్యమువలన నేనునాది యని వ్యవహరించును. ౨౭

అవ. 'సంభావ్యో గోచరే శబ్దః' అని ౨౮-వ శ్లోకములోఁ జెప్పబడిన ప్రత్యయాగోచరత్వమును నిరూపించి, యిపుడు ఆత్మయందు అహం శబ్దముసహితము ప్రవర్తింపదు. అహంశబ్దమునకు అహంకారమే అర్థమని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. జాతికర్తాదిమత్వాద్ధి తస్మిన్ శబ్దాస్త్యహంకృతి,
న కశ్చిద్వర్తతే శబ్దస్తదభావాత్స్వ ఆత్మని. ౨౮

టీ. శబ్దాః=‘అహం’ ‘మమ’ శబ్దములు, జాతికర్తాదిమత్వాత్ = బ్రాహ్మణాదిజాతులు, తపఃప్రభృతి కర్తృములు గలవగుటచేత, తస్మిన్ అహం కృతి=చిదాభాసవిశిష్టమైన దేహద్వయమందు, హి=నిశ్చయముగ, ప్రవర్తంతే=ప్రవర్తించును. తదభావాత్=ఆ జాతికర్తృములు లేనందున, స్వే ఆత్మని=స్వరూపాత్మయందు, కఃచిత్ (అపి)=ఏశబ్దమును, న వర్తతే=ప్రవర్తించదు.

తా. అహంశబ్దము ముఖ్యవృత్తిచేత జాతికర్తృములుగల దేహాదికమునే బోధించునుగాని జాతికర్తృరహితమగు ఆత్మను బోధింపదు. ఆత్మయందు వాచకశబ్దములేవ్వియు లేనందున అహంశబ్దమునకు లక్ష్యార్థమగు ఆత్మ స్వతఃసిద్ధమని భావము. ౨౮

అవ. స్వతస్సిద్ధమగుఆత్మకు శబ్దప్రయోగహేతువులగు జాతికర్తాదులు లేనందున నిరుపాధికమగు ఆత్మయం దేశబ్దమును బ్రవర్తించదేని ఉపనిషత్తులు ఆత్మనెట్లుప్రతిపాదించును? అను శంక కు త్తరము:—

మూ. ఆభాసో యత్ర తత్రైవ శబ్దాః ప్రత్యగ్దృశిం స్థితాః,
లక్షయేయుర్న సాక్షాత్తమభిదధ్యుః కథంచన. ౨౯

టీ. యత్ర = ఏ అహంకారాదికమందు, ఆభాసః = చైతన్యప్రతిబింబము ఉండునో, తత్ర ఏవ = చిదాభాసవిశిష్టమైన ఆయంతఃకరణాదికమందే, స్థితాః = వాచకములుగనున్న, శబ్దాః=ఆత్మ మొదలగు శబ్దములు, ప్రత్యగ్దృశిం=ప్రత్యగాత్మను, లక్షయేయుః = లక్షణావృత్తితో బోధించును,

కాని, కదంచన=ఎట్లుగను, సాక్షాత్=వాచనికముగ, న అభిదధ్యుః=బోధింపలేవు. కావున ఆత్మఉపనిషత్తులందు లక్షణావృత్తిచే బోధింపబడుచు గాని ఆత్మ ఇదమితమని బోధింపఁబడదు.

తా. ఏ అహంకారాదికమందు చైతన్యప్రతిబింబుడగు జీవుఁడు ఉండునో ఆ యంతఃకరణాదికమందే వాచకములగు ఆత్మాదిశబ్దములు ప్రత్యగాత్మయందు లాక్షణికములగును. అనగా, ఆత్మ ఉపనిషత్తులందు లక్షణావృత్తిచే బోధింపబడుచుగాని ఇదమితమని ప్రత్యక్షముగ బోధింపఁబడదు.

౨౯

అవ. ఉపనిషత్తులు ఆత్మను ముఖ్యవృత్తితో బోధింపలేవనుటకు కారణము:—

మూ. నహ్యాజాత్యాదిమాన్కశ్చిదర్థః శబ్దై ర్నిరూప్యతే,

టీ. అజాత్యాదిమాన్=జాతికర్తాదికములేని, కః చిత్ అర్థః=నియర్థముచు, శబ్దైః=శబ్దములచేత, నిరూప్యతే=(ముఖ్యవృత్తితో) బోధింపఁబడదు.

తా. జాతికర్తాదులు గలవానినే శబ్దములు ముఖ్యవృత్తిచే బోధించుచుగాని తద్రహితమగు ఆత్మయందు ఈశబ్దములు ముఖ్యవృత్తితోఁ బ్రవర్తింపవు, కనుక నీశబ్దములకు ఆత్మయందు లక్షణావృత్తినే అంగీకరింపవలెను.

అవ. అయ్యా! లక్షణావృత్తితో నెచట శబ్దమునకు తాత్పర్యమో, అట్టి అహంకారాతిరిక్తమగు ప్రత్యగాత్మయందు వృత్తి సంభవించునేని లోకులు అహంకారమందు ఆత్మశబ్దము నెట్లుపయోగింతురని శంకింతువేని, ఆత్మశబ్దము

నకు అహంకారము గౌణార్థము. అని దృష్టాంతయుక్తముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మాభాసో యథాఽహంకృదాత్మశబ్దైస్తథోచ్యతే. 30

ఉల్లుకాదౌయథాఽగ్న్యర్థాః పరార్థత్వాన్న చాంజసా,

టీ. అగ్న్యర్థాః=అగ్నిని బోధించెడి 'దహతి' మొదలగు శబ్దములు, పరార్థత్వాత్=అగ్నినే బోధించుటవలన, ఉల్లుకాదౌ = కొఱవి యినుము మొదలగువానియందు, అంజసా=సత్యముగ, యథా=ఎట్లు, న=ప్రవర్తిం పవో, తథా=అట్లే, అహంకృత్ = అహంకారము, ఆత్మాభాసః=ఆత్మవలె భాసింపుచు, ఆత్మశబ్దైః ఉచ్యతే = ఆత్మశబ్దములచేతఁ జెప్పఁబడినను నది ముఖ్యార్థము కాదు.

తా. అహంకారము ఆత్మశబ్దమునకు గౌణార్థమేకాని ముఖ్యార్థము కాదు. ఆత్మవలె భాసింపుటచే నట్లు చెప్పఁబడును. కొఱవి, కాలిన యినుము మొదలగు శబ్దములు వానియందు అభివ్యక్తముగనున్న అగ్నినే బోధించునుగాని యావస్తువులకు బోధింపవు. అట్లే అహంకారము ఆత్మాభాసముకాని అహంశబ్దమునకు ముఖ్యార్థము కాదు. 30

అవ. ౨౭-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినట్లు సిద్ధాంతి ఆభాసమును అంగీకరించెను. భేదబుద్ధితోను వ్యత్యయబుద్ధితోను భాసించెడి యీ ఆభాసము 'సత్యమా, మాయికమా' యను శంక రాఁగా, ఆభాసము పరమార్థమని నిశ్చయించుటకై దృష్టాంతమును జూపుచున్నారు:—

మూ. ముఖాదన్యో ముఖాభాసో యథాఽదర్శానుకారతః.
ఆభాసాన్తుఖమప్యేవమాదర్శాననువర్తనాత్,

టీ. ముఖాభాసః = ముఖప్రతిబింబము, ఆదర్శాచుకారతః యథా ముఖాత్ అన్యః=అద్దమందు తోచుటచే ఎట్లు అన్యమగునో (సః=ఆ ముఖ ప్రతిబింబము), ఆదర్శాననువర్తనాత్ = ప్రక్కనుండి చూడఁగ అద్దము నందు లేనిదగుచు, ఆభాసాత్ ఏవం ముఖం అసి=(అన్యత్ ఏవ) = ఇట్టి క్రియాభేదమువలన ముఖమున్నూ అన్యమే యగును.

తా. కంఠస్థముఖమునందు నాదము కలుగును. ప్రతిబింబముఖముందు నాదము కలుగదు. ఇంతియేకాక నీ ప్రతిబింబము ఆదర్శసత్తకంటె నన్యసత్త లేనిదికనుక సత్యముకాదు. ప్రత్యక్షముగ కంటికి కనుఁగొనుటచేత ఆసత్యముచుగాదు. కనుక ఆభాసము అనిర్వచనీయము, అనఁగా నిట్టిదని చెప్పనలవి కానిది. ఉపాధిసంబంధమువలనఁగలిగిన యీ భేదము ఉపాధినిరసనమువలన ఏకమే యగును. “ఉపాధ్యపోహేస్వయమేవకేవలః” అని యార్య వచనము.

30

అవ. దాహంతికమును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అహంకృత్వాత్తత్త్వనిర్భాసో ముఖాభాసవదిష్యతే. 3౨
ముఖవత్స్మృత ఆత్మాన్యోవివిక్తౌ తౌ తథైవ చ,

టీ. అహంకృతి = అహంకారమందు, ఆత్మనిర్భాసః = చైతన్యవ భాసము, (చైతన్యము కాకున్నచు చైతన్యమువలెఁ దోచుట), ముఖాభాస వత్=ముఖప్రతిబింబమువలె, ఇష్యతే=శుద్ధాత్మకంటె వేఱుగఁ జెప్పబడును. ఆత్మా=శుద్ధాత్మ, ముఖవత్=కంఠస్థముఖమువలె, అన్యః స్మృతః=ఆభాసము కంటె భిన్నమగును. తథైవచతౌ అవివిక్తౌ = ఆత్మ ఆత్మాభాసలు ముఖముఖా భాసములవలె పరమార్థముగ భేదము లేనివి.

తా. ముఖము, అద్దము, ముఖాభాసము నని వ్యవహారభేదమున్నను పరమార్థతఃభేదము లేనట్లు, ఆత్మ, అంతఃకరణము, ఆత్మాభాసము నని వ్యవ

హారభేదమున్నను పరమార్థముగ చైతన్యమాత్రమే కాని భేదము లేదని భావము. 32

అవ. ఇట్లు అనాద్యవిద్యయందును, తత్కార్యమగు అహంకారమందును ప్రతిఫలించిన చైతన్యము ఉపాధిసంబంధమువలన సంసారియనఁబడునని శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు స్వమతమును నిరూపించి, దానిని ధ్రువపరుచుటకై ఏకదేశిమతమును ఉపన్యసించి, దానిని దూషించుచున్నారు:—

మూ. సంసారి చ స ఇత్యేక ఆభాసో య స్త్వహంకృతి. 33
వస్తు చ్ఛాయా స్త్వతేరన్యన్తాధుర్యాది చ కారణమ్,

టీ. అహంకృతి = అహంకారమందు, యః ఆభాసః=ఏ ఆభాసము కలదో, సః=ఆ అహంకారమందు ప్రతిఫలించిన ఆత్మాభాసమే, సంసారి ఇతి =సంసారి యని, ఏకే=కొందఱు (తలంతురు.) “నాక్రమేత్కామతశ్చాయాంగుర్వాదేః” అను స్మృతి నీడ పరమార్థవస్తుతుల్య మగునని చెప్పుట వలన, ఛాయా=ఆభాసము, వస్తు=పరమార్థవస్తువే యగును. అన్యత్ చ = మఱియొకవిశేషము కలదు. మాధుర్యాది = మాధుర్యము, కారము, నీడ మొదలగునవి యిచట, కారణం=కారణముగ నున్నది.

తా. అహంకారమందుఁ బ్రతిఫలించిన ఆత్మాభాసమే సంసారియని కొందఱు తలంతురు. కాని, ఆభాసము పరమార్థవస్తువే యగును. ఎట్లన— కారము కొట్టెడి చోటనున్నవానికి కారమే యధికముగ భాసించునట్లు మాధురపదార్థభూయిష్టస్థలమందుండు నరునకు మాధురగంధము అధికముగ స్ఫురించును. చెట్టునీడను గూర్చున్నవానికి చలువకలుగుట యెల్లరకుం దెల్లమే. ఇట్లే జీవునకుఁ గలుగు సుఖవాసనవలన పరమాత్మ పరమసుఖస్వరూ

ఘటని తెలియవలెను. ఐతే జీవునకుఁగల దుఃఖమువలన పరమాత్మకు దుఃఖ
 ఉధికమని యేల యనరాదని యాక్షేపింతువేని వినుము. ఎ వఁడును ‘తన
 చావునకు మందు పుచ్చుకొనఁడు’ అనునట్లు స్వరూపనాశమునకై యత్నిం
 మవాఁ డుండఁడు. లోకములో నందఱు తమకు దుఃఖముపోవలెనని యత్నిం
 మవారలేకాని సుఖము పోవలెనని యెవరును గోరరు. దుఃఖమే ఆత్మ
 స్వరూపమైనయెడల నెవ్వరును దుఃఖము పోవలయునని కోరరు. కావున
 దుఃఖము అగంతుకమనియు, ఆత్మకు సుఖమే స్వరూపమనియుఁ దెలియ
 వలెను.

33

అవ. మఱల, ఏకదేశిమతముయొక్క త్రివిధభేదము
 లను జెప్పచున్నారు:—

మూ. జ్ఞైకదేశో వికారో వా తదాభాసాశ్రయః పరే. ౩౫
 అహంకరైవ సంసారి స్వతంత్ర ఇతి కేచన,

టీ. జ్ఞైకదేశః=చిదాత్మయొక్క యొకభాగము సంసారియని కొం
 దఱు, వికారః వా=అగ్నికణములు అగ్నివికారములగునట్లు ఆత్మవికారము
 లని కొందఱు, తదాభాసాశ్రయః=చిదాభాసునకు ఆధారమగు అహంకారము
 సంసారియని మఱికొందఱు చెప్పెదరు. కేచన=భట్టమతస్థులు కొందఱు,
 అహం స్వతంత్రః కర్తా ఇతి=నేను స్వతంత్రకర్తనుగాని పరమాత్మవశుఁడను
 గానని చెప్పెదరు.

తా. ఏకదేశిమతస్థులలో కొందఱు చిదాత్మయొక్క యొకభాగము
 సంసారియని చెప్పెదరు. “మమైవాంకో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః”
 ౧౫-౭. అను గీతావాక్యము వీరికి ప్రమాణము. అగ్నికణములు అగ్నివికా
 రములైనట్లు సంసారులు (జీవులు) ఆత్మవికారములని కొందఱు చెప్పెదరు.

ఆత్మనః సర్వేప్రాణాః సర్వేలోకాః సర్వేదేవాః సర్వాణిభూతానివ్యుచ్ఛ
రంతి. (బృహ. ౪-౧-౨౦.) (అగ్నినుండి అగ్నికణములు వెడలునట్లు జీవులు
పరమాత్మనుండి వెడలుదురు) అనెడి శ్రుతి వీరికి ప్రమాణము. చిదాభాసనకు
ఆధారమగు అహంకారము సంసారియని మఱికొందఱు చెప్పెదరు. వీరికి
("తన్ననో దిశం దిశం పఠిత్వా" ఛాం. ౬-౮-౨.) అను శ్రుతిప్రమా
ణము. భట్టమతస్థులు "అహం స్వతంత్రః కర్తా ఇతి" (నేను స్వతంత్రు
డనుగాని పరమాత్మవశుడనుగాను) అని చెప్పెదరు.

అవ. ఇంకను బౌద్ధమతమును గూర్చి చెప్పుచున్నారు:-

మూ. అహంకారాదిసంతానః సంసారి నాన్వయీ ¹క్వచిత్.
ఇత్యేవంసాగతా ఆహు స్తత్ర న్యాయోవిచార్యతామ్,

టీ. అహంకారాది సంతానః=క్షణికములగు విజ్ఞానములే, సంసారి=
సంసారికాని, అన్వయీ ఏకః=విజ్ఞానోత్పత్తి నాశములను గనిపెట్టెడి చిద్వ
స్తువు, క్వచిత్ న = ఎచ్చటను లేదు. ఇత్యేవం=ఈప్రకారము, ఆహుః =
(జ్ఞాధులు) చెప్పెదరు. తత్ర=ఆమతభేదములందు, న్యాయః విచార్యతాం=
ఏది అర్హమో దానిని పండితు లాహించవలయును.

తా. క్షణికములగు విజ్ఞానములే జీవులుగాని విజ్ఞానోత్పత్తి నాశము
లను గనిపెట్టెడి చిద్వస్తువు లేనేలేదని క్షణికవాదులు (జ్ఞాధులు) చెప్పెదరు
కాని ఆవాదము విశ్వసనీయమగునో కాదో జ్ఞానులు ఊహించదగును.

అవ. ప్రసంగాగతమగు సంసారివిచారమును మాని
ప్రస్తుతమగు ఆభాసమును నిరూపించుచున్నారు:-

మూ. సంసారిణాం కథా త్వాస్తాం ప్రకృతం త్వధునోచ్యతే.
ముఖాభాసో య ఆదర్శే ధర్మో నాన్యతరస్య సః,
ద్వయో రేకస్య జేద్ధర్మో వియుక్తేఽన్యత రేభవేత్. ౩౭

టీ. సంసారిణాం కథా తు ఆస్తాం = సంసారి యెవఁడను విమర్శ
యటుండసిమ్ము, ఆధునా=ఇప్పుడు, ప్రకృతం=ప్రస్తుతాభాసము, ఉచ్యతే=
చెప్పఁబడును. ఆదర్శే=అద్దమందు, యః ముఖాభాసః=ఏముఖప్రతిబింబము
గలదో, సః = ఆప్రతిబింబము, అన్యతరస్య ధర్మః న=కేవల ముఖధర్మము
కాదు, కేవలదర్పణధర్మమును గాదు. ద్వయోః ఏకస్య=ముఖాదర్శములు
రెండింటిలో, ఏకస్య ధర్మః జేత్=ఏదోయొకదాని ధర్మమయితే, అన్యతరే
వియుక్తే = ముఖము లేకుండ అద్దమున్నను అద్దములేక ముఖమున్నను,
భవేత్=ముఖాభాసము కనిపింపవలెను. రెండును లేనపుడు ఆభాసము లేక
పోవుటచే నీయాభాసము ముఖమునది యనికాని అద్దమునది యనికాని
చెప్పఁదగదు.

తా. సంసారి యెవఁడను విమర్శము నటులుంచి, ప్రస్తుతాభాసమును
నిరూపించుటకై ఆదర్శదృష్టాంతముచే చిదాభాసలక్షణమును వివరించుచు
న్నారు. ఎట్లన, అద్దమందు ప్రతిఫలించు ముఖప్రతిబింబము ముఖధర్మము
కాదు, దర్పణధర్మమునుగాదు. ఆరెండింటిలో యేదోయొకదాని ధర్మమైన
యెడల ముఖము లేనపుడు అద్దమున్నను, అద్దములేనపుడు ముఖమున్నను
ముఖాభాసము కనుపింపవలసినదే. ఈరెండును లేనపుడు ఆభాసమే లేదు
కనుక ఆయాభాసము ముఖమునది యనికాని అద్దమునది యనికాని చెప్ప
వలనుగాదు.

3౭

అవ. దీనికి పక్షాంతరమును జెప్పుచున్నారు:—

ఉపదేశ—31

మూ. ముఖేన వ్యపదేశాత్ ముఖస్యైవేతి చేన్త తమ్,
నాదర్శానువిధానాచ్చ ముఖే సత్యవిభావతః. 3౮

టీ. ముఖేన వ్యపదేశాత్ = ముఖాభాసమని చెప్పటవలన, సః=ఆ
యాభాసము, ముఖస్య ఏవ ఇతిమతం చేత్ = ముఖమునదే యనినయెడల,
ఆదర్శానువిధానాత్ = అద్దమున్నప్పుడే ఆయాభాసము కలుగుచు అద్దము
లేనపుడు లేకపోవుటవలనను, ముఖేసతి = ముఖ మున్నప్పటికి, అవిభావతః=
(అద్దము లేనపుడు) లేనందునను, న=ఆభాసము ముఖధర్మము కాదు.

తా. ముఖాభాసమని చెప్పటచే నాయాభాసము ముఖమునదే యం
దుమేని, అద్దమున్నప్పుడే ఆభాసము కలదుకాని అద్దము లేనపు డాభాసము
లేదు. కనుక ఆభాసము ముఖధర్మము కాదు. 3౮

అవ. మూఁడవపక్షము ననువదించి దానిని దూషించు
చున్నారు:—

మూ. ద్వయోరేవేతి చేత్తన్న ద్వయోరేవాప్యదర్శనాత్,
అదృశ్యస్య సతో దృష్టిః స్యాద్రాహోశ్చంద్రసూర్య
యోః. 3౯

టీ. తత్=ఆయాభాసధర్మము, ద్వయోరపి అదర్శనాత్ = కేవల
ముఖమునకుఁగాని కేవలదర్పణమునకుఁగాని లేనందున, ద్వయోరేన ఇతి
న=ముఖదర్పణములు రెండింటియొక్కధర్మము ఆభాసమని చెప్పరాదు.
సతః=వాస్తవముగ నుండినను, అదృశ్యస్య=నీయింద్రియములకును గోచరము
కాని, రాహోః దృష్టిః = రాహుదర్శనము, చంద్రసూర్యయోః స్యాత్ =
చంద్రసూర్యుల గ్రహణకాలమందు కనుపించును.

తా. ఆయాభౌసధర్మము కేవలముగ ముఖమునకుఁగాని దర్పణమున కుఁగాని లేనందున ముఖదర్పణములు రెండింటియొక్క ధర్మము ఆభౌసమని చెప్పరాదా? అందువేని, ముఖదర్పణములు రెండును ఏలాగుననో కలిసి నపుడు ప్రతిబింబము కలుగకపోవుటచేత ఆభౌసము ముఖాదర్శనమొగ జన్యమనియుఁ జెప్పఁదగదు. ఈ మూఁడుపక్షములును పాసఁగనందున ఆభౌ సమునకు వేటొక నాల్గవవస్తువు పరమార్థవస్తువుకావలెనని దృష్టాంతపూర్వ కముగ శంకించుచున్నాఁడు. ఎట్లన, ఇంద్రియములకు గోచరముకాని రాహు దర్శనము చంద్రసూర్యుల గ్రహణసమయమునఁ గనుపించును. ఈవిధము ననే వాస్తవమగు ముఖాభౌసము స్వయముగఁ గనుపించుచున్నను ముఖసత్త యు ముఖవద్దర్పణస్థితియు నను ఉపాధిద్వయమందుఁ గనిపించునని పూర్వ పక్ష తాత్పర్యము.

3F

అవ. రాహువునకు ముఖాభౌసమునకు భేదముండుట వలన నీచతుర్థపక్ష మంగీకరింపఁబడదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. రాహూః ప్రాగేవ వస్తుత్వం సిద్ధం శాస్త్రప్రమాణతః,
ఛాయాపక్షే త్వవస్తుత్వం తస్యస్యాత్పూర్వయుక్తితః.

టీ. ప్రాక్ ఏవ=చంద్రసూర్యగ్రహణములు కలుగకముందే, శాస్త్ర ప్రమాణతః = జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రమాణమువలనను, పురాణాదిప్రమాణమువల నను, రాహూః = రాహుగ్రహమునకు, వస్తుత్వం సిద్ధం=సత్యత్వము నిశ్చ యింపఁబడినది. ఛాయాపక్షేతు=భూఛాయ యని చెప్పెడిపక్షమున, తస్య అవస్తుత్వం=అది ఆసత్యమని, పూర్వయుక్తితః స్యాత్ = పైయుక్తివలననే తెలియఁబడుచున్నది.

తా. చంద్రసూర్యగ్రహణములను ప్రత్యక్షముగఁ జూచుటతో నిమి

త్తము లేకయే జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రమాణముచేతను పురాణాది ప్రమాణము చేతను రాహుగ్రహము ఉన్నట్లు నిశ్చయింపబడినది. ముఖాభాస మొకటి కలదనెడి శాస్త్రమెద్దియునులేదు. అనఁగా, ముఖదర్పణములయొక్క సంబంధముకంటె పూర్వమందును పరమందును ముఖాభాసమునకు ముఖదర్పణ వ్యతిరిక్తసత్త యొక్కడను ఏప్రమాణముచేతను నిశ్చయింపబడలేదని తాత్పర్యము. రాహువు ఛాయాగ్రహమని చెప్పెడి వారల మతమును పూర్వోక్తులవల్లనే పూర్వపక్షమగును. ౪౦

అవ. పై ౩౪-వ శ్లోకములో ఛాయ వాస్తవము అను విషయమై చెప్పిన స్మృతిపై ని ఉత్తరము:—

మూ. ఛాయాక్రాంతేనిషేధోఽయం న తు వస్తుత్వసాధకః,
న హ్యర్థాంతరనిష్ఠం సద్వాక్యమర్థాంతరంవదేత్. ౪౧

టీ. అయం నిషేధః=(౩౪-వ శ్లోకములో చెప్పబడిన) ఈ నిషేధము, ఛాయాక్రాంతః = గురుచ్ఛాయనుగూర్చి చెప్పబడెను, తు=కాని, వస్తుత్వసాధకః న=దానిచే ఛాయయు నొకపరమార్థమని చెప్పబడలేదు. వాక్యం=ఒకవాక్యము, అర్థాంతరనిష్ఠం సత్=ఒకఅర్థమును జెప్పుచు, అర్థాంతరం న వదేత్=మఱియొక అర్థమును (అవాక్యమే) బోధింపలేదు.

తా. ౩౪-వ శ్లోకములోఁ జెప్పబడిన నిషేధము గురుచ్ఛాయను దాటఁగూడదనుటనుగూర్చి చెప్పబడెనేకాని ఛాయయు నొక పరమార్థమని చెప్పబడలేదు. ఒక వాక్యము ఒక అర్థమును జెప్పుచు మఱియొక అర్థమును బోధింపదు.

అవ. చెట్టునీడను గూర్చిండినవానికి చల్లదనము కలు

గుటవలన చెట్టునీడయు నొకవస్తువేయనుట భ్రాంతిసూత్రమే
యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. మాధుర్యాది చయత్కార్యముష్ణద్రవ్యాద్యనేవనాత్,
ఛాయాయా న త్వదృష్టత్వాదపామేవ చ దర్శనాత్.

టీ. మాధుర్యాది యత్కార్యం చ=(చెట్టునీడను గూర్చుండినవానికి)
చేలువ మొదలగు నేసుఖముకలదో(అది), ఉష్ణద్రవ్యాద్యనేవనాత్=ఎండ
మొదలగు సుష్ణద్రవ్యములను నేవింపనందువలననే కలిగెను, తు=కాని, ఛా
యాయాః న=అది నీడయొక్క గుణము కాదు. (ఏలయనగా,) అదృష్ట
త్వాత్ = కానిన తాళియడుగున చల్లదనము కనుపింపనందునను, అపాం
ఏవ దర్శనాత్ చ=నియతముగనాచేలువ జలధర్మమగుటవలనను నీడయందు
గూర్చుండినవానికిఁగలిగిన చేలువ ఎండలేనందుననే ఉదకమునకు స్వభావ
చేల్లదనము నీడదే యనుకొనుట భ్రమమాత్రమే.

తా. ఎండలోనుండి చెట్టునీడను గూర్చుండినవానికి చేల్లదనమువలనఁ
గలుగు సుఖము ఎండలో లేకపోవుటవలనఁ గలుగుచుగాని, ఆ చేల్లదనము
నీడయొక్క గుణము కాదు. చెట్టు నీడవలనఁ గలిగినది యనుకొనుట భ్రమ
మాత్రమే యగును. ౪౨

ఆవ. ఇట్లు ముఖము, ఆశ్రయమగు అద్దము, ముఖా
భాసము ననుసీమూఁడును వ్యవహారదశయందు వేటుగ భాసిం
చినను పరమార్థదృష్టితోఁ జూడఁగ నన్నియు నొక ముఖము
కంటె వేటుకానట్లు ఆత్మ, ఆభాసాశ్రయమగు మాయ, ఆత్మా
భాసము ననుమూఁడును వ్యవహారదశయందు వేటుగఁ దోచి
నను ఇవి వాస్తవముకావని నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మాభాసాశ్రయా శ్చైవం ముఖాభాసాశ్రయా
యథా, గమ్యంతే శాస్త్రయుక్తిభ్యామాభాసాసత్త్వ
మేవ చ. ౪౩

టీ. ఆత్మా=త్వంపదలత్యైర్థము, ఆభాసః=అవిద్యాతత్కార్యోపాధి
ప్రతిబింబితజీవుడు, ఆశ్రయః = అవిద్యాతత్కార్యోపాధి, (ఏతే=ఈ
మూఁడును) ముఖాభాసాశ్రయాః యథా=ముఖము ముఖప్రతిబింబము
ఆశ్రయమగు అద్దము నను మూడింటివలె, శాస్త్రయుక్తిభ్యాం = శాస్త్రము
చేతను యుక్తిచేతను, గమ్యంతే = తెలియఁబడును. ఆభాసా సత్త్వం ఏవ
చ=ఆభాసయే సత్యముకాదనియు (గమ్యంతే=తెలియఁబడును).

తా. ముఖము, ముఖప్రతిబింబము, అద్దము నను మూడింటివలెనే
ఆత్మ, ఆభాసము (జీవుడు), ఆశ్రయము (మాయ) యను మూఁడును ఆత్మా
భాసములేకాని వేఱుకావని శాస్త్రమువల్లను యుక్తివల్లను తెలియఁబడును.
“రూపంరూపం ప్రతిరూపో బభూవ,” (కఠ. ౫) “ఇంద్రోమాయాభిః పురు
రూప ఈయతే,” (బృహ. ౪-౫-౧౯.) “అనీశయాశోచతి ముహ్యమానః”
(ముండ. ౩-౧.) అను శ్రుతు లిటఁ బ్రమాణము. బుద్ధ్యాదివిషయములు
దృశ్యములును రాకపోకలు గలవియునై నిత్యసిద్ధసాక్షియగు ఆత్మయందు
ఆభాసములేనిది స్ఫురించుట ఉండుటయు ననుచితమను యుక్తివలనను
ప్రత్యగాత్మ యొకటియే నిత్యము, ఆభాసాదికము సర్వము ననిత్యమునని
నిశ్చయింపఁబడును. ౪౩

అవ. ఇట్లుండఁగా, నీమతమందు ఆశ్రయము లేకపోవు
టచేత సంసారమును మోక్షమును సంభవింపవు. ఏలయనఁగా,
సంసారము కేవలమగు ఆత్మకు లేదు. ఆత్మాభాసునకును లేదు.

ఆశ్రయమునకును లేదు. ఈమూఁడును కలిసిన సముదాయము నకును సంభవింపదు. అని పూర్వపక్షి శంక:—

మూ. న దృశేరవికారిత్యాదాభాసస్యాప్యవస్తుతః,
నాచితిత్వాదహంకర్తుః కస్య సంసారితా భవేత్? ౪౪

టీ. అవికారిత్యాత్ = కూటస్థుఁడు అవికారికనుక, దృశేః = చైతన్యమునకు, న = సంసారిత్యము లేదు. అవస్తుతః = వాస్తవము కానందున, అభాసస్యాపి న = చిదాభాసునకును సంసారము లేదు. అహంకర్తుః అచితిత్వాత్ = అభాసాశ్రయమగు అహంకారము జడముకనుక, న = దీనికిని సంసారము కలుగదు. (అతః = కనుక), సంసారితా = సంసారము, కస్య భవేత్ = ఎవనికిఁ గలుగును?

తా. జ్ఞాత, కర్త, భోక్త మొదలగు వికారములే సంసారము. ఇవి లేకపోవుటయే మోక్షము. వీనితోఁ గూడినవాఁడు వికారియగును. అందు లో నీవికార మెవనికని విచారింపఁగా, కూటస్థుఁ డవికారియగుటవలన వానికి సంసారము కలుగదు. అభాసము వాస్తవముకానిది కనుక చిదాభాసున కును సంసారములేదు. అభాసాశ్రయమగు అహంకారమునకును సంసారము లేదు. కాఁబట్టి యింకను సంసారమెవరికిఁ గలుగును? మోక్షమెవనికిఁ గలుగును? అని శంక.

౪౪

అవ. సంసారము మోక్షము ననునది అవిద్యాకల్పితములు కనుక వాస్తవములు కావని సమాధానము:—

మూ. అవిద్యామాత్ర ఏవాతః సంసారోఽస్త్వవివేకతః,
కూటస్థేనాత్మనా నిత్యమాత్మవా నాత్మనీవ సః. ౪౫

టీ. సంసారః=కర్మత్వభోక్తృత్వరూపసంసారము, అవిద్యామాత్ర
 ఏవ=స్వప్నవస్తువువలె భ్రాంతికల్పితమే. అస్తు=అగును. అతః=కనుక, అవివే
 కతః=అత్తానాత్మవివేకము లేకపోవుటచే, సః = ఆసంసారము, నిత్యం=ఎల్ల
 పుడు, కూటస్థేన ఆత్మనా = కూటస్థాత్మతో, ఆత్మవాక్=స్థితిగలదై, ఆత్మని
 ఇవ=ఆత్మధర్మమువలె భాసించును.

తా. కర్మత్వభోక్తృత్వరూపసంసారము స్వప్నప్రపంచమువలె
 అవిద్యాకల్పితమే కాని వాస్తవము కాదు, అత్తానాత్మవివేకము లేక
 పోవుటవలన నిర్వికారుడైన సర్వజగదాగమాపాయములకు సాక్షిమాత్రు
 డగు ఆత్మతో స్థితిగలదగుటచేత సంసారము ఆత్మధర్మమువలె భాసించును.
 కనుక సంసారము, మోక్షముననునవి కల్పితమాత్రములగుటచే వాస్తవములు
 కావు. రగ

అవ. ఆత్మసత్తతో స్థితిగల సంసారము ఆత్మధర్మమువలె
 భాసించు ననుటకు దృష్టాంతము:—

మూ. రజ్జుసర్పో యథా రజ్జ్వా సాత్తకః ప్రాగ్వివేకతః,
 అవస్తు సన్నపి హ్యేష కూటస్థేనాత్మనా తథా. ర౬

టీ. వివేకతః ప్రాక్=విమర్శింపకముందు, రజ్జుసర్పః=త్రాటియందు
 సర్పభ్రాంతి, యథా=ఏవిధమున, రజ్జ్వాసాత్తకః=రజ్జుసత్తకంటె భిన్నసత్త
 కలది కాదో, తథా=అట్లే, ఏషః=ఈకర్మత్వాదిసంసారము, అవస్తుసన్నపి=
 సత్యము కాకున్నను, కూటస్థేన ఆత్మనా=సత్యమగు ఆత్మతో ఆధ్యాసము
 గలదియై తానును సత్యముగ తోచుచుండును.

తా. రజ్జువందు సర్పభ్రాంతి కలిగినపుడు దాని నిజమును విమర్శింపక
 ముందు ఆ భ్రాంతిసర్పము ఏవిధమున రజ్జుసత్తకంటె భిన్నము కాదో అట్లే

యీ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదినంసారము సత్యము కామన్నచ నిత్యసత్యాత్మతో అధ్యాసముగలదియై సత్యముగ తోచుచు. కావున సంసారము అవిద్యాకల్పితము. మోక్షముచు అట్టిచే. ౪౬

అవ. పూర్వపక్షే మతాంతరముచే సూక్ష్మముగ శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. ఆత్మాభాసాశ్రయశ్చాత్మా ప్రత్యయైఃస్వైర్వికారవాన్, సుఖి దుఃఖి చ సంసారి నిత్య ఏవేతి కేచన. ౪౭

టీ. ఆత్మాభాసాశ్రయః = జీవకల్పనాధిష్ఠానము, ఆత్మాచ=ఆత్మయే. (ఆయాత్మ), స్వైః ప్రత్యయైః వికారవాన్=తనదియగు వికారములచేత వికారముగలవాఁడు, సుఖి దుఃఖి చ సంసారి=సుఖి దుఃఖి యనుసంసారధర్మములు గలిగియుండును (తథాఽపి = అట్లు వికారవంతుడైనను), (ఆత్మా) నిత్యః ఏవ ఇతి=ఆత్మనిత్యుడేయని, కేచన మన్యతే=కొందఱు తలంతురు.

తా. జీవకల్పనాధిష్ఠానము ఆత్మయే. ఆయాత్మ తనసంబంధమగు వికారములవలన సుఖదుఃఖాదినంసారధర్మములు గలిగియుండును. అట్లయ్యును ఆత్మ నిత్యుడేయని కొందఱు తలంతురు. తరంగబద్బుదాదివికారములుండినను సముద్రుడు నిత్యుడే యైనట్లు ఆత్మ నిత్యుడని వారు ఉదాహరింతురు. ఆభాసము తదాశ్రయాంతఃకరణము నను భేదములను గల్పించి తత్సంబంధమగు వికారములవలనఁగలుగు అవివేకముచేత ఆత్మను సంసారిగాఁ దలంతురని చెప్పుచు శ్రమపడుటకంటె 'ఆత్మ సంసారి' యని చెప్పిన బాగుండును. ౪౮

అవ. “సంభావ్యో గోచరే శబ్దః” అను ౨౪-వ శ్లోకములో ఆత్మ సంసారియని చెప్పెడి ప్రమాణము లేదని చెప్పి

యున్నాము. ఆవిషయమును మఱువకుము. అను అభిప్రాయముతో, ఈకల్పన ఊహామూలకమేకాని ప్రమాణమూలకముకాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆత్మాభాసాపరిజ్ఞానాద్యాథాత్మ్యేన విమోహితాః,
అహంకర్తారమాత్మేతి మన్యంతే తే నిరాగమాః. ౪౮

టీ. యాథాత్మ్యేన = యథార్థముగ, ఆత్మాభాసాపరిజ్ఞానాత్ = కూటస్థునియొక్కయు జీవునియొక్కయు నిజస్థితి తెలియకపోవుటవలన, విమోహితాః = భ్రమజేందినవారై, అహంకర్తారం = అహంకారమునే, ఆత్మా ఇతి మన్యంతే = ఆత్మయని తలంతురు. (యతః = ఏమన), తే = వారలు, నిరాగమాః = శాస్త్రరహస్యార్థము నెఱుంగరు.

తా. కూటస్థునియొక్కయు జీవునియొక్కయు యాథార్థమును తెలియకపోవుటవలన విమోహితులై, అహంకారమునే ఆత్మయని కొందఱు తలంతురు. శాస్త్రార్థరహస్యముల నెఱుంగకపోవుటయే దీనికిఁ గారణము. “నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం” (శ్వేతా. ౬.) అనియు, “సాక్షీ చేతాకేవల నిర్గుణశ్చ,” అనియు, “కృతస్మిన్ ప్రజ్ఞానఘన ఏవాత్మాయం పురుషః స్వయంజ్యోతిః,” (బృహ. ౬-౩-౯) అనియు శ్రుతి వికారవంతమగు అంతఃకరణముతో సంబంధములేని ఆత్మ శుద్ధమని చెప్పుచున్నది. మరియు, “అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః” (ముండ. ౩-౧.) అవిద్యాయామంతరే వర్తమానాః” (ముండ. ౧-౨.) అన్యతేన హి బ్రహ్మార్థా” (ఛాందో. ౮-౩-౨.) అను శ్రుతులు వికారవత్తగు అంతఃకరణోపాధితోఁగూడిన జీవుఁడు అనిత్యుఁడనియు, వికారియనియు చెప్పుచున్నవి. ఈ భేదము మాయాకృతము, ప్రతిబింబము, వస్తువుకంటె నభిన్నము, కనుక

అత్తమాత్రమే శేషించుననెడి రహస్యము నెఱుంగనివారలు భ్రమపడఁదు
రని భావము. ౪౮

అవ. అట్టివారలకు మోక్షము దుర్లభమని చెప్ప
చున్నారు:—

మూ. సంసారో వస్తుసంతైషాం కర్తృభోక్తృత్వలక్షణః,
ఆత్మాభాసాశ్రయాజ్ఞానాత్సంసరంత్యవివేకతః. ౪౯

టీ. కర్తృభోక్తృత్వలక్షణః=కర్తృభోక్త ఇత్యాదిరూపమగు, సం
సారకి=సంసారము, తేషాం = వారలమతమున, వస్తుసత్=పరమార్థసత్య
మగును. (తే=వారలు), అవివేకతః = అజ్ఞానమువలన, ఆత్మాభాసాశ్రయా
జ్ఞానాత్=అత్త, ఆత్మాభాసుఁడగు జీవుఁడు, జీవాశ్రయమగు అవిద్యయచ
నీ మూఁడింటిని నెఱుంగక, సంసరంతి = జననమరణములను బొందెదరు.

తా. కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపమగు సంసారము వారలమతమున
పరమార్థసత్యమగును. “నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సత్యః”
(గీత. ౨-౧౬.) అను స్మృతినిబట్టి సంసారము నిత్యమనియు మోక్షము
లేదనియు వారలు తలంతురు. అజ్ఞానమువలన అత్త, జీవుఁడు, అవిద్యయచ
నీమూఁడింటియొక్క యథార్థమును దెలియఁజాలక వారలు జననమరణరూప
సంసారమునందుఁ జిక్కువడి మోక్షము గనఁజాలరు. ౪౯

అవ. పరపక్షమందలి దోషమును హానిని జెప్పి, స్వపక్ష
మందు ఆభాసమును అంగీకరించుటవలనఁ గలుగు లాభవిశేష
మును జెప్పచున్నారు:—

మూ. చైతన్యాభాసతా బుద్ధేరాత్మనస్తత్స్వరూపతా,

స్యాచ్చేతం జ్ఞానశబ్దశ్చ వేదః శాస్త్రీతి యుజ్యతే. ౫౦

టీ. బుద్ధేః=అంతఃకరణముయొక్క, చైతన్యాభాసతా=చైతన్య ప్రతిబింబముగూ, ఆత్మనః=ఆత్మ, తత్స్వరూపతా=చిద్రూపము, స్యాచ్చేత్=అగు నేని (తదా=అప్పుడు), వేదః=శ్రుతి, తం=ఆయాత్మను, జ్ఞానశబ్దేః=జ్ఞానము, సత్తు, అనంతము, ఆనందము మొదలగు పదములచే, శాస్త్రీ=నిరూపించు ననుట, యుజ్యతే=తగును.

తా. శ్రుతిస్త్వత్తీన్యాయవిదులు చిదాభాసుని అంగీకరింతురు. ప్రకాశస్వభావముగల చిద్వస్తువు బుద్ధియందు ప్రతిబింబించుటవలన చిదాభాసుఁడు కలుగును. జలమందు సూర్యుఁడు ప్రతిఫలింపఁగా సూర్యాభాసము కలుగునట్లే బుద్ధియందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యము చిదాభాసుఁడగును. కావున ఆభాస విశిష్టబుద్ధియందు తగిన జ్ఞానాదిశబ్దములచేత వేదము ఆత్మను లక్షణావృత్తితో బోధించును. “యతో వాచో నివర్తంతే” అను శ్రుతి ఆత్మ శబ్దముచే నిరూపింపఁదగనిది యని నిషేధించుటవలన ముఖ్యవృత్తి చెల్లదు కనుక నిట లక్షణావృత్తి గ్రహింపఁబడెను. లేనియెడల ధర్మరహితమగు ఆత్మయందు శబ్దము ప్రవర్తింపలేకపోవుటచే ఆత్మ వేదాంశవేద్యము కాదు. మఱియొక ప్రమాణముచేతనైనను ఆత్మ తెలియఁబడకఁబోవును. అట్లంగీకరించినయెడల ఆత్మ లేకపోవలసివచ్చును. తాను లేనటుల నెంతటి మూఁఁడైనను దలఁచుకొనఁడనఁగా, నే బుద్ధిమంతుఁడు ఆత్మ లేదని నిశ్చయించును? ఆభాసునిఁగూర్చి లక్షణావృత్తిచే శ్రుతి బోధించుటచే ఆభాసుని అంగీకరింపవలసి యుండెను.

౫౦

అవ ఆభాసుని అంగీకరించినయెడల ఆత్మయందు వేద

శబ్దము ప్రవర్తింపఁదగును. కాని జానాతీ (ఎఱుఁగును) మొదలగు శబ్దములకు ఆత్మయందు బ్రవృత్తి యెట్లు కలుగును? శబ్దప్రవృత్తి లేదేని వ్యవహారము లోపించును, అని మఱి యొక శంక కలుగుచున్నది.

మఱియు, జ్ఞానశబ్దమునకు వృత్తాంతాన్ని విమర్శించఁగా, 'జ్ఞాయతేనే నేతి జ్ఞానం' (తెలియుటకు సాధనము) అని యర్థముకద. ముఖ్యవృత్తాన్ని విడిచి లక్షణ యేల చెప్పవలయును? అనెడి శంకయు గలుగుచున్నది, అని చెప్పుచున్నాడు:—

మూ. ప్రకృతిప్రత్యయార్థా యా భిన్నా వేకా శ్రయాయథా,
కరోతి గచ్ఛతి ఇత్యాదౌ దృష్టౌ లోక ప్రసిద్ధితః. ౫౭

టీ. ప్రకృతిప్రత్యయార్థా యా = ప్రకృత్యర్థమగు వ్యాపారమును ప్రత్యయార్థమగు కర్తృత్వము ననునవి యేకకలవో, (తా = ఆ రెండును), భిన్నా = స్వరూపమువలన వేరునను, ఏకాశ్రయా = ఒకపదమునందే వర్తించుచు, కరోతి గచ్ఛతి ఇత్యాదౌ = చేయుచున్నాఁడు పోవుచున్నాఁడు అను పదములందు, యథా దృష్టౌ = లోకమున నెట్లు తెలియఁబడునో, (తథా = అట్లే), లోకప్రసిద్ధివలన నే తెలియఁబడును.

తా. ప్రకృత్యర్థమగు వ్యాపారమును ప్రత్యయార్థమగు కర్తృత్వమును స్వరూపమువలన వేరునను ఒకపదమునందే వర్తించుచు, 'కరోతి గచ్ఛతి' మొదలగు పదములందు ఎట్లు తెలియఁబడుచున్నవో అట్లే లోకప్రసిద్ధివలన నే 'జానాతి కరోతి' యను పదములందలి జ్ఞానము జ్ఞాతయు, కరణము కర్తయు నను భర్తములకు ఆత్మయొక్కడే ఆధారము కావచ్చును. అని తాత్పర్యము.

అవ. ఈ రెండింటికిని ఆధార మొకటియైనవిధమున నెక్కడైనను ఆధారము వేటువేటుగా నుండఁగూడదాయనుశంక కు త్తరము:—

మూ. నానయోద్వ్యాశ్రయత్వంచలోకేదృష్టస్త్వౌతథా,
జానాత్యర్థేషుకోహేతుద్వ్యాశ్రయత్వే నిగద్యతామ్.

టీ. అనయోః = ప్రకృతిప్రత్యయార్థములకు, ద్వ్యాశ్రయత్వం = వేటువేటు చోట్లనునికి, లోకే=వ్యవహారములో, న దృష్టం=కనుపించలేదు. తథా=అట్లు, స్త్వౌతౌ = వ్యాకరణశాస్త్రమందును (న దృష్టం=కనుపింపదు), జానాత్యర్థేషు=తెలియుట తెలియును అను అర్థములుగల పదములకు, ద్వ్యాశ్రయత్వే=వేటువేటుపదములు వాచకములగునేని యపుడు, 'జానాతి' యను పదములోనున్న 'తి'యను ప్రత్యయమునకు ఆత్మ యర్థమనియు మిగిలిన భాగమునకు బుద్ధి యర్థమనియుఁ గల్పించుటకు, కోహేతుః=కారణ మెద్దియో, నిగద్యతామ్=నీవే చెప్పవలయును.

తా. ప్రకృతిప్రత్యయార్థములకు వేటువేటుచోట్ల నునికి యున్నట్లు వ్యవహారమందుఁ గనుపింపదు. వ్యాకరణశాస్త్రమందు సయితము నటుల కనుపింపదు. తెలియుట తెలియును అను అర్థములుగల పదములకు వేటువేటు పదములు వాచకములగునేని జానాతి శబ్దములోని 'తి'ప్రత్యయమునకు ఆత్మ యనియు మిగిలిన భాగమునకు బుద్ధియనియు అర్థమును గల్పించుటకు హేతు మెద్దియో నీవే యూహింపుము. గీ. ౨

అవ. ప్రకృతిప్రత్యయార్థములు ఒకవస్తువునం దుండుననె దవా ? లేక వానికి ఒకేఆధారము సత్యము కాదందువా ?

యని వికల్పించి సిద్ధాంతి మొదటి యంశమున కుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడు:—

మూ. ఆత్మాభాసస్తు తిజ్వాచ్యో ధాత్వర్థశ్చ ధియః క్రియా,
ఉభయం చావివేకేన జానాతీత్యుచ్యతే మృషా. ౫౩

టీ. తు=అట్లు శంకింపనవసరములేదు, వినుము. ఆత్మాభాసః=జీవుఁడు, తిజ్వాచ్యః='జానాతి' యను పదమందున్న 'తి'యను ప్రత్యయమున కర్థము, ధియః క్రియా=బుద్ధివృత్తి, ధాత్వర్థః=ప్రకృత్యర్థము. (కచక) ఉభయం చ=ఆత్మాభాసము బుద్ధివృత్తి యను నీ రెండును, అవివేకేన=పరమార్థాత్మజ్ఞానము లేకపోవుటచేత, మృషైవ=వ్యర్థముగ, జానాతి ఇతి ఉచ్యతే=తెలియును అని చెప్పబడును.

తా. ఆత్మాభాసుఁడగు జీవుఁడును, బుద్ధివృత్తియు నను నీరెండును అవివేకముచేత జానాతి (తెలియును) అని ఆత్మపరముగ నన్వయింపబడును. అగ్నితప్తముగాని యినుము కాల్పునేరదు. ఇనుముతోఁజేరని అగ్నికొట్టబడదు. అయినను ఈరెండును కలియుటవలన ఇనుము కాల్పుచున్నది, అగ్నికొట్టబడుచున్నది యని పరస్పరాభ్యాసమువలన నట్లు తోచును. ఇట్లే ఆత్మకు వికారములేదు. జడమగు బుద్ధికి బోధలేదు. అయినను అన్యోన్యాభ్యాసమువలన చిదాభాసుఁడు తెలియును దుఃఖించును అను వ్యవహారము కలుగుచున్నది.

౫౩

అవ. ఇతను రెండవ విషయమును గూర్చి చెప్పుచున్నాడు:—

మూ. న బుద్ధేరవబోధోఽస్తి నాత్తనో విద్యతే క్రియా,
అతో నాన్యతరస్యాపి జానాతీతి చ యుజ్యతే. ౫౪

టీ. బుద్ధేః=జడమగు బుద్ధికి, అవబోధః = చిత్ప్రకాశము, న=లేదు. ఆత్మనః=బోధస్వరూపుడగు ఆత్మకు, క్రియా న విద్యతే=వికారములేదు. ఆతః=కనుక, అన్యతరస్య అపి = కేవలబుద్ధికిఁగాని కేవలాత్మకుఁగాని, జానా తీతి=తెలియునను వ్యాపారము, నయుజ్యతే=తగదు.

తా. జడమగు బుద్ధికి చిత్ప్రకాశము లేదు. బోధస్వరూపుడగు ఆత్మకు క్రియ (వికారము) లేదు. కనుక 'జానాతి' యను వ్యాపారము కేవల బుద్ధికిఁగాని కేవలాత్మకుఁగాని వర్తింపదు. కాబట్టి లోకవ్యవహార సిద్ధికై 'జానాతి' యనుచోట ఆరోప్యాంశముతో అధిష్ఠానమునకైక్యము నంగీకరింపవలయును. ఈయధ్యాసమువలన లోకమందుగాని శాస్త్రమందు గాని విరోధము లేదు. ౫౪

అవ. జానాతీతి జ్ఞః = తెలియువాఁడు జ్ఞాఁడనఁబడును. తెలియనివాఁడు అజ్ఞాఁడనఁబడును. ఈవ్యుత్పత్తివలన ఆత్మకాని బుద్ధికాని వేత్స్వేఱఁ దెలియఁజాలవు, జడాజడములకు వికృతము సంభవింపదు కనుక మిళితములగు ఆత్మబుద్ధులును దెలియఁ జాలవు. అధ్యాసము లేక జడాజడములకు సాన్నిధ్యము కలు గదు కనుక అన్యతరసంధినిమిత్తమగు ఉభయాశ్రయత్వము అన్యతరమందుఁ గలుగనేరదు. మఱియు నిట్లు జ్ఞాప్తియే జ్ఞాన మనఁబడును, అనెడి భావవ్యుత్పత్తియు ఆత్మయందు సంభ వింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. నాప్యతో భావశబ్దేన జ్ఞాప్తిరిత్యపి యుజ్యతే,
న హ్యత్యా విక్రియామాత్రో నిత్య ఆత్మేతి శాసనాత్.

టీ. ఆతః=కనుక, భావశబ్దేన అపి=ధాత్వార్థ సామాన్యవచనముచేతః
గూడ భావార్థకవృత్పత్తి నాశ్రయించి, జ్ఞాపి=జ్ఞానము అని, ఇత్య=ఈ
యర్థమునయితము, న యుజ్యతే=తగదు. హి=విలయనఃగా, ఆత్మా నిత్యః
ఇతి శాసనాత్=ఆత్మ నిత్యమను శాస్త్రమువలన, ఆత్మా=ఆత్మ, విక్రియా
మాత్రః=వికారమాత్రుఁడును, న=కాఁడు.

తా. కాఁబట్టి (పైశ్లోకముతో నన్వయము) ధాత్వార్థసామాన్యవచ
నముచేతఃగూడ జ్ఞానమను నర్థము సయితము తగదు. ఏమన, 'ఆత్మ
నిత్యము' అను శాస్త్రమువలన ఆత్మ వికారమాత్రుఁడు కాఁడు. ౫౫

అవ. ఆత్మవాచియగు జ్ఞానశబ్దమునకు కర్తృవృత్పత్తి
యేకాని భావవృత్పత్తి లేదని చెప్పినట్లు, 'జ్ఞాయతే=నేన
జ్ఞానం' = దీనిచేఁ దెలియఁబడునుఅను కరణవృత్పత్తియు,
జ్ఞాయత ఇతి జ్ఞానం = తెలియఁబడునదిఅను కర్తృవృత్పత్తి
యును లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న బుద్ధేర్బుద్ధివాచ్యత్వం కరణం న హ్యకర్తృకమ్,
నాపి జ్ఞాయత ఇత్యేవం కర్తృశబ్దైర్నిరూప్యతే. ౫౬

టీ. బుద్ధేః బుద్ధివాచ్యత్వం న=(బుద్ధ్యతేననూ బుద్ధిః ఇతి) దీనిచేఁ
దెలియఁబడును గనుక బుద్ధియను కరణవృత్పత్తిచేత-బుద్ధియనఃగా అంతఃకర
ణమేకాని ఆత్మ కాదు. హి=విలయనఃగ, కరణం = సాధనము, అకర్తృకం
న=కర్తృపేక్షలేక పనిచేయనేరదు. అపిచ=మఱియు, జ్ఞాయత ఇతి ఏవం =
తెలియఁబడుటవలన జ్ఞానము ఆత్మయని, కర్తృశబ్దైః=కర్తృవాచకప్రత్యయముల
చేత, న నిరూప్యతే=చెప్పబడదు.

తా. 'దీనిచేఁ దెలియఁబడును గనుక బుద్ధి' యను కరణవృత్తి వలన బుద్ధియనఁగా అంతఃకరణమేకాని ఆత్మకాదు. ఏలయన కర్తృపక్షలేక సాధనము స్వయముగ పనిచేయ నేరదు. మఱియు, కర్తృవాచకప్రత్యయము లచేత జ్ఞానము ఆత్మయని నిరూపింపఁబడదు. ౧౬

అవ. ఇట్లు జ్ఞానశబ్దమునకు ముఖ్యవృత్తి చేత ఆత్మయని అర్థము కాదనిచెప్పిన సిద్ధాంతి మాటమీఁద, పూర్వపక్షి 'యీ ఆక్షేపము మీ మతమునందును సమానమే' యనిన, సిద్ధాంతి యా శంకను పరిహరించుచున్నాఁడు:—

మూ. న యేషామేక ఏవాత్మా నిర్దుఃఖోఽవిక్రియః సదా,
తేషాం స్యాచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం జ్ఞేయత్వం చాత్మనఃసదా.

టీ. యేషాం = ఎవరిమతమున, ఆత్మా=ఆత్మ, ఏకః ఏవ=ఒక్కఁడే, నిర్దుఃఖః = దుఃఖరహితుఁడు, సదా అవిక్రియః=ఎల్లపుడు నిర్వికారుఁడు అని చెప్పఁబడెనో, తేషాం=వారిపక్షమున, ఆత్మనః=ఆత్మకు, జ్ఞేయత్వం = తెలియఁబడుటయు, శబ్దవాచ్యత్వం = శబ్దములచేఁ జెప్పఁదగుటయు, సదా న స్యాత్ =ఎల్లపుడును గలుగ నేరదు.

తా. ఆత్మ అద్వితీయుఁడు, దుఃఖరహితుఁడు, నిష్క్రియుఁడు నని ఎవరిమతమునఁ జెప్పఁబడెనో వారిపక్షమున ఆత్మకు జ్ఞేయత్వశబ్దవాచ్యత్వము లెన్నఁడును గలుగ నేరవు. ఆత్మ దుఃఖయు వికారియునై అద్వితీయుఁడు కాఁడేని, అపుడు ఆత్మ జ్ఞేయుఁడును శబ్దవాచ్యుఁడును అగునని తాత్పర్యము.

అవ. అట్లేని ఆత్మ శబ్దవాచ్యుఁడని సాధించుటకై వికారవంతుఁడును కానగునని శంకః:—

మూ. యదాహంకర్తురాత్మత్వం తదా శబ్దార్థముఖ్యతా,
నాశనాయాదిమత్వాత్ శ్రుతౌ తస్యాత్మ తేష్యతే. ౧౮

టీ. యదా=ఎపుడు, అహంకర్తుః ఆత్మత్వం=అహంకారము ఆత్మ
యగునో, తదా = అపుడు, శబ్దార్థముఖ్యతా=ఆత్మ శబ్దవాచ్యుడగును.
శ్రుతౌ=వేదమందు, తస్య=ఆ అహంకారమునకు, అశనాయాదిమత్వాత్=
క్షుత్పిపాసాదులు గలిగియుండుటచేత, ఆత్మతా=ఆత్మత్వము, న ఇష్యతే=
అంగీకరింపబడదు.

తా. ఎపుడు అహంకారము ఆత్మయగునో యపుడు ఆత్మశబ్దముచే
జెప్పబడినవాడగును. కాని ఆ అహంకారము క్షుత్పిపాసలు శోకమోహ
ములు జరామరణములు గలిగియుండునని వేదమందుఁ జెప్పబడినది కనుక
అహంకారమునకు ఆత్మత్వమంగీకరింపబడదు. ఈ క్షుత్పిపాసాదిషడ్వి
కారములు ఆత్మకు లేవనియు, క్షుత్పిపాసలు ప్రాణధర్మములనియు, శోక
మోహములు మనోధర్మములనియు, జరామరణములు దేహధర్మములనియు
శ్రుతి చెప్పుచున్నది. జ్ఞానాదిశబ్దములు ఆత్మకు సాక్షాత్తుగఁ జెప్పబడవు
కనుక, ఆభాసుని సాక్షాత్తుగ వివరించి, పరమాత్మకు లక్షణావృత్తిచేత శ్రుతి
బోధించునని ఎల్లరు నంగీకరింపవలయును. ౧౮

అవ. ఒకచోట ముఖ్యవృత్తితోఁ బ్రవర్తించిన శబ్ద
మునకు సుప్తియొకచోట లక్షణావృత్తి చెప్పబడునుగాని,
యొక్కడను ముఖ్యవృత్తితోఁ బ్రవర్తించని శబ్దము లక్షణా
వృత్తిచే నయినను దేనిని బోధింపలేదు. కాబట్టి ఆత్మనుగాని
అన్యమునుగాని ముఖ్యవృత్తిచే బోధింపలేని శబ్దము లక్షణా
వృత్తిచేనయినను బోధింపజాలదు. అని నాల్గుశ్లోకములచే
పూర్వవాది ఆక్షేపించుచున్నాడు:—

మూ. హస్త తర్హి న ముఖ్యార్థో నాపి గౌణః కథంచన,
జానాతీత్యాదిశబ్దస్య గతి ర్వాచ్యా తథాఽపితు. ౫౯

తా. జానాతీత్యాదిశబ్దములకు ముఖ్యవృత్తి లేక గౌణవృత్తియైనను
లేనియెడల, నీజానాతీత్యాదిశబ్దములకు గతి యేమో చెప్పవలయును. ౫౯

అవ. ముఖ్యార్థము లేదేని గౌణార్థమును లేకపోవ
లెను అని యడుగుము. కాని గతి యేల చెప్పవలెనను శంక
కు త్తరము :—

మూ. శబ్దానా మయథార్థ త్వే వేదస్యాప్యప్రమాణతా,
సా చ నేష్టా తతో గ్రాహ్య గతి రస్య ప్రసిద్ధితః. ౬౦

టీ. శబ్దానాం అయథార్థ త్వే = లోకములో వాడఁబడెడి శబ్దములు
ప్రమాణము కానపుడు, వేదస్యఽపి అప్రమాణతా = వేదమునయితము
అప్రమాణమే యగును. సా చ = ఆవేదముప్రమాణము కాకపోవుట, న
ఇష్టా=ఆస్తికు లెవ్వరికిని నమ్మతముకాదు. తతః = వేదమునకుఁ బ్రమాణము
చెప్పక తీరనందున, ప్రసిద్ధితః = లోకప్రసిద్ధివలననని యంటివేని, అస్య గతిః
గ్రాహ్య = ఈవేదమునకైనను గతి కల్పింపవలెను. అని పూర్వపక్షే శంకకు
ప్రసిద్ధియే వేదమునకు గతి. కావున వేఱుగఁ జెప్పనక్కరలేదని సిద్ధాంతి
ఉత్తరము.

తా. లోకమందు వాడఁబడు శబ్దములు ప్రమాణముకానపుడు వేద
మును అప్రమాణమేయగును. వేదము అప్రమాణమగుట ఆస్తికు లెవరును
అంగీకరింపరు. వేదమునకు ప్రమాణము చెప్పక తీరదు కనుక, లోకప్రసిద్ధియే
వేదమునకు గతి.

అవ. ఓయి సిద్ధాంతీ! వేదమునకు ప్రాకృత జనప్రసిద్ధి వలన గతి కల్పింతువా? లేక, పాణిని మొదలగు మహర్షిప్రసిద్ధి వలన గతి కల్పింతువా? అని వికల్పించి మొదటిదియగు ప్రాకృతప్రసిద్ధిపక్షమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. ప్రసిద్ధి ర్మాథలోకస్య యది గ్రాహ్య నిరాత్తతా,
లోకాయతికసిద్ధాంతః సా చానిష్టా ప్రసజ్యతే ౬౦

టీ. మూథలోకస్యప్రసిద్ధిః=దేహాత్మవాదులగులోకాయతికాది నాస్తికులయొక్కమతము, గ్రాహ్య యది=గ్రహించెదమేని, నిరాత్తతా=ఆత్మ దేహభిన్నముగ లేదనెడి, లోకాయతికసిద్ధాంతః=నాథమతమగు నాస్తికవాదము (సంభవించుచు), సాచ=ఆవాదము, అనిష్టాప్రసజ్యతే = ఆస్తికులగుమీకు గ్రాహ్యము కాదుకద.

తా. వేదమునకు గతి కల్పించుటలో లోకాయతికాది నాస్తికమతము గ్రహించఁబడినయెడల నాథమతమగు నాస్తికవాదము సంభవించును. అది ఆస్తికులకు అనిష్టము. ౬౦

అవ. పెండవదియగు మునిమతమును అనువదించి దూషించుచున్నారు:—

మూ. అభియుక్తప్రసిద్ధి శ్చే త్పూర్వవ ద్దుర్వివేకతా,
గతిశూన్యం న వేదో ఽయం ప్రమాణం సంవదత్యుత.

టీ. అభియుక్తప్రసిద్ధిచేత్=మహర్షిగృహీతప్రసిద్ధినే యంగీకరించినయెడల, పూర్వవత్=పూర్వము చెప్పఁబడినట్లు, దుర్వివేకతా=బుద్ధికిఁగాని ఆత్మకుఁగాని జ్ఞాతృత్వము నిరూపింప శక్యముకాదని ముందుచెప్పిన దోషము

అనివార్యమేయగును. అట్లేని వేదమునకు గతి యేమనియందువా వినుము. ప్రమాణం=సకలమునకును ప్రమాణమగు, ఆయంవేదః = ఈవేదము, గతి శూన్యం న=గతి లేనిది కాదు. ఉత=కాక, సంవదతి=సమ్మతమే యగును.

తా. గతి విషయమై మహర్షి గృహీతప్రసిద్ధినే యంగీకరించినయెడల నిదివఱకు చెప్పఁబడినట్లు బుద్ధికేగాని ఆత్మకుఁగాని జ్ఞాతృత్వదోషము సంభవించుటవలన మునిమతము సమ్మతము కాకపోదు. కనుక వేదమే గ్రాహ్యము.

అవ. జానాతి మొదలగు శబ్దములు ఉపాధిసంబంధము వలన చిదాత్మయందుఁ బ్రయోగింపఁ దగును అని సిద్ధాంతి దృష్టాంతపూర్వకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. ఆదర్శే ముఖసామాన్యం ముఖస్వేష్టం హి మానవైః,
ముఖస్య ప్రతిబింబో హి ముఖాకారేణ దృశ్యతే. ౬౩

టీ. ఆదర్శే=అద్దములో, ముఖసామాన్యం=ముఖముయొక్క సమాన భర్తమే, మానవైః=(అద్దముకంటె వెలుపలనున్న) జనులచేత, ముఖస్య=ముఖముయొక్క, (ఇతి=ప్రతిబింబమని) ఇష్టం హి=అంగీకరింపఁబడునుగద, హి=ఏలయన, ముఖస్య ప్రతిబింబః = ముఖముయొక్క ప్రతిబింబమే, ముఖాకారేణ దృశ్యతే=ముఖమువలె భాసించును.

తా. అద్దములోఁ గనుపడు ముఖప్రతిబింబమును జూచుకొని యిది నా ముఖమేయని, ప్రతిబింబమును సయితము ముఖముగ భావించునట్లు, అంతఃకరణప్రతిబింబుడగు జీవుని ఆత్మగాఁ దలంతురు. ౬౩

అవ. అద్దమునందలి దోషమువలన ప్రతిబింబించిన ముఖము మలినముగగాని, వక్రముగగాని, అల్పముగగాని,

కనుపించునపుడు నిజముఖమున అష్టి వికృతరూపము లేకు
న్నను వికృతిగనున్నట్లు యవివేక తలంచునట్లు, ఉపాధియగు
బుద్ధిసంబంధమువలన జ్ఞాత, కర్త, భోక్త, యిత్యాది వ్యవహా
రభేదము ఆత్మకు కల్పించబడుచున్నదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. యత్ర యస్యావభాసస్తు తయోఽవివేకతః,
జానాతీతి క్రియాం సర్వోలోకో వక్తి స్వభావతః. ౬౪

టీ. (లోకే=లోకమందు), యత్ర=వివస్తువునందు, యస్య అవభా
సః=దేనిప్రతిబింబము (కలుగునో), తయోః అవివేకతః=ఆరెండింటియొక్క
తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలననే, క్రియాం=ప్రతిపనిని, స్వభావతః జానాతీతి=
స్వభావమువలన నెఱుంగునని, సర్వోలోకః=పల్లరును, వక్తి=చెప్పెదరు.

తా. ప్రతిబింబావభాసమునుబట్టి అవివేకముచేత సకలక్రియలును
అహంకారాధ్యాసమువలన గలుగునని భావము. ౬౪

అవ. ఈయర్థమునే వివరించుచున్నారు:—

మూ. బుద్ధేః కర్తృత్వమధ్యస్య జానాతీతి జ్ఞ ఉచ్యతే,
తథా చైతన్యమధ్యస్య జ్ఞత్వం బుద్ధేరిహాచ్యతే. ౬౫

తా. బుద్ధియొక్క కర్తృత్వమును ఆత్మయందారోపించుటచేత
జానాతీతి జ్ఞః=తెలిసికొనువాఁడు గనుక జ్ఞాత యనబడును. ఈవిధముననే
ఆత్మచైతన్యమును బుద్ధియందారోపించుటచేత బుద్ధియొక్క జ్ఞానమనెడి
వ్యవహారము కలిగెను. ౬౫

అవ. బుద్ధ్యాదికమువలన ఆత్మకు జ్ఞానము కలుగుచుం

డఁగా బుద్ధియందు ఆత్మచైతన్య మారోపింపఁబడునని చెప్పె
ద రేమి యను శంకకు సమాధానము:—

మూ. స్వరూపం చాత్మనో జ్ఞానం నిత్యం జ్యోతిఃశ్రు తేర్యతః,
న బుద్ధ్యాక్రియతే తస్మాన్నాత్మనాఽన్యేన వా సదా. ౬౬

తా. “తదేవ జ్యోతిషాం జ్యోతిరాత్మైవాస్యజ్యోతిః”, “అత్రాయం
పురుషః స్వయంజ్యోతిః సాక్షీ చ”, ఇత్యాది శ్రుతులవలన ఆత్మకు నిత్య
జ్ఞానమే స్వరూపము. ఇదియే ప్రజ్ఞానము. కావున ఆజ్ఞానము బుద్ధిచేతఁ
జేయఁబడదు. ఇట్లు జ్ఞానము ఆత్మచేఁగాని, అన్యములగు నిందియములచేఁ
గాని యెప్పుడును చేయఁబడదు.

౬౬

అవ. బుద్ధ్యాత్మలకు పరస్పరాధ్యాసమువలననే సకల
వ్యవహారములు కలుగుననుట యందు దృష్టాంతమును జెప్పు
చున్నారు:—

మూ. దేహేహంప్రత్యయో యద్వజ్ఞానాతీతి చ లోకికాః,
వదన్తి జ్ఞానకర్తృత్వం తద్వద్భుద్ధేస్తథాఽత్మనః. ౬౭

టీ. దేహే = (రూపాదికముగలదగుటచే ఘటాదికమువలె అహం
ప్రత్యయార్హముకాని) దేహమందు, లోకికాః జానాతీతి యద్వద్వదంతి =
లోకులు ‘తెలుసుకొనును’ అని ప్రయోగించునట్లు, బుద్ధేః = జడమగు బుద్ధికి,
ఆత్మనః = చిదాభాసవ్యాప్తివలన, జ్ఞానకర్తృత్వం వదంతి = ఎఱుఁగుదును అనే
వ్యవహారమును జెప్పుచున్నారు.

తా. వికారరహితమగు ఆత్మకు వికారవంతమగు చిత్తముతో నధ్యా
ససంబంధమువలన వికారిత్వవ్యవదేశము (వ్యవహారము) కలుగుచుండును.
ఇట్లు లోకులు ‘దేవదత్తుఁడు ఎఱుఁగును’ అని దేహాధ్యాసమువలన దేహము

నకే జ్ఞాతృత్వమును జెప్పచుండుట నెల్లరు నెఱింగినదే. కనుకనే బుద్ధి యెఱుఁగుననియు, ఆత్మకు వికారము కలదనియు నీమొదలగువ్యవహారము ఆధ్యాసమువలననే కలుగునని భావము. ౬౭

అవ. ఆత్మచే జేయఁబడెడి జ్ఞానమునకు ఉత్పత్తివినాశములు గలవని తార్కికులు చెప్పచుండఁగా నిత్యమగు జ్ఞానము ఆత్మస్వరూపమని చెప్పదగునా? యను శంకకుత్తరము:—

మూ బౌద్ధైస్తు ప్రత్యయైరేవం క్రియమాతైశ్చ చిన్నిభైః,
మోహితాః క్రియతే జ్ఞానమిత్యాహుస్తార్కికా జనాః.

తా. ముందు చెప్పఁబడినట్లు ఆత్మబుద్ధులకు పరస్పరాధ్యాసమువలన చిత్తువలె భాసింపుచున్న బుద్ధివికారములగు వృత్తివిశేషములచే మోహితులగు తార్కికులు జ్ఞానము చేయఁబడుననిచెప్పెదరు. కాని, జ్ఞానము చేయఁబడదు. జడమగు బుద్ధికిని చిత్స్వభావమగు ఆత్మకుఁగల ఏవేకము లేకపోవుటయే వార లట్లుచెప్పటకుఁ గారణము. నిజముగ జ్ఞానము పుట్టి నశించుచుండెనేని యీజ్ఞానముయొక్క ఉత్పత్తివినాశములను గనిపెట్టెడి సాక్షి యెవఁడుండును? సాక్షిలేని వ్యవహారము ప్రసిద్ధముకాదు.

అవ. ఇట్లు విచారింపఁగా ప్రమాణసిద్ధమగు మాటస్తాత్మకు వికారముకలుగుట ప్రమాణముకాదు. ఏలయనఁగా జ్ఞానము ఆత్మస్వరూపమని శ్రుతి ఘోషించుటచేత నిత్యమగు జ్ఞానము చేయఁబడునదికాదు. ఆత్మకు బుద్ధిసంబంధ మున్నప్పుడే జ్ఞాతృత్వము సిద్ధించునుగాని సుషుప్తియందు బుద్ధిలేనందున ఆత్మ జ్ఞాతయుఁ గానేరడు. బుద్ధియు ఆత్మకంటె వేరుగ జ్ఞానా

కారముగఁ దెలియఁబడదు. ఆత్మ, బుద్ధి, చిదాభాసుఁడు నను నీ
మూఁడింటిని గ్రహింపక వ్యవహారమందు బుద్ధ్యాత్మ లకు ఐక్యా
ధ్యాసమువలన నెఱుఁగుననుమాట చెప్పఁబడినను ఇది వాస్త
వముకాదని విస్తరముగవివరించి ప్రకృతాంశమును విరమించు
చున్నారు:—

మూ. తస్మాజ్జ్ఞాభాసబుద్ధీనామవివేకాత్ప్రవర్తితాః,

జానాతీత్యాదిశబ్దశ్చ ప్రత్యయో యా చ తత్స్మృతిః.

తా. 'జానాతి' యశబ్దమును, తద్విషయజ్ఞానమును, ఆసంస్కార
మువలనఁ గలుగు స్మృతియు, పూర్వోక్తమైన ఆత్మ, బుద్ధి, చిదాభాసుల
యొక్క వివేకజ్ఞానము లేమిచేతనే జరుగుచుండును. ౬౯

అవ. ఆత్మ బుద్ధ్యాభాసములను వివేకమువలన వేఱుగ
గ్రహింపమిచే సకలవ్యవహారము గలుగునుగాని అదిపార
మార్థికము కాదని సదృష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆదర్శానువిధాయిత్వం ఛాయాయా అస్య తే ముఖమ్,
బుద్ధిధర్తానుకారిత్వం జ్ఞాభాసస్య తథేష్యతే. ౭౦

తా. ముఖప్రతిబింబముయొక్క ఆదర్శానుకారము (ముకురమందు
న్న మాలిన్యాదికము) ముఖమునం దారోపింపఁబడునట్లు, చిదాభాసునియొ
క్క బుద్ధిధర్తానుకారము (దుఃఖత్వాదికము) ఆత్మయం దారోపింపఁబడును.
(అస్యతే=అధ్యస్యతే).

అవ. చిదాభాసునితో నైక్యాధ్యాసమును బొందుట
చేతనే బుద్ధికి వృత్తిగ్రాహకత్వవ్యవహారము కలుగునని చెప్పు
చున్నారు:—

ప్రకరణము.] ౧౫. తత్త్వమసిప్రకరణము.

మూ. బుద్ధేస్తు ప్రత్యయాస్తస్మాదాత్తాభానేన పీషితాః,
గ్రాహికా ఇవ భాసన్తే దహన్తివోల్తుకాదయః. ౭౧

తా. కనుక, చిదాభాసునిచే భాసింపఁజేయఁబడిన బుద్ధివృత్తులు
ఆగ్నివిశిష్టమగు కొఱపులవలె తాము జడములైనను ప్రకాశకసాన్నిధ్యము
వలననే గ్రాహికములవలె భాసించును. ౭౧

అవ. బుద్ధికిని చిదాభాసునకును గల భేదము తెలియ
నందున మోహితులగు తార్కికులు జ్ఞానము ఆత్మచేఁ జేయఁ
బడునని చెప్పనట్లు బౌద్ధులును మోహమువలన బుద్ధితేరి
క్తమగు గ్రాహకములేదనెదరని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్వయమేవావభాస్యంతే గ్రాహకాః స్వయమేవ చ,
ఇత్యేవం గ్రాహకాస్తిత్వంప్రతీషిధ్యంతి సాగతాః. ౭౨

తా. బుద్ధివృత్తులు తమంతతామే భాసించును. అవియే విషయము
లను గ్రహించును. కావున నీవృత్తులను మఱియేదియును గ్రహింపలేదని
బౌద్ధులు చెప్పెదరు. ౭౨

అవ. ఈ శ్లోకమున శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు స్వకేష్యసి
బోధించుటకై యిట్లుడుగుచున్నారు:—ఓయీ! బౌద్ధులు
బుద్ధివృత్తిగ్రాహకము, మఱియొకటి లేదనియు, ఆ బుద్ధివృత్తి
గ్రాహ్యము గ్రాహకము నగునని తలఁతురేని వారి మతము
అనుభవానుసారి యగుటవలన చిదాభాసుని అంగీకరింపని
ఆ బౌద్ధుల నెట్లు నిరాకరింపఁదగును:—

మూ. యద్యేవం నాన్యదృశ్యాన్తే కిం తద్వారణముచ్యతామ్,

భావాభావౌ హి తేషాం యా నాన్యగ్రాహ్యా సతా
యది. 23

తా. ఇట్లు ఆ బుద్ధివృత్తులు స్వాతిరిక్తసాక్షి చైతన్యముచే గ్రహింపఁ
బడవని చెప్పెడి బౌద్ధులమతమును నివారించుట యెట్లో మీ రూహించి
చెప్పుడనఁగా, నొక శిష్యుఁ డిట్లునియె—అయ్యా! ఆ బౌద్ధమతమందు బుద్ధి
వృత్తులయొక్క ఉత్పత్తివినిాశములను గ్రహించెడి యన్యమును, నిత్యసిద్ధ
మునునగు సాక్షిలేకున్నను, ఈ బుద్ధివృత్తులయొక్క యుత్పత్తివినిాశము
తెచటనో ఆవస్తువను నేనేయని ప్రత్యభిజ్ఞ కలుగవచ్చును. కాబట్టి ఆ
బౌద్ధులు చిదాభాసుని నంగీకరింపరని తలంచెద. 23

అన. శిష్యుఁ డిట్లు చెప్పఁగా, నీయుక్తిమాత్రాన
బౌద్ధుఁడు నివారింప శక్యముకాఁడని మఱల నాచార్యులు
చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అన్వయీ గ్రాహక స్తేషామిత్యేతదపి తత్సమమ్,
అచితిత్వస్య తుల్యత్వాదన్యస్తిన్ద్రాగ్రహకే సతి. 24

తా. ఈ బుద్ధివృత్తు లెక్కడపుట్టునో, ఎక్కడ లయించునో, ఆ
యుత్పత్తినాశములందు నుంటున్నవాఁడనే నేను ప్రత్యభిజ్ఞయు జడమగు
నొక బుద్ధివృత్తియే కనుక తానాబుద్ధివృత్తులఁగో నొకటి యగునుగాని, యా
బుద్ధివృత్తులకు సాక్షికానేరఁడు. ఎట్లనఁగా ప్రత్యయ (బుద్ధివృత్తి) గ్రాహక
మగు ప్రత్యభిజ్ఞ అప్రకాశమగునేని దీనికి గ్రాహకము వేటొకటి యుండ
వలెను. అప్పు డీ ప్రత్యభిజ్ఞ గ్రాహ్యపక్షములొనే చేరుచు జడమేయగుటచేఁ
దనకంటె నితరమగు బుద్ధివృత్తులకు గ్రహింపశక్తిలేనిదే యగును. కనుక, ఆ
ప్రత్యభిజ్ఞ స్వప్రకాశమని చెప్పినయెడల మామతానుసరణమే కలుగును.
అనఁగా నిర్వికారచిదాభాసుఁడు సిద్ధించును. 24

అవ. స్వప్రకాశమగు సాక్షి లేనియెడల బుద్ధివృత్తుల యొక్క యుత్పత్తేవినాశములు సిద్ధింప వనినయెడల, సాక్షి సాన్నిధ్యమువలన ఆభావాభావములు సిద్ధింపవచ్చుచు గనుక చిదాభాసకల్పనకు అవసరము లేదని శంక:—

మూ. అధ్యక్షస్య సమీపే తు సిద్ధిః స్యాదితి చెన్నతమ్,
నాధ్యక్షేనుపకారిత్యాదన్యత్రాపి ప్రసంగతః. ౭౫

తా. సాక్షిసాన్నిధ్యమాత్రాన కార్యసిద్ధియగునేని వికారరహితసాక్షి వలన నుపకారమేమియుఁ గలుగదు. మఱియు, సాక్షి సమానముగ నంత టను సింధియుండుటవలన నీ యుపకారము చేతనములకువలె నచేతనములగు కాష్ఠలోష్ఠాదికమునకును గలుగవలసివచ్చును. కాని అట్లు కలుగదు కనుక సాక్షీతరమగు చిదాభాసుని కల్పింపకతీరదు. క్రింది యుద్యోగులు లేనిచే రాజువలననే కార్యసిద్ధికలుగనట్లు కేవలచైతన్యమువలన నేకార్యముచు గలు గనేరదు. ౭౫

అవ. ఇట్లు చిదాభాసుని సంగీకరింపనిచో జ్ఞాపాదిమత దోషపరిహారము కలుగదని తిష్యనకుఁ జెప్పి, శాస్త్రీయబంధ మోక్షవ్యవహారము సయితము వారలకు సిద్ధింపదని చెప్పు టకై వికల్పించుచున్నారు:—

మూ. అర్థి దుఃఖి చ యః శ్రోతా సత్వధ్యక్షోఽథవేతరః,
అధ్యక్షస్య చ దుఃఖిత్వమర్థిత్వం చ న తే మతమ్. ౭౬

తా. సంసారదుఃఖిభోక్తయగుటచేత మోక్షార్థియగు గురూపదేశ శ్రోత సాక్షియా? అన్యుడా? ఆ శ్రోత సాక్షియగునేని వానికి దుఃఖము మోక్షపేక్షయుఁ గలుగవనుట ప్రసిద్ధము. కనుక గురూపదేశమును విను వాఁడు సాక్షి కానేరఁడు. ౭౬

అవ. ఈశ్రోత అన్యుఁడును గాఁడని చెప్పుచున్నారు:—
 మూ. కర్తాఽధ్యక్షః సదస్తీతి నైవ సద్గ్రహమర్హతి,
 సదేవాసీతి మిథ్యోక్తిః శ్రుతేరపి న యుజ్యతే. ౭౭

తా. గురూపదేశశ్రోత సాక్షికంటె భిన్నుఁడనేయెడల, దుఃఖాది
 వికారములుగల కర్తయగు నేను సాక్షి నే యను బుద్ధిని గ్రహింపజాలఁడు.
 నీవా సద్వస్తువవే యని శ్రుతి చెప్పినను ఆమాట యసత్యమే యగును. ౭౭

అవ. చిదాభాసుని అంగీకరింపని బౌద్ధుని మతమున
 బంధమోక్షములు సంభవింపవని నిరూపించి, చిదాభాసుని
 అంగీకరించిన యెడల బంధమోక్షములు సిద్ధించునను స్వపక్ష
 మును నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. అవివిచ్యోభయం షక్తి శ్రుతిశ్చేత్సన్న్యద్గ్రహస్తథా,
 అస్తదస్తు వివిచ్యైవ త్వమేవేతి వదేద్యది. ౭౮
 ప్రత్యయాన్వయినిష్ఠత్వ ముక్తదోషః ప్రసజ్యతే,

తా. ఆత్మను అహంకారముతో వేఱుచేయక యథాసంభవముగ
 దుఃఖిత్వాదికమును గ్రహించి శ్రోతగనుండువానిని గుఱించి “తత్త్వమసి”
 యను శ్రుతి ఆత్మతత్త్వమును బోధించినయెడల శ్రుత్యుక్తము సమీచిన
 ముగ నుండును.

అంతఃకరణమందు చిదాభాసుఁడు ప్రతిఫలించినను, ఆయంతఃకరణ
 ధర్మములను చిదాత్మయం దారోపించుటవలన అవివిక్తాహంకారుఁడు (చిదా
 త్మవేఱు అహంకారము వేఱునని వేఱుచేయక తాదాత్మ్యబుద్ధిగలవాఁడు)
 ఆత్మస్వరూపము నపేక్షించుచు ముముక్షువగును. అట్లు వివేకజ్ఞానములేక
 అహంకారచిదాభాసులకు వికృతజ్ఞానము గలిగియున్నవానిని చిదాభాససహి

తాంతరికరణసాక్షిగ భాగత్యాగలక్షణతో బోధించితేజోఽబన్నాది (వహ్ని జలభూమ్యాది) జగత్కారణమును సచ్చబ్రహ్మచ్యమునగు బ్రహ్మమును 'తత్' అని నిర్దేశించి, 'త్వం తదసి' భాగత్యాగముచేత నీవే యాబ్రహ్మమవని శ్రుతి ఆత్మతత్త్వమును బోధించును. అప్పుడు స్వరూపజ్ఞాన ముదయించును. భాగత్యాగమనఁగా, జీవోపాధియగు ఆంతరికరణము, ఈశ్వరోపాధియగు మాయ యను నీరెండుపాధులను వదలి, ఉపాధిద్వయనిష్ఠమగు చైతన్య మొకటిగ భావించుట. ఈ భాగత్యాగమునే జహదజహల్లాక్షణయందురు.

అహంకారమే శ్రేత యగుచుండఁగా చిదాభాసకల్పనమేల యను సాంఖ్యవాదము ననువదించి నిరాకరించుచున్నారు. 'అస్తవస్త్వీతి' అహంకారమును ప్రత్యగాత్మనుండి వేఱుచేసి అహంకారగతచైతన్యము నీవేయని చెప్పినయెడల జడమగు అహంకారమునకుఁ గాని శుద్ధచైతన్యమునకుఁ గాని బోధసంభవింపనందున శ్రుతికి అసత్యము పచికెననియెడి దోషము సంభవించును గనుక చిదాభాసుని నంగీకరింపవలయునని భావము.

అవ. అష్టైతే అహంకర్తృవిషయమగు ఉపదేశము సాక్షికిని సంభవించునుగదా యని శంకించి చిదాభాసుని నంగీకరింపనియెడల నదియును దుర్బుటమే యగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. త్వమిత్యధ్యక్షనిష్ఠశ్చేదహమద్యక్షయోః కథమ్. ౨౨
సంబంధో వాచ్య ఏవాత్ర యేన త్వమితి లక్షయేత్,

తా. 'త్వం' అను పదము అహంకారమును దెప్పుచు సాక్షిని బోధించునేని, అహంకారమునకును సాక్షికిని సంబంధము లేనిదే వాక్యార్థ బోధ కలుగదు కనుక తాదృశసంబంధమొకటి చెప్పకతప్పదు. ఏ సంబంధము

ధముచేత 'త్వం' అను పదము భాగత్యాగలక్షణచేత సాక్షిని బోధించునో ఆసంబంధము నిష్క్రియుడగు ఆత్మకెట్లు చెప్పనగును అని ప్రశ్న.

అవ. అధ్యస్తసంబంధము వాస్తవముకాదని నిరూపించుచున్నారు.—

మూ. ద్రష్టృదృశ్యత్వసంబంధోయద్యధ్యక్షేక్రియేత్కథమ్.

తా. ద్రష్టృదృశ్యత్వసంబంధము (చూచువాడు చూడబడుననెడి సంబంధము) సాక్షియందుఁ జెప్పఁదగదు. ఏలయన అహంకారము జడము, సాక్షి సంబంధరహితుఁడు నిర్వికారుఁడును గనుక నీ రెండింటికిని సంబంధ మేదియుఁ దగదు. ౮౦

అవ. చిజ్జడములకు సంబంధమువలెనే తాదాత్మ్యమును పొసఁగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అక్రియత్వేఽపి తాదాత్మ్య మధ్యక్షస్య భవేద్వది,
ఆత్మాఽధ్యక్షో మమాస్తీతి సంబంధాగ్రహణేనధిః ౮౧

తా. లోకములలో 'ఘటముయొక్కనైల్యము' అనుచో నీరెండింటికిని సంబంధము గలదు. 'శుక్లః ఘటః' అనుచోట శుక్లవర్ణమునకును ఘటపదార్థమునకును తాదాత్మ్యముకలదు. నిర్వికారుడగు ఆత్మకు సంబంధము దేనితోను గలుగనియట్లే తాదాత్మ్యమును సంభవింపదు. సంబంధముగలవానికే తాదాత్మ్యము గలుగవలయును. ఇట్లే ఆత్మ వ్యాపారరహితుడైనను జడజాతమున కధ్యక్షుడగుటచేత తాదాత్మ్యముండునందువేని "నాయాత్మాధ్యక్షుఁ"డను సంబంధము గ్రహింపబడనియెడల శ్రుతిపలన తాదాత్మ్యబుద్ధియు గలుగనేరదని అర్థము. ౮౧

అవ. 'ఏష మ ఆత్మాంతర్వృదయే అజేయా' ఏషమ ఆత్మాంతర్వృదయే ఏతద్భ్రష్ట (ఛాం 3.౪) అను శాస్త్రమువలన అహంకారమునకును అధ్యక్షాత్మకును సంబంధము కలదనెడి శంకను నిరాకరించుచున్నాడు:—

మూ. సంబంధగ్రహణం శాస్త్రాదితే చెన్నవ్యనే న హి,
పూర్వోక్తాః¹స్యస్త్రిథాదోషాగ్రహణవాస్యాన్త మేతేచ.

తా. శాస్త్రమువలన అహంకారాధ్యక్షులకు సంబంధ మున్నదను కొనెదవేని యట్టి సంబంధము కలుగనేరదు. ఎట్లనగా జడమగు అహంకారము సంబంధముచు గ్రహింపనేరదు. నిర్వికారమగు ఆత్మయు పరస్పర సంబంధముచు గ్రహింపనేరదు. శ్రుతి జడముచు బోధింపలేదనెడి మూడవ దోషముచు గలుగును. ఏదయిన నొకసంబంధమును గల్పించినను 'నాకు అధ్యక్షుడొకఁడు గలఁడ'ను సంబంధము సంభవించును. కాని తాదాత్మ్యాభ్యాసము అంగీకరింపబడనందున¹ నేనే యధ్యక్షుడ ననెడిసంబంధము గ్రహింపబడదు. నాకు అధ్యక్షుడొకఁడు గలఁడనుమాటయు జడమగు నహంకారమునకు సంభవించనేరదని 'చ'కారమువలననే సూచింపబడెను. ౮౨

అవ. ఇట్లు పరపక్షమందు ఆత్మానాత్మలకు సంబంధము కలుగనేరదని దూషించి స్వపక్షమందు మిథ్యాతాదాత్మ్య సంబంధము కలదని చూపుచున్నాడు:—

మూ. అదృశి ర్దృశిరూపేణ భాతి బుద్ధి ర్యదా తదా,
ప్రత్యయా అపి తస్యాః స్యుస్తప్తాయోవిస్ఫులింగవత్.

1 స్పృష్టయోదోష.

తా. జడమగు బుద్ధి చేతనాకారముగ భాసింపుచుండునని చెప్పినను, కాలిన యినుపకడ్డిని దాగలిమిఁద సమైటచే కొట్టినపుడు దానినుండి వెడలు కణములు అగ్నియేయైనటుల, ఆబుద్ధివృత్తులును చిద్రూపములే యగును. ౮౩

అవ ఈ మిథ్యాతాదాత్మ్యసంబంధముననే లోకికవైది కవ్యవహారములు సిద్ధించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఆభాసస్తదభావశ్చ దృశేః సీమ్నాన చాన్యథా,
లోకస్య యుక్తితః స్యాతాం తద్గ్రహశ్చ తథాసతి. ౮౪

తా. ఆభాసయు, ఆభాసాభావమును, మనోవృత్తులును వీని యభావమును గలుగుచుండును. చిత్సన్నిధ్యములేక జీవాభాసములుగాని మనోవృత్తులుగాని కలుగనేరవు. చిదాభాసుని అంగీకరింపనియెడల వృత్తులును వృత్త్యభావములును జడమగు ధీవృత్తిచేత గ్రహింపఁబడఁజాలవు. ఆత్మయు చిదాభాసద్వారముననే బుద్ధివృత్తులను జూచుచుండును. “ఆవరణాభిభవా ర్థావృత్తిః” అని ధీవృత్తి ముందుగ వస్తువు నాక్రమించిన అజ్ఞానమును దొలఁగింపఁ బిమ్మట వస్తువు స్ఫురించుననెడి యుక్తి బుద్ధివృత్తులందుఁ బ్రతిబింబించిన ఆత్మయే చిదాభాసుఁ డనఁబడును. ౮౪

అవ. లోహసంపర్కమువలన నగ్నికి తాడనాదివికారములు కలుగునట్లు దేహసంబంధమువలన ఆత్మకును తాపాదివికారములు కలుగు నను శంకను, దర్పణప్రతిబింబ దృష్టాంతముచే నివారించుచున్నారు:—

మూ. నన్వేవం దృశిసంక్రాంతి రయఃపిండేఽగ్నివద్భవేత్,
ముఖాభాసవది త్యేత దాదర్శే తన్ని రాకృతమ్. ౮౫

తా. ఆయఃపిండమందు సంక్రమించు అగ్నికి విస్ఫులింగాదివికారములు కలుగునట్లు బుద్ధియందు సంక్రమించిన చిదాత్మకును తాపాదివికారములు కలుగుచుగద, యచ శంకకుఁ బరిహారము—ఆదర్శమునందు ముఖాభాసము మిథ్యయనియు ముఖము సత్యమనియు గ్రహింపఁబడునట్లు చిదాభాసుఁడు మిథ్యయనియు చిదాత్మ వాస్తవమనియుఁ బూర్వము(3-౨-వ శ్లోకమున) చెప్పఁబడినదియే యిచట స్మరింపవలయును. రాగి

అవ. అట్లేని వికారవంతమగు తప్తాయఃపిండమందలి విస్ఫులింగదృష్టాంత మిచ్చటఁ దగదని శంక రాఁగా, మాకు వివక్షితమగు అంశము మాత్ర మిచటను గలుగుటచేత దృష్టాంతము తగినదియే యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. కృష్ణాయోలోహితాభాసమిత్సేతద్దృష్టముచ్యతే,
దృష్టదార్పణాంతతుల్యత్వం న తు సర్వాత్తనా క్వచిత్.

తా. నల్లని యిరుమును కల్పఁగా నెఱ్ఱగా భాసించును. ఇట్టి తాదాత్మ్యమువలన జడమగు బుద్ధి చేతనమువలె భాసించును. ఇట్టి సామ్యమే మఱి యొకటికలదు. ఎట్లన—లోకములో ఉపమానోపమేయములకు కొన్ని ధర్మములనుబట్టి సామ్యమేకాని యావధర్మములు వర్జ్యమందొండవు. ముఖము చంద్రునివలెనుండుననుచోట ముఖము చంద్రునివలె గుండ్రముగను మనోహరముగను నుండునేకాని జడమగుముఖము తేజోరూపుఁడగు చంద్రునివలె ప్రకాశకరము కాదు. కావున తప్తాయఃపిండవిస్ఫులింగదృష్టాంతమున చిత్తుతో చిదాభాసునకు బుద్ధివికారములు సంభవించుట యిచట వివక్షితము కాదని యెఱుంగవలయును. రాజ

అవ. దృష్టాంతమందు వివక్షితాంశమును జెప్పి, ప్రకృతార్థమందు అవివక్షితాంశమును జూపుచున్నారు:—

మూ. తదైవ చేతనాభాసం చిత్తం చైతన్యనదృశవేత్,
ముఖాభాసో యథాఽదర్శే ఆభాసశ్చోచితో మృషా.

తా. జడమగు చిత్తము చిదాభాసయుక్తమగుచు చైతన్యమువలె
భాసించును. అద్దమందు ముఖాభాసము వికారములేకయందునట్లు బుద్ధి
యందుండు చిదాభాసుండును వికారములేనివాడే యగును. చిదాభాసునకు
వికారములు ప్రసిద్ధముగ నెల్లరచేత ననుభవింపఁబడుచుండఁగా వికారములు
చిదాభాసునకు లేవని చెప్పినంతమాత్రాన నచ్చవచ్చునాయని శంకింపవలదు.
ముఖాభాసమునకుఁ గలిగిన వికారములు - అనఁగా, నొకప్పుడు స్వచ్ఛముగఁ
బ్రకాశించుట, మఱియొకప్పుడు మలినముగ నుండుట యనునవి. అద్దము
యొక్క హానిన్యాదివికారములవలననే కలిగెనుగాని ముఖాభాసమున కెంత
మాత్రమును లేవు సరేకదా. విమర్శింపఁగా ముఖాభాసమును మిథ్యయే.
ఇట్లు చిదాభాసునకుఁ గలిగెడి కర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖదుఃఖాదివికార
ములు బుద్ధియొక్క హర్షోకాదివికారములవలననే కలిగెనుగాని చిదా
భాసున కెంతమాత్రమును వికారములు లేవు. ఇంతియేకాక ముఖాభాస
మనఁగా ముఖప్రతిబింబము. ప్రతిబింబము సత్యము కానందున ముఖాభా
సమువలె చిదాభాసుండును మిథ్యయే యని విమర్శింపవలయును. ఆభాసః +
చ + ఉదితః మృషా = ఈషదృశన మాభాసః = లేకున్నను కొంచెముండునట్లు
భాసించుట, ఈ యా భాసము, మృషా ఉదితః = అసత్యమనఁబడును. సుఖ
దుఃఖకర్తృత్వభోక్తృత్వాదివికారములు బుద్ధియందునపుడే యుండును.
బుద్ధిలేని సుఖవృద్ధివస్తయందు లేనందున నీసుఖాదులు బుద్ధిధర్మములేకాని
అత్తధర్మములు కావని అత్తబోధప్రకరణమందలి యీశ్లోకము బోధించు
చున్నది. — శ్లో. “రాగేచ్ఛా సుఖదుఃఖాది బుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే,
సుఖప్తా నాస్తి తన్నాశా తస్మా ద్బుద్ధే స్తు నాత్మనః.

అన. చిత్తమునకు చేతనతావభాసము చిదాభాసవ్యాప్తివలననేకాని స్వయముగ నేల లేకపోవలయునగు శంకకవకాశములేదు. చిత్తము చేతనమగుటకుః బ్రమాణమును యుక్తియును లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. చిత్తం చేతనమిత్యేతచ్ఛాస్త్రముక్తివివర్జితమ్,
దేహస్యాపి ప్రసంగః స్యాచ్ఛత్రురాదేస్తదైవచ. ౧౮

తా. ఉత్పత్తినాశములుగల చిత్తము దృశ్యమగుటచేత ఘటమువలె జడమేకాని చేతనము కాదు. చిత్తము చేతనమగునేని చక్షురాదీంద్రియములును దేహమునుగూడ చేతనమే కావలసివచ్చును. కావున చిత్తము చిదాభాససంబంధములేనిదే చేతనము కానేరదు. ౧౮

అన. చక్షురాదీంద్రియములును దేహమును చేతనమే కావచ్చు నంటివేని, యపుడు లోకాయతీకవాదము సంభవించుటచేత అవసిద్ధాంతమగును గనుక నట్లనరాదని నివారించుచున్నారు:—

మూ. తదప్యస్త్రితి చేత్తన్న లోకాయతీకసంగతేః,
న చ ధీర్దృశిరస్త్రితి యద్యాభా.లో న చేతసి. ౧౯

తా. దేహమును చక్షురాదులును చేతనములేయనుట వేదవిరుద్ధము. చిత్తమందు చిదాభాసుడు లేనియెడల 'బ్రహ్మసి'యను బుద్ధి కలుగనేరదు. ఏలయనగా, చిదాభాసములేని కేవలబుద్ధి జడము. చిన్మాత్రము. వికారరహితకూటస్థము. కావున ఆభాసము నంగీకరింపనియెడల ద్వారములేనందున మహావాక్యజన్యమగు 'ఆహంబ్రహ్మసి'యను వికృతజ్ఞానము సయితము సంభవింపదనిభావము. ౧౯

అవ. 'బ్రహ్మాస్తి' యను బుద్ధి లేనియెడల నష్టమేమి యను ప్రశ్న కు త్తరము:—

మూ. సదస్త్వీతి ధియోఽభావే వ్యర్థం స్యాత్తత్త్వమస్యపి,
యుష్మదస్తద్విభాగజ్ఞే స్యాదర్థవదిదం వచః. ౯౦

తా. 'అహంబ్రహ్మాస్తి' యను బుద్ధిలేదేని 'తత్త్వమసి' యను మహా వాక్యమును వ్యర్థమేయగును. ఆ తత్త్వమసి యను మహావాక్యమును వినిన వారందఱికి వెంటనే "అహంబ్రహ్మాస్తి" యను బుద్ధి యుదయింపనందున ఆ తత్త్వమసియను వాక్యము వ్యర్థమే కానిమిని యందువేని వినుము.—“అధి కారిణః ప్రమితిజనకోవేదః” = సాధనచతుష్టయసంపత్తిగలవానికే వేదము యథార్థజ్ఞానమును గలిగించును, అను న్యాయమువలన, సమ్యక్సద్ధార్థజ్ఞానము గలవాఁడే వాక్యార్థజ్ఞానమున కధికారికనుక ఆత్మానాత్మవివేకముగల పురు షునందే యీ 'తత్త్వమసి' వాక్యము సార్థకమగునుగాని వినినవారందఱకు నది శీఘ్రముగ ఫలింపనేరదు. కాబట్టి మహావాక్యము వ్యర్థము కాదగదు.

అవ. ఆ యుష్మదస్తద్వివేకమును వివరించుచున్నారు:—

మూ. మమేదంప్రత్యయా జ్ఞేయా యుష్మద్యేవన సంశయః,
అహ మిత్యస్తదీప్తః స్యాదయమస్త్వీతి చోభయోః. ౯౧

తా. ఈపుత్రవిత్రాదికమను జ్ఞానమును, ఇది నాదియను జ్ఞానమును అనాత్మయగు 'యుష్మత్తు' యొక్క అర్థములు. పుత్రాదిబాహ్యార్థము నయి తము దేహమే నేననెడి యధ్యాసనిమిత్తముగ 'అస్తద'ర్థమందుఁ బ్రవేశించుటవలన బాహ్యార్థసంబంధము అనాత్మధర్మమే యనుట మిగుల యుక్తము. 'అహం' అను జ్ఞానము అభాసద్వారా ఆత్మయందును, వ్యావహారికమగు

అహంకారమందును జెప్పఁదగును. అహమ్మని వ్యవహరించుటవలన అస్తదర్థ మగును. 'అయం దేహాదిరస్తి' అనుచోట 'అస్తి' యనునది అనాత్మవిషయక జ్ఞానము. ౯౦

అవ. ఆత్మానాత్మవిషయజ్ఞానములను సంకీర్ణములుగను అసంకీర్ణములుగను జెప్పి, ఆత్మానాత్మభేదసిద్ధికై కొన్నిజ్ఞానములు ప్రధానములు, మఱికొన్ని యప్రధానములు నని గ్రహింపవలయు నని.—

మూ. అయోన్యాపేక్షయా తేషాం ప్రధానగుణతేష్యతే,
విశేషణవిశేష్యత్వం యథా గ్రహ్యం హి యుక్తితః.

తా. ఆ యాత్మానాత్మజ్ఞానములు కొన్నికొన్ని సమయములందు ప్రధానములు, విశేష్యములును, మఱికొన్ని వేళల అప్రధానములు, విశేషణములు నగునేని యుక్తిచే గ్రహింపవలయును. ౯౧

అవ. విశేషణవిశేష్యభావమును యుక్తిచే గ్రహింపవలయుననుటను వివరించి చూపుచున్నారు.—

మూ. మమేదం ద్వయమప్యేతన్తద్యమస్య విశేషణమ్,
ధనీ గోమాన్యథా తద్వద్దేహోఽహంకర్తురేవ చ. ౯౩

తా. మమ=నాది, ఇదం=ఇది, ఇదం ద్వయం = అను నీరెండును, మధ్యమస్య=పూర్వశ్లోకములలో మధ్యమస్య అస్తదర్థమునకు విశేషణము. ఇందు కుదాహరణము:—ధనీ గోమాన్ అహం=ధనముగలవాఁడును, గోవులు గలవాఁడును నేను. అనుచోట ధనము గోవులు అనునవి విశేషణములై దృశ్యములై అహంకారమునకు (కర్తకు) నాది యని చెప్పఁబడును. ఇట్లే

దేహముకంటెను అంతరమగు అహంకారమును ఆత్మకు విషయమగును. అహంకారాభిమానముగల ఆత్మకు బాహ్యములగు ధనాదులకంటె అంతరమగుట వలన నాదియగు దేహమని విశేషణమగును. కనుకనే 'నేను గోమంతుడను, ధనవంతుడను' అను వ్యవహారమువలె 'నాదేహము' అనియు సిద్ధించుచున్నది. మూలమున 'చ'కారమువలన నేను జ్ఞాతను అనే తలంపువలన స్థూలదేహముకంటె అంతరమగు అహంకారము ఆత్మకు విశేషణమగును. నాయహంకారము, అహంకారవంతుడను నేను నని చెప్పుటవలన విశేష్య విశేషణభావము సంభవించును.

౯౩

ఆవ. ఈ ప్రపంచమంతయు నే యాత్మసత్త్వవలన స్థితి గలదై, ఏ యాత్మప్రకాశమువలననే ప్రకాశించుచున్నదో యట్టి ఆత్మయం దారోపింపఁబడు ప్రపంచము ఆత్మకు "ప్రపంచవంత మాత్మ" యని విశేషణమగుచున్నను, ఆ సాక్షిచేత సృశింపఁబడదు అను మొదలగు వాక్యములందు నిరసేక్షముగ సిద్ధించు ఆత్మ శుద్ధమని, యుష్మదస్తద్విభాగమెఱిగిన జ్ఞానికి తత్త్వమసీత్యాది వాక్యములవలన వాక్యార్థజ్ఞానము తప్పక కలుగును గనుక వేదాంతవాక్య మప్రమాణము కాదని ధ్రువపర్చుచున్నారు:—

మూ. బుద్ధ్యరూఢం సదా సర్వం సాహంకర్తా చ సాక్షీణః,
తస్మాత్సర్వావభాసో జ్ఞః కించిదప్యస్పృశన్సచా. ౯౪

తా. బుద్ధివృత్తిచే గ్రహింపఁబడెడి జగత్తంతయు సాక్షికి విశేషణము అనఁగా నప్రధానముగ నుండును. ఇదియేకాక చిదాభాసవిశిష్టమగు సూక్ష్మదేహముకూడ సాక్షియం దారోపింపఁబడి సాక్షిచే భాసింపఁబడుట

వలన సాక్షికి విశేషణ మగును. ఇట్లారోపింపబడిన విశేషణములతో వాస్తవముగ దేనిని స్పృశింపకయే సాభాసద్వారా ప్రకాశింపజేయు ఆత్మ జ్ఞానస్వరూపమనియే విమర్శింపవలెను. ౯౪

అవ. ఇది వివేకుల మార్గము. అవివేకులు 'ఈ తేత్రము నాది' యని తేత్రమునకే ఆత్మను విశేషణముగ భాసించుట వలన వారిమార్గము దీనికి విరుద్ధమని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రతిలోమమిదం సర్వం యథోక్తం లోకబుద్ధితః,
అవివేకధియామస్తి నాస్తి సర్వం వివేకినామ్. ౯౫

తా. బాహ్యార్థమందు దృష్టిగల లోకులబుద్ధిద్వారా యదియంతయు ప్రధానమనియు, ఆత్మ యాదృశ్యమునకు విశేషణమనియు భాసించుచుండును. దీని కవివేకమే కారణము. వివేకియయితే విశేషణమగు ఆత్మను ప్రధానముగను, తేత్రాదికములవలనను తాననియు నెంచుచు ముఖ్యుడగు తనకు నవి యప్రధానమని భావించును. కాబట్టి వివేకులు ప్రధానమగు ఆత్మవస్తువును నిరంతరము పరిశీలించెదరని తలచి, ఆధ్యారోపాపవాదన్యాయము నవలంబించి పరమకారుణికులగు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులు ప్రతీయమానమగు సత్తను ప్రధానముగ గ్రహించి, ఆత్మ జగత్తులకు విశేషణవిశేష్య (ముఖ్యముఖ్య) భావమును నిరూపించిరి.

ఆధ్యారోపమనఁగా, నిర్గుణబ్రహ్మమందు మొదట ఆకాశము, క్షిప్తుట వాయుగ్నిజలౌచికము క్రమముగఁ గలుగుట. అపవాదమనఁగా భౌతికములు భూతమఃలందు, భూమి జలమందు, జల మగ్నియందు, అగ్ని వాయువు నందు, వాయువు ఆకాశమందు, ఆకాశము అవ్యక్తమందు, అవ్యక్తము ఆత్మయందును లయింపజేయుట. ౯౬

అవ. అన్వయవ్యతిరేకములచేతనే సర్వసంసారము నివర్తించుచుండఁగా మహావాక్యమేల యను శంక కు త్తరము:-

మూ. అన్వయ వ్యతిరేకౌ హి పదార్థస్య పదస్య చ,

స్వాదేతదహమిత్యత్ర యుక్తిరేవావధారణే. ౯౬

తా. పదార్థమునకు అన్వయవ్యతిరేకములన నేవి? ఆత్మపదార్థము ద్రష్టయు సాక్షీయునుగాని దృశ్య మెన్నఁడును గాదు. సాక్ష్యమును (తెలియఁబడునదియును) గాదు. ఆత్మ ప్రకాశము నిత్యము స్వతస్సిద్ధము నగుట వలనను, మఱియొకదాని నాశ్రయించి యుండనందునను, దేనికిని నెప్పుడును అప్రధానము కానేరదు. ఇట్లే దృశ్యమును జ్ఞేయము నగు అహంకారము మొదలు భోగ్యవస్తువుల వఱకునుండు ప్రపంచము స్వాన్యమగు ఆత్మసంబంధములగు సత్తాస్ఫూర్తులు గలదియగుటచేత అన్యాశ్రయము కనుక ఆత్మకు ప్రధానముగ నుండకతీరదు. కావున, ఆగమాపాయములు లేక దృక్కగు ఆత్మ శుక్తివలె సత్యము. మిగిలిన ఆరోపితజగత్తు ఆరోపిత జగత్తువలె మిథ్యయనియు, అన్యతజడపరిచ్ఛిన్నపరాధీనపరాగర్థములనుండి వ్యావృత్తమై సత్యజ్ఞానానంతప్రత్యగానందమగునది ఆత్మయనియు వివేచనము చేయుటయే పదార్థముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకములు.

పదముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకములనఁగా ఆత్మ, చైతన్యము, ప్రజ్ఞానము, బ్రహ్మము, సత్తు ఇత్యాది కేవలపదములు కేవలాత్మను, బోధించునుగాని, విశేషణములనుగాని, అవిశేషణవిశిష్టములనుగాని బోధింపఁజాలవు. కర్త, భోక్త, జ్ఞాత, ద్రష్ట, శ్రోత, వక్త, గంత, కృశ, బలవంత ఇత్యాది పదములు కేవలపరిపూర్ణాత్మను బోధింపఁజాలవు. వీలయన, నీపదములు ఉపాధివిశిష్టకియాదికమును దెల్పుచు బ్రయోగింపఁబడినవి, కావున ఆత్మను బోధింపఁజాలవు. ఇట్టి విమర్శయే పదముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకములు.

ఇట్లు పదపదార్థాన్వయవ్యతిరేకము లనుచోట ఆస్తదర్థవిషయమును నిశ్చయించుటయందు యుక్తియే చెప్పబడెనుగాని “తత్త్వమసి” యను వాక్యమునందలి పదములకు వికృతము చెప్పబడలేదు. కావున నీ వివేకము చేత ఆత్మ దేహాదివిలక్షణముడని నిశ్చయింపఁగా నపుడు ‘నేనెవఁడ’నను విమర్శకలుగ నీ వా పరమాత్మవే యని బోధించెడి ‘తత్త్వమసి’ యను వాక్యమునకు అవసరము కలుగునని భావము.

౯౬

అవ. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలు ఒకదానియందు కటి యుండవుకాని ఆత్మ యీమూఁడవస్థలందును విడువక యుండునని ప్రకారాంతరముచే ఆత్మానాత్మవివేకమును జూపుచున్నారు;—

మూ. నాద్రాక్షమహమిత్యస్త్రిన్సుషుప్తైఃస్వప్ననాగపి,
న వారయతి దృష్టిం స్వాం ప్రత్యయం తు నిషేధతి.

తా. ఈ సుషుప్త్యవస్థయందు ‘అన్యమగు దేనిని నేను చూడలేదు’ అని చెప్పిన జనుడు తనను (చైతన్యమును) నివారింపలేదు. విషయమేమియు లేదని మాత్రము నిషేధింపబడెను. కావున దృష్టనష్టస్వభావములగు అవస్థాత్రయము మిథ్యయగుచు, ఆయవస్థ తనకాలమందేకాని తక్కిన రెండవస్థలయందును లేకపోవుచుండఁగా, నాయాయవస్థల భావాభావములను సాక్షిగఁ జూచుచు మూఁడింటియందును నశింపక నంటియుండు ఆత్మ సత్యమనెడి వివేకము సిద్ధించును.

౯౭

అవ. ఈ యన్వయవ్యతిరేకములు యుక్తిచేమాత్రమే కల్పింపబడినవి కావు. ఇవి శాస్త్రసమ్మతములు నని నమ్మకము నకై శాస్త్రము నుదాహరించుచున్నారు:—

మూ. స్వయంజ్యోతిర్న హి ద్రష్టురిత్యేవంసంవిదోఽస్తితామ్,
కౌటస్థం చ తథా తస్యాః ప్రత్యయస్యతులుప్తతామ్,
స్వయమేవాబ్రవీచ్ఛాస్త్రం ప్రత్యయావగతి పృథక్.

తా. “అత్రాయం పురుషః స్వయంజ్యోతిః,” “న హి ద్రష్టుర్దృష్టేః
విపరిలోపోవిద్యత,” ఇత్యాది శాస్త్రము చైతన్యము కలదనియు నది కూటస్థ
మనియుఁ జెప్పెను. “న తు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం” ఇత్యాది
శాస్త్రము జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపభేదము అసత్తనియుఁ జెప్పెను. ఇట్లు ‘ప్రతీ
యత ఇతి ప్రత్యయః’ యనెడి కర్తృవృత్పత్తిచే ప్రత్యయమనఁగా తెలియఁ
బడు విశ్వమును, అవగతి యనఁగా జ్ఞానమును వేరుగ శాస్త్రద్వయముచే
జెప్పఁబడెను.

౯౮

అవ. ఇట్లవాంతర వాక్యకృతమగు యుష్టదస్తద్వివేక
మును యుక్తిచే నిరూపించి, పదార్థతత్త్వము నెఱిగిన పురు
షునకు తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యము సఫలవిజ్ఞానమును గలి
గించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ ఏవం విజ్ఞాతవాక్యార్థే శ్రుతిలోకప్రసిద్ధితః,
శ్రుతిస్తత్త్వమసీత్యాహ శ్రోతుర్తోహపనుత్తయే. ౯౯

తా. ఇట్లు శ్రుతివలనను లోకప్రసిద్ధివలనను అన్వయవ్యతిరేకముల
వలనను అవాంతరవాక్యార్థమును బాగుగ నెఱిగినపురుషునకు మహావాక్య
త్తకశ్రుతి జిజ్ఞాసువుయొక్క అజ్ఞానమును బోగొట్టుటకై సద్రూపమగు
ఆ బ్రహ్మము ‘త్వమేవ’ నీవే యని బోధించును.

౯౯

అవ. వాక్యశ్రవణమాత్రమున మోహము పోవుట

యందు పురాణప్రసిద్ధమగు దృష్టాంతమును జెప్పచున్నాడు:—

మూ. బ్రహ్మ దాశరథేర్వర్షదు కైవాపానుదత్తమ్,
తస్య విష్ణుత్వసంబోధే న యత్నాంతరమూచిహన్.

తా. ఇచట తమస్సనంగా దేవకార్యమును సాధించుటకై మిద్ధి
పూర్వకముగ స్వమాహాత్మ్యగోపనము. ఈశ్వరునకు సంమోహము కలుగదని
సంక్షేపశాసితకమందుఁ జెప్పబడెను — “సంకల్పపూర్వకమభూత్తమునంద
నస్య నాహం విజాన ఇతి కంచనకాలమేతత్, బ్రహ్మోపదేశముపలభ్య
నిమిత్తమాత్రం తచ్చోత్పన్నస్త్వం కృలే సతి దేవకార్యే.” అని. రామా!
నీవు విష్ణువపుగాని దశరథపుత్రుడవు కావని చెప్పచున్న బ్రహ్మ సంకల్ప
మాత్రకృతమగు రాముని సంమోహమును విష్ణుత్వముచు గప్పకుండునటుల
నిరాకరించెనేకాని మఱి యేవచనమును జెప్పలేదు. ౧౦౦

అన దృష్టాంతమును జెప్పి ప్రకృత్యాథమును వివరించు
చున్నాడు:—

మూ. అహంశబ్దస్య నిష్ఠా యా బ్యోతిషి ప్రత్యగాత్మని,
నైవోక్తా సదసీత్యేవం ఫలం తత్ర విముక్తతా. ౧౦౧

తా. బాహ్యవస్తువులనుండి తొలగించి శోధింపబడిన నిరుపాధిక
బ్రహ్మచైతన్యము సాక్షియు స్వయంప్రకాశస్వభావముగలదియు నని నిశ్చ
యించి, లక్షణావృత్తిచేత ఆచైతన్యమందు పర్యవసన్నమగు ధీవృత్తియే
‘సదసి’ నీవు ఆ సదానంద బ్రహ్మమవే యను నిష్ఠయని చెప్పబడెను. అందు
‘నీవాబ్రహ్మమవే’యను ఉపదేశమాత్రమున ‘నేను లక్షణావృత్తిచే ఆ బ్రహ్మ
మ’నని వాక్యార్థజ్ఞానము కలుగఁగా మోహము తొలగి ముక్తి కలుగును.
ఈ నిష్ఠ చెప్పబడెనేకాని యిది ఆచరణలో లేదు.

దీనికి మఱియొక వ్యాఖ్యానము:—పూర్వశ్లోకమునందే శ్రీరాముని దృష్టాంతములా ప్రస్తుతార్థము గూఢముగ నున్నది. కావున నీ శ్లోకమునకు పేటొక యర్థము వ్రాయఁబడుచున్నది—మహామహిమగల శ్రీరామునకు నీవు విషుమూర్తివేకాని దశరథాత్మజుఁడవు కావని ఉపదేశించుటవలన తన తత్త్వము తెలియఁబడెనుగాని, యిచట నేను కర్తను, పుణ్యపాపములను జేయువాఁడను, వానిఫలము ననుభవించెడి భోక్తను, అని ప్రత్యక్షముగ విపరీతజ్ఞానముగల యిప్పటివారలకు సదురుప్రోక్తమగు ఉపదేశమాత్రమున 'నేను బ్రహ్మమ'నను జ్ఞానము సంశయరహితముగ నెట్లు కలుగునని శంక కలుగఁగా, త్వం పదార్థమునకు శోధవలన లక్ష్యార్థకూటస్థుఁడను నర్థమును గ్రహించి, వాచ్యార్థమగు జీవత్త్వము నుపేక్షించి 'నేను కర్తృత్వాదిధర్మసాక్షిని' యని తలంచునపుడు బ్రహ్మత్వోపదేశమునకు బాధ యేమియు లేదని యా శంకను నిరాకరించుచు 'సదసి' యను వాక్యముచే ఆ నిష్ఠయే బోధింపఁబడెనని తాత్పర్యము.

౧౦౧

ఆవ. ఇట్లు తత్త్వంపదార్థశోధనపూర్వక జ్ఞానమును, దీనిచే వాక్యార్థమువలన సమూలసంసారనివృత్తియుఁ గలుగునని చెప్పఁగా, శ్రుతికిఁ బ్రామాణ్యమును జెప్పుటకై కార్యపరముగ తత్త్వంపదములకు జీవేశ్వరు లనియే యర్థము చెప్పవలయుననెడి దురాగ్రహము విద్వదనుభవమునకు విరోధము కావున పనికిరాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. శ్రుతమాత్రేణ చేన్నస్యాత్కార్యం తత్ర భవేద్భవమ్,
వ్యవహారాత్పురాపీష్టః సద్భావః స్వయమాత్మనః.

తా. పూర్వము చెప్పఁబడిన శ్రీరామదృష్టాంతమువలన శ్రవణమాత్రమున ముక్తిఫలకమగు విజ్ఞానము కలుగకున్నయెడ, అపుడు తప్పక

కార్యరూపజీవేశ్వరులను దప్పకఁ గల్పింపవలసియుండును. అట్లు కార్యపరత్వమును గల్పింపనియెడల అర్థవాదములకు స్వతఃప్రమాణము లేనట్లు మహావాక్యములకును అప్రామాణ్యము సంభవించును. ఫలము వెంటనే సిద్ధించుటవలన నిచట కార్యపరత్వము కల్పింపఁదగదు. ('స్వయంజ్యోతిర్నహి ద్రష్టుః' అను) ౯-వ శ్లోకములో అర్థశ్లోక మధికముగ నున్నది. ఆ యర్థశ్లోక మిచటఁ జెప్పఁబడవలసి యుండును. సిద్ధమగు బ్రహ్మమందు శాస్త్రము ప్రమాణము కాదనెదవేని, శాస్త్రము తత్త్వముకంటె వ్యత్యయముగ నున్నదనియా? నిష్ఫలమనియా? సంశయమనియా? అనుత్పన్నమనియా? అను శాస్త్రవిషయములగు వికల్పములను 'వ్యవహారాత్' అను మొదలగు వాక్యముల చేత క్రమముగ నిరాకరించుచున్నారు. ఎట్లనఁగా— 'అహం బ్రహ్మసీ'తి శాస్త్రోపదేశము కలుగకమునుపే బ్రహ్మము స్వతస్సిద్ధము. దీనికి బాధయేమియు లేదు కనుకను, యథావస్థితమగు ఆత్మరూపమును శ్రుతి బోధించుటవలనను, ఇది సత్యజ్ఞానమేకాని శుక్తియందలి రజతజ్ఞానమువలె భ్రమకాదు.

౧౦౨

అవ. అనుభవమునకు విరుద్ధమగుటవలన మహావాక్యము నిష్ఫలమనియుం జెప్పఁదగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అశనాయాపినిర్దుక్తైశ్చ తత్కాలా జాయతే ప్రమా,
తత్త్వమస్యాది వాక్యార్థే త్రిషు కాలేష్వసంశయః.

తా. ఆప్తవాక్యము వినినపుడే కలిగిన తత్త్వజ్ఞానము త్సుత్తిపాసాది సంతాపయుతమగు సంసారమును నివర్తించును. సత్యజ్ఞానానందమును గలిగించునను నీమాట విద్వాంసులకుఁ బ్రత్యక్షమే కనుక 'తత్త్వమసి' యను వాక్యము వ్యర్థముకాదని రెండవవికల్పము నిరాకరింపఁబడెను. కాలత్రయమందును 'తత్త్వమసి' యను అర్థమునకు సంశయము లేనందున శాస్త్రము

సంశయసహితమును గానేరదు కనుక అప్రమాణము కాదు. అని మూడవ వికల్పము నిరాకరింపబడెను.

౧౦౩

అవ. నాల్గవవికల్పమును నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. ప్రతిబంధవిహీనత్వాత్స్వయం చానుభవాత్తనః,
జాయేతైవ ప్రమాతత్ర స్వాత్తన్యేవ న సంశయః.

తా. పదార్థజ్ఞానములేనిది వాక్యార్థజ్ఞానము కలుగదు. ప్రతిబంధము లేకుండునట్లు పదార్థము నెఱిగినవానికి వాక్యార్థజ్ఞానము తనయందు శ్రవణకాలమందే నిస్సంశయముగఁ గలుగును. ‘బ్రహ్మ అస్తి’యను జ్ఞానము ‘అకాశకుసుమము ఉన్నది’ యనునట్లు వినఁబడునేకాని కనఁబడదు అను శంకయు అనుభవస్వరూపుడగు తాను లేడని చెప్పశక్యముకాకపోవుట వలన నిరాకరింపబడెను. కనుక ‘హుంఫట్’ ఇత్యాదిశబ్దములకువలె ఆత్మకు అనుత్పత్తిరూపమగు అప్రామాణ్యమును లేదు. స్వయంప్రకాశమగు బ్రహ్మము సిద్ధింపఁగా తద్బోధకమగు మహావాక్యమునకును ప్రామాణ్యము సిద్ధమే.

అవ. ఇట్లు ప్రమాణస్వరూపనిరూపణము చేత ‘అహం బ్రహ్మాస్మి’ యను జ్ఞానమును నిరూపించి యిప్పుడు జ్ఞేయార్థ స్వభావనిరూపణము చేతనుగూడ ఆ జ్ఞానమును నిరూపించుట కై వికల్పించుచున్నారు:—

మూ. కిం సదేవాహమస్మీతి కిం వాఽన్యత్ప్రతిపద్యతే,
సదేవచేదహంశబ్దః సతా ముఖ్యార్థ ఇష్యతామ్. ౧౦౪

తా. ‘తత్త్వమసి’ వాక్యమును వినునపుడు ‘అహమస్మి’ యని సత్తు తెలియఁబడునా? ఇతరమేదయినఁ దెలియఁబడునా? యని వికల్పించి, సత్తే

తెలియఁబడునందువేని సచ్చబ్రహ్మము ముఖ్యార్థమే కనుక సచ్చబ్రహ్మహం శబ్దము లకు వాక్యార్థముచేత ఏకార్థమే తెలియనగునుగాని, శాస్త్రాంతరప్రసిద్ధము లగు సంసర్గాదు లిచట నుపయోగింపనందున అవరోక్షజ్ఞానము సిద్ధింపకపోదు.

అవ. మఱియేదయినను దెలియఁబడునా? యనురెండవ పక్షములో పోషమును జూపుచున్నాడు:—

మూ. అన్యచ్చేత్సహంగ్రాహప్రతిపత్తిర్బ్రహ్మైవ సా,
తస్మాన్ముఖ్యగ్రహే నాస్తి వారణావగతే రిహ. ౧౦౬

తా. సత్తు ప్రత్యగాత్మకంటె వేఱైనయెడల ఆహంగ్రాహప్రతిపత్తి (నేననెడి జ్ఞానము) ఆసత్యమే యగును. అప్పుడు 'ఆహంబ్రహ్మాస్మి' యను వాక్యార్థ మప్రమాణమేయగును. కనుక ప్రమాణ ప్రమేయ స్వభావములను బరిశీలింపఁగా తత్త్వమసీత్యాది మహావాక్యములవలననే ఫలవంతమగు ఆత్మ తత్త్వవిజ్ఞాన ముద్భవించునని ప్రస్తుతార్థమును ఉపసంహరించుచున్నారు. 'తస్మాదితి' = కావున వాక్యార్థమునందు ముఖ్యార్థమును గ్రహించినపుడు, 'అవగతేః వారణా నాస్తి' = జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధము లేదు కనుక ముఖ్యార్థము నివారించఁబడదు.

అవ. ఫలము జ్ఞాత చిదాభాసుఁడు నచునవి సమానార్థములు. కేవల (చిదాభాసరహిత) బుద్ధిచే ఘటాదిజ్ఞానము కలుగనందున చిదాభాసరూపఫలమును గల్పింపవలయును. ప్రమాణప్రవృత్తికంటెను బూర్వమందే యుండుటచేత బ్రహ్మచైతన్యమే ఫలమని చెప్పరాదు. "జ్ఞా తత్త్వం నామకుంభే తచ్చిదాభాసఫలోదయః, స ఫలం బ్రహ్మచైతన్యం మానాత్పాగపి సత్త్వతః." (పంచదశీ, కూ. దీ. శ్లో - ౧౦) కనుక కూటస్థుఁ

(నిర్వికారుఁ) డగు ఆత్మకు జ్ఞాతృత్వరూపఫలముసయితము తగదుకనుక ఆత్మగ్రహమందు ప్రతిబంధము గలదనెడి శంకకు సమాధానమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రత్యయీ ప్రత్యయశ్చైవ యదాభాసౌ తదర్థతా,
తయోరచితిమత్త్వాచ్చ చైతన్యే కల్ప్యతే ఫలమ్.

తా. ప్రత్యయ మనఁగా అంతఃకరణవృత్తి. ప్రత్యయి యనఁగ పరిణామియగు అంతఃకరణము. ఈ రెండును నేచైతన్యముయొక్క ఆభాసరూపములౌ ఆ చైతన్యమునకు అప్రధానములగును. అంతఃకరణమందు ప్రతిఫలించిన యా చైతన్యమే చిదాభాసుఁడు. అని ఫలము చెప్పవలెను. మఱియు జడములగు అంతఃకరణ తద్వృత్తులకు ఫలసంబంధము కలుగనందున ఫలము ఆత్మదనియే చెప్పవలయును.

౧౦౭

అవ. అట్టైనను వ్యాపారరహితమగు ఆత్మకు ఫల (జ్ఞాతృత్వ) సంబంధమును గల్పింపఁదగునా? యను శంకను దృష్టాంతపూర్వకముగఁ బరిహరించుచున్నారు:—

మూ. కూటస్థేఽపి ఫలం యోగ్యం రాజనీవ జయాదికమ్,
తదనాత్తత్వహేతుభ్యాంక్రియాయాః ప్రత్యయస్య చ.

తా. ఓ సిద్ధాంతీ! రాజ తదృఘటులకు స్వస్వామి భావసంబంధ ముండుటవలన భృత్యకృతజయాదికము రాజునం దారోపింపఁదగునుగాని, యిటు కూటస్థజీవుల కెట్టిసంబంధమువలన జీవకృతకర్తృత్వాదికము కూటస్థునం దారోపింపఁబడును? అని ప్రశ్న కలుగఁగా, ఫలసంబంధకారణమగు అధిష్ఠానాధిష్ఠేయభావము కూటస్థజీవులకు సంభవించునని చెప్పుచున్నారు—తదితిక్రియయనఁగా అహంకారము. ప్రత్యయమనఁగా అంతఃకరణ ప్రతిఫలిత

కర్తృవ్యాపారమువలన సిద్ధించునుగాని కర్తతో సమానముగ సిద్ధింపనందున
కర్త ధీనమగు కర్తము కర్త నపేక్షింపకతీరదని భావము. ౧౩౨

అవ. కనుక విధిరూపమగు ప్రమాణమువలననే యభీష్ట
వస్తువు సిద్ధించునుగాని, అన్యనిషేధప్రధానమగు ప్రమాణము
వలన సిద్ధింపదని నిశ్చయింపఁ బడెనని చెప్పి, యీవిషయము
నుపసంహరించుచున్నాఁడు:—

మూ. శబ్దాద్వాఽనుమితేర్వాఽప్రిప్రమాణాద్వాతతోఽన్యతః,
సిద్ధిః సర్వపదార్థానాం స్యాదజ్ఞాన్తతీ నాన్యథా. ౧౩౩

తా. సకలపదార్థములకు విధిరూపప్రత్యక్షానుమానశబ్దప్రమాణము
వలననే అజ్ఞులు తెలియుదురు. కాని యూపదార్థములకు అన్యనిషేధపరము
లగు ప్రమాణములచేతఁ చెలియలేరు. ౧౩౩

అవ. జడవస్తువులు ప్రవృత్తప్రమాణము వలన సిద్ధించి
నను, చైతన్యమునకు ప్రమాణాపేక్షలేదుకదా యను శంక
కు త్తరము:—

మూ. అధ్యక్షస్యాపి సిద్ధిః స్యాత్ప్రమాణేన వినైవ వా,
వినా స్వస్య ప్రసిద్ధిస్తు నాజ్ఞాన్తత్యుపయుజ్యతే. ౧౩౪

తా. అధ్యక్షుఁ డనఁగా జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయములనెడి ధీవృత్తులకు భాసిం
పఁజేయు కూటస్థుఁడు. ఈకూటస్థుఁడు ప్రమాణముచేత సిద్ధించునా? ప్రమా
ణాపేక్షలేకయే సిద్ధించునా? యనిన స్వప్రకాశరూపుఁడగు చైతన్యకూట
స్థుఁడు ప్రమాణాపేక్షలేకయే సిద్ధించును. అట్లయినను పూర్వోక్తమగు వృత్తి
జ్ఞానమునుగూర్చి కూటస్థాపేక్ష కావలయును. ౧౩౪

అవ. అధ్యక్షస్వరూపము జ్ఞానమా? జడమా? యని వికల్పించి, ఆ యధ్యక్షుఁడు ప్రమాణసిద్ధుఁడని చూపుచు ప్రథమపక్షము నంగీకరించుచున్నారు:—

మూ. తస్యైవవాజ్ఞత్వమిష్టం చేజ్ఞానత్వేనామతిర్భవేత్,
అన్యస్యైవవాజ్ఞతాయాం చ తద్విజ్ఞానే ధ్రువాభవేత్.

తా. ఆ చైతన్యము జ్ఞానహీనమైనచో దాని నెఱుఁగుటకు ప్రమాణ జన్యమైన వేటొక మతి నపేక్షించును. అట్లే తరమగు అహంకారాదికము జ్ఞానహీనము కనుక తమ్ము నెఱుఁగుటకై ప్రమాణము నపేక్షించునుగాని చైతన్యము స్వయంజ్యోతియగుటచే నితరము నపేక్షింపదు. ఎట్లయినను విధి ముఖిప్రమాణమువలననే యధ్యక్షసిద్ధి యనిభావము. ౧౩౧

అవ. స్వతః సిద్ధమగు అధ్యక్షస్వరూపము ప్రమాణము నపేక్షింపదు అనెదవేని సిద్ధిశబ్దమున కేమి యర్థయో చెప్పము అని యడుగుచున్నారు:—

మూ. జ్ఞాతతా స్వాత్మలాభో వా సిద్ధిః స్యాదన్యదేవ వా,
జ్ఞాతత్వేనంతరోక్తౌ త్వం పక్షౌ సంస్కర్తు మర్హసి.

తా. సిద్ధియనఁగా జ్ఞానమా? స్వాత్మలాభమా? ఈరెండింటికంటె నన్యమా? సిద్ధియన జ్ఞానమని చెప్పినయెడల నందువలనఁ గలిగెడి దోషములు పై (౧౩౧) శ్లోకమునందే చూపఁబడెను. వానిని స్మరించినయెడల దుష్టమగు మొదటిపక్ష మంగీకరింపఁబడదు. ౧౩౨

అవ. రెండవపక్షము ననువదించి దూషించుచున్నారు.

మూ. సిద్ధిః స్యాత్స్వాత్మలాభశ్చేద్యత్నస్తత్ర నిరర్థకః,
సర్వలోకప్రసిద్ధత్వాత్స్వహేతుభ్యస్తు వస్తునః. ౧౩౩

తా. సకలవస్తువులును తమతమ కారణములవలనఁ బుట్టునని సర్వ లోకప్రసిద్ధమగుటచే స్వాత్మలాభముకొఱకు నధికప్రయత్నముచేయఁ బని లేదు.

౧౩౭

అవ. మూఁడవపక్ష మప్రసిద్ధమని చెప్పఁబోవుచు, చెప్పు చున్న పక్షమును ముగించుచున్నారు:—

మూ. జ్ఞానజ్ఞేయాదివాదేఽతః సిద్ధిర్జ్ఞాతత్త్వముచ్యతే,
అధ్యక్షాధ్యక్షయోః సిద్ధిర్జ్ఞేయత్వం నాత్మలాభతా.

తా. జ్ఞానము జ్ఞేయము జ్ఞాత యని త్రిపుటినిఁ జెప్పెడివారల మత మున సిద్ధియనఁగా జ్ఞానమే. అధ్యక్షుఁడనఁగ నియమించువాఁడు. అధ్యక్ష్య మన నియమింపఁబడినది. జగత్తు అధ్యక్ష్యమనియు, ఆత్మ సియామకుఁ డనియు వాదించువారల మతమున సిద్ధియనఁగా జ్ఞేయత్వమే. (తెలియఁ బడుటయే) కాని ఆత్మలాభము కాదు. ‘అధ్యక్షస్యాపీతి’ యను ౧౩౪-వ శ్లోకము మొదలు సిద్ధాంతమువఱకు అర్థాంతరము. ‘అహమజ్ఞాసిషంశేద’మ్మను ౧౩౦-వ శ్లోకము మొదల చింతవఱకునుగల గ్రంథముచేత కర్తృ కరణ కర్తృములకు విధిద్వారా ప్రవర్తించిన ప్రమాణమువలననే సిద్ధికాని నిషేధ ద్వారా ప్రమాణసిద్ధి లేదని ప్రసంగవశమున ప్రాప్తమగు నర్థమును చాలించి, ‘అధ్యక్షుఁడును తానొక వస్తువే కనుక ప్రవృత్తప్రమాణమువలననే సిద్ధించు ననెడి ప్రకృతార్థమును అనుసరించుచున్నారు. ప్రకృతార్థానుసరణము, “ప్రకృతమనుసరామః, పాయసం భక్షయామః” పాయసభక్షణ ప్రాయమని యార్యోక్తి ప్రకటించుచున్నది.

‘అధ్యక్షస్యాపీతి’ యను ౧౩౪-వ శ్లోకమున ప్రమేయములగు నితర వస్తువులవలె అధ్యక్షుఁడు ప్రమాణాపేక్షలేక సిద్ధిపడు. చేతనమగు అధ్య

తుండ్ర ప్రమాణములేక సిద్ధింపఁగూడదా యందువేని వినుము. స్వయంప్రభ
మగు జ్ఞానమునకు ప్రమాణాపేక్ష లేకపోవచ్చునుగాని త్రిపుటీవృత్తిలూ
జ్ఞాతయగు అధ్యక్షుండ్రు ప్రమాణములేక సిద్ధింపఁడు. ఎట్లనఁగా—అధ్యక్షుఁడే
తానజ్ఞుడై ప్రమాణములేనిది అర్థమును సాధించునా? అధ్యక్షునికంటె
నన్యమగు అంతఃకరణాదికము సాధించునా? యని వికల్పించి, ఆయధ్యక్షుఁ
డజ్ఞుడైనయెడల నతనినిఁ దెలియుటకుఁ బ్రమాణ మపేక్షింపఁబడును గనుక
చైతన్యస్వభావుడగు అధ్యక్షునకుఁ బ్రమాణాపేక్ష లేదు.

రెండవపక్షమున అంతఃకరణాదికము అధ్యక్షుని తెలిసికొనుననేయెడల
ప్రమాణ మపేక్షింపఁబడును.

ఎట్లయినను విధిముఖమునఁ బ్రవర్తించిన ప్రమాణమువలననే యధ్య
క్షసిద్ధియని యంగీకరింపవలయును.

(౧౩౬ శ్లో. జ్ఞాత తేతి) సిద్ధియనఁగా జ్ఞానము గలిగియుండుట యనెడి
పక్షమందు, ౧౩౫-వ శ్లోకమునందు చెప్పినప్రకారము ఆయధ్యక్షుండ్రు
అజ్ఞుడగునేని ప్రమాణాపేక్ష కలుగునని చెప్పిన దోషమే సంభవించును.
అధ్యక్షుండ్రు జ్ఞాతయగునేని పూర్వోక్తమగు వికల్పమును దూషణమును
స్మరింపుము. అనఁగా, అధ్యక్షుఁ డజ్ఞుడనెడి కల్పము యుక్తము కాదు.
సిద్ధియనఁగా జ్ఞానము కలుగుట యని చెప్పినయెడల ఆచైతన్యరూపమగు
జ్ఞానమునకుఁ బ్రమాణజన్యమగు మఱియొక బుద్ధ్యపేక్ష యుండవలెనా?
యక్కఱలేదు. అచేతనమగు అహంకారము అర్థమును సాధించునని చెప్ప
నెడల అధ్యక్షునిఁ దెలియుటకై అన్యమతి (ప్రమాణము) నిశ్చయముగ
నపేక్షింపఁబడునని పూర్వమే చెప్పఁబడినదానిని మఱువకుము. ౧౩౮

అవ. సిద్ధియనఁగ జ్ఞానముకాదు, ఆత్మలాభమునుగాదు.
ఈరెండింటికంటె వేఱగు స్పష్టత్వమును పదార్థమొకటి ప్రసిద్ధ

ముగచున్నది యనే భాట్టమతముగు శంకించి పరిహరించుచు
చూపును:—

మూ. స్పష్టత్వం కర్తృకర్తృదేః సిద్ధితా యపి కల్ప్యతే,
స్పష్టతాఽస్పష్టతే స్యాతామన్యన్వైస్త్వేన చ చాత్మనః.

తా. స్పష్టత్వమనునది యజ్ఞాదికర్తృమునకు, యజమానాదికర్తృమునకు, ఆదిశబ్దమువలన సాధనపక్షాదికమునకును సంభవించును. ఈకర్తృదివిలక్షణముగు సాక్షికి స్పష్టత్వముతోఁగాని అస్పష్టత్వముతోఁగాని పనిలేదు. ఉత్పత్తివలన స్పష్టతయు, ఆచ్ఛాదనవలన అస్పష్టతయు ననునవి జీవాత్మధర్మములే యగుచుగాని నిరంతరస్వయంప్రకాశమానముగు పరమాత్మ కి ధర్మవికల్పము లేనపుడు లేవు.

౧౩౯

— భాట్టమతనిరాకరణము. —

తన. ఈయర్థమునే వ్యతిరేకముఖమున స్పష్టపరుచు
చున్నాము:—

మూ. అప్రప్త్యైవ చాంధస్య స్పష్టిభావో ఘటస్య తు,
కర్తృదేః స్పష్టతేష్టాచేద్యప్తృతాఽభ్యక్షకర్తృకా.౧౪౦

తా. దర్శనశక్తిలేని గుడ్డివారికిఁ దెలియఁబడు ఘటముయొక్క స్పష్టిభావము జ్ఞానమునకే విషయమగునని భాట్టమతసిద్ధాంతము. ఆ మతము వారికి కర్తృదికము స్పష్టమని సమ్యక్తమగు నేని యభిప్రాయము ప్రప్రతిత్వము అన్యత్తునకేయని చెప్పవలెను. ప్రకాశస్వరూపమగు స్పష్టత జడమగు కర్తృదికమునకు సంభవించదు గనుక సిద్ధియనఁగా భాట్టులు చెప్పెడి 'స్పష్టత' సరికాదు. కావున సిద్ధియనఁగ జ్ఞానము కలుగుటయే. ఇది కర్తృదిగతచిదాభాసునియందే

యుండును. ఈ సంఘమును భాసింపఁజేయు చిదాత్మ ప్రదీపమువలె స్వయం
ప్రకాశమును సర్వప్రకాశకముగను నుండునని ఉపమానానుమానప్రమా
ణములచేఁ దెలియవలయునని తాత్పర్యము. ౧౪౦

❧ బౌద్ధమతోపన్యాసము. ❧

అవ. ఇచట కర్తృకర్తృరహితమగు జ్ఞానమే స్వమహి
మచే భాసించునని విజ్ఞానవాదియగు బౌద్ధుఁడు వాదించు
చున్నాఁడు:—

మూ. అనుభూతేః కిమన్యస్త్విన్యత్తవాపేక్షయా వద,
అనుభవితరీప్తా స్యాత్సోఽప్యను భూతిరేవ నః. ౧౪౧

తా. స్వప్రకాశమగు అనుభూతి యన్యమగు కర్తృదికము నపేక్షిం
పదు. ఓ శౌద్ధుఁడా! ఆ అనుభూతి అనుభవించెడి కర్తయం దుండునందు
వేని మా (వేదాంతి) మతమందు, అనుభూతికంటె నన్యముగ ననుభవిత లేను
దున మీరు చెప్పిన అనుభవిత (అనుభవించువాఁడు) మా మతమందు అను
భూతియేకాని యన్యముకాదు. ఇట్లు “స్వయమేవానుభూతిత్వాద్విద్యతే
నానుభావ్యతా” నుని శ్రీవిద్యారణ్యులు (చూ. పంచదశీప్రకరణము-
పంచశోశవివేకము, శ్లో -౧౩). ౧౪౧

అవ. అట్లేని, “అనుభూతి=(అనుభవము), అనుభవిత=
అనుభవించువాఁడు, అనుభావ్యము = అనుభవింపఁదగిన
వస్తువు” ననెడి యీ త్రివిధభేద మెట్లు సిద్ధించునందు వేని
వినుము:—

మూ. అభిన్నోఽపి హి బుద్ధ్యాత్తా విపర్యాసితదర్శనైః,
గ్రాహ్యగ్రాహకసంవిత్తీభేదవానివ లక్ష్యతే. ౧౪౨

తా. బుద్ధ్యపాధిస్వభావముగల ఆత్మ యొక్కదైనను భ్రాంతిగల వానికి గ్రహణము గ్రాహకుఁడు గ్రాహ్యము నని భేదముగలిగి యున్నట్లు భాసించుచుండును. సంవిత్తి యన గ్రహణము. ౧౮౨

అవ బుద్ధి కారకముకాదని యంగీకరించుటవలన కర్తాదికము నపేక్షించు బనిలేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. భూతిస్యేషాం క్రియా నై వ కారకం నై వ చోచ్యతే,
సత్త్వం నాశిత్యమస్యా శ్చేత్సకర్తృత్వంతథేష్యతామ్.

తా. సర్వక్షణికవాదివియగు నీమతమున సర్వమును క్షణికమే యగుటచేత 'సకర్తృత్వం' అనెడి అచభూతి స్వరూపమే కనుక నశింపదు.

అవ. సత్త్వావిధర్మము నంగీకరింప మనెద రేని యపుడు మీక్షణికవాదమునకే భంగముకలుగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న కిచ్చేచ్ఛేష్యతే ధర్మ ఇతి చేత్వక్షహానతా,
నన్వస్తీత్వావయో ధర్మా నాస్తిత్వాదినిన్మత్తయః.
చ భూతే స్థర్హినాశిత్యం స్వాంత్యణ్యం మతం హి తే,

తా. విధర్మమును లేదను నెడల ధర్మములన్నియు క్షణికములను మీ మతమే నిలువనేరదు. మీమతమున అస్తిత్వాదులు ధర్మములుకావు. మఱి యేమన, నివి రెండవపక్షమున నుండవనియే చెప్పెదమందురా? అట్లేని అచభూతి నశించునది కాకపోవలయును. ఏలయన, 'సర్వం స్వలక్షణం' అని మీమతప్రకారముగ ననుభూతి స్వలక్షణమే కనుక నశింపదు. ౧౮౪

అవ. దీనినే స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. స్వలక్షణావధిర్నాశో నాశోఽనాశనివృత్తితా. ౧౪౫
అగోరసత్త్వం గోత్వంతే నతు తద్గోత్వలక్షణమ్,

తా. స్వలక్షణావధియే నాశము. ఎట్లన, కంకణాదిరూపముననున్న వస్తువులను కరుగఁగా ప్రకృతియగు స్వర్ణమేయగును. నాశము కలదని యొప్పుకొనునెడల దీనికిఁ బ్రతియోగియగు అనాశమునుకూడ నొప్పుకొనవలయును. కావున నాశమనఁగా అనాశముకాకపోవుట మఱియు, శౌద్ధఁడా! మీమతమున ఆవిర్భావతిరోభావములకు అవధియగు మఱియొక నిత్యవస్తువు లేనందున వస్తువుయొక్క స్థితికాని నాశముకాని సిద్ధింపదు. ఏమనఁగా— 'నాశమన్మ అనాశములేకపోవుట' యని మీ రంగీకరించిన అన్యాయపోహ (ఇది దీనికంటె నన్యముకాదు) అనెడి పక్షమునయితము పోసఁగదు. ఎట్లన; నాశము కలుగునపుడు దీనికి విరుద్ధమగు అనాశము ఉండదు. అనాశము లేదేని దాని యపోహమును గలుగనేరదు.

ఇక నొకబాధయు మీ (శౌద్ధ) మతమునఁ గలుగును. ఎద్దియన; పదార్థమునకు సామాన్యలక్షణము నొప్పక, నిది యన్యముకంటె వేఱని విశేషలక్షణమును జెప్పుటచేత, అన్యోన్య్యాశ్రయమనెడి దోషము సంభవించును. అశ్వముకానిది గోవు అని కదా మీమతము. ఇచట గోవుకానిది అశ్వమనియుఁ జెప్పవలయును. ఇదియే అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము. ఈ దోషము కలుగుటవలన గోభిన్నము కాకపోవుట గోత్వమని చెప్పనదియు గోలక్షణము కానేరదు. ఇట్టి అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము శాస్త్రైక పేద్యము.

అవ. ఈ యపోహవాదమున మఱియొక దోషము కూడ సంభవించునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. త్తణవాచోఽపి యోఽర్థః స్యాత్సోఽప్యన్యాభావ
ఏవతే. ౧౮౬

తా. మీ మతమున త్తణమనఁగ త్తణాభావముకానిది యని యర్థము
కద. అట్లేని, అక్షణికాభావము త్తణమని నీవు చెప్పవలసియుండునుగనుక
త్తణమునకు విరోధిని సయితము నీ పుగీకరింపవలసియుండుననెడి యీ
దోషముకూడ మీ మతమున సంభవించును. ౧౮౭

అవ. అభావమనఁగా సత్తుకారని చెప్పెదరేని యపుడు
కదా మీరాక్షేపింపవచ్చును ఇంక నేమియన, ఇతరమును
నివర్తించుటవలన (నిరుపాఖ్యము) చెప్పుటకు వీలులేనందు
రేని యదియును సంభవించదని శంకః—

మూ. భేదాభావేఽవ్యభావస్య భవో నామభేరిష్యతే,
నామభేదైరనేకత్వమేకస్య స్వాత్కథం తవ. ౧౮౮

తా. అభావము స్వరూపమున భేదములేకుండ నొక్కటియైనను,
'గోవుకానిది అశ్వము, అశ్వముకానిది గోవు' నని నామమాత్రమున భేదము
సిద్ధించునని చెప్పఁగా, సిద్ధాంతి దూషించుచున్నాడు—నామేతి—స్వభావ
రహితమై యొక్కటియగు అభావము వ్యర్థసంజ్ఞలచేత వ్యావర్తకముచు
అనేకమును నెట్లగునో చెప్పుము. ౧౮౯

అవ. 'వ్యావృత్తి, అపోహము' ననునీరెండును 'భిన్న
వస్తువులకా? అభిన్నవస్తువులకా? యనివికల్పించి భిన్నవస్తువుల
కని చెప్పునెడల అది తగదని నిరాకరించుచున్నాను:—

మూ. అపోహో యది భిన్నానాం వృత్తిస్తస్య కథం గవి,

నాభావా భేదకా స్పర్శే విశేషా వా కథంచన. ౧౪౮

తా. అపోహమనఁగా అది కాదనిచెప్పట. వ్యావృత్తియనఁగా మఱి యొక్కదానినుండి మరలుట. భేదప్రతియోగివస్తువులు అనేకములు. అనఁగా, గోవుకానిది యొక గుఱ్ఱమేకాక ఎద్దు జింక మొదలగునవి యనేకము లుండఁగా, ఆ ప్రతియోగివస్తువులు తెలియఁబడక, వాని అపోహము శక్యముకానందున, ఆయపోహము గోవునందెట్లు సంభవించును? సిద్ధింపదు కద. అనేకపదార్థాపోహము సంభవింపనపుడు కొన్నిటి యభావము కొన్ని చోట్లనే సులభము కనుక వ్యవహారనియమము లేకపోవును. ఏకవస్తువునకు అభావవస్తువులు భేదకములుకావు సరేకదా. ఖండాఖండత్వాది విశేషము లైనను భేదకములు కానేరవు. భేద్యభేదకములకు నీమతమున భేదము సిద్ధింపదుగద.

౧౪౮

అవ. ఇట్లు అపోహవాదమందు ఖండమగు (ఏకవృత్తియగు) గోవు, నల్లని కలువ యీమొదలగు వ్యవహారము సిద్ధింపదు. గో విది యనెడి యసాధారణ స్వరూపము సిద్ధింపదు. కనుక నిది సమంజసము కాదని చెప్పి అపోహవాదనిరాక రణము నుపసంహరించు చున్నారు:—

మూ నామజాత్యాదయో యద్వత్సంవిదస్తేఽవిశేషతః. ౧౪౯

తా. నీమతమున సంవిత్తనఁగ జ్ఞానము విశేషరహితము గనుక నామ జాత్యాదులు కానట్లుగనే, గోవుమొదలగువానికి గోభిన్నాదికముకంటె వ్యావృత్తిగాని ఖండత్వముకాని భేదకము (విశేషణము)ను గాదు. విశిష్ట వ్యవహారమే లేనపుడు వాదమెట్లు నిలుచును? నిలువదు.

౧౪౯

అవ. 'భూతి ర్యేషాం క్రియా సైవ' యను ౧౪౩-వ

శ్లోకములలో సంవిత్తునకుఁ గ్రియాకారకభేదావేక్ష లేదని చెప్పినది ప్రత్యక్షమనుమానప్రమాణమని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రత్యక్షమనుమానం వా వ్యవహారే యదీచ్ఛసి,
క్రియాకారకభేదైస్తదభ్యుపేయం ధ్రువం భవేత్.

తా. వ్యవహారదశయందు ప్రత్యక్షప్రమాణముచుగాని, అనుమాన ప్రమాణముచుగాని నీవంగీకరించినయెడల, ఆ ప్రమాణములు క్రియాకారక భేదసహితముగ నే యంగీకరింపవలయును. ౧౫౦

❁ బౌద్ధమతనిరాకరణము. ❁

అవ. అట్లేని సంవేదనముకంటె చన్దమగు వేద్యము వేత్తి యను నీద్యయము నికసమ్మతమైనను బలాత్కారముగ నైన నొప్పుకొనకతీరదని చెప్పి బౌద్ధమతమును నిరాకరించు చున్నారు:—

మూ. తస్మాన్నిలం తథా వీతం ఘటాదిర్వా విశేషణమ్,
సంవిదస్తదుపేయం స్యాద్యేన చాప్యనుభూయతే. ౧౫౧

తా. నల్లనిది పచ్చనిది యని విశేషణముచుగాని ఘటాదివస్తువును గాని యనుభవించు జ్ఞాత యొకఁడు కలఁడని తప్పక యొప్పుకొనవలసి యుండును. ౧౫౧

అవ. సంవిత్తు సకలవేద్యసాక్షియనుటకు అనుమాన ప్రమాణమును జూపుచున్నారు:—

మూ. రూపాదీనాం యథాఽన్యః స్యా
 ద్ద్రాహ్యత్వాద్ద్రాహకస్తథా,
 ప్రత్యయస్తత్తథాఽన్యః స్యా
 ద్వింజకత్వాత్ప్రదీపవత్.

౧౫౨

తా. గ్రహింపఁబడునదెల్ల తనకంటె నితరముచే గ్రహింపఁబడును. ఎట్లన, రూపాదికము నేత్రాదికముచే గద గ్రహింపఁబడును. ఇట్లే గ్రాహ్యమగు సంవిత్తు ఇతరముచే గ్రహింపఁబడును. అని జాద్ధునిగుఱించి యీ ప్రయోగము జూపవలయును.

౧౫౩

ఆస్తికులను గూర్చి యీ ప్రయోగము జెప్పవలెను—

ప్రకాశింపఁజేయు దీపము ప్రకాశ్యమానములగు ఘటాదులకంటె నన్యమగునట్లు, గ్రాహ్యములగు రూపాదులకంటె గ్రాహకమగు ఆత్మ అన్యము.

అన. అట్లయిన జ్ఞాతకును జ్ఞానమునకునుగల సంబంధమెద్ది యను ప్రశ్నమున కుత్తరము:—

మూ. అధ్యక్షస్య దృశేః కీదృక్సంబంధః సంభవిష్యతి?
 అధ్యక్షేణతుదృశ్యేనముక్త్యాఽన్యోద్రష్టృదృశ్యతామ్.
 అధ్యక్షేణకృతాదృష్టిర్దృశ్యం వ్యాప్నోత్యథాపివా,
 నిత్యాధ్యక్షకృతః కశ్చిదుపకారో భవేద్ధియామ్. ౧౫౪

తా. ద్రష్టను దృశ్యమును ఆంగీకరించినయెడల ఆభాసుఁడును దప్పక నంగీకరింపఁబడవలసియే యుండును. ఎట్లన, జ్ఞాతకును జ్ఞానమునకును గల సంబంధము వాస్తవమా? మాయికమా? అధ్యక్షుఁడు దృశ్యముకాక నితరుఁడైనను దృశ్యమును వ్యాపించునా? లేక అధ్యక్షకృతమగు దృష్టియే దృశ్యమును వ్యాపించునా? అని వికల్పించి జ్ఞాతృజ్ఞానసంబంధము వాస్తవ

మగునేని ఆత్మ సావయవము పరిణామి యనెడి దోషములు సంభవించును. ఇది శ్రుతివిరుద్ధము కనుక నీ సంబంధము వాస్తవముకాదని నిరాకరించి, యీ సంబంధము మాయికమనియు, ధీవృత్తులకు నిత్యాధ్యక్ష కృతోపకారము కలుగనందున ఆభాసునిఁ గల్పింపవలయుననెడి రెండవవత్తము నంగీకరించుచున్నారు.

౧౫౪

అవ ఆయువకారమెద్దియనఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. స చోక్తస్తన్ని భర్తం ప్రాక్సంవాప్తిశ్చ ఘటాదిషు,
యథా లోకాదిసంవాప్తిర్వ్యంజకత్వాద్ధియస్తథా.

తా. బుద్ధికి నిత్యాధ్యక్ష కృతోపకారము (జడమగు బుద్ధియందు ప్రతిబింబించిన ఆభాసద్వారము) పూర్వము ముఖ ప్రతిబింబదృష్టాంతముచేఁ జెప్పబడెను. ఆత్మకు ఆభాసద్వారా బాహ్యవస్తుసంబంధమును జెప్పుటకై యిపుడు ఆభాసయుక్తమగు బుద్ధి విషయములను వ్యాపించుటను దృష్టాంతసహితముగఁ జెప్పుచున్నారు. ప్రకాశకమగు ఆలోకము ఘటాదికమందు వ్యాపించునట్లు పదార్థములను స్ఫురింపజేయు ధీవృత్తి వానిని వ్యాపించును.

౧౫౫

అవ. ఉక్తార్థమునే స్ఫుటపరుచుచున్నారు:—

మూ. ఆలోకస్థో ఘటో యద్వద్బుద్ధ్యారూఢో భవేత్తథా,
ధీవ్యాప్తిఃస్వాఽన్యటాలోహో ధియో వ్యాప్తే క్రమో
భవేత్.

౧౫౬

తా. ఆలోక (కాంతి) సన్నిధినున్న ఘటము ఆలోకారూఢమగు నట్లు, బుద్ధినివిష్టమగు ఘటము బుద్ధ్యారూఢమగును. ఆ రూఢమనఁగా పురుషుడు గుఱ్ఱము నెక్కినట్లు ఆలోకము బుద్ధిని ఎక్కుటకాదు. మఱియేమన,

ఘటాదికమును బుద్ధి వ్యాపించుటయే. అట్లయిన బుద్ధికిని ఆత్మకును భేదమే
మనఁగా, బుద్ధికి నిత్యాధ్యక్షకృతమగు నుపకారములలో నొకటి బుద్ధి
ఆత్మాకారమగుటయేయని ముఖ్యప్రతిబింబదృష్టాంతముచే ముందు చెప్పఁ
బడెను. ఇప్పుడు ఘటాదిబాహ్యవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుటకై దృశ్య
ఘటాదికమును వ్యాపించుటయే ఆ లోకదృష్టాంతముచే జూపఁబడుచున్నది.
బుద్ధి ఆత్మనిభమైనను ఆత్మ యన్నివిషయములను గ్రహపేక్షలేకయే ప్రకా
శింపఁజేయును. బుద్ధి స్వవిషయములను ఒకదానితరువాతనొకటినిఁ బ్రకా
శింపఁజేయునని భేదము. ౧౫౬

అవ. విషయములను బుద్ధివ్యాపించునపుడు అపేక్షిం
చెడి క్రమమును ఆత్మ యపేక్షింపదనుటను విశదపరుచుచు
న్నారు:—

మూ పూర్వంస్యాత్ప్రత్యయవ్యాప్తిస్తతోఽనుగ్రహఆత్మనః,
కృతాన్విధ్యక్షస్యనోయుక్తః కాలాకాశాదినత్క్రమః.

తా. బుద్ధి మొదట స్వవిషయమును వ్యాపించును. పిమ్మట విషయా
కారముగ మాత్రిన యాబుద్ధియందు ఆత్మ ప్రతిఫలించి ఘటాదివిషయమును
భాసింపఁజేయును. ఈవిధముగ క్రమద్రష్టయగు బుద్ధి ఆత్మకు శేషము
(అప్రధానము) అగును. ఆత్మ మతియొకదానికి శేషముకాదు. అని చెప్పు
చున్నారు—‘కృత్స్నేతి’—ప్రతివిషయమందును భేదముగ మాఱుచు
పదార్థమును భాసింపఁజేయు బుద్ధికే క్రమభేదము కలదుకాని, సకలవిశేష
ములకును ఆస్పదమగుటచేత సకలమునకు అధ్యక్షమై యంతటను అనుగత
ప్రకాశరూపుఁడును పరిచ్ఛేదరహితుఁడును నగు ఆత్మకు ఆ క్రమముతోఁ
బనిలేదు. పరిచ్ఛేదమనఁగా, ఈ దేశమందు, నీ కాలమందు, నీ వస్తువునందుఁ
గలదు. తక్కిన దేశకాలవస్తువులందు లేదను నియమము. అట్టినియమము

లేదు కనుక ఆత్మ అపరిచ్ఛిన్నము. కాలము, ఆకాశము, దిక్కుననునివి
నియమములేక సదా సర్వత్ర నిండియుండునట్లు ఆత్మయు సదా సర్వత్ర
నిండియుండును. కనుక ఆత్మకు బుద్ధివలె క్రమవ్యాప్తితోఁ బనిలేదు. ౧౫౭

అవ. అధ్యక్షుండును బుద్ధివలె భోగ్యవిషయములను
భాసింపఁజేయుటవలన పరిణామమును బొందఁదగునను శంక
కు త్తరము:—

మూ. విషయగ్రహణం యస్య కారణావేక్షయా భవేత్,
సత్యేవ గ్రాహ్యేషేషే చ పరిణామీ స చిత్తవత్.

తా. కర్తాదికారకావేక్షచేఁగాని, కొంతవిషయమును మాత్రము
గ్రహింపఁగా మఱికొంతవిషయము మిగులునపుడుకాని ఆత్మ చిత్తమువలె
పరిణామమును బొందును. కాని పరిపూర్ణమగు నీయాత్మ తనయందు ఆరో
పితమగు సకలప్రపంచమును నొక్కసారిగ భాసింపఁజేయుచు గ్రహించును
గనుక పరిణామమును బొందదు. ౧౫౮

అవ. అధ్యక్షునకు విషయాకారమగు పరిణామము
లేకున్నను బ్రహ్మకారమగు పరిణామము కలుగవచ్చును.
ఏలయన, బ్రహ్మము స్వాత్మయైనను బ్రహ్మకారావభాసమునకు
జ్ఞానావేక్షకలుగుటచే పరిణామము ఆత్మకును గలుగవలయు
ననుశంక కు త్తరము:—

మూ. అధ్యక్షోఽహమితి జ్ఞానం బుద్ధేరేవ వినిశ్చయః,
నాధ్యక్షస్యావిశేషత్వాన్న తస్యాస్తి పరో యతః.

తా. తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములవలనఁ గలిగిన 'నేను పరమాత్మనే'
యను జ్ఞానము అధ్యక్షునకుఁ గలుగదు. ఆ అధ్యక్షునకు పస్తుకృతవిశేష

ములు లేనందున నిరవయవుడును అసంగుడునునగు ఆత్మకుఁ దననుండికాని, యితరులనుండికాని భేదము కలుగనందున 'నేను పరమాత్మ నే' యను బ్రహ్మకారవృత్తి చిదాభాససహితమగు బుద్ధిదేయని తెలియవలెను. ఆ యధ్యక్షునకు మఱియొకరివలన జ్ఞానము కలుగదు. అట్లు గలిగెనేని యీ జ్ఞానము మరియొకరివలనను, ఇదిమఱియొకరివలను అని వ్యవస్థ లేకపోవలసివచ్చును. ఈ బ్రహ్మకారవృత్తి అన్నిబుద్ధులకును గలుగునా యనెదవేని యిటువంటి సంస్కారములుగల బుద్ధికే కలుగుచుగాని, అన్నిబుద్ధులకుఁ గలుగనేరదు. సంస్కార మెట్టిదన నీ బ్రహ్మకారవృత్తిని సంపాదించెడి బుద్ధి ఈ క్రింది సంస్కారములు కలదిగ నుండవలెను:—

1. బహుజన్మారిత పుణ్యపరిపాకమువలన సకలదోషనివృత్తిగలదియు,
2. రామకృష్ణశివాది సగుణబ్రహ్మోపాసనవలన చాంచల్యములేక నిశ్చలమైనదియు,
3. ఈ జన్మమున వివేకవైరాగ్యములు కలదియు,
4. తత్ తత్వం పదార్థ పరిశోధన జ్ఞానమువలన దృఢసంస్కారము గలదియునై బుద్ధి యుండఁగా, వేదాంతవాక్యశ్రవణానంతరమున శోధిత తత్త్వంపదార్థములందుండు కల్పిత భేదాంశము నిరాకరింపఁబడఁగా, అఖండాకారవృత్తి కలుగును. ఆధీవృత్తియందు ప్రతిఫలించిన చిదాత్మతాదృగ్వృత్తి భిన్నాకారముతో 'అహం బ్రహ్మస్మి' యని పరామర్శింపఁబడును. ఉపాధి కృతవిశేషాంశములను బరిహరింపఁగా వివిక్తమగు స్వస్వరూప పరబ్రహ్మమే శేషించును. కాబట్టి, ఆత్మయందు విశేషమేమియుం గలుగదు; అని చిత్తమునకువలె చిదాత్మకును పరిణామము పరిణామముచే నితరవేద్యత్వమును సంభవించుననుటకుఁ బ్రమాణము లేనందునను, అనవస్థాదోషప్రసంగమువలనను, నటుల నంగీకరింపఁదగదని తాత్పర్యము. ఆ యాత్మను దెలియువాఁ

డింకొక్కడు లేడు. ఉండెనేని నాని కింకొక్కడు, వానికి మఱియొక్కడు జ్ఞాత
యని యిట్లు మాద్దులేకుండుటయే ఆనవస్థాదోషమని శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁ
బడును. ౧౫౯

అచ. జ్ఞానాకారపరిణామము బుద్ధియే. ఐనను జ్ఞానఫలము
బుద్ధికేగాక ఆత్మకేకదా యను నభిప్రాయముతో, అహంకర్తకు
ఫలసంబంధమును జెప్పవలెనని సంభవించు దోషమును జెప్ప
చున్నారు:—

మూ. కర్తా చేదహమిత్యేన మనుభూయేత ముక్తతా,
సుఖదుఃఖవినిర్మోక్తో నాహంకర్తరి యుజ్యతే ౧౬౦

తా. వికారముగల కర్తచేత 'నేను ముక్తుడ'నని ముక్తియనుభవించు
బడెనేని యపుడు 'నేను కర్తనుగా'నని కర్తృత్వము బాధింపబడుటచే,
ఆకర్తయందు 'నేను సుఖాదిమంతుడ' ననెడి యనుభవమునకు విరోధము
కలుగుటవలన సుఖదుఃఖసంబంధభావము వీనికిఁ దగదు. అనఁగా, ముక్తికా
లమున క్రియతోఁ గర్తయు లేననుటవలన, అహంకారరూపకర్తకు ఫలసం
బంధము లేదని భావము. ౧౬౦

అవ. ఆత్మ నిత్యకూటస్థుడగుటవలన ఫలభాగి యెట్లు
గునను శంక రాఁగా, తత్త్వజ్ఞానము కలిగినదివ్వుట నాంతరియ
కముగ మునుపు దేహాదికము దధ్యసింపబడిన దేహాత్మాభే
దము బాధింపబడుచు ఆభాసమగుచుండుటయే ఫలమని
యంగీకరించుటవలన, ఆఫలము ఆత్మయందుఁ దగియుండునను
నభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నారు:—

మూ. బాధ్యతే ప్రత్యయేనేహవివేకేనావివేకవాన్,
దేహాదావభిమానోత్థో దుఃఖితీ ప్రత్యయో ధ్రువమ్.
కుండలీప్రత్యయో యద్వత్ప్రత్యగాత్తాభిమానినా,

తా. కుండలమనఁగ కర్ణభూషణము. ఇది కలవాఁడు కుండలి యని యు, లేనివాఁడు అకుండలియనియు వ్యవహరింపఁబడునట్లు, దుఃఖముగల వాఁడు దుఃఖి, సుఖముగలవాఁడు సుఖి, యిట్లు కామి, కృశుఁడు, స్థూల దేహి యని వ్యవహరింపఁబడును. ఈవ్యవహారము దేహాదికమందు ఆత్మాభిమానమువలనఁ గలిగినది. దేహాభిమానకృతమగు నీవ్యవహారము, ప్రత్యగాత్తయే నేనని భావించెడి వివేకజ్ఞానముచే బాధింపఁబడును. ఏదిలేకుండ నేది సంభవింపదో దీని కది 'నాంతరీయ' మనఁబడును. దేహాభిమానము లేనిది నేను సుఖిని, దుఃఖిని యనెడి వ్యవహారము కలుగదు కనుక నీవ్యవహారమున ను దేహాభిమానము నాంతరీయకము. ఇచట ప్రత్యగాత్తాభిమాన మనఁగా శోధితమగు త్వంపదలత్యార్థమని భావము. ౧౯౧

అవ. విరోధము సమానమేకనుక అవివేకప్రత్యయము చేత వివేక మేల బాధింపఁబడకూడదను శంకకు సమాధానము:—

మూ. విపర్యాసేఽసదన్తం స్యా త్ప్రమాణస్యాప్రమాణతః.

తా. అటులఁగాక, అవివేకముచేత వివేకజ్ఞానము బాధింపఁబడునేని ప్రమాణకాస్త్ర మంగీకరింపఁబడనందున సర్వమును శూన్యమాత్రముగ శేషించును. అనఁగా, ప్రమాణసిద్ధమగు అర్థములేనియెడల ప్రతిభాసము నిరాధారమగును. అట్లేని బాధకు వ్యవస్థ లేమిచే శూన్యమే శేషించునని భావము.

అవ. వివేకముచే నవివేకము బాధింపఁబడునని చెప్పిన విషయమును స్పష్టపఱచుచున్నారు:—

మూ. దాహచ్ఛేదవినిశేష దుఃఖిత్వం నాన్యథాత్వత్వనః,
నైవ హ్యన్యస్య దాహదా వన్యోదుఃఖీ భవేత్త్వచిత్.

తా. శరీరమునకు బాధగఁగించు కాల్పు నఱుకు మొదలగు బాధలు కలిగినపుడు దుఃఖము కలుగును. ఇవి కలుగనియపుడు దుఃఖముకలుగదు. ఈ దాహచ్ఛేదాదులు ఆత్మకుఁ గలవాయనిన దేహాభిమానము గలిగిన యపుడే కలుగునుగాని దేహాభిమానములేని సుఖస్థియందు దుఃఖము లేదు. కనుక దేహాదికముకంటె ఆత్మ అన్యమని శ్రుత్యుభూతిప్రసిద్ధము. ఒకనికేఁగలిగిన దాహాదికమువలన మఱియొకనికి బాధ కలుగదు. కనుక దేహాదికమునకుఁ గలిగిన దాహాదికమువలన ఆత్మకుఁ గలిగెడి దుఃఖమునకు అధ్యాసమే కారణమని భావము. ౧౬౩

అవ. ఆత్మకు వాస్తవమగు దాహాదికసంబంధము లేనందుకుఁ బ్రమాణము:—

మూ. అస్పర్శత్వాదదేహత్వాన్నాహందాహ్యో యతః సదా,
తస్మాన్నిత్యాభిమానోత్థం మృతే పుత్రే మృతిర్యథా.

తా. దేహముగాని స్పర్శాదిగుణముగాని లేనందున ఆత్మ దహింపఁ బడదు. కావున అధ్యాసమే దుఃఖమునకు నిదానము. వీడు నాపుత్రుఁ డని పుత్రాభిమానముగలవాఁడు పుత్రునిమరణమునకు తానే మరణించినట్లు భావించునుగద. కావున అధ్యాసమే దుఃఖకారణమని భావము. ౧౬౪

అవ. పూర్వోక్త దృష్టాంతమును వివరించుచు వివేక ఉపదేశము—36

జ్ఞానమువలన అవివేకజ్ఞానమే నివర్తింపఁబడుననెడి విషయము నుపసంహరించుచున్నారు:—

మూ. కుండల్యహమితి హ్యేతద్భావేవైవ వివేకినా,
దుఃఖితి ప్రత్యయస్తద్వత్కేవలాహంధియా సహ.

తా. 'నేను కుండలములు గలవాఁడను' అను బుద్ధి దేహాత్మబుద్ధివలననే కలిగి, 'నేను దేహముకంటె నన్యమగు ఆత్మను' అనెడి జ్ఞానముదయింపఁగనె యా బుద్ధి నశించునట్లు, నేను దుఃఖిని యనుజ్ఞానము నేను శుద్ధబ్రహ్మమను అనెడి వృత్తిజ్ఞానముతోఁగూడఁ దొలఁగునని భావము. ౧౬౫

అవ. సంసారములోఁ బరిపూర్ణసుఖముల ననుభవించెడివాఁడు ముక్తినిమిత్తము యత్నింపఁడు. ఇందు బహువిధసంతాపములచేఁ దప్తుఁడగువాఁడే దుఃఖినివృత్తికొఱకును, నిత్యానందప్రాప్తికిని ప్రయత్నించును. కావున దుఃఖరహితుఁడగువాఁడు మోక్షోపదేశమున కర్హుఁడు కాకపోవుటచే ఆత్మకుఁగూడ దుఃఖమున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఈదుఃఖస్థితికై ఆత్మ శక్తిమంతుఁడనవలసియుండును. కనుక ఆత్మ కీదుఃఖ మా గంతుకమేకాక సహజమనియుఁ జెప్పఁదగును. సుషుప్తియందుఁ గనుపింపకున్నను రాబోవు స్వప్నజాగ్రద్దుఃఖములకు బీజమైన శక్తిని సుషుప్తియందెవరును లేదనలేరుకదాయను నాక్షేపము నుపసంహరించుచున్నారు:—

మూ. సిద్ధే దుఃఖిత్వ ఇష్టం స్యాత్తచ్చక్తిశ్చందసాఽఽత్మనః,
మిథ్యాభిమానతో దుఃఖి తేనార్థాపాదనక్షమః. ౧౬౬

తా. ఏయవస్థలోనైనను కేవలత్తకు దుఃఖము ప్రమాణసిద్ధమగునేని, ఆదుఃఖశక్తిని అంగీకరింతుము. అట్లుగాక దుఃఖమన్యధాసిద్ధమగుచున్నది. ఎట్లనఁగా, నీదుఃఖము ఆత్మకు మిథ్యాభిమానమువలనఁ గలిగినది, కనుక దుఃఖమున్నట్లు తోచుచుండును. మనస్సు ఉన్నపుడు దుఃఖమును, మనస్సులేనపుడు దుఃఖము లేకుండుటయు ననుభవసిద్ధమనియే (యాక్రిందిశ్లోకమువలన) స్ఫురించుచున్నది. 'రాగేచ్ఛాసుఖదుఃఖాది బుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే, సుఖప్తౌ నాస్తి తన్నాశాత్తస్మాద్బుద్ధేస్తు నాత్మనః.' మిథ్యాభిమానమువలనఁ గలిగిన దుఃఖము సైతము మిద్యయే.

౧౬౬

అవ. ఆత్మకు దుఃఖము సహజము కాదనియే చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అస్పర్శోఽపి యథా స్పర్శమచలశ్చలనాది చ,

అవివేకాత్తథా దుఃఖం మానసం చాత్మనీత్యుతే. ౧౬౭

తా. నిరవయవమగు పరిపూర్ణాత్మకు కదలుట, తాఁకుట, లేచుట, కూర్చుండుట మున్నగు క్రియలు స్థూలదేహోపాధితో నభేదాధ్యాసమువలనఁ గలుగుచుండును. ఇట్లే మనస్సంబంధమగు దుఃఖము సూక్ష్మదేహముతో నభేదాధ్యాసమువలననే కలుగును.

౧౬౭

అవ. ఈయర్థమునే అన్వయవ్యతిరేకములచే నిరూపించుచున్నారు:—

మూ. వివేకాత్తధియా దుఃఖం నుద్యతే చలనాదివత్,

అవివేకస్వభావేన మనో గచ్ఛత్యనిచ్ఛతః. ౧౬౮

తా. స్థూలదేహసంబంధమగు చలనాదికము వివేకదృష్టివలన ఆత్మసంబంధము కాదని తెలియుటవలన నాయధ్యాసము నివర్తియగును. అట్లే

సూక్ష్మశరీర నిమిత్తమగు దుఃఖము బ్రహ్మతజ్ఞానమువలన సమూలముగ నివర్తించును. ౧౬౮

అవ. సహజమగు నీమనశ్చలనమునకు ఫలము:—

మూ తదాను దృశ్యతే దుఃఖం నైశ్చల్యేనైవ తస్య తత్,
ప్రత్యగాత్తని తస్మాత్తద్దుఃఖం నైవోపపద్యతే. ౧౬౯

తా. మనస్సు నిశ్చలముకాగా ఆత్మకు దుఃఖము లేదు. కావున ప్రత్యగాత్మకు దుఃఖములేదని భావము. ౧౬౯

అవ. ఇట్లు ప్రత్యగాత్మ దుఃఖరహితుడని నిశ్చయింపఁగా, మహావాక్యమువల్ల 'అహం బ్రహ్మసి' యను అపరోక్షజ్ఞానము కలుగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. త్వంసతోస్తుల్యనీడత్వా న్నీలాశ్వవచిదం భవేత్. ౧౭౦

తా. నీలాశ్వమనుచోట నీలత్వమనెడి ధర్మము, అశ్వత్వమను ధర్మము నీరెండును ఏకద్రవ్యమందే యుండునట్లుగ, త్వంపదలక్ష్యార్థమగు కూటస్థుఁడును తత్పదలక్ష్యార్థమగు బ్రహ్మమును ఏకచిద్ద్రవ్యనిష్ఠములేయని భావింపగ నీయపరోక్షజ్ఞానము కలుగును. ౧౭౦

అవ. తత్త్వంపదార్థములు ఏకార్థనిష్ఠము లనుటను స్పష్టపరుచుచున్నారు:—

మూ. నిర్దుఃఖవాచినా యోగా త్వంశబ్దస్య తదర్థతా,
ప్రత్యగాత్మాభిధానేన తచ్ఛబ్దస్య యుతేస్తథా. ౧౭౧

తా. త్వంశబ్దము దుఃఖరాహిత్యమును బోధించు తచ్ఛబ్దసంబంధము.

వలన తత్పదార్థమగును. పరమాత్మయు ప్రత్యగాత్మ బోధకమగు త్వంపద సామానాధికరణ్యమువలన అపరోక్షమగును. ౧౭౧

అవ. తత్త్వమసి యనువాక్యము అపరోక్షజ్ఞానమును గలిగించుననుటకు దృష్టాంతము:—

మూ. దశమ స్త్వమసీత్యేవం వాక్యం స్యాత్ప్రత్యగాత్మని.

తా. పదిమంది గంగలో స్నానముచేసి గట్టెక్కి యందఱును తనను గాక మిగిలినవారల లెక్కపెట్టుచు పదియవవాఁడు గంగలో మునిగెనని దుఃఖించుచుండిరి. అప్పుడొక సత్పురుషుఁడు వారల శోకకారణమడుగఁగా పదియవవాఁడు లేడని విచారించుచుంటిమనిరి. ఆసజ్జనుఁ డపుడా పదిమం దినిఁజూచి, 'పదియవాఁ డున్నాఁడు మునిగిపోలే'దని చెప్పఁగా, 'అయ్యా! ఆపదియవవానినిఁ జూపు'మని వేడుకొనిరి. అప్పుడా పురుషుఁడు, 'అయ్య లారా! మీరిపుడెందరున్నా'రని యడుగ, 'మేము తొమ్మండ్రమున్నా'మనిరి. అప్పుడాతఁడు 'నీ నీ తొమ్మండ్రలోనివాడవేనా' యని యొక్కొకని యడుగ 'నేను లెక్కపెట్టినవాడ'నని యొక్కొకఁడు బదులుచెప్పెను. అంత నాపురుషుఁడు వారలలో తొమ్మండ్రను లెక్కపెట్టి యిదిగో నీవు పదియవ వాడవు. లెక్కపెట్టినవాఁడు తనను మఱచి కొదువ వారలను లెక్కింప మీరలు తొమ్మండ్రే యనుకొని తొట్టుపడితిరని తెలియఁజెప్పఁగా వారలు సంతోషించిరి.

విమర్శకుఁడా! నీవిట్లు విమర్శించినయెడల, అహంకారాదిదేహాంత సంఘాతము జడము. నీనినిఁ గనిపెట్టెడి జీవుఁడు చేతనుఁడు. ఈచేతనుఁడు బుద్ధిప్రతిబింబుఁడు. ఈబుద్ధి జాగ్రత్స్వప్నములయందు మాత్రమే యుండును గనుక ప్రతిబింబజీవుఁ డీయవస్థలందే భాసించును. సుషుప్తియందు బుద్ధి ప్రత్యగాత్మ యందు లీనమగుటచే స్ఫురింపదు. ఇట్లు సద్గురువు చెప్ప,

సుఖ ప్రియందు పరమాత్మ కలఁడాయని శిష్యుఁడడిగెను. తప్పక పరమాత్మ కలఁ
డని గురువు చెప్పఁగ, నది యెట్లో కరుణించి చెప్పఁడని యడుగ, నొక
యద్దమును జూపి, యాయద్దములోని ప్రతిబింబము నిజమా, అసత్యమా యని
గురు వడిగెను. ప్రతిబింబము అసత్యమని శిష్యుఁడు చెప్పెను. ఏలయని
యడుగ, ప్రతిబింబ మద్దమున్నపుడుండి, అద్దము లేనపుడు లేకపోవుననెను.
అపుడు గురు విట్లు చెప్పెను. ధీమంతుఁడా! అద్దమువంటిది బుద్ధి. ముఖము
వంటిది పరమాత్మ. ప్రతిబింబమువంటిది జీవుఁడు. అద్దమువంటి బుద్ధినిఁదీసి
వేయఁగా ప్రతిబింబమువంటి జీవుఁడే బింబభూతమగు పరమాత్మయగును.
కనుక జీవుఁడవగు నీకును పరమాత్మకునుగల యుపాధుల నుపేక్షింపఁగా
చైతన్యమొకటియే నిలచియుండును. కూటస్థుఁడు బుద్ధ్యుపాధియందు ప్రతి
ఫలించి జీవసంజ్ఞను బొందును. జీవేశ్వరులకు ఏక్యము చైతన్యమాత్రమే
యగునని సద్గురువు బోధించెను. ౧౭౨

అవ. తత్త్వంపదముల కొక్కటే యర్థమగు నేని, యవి
పర్యాయపదములు కాగా, నా రెండింటికి సహప్రయోగము తగ
దందువేని, వానికి ప్రవృత్తినిమిత్తము వేరుగుటచే నవి పర్యాయ
పదములు కావని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్వార్థస్య హ్యప్రహణేన విశిష్టార్థసమర్పకౌ,
ప్రత్యగాత్తావగత్యంతౌ నాన్యోఽర్థోఽర్థాద్విరోధ్యతః.

తా. త్వం శబ్దము తచ్ఛబ్దము, ననునివి జీవేశ్వరులనెడి ముఖ్యార్థ
మును విడువకయే ప్రత్యగాత్త పరమాత్మలను బోధించుటచే పర్యాయపద
ములు కావు. విశిష్టాంశములను విడుచుటవలన శుద్ధచైతన్యమాత్రమునకు
సామానాధికరణ్యము సిద్ధించును. కావున అజడార్థమే వేదాంతములందుఁ
జేప్పఁబడెను. మరియు సువరకంకణములకువలె తత్త్వంపదములకు కార్య

కారణభావములేదని “అన్యత్రాస్తాత్కృతాకృతా” త్తను (కఠ. ౨. ౧౪.) శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ప్రత్యగత్త్వపరమాత్మశబ్దములు అఖండార్థచైతన్యమునే లక్షణావృత్తిచే జెప్పును. ఉపాధిసంబంధమాత్రకృతభేదముగలదగుటవలన ఈ దేవదత్తుడప్పుడు చూడఁబడినవాడేయని బోధించెడి ‘సోఽయం దేవదత్తః’యను వాక్యమందు తద్దేశతత్కాలములను, ఏతద్దేశతత్కాలములను బరిహరింపఁగా దేవదత్తుఁ డొకఁడే యగును. విశేషాంశములను బరిహరించుటచే నిది లక్షణావృత్తియగును.

౧౭౩

అవ. ఇట్లు వాక్యార్థ మఖండార్థబోధకమైనంతమాత్రమున ఫలము సిద్ధింపనందున, ఆఫలము సిద్ధించుటకై ప్రయత్నాంతరము నపేక్షింపరాదా యనిన, కోరిన యర్థమును వదిలి అర్థాంతరమును గల్పింపఁగా వాక్యార్థ మప్రమాణమగును అనునభిప్రాయముతో జ్ఞానమాత్రముననే ఫలము సిద్ధించునని దృష్టాంతయుక్తముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. నవబుద్ధ్యపహారాద్ధి
స్వాత్మానం దశపూరణమ్,
అపశ్యౌ జ్ఞాతుమేవేచ్ఛ
త్స్వమాత్మానం జనస్తథా.

౧౭౪

తా. మేము తొమ్మండ్ర మేయను భ్రమమూలమున దశమసంఖ్యను సంపాదించు తనను జూడక, నా పదియవవానినే తెలియఁగోరునుగాని యితఁడు మఱి దేనినింగోరఁడు. ఇట్లే ముముక్షువు భ్రాంతినివారణమునకై కారణాంతరముచే మఱచిన ఆత్మ(తన)ను తెలియఁగోరునేకాని మఱియొకదాని నపేక్షింపఁడు.

౧౭౪

అవ. ప్రకృతమున. స్వాత్మ యెవనివలన నపహరింపఁ
బడెనన సదృష్టాంతముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. అవిద్యాబద్ధచక్షుష్త్వాత్కామాపహృతధీః సదా,
వివిక్తం దృశిమాత్తానం నేక్షతే దశమం యథా.

తా. దశముఁడగువాఁడు అజ్ఞానముచే నావరింపఁబడుటచే తొమ్మిది
యందుమాత్రము ధీవిక్షేపముగలిగి తనను దశమునిగఁ దెలియఁజాలనివిధ
మున, పామరుఁడు తన వివేకజ్ఞానము అనాదియగు అజ్ఞానముచేఁ గృష్టఁ
బడుటవలనఁ గామక్రోధాదివిక్షేపము గలిగి దృశ్యసంఘముకంటె నన్య
దృశ్యరూపమును ఆత్మస్వరూపమును దెలియఁజాలఁడు. ౧౭౫

అవ. ఆత్మజ్ఞాన మెటులఁ గలుగుననఁగా నిమిత్తమాత్ర
మగు శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలనఁ దెలియఁబడునని సదృష్టాం
తముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. దశమ స్త్వమసీత్యేవం తత్త్వమస్యాదివాక్యతః,
స్వమాత్తానం విజానాతి కృత్స్నంతఃకరణేక్షణమ్.

తా. లెక్కపెట్టఁబడు తొమ్మండ్రుకంటె వేఱై తత్సాక్షివియగు పది
యవవాఁడవు నీవేయని తెల్పఁబడినట్లు, 'తత్త్వమసీ' త్యాదిమహావాక్యముల
వలనఁ దెలియఁబడు అంతఃకరణ తద్వృత్తులకంటె వేఱగుచు వాని రాక
పోకలకు సాక్షియగు ఆత్మను సద్గురుబోధవలనఁ దెలియఁచగును. ౧౭౬

అవ. 'యచ్ఛబ్దయోగః ప్రాథమ్యమిత్యాద్యుద్దేశలక్ష
ణమ్, తచ్ఛబ్ద ఏవకారశ్చ స్యాదుపాదేయలక్షణమ్' అని శాస్త్ర
ము చెప్పటచేత ప్రథమనిర్దిష్టము ఉద్దేశ్యము, చరమనిర్దిష్టము

విధేయమును గాఁదగి యుండఁగా, 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమందు 'తత్' పదము ప్రథమోద్దిష్టమై విధేయమగుచున్నది. 'అహం బ్రహ్మస్మి' యనుచోట త్వమర్థమగు 'అహ' మ్మనునది ప్రథమోద్దిష్టమై విధేయమగుచున్నది. కనుక నిచట ఉద్దేశ్యవిధేయభావ మెటుల సిద్ధించు నను శంకపైని, వేదపదములకు అర్థమునుబట్టియే సంబంధమును జెప్పవలెనుగాని పాత్రమనియమముతోఁ బనిలేదు 'పాత్రము తెమ్ము,' 'తెమ్ము పాత్రము' అనుచోట భేదమేమి? ప్రధానము అర్థసంబంధము వలననే గ్రహింపవలయునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇదం పూర్వమిదం పశ్చాత్పదం వాక్యం భవేదితి,
అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తతో వాక్యార్థబోధనమ్. *

తా. పాత్రనియమము లేకపోయినను ప్రసిద్ధపదమును ఉద్దేశించి ఆప్రసిద్ధార్థము బోధింపఁబడును. 'ప్రసిద్ధముద్దిశ్యానూద్యాప్రసిద్ధో బోధ్యతే.' యనున్యాయముచే ప్రసిద్ధములగు 'త్వం' 'అహం' పదములు మొదటను, ఆప్రసిద్ధములగు 'బ్రహ్మ' 'సత్' పదములు తరువాతను బ్రయోగించిన వాక్యార్థము కలుగును, అనెడి నియమమున్నను త్వమర్థమగు జీవుఁడు అర్థక్రమము బలీయమను నర్థబోధకమగు 'పాత్రక్రమాదర్థక్రమో బలీయాన్' అనున్యాయముంబట్టి తత్ప్రధాన్యపరమాత్మయగునని యిట్లు బోధింపఁబడెను.

* ౧౭౭ శ్లోకమునకు ద్వితీయపాదము శ్రీరంగప్రతిరీత్యా

'నియమో నైవ వేదేఽస్మి పదసాంగత్యమర్థతః.' అని యున్నది. బొంబాయి ప్రతిలో నీపాదము ౧౭౮ శ్లోకములో చేరినది.

అవ. ఈ చెప్పఁబడిన యర్థమునకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. వాక్యే హి శ్రూయమాణానాం పదానామర్థసంస్కృతిః, నియమో నైవ వేదేఽస్తి పదసాంగత్యమర్థతః. ౧౭౮

తా. వేదమందు ఈపదము ముందు ప్రయోగింపవలెను, ఈపదము తరువాత ప్రయోగింపవలెను అను నియమములేక, అర్థమువలననే పదసంగతి కలుగును గనుక వాక్యమందుండెడి పదములంబట్టి అర్థము స్థిరంపఁబడును.

అవ. ఆచార్యునిచే 'బ్రహ్మము నీవ' యని బోధింపఁబడి నపుడుకదా, 'నేను బ్రహ్మ మెటులగుదు' నని శిష్యుఁడు గురువును బ్రశ్నించును. అట్లు కాదేని వాక్యము సాక్షాద్యోధ జననసమర్థము కాదని తోచునను శంకకు సమాధానము:—

మూ. యదా నిత్యేషు వాక్యేషు పదార్థస్తు వివిచ్యతే,
వాక్యార్థజ్ఞానసంక్రాన్త్యై తదా ప్రశ్నో న యుజ్యతే.

తా. స్వతస్సిద్ధములగుచు నర్థాంతరరహితములగు వేదవాక్యములందు పదార్థజ్ఞానమువలన వాక్యార్థజ్ఞానమును గ్రహించునపుడు ప్రశ్న పేక్షలేదు.

అవ. పదార్థతత్త్వమెఱుఁగనివానికే ప్రశ్న పేక్షయనుటను స్పష్టపరుచుచున్నారు:—

మూ. అన్వయవ్యతిరేకోక్తిః పదార్థస్థరణాయ తు,
స్మృత్యభావే న వాక్యార్థో జ్ఞాతుం శక్యోహికేనచిత్.

తా. పదార్థస్వత్వేనచే వాక్యార్థము తెలియఁబడదు. కనుక
పదార్థస్వత్వేనచే తము అన్వయవ్యతిరేకములు చెప్పఁబడెను. ౧౮౦

అవ. అందులోను త్వంపదార్థశోధన మత్యంతప్రయత్న
ముతోఁ జేయవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. తత్త్వమస్యాదివాక్యేషు త్వంపదార్థావివేకతః,
వ్యజ్యతే నైవ వాక్యార్థో నిత్యముక్తోఽహమిత్యతః.

తా. తత్త్వమస్యాదివాక్యములందలి త్వంపదార్థమును లెస్సగ విమ
ర్శింపక నేను నిత్యము కుండనను వాక్యార్థము స్ఫురింపదు. ౧౮౧

అవ. ఇట్టివిమర్శవలనఁ గలుగుబ్రయోజనమును జెప్పు
చున్నారు:—

మూ. అన్వయవ్యతిరేకోక్తిస్తద్వివేకాయ నాన్యథా,
త్వంపదార్థావివేకే హి పాణావర్పితబిల్వవత్. ౧౮౨
వాక్యార్థో వ్యజ్యతే చైవం కేవలోఽహం పదార్థతః,
దుగ్ధిత్యేతదపోహేన ప్రత్యగాత్తవినిశ్చయాత్.

తా. కనుకనే (పూర్వశ్లోకముతోనన్వయము) త్వంపదార్థశోధనము
నకై అన్వయవ్యతిరేకములు చెప్పఁబడినవి. త్వంపదమునకు ముఖ్యార్థము
చిదాభాసుఁడగు జీవుఁడు (చిత్తుయొక్క ప్రతిబింబము). అద్దము వంటి
బుద్ధి లేనిసమయమున నీ జీవుఁడు మిథ్యయగును. ఏలయన, అద్దములేని
సమయమున ముఖప్రతిబింబము ముఖమునందు లీనమగుచు వాస్తవముకాని
యట్లు, బుద్ధిలీనమైయుండు సుషుప్త్యవస్థయందు ప్రతిబింబమగు చిదా
భాసుఁడును (జీవుఁడును) బింబభూతచిత్తునందు విలీనమగును. ఇట్లు త్వం
పదముయొక్క ముఖ్యార్థమగు జీవాంశమును విడిచి, జహదజహలక్షణచే

లక్ష్మ్యార్థమగు శుద్ధచైతన్యమును గ్రహింపఁగా, 'అహం బ్రహ్మస్మి' యను
వాక్యార్థము చైతన్యమాత్రముగ శేషించును. ఇట్టి విమర్శవలన వాక్యార్థ
ము హస్తగతబిల్వమువలె స్ఫుటమగును. 'అహం దుఃఖి'యను వాక్య
మందలి దుఃఖియను నంశము దేహతాదాత్మ్యమువలనఁ గలిగినదని విమ
ర్శించి దానినిఁ బరిహరింపఁగా ప్రత్యగాత్మయే స్ఫురించును. దుఃఖాదినంసా
రము జీవధర్మమేకాని ఆత్మధర్మము కాదనియు, జీవుఁడు ప్రతిబింబమాత్రుఁ
డగుటచే మిశ్రయనియుఁ, దెలియుట 'విద్య' యనియు, నీ విద్య కార్య
సహితమగు అవిద్యను దొలఁగించుననియు పంచదశీ చిత్రదీపప్రకరణమందు
శ్రీ విద్యారణ్యులు ఆనతిచ్చిరి. ౧౮౩

అవ. పూర్వోక్తన్యాయానుసరణముగఁ జెప్పఁబడిన
వాక్యమువలననే అపరోక్షాఖండ బ్రహ్మత్వజ్ఞానమును బోధించి,
యిచట, పూర్వవాది చేయు వికల్పములు నిర్మూలములని చూపు
చున్నారు:—

మూ. తత్రైవం సంభవత్యర్థే శ్రుతహానాశ్రుతార్థధీః,
నైవ కల్పయితుం యుక్తా పదవాక్యార్థకోవిదైః. ౧౮౪

తా. శాస్త్రాదేశమువలన పదవాక్యార్థము లిట్లు స్పష్టమగుచుండఁగా
బుద్ధిమంతులు శ్రుత్యుక్తార్థమును వదిలి అశ్రుతార్థమును గ్రహింపరాదు.

అవ. వ్యాఖ్యానుసారముగ వాక్యార్థము స్పష్టమగు
చుండఁగా, 'ప్రత్యక్షాదివిరుద్ధేఽర్థే వాక్యస్యాబాధదర్శనాత్'
అనున్యాయమునను, ప్రత్యక్షవిరోధమునను శ్రుతహాన్యాది
కల్పనము తగదని చెప్పుచు, పూర్వవాది దృష్టాంతపూర్వక
ముగ శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. ప్రత్యక్షాదీని బాధేర న్యుష్టలాదిషు పాకవత్,
అక్షజాదినిభై రేతైః కథం స్యాద్వాక్యబాధనమ్. ౧౮౫.

తా. కృష్ణలాన్ శ్రవయేత్ = సువర్ణశకలములను పండవలెనని ప్రత్యక్షముగ వినఁబడు శ్రుతి బాధింపఁబడును. ఆ సువర్ణశకలములు బియ్యపుగింజలవలె విశీర్ణావయవములు కానేరవుకనుక పాకక్రియాసాధ్యమగు సంస్కారముమాత్రమే యచట గ్రహింపఁబడును. అట్లే యిచట భేదగ్రాహకములగు ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములు అఖండార్థమును బాధించును. ఆత్మ బ్రహ్మమని సద్గురూక్తివలన వినినను పూర్ణముగ కనుపింపనందున 'తత్త్వమసి,' 'సత్యం జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ' యను వాక్యములు ప్రసంఖ్యానమువలన ఆత్మశోభాకరములు మాత్రములే యగునను వాదమును నిరాకరించుచున్నాఁడు—
అక్షజాదీతి—కర్తృత్వాద్వాభాసము సత్య మగు నేని ప్రత్యక్షాదులు ప్రమాణములగుచు మహానాక్యార్థమును బాధించును. ఈ కర్తృత్వాదికము ప్రత్యక్షమునుగాదు సత్యమునుగాదు. ఆత్మయందారోపింపఁబడిన అహంకారాదిసంసర్గము లేనిది కర్తృత్వభోక్తృత్వదుఃఖిత్వములు సంభవింపవని నిరాకరింపఁబడుటవలన ప్రత్యక్షాభాసములగు కర్తృత్వాదులచేత ప్రమాణభూతవాక్యార్థమునకు బాధ కలుగనేరదు. బ్రహ్మజ్ఞానమువలన సంస్కారముగల ఆత్మకు అన్యత్రవినియోగము లేనందున మహావాక్యములు ఆత్మసంస్కారమాత్రమునకేయని చెప్పనొప్పుదు. మఱి, వెంటనే బ్రహ్మత్వమేల సాక్షాత్కరింపఁబడదందువేని పదార్థశోధన మతిదృఢముగ లేనందున సాక్షాత్కారము వెంటనే కలుగలేదని చెప్పఁబడెను.

౧౮౫

అవ. ఇట్లు ప్రత్యక్షప్రమాణమువలన వాక్యార్థమునకు బాధ లేకున్నను బ్రత్యక్షముగ దుఃఖము ననుభవించుచున్న

వాఁడు నేను సుఖవంతుఁడనని తలంపఁడు కదా యని పూర్వ పక్షి శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. దుఃఖ్యస్తీతి సతి జ్ఞానే నిర్దుఃఖీతి న జాయతే,
ప్రత్యక్షాదినిభ త్వేఽపి వాక్యాన్న వ్యభిచారతః. ౧౮౬

తా. దుఃఖమును బ్రత్యక్షముగ ననుభవించునపుడు 'నేను సుఖవంతుఁడ'ననెడి జ్ఞానము కలుగదుకద. ఇట్లుండ, విరోధము లేనందున ప్రత్యక్ష ప్రమాణము ప్రబలమని పూర్వపక్షి చెప్పఁగా, అధ్యాసకాలమున దుఃఖము ప్రత్యక్షముగ నుండినను జ్ఞానము కలిగినపుడు ఈదుఃఖము లేకపోవును గనుక, అది ప్రత్యక్షమువంటిదే కాని నమ్మదగినది కాదని సిద్ధాంతి సమాధానము చెప్పెను.

౧౮౬

అవ. ఈ ప్రత్యక్షము ఆభాసముకనుక నమ్మదగినది కాదనుటకు దృష్టాంతమును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్వప్నే దుఃఖ్యహమధ్యాసం దాహచ్ఛేదాది హేతుతః,
తత్కాలభావిభి ర్వాక్యై ర్న బాధః క్రియతే యది.

తా. స్వప్నమందు నా ముక్కునెవఁడో కోసెననెడి దుఃఖము ననుభవించితిని. అపుడు నాయూపుఁడు బోధింపఁగా నా యధ్యస్తదుఃఖము తొలగెను. ఇట్టి యనుభవమునుబట్టి దుఃఖము బుద్ధిధర్మ మేగాని ఆత్మధర్మము కాదు. అప్పుడు చెప్పిన ఆప్తవాక్యమువలన దుఃఖము లేకపోయె నందువేని.

అవ అట్లయినను దుఃఖ మాత్మ కన్ని యవస్థలలోను నుండక బుద్ధితోఁగూడ నుండును, ఆత్మయన్న నో వ్యభిచరింపక యన్ని యవస్థలలోను నుండునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సనూపేస్త్వర్షి దుఃఖస్య ప్రాకృతద్బాధ ఇష్యతామ్,
న హి దుఃఖస్య సంతానో భ్రాంతేర్వా దృశ్యతే
క్వచిత్. ౧౮౮

తా. స్వప్నమందు అనుభవకాలమున దుఃఖముండినను పూర్వపరా
వస్థలలో లేనందున, శుక్తియం దారోపింపఁబడిన రజతమువలె నా దుఃఖము
అసత్యమే యగును. ఏలయన, స్వప్నదుఃఖము తత్కాలమందే యున్నది.
ఆత్మజాగ్రత్సుషుపులయందును నున్నదికాని యా దుఃఖములేదు. కావున,
ఆగంతుకమగు దుఃఖము నిర్వికారాత్మకు సహజధర్మము కాదు. కనుక దుఃఖ
మాగంతుకముకాఁగా శుక్తియొక్క యథార్థజ్ఞానము ఆరోపితరజతజ్ఞానమును
బాధించునట్లు ప్రమాణజ్ఞానము దుఃఖత్వాదికమును బాధించుచునే తత్త్వ
మస్యాదిమహావాక్యములవలనఁ గలుగును. కనుక మహావాక్యములందు నిట్టి
సామర్థ్యము కలదా లేదాయని సందేహింపఁదగదు. ౧౮౮

అవ. ఈకారణములనుబట్టి మహావాక్యము ప్రత్యక్ష
ప్రమాణముకంటె దుర్బలమైనది కాదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ప్రత్యగాత్తన ఆత్మత్వం దుఃఖ్యస్తీత్యస్య బాధయా,
దశమం నవమస్యేవ వేద చే దవిరుద్ధతా. ౧౮౯

తా. లెక్కపెట్టఁబడుచున్న—తొమ్మండ్రకంటె వారలను లెక్క
పెట్టు పదియవవాఁడు వేఱగునట్లు, 'నేను దుఃఖిని'యని కలిగిన భ్రాంతి
స్వాత్మబోధచే బాధింపఁబడఁగా, బాధ్యములగు దేహాద్యహంకారములకు
ప్రత్యగాత్త సాక్షియేయని తెలిసికొనినచో విరుద్ధము లేదని భావము.

అవ. ఇదివఱకు విస్తరించి చెప్పిన విషయమును నాల్గు శ్లోకములతో సంగ్రహముగఁ జెప్పుచున్నారు:—

మూ. నిత్యము క్తత్వవిజ్ఞానం వాక్యార్థవతి నాన్యతః,
వాక్యార్థస్యాపి విజ్ఞానం పదార్థస్త్వతిపూర్వకమ్. ౧౯౦
అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం పదార్థః స్వర్యతే ధ్రువమ్,
ఏవం నిర్దుఃఖమాత్మాన మక్రియం ప్రతిపద్యతే. ౧౯౧
సదేవేత్యాదివాక్యేభ్యః ప్రమా స్ఫుటతరా భవేత్,
దశమ స్త్వమసీత్యస్తా ద్యభైవం ప్రత్యగాత్తని. ౧౯౨
ప్రబోధేన యథా స్వాప్నం సర్వదుఃఖం నివర్తతే,
ప్రత్యగాత్తధియా తద్వద్దుఃఖత్వం సర్వదాత్తనః. ౧౯౩

తా. పదార్థజ్ఞానమువలన తెలిసిన వాక్యార్థజ్ఞానమువలన మోక్షము కలుగును. ఆరోపితసకలపదార్థములందును చైతన్యమనువర్తించును. స్థూల దేహము సూక్ష్మమందులేదు. సూక్ష్మదేహము కారణమందులేదు. ఈమూడు శరీరములును శుద్ధచైతన్యమందు లేవు. ఇట్లు ఆత్మనిష్క్రియమనియు దుఃఖ రహితమనియుఁ దెలియవలెను. ఈ జ్ఞానము, గణ్యములను లెక్కించు గణ కుండవగు నీవే పదియవవాడవనునట్లు, సకలపదార్థ సాక్షీయగు చైతన్యము నీవేయని 'సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీ'దిత్యాది శ్రుతివాక్యములు బోధించును. మఱియు, మేల్కొనినపుడు స్వప్నప్రపంచము మిథ్యయై బాధింపఁబడఁగా, ఆ స్వప్నావస్థయందుఁ గలిగినదుఃఖము తొలఁగినట్లు, ఆత్మదేహత్రయసాక్షి యనెడి జ్ఞానమును సర్వదా భావించుటవలన దేహాభిమానమువలనఁ గలిగిన దుఃఖము తొలఁగును.

అవ. ౧౮గీ-వ శ్లోకమందుఁ జెప్పఁబడిన కృష్ణలాదిపాక
దృష్టాంతము పరమాత్మవిషయము కాదని చెప్పుచున్నారు:—
మూ. కృష్ణలాదౌ ప్రమాజన్త తదన్యార్థాఽమృదుత్వతః,
తత్త్వమస్యాదివాక్యేషు న త్వేవమవిరోధతః. ౧౯౮

తా. కృష్ణలాదివాక్యమున ప్రత్యక్షశ్రుతివలన సత్యజ్ఞానమే కలు
గును. కృష్ణలములనఁగా సువరశకలములు. ఇవి కఠినములు గనుక పచనా
ర్థములు కావు. కనుక నచట ప్రత్యక్షశ్రుతికి బాధ కలిగెను. ౧౯౮

అవ. ప్రస్తుతమహావాక్యార్థమున నట్టి విరోధము లేదని
చెప్పుచున్నారు:—

మూ. వాక్యే తత్త్వమసీత్యస్తిజ్ఞాతార్థం తదసిద్ధయమ్,
త్వమర్థే సత్యసాహాయ్యాద్వాక్యం నోత్పాదయేత్ప్ర
మామ్. ౧౯౯

తా. తత్త్వమస్యాది వాక్యములందుఁగల త్వంపదార్థమును వివేచన
చేయనందున వాక్యార్థము తెలియఁబడదనుమాటనే యిప్పుడు వివరించుచు,
త్వంపదముయొక్క అర్థము నధికశ్రద్ధతో విమర్శింపవలయునని సూచించు
చున్నారు—వాక్యే తత్త్వమసీతి—ఈ శ్లోకములో ‘తత్త్వమసి’ యను
మహావాక్యమందునున్న తత్ త్వం అసి యను మూఁడుపదములలో, తత్ =
బ్రహ్మము, అసి = వితివి యను నర్థములు సుప్రసిద్ధములు. త్వంపదముయొక్క
అర్థము సహాయశూన్యమగుటచే దృఢముగఁ దెలియఁబడక యా మహా
వాక్యము నిశ్చితమగు అపరోక్షానుభవమును గలిగింపఁజాలదని భావము.

అవ. ఇప్పుడు అసిపదముయొక్క ఉపయోగమును
జెప్పుచున్నారు:—

మూ. తత్త్వమోస్తుల్యసీఢార్థమసీత్యేతత్పదం భవేత్. ౧౯౬

తా. 'తత్ త్వం' అని మాత్రము చెప్పి 'అసి'యని చెప్పనియెడల చేయుము, అహోచింపుము మొదలగు నన్యవ్యాపారము కలుగపలసివచ్చును. అట్లుగాక 'నీవు ఆబ్రహ్మవే' యని సామానాధికరణ్యమును (ఏకార్థమును) అసిపదము బోధించుచున్నది. 'తదేవ త్వం' 'త్వం తదేవ' యని కైవల్యపనిషత్తుకూడ దీనినే బోధించుచున్నది. ౧౯౬

అవ. అన్యాయకాంక్ష లేక సామానాధికరణ్య ముండిన నేమి ఫల మనుశంక కు త్తరము:—

మూ. తచ్ఛబ్దః ప్రత్యగాత్తార్థస్తచ్ఛబ్దార్థస్త్వమస్తథా,
దుఃఖిత్వాప్రత్యగాత్తత్వం వారయేతాముభావపి. ౧౯౭

తా. సామానాధికరణ్యమనఁగా ఏకవిభక్తిగల పదద్వయము, అనఁగా కర్తృధారయసమాసము "తదేవ త్వం, త్వం తదేవ" అని తత్త్వంపదముల కైక్యము (అభేదము)ను చెప్పటచేత త్వంపదము దుఃఖభాగి కాదనియు, తత్పదము పరోక్షము కాదనియును సిద్ధించును. ౧౯౭

అవ. వాక్యార్థము నిట్లు శోధింపఁగా, అద్వితీయత్వ బోధకశ్రుతికి విరోధము లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఏవం చ నేతినేత్యర్థం గమయేతాం పరస్పరమ్. ౧౯౮

తా. తత్ త్వంపదములకు సామానాధికరణ్యముచేతను, భాగత్యాగ లక్షణచేతను ఏక్యము సిద్ధింపఁగా 'నేతి నేతి' యను శ్రుత్యర్థమునే తత్ త్వం పదములు తెలియపర్చును. 'నేతి నేతి' యను శ్రుతికి ఆరోపితనామరూప

పరిహారము చేత అధిష్ఠానచైతన్యమాత్ర శేషమని భావము. ఇచట పరిహార మనఁగా మిథ్యయనియు, శేషమనఁగా సత్యమనియు నర్థములు ౧౯౮

అవ. మహావాక్యార్థవిమర్శవలన ఆరోపితనామరూపపరి హారము అధిష్ఠానసత్యత్వరూపఫలమే కాకుండ, పూర్వవాది చెప్పిన శ్రుతహాని, అశ్రుతకల్పన యనెడి దోషద్వయనివృత్తియు ఫలమని చెప్పి విరమించుచున్నారు:—

మూ. ఏవం తత్త్వమసీత్యస్య గమ్యమానే ఫలే కథమ్,
అప్రమాణత్వమస్యోక్తా క్రియాపేక్షత్వముచ్యతే.

తా. ఇట్లు తత్త్వమసి యను వాక్యములో త్వంపదమునకు దుఃఖా భావమును, తత్పదమునకు పరోక్షత్వాభావము (ప్రత్యక్షత్వము)ను ఫలములు స్పష్టముగఁ గనుపించుచుండ నీమహావాక్యము ప్రమాణము కాకపోదు. మహా వాక్యము వ్యాపారాంతరాపేక్ష లేకయే స్వతఃప్రమాణ మగును. ౧౯౯

అవ. ఈ విమర్శవలన మహావాక్యమునకు వ్యాపారాంతరాపేక్ష లేదని ద్రువపఱచి విరమించుచున్నారు:—

మూ. తస్మాదాద్యంతమధ్యేషు కుర్విత్యేతద్విరోధ్యతః,
న కల్పామోఽశ్రుతత్వాచ శ్రుతత్యాగోఽప్యనర్థకః.

తా. కావున, ఆద్యంతమధ్యేషు=‘తత్త్వమసి’యని ప్రథమోపదేశ మందును, తత్త్వంపదార్థములను శోధించు? మధ్యకాలమందును, సంశయ రహితముగ బ్రహ్మనుభవకాలమందును, కురు=చేయుమనియెడి అనుష్ఠానమును గల్పింపము. ఏలయన, ‘కురు’ అను క్రియ తదర్థజ్ఞానమునకు విరోధియగును. ఇంతియే కాక ‘తత్త్వమసి’యను వాక్యములో ‘అసి’పదము కుర్విత్యాదిపద

ముల యర్థమగు అనుష్ఠానాదికమును నివారించుచున్నందున అనుష్ఠానము శ్రుతిసిద్ధము కానేరదు. మరియు, అప్రాప్తమగు తత్త్వమర్థస్వరూపము చింతింపఁదగినదిగ విధింపఁదగదు. విలయన, తత్త్వంపదార్థైక్యము విమర్శము ననేకాని యన్యమగు ననుష్ఠానాదికమువలనఁ గలుగదు. సిద్ధమగు తత్త్వంపదైక్యమును వదలి చింతనవిధినే యెట్టకేలకు అంగీకరించితిమేని చింత్య బ్రహ్మసాక్షాత్కారము ప్రమాణము కానందున అవిద్యానివృత్తిరూపఫలము సిద్ధింపదు. అప్పుడు ప్రసంఖ్యానవిధి వ్యర్థమగును. ౨౦౦

అవ. ఉక్తార్థమును బాగుగ గ్రహింపక పూర్వపక్షి తిరిగి యాక్షేపించుచున్నాఁడు:—

మూ. యథాఽనుభూయ తే తృప్తిర్భుజేర్వాక్యాన్న గమ్యతే, వాక్యస్య విధృతిస్తద్వద్దోశకృత్వాపయసీక్రియా. ౨౦౧

తా. 'భోజనమువలనఁ దృప్తికలుగును', అనునది వాక్యమాత్రమునఁ గలుగదు. భుజియించుటవలననే కలుగవలయును. ఇట్లే, 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమును వినినమాత్రమున మోక్షము కలుగునని చెప్పుట, గోమయముతో పరమాన్నమునువలిడునట్లు పరిహాసాస్పద మగునుగాని, అనుష్ఠానములేని వాక్య శ్రవణము సఫలము కాదని పూర్వపక్షి యభిప్రాయము. ౨౦౧

అవ. వాక్యార్థము సామాన్యముగ అపరోక్షజ్ఞానమును గలిగింపఁజాలదనెడి పూర్వపక్షివాక్యము నంగీకరించుచు, విశేషవాక్యము అపరోక్షజ్ఞానమును గలిగించునని సిద్ధాంతి చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సత్యమేవ మనాత్తార్థవాక్యాత్పరోక్ష్యబోధనమ్, ప్రత్యగాత్మని న త్వేవం సంఖ్యాప్రాప్తివదధ్రువమ్. ౨౦౨

తా. ఔను, నిజమే. ఆత్మేతరవాక్యములందు పరోక్షజ్ఞానమే కలుగునుగాని దశమునియందువలెనే ప్రత్యగాత్మయందు అపరోక్షజ్ఞానము సందియములేక కలుగును. తొమ్మండ్రను లెక్కపెట్టిన గణకుండగు పదియవవాఁడు నీవేకద అట్లే జడజాతమును దెలిసికొను జీవుండవగు నీవే తత్త్వమసి మహావాక్యమువలన పరమాత్మవని అపరోక్షానుభవమును జెందుము. ౨౦౨

అవ. ఇక్కడమాత్ర నిట్లు చెప్పినేల యనిన, స్వతోఽపరోక్షప్రత్యగాత్మయే పరమాత్మయని ఉపదేశించుటవలన నిట్లు తెలియవలెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. స్వయంవేద్యత్వపర్యాయః స్వప్రమాణక ఇష్యతామ్, నివృత్తావగమ స్సిద్ధిః స్వాత్మనోఽనుభవశ్చ నః. ౨౦౩

తా. స్వయంవేద్యము స్వప్రకాశమునగు ఆత్మ ప్రమాణాంతరముచే సాధింపఁదగినది కాదు. మహావాక్యశ్రవణమువలన అహంకారము తొలఁగఁగా, అనఁగా అహమునకును బ్రహ్మమునకును అభేదవృత్తి కలుగఁగా, స్వాత్మానుభవసిద్ధి కలుగును. గణకుండగు తానే దశముండైనట్లు పరోక్షముగ నెఱచఁబడు ప్రత్యగాత్మ తానే యగును. ౨౦౩

అవ. ఆగంతుకమై పోవుచుండుటవలన దుఃఖము ఆత్మధర్మము కాదు. ఇష్టవస్తునాశమువలనను, అనిష్టవస్తుప్రాప్తివలనను గలిగెడి దుఃఖము విషయధర్మమే యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. బుద్ధీనాం విషయో దుఃఖం నోయస్య విషయా మతాః, కుతోఽస్య దుఃఖసంబంధోదృశేః స్వాత్ప్రత్యగాత్మనః.

తా. 'నేను దుఃఖితుడను' అను జ్ఞానము బుద్ధివృత్త్యాశ్రయాహంకర్తృత్వమువలన విషయభూతమగునుగాని, ఆయహంకారమునకు సాక్షియగు ఆత్మధర్మము కాదు. ౨౦౪

అవ. ప్రత్యేగాత్మ సకలధర్మరహిత మగునెడల, నా ప్రత్యేగాత్మ ఎటుల ననుభవగోచరమగునను శంకకు త్తరము:—

మూ. దృశిరేవానుభూయేత స్వేనైవానుభవాత్తనా,
తదాభాసతయా జన్త ధియోఽస్యానుభవః స్మృతః.

తా. అనుభవస్వరూపమగు దృక్కు (ఆత్మ) తనచేతనేకాని యితరముచేత ననుభవింపఁబడదు. చిదాభాసవ్యాప్తమగు బుద్ధివృత్తియే ఆత్మకు ఆగంతుకమగునని పెద్దలు నుడువుదురు. ౨౦౫

అవ. ప్రసంఖ్యానప్రాప్తిని ప్రకారాంతరముచే నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. అశనాయాదినిర్దుక్తః సిద్ధో మోక్షస్త్వమేవ సః,
శ్రోతవ్యాది తవేత్యేతద్విరుద్ధం కథముచ్యతే. ౨౦౬

తా. అశనాయ యన ఆకలి. ఈ అశనాయాపిపాసలు ప్రాణధర్మములు, శ్లోకమోహములు మనోధర్మములు. జననమరణములు దేహధర్మములు. ఈయారుధర్మములును ఆత్మకు లేవు. “క్షుత్పిపాసే ప్రాణధర్మై శ్లోకమోహశాతు మానసౌ, జన్తమృత్యౌ దేహధర్మై షడూర్తిరహితశ్శివః” అని ఆచార్యులు నుడివిరి.

సర్వసంస్కారవినిర్దుక్తము నిత్యసిద్ధమునగు బ్రహ్మము నీవేయని ఆచార్యుఁడు చెప్పఁగా ముక్తుఁడవగునీకు శ్రవణమననక్రియలు కర్తవ్యముగ

మిగిలినవని విరుద్ధముగ నెట్లు చెప్పఁదగును? వికారరహితమగు బ్రహ్మము కర్తయుం గాదు. కర్తృత్వ ముండెనేని భోక్తృత్వదుఃఖత్వాదికమంతయు నుండవలసివచ్చును గనుక ఆత్మకు క్రియావత్త్వము విరుద్ధమగునని యాక్షేపము.

౨౦౬

— తత్త్వనిరూపణము. —

అవ. తత్త్వ మెద్దియనః—

మూ. నేతస్యతీత్యేవ చేత్తత్సాన్యచ్ఛ్రీవణాది తదా భవేత్,
మోక్షస్యానిత్యతైవం స్యాద్విరోధే నాన్యథా వచః.

తా. బ్రహ్మము స్వతస్సిద్ధమగునని చెప్పియుంటిమి. తదర్థమై శ్రవణాదిసాధనములను జెప్పినపుడుగద మోక్షము=బ్రహ్మము, సాధ్యము = అనిత్యము అగును. కావున ఉపదేశవాక్యమునకు అన్యథావిపరీణామము చేయవలనుపడదు.

౨౦౭

అవ. దీనింబట్టియు ప్రసంఖ్యానవాదము తగదను శంకకు త్తరముః—

మూ. శ్రోతృశ్రోతవ్యయోర్భేదో యదీష్టః స్యాద్భవేదిదమ్,
ఇష్టార్థకోప ఏవం స్యాన్న యుక్తం సర్వథా వచః.

తా. ఇది శ్రోతవ్యము (వినఁదగినది), ఇతఁడు శ్రోత (వినువాఁడు) అనెడి భేదముండునేని యపుడు ప్రసంఖ్యానము ఉండవచ్చును. కర్తృకర్తృభేదము లేనపుడు కార్యమేమియు నుండదు. భేదముండిన నేమి హాని వచ్చునను శంకపైనిఁ జెప్పుచున్నాఁడు—‘ఇష్టార్థేతి’ జీవుఁడు బ్రహ్మమే

యని బోధించుట యిట నిష్టార్థము. భేదగ్రహణ మున్నప్పుడు ఒకనితో వే
తొకనికి అభేదము పొసంగదు కనుక జీవబ్రహ్మైక్యము దుస్సంపాదమగునని
భావము. ౨౦౮

అవ 'న యుక్తం వచః' అను మాటను స్పష్టపరుచు
చున్నారు:—

మూ. సిద్ధోమోక్షోఽహమిత్యేవ జ్ఞాత్వాఽఽత్మానం భవేద్యది,
చికిర్షు ర్యః స మూఢాత్తా శాస్త్రం చోద్ధాటయత్యపి.

తా. మోక్షము (బ్రహ్మము) సిద్ధపదార్థము కాని సాధ్యము కాదని
తెలిసియు పనిచేయఁ గోరువాఁడు మూఢుఁడు. శాస్త్రమునుగూడ వ్యర్థము
జేసినవాఁడే యగును. ౨౦౯

అవ. మూఢాత్మత్వమును బ్రకటించుచున్నారు:—

మూ. నహి సిద్ధస్య కర్తవ్యం సకార్యస్య న సిద్ధతా,
ఉభయాంబనం కుర్వన్నాత్మానం వంచయత్యపి ౨౧౦

తా. సిద్ధవస్తువునకుఁ జేయఁదగిన పనిలేదు. చేయఁబడినది సాధ్యమే
కాని సిద్ధము కాదు. ఈ విరుద్ధధర్మములు రెండు నొకపదార్థమునకు సంభ
వింపవు. ౨౧౦

అవ. మాయభిప్రాయమును గ్రహింపక నిందింపఁదగదని
పూర్వపక్షీ తన యభిప్రాయమును జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. సిద్ధోమోక్ష స్త్యమిత్యేతద్వస్తుమాత్రం ప్రదర్శయేత్,
శ్రోతు స్తథాత్వవిజ్ఞానే ప్రవృత్తిః స్యాత్కథం త్వితి.

తా. సిద్ధమగు మోక్షము నీవయచి చెప్పటచేత, మోక్షమును గోరు
వాఁడు అత్యజ్ఞానమును సంపాదించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయుననియే చెప్పఁ
బడెనుగాని, యిది తత్త్వార్థమును బోధింపనేరదు. ౨౧౧

అవ. ఉక్తార్థమును బూర్వవాది వివరించుచున్నాఁడు:—
మూ. కర్తా దుఃఖ్యహమస్మీతి ప్రత్యక్షేణానుభూయతే,
కర్తా దుఃఖీ చ మా భూవమితి యత్నే భవేత్తతః.

తా. నేను కర్తను దుఃఖవంతుఁడను అని ప్రత్యక్షముగ ననుభవింపఁ
బడుచున్నది కనుక, నేను అకర్తననియు దుఃఖములేనివాఁడననియుఁ దెలి
యుటకై యత్నింపవలెను. ౨౧౨

అవ. మఱియు, 'తత్త్వమసి' మహావాక్యమును వినినపి
మ్మట 'మంతవ్యః'—వినినయర్థమును యుక్తిపూర్వకముగ విమ
ర్శింపవలయునను వేదవిధివలనను నిశ్చే యొప్పవలయునని
చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. తద్విజ్ఞానాయ యుక్త్యాది కర్తవ్యం శ్రుతిరబ్రవీత్,
కర్తృత్వాద్యనువాదేన సిద్ధత్వానుభవాయ తు. ౨౧౩

తా. 'జీవుఁడవగు నీవు ప్రజ్ఞానస్వరూపసిద్ధబ్రహ్మమవు' అని గురు
వాక్యమును యుక్తిపూర్వకముగ మననముచేయవలయునని, తల్లివలె సాదర
ముగ శ్రుతి బోధించెను. కావున ప్రయత్నరూపకర్తవ్యము మిగిలియున్నది
అని పూర్వపక్షి యభిప్రాయము. ౨౧౩

అవ. ఈ కల్పన శ్రుతి (సిద్ధాంత) సమ్మతము కాదని
సిద్ధాంతి దూషించుచున్నాఁడు:—

మూ. నిర్దుఃఖో నిష్క్రియోఽకామః సిద్ధో మోక్షోఽహమి
త్యపి, గృహీత్వైవ విరుద్ధార్థమాదధ్యాత్కథమేవసః.

తా. చింతాత్రస్వరూపుడన 'వ్యాపారముగాని దుఃఖముగాని వాస్తవముకావు. ఇవి అంతఃకరణధర్మములు. నేను సిద్ధమోక్షస్వరూపుడను' అని యిటు తెలిసియు నేతద్విరుద్ధార్థము నెట్లు గ్రహింపనగును? వాక్యార్థజ్ఞానము వాక్యమువలన గలుగదనుట శాస్త్రమునకును అనుభవమునకును విరుద్ధము కావున జ్ఞానముకలిగినపిమ్మట కర్మవ్యము కదని విలక్షణవివక్ష చేయఁదగదు.

అవ. వాక్యమువలననే నిర్దుఃఖాదిలక్షణమోక్షోత్తసాక్షాత్కారము కలుగునెడల, అహందుఃఖిత్యాది తద్విరుద్ధాకారానుభవ మెటులఁ గలుగుచున్నదియని శంకః—

మూ. సకామః సక్రియోఽసిద్ధ ఇతి మేఽనుభవః కథమ్,
అతో మే విపరీతస్య తద్భవాన్వక్తు మర్హతి. ౨౧౫

తా. ఈవస్తువు నాకుఁగావలెను. కనుక నేనీపనినిఁ జేసెదను. ఇంకను నాకాపని నెరవేరలేదు. అను సీమొదలగు విపరీతవృత్తులు బ్రహ్మభూతుడనగు నాకు నేల కలుగవలెనో చెప్పఁడు. ౨౧౫

అవ. 'నేను దుఃఖిత్వకర్తృత్వాదిధర్మసహితుడనై యుండఁగా సుఖిని అకర్తను ఎట్లగుదునని గురువువలన నొకసారి మహావాక్యశ్రవణము జేసినవాఁ డడుగవచ్చును గాని, శ్రవణమననాదులచే నిర్దుఃఖాదిరూప లక్ష్యమం దారూఢుడై నజ్ఞానికి నీప్రశ్నము తగదని విభజించి చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇహైవ ఘటతే ప్రశ్నో న ముక్తత్వానుభూతయే,
ప్రమాణేన విరోధీ యః సోఽత్రార్థః ప్రశ్నమర్హతి.

తా. సకృచ్ఛ్రవణముజేసినవాఁడు 'నేను దుఃఖిని, కర్తను, అకర్త
నెట్లగుదును' అని యిట్లు శంకింపవచ్చును. కాని, ఆరూఢజ్ఞానముగలవాఁడు
తన అనుభూతిని గుఱించి శంకింపఁదగదు. ౨౧౬

అవ. తెలియనిదానిని బోధించెడి ప్రమాణముచేత
అపూర్వార్థము బోధింపఁబడినపుడు దానికి విరుద్ధమగు మఱి
యొక ప్రమాణాభాసముచే గ్రహింపఁబడిన అర్థమును శంకిం
పఁదగునని పైశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడిన అర్థమును వివరించు
చున్నారు:—

మూ. అహం నిర్దుక్త ఇత్యేవ సదసీత్యన్యమానజః,
ప్రత్యక్షాభాసజన్యత్వాద్దుఃఖిత్వం ప్రశ్నమర్హతి.

తా. 'నేను' మోక్షస్వరూపుఁడ'నను అర్థము 'సదసి' యను ప్రమాణ
వాక్యమువలన నిష్పన్నమైనది. కాని ప్రత్యక్షాభాసమువలనఁ గలిగిన దుఃఖి
మెట్టులఁ గలుగకఁ బోవునని ప్రశ్న చేయవచ్చును.

ఆభాసమనఁగా, అదికాకున్నను దానివలె తోఁచుట. ఎట్లన- 'చంద్రుఁ
డు లోడితెడు' అనెడిప్రత్యక్షము శాస్త్రప్రమాణమువలన ఆభాసమై
మహాప్రమాణము గలదిగనే యుండును. ఇట్లే శరీరోపాధివశమునఁ గలిగిన
దుఃఖిత్వము శరీరేంద్రియోపాధికి సాక్షియగు ఆత్మకులేదని భావము. ౨౧౭

అవ. ఇపుడు శిష్యుని శంకనుబట్టియైనను కార్యకల్ప
నము కలుగనేరదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. పృష్టమాకాంతీతం వాచ్యం దుఃఖాభావమభీప్సితమ్.

తా. శిష్యుడు కోరిన యంశమును గురువు దయతో బోధింపవలెను. దుఃఖరహితమగు బ్రహ్మరూపమోక్షము కోరబడెను. కనుక ౨౧౨-వ శ్లోకమునందలి ప్రశ్నమున కవకాశము లేదు. ౨౧౮

అవ. ప్రశ్నానురూపమగు ఉత్తరమును జెప్పి విరమించుచున్నారు:—

మూ. కథం హీధం నివర్తేత దుఃఖం సర్వాత్తనా మమ,
ఇతి ప్రశ్నానురూపం యద్వాచ్యం దుఃఖనివర్తకమ్.

తా. నాకీదుఃఖము పూర్తిగ నెట్లు పోవునని శిష్యుడు డడుగఁగా, నీ ప్రశ్నకుఁ దగిన దుఃఖనివారకవాక్యమును గురువు బోధింపవలెను. ౨౧౯

అవ. ప్రసంఖ్యానముచే నడిగినదానికే ఉత్తరముచెప్పు శ్రుతి అడుగఁబడని దుఃఖము నెట్లు తొలగించునను శంకను, ప్రమాణము తన ప్రమేయమునే బోధించునుగాని అన్యమును బోధింపదని, పరిహరించుచున్నారు:—

మూ. శ్రుతేః స్వాత్తని నాశంకా ప్రామాణ్యే సతి విద్యతే,
తస్మాదాత్తవిముక్తత్వం ప్రత్యాయయతి తద్వచః,
వక్తవ్యం తత్తథార్థం స్యాద్విరోధేనసతికేనచిత్.

తా. స్వతఃప్రమాణమగు వేదము ఆత్మను బోధింపఁగలదా లేదా యని సంశయింపఁ బనిలేదు. కనుక నాశ్రుతి ముక్తిని బోధించును. దేనితో నైనను విరోధము కలుగఁగా, తత్పరిహారమునకై శ్రుతి బోధించును. ౨౨౦

అవ. మహావాక్యము ఉక్తార్థానుభవమునకుఁ గారణమగునుగాని శ్రుతివిరోధమువలన మఱి దేనిని బోధింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. ఇతోఽన్యోఽనుభవః కశ్చిదాత్మనో నోపపద్యతే,
అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతారమితి శ్రుతేః. ౨౨౧.

తా. బ్రహ్మతెక్కజానము కలుగుటకు ననుభవముకంటె నన్యోపాయము లేదు. బ్రహ్మము ఎఱుంగఁబడినదనువారికిఁ దెలియఁబడదనియు, నన్నియుఁ దెలిసెడివానిని నీచే నెఱుంగఁదగుననియు శ్రుతులు ఘోషించుచున్నవి.

అవ. ఆత్మతత్త్వము నొకమాటు వినినంతమాత్రాన విహితకర్తృములను మానినయెడల సన్న్యాసాశ్రమవిధులను బోధించెడిశాస్త్రము వ్యర్థమగుటయేకాక ఆశ్రమకర్తృపరిత్యాగమువలన నారూఢపతితత్వరూపదోషముకూడ ప్రాప్తించునుగనుక తత్త్వమస్యాదివాక్యశ్రవణమాత్రాన యతి విహితకర్తృముల మానరాదని యీప్రకరణమున 16-వ శ్లోకములోఁ జేసిన పూర్వపక్షము సాధకులకేయగుటచేత పూర్వజ్ఞానముగల యతి విధికి విధేయుఁడు కాఁడనియిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. త్వంపదార్థవివేకాయ సన్న్యాస స్సర్వకర్తృణామ్,
సాధనత్వం వ్రజత్యేవ శాంతోదాంతానుశాసనాత్.

తా. 'శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వాఽఽత్మ న్యేవాత్మానం పశ్యతీ'త్యాదిక (బృహ. ౬. ౪) శ్రుతివలన ఉపరతిశబ్దమున కర్తృమగు సంన్యాసము ఆత్మజ్ఞానమునుగూర్చి సాధనమని తెలియఁబడుచున్నది.

కావున సంన్యాసము శాస్త్ర వేద్యముకాదేని మాసంన్యాసాశ్రమవిధులు నిష్ప్రమాణము లగును. అట్లేని యత్యాశ్రమాచారములను విడుచుటవలన ఆరూఢ పతితత్వరూపదోషము కలుగును. పదార్థజ్ఞానము లేక వాక్యార్థము తెలియఁబడదు కనుక నా పదార్థజ్ఞానము తెలియువఱకే ఆశ్రమధర్మము లవశ్యము నాచరింపఁదగినవి. పదార్థశోధనపూర్వకముగ బ్రహ్మతత్త్వము తెలియఁబడఁగా 'దీనినిమిత్రము నేనీపనినిఁ జేయవలయు'నను ప్రయోజనబుద్ధి ఉదయింపనందున విధిప్రవృత్తిలేదని నివారించఁబడినవి. కాని సాధకాపస్తయందు అభ్యసించఁబడినట్టియు, జ్ఞానమునకు విరోధికానట్టియు నివృత్తిరూపాశ్రమధర్మము సంస్కారరూపముగ అనువర్తించును. దానిచే యధేష్టచేష్టకు వీలుండదు. అని వేదాంతమతమందు సర్వము సమంజసము. ౨౨౨

❖ మహావాక్యార్థజ్ఞానవివరణము. ❖

అవ. దీనినే వివరించుటకై వేదాంతవాక్యోత్పత్తి ప్రకారమును వక్కాణించుచున్నారు:—

మూ. త్వమర్థం ప్రత్యగాత్తానం పశ్యేదాత్తానమాత్మని,
వాక్యార్థం తత ఆత్తానం సర్వం పశ్యతి కేవలమ్. ౨౨౩

తా. శాంత్యాదిసాధనసంపత్తిగలవాడై చిదాభాసవ్యాప్తార్థకరణమందు త్వంపదలత్యోర్థమగుచు, సర్వజడమును స్వస్వకార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయు ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరింపఁజేయవలయును. ఇట్లు శోధితమగు ప్రత్యగాత్మను సర్వవ్యాపకబ్రహ్మముగఁ దెలియవలెను. ౨౨౩

అవ. ఇట్లు మహావాక్యార్థము నెఱిగినవానికి విధిగోచరత్వ మేమియు సంభవింపదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సర్వమాత్మేతి వాక్యార్థే విజ్ఞా తేఽస్య ప్రమాణతః,
అసత్త్వే హ్యన్యమానస్య విధిస్తం యోజయేత్కథమ్.

తా. వాక్యార్థప్రమాణమువలన సర్వమును శుద్ధచింతాత్రబహుస్వరూపముగఁ దెలిసికొనిన జ్ఞానికి వేదచోదితవిధినిషేధము లేటుల వర్తించును? (వర్తించవని భావము). ౨౨౪

అవ. మహావాక్యార్థవిజ్ఞానము కలుగకమును నేకాని కలిగినంతట నట్టిజ్ఞానికి వేదచోదితవిధులు చెల్లవని చెప్పి విరమించుచున్నారు:—

మూ. తస్మాద్వాక్యార్థవిజ్ఞానానోర్ధ్వం కర్తవిధిర్భవేత్,
నహి బ్రహ్మస్తి కర్తేతి విరుద్ధే భవతో ధియా. ౨౨౫

తా. 'అహం బ్రహ్మస్తి, అహం కర్తాఽస్మి'యను నీజ్ఞానములు రెండును పరస్పరవిరుద్ధములగుచు నేక కాలమం దొకనియందు వర్తించవు కనుక, మహావాక్యార్థవిజ్ఞానానంతరము కర్తవిధి కవకాశములేదు. ౨౨౫

అవ. జీవపరమాత్మలకై క్యజ్ఞానము ప్రత్యక్షభేదజ్ఞానముచే నేల బాధింపఁబడదను శంకకు సమాధానము:—

మూ. బ్రహ్మస్తితి చ విద్యేయం నైవ కర్తేతి బాధ్యతే,
సకామో బద్ధ ఇత్యేవం ప్రమాణాభాసజాతయా.

తా. చంద్రుఁడు ప్రాదేశమాత్ర (లోడితెడు) ప్రమాణము కలవాఁడను ప్రత్యక్షము శాస్త్రప్రమాణముచే బాధింపఁబడుచు ప్రత్యక్షాభాసమగుచున్నది. ఆదర్శప్రతిబింబిత మగుముఖము కంఠస్థముఖముకంటె వేఱుకా

కున్నను అది ఆభాసమాత్రమై మిశ్రయగును. ఇటులనే 'యద్భ్రశ్యం, తన్న
శ్యం' దృశ్యవస్తువు నశించునదే. ఈ ప్రకారము అంతఃకరణప్రతిబింబిత
చిదాభాసుఁ డగుజీవాత్మ చిదాత్మకంటె వేఱుకాక చిత్తాత్రము, ఏకము,
అద్వితీయము నని మహావాక్యతాత్పర్యము. సద్దురుకటాక్షమున సంశయ
వివర్ణయరహితముగ నీయర్థమును గ్రహించినంతట భేదప్రత్యక్షము, చంద్ర
ప్రాదేశప్రమాణప్రత్యక్షమువలె ఆభాసమేకాని వాస్తవము కాదు.

ఆభాసమన లేనిది యున్నట్లు కనిపించినను విమర్శించునపుడు లేనిది.

ఉదాహరణము:— ఆదర్శప్రతిబింబము ముఖాభాస మనఁబడును,
ఈ ప్రతిబింబము ముఖలక్షణములు కలదైయున్నను విమర్శింపఁగా నది
సత్యము కాదు.

అవ. స్వభావప్రవృత్తమగుబుద్ధి ప్రమాణజన్యమగు
బుద్ధివలన బాధింపఁబడుననుటను సదృష్టాంతముగ నుపపా
దించుచున్నారు:—

మూ. శాస్త్రాద్భ్రష్టాస్తి నాన్యోఽహమితి బుద్ధిర్భవేర్దృఢా,
యదా యుక్తా తదైవం ధీర్యథా దేహాత్మధీరితి. ౨౨౭

తా. మహావాక్యార్థవిచారమువలన 'బ్రహ్మహమస్మి' యను బుద్ధి
దృఢమగునపుడు కర్తృత్వబుద్ధి బాధింపఁబడును. శాస్త్రమువలన 'నేను స్వర్గా
దిఫలభోక్త'ననుజ్ఞానము కలిగినపుడు దేహబుద్ధితో 'నేను మనుష్యుఁడను,
బ్రహ్మణుఁడను, సోమయాజిని' ఇత్యాదిదేహభ్రాంతి కలుగనియట్లు, బ్రహ్మ
త్వజ్ఞానము విమర్శజాతవిద్యాబలముచే దృఢమగునపుడు కర్తృత్వబుద్ధియుం
దొలఁగును. ౨౨౭

అవ. ఆత్మజ్ఞానికి కర్తృత్వాభిమానము లేదనుటకు
మఱియొక దృష్టాంతము:—

మూ. సభయా దభయం ప్రాప్తస్తదర్థం యత తే చ యః,
స పునః సభయం గన్తుం స్వతంత్ర శ్చేన్న గచ్ఛతి. ౨౨౮

తా. లోకములో ఉపద్రవయుక్తమగు స్థలమును విడిచి, నిర్భాధ
స్థలముం జేరినవాఁడు మఱి నా యుపద్రవయుక్తస్థలప్రాప్తికై యత్నిం
చునా? యత్నింపఁడు. మఱియు, తాను స్వతంత్రుడైనయెడల నా యుప
ద్రవస్థలమునకు పోనేపోవఁడు. ఇది లోక దృష్టాంతము.

దార్శాంతికా (ప్రకృతా)ర్థ మెట్లనిన:—

సభయ మన జననమరణాదుఃఖభూయిష్టమగు సంసారము. అభయ
మనఁగ భయకారణమగు భేదబుద్ధితేని ఆత్మజ్ఞానము. జనకచక్రవర్తివలె సభ
యమును బొందినట్టి వివేకి దుఃఖభూయిష్టమగు సంసారసాగరమున మఱిల
మునుంగుటకు బ్రయత్నించునా? పుణ్యాతిరేకమువలనఁ బ్రతిబంధకము నివ
ర్తింపఁగా స్వతంత్రుడగు నేని యట్టి వివేకి మఱిల సంసారనిమగ్నుఁడు //
కాఁడు. ౨౨౮

అవ. నియోజకమగు విధి లేనియెడల జ్ఞాని స్వేచ్ఛా
చారి యగునని చెప్పిన యాక్షేపమునకు సమాధానము:—

మూ. యథేష్టాచరణప్రాప్తిః సంన్యాసాదివిధౌ కుతః ?

పదార్థ జ్ఞానబుద్ధస్య వాక్యార్థానుభవార్థినః. ౨౨౯

తా. సంన్యసించి శ్రవణమననాదులను ఆచరించుచుండఁగా, పదార్థ
జ్ఞానమును బొగుగ గ్రహించి వాక్యార్థముయొక్క అనుభవము నపేక్షించు
వానికి స్వేచ్ఛాచారము కలుగదు. పదార్థజ్ఞానమన అన్యతజడదుఃఖాత్మకము
లగు దేహేంద్రియాదులకంటె త్వంపదలక్ష్యార్థమగు చిదాత్మ (తాను)వేఱను

ఉపదేశము—33

కొనుట. తాను వాక్యార్థమును దెలిసికొని యాయర్థము ననుభవింపఁగోరు
 సుజ్ఞానికి స్వేచ్ఛాచారప్రసక్తి లేదు. స్వేచ్ఛాచారమును గలిగించెడి బాహ్య
 ప్రవృత్తియే యీ జ్ఞానికిఁ గలుగదు. నిమిత్తములేనికాలమున కార్యమును
 గలుగనేరదు, అని 'నిమిత్తాసాయే నైమిత్తకస్యాప్యపాయకి' యను ఆర్య
 పదము బోధించుచున్నది. కనుక భక్తిశ్రద్ధలవలన ప్రతిబంధరహితముగ
 వాక్యార్థానుభవముగలవానికి మిథ్యాజ్ఞాన మించుకేనియు నుండనందున
 మిథ్యాజ్ఞానజన్యమగు స్వేచ్ఛాచారము కలుగుట కవకాశము లేదు. ౨౨౯

అవ. ప్రకరణార్థము నుపసంహరించుచున్నారు:—

మూ. అతః సర్వమిదం సిద్ధం యత్ప్రాగస్తాభిరీరితమ్. ౨౩౦

తా. కావున మేమింతవరకు జెప్పినదంతయు సత్యము. సంశయింపఁ
 బనిలేదు. ౨౩౦

అవ. యథేష్టచేష్ట ముముక్షువునకే లేదు ఇంక
 ముక్తున కెటులఁ గలుగునని కైముతికన్యాయమును జెప్పు
 చున్నారు:—

మూ. యో హి యస్తాద్విరక్తః స్యాన్నాసౌ తస్మై ప్రవర్తతే,
 లోకత్రయాద్విరక్తత్వా స్తుముక్షుః కిమితిహతే. ౨౩౧

తా. ఒకవస్తువునందు విరక్తిజేందినవాఁడు దానికై మఱల యత్నిం
 పఁడు. కనుక విహికాముష్మికఫలభోగవిరాగియగు ముముక్షువు దేనినిఁ
 గోరఁడు. ౨౩౧

అవ. విద్వాంసుఁడు విధికి పరతంత్రుఁడు కాకపోయినను

భిక్షాటనమునకువలె విషయాంతరమునకై యేల యత్నింపఁ గూడదు? అను శంక కు త్తరము:—

మూ త్సుధయా పీడ్యమానోఽపి న విషం హ్యత్తుమిచ్ఛతి,
మృష్టాన్నధ్వస్తృత్ జాన న్నామూఢ స్తజ్జిఘత్సతి.

తా. ఎంత త్సుధాభగలిగియున్నను విషమును దిచుటకు నెవ్వఁడును జిహ్వకొనఁడు. విషయములు విషమువలె దుఃఖప్రదములని ముముక్షువుచే విడువఁబడినందున, జ్ఞాని వానినిఁ గోరఁడు. భిక్షాటనము జ్ఞానమునకు విరోధి కాదు. ఇది శరీరస్థితిమాత్రమునకై యపేక్షింపఁబడుచు, అపూర్వసంగ్రహమునకుఁ గారణము కానందున సాస్కారవశమున శరీరస్థితిమాత్రమున కగు భిక్షానువృత్తి బాధకము కాదని తెలియవలెను.

ప్ర. ఆపూర్వ మన నేమి?

ఉ. శబ్దము, బుద్ధి, కర్తృము ననునివి త్కణత్రయముకంటె నుండవని తార్కికసిద్ధాంతము. చూగాదిపుణ్యకర్తృములు, జీవహింసాదిపాపకర్తృములును త్కణత్రయపర్యంతము మాత్రముండునవే కనుక నివి కాలాంతరమున సుఖదుఃఖముల నెటుల నీయంజాలునని శంకింపవలదు. ఈపుణ్యపాపకర్తృములు 'ఆపూర్వ'మనెడి ధర్మమునుగలిగించి తాము నశించుననియు, నీ యపూర్వము కాలాంతరమందు సుఖదుఃఖరూపఫలము కలుగుపర్యంతము నుండుననియు మీమాంసకులు చెప్పెదరు. పుణ్యపాపకర్తృములనుండి కలిగిన ఆపూర్వము తిరిగి సుఖదుఃఖరూపఫలప్రదమగుచు జ్ఞానమునకు బాధక మగునుకాని సద్యస్కాలమున మాత్రము తృప్తిగలిగించెడి భిక్షానువృత్తి బాధకము కాదనిభావము.

౨౩౨

అవ. తత్త్వజ్ఞానము కలిగినవానికి జేయఁదగినదెద్ది

యును లేదు. ఐనప్పటికి శాస్త్రమును గురువును పూజనీ
యులే, శిష్యులకు బోధించుటకై గురుప్రణామమును జేయు
చున్నారు:—

మూ. వేదాంతవాక్యపుష్పేభ్యో జ్ఞానామృతమధూత్తమమ్,
ఉజ్జహరాళివ ద్యో నస్తస్మై సద్గురవే నమః. ౨౩౩

తా. వేదాంతవాక్యములనెడి పుష్పములనుండి, జ్ఞానామృతమనెడి
మకరందమును ద్రీసి మనకొసంగిన భ్రమరమువంటి సద్గురువులకు నమ
స్కారము. ౨౩౩

ఓం తత్ సత్.

ఇది తత్త్వమసిప్రకరణము.

శ్రీః

ఉపదేశసాహస్రి

(శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదాచార్యప్రణీతము.)

శ్లోకప్రబంధము-ఏకోనవింశతిప్రకరణము.

✓ ౧౯. ఆత్మమనస్సంవాదప్రకరణము. ✓

అవ. ఇట్లు సంక్షేపముగను విస్తరముగను తత్త్వం
పదార్థ పరిశోధనపూర్వకముగ బ్రహ్మతైక్యలక్షణవాక్యార్థ
జ్ఞానము ప్రమాణయుక్తులచేత నిత్యానందరూపఫలసహిత
ముగ నిరూపింపఁబడెను. నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తసత్యజ్ఞానా
నంతానందస్వభావముగల ప్రత్యగాత్మకు భేదవిపర్యాసాద్య
నే కానర్థకారణము అహంకారమనోబుద్ధిచిత్తపదవాచ్యమగు
అంతఃకరణమే యని అక్కడక్కడ చెప్పఁబడెను. ఇపుడు
ఆత్మకు సంసారకారణము ముఖ్యముగ చిత్తాధ్యాసమే కనుక
మనఃస్వరూపమును తచ్చేష్టలను గనిపెట్టి, మనోలయమునకై
స్రయత్నింపవలయునను నభిప్రాయముతో, 'ఆత్మమనస్సం
వాద' రూపప్రకరణమును ఆరంభించుచు భాష్యకారులగు

శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు ప్రకరణప్రయోజనమును జెప్పుచున్నారు. ఈ ప్రకరణమునకు 'భేషజప్రయోగప్రకరణ' మనియు నామాంతరము:—

మూ. ప్రయుజ్య తృష్ణాజ్వరనాశకారణం

చికిత్సితం జ్ఞానవిరాగభేషజమ్,

న యాతి కామజ్వరసంనిపాతజాం

శరీరమాలాశతయోగదుఃఖితామ్.

౧

తా. చికిత్సితమనఁగ వైద్యము, జ్ఞానమన ఆత్మనాత్మవివేకము, వైరాగ్యమనఁగా చిత్తవృత్తికి స్థానములగుచు దుఃఖప్రదములగు విషయములందు ఆసక్తిలేకపోవుట. ఈ జ్ఞానవైరాగ్యములనెడి మందులచే ఆశయనెడి జ్వరమును బోగొట్టెడి వైద్యము నుపయోగించినవాఁడు, కామమనెడి జ్వరమువలనను, ఆత్మనాత్మవివేకశూన్యమనెడి మూర్ఛవలనను గలిగిన శరీరపరంపరాసంబంధముచేతనైన జననమరణరూపదుఃఖమును అనుభవింపఁడు. ఇట్లని యీ సంసారదుఃఖనివృత్తికై యీ గ్రంథము సప్రమాణముగ వివరింపఁబడెను.

౧

అవ. భేషజప్రయోగపద్ధతిని ఆత్మమనస్సంవాదరూపముగ వివరించుచున్నారు:—

మూ. అహం మమేతి త్వమనర్థమీహనే

పరార్థమిచ్ఛంతి తవాన్య ఈహితమ్,

న తేర్థబోధో న హి మేఽస్తి చాధితా

తతశ్చ యుక్తః శమ ఏవ తే మనః.

౨

తా. ఆత్మకును మనస్సునకును సంవాదరూపమగు నీ ప్రకరణములో మొదట ఆత్మ మనస్సును అడుగుచున్నాఁడు.—

ఆత్మ—ఓమనస్సా! 'నేను, నాకు నిదికావలెను' అను అనర్థదాయకములగు కోరికలను వ్యర్థముగ నీవేల కోరుచున్నావు? నీకే (ఆత్మబోధమునకే) వ్యవహరించుచున్నాననియనెదవేని, పురుషుని భోగావవర్తార్థము ప్రకృతి ప్రసరించును. పురుషుఁడు పుష్కరపలాశమువలె నిస్సంగుఁడు, అని సాంఖ్యులు చెప్పెదరుకాని వేదాంతసిద్ధాంతవేత్తలమగు మే మటులఁ జెప్పము. ఆలోచింపఁగా నీ యాకోరికయు వ్యర్థమే. వీలయన, జడమగు నీకు నిట్టి అర్థజానము లేదు. ఆత్మ తనకు భోగేచ్ఛ లేనందున భోగముల సమకూర్పుమని నిన్ను కోరదు. "అతానం చేద్విజానీయా దయమసీతి పూరుషః, కిమిచ్ఛన్మస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్."— "దేహభిమానమునువిడిచి ఆత్మజానముగలవాఁడు దేనినింగోరఁడు, తసింపఁడు" అని (బృహ. ౪-౪-౧౨) శ్రుతి చెప్పుచున్నది. మఱియు, "అస్య సంసారవృక్షస్య సర్వోపద్రవదాయినః, ఉపాయ ఏక ఏవాస్మి మనసః స్వస్య నిగ్రహః. మనసోఽభ్యుదయో నాశః మనోనా మనోదయః, జ మనోనాశమభ్యేతి మనోఽజస్య హి శృంఖలా."— (సకలబాధలనుకలిగించు సంసారమును నివరించెడి మహాపాయము స్వమనోనిగ్రహ మొకటియే. మనస్సు సంసారారణ్యమునఁదిరుగుట నాశ హేతువు. మనోనిగ్రహము మహానందదాయకము. జానియొక్కమనస్సు ఆత్మయందే లీనమగును. మనస్సు అజుని సంకెలవలె బంధించును.) అని శ్రీ వసిష్ఠమహర్షి శ్రీరామున కుపదేశించెను. కావున మనసా! నీవు వర్ధిల్లక ఉపశమింపుము.

అవ. ఆత్మ భోగములను కోరదనుటను సాధించుచున్నారు:—

 మూ. యతో న చాన్యః పరమాత్సనాతనా
 త్సదైవ తృప్తోఽహమతో న మేఽర్థితా,
 సదైవ తృప్తశ్చ న కామయే హితం
 యతస్య చేతః ప్రశమాయ తేఽధికమ్. 3

తా. పూర్ణానందరూపుఁడును నిర్వికారుఁడునగు పరమాత్మకంటె నే
 నన్యఁడను గానందున నిత్యతృప్తుఁడనగు నాకు నిన్నుఁ గోరవలసినది లేదు.
 తృప్తిలేనివానికే యేదేని కావలెనను గోరిక కలుగునుగాని నిత్యతృప్తుఁడు
 || దేనినిం గోరఁడు. కనుక మనసా! నీవు విజృంభింపక తగ్గియుండుము.

ముముక్షువు మనోలయమునకై ప్రయత్నింపవలయును. ఇదియే
 || అమనస్కరాజయోగమని ఆర్యులు వచియింతురు. 3

అవ. తాను పరమాత్మకంటె వేఱుకానందున తనకు
 అర్థిత్వములేదని చెప్పఁబడిన యాయభేదమును ద్రుఢపరుచు
 చున్నారు:—

 మూ. షడూర్తిమాలాభ్యతివృత్త ఏవ యః
 స ఏవ చాత్మా జగతశ్చ నః శ్రుతేః,
 ప్రమాణతశ్చాపి మయా ప్రవేద్యతే
 ముద్దైవ తస్మాచ్చ మనస్తవేహితమ్. ౪

తా. ప్రాణధర్మములగు ట్టుత్పిపాసలును, మనోధర్మములగు శోక
మోహములును, దేహధర్మములగు జరామరణములును షడూర్తులనఁబడును.
 ఈ షడూర్తులు తరంగములవలె నుదయించి లయించుచుండును. వీనియొక్క
 అవిచ్ఛిన్నపరంపరలను దాటి ప్రపంచవాసనారహితుఁ డగువాఁడు సర్వజగ

దాత్త. ఓ మనసా! నీకును నేనే ఆత్మను. ఇట, 'యత్సాక్షాదపరోక్షాద్భ్రష్టా,'
'య ఆత్మా సర్వాంతరః' ఇత్యాది శ్రుతులును, 'అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వ
భూతాశయస్థితః' ఇత్యాది స్మృతులును బ్రమాణములు. మఱియు, కార్య
కారణోపాధులు తక్క ఆత్మకు స్వతఃసిద్ధభేదములేదు. ఈ మొదలగు
న్యాయములును విద్వదనుభవములును బ్రమాణములని చెప్పుచున్నాను గనుక
మనసా! నీవు వ్యర్థపుకోరికలను గోరక యుపశమింపుము. ౪

అవ. ప్రత్యగాత్మకు పరమాత్మతో నభేదము ప్రమాణ
సిద్ధమని నిరూపించి, యీ భేదము మనస్సువలననే కల్పింపఁ
బడెనని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. త్వయి ప్రశాంతే న హి చాస్తి భేదధీ
ర్యతో జగన్తోహముపైతి మాయయా,
గ్రహో హి మాయాప్రభవస్య కారణం
గ్రహాద్విమోకే న హి సాఽస్తి కస్యచిత్. ౫

తా. జగత్తునందలి ప్రాణులను మోహపరవశులఁజేసి భేదబుద్ధినిఁ గలి
గించు మాయకు నీవే కారణము కనుక ఓ మనసా! నీవు శాంతింపఁగా
నీ భేదబుద్ధి కలుగ నేరదు. నీవులేని సుషుప్తి మూర్ఛాద్యవస్థలయందు నెవనికిని
భేదబుద్ధికాని మాయకాని యుండవు. ౫

అవ. దీనినుండియు మనశ్చేష్ట వ్యర్థమేయని చెప్పు
చున్నారు:—

మూ. న మేఽస్తి మోహస్తవ చేష్టితేన హి
ప్రబుద్ధత త్వస్త్వసితో హ్యవిక్రియః,

న పూర్వతత్త్వోత్తరభేదతా హి నో
వృథైవ తస్మాచ్చ మనస్తవేహితమ్.

౬

తా. మఱియు, ఓచిత్తమా! నీవ్యాపారముచేత నాకు మోహము లేదు. ఏమన, తత్త్వమెఱిగినపుడు బంధవికారము లుండవు. అసితః = బద్ధుఁడు కాఁడు. 'షిష్కోబంధనే'యను ధాతువువలన, సితః + న = బద్ధుఁడు కాడని వ్యుత్పత్తి. సిద్ధమగు తత్త్వమునకు పూర్వోత్తరభేదము లేనందున మనసా! నీవ్యాపారము వ్యర్థము కావున శాంతింపుము.

౭

అవ. సర్వదృశ్యాతివ ర్తియై స్వతస్సిద్ధమగు ఆత్మకు
ఆగంతుకాతిశయము కలుగదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. యతశ్చ నిత్యోఽహమతో న చాన్యథా
వికారయోగే హి భవేదనిత్యతా,
సదా ప్రభాతోఽహమతో హి చాద్వయో
వికల్పితం చాప్యసదిత్యనస్థితమ్.

౮

తా. నిత్యుడనగు నాకు (చిదాత్మకు) జననమరణాదివికారములు లేవు. వికారముకలిగిన నది యనిత్యమేయగును. నాకు పరిమాణపరిస్పందాది వికారములును లేవు. నేనెప్పుడును భాసించుచునే యుండుటచేత ప్రకాశము అప్రకాశమునను భేదమును నాకు లేదు. కనుక నేను అద్వితీయుఁడను. దృశ్యవస్తువులనేకము లుండఁగ నద్వయ మెటుల సిద్ధించునందువేని కల్పింపఁబడినదెల్ల అసత్తని నిశ్చయింపఁబడెను కనుక సిద్ధమగు ఆత్మ అద్వితీయము.

అవ. మనస్సుతోఁగూడి ఆత్మ సద్వితీయము కారాదా
యనుశంకకు సమాధానము. భేదసంపాదకమగు మనస్సు

అభావస్వరూపము కనుక ఆత్మ అద్వితీయమే యని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అభావరూపం త్వమసీహ హే మనో
నిరీక్ష్యమాణే న హి యుక్తితోఽస్తితా,
సతో హ్యనాశాదసతోఽప్యజన్తతో
ద్వయం చ చేతస్తవ నాస్తితేష్యతే. ౮

తా. యుక్తులచే విమర్శింపఁగా, మనసా! నీకు ఆస్తిత్వము లేదు. విమన, సద్వస్తువు నశింపదు. అసత్తునకు స్థితిలేదు. ఈ జన్తనాశములు నీకే కలవు. కావున అభావస్వభావముగల నీకు పరమార్థసత్త్వము లేదు. ౮

అవ. బీజాభావమున ఫలము సిద్ధింపదను న్యాయము చేత ఆత్మ అద్వైతమని స్పష్టపరుచుచున్నారు:—

మూ. ద్రష్టా చ దృశ్యం చ తథా చ దర్శనం
భ్రమస్తు సర్వస్తవ కల్పితో హి సః,
దృశేశ్చ భిన్నం న హి దృశ్యమిక్ష్యతే
స్వప స్ప్రిబోధేన తథా న భిద్యతే. ౯

తా. ఓ మనసా! ద్రష్టృదర్శనదృశ్యములనెడి త్రిపుటి నీచేతనే కల్పింపఁబడెను. జడమగుచు ఆత్మచే బ్రకాశింపఁజేయఁబడు దృశ్యము దృక్కుకంటె వేఱుసత్తకలదికాదు. నిద్రించువాఁడు మేల్కొనినపుడు, వాఁడానిద్రించినవానికంటె నన్యుఁడు కానేరడు. జ్ఞానియు స్వప్నావస్థనుండి మేల్కొనినవానివలె ప్రబోధసమయమున అద్వితీయుఁడే యగును. నీటి యందుః ప్రతిబింబించిన ద్రష్ట ఒక్కఁడేకాని యిద్దరు కారని చెప్పెడి

“సలిల ఏకో ద్రష్టాఽద్వైతో భవతి” యను (బృహ. ౬-౩-౨౩) శ్రుతి
అద్వితీయత్వమునే బోధించుచున్నది.

అవ. ఇట్లు వికల్పములేకున్నను వేటొకవిధమున సద్వస్తువునందు వికల్పనముండుటవలన అద్వైతము సిద్ధింపదనెడి శంక కుత్తరము:—

మూ. వికల్పనా వాఽపి తథాఽద్వయో భవే

దవస్తుయోగాత్తదలాతచక్రవత్,

న శక్తిభేదోఽస్తి యతో న చాత్మనాం

తతోఽద్వయత్వం శ్రుతితోఽవసీయతే. ౧౦

తా. కొఱవిని వేగముతోఁ ద్రిప్పఁగ చక్రాకారముగఁ గనుపించునే కాని యాచక్రము కొఱవికంటె భిన్నముగలేదు. 1 భ్రమ తగ్గగనే అద్వితీయమగు కొఱవిమాత్రమే యుండును. ఇట్లు వాస్తవములుకాని పదార్థములు స్వప్నమందువలె భ్రమచేఁ దోచినను భ్రమ తగ్గఁగనే అద్వితీయాధిష్ఠానము కంటె అతిరిక్తములు కావు. భ్రమకలిగినపుడు చిదాత్మయే బహువికల్పములుగఁ దోచుచుండును. “నిరంతరం భాసమానే చైతన్యే జ్ఞప్తిరూపతః, తద్భాసాభాస్యమానేయం బుద్ధి ర్నృత్యత్యనేకథా.” (చైతన్యము సర్వదా స్ఫురిరూపముగఁ బ్రకాశించుచుండఁగా దాని కాంతిచే బుద్ధి పలుతెఱఁగులఁ దిరుగుచుండును) అని శ్రీవిద్యారణ్యులు. దర్శనశ్రవణమననాదిశక్తులు ఆయావిధియొసాధులవలననే కలిగినవిగాని ఆత్మభేదమువలనఁ గలుగలేదు. ఇందుకు— ‘ఆకృతోన్న హి సః ప్రాణస్తేవప్రాణో నామ భవతి పదన్వా కృశ్యంశ్చక్షుః శ్రుణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనస్తాన్యన్యైతాని కర్త

1 భ్రమయనఁగా ‘తిరుగుట, భ్రాంతి’ యని రెండర్థములు.

నామా న్యేవ' అను (బృహ. 3-౪-౭) శ్రుతి ప్రమాణము. 'ఏకో దేవో
బహుధా నివిష్టః' (తై. ఆ. 3-౧౪) 'ఏకం స నం బహుధా కల్పయన్తి,'
ఋగ్వే. ౧౦-౧౧౪-౫) 'ఏక స్థా సర్వభూతాంతరాత్వా' (కఠ. ౫-౯)
ఇత్యాది శ్రుతులు ఆత్మ ఏకమనియే ఘోషించుచున్నవి. ఆయా యింద్రియ
సంబంధముననే ఆత్మ పలువిధములుగఁ దోచునుగాని యిది వాస్తవము.
కాదని శ్రుతితాత్పర్యము. ౧౦

అవ. వేదబాహ్యులు చెప్పెడి ఆత్మ భేదకల్పనమును
నిరాకరించుచున్నారు:—

మూ. మిథశ్చ భిన్నా యది తే హి చేతనాః
క్షయస్తు తేషాం పరిమాణయోగతః,
ధ్రువో భవేద్భేదవతాం హి దృష్టతో
జగత్ క్షయశ్చాపి సమ స్తమోక్షతః. ౧౧

తా. ఆత్మలు పరస్పరము భిన్నములగునేని పరిమితిగల మూలములు
అంకురములు నశించునట్లు ఆయాత్మలును నశింపవలసియుండును. మఱియు,
ఆత్మలు భిన్నములేయైనయెడల నొకకల్పములో నొక్కొకనికి ముక్తి కలిగి
నను, అనంతములైన గతకల్పములందు అనంతజీవులకు ముక్తికలుగఁగా
నిపుడు అందఱకును మోక్షము కలుగవలసివచ్చును. అట్లేని, కర్మముననుభవించు
భోక్తలు లేకపోవుటవలన జీవార్థములగు భోగ్యపదార్థములకు క్షయము
కలుగవలసివచ్చును. కనుక ఆత్మ లనేకమనుట యుక్తముకాదు. ౧౧.

అవ. ఓ సిద్ధాంతీ! జగత్తు జీవుఁడు, ఈశ్వరుఁడు నను
భేదము నంగీకరించిన నీదోష మెటులలేకపోవును. అనుప్రశ్న
మున కుత్తరము:—

మూ. న మేఽస్తి కశ్చిన్న చ సోఽస్తి కస్యచి
 ద్యతోఽద్వయోఽహం న హి చాస్తి కల్పితమ్,
 అకల్పితశ్చాస్తి పురా ప్రసిద్ధితో
 వికల్పనాయాద్వయమేవ కల్పితమ్. ౧౨

తా. నేను అద్వయుఁడను గనుక నాకు ద్వితీయుఁడు లేఁడు. నేను
 మఱియొకరికి సంబంధించినవాఁడను కాను. కల్పితమగు సగత్తుకూడ వాస్త
 వముకాదు. కావున జీవేశ్వరజగద్భేదము అఖండాద్వయాత్మయందుఁ గల్పిత
 మగుటవలనఁ గల్పితవస్తువు ఏ ప్రమాణముచేతను వాస్తవముగాక తత్కాల
 లంకార మగుటవలనను మా అభేదమతమున దోషమున కవకాశము లేదు.
 అయ్యా! ద్వైత మొకపదార్థమగునట్లు అద్వైతమును నొకపదార్థమేకద.
 పదార్థములన్నియుఁ గల్పితములైనపుడు అద్వైతమును గల్పితమేకనుక నిది
 యును అనిత్యమే యగునను శంకకు సమాధానము:—సర్వకల్పనమునకు నొక
 అధిష్ఠాన ముండవలెను. సర్వకల్పనాబాధకు సాక్షియునొకటి యుండవలెను.
 అధిష్ఠానమును సాక్షియును లేనికల్పన లేనందున సకలకల్పనకంటె పూర్వమే
 సిద్ధమై కల్పితపదార్థ బాధకు సాక్షియగుటచేత కల్పితసకలపదార్థములును
 నశించినను శేషించుపదార్థము కల్పితముగాక స్వతస్సిద్ధమగు ఆత్మ అద్వయ
 శబ్దముచేఁ (ఆతద్వ్యావృత్తిరూపముగఁ) జెప్పఁబడును. అనఁగా అద్వైత
 మనఁగా ద్వైతముకానిదని భావముకాని, అద్వైతమను పదార్థమని చెప్పుట
 కూడ యుక్తముకాదు. సకలకల్పనకంటె పూర్వముండుటవలన నేను కల్పి
 తుఁడను గాను. చకారమువలన సకలపదార్థములు నశించినంతట తత్సాక్షీ
 నగుటవలనను, మధ్యమందును తత్సాక్షియు తదధిష్ఠానమునునగుటవలనను
 నేను కల్పితుఁడను గాను. ద్వైతమే కల్పితమని భావము. ౧౩

అవ. ఉక్తార్థమునే స్ఫుటపరుచుటకు ఆత్మయందు వికల్పనాదివిషయములు లేవని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. వికల్పనా చాప్యభవే న విద్యతే
సదన్యదిత్యేవ మతో న వాఽస్తితా,
యతః ప్రవృత్తా తవ చాపి కల్పనా
పురా ప్రసిద్ధే ర్న చ తద్ధి కల్పితమ్. ౧౩

తా. ఉత్పత్తిలేని ఆత్మయందు అసత్తనెడి వికల్పనయులేదు. అనఁగా ఆత్మ నిత్యమనుట. కావున ఆత్మకు నా స్థిత్వమును లేదు. మఱియు, మనోఽతీతమగు ఆత్మకు కల్పనలేనందునను, అగంతుకమైన మనస్సునకు స్వరూప సత్తలేనందునను సకలవికల్పకారణమగునీమనస్సువియాత్మయందుఁ గల్పితమైనదో అట్టి ఆత్మ వికల్పనార్హము కాదని భావము. ౧౩

అవ. ఏవస్తువు కనుపించునో యది యున్నదనియు, ఏది కనఁబడదో యది లేదనియుఁ జెప్పునట్టి ద్వైతము అద్వైత మెటులగును? అను శంకకు, వస్తుసత్తకు దర్శనమును వస్తు సత్తకు అదర్శనమునుం గారణముకాదు. ఆవస్తుసత్తాసత్తలను నిర్ణయించునది అన్యమేయని దానికి నిశ్చయ హేతువును జెప్పుచున్నారు:—

మూ. అసద్ద్యయం తేఽపి హి యద్యదీక్ష్యతే
న దృష్టమిత్యేవ న చైవ నాస్తితా,
యతః ప్రవృత్తా సదసద్వికల్పనా
విచారవద్వాఽపి తథాఽద్యయం చ సత్. ౧౪

తా. ఓమనస్సా! నీకు గోచరమగు ప్రతివస్తువును ద్వైతమే. ఇది దృష్టమైనను స్వప్నపదార్థమువలె దృష్టనష్టమగుటవలన అసతే యగును. మఱియు, కనుపింపలేదన్నంతమాత్రమున వస్తువు లేకపోలేదు. ఎట్లన, రూపరహితమగు వాయువు కంటికిఁ గనుపింపకున్నను లేదని యెవరనఁగలరు? వస్తువున్నప్పటికి ద్రష్టయొక్క అసామర్థ్యమువలననో దర్శనమునకుఁ బ్రతిబంధకమువలననో వస్తువు కనుపింపకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున వస్తువు లేదనఁదగదు. మేఘాచ్ఛాదితుఁ డగుసూర్యుఁడు లేడని యెంత వెఱివాఁడైనను అనఁడుకద.

అయ్యా! కనుపింపని శశశృంగము లేనిదేకదా? ఔను, నిజమే. కనుపించునదే నిషేధింపఁబడును. విధిగలదానికే నిషేధము. విధిలేనిచోట నిషేధముకూడ సంభవింపదు. ఈగేదెకు కొమ్ములు లేవని చెప్పవచ్చునుగాని, యీపిల్లికిఁ గొమ్ములు లేవని చెప్పవలెనా? పూర్వము కొమ్ములుగల గేదెకు నిషేధము చెప్పఁదగునుగాని, కొమ్ములు సహజముగ నుండనిపిల్లికి నిషేధమెట్లు చెప్పనగును? కనుక ద్వైతము 'ఉన్నది, లేదు' అను వివాదమున కాస్పదమగు వస్తువు నొకదానిని ఒప్పుకొనవలయును. అధిష్ఠానవస్తువు లేనిదే 'అస్తి, నాస్తి' యను వికల్పములు సంభవింపవు, అను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు— 'యత ఇతి' ద్వైతము 'కలదు, లేదు' అను వికల్పముల కాధారమగును. అద్వైతము కల్పింపఁబడక స్వతఃసిద్ధమైనదని భావము. అద్వైతబ్రహ్మపదార్థము వికల్పముల కాధారమే కాక విలయమున కవధియునగునని చెప్పుచున్నారు—విమర్శము నిర్ణయము లేనిదే ముగియదనునట్లు ద్వైతము అద్వయమందుఁగాని విశ్రమింపదు. కావున, ఇది సర్పమా? పూలమాలికా? యను విమర్శయందు అనుసరించియుండెడి వికల్పనాధిష్ఠానమగు రజ్జుజ్ఞానము ఆవికల్పమున కవధియగునట్లు సకలవస్తువులను జూచి, యిది కార్యమా? కారణమా? యను వికల్పముల కధిష్ఠానమగు అద్వైతబ్రహ్మవస్తువు తత్తద్వస్తు నిషేధావధిగ నేర్పడునని భావము.

దని యంగీకరింపఁబడినది. ఈ ద్వైతము లేదేని యపుడు విచారము కలుగదు కనుక పరమార్థము నిర్ణయింపఁబడదు. దానిచే విచారింపఁబడక నిశ్చయింపఁబడని తత్త్వము లేకయేపోవును. తత్త్వము నిర్ణయింపఁబడనియెడల పురుషార్థమగు మోక్షము సిద్ధింపదు. అనిర్ణీతస్వభావము నొప్పుకుందువేని అదియే మాచే సత్తు అనఁబడును. విచారించి నిర్ణయింపఁగా సర్వమునకు సత్త్వమే (సత్యే)మిగులును. రెండవయాంశములేక సంశయము కలుగదు. సంశయములేక విమర్శకలుగదు. విచారములేక వస్తుతత్త్వము నిర్ణయింపఁబడదు. వస్తుతత్త్వ నిర్ణయములేక పురుషార్థము ఘటించదు. కావున ద్వైతము విమర్శనిమిత్తము గ్రహింపఁదగినదేకాని యది ప్రమాణసిద్ధముకాదు. ఎట్లన, భ్రాంతిచేత పామును త్రాడనుకొనువానికివలె అసత్యమగు జగతును ఆత్మగ భావించు వానికి అనర్థములు తప్పవు. కనుక నాయనర్థనివారణకై యావశ్యకమగు విచారము చేయఁదగియుండఁగా, సకలవిశేషములయందును అస్తిత్వము అను సూత్రమై యుండుటచేతను, విశేషాంశములు మిథ్యాభూతములై నివృత్తము లగుటచేతను సన్తాత్రమే శేషించి, కల్పితద్వైతరూపవిశేషాంశము మిథ్యకాక పోదని భావము.

౧౫

అవ. విచారముచేయక సద్వస్తువు సిద్ధింపకపోవచ్చును. దానినిమిత్తము వ్యాపారముచేయునా? చేయఁడా? చేసినపని క్షణికమగుచు నశ్వరమగును. అను నభిప్రాయముతో వ్యాపారములేని రెండవపక్షమునకు నరశృంగముకంటె భేదము లేదని బౌద్ధుఁడు శంకించుచున్నాఁడు:—

మూ. అసత్సమం చైవ సదిత్యపీతిచే

దనర్థవత్త్వా న్నరశృంగతుల్యతః,

అనర్థవత్త్వం త్వసతి హ్యకారణం

న చైవ తస్మాన్న విపర్యయేఽన్యథా. ౧౬

తా. శ్రుత్యుక్తమగు సత్తసయితము అర్థక్రియలేనిదగుటవలన నరశ్చం
గమువలె ఆసత్తే యగునని చూపించిన యనుమానమును దూషించుచున్నారు.
ఆసత్తును సాధించునపుడు అర్థక్రియాభావము సాధనమగునటుల పాద
న్యాసాద్యర్థక్రియను కలిగించుటచే కంటకాద్యభావము సత్త్వమును సాధిం
చుటకు సాధనమగు ననెడియుక్తిచే మీవాదము నిరాకరింపబడును. ౧౬

అవ. ఈ హేతువు సిద్ధింపదని (సిద్ధాంతి) చెప్పచున్నాడు:-

మూ. అసిద్ధితశ్చాపి విచారకారణా

ద్వయం చ తస్మాత్ప్రసృతం చ మాయయా,

శ్రుతేః స్మృతే శ్చాపి తథా హి యుక్తితః

ప్రసిద్ధతీత్యం న తు యుజ్యతేఽన్యథా. ౧౭

తా. హేతువు విపక్షమం దుండుటవలననేకాక మామతమందు ఆత్మ
పక్షము సయితము కానందున నీయనుమాన మిచట సిద్ధింపదు. విచారకారణ
ముండుటవలన మాయచేతనే సృష్టి కలిగినదని చెప్పెదము. ఇందుకు “మా
యాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్తాయినంతు మహేశ్వరం” అను (శ్వేతా. ౪-౧౦)
శ్రుతియు; “మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరం” అను (గీత.
౯-౧౦) స్మృతియు, కార్యము వాచారంభణము, మిథ్య, కారణము సత్య
ము అను యుక్తియుం బ్రమాణములు. ఈవిధమున కూటస్థుఁడు మాయా
సంబంధమువలన సృష్టికర్త కాఁదగును గనుక పూర్వపక్షే చెప్పిన హేతుసిద్ధాం
తములు యుక్తములు కావు. (ఇచట శాస్త్రార్థము దురవగాహముగాన నింత
టితో విరమించబడెను.) ౧౭

అవ. సర్వవికల్పకారణమగుటవలన అద్వయము సర్వవికల్పయుక్తము కాదా? యనుశంకకు సమాధానము:—

మూ. వికల్పనాచ్చాపి విధర్తకం శ్రుతేః

పురా ప్రసిద్ధేశ్చ వికల్పతోఽద్వయమ్,
న చేతి నేతీతి యథా వికల్పితం

నిషిధ్యతేఽప్రప్యపి శేషసిద్ధయే.

౧౮

తా. అద్వయము వికల్పహేతువయినప్పటికిని విరుద్ధస్వభావముకలది కాదని 'నిష్కలం నిష్క్రియ' మిత్వాది శ్రుతులవలన పూర్వమే ప్రసిద్ధమైనది. శ్రుతి 'నేదం యదిదముపాసతే,' (కేన.౪.) 'నేతి నేతీ' త్యాదివాక్యములవలన వికల్పితవస్తుజాతమును నిషేధించెనుగాని అద్వయాత్మతత్త్వమును నిషేధింపలేదు.

౧౮

అవ. యథోక్తమగు శ్రుత్యర్థమును వికల్పించువారలు అనర్థమును బొందెదరని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అకల్పితేఽప్యేవ మజేఽద్వయేఽక్షరే

|| వికల్పయంతః సదసచ్చ జన్మభిః,
స్వచిత్తమాయాప్రభవం చ తే భవం

జరాం చ మృత్యుం చ నియాన్తి సంతతమ్. ౧౯

తా. భేదవికారసంస్కరహితుడై, అజుడు (పుట్టుకలేనివాడు), అద్వయుడు, అక్షరుడు నగు కూటస్థబ్రహ్మమును సత్తు, అసత్తు, సవిశేషుడు, నిర్విశేషుడు నీ మొదలగు విశేషణములచేత స్వచిత్తమాయా

ప్రభావమున మూఢులై వికల్పించువారలు జామరణయుతమగు తిర్యక్
జ్ఞానుష్యజన్త పరంపరలను బొందుచుందురుగాని ముక్తులు కాజాలరు. ౧౯

అవ. సద్వస్తువునకు కూటస్థత్వము, అద్వయత్వమును శ్రుతిప్రమాణసిద్ధము. అటులకాదని అన్యథా వికల్పించుట భ్రాంతిజన్యమును పురుషాపరాధమునగునని యుక్తిచే దృఢపరుచుచున్నారు:—

మూ. భవాభవత్వం తు న చేదవస్థితి

ర్న చాస్య చాన్యస్థితిజన్త నాన్యథా,
సతో హ్యసత్త్వా దసతశ్చ సత్త్వతో

న చ క్రియాకారక మిత్యతో ఒప్యజమ్. ౨౦

తా. ద్వైతము పుట్టునదా? పుట్టనిదా? ఉభయస్వభావముగలదియా? అనెడి వికల్పాంశము శుక్తిరజతమువలె మిథ్యయగుటచే పుట్టునది కాదు. నిత్యమగుననెడి ప్రసక్తివలన పుట్టనిదియుంగాదు. ఒకవస్తువునకు విరుద్ధధర్మద్వయము సంభవింపదు కనుక ఉభయస్వభావముగలదియును గాదు. కనుక నాల్గవదియగు భవాభవత్వము ద్వైతమునకు సంభవించుననెదవేని పరస్పర విరుద్ధములగు జననము అనుత్పత్తి యనునదియును సంభవింపదు. మఱియు, ద్వైతమునకు ఉత్పత్తియుండునేని తననుండి తనజన్మము కలుగదు కనుక అన్యవస్తువునుండి జగజ్జన్మమును జెప్పవలసియుండును. ఈయన్యవస్తువు సత్తా? అసత్తా? అద్వయమునకు జన్మప్రసక్తిలేదు. అసత్తునకు జన్మములేదు. సత్తు ఉపాదానకారణమగునేని వికారము కలుగఁగా నశించుచు అసత్తే యగును. అసత్తు ఉపాదానకారణమగునేని ఉపాదానకారణ మున్నదనుటచేత నది యును సత్తే యగును. కార్యములందు 'అస్తి' యనునదికూడ కలిసియుండును

గాని శూన్యము కార్యములందు అనువర్తించియుండనందున నీశూన్యము కారణము కాఁజాలదు. వస్తువునకు స్వభావవైపరీత్యము లేనందున సత్తు ద్వైత రూపముగఁ బరిణమింపదు. అసత్తు కారణమనుట తగదు. కనుక, ఉత్పత్తినిఁ జెప్పవీలులేనందున కార్యకారణభావమును బ్రహ్మమునకుఁ జెప్పఁదగదు. ఈ యుక్తివలనను బ్రహ్మము జన్మరహితము అని తెలియవలెను. ౨౦

అవ. ఆత్మ వస్తువునకు కార్య కారణభావము లేదనుట నే విశదపరుచుచు జన్మాభావమును సాధించుచున్నారు:—

మూ. అకుర్వదిష్టం యది వాఽస్య కారకం

న కించిదన్యన్న ను నాస్త్వైకారకమ్,
సతోఽవిశేషా దసతశ్చ సచ్చ్యుతౌ

తులాం తయో ర్యద్వదనిశ్చయా న్న హి. ౨౧

తా. ద్వైతోత్పత్తికి కారకము వ్యాపారసహితమా? వ్యాపారరహితమా? యని వికల్పించి, చేయనిది కారకమేకాదు. చేయునది కనుక కారకమని వైయాకరణమతము. అట్టి కారకము నిశ్చయముగ నంతటఁ గలదియే కాని లేకపోలేదు. నిష్క్రియబ్రహ్మమునకు కారకత్వము లేదు. ఉండిన యెడల నిత్యమును పనిచేయుచు నుండవలసివచ్చును. కారకమనునెడల నా బ్రహ్మము సత్తయి వ్యాపారమును జేయునా? అసత్తయి వ్యాపారమును జేయునా? ఉభయాత్మకముగఁ జేయునా? సత్తయి చేయునెడల విశేషము లేకపోవలయును. అసత్తై చేయునెడల విశేషము లుండవలెను. విశేషములు లేనియెడల సదా కార్యము కలుగునా? కలుగదా? ఇట్టివికల్పము నిశ్చయింపఁ దగనిదిగ నున్నయది. ౨౧

అవ. వస్తువునకు అవస్థాంతరాపత్తి పరిణామవాదమున నిట్లు చెప్పఁబడెను. ఆవస్తువు సత్తయినను అసత్తైనను అవస్థాంతరమును పొందరాదు కనుక నేదియు కార్యత్వమునుగాని కారణత్వమునుగాని పొందదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. న చే త్స ఇష్టః సదసద్విపర్యయః

కథం భవః స్యాత్సదసద్వ్యవస్థితౌ,

విభక్తమేతద్ద్యయమప్యవస్థితం

న జన్త తస్మాచ్చ మనో హి కస్యచిత్.

౨౨

తా. సత్తు అసత్తుగ మాఱనియెడల సంసార మెటులఁగలుగును. సద్వస్తువు సద్వస్తువే, అసద్వస్తువు అసత్తే యని యేర్పాటున్నయెడల నీ రెండును పరస్పరముగ నుండవలసి యుండును. కావున నోమనసా! మఱి దేని యొక్కయు సృష్టి లేకపోవలసివచ్చును. ౨౨

అవ. బౌగాక, ఏవస్తువును పుట్టకపోనివ్వు. బ్రహ్మభూతుఁడనగు నాకు (ఆత్మకు) వృద్ధిక్షయములు లేవు. అనఁగా, మనోవ్యాపారములవలన ఆత్మకు లాభనష్టములు లేదని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అథాభ్యుపేత్యాపి భవం తవేచ్ఛతో

బ్రవీమి నార్థస్తవ చేష్టితేన మే,

న హానవృద్ధీ న యతః స్వతోఽసతో

భవోఽన్యతో వా యది వాఽస్తితా తయోః. ౨౩

తా. ఆత్మకు మనోవ్యాపారమువలన హానివృద్ధు లెవ్వయును లేవు. ఏలయన, హానివృద్ధిరహితమై అఖండాకారముగనుండు ఆత్మకు తననుండి కాని అన్యమునుండికాని హానివృద్ధులు కలుగఁజాలవు. ఆత్మయందు హాని వృద్ధులుగలవనినను, ఉన్నవానిని మనస్సు చేయనేల? అనెడి యుక్తివలన ఆత్మకు మనశ్చేష్టలతో సంబంధములేదని భావము. ౨౩

అవ. ఆత్మకు హానివృద్ధులతో సంబంధము లేదనుటనే ధ్రువపరుచుచున్నారు:—

మూ. ధ్రువా హ్యానిత్యాశ్చ న చాన్యయోగినో
మిథశ్చ కార్యం న చ తేషు యుజ్యతే,
అతో న కస్యాపి హి కించిదిష్యతే
స్వయం చ తత్త్వం న నిరుక్తిగోచరమ్. ౨౪

తా. స్థిరమగు కూటస్థముగాని అనిత్యపదార్థములుగాని అన్యముతో సంబంధముగలవి కావు. ఏలయన, స్థిరములకు వికారములేదు. అస్థిరములు క్షణికములగుటచే నవి అన్యసంబంధవర్తంతము నుండనేరవు. ఈ స్థిరాస్థిరములు రెండింటికెని పరస్పరసంబంధము లేదు. కనుకనే యేకార్యమును గలుగనేరదు. వేదాంతగోచరమగు ఆత్మకు దేనితోడను సంబంధములేదని చెప్పరాదందువేని, ఉపాధిసంబంధరహితమగు తత్త్వము ఏపదమునకును వాచ్యము కాదు. కాని, వేదాంతవాక్యములు ముఖ్యవృత్తిని విడిచి లక్షణావృత్తిచే ఆత్మను బోధించుననుట సర్వసమ్మతము. ౨౪

అవ. దుర్నిరూపద్వైతమునకు సాక్షియు, అసంగద్వయానందరూపమును, స్వయంప్రకాశమానస్వరూపమునగు

ఆత్మను శ్రుతియుక్తులతో నిశ్చయించిన పురుషుఁడు కృత
కృత్యుఁడగునని యిట్లు ద్వైతాభాసనిరాకరణఫలమును ఉప
సంహరింపుతలంపుతో చెప్పుచున్నారు:—

మూ. సమం తు తస్మాత్సతతం విభాతవ

ద్వయాద్విముక్తం సదసద్వికల్పితాత్,
నిరీక్ష్య యుక్త్యా శ్రుతేస్తు బుద్ధిమా
నశేషనిర్వాణ ముపై తి దీపవత్.

౨౫

తా. బ్రహ్మము వికల్పింపఁబడిన సదసత్తులకు సాక్షియై సదా భాసించు
నది. ఇట్టి బ్రహ్మము సాక్షాత్కరించినక్షణమందే మోక్షసిద్ధి యగును.
దీపము వెలుగునంత నే చీకటి పోవుటకు వ్యవధానము లేనట్లు బ్రహ్మసాక్షా
త్కారమునకును మోక్షమునకును వ్యవధానములేదని భావము. ౨౫

అవ. ఇట్లు నిరూపింపఁబడిన ఆత్మ తత్త్వనిరీక్షణము విష
యముగ నగునా? అవిషయముగ నగునా? యను ప్రశ్నమునకు
అవిషయముగనే యగునని చెప్పుచున్నారు:—

మూ. అవేద్యమేకం యదనన్యవేదినాం

కుతార్కికాణాం చ సువేద్య మన్యథా,

నిరీక్ష్య చేత్థం త్వగుణగ్రహోఽగుణం

న యాతి మోహం గ్రహదోషముక్తితః. ౨౬

తా. సర్వసాక్షీయగు ప్రత్యగాత్మ అద్వయబ్రహ్మముకంటె
నన్యముకాదనెడి ఎఱుకగలవారలకు అవిషయముగనే వేద్యమగును. భేద
బుద్ధితో విషయముగను పరిచ్ఛిన్నముగను ఎంచు కుతార్కికులకు వేద్యము

కాదు. శాస్త్రయుక్తివిచారప్రయాసములేక స్వబుద్ధ్యనుసారముగఁ దెలియఁ దగినది. సత్త్వరజస్తమోగుణములందును వాని కార్యములగు దేహాదికార్య జాతమందును అభిమానములేని గురుపుత్రుఁడు గుణకార్యవిశేషరహితమగు ఆత్మతత్త్వమును అవేద్యముగ నాలోచించి, అపరోక్షానుభూతిగలవాఁడై భ్రమజేందఁడు. ఏలయన, మోహకారణమగు అజ్ఞానము తత్కార్యసహితముగ బాధింపఁబడుటవలన 'సాక్షాదపరోక్షాద్భ్రష్ట' యను శ్రుత్యర్థమననముచేత నిత్యాపరోక్షప్రత్యగాత్మ పరమాత్మయే యని భావించుచు ఆనందమగునుఁ డగునని భావము.

౨౬

అవ. విషయము (గోచరము) కాని యీ బ్రహ్మమును మహాప్రయత్నముతో ఏల తెలియవలెను? అను ప్రశ్నకు త్తరము:—

మూ. అతోఽన్యథా న గ్రహనాశ ఇష్యతే
 విమోహబుద్ధే ర్గ్రహ ఏవ కారణమ్,
 గ్రహోఽప్యహేతు స్త్వనల స్త్వనింధనో
 యథా ప్రశాంతిం పరమాం తథా ప్రజేత్.

తా. మిథ్యాజ్ఞానము ఆత్మజ్ఞానమువలననేకాని ప్రకారాంతరముగ తొలంగదు, అని 'నాన్యథా పంథా విద్యతేఽయనాయ' యను శ్రుతి ఘోషించుచున్నది. పోనియు మిథ్యాజ్ఞానముండెనేని దానివలన హానియేమి? అనిన, విమోహబుద్ధికి మిథ్యాజ్ఞానమే కారణము. మిథ్యాజ్ఞాన ముండునంతవఱకు దేహమందు 'నేను' అనెడి అహంతయు, గేహాదికమందు 'నాది' యనెడి మమతయు నుండకమానవు. కావున జ్ఞానప్రతిబంధకములగు నీ అహంకార మమకారము లుండఁ గా మోక్ష మెంతమాత్రమును సిద్ధింపదు. సరే, మిథ్యా

జ్ఞానము తొలగఁగా మోహమును తొలగవచ్చును. కాని, మిథ్యాజ్ఞానము బ్రహ్మత జ్ఞానమునుండియే కలుగరాదా? యనిన, ఆమిథ్యాజ్ఞానము స్వవిరోధి యగు జ్ఞానమునుండి కలుగుననరాదు. అజ్ఞానము మాత్రమే తొలగవలెనను నియమములేదు. మఱియేమన అజ్ఞానకార్యమగుటవలన మిథ్యాజ్ఞానము సయితము తనకుఁ గారణమగు అజ్ఞానముతోడనే తొలగును. ఎట్టులన స్వకారణమగు అజ్ఞానము తొలగఁగనే మిథ్యాజ్ఞానముసయితము కట్టెలులేని వహ్ని వలె తనంతట ప్రకాంతి నొందును. ఇదియే మోక్షము. ౨౭

అవ. ప్రకరణసమాప్తియందు గురునమస్కారపూర్వకముగ మంగళము నాచరించుచున్నారు:—

మూ. విమధ్య వేదోదధితః సముద్ధృతం

సురైర్మహాద్ధేస్తు యథా మహాత్మభిః,

తథా ఽమృతం జ్ఞానమిదం హి యైః పురా

నమో గురుభ్యః పరమీక్షితం చ యైః. ౨౮

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీగోవింద

భగవత్పూజ్యపాదశిష్యస్య శ్రీమచ్ఛంకరభగ

వతః కృతౌ ఉపదేశసాహస్ర్యాం

పద్యప్రబంధః సమాప్తః.

ఓం తత్సత్.

తా. పూర్వము దేవతలు క్షీరసాగరమును మధించి అమృతమును స్వీకరించినట్లు, మహానుభావుడగు నేగురుమూర్తి వేదమనెడి సముద్రమును మధించి (శోధించి) యీ ఉపదేశసాహస్రియను ప్రకరణగ్రంథప్రతిపాదిత జ్ఞానామృతము సుద్ధరించెనో, ఏమహాత్ములవలన పరమాత్మతత్త్వసాక్షాత్కారమును బొందితినో, అట్టి గురువర్యులకు నమస్కారము.

ఇది ఆత్మమనస్సంవాదప్రకరణము.

ఇది శ్రీ కృష్ణతీర్థశిష్య శ్రీ రామతీర్థవిరచిత పదయోజనికానామవ్యాఖ్యానము ననుసరించి వ్రాయబడిన ఆంధ్రతాత్పర్యము.

ఉపదేశసాహస్రి సమాప్తము.

ఏషోపదేశసాహస్ర్యాః కృపయాఽకారి సద్గురోః,

వివృతిః పేరివంశ్యేన సుబ్రహ్మణ్యవిపశ్చితా.

క్వాహం మందమతిః శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యవాక్క్వాను?

గభీరార్థాఽత్ర ప్రావర్తే కృపయా వివృతౌ గురోః.

అజ్ఞానానవధానాభ్యాం జాతా దోషా బుద్ధైరిహ,

క్షమ్యంతాం సంస్క్రియంతాంచ వంద్యామేస్యస్సదాభువి.

గచ్ఛతః స్థలనం క్వాపి భవత్యేవ ప్రమాదతః,

హసంతి దుర్జనాస్తత్ర సమాదధతి సజ్జనాః.

ఓం తత్సత్.

సుజనవిధేయః,

సుబ్రహ్మణ్యనామధేయః.

శ్రీః

ఉ ప దే శ సా హస్రి

పారిభాషికపదవివరణము.

అ

అంజసా = యధార్థముగ
అకార్యశేషం = కర్తృత్వాభిమాన
రహితము
అకృతం = సిద్ధబ్రహ్మము
అక్రియం = పనిచేయనిది
అక్షరం = కారణము (నశింపనిది)
అక్షరః = నశింపని
అఖండం = పరిపూర్ణము
అజాసిషం = తెలిసికొంటిని
అంతర్దుఃఖః = సద్గురూక్తలక్ష్యదృష్టి
గలవాఁడు [త్యము
అచక్షుష్త్వం = భౌతికదేహాదిరాహి
అచితిమత్ = జడము
అచక్షుష్కం = కన్నులులేనిది
అజం = పుట్టనిది
అజరః = ముదిమిలేనిది
అజః = పరమాత్మ (పుట్టుకలేని)
అధా = సాక్షాత్తుగ

అధిగమః = ప్రాప్తి
అధిగతం = పొందఁబడినది
అధిదైవం = దిగ్వాతాదితద్దేవతలు
అధిభూతం = శబ్దస్పర్శాదితద్గుణములు
అధ్యస్తం = ఆరోపితము
అదేహః = దేహాభిమానరహితము
అదృశిః = జడము
అధిష్ఠితం = ఆరోపింపఁబడినది
అధ్యక్షః = సాక్షి
అధిష్ఠానం = పదార్థముల కాధారము
అద్వయః = ఏకము
అదేహత్వం = ముక్తి
అధ్యాత్మ = శ్రోత్రాదీంద్రియములు
అధ్యాసః = శుక్తియందురజతభ్రాంతి
వలె ఆరోపణము కానిది యా
ననుకొనుట
అనతిశంక్యం = శంకింపఁదగనిది
అనధ్వగః = (అర్చిరాది) మార్గమును
బొందనివాఁడు

అనన్వాగతం = వెంటరానిది

అనన్యత్వం = ఏకత్వము

అనవస్థా = హద్దులేమి

అనన్యదృక్ = ఆత్మేతరమును జూడ
నివాడు

అనన్యవేదనః = ఇతరముచేఁ దెలియఁ
బడనిది

అనన్యవేదీ = వికృజ్ఞానము గలవాడు
ఆత్మేతరవృత్తిలేనివాడు

అనన్యః = ఏకము

అనవస్థా = హద్దు లేకపోవుట

అననురూపం = అయుక్తము

అనవచ్ఛిన్నం = ఆవరణరహితము

అనుకృతిః = సామ్యము

అనుగతం = వెంటబడించునది, వెంట
వచ్చునది

అనుపపత్తిః = యుక్తిలేమి

అనువాదః = మఱల చెప్పుట

అనుమతిః = అంగీకారము

అనార్జవం = కుటిలమార్గము

అనామయః = బాధలేమి

అనాత్మతా = దేహాభిమానము

అనుపాధికః = సర్వవ్యవహారాతీతుడు

అనుమానం = ఊహ

అనుబంధము = విషయప్రయోజనా
దుల కలిమి

అనుగతం = వెంటబడించినది

అనువృత్తిః = అనుసరణము

అనుభావః = శక్తి

అనుభవః = సాక్షి

అనుభూతిః = అనుభవము

అనువిధాయిత్వం = అనుకారము,
పోలిక

అనుపకారి = నిరర్థకము

అనేకత్వబుద్ధి = అవిద్య

అన్యార్థా = ఇతరార్థము

అన్యదృష్టిః = అవిద్య, అజ్ఞానము

అన్యదృష్టిసముద్భవః = పరాధీనముగఁ
గలుగునది, అజ్ఞానమువలనఁబుట్టు
నది

అన్వయా = అన్నియవస్థలందు నుం
డునది

అన్యతంత్రం = అన్యాధీనము

అన్యధీహ్నుః = ఆత్మేతరనిషేధము

అపరం = కారణముకానిది

అపాయః = నాశము

అప్రహేణం = విడువకుండుట

అప్రధక్ = ఏకము

అపహతిః = భంగము

అపోధం = తీసివేయఁబడినది

అపోహనం = నివారణము

అపూర్వం = కారణములేనిది

అభావరూపం = శూన్యము

అభావః = అసత్తు

అబద్ధచక్షుః = మాయావరణలేని
చైతన్యము

అభియుక్తాః = ఆర్యులు
 అభిన్నత్వం = ఏకత్వము
 అభ్యుపేతం = అంగీకరింపబడినది
 అభ్యుపగమః = ఒప్పుదల
 అభ్యుపేయం = ఒప్పుదగినది
 అభ్యుతివృత్తః = విభజించి వేరుగనుం
 డువాఁడు
 అభీప్సితం = కోరబడినది
 అమనస్కః = మనఃసాక్షి
 అమృతయః = జలవికారము
 అమూర్తం = ఆకారములేనిది
 అమృదుత్వం = కఠినము
 అమృతతాశా = మోక్షాశ
 అయనం = ప్రాప్తి
 అరాగద్వేషః = పక్షపాతము
 లేనివాఁడు
 అర్థవత్త్వం = సార్థకము
 అర్థశూన్యం = నిష్ఫలము
 అనాతచక్రం = కొఱచిని వేగముతో
 త్రిప్పఁగా కనుబడు అగ్నిచక్రము
 అలుప్తం = లోపింపనిది
 అలుప్తచిత్ = } అవస్థాత్రయసాక్షి
 అలుప్తదృక్ = }
 అవగతం = తెలియఁబడినది
 అవగతిః = జ్ఞానము
 అవభాసః = స్ఫురించుట
 అవచ్ఛేదః = కూడిక [గుట
 అవయవిత్వం = అవయవములు గలు

అవస్థాంతరం = మాటుట
 అవసానం = నిశ్చయము
 అవభాసః = స్ఫూర్తి
 అవికల్పః = సిద్ధబ్రహ్మము
 అవికారిత్వం = వికారరహితము
 అవిక్రియః = కూటస్థుఁడు
 అవిద్య = అజ్ఞానము
 అవేద్యం = గోచరముకానిది
 అవ్యాకృతం = కారణమగుమాయ
 అశ్రుతం = వేదవిహితముకానిది
 అసత్ = దృగ్గోచరముకానిది (అమూ
 ర్తము)
 అసత్త్వవాదిన్ = ఓ మిథ్యావాదీ
 అసద్వ్యయం = ద్వితీయములేనిది
 అసదంతం = శూన్యము
 అసంక్షీర్ణం = వేరుగునది
 అసంగః = దేనిని నంటనిది [వాఁడు
 అసద్ధాతా = జడమును నుపేక్షించు
 అసమాధిః = బాహ్యదృష్టి
 అసితః = ముక్తుఁడు
 అస్థితా = స్థితి
 అహంగ్రాహప్రతిపత్తిః = నేననెడి
 జ్ఞానము
 అహంమానం = అభిమానము
 ఆ
 ఆత్మజః = ఆత్మవిద్
 ఆత్మనిష్ఠః = నిరంతరాత్మావలోకనము
 గలవాఁడు

ఆత్మప్రత్యాయకః = ఆత్మజ్ఞానమందు
దృఢవిశ్వాసముగలవాఁడు

ఆత్మలాభః = జ్ఞానప్రాప్తి

ఆత్మహః = అజ్ఞాని (మహాపాతకి)

ఆత్మాభాసః = ఆత్మనలె దోచునది

ఆత్మైక్యజ్ఞానం = జీవాత్మ, బింబభూ
తుఁడగు పరమాత్మకంటె నన్యుఁడు
కాఁడని తెలియుట

ఆధిః = మనోవికారము

ఆనర్థక్యం = నిష్ఫలత్వము

ఆపరోక్ష్యం = ప్రత్యక్షముకాకుండుట

ఆప్యం = పొందఁదగినది

ఆభాసః = లేనిది యున్నట్టుతోచుట

ఆరూఢః = దృఢజ్ఞాని

ఆలోకః = ఆత్మజ్ఞానము

ఆస్తికః = పరమాత్మయందు నమ్మ
కముగలవాఁడు

ఇ

ఇతరః = జడము

ఇతరానపేక్షత్వం = అన్యమును గోర
కుండుట

ఇతరేతరం = సదసత్తులకూడిక (పర
స్పరము)

ఇతరేతరహేతుత్వం = పరస్పరము
కారణమగుట

ఈ

ఈశీతృత్వం = చూచుట

ఉ

ఉత్పన్నాత్తధీః = సత్త్వాత్మజ్ఞానము
గలవాఁడు

ఉద్భూతిః = పుట్టుక

ఉస్తీలనం = వికాసము

ఉపకారోపకారకభావః = ఉప
కారమును బొందుటయు, చేయు
టయు

ఉపచారః = లక్షణావృత్తిచే జెప్పట

ఉపధానం = ఉపాధి

ఉపనిషత్ = బ్రహ్మము, బ్రహ్మబోధక
వేదాంతవాక్యములు

ఉపసత్తిః = యుక్తి

ఉపపన్నం = యుక్తము

ఉపలంభః = అనుభవము

ఉపలంభకం = పొందించునది

ఉపలభ్యం = ప్రాప్తవ్యము

ఉపలబ్ధి = జ్ఞానము

ఉపసత్తి = ఆశ్రయించుట

ఉపస్కరః = యుక్తులతో జెప్పట

ఉపాదానం = ముఖ్యకారణము

ఉపాదేయం = గ్రాహ్యము [రము

ఉపాధిః = ఆత్మప్రతిబింబాధారశరీ

ఉల్లుకం = కొఱవి

ఏ

ఏకకాలతా = అనేకవస్తువులు ఒక్క
కాలమందు గలుగుట

ఏకత్వాన్యధియా = ఏకత్వబుద్ధి (విద్య)

అనేకత్వబుద్ధియు

ఏకనీడత్వం = రెండును ఒకచోటు

ననే యుండుట

ఏకరసః = తన్మాత్రము (మాఱులేనిది)

వి

వికాగ్ర్యం = వేదాంతప్రోక్త పర

మార్థమందు మననముచే మనస్సు

ను నిలుపుట

క

కరణం = ఇంద్రియము

కర్త = చేయువాడు

కర్తృతంత్రం = సాధ్యమగు కార్యము

కర్తృకర్తృత్వం = ఒకప్పుడు కర్తయు,

మఱియొకప్పుడు కర్తయునగుట

కల్ప్యః = ఊహించి చెప్పబడునది

కాణాదాః = తార్కికులు

కూటస్థః = జననాది వికారరహిత

పరబ్రహ్మము

కృష్ణలాః = సువర్ణ ఖండములు

కృతం = } జగత్తు

కృతకం = }

కృతకృత్యః = జ్ఞాని

కైవల్యం = ఏకత్వము (మోక్షము)

కౌటస్థ్యం = వికారములులేమి

క్రియాహేతుః } క్రియచేసాధింపఁ

దేహయోగః } దగినదేహప్రాప్తి

క్షణికం = శీఘ్రముగ నశించునది

క్షరం = నశించునది

క్షేత్రం = శరీరము

ఖి

ఖండం = వ్యక్తి

గ

గుణః = ముఖ్యముకానిది

గుణవత్ = గుణముగలది (ప్రధానము)

గుహః = కోశపంచకము

గోచరః = ఇంద్రియములచేఁ దెలి

యఁబడునది

గోప్యం = వివరింపఁదగనిది

గౌణార్థః = ముఖ్యముకానిది

గ్రహః = గ్రహించుట

గ్రహదోషముక్తిః = కార్యసహిత

మగు అజ్ఞానమునుండి తొలఁగుట

గ్రహణం = స్వీకారము

గ్రహనాశః = మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తి

గ్రహకః = గ్రహించెడివాడు

గ్రహకాస్తిత్వం = గ్రహించెడివాఁ

డొకఁడుండుట

గ్రహ్యం = గ్రహింపఁదగినది

చ

చలః = అనిత్యము

చాక్షుష్కాః = దృశ్యములు

చికిత్సితం = కుదర్చబడినది

చితిః = చైతన్యము

చిన్మాత్రః = జడసంవర్కములేని
చిన్మాత్రజ్యోతిః = నిరంతరప్రకాశ
స్వరూపము

చేతా = ప్రవర్తకుఁడు

చోదితం = వేదవాక్యములచే విధిం
పఁబడినది

చైతన్యాభాసః = చిదాభాసుఁడు
(జీవుఁడు)

జ

జన్యతా = ఉత్పత్తి

జలార్కవత్ = నీటిలో ప్రతిఫలించిన
సూర్యునివలె

జిజ్ఞాసా = (ఆత్మను) తెలియఁగోరుట

జిజ్ఞాసుః = ఆత్మను తెలియఁగోరు
ముముక్షువు

జ్ఞః = ఆత్మ (తెలియువాఁడు)

జ్ఞప్తిః = చైతన్యము

జ్ఞాతా = ధీసాక్షి

జ్ఞానేకార్థపరత్వం = తత్త్వబోధప్ర
ధానముగనుండుట

జ్ఞేయం = ఇంద్రియములకు గోచర
మగునది

జ్ఞేయాభ్యతీతం = ప్రకాశ్యములగు
జడవస్తువులను మీఱినది

త

తటస్థలక్షణం = కార్యముచే నూహిం
పఁబడుచు నప్పటికిమాత్రమే కని
పించెడిగుర్తు

తన్నిభం = దానివంటిది

తత్పరత్వం } దానియందలి
తాత్పర్యం } అత్యాశ

తప్తాయోవిస్ఫులింగః = కాల్పఁబడిన
యినుమునుండి వెడలు (అగ్నికిరణ
ములు)

తమః = అజ్ఞానము

తాదాత్మ్యం = ఏకత్వము

తాదర్థ్యం = చిదాత్మను దెలియుట
కై చేయు కృషి

తిశ్వాచ్యః = ప్రత్యయముచే జెప్పఁ
దగినయర్థము

తుల్యనీడత్వం = రెండుధర్మము లొక
దానియం దుండుట

త్వష్టోద్భవక్రియః = ఆశవలన పని
చేయువాఁడు

ద

దగ్ధా = కాలెచ్చడివాఁడు

దధిభావః = పెరుగగుట

దర్శనం = చూపు

దార్ఢాంతికం = ప్రకృతాంశము

దాహకం = కాల్చునది

దాహ్యం = కాల్పఁదగినది

దాహశక్తిః = కాల్చునట్టిశక్తి

దినకృచ్ఛార్వరమివ = సూర్యుఁడు
చీకటిని పోగొట్టునట్లు

దుస్సంపాదః = కుదురనిది

దృశిః = ఆత్మ
దృశిస్వరూపం = సకలవికారసాక్షి
దృశిసంక్రాంతిః = చిత్ప్రతిబింబము
దృశ్యం = చూడఁబడునది, లోకము
దృశ్యతః = కనుపించుటవలన

ద్రష్టా = చూచువాఁడు

ధ

ధీః = బుద్ధి [జీవుఁడు
ధీప్రత్యగాత్వా = (బుద్ధి) ప్రతిబింబిత
న

నరశృంగః = కుందేటికొమ్మువలె లేనిది
నశ్వరం = నశించునది

నిఃశ్రేయసం = జననమరణాది దుఃఖ
రహితమగు ముక్తి

నిత్యదృష్టిః = చైతన్యప్రకాశము

నిత్యముక్తః = కూటస్థుఁడు

నిత్యావగతిః = సత్యజ్ఞానము

నిరుపాఖ్యః = నిర్వచింపరానిది

నిర్దుఃఖవాచి = పరమానందబోధకము

ప

పక్తిః = ఫలకాలము

పరః = అన్యము, వ్యాపకము

పరాపోహః = అన్యమును నిరాకరిం
చుట

పరార్థప్రవృత్తిః = పరోపకారము
చేయుట

పరిణామీ = మాఱునది

పరిమితం = ఖండము

పరిహారః = విడుచుట

పర్యవసన్నం } ఫలితము, సిద్ధము
పర్యవసానం }

పారగః = దాటినవాఁడు

పారమార్థికదృష్టిః = తత్త్వవిమర్శనము

పారార్థ్యం = అన్యులనిమిత్తము

పారివ్రాజ్యం = సంన్యాసము

పారోక్ష్యం = కంటికి దూరమైనది

ప్రకాశితా (బు) = సాక్షి

ప్రకాశ్యం = జడవస్తువు

ప్రచారః = ఆచరించుట

ప్రజ్ఞానైకరసః = కేవలచిదాత్మ

ప్రతిపత్తి = జ్ఞానము

ప్రతిలోమం = వ్యతిరేకము

ప్రతిషిద్ధః = నివారింపఁబడినది

ప్రతీతిః = జ్ఞానము

ప్రత్యక్ = దృశ్యవిలక్షణము

ప్రత్యయాన్వయినిష్ఠత్వం = వృత్తిమ
దహంకారస్థితి

ప్రత్యక్షం = ఎదుటనున్నది

ప్రత్యగ్దృశి = చైతన్యము

ప్రత్యభిజ్ఞః = ఇది యదేయమనొనుట

ప్రత్యయః = జ్ఞానము

ప్రత్యయీ = అహంకారము

ప్రత్యాయనం = నమ్మించుట

ప్రబోధరూపం = జ్ఞానస్వరూపము

ప్రమా = సత్యబుద్ధి

ప్రమాతృత్వం = జ్ఞానము

ప్రసంఖ్యానం = వివిచ్యకథనం (ఏర్ప
తీచి వివరించుట)

ప్రవేదనం = బోధ

ప్రసంచక్షిత = విభజింపవలయును

ప్రలోభనం = లోకవ్యవహారము,
అత్యాశ

ప్రసృతం = సంసారము

ప్రసృతిః = సృష్టి

ప్రహాణం = విడుచుట

ప్రాగసత్త్వం = మునుపు లేకుండుట

ప్రేషః = మిగుల ప్రియము

బ)

బంధః = జననమరణరూప సంసారబం
ధము

బద్ధాక్షః = మాయావృతమైన జ్ఞాన
ముగలవాడు

బహిర్ముఖః = దేహాత్మవాదులు

బోధా = సకలవికారసాక్షి

బ్రహ్మ = పరిపూర్ణము

భ

భక్తిః = స్వస్వరూపానుసంధానము

భారూపః = నిత్యప్రకాశస్వరూపుడు

భావః = సత్త, స్థితి

భాసకం = ప్రకాశింపజేయునది
(ఆత్మ)

భాస్యం = ప్రకాశింపజేయబడునది

భాస్వరం = ప్రకాశకము

భూతిః = ఉత్పత్తి

భూమా = పరిపూర్ణబ్రహ్మము

భ్రమః = తిరుగుట, భ్రాంతి

భ్రామకః = స్వసన్నిధిమాత్రమున
నడిపించునది

మ

మమాహంతా = మమకారము (నాది
యనుట), అహంకారమును (జడ
మగు దేహాదికము తాననితలచుట)

మానస్యం = చిత్తమునందుఁ గలుగునది

మిథః = పరస్పరము

ముముక్షుః = ముక్తినిందఁ గోరు
వాడు

మూర్తం = ఆకారముగలది

మూషాసిక్తం = మూసలోఁబెట్టి కరి
గినలోహము

మృషా = అసత్యము

మృష్టాన్నధ్వస్తతృప్త్ = మృష్టాన్న
మును దినుటవలన నాకలి తీరిన
వాడు

య

యదాభాసః = ఏయాత్మప్రతిబింబము

యావద్ధర్మః = అన్నిధర్మములుగల

యాగపద్యం = ఒక్కసారిగ ననేక
ములగుట

ల

లఙ్కార్యః = శబ్దముచేఁ జెప్పఁ దగనిది

లింగం = హేతువు; సూక్ష్మశరీరము
లోకాయతिका = వేదబాహ్యులు
లోహితాభాసః = ఎర్రదిగనున్నట్లు
తోచునది

వ

వర్ణ్యం = ప్రకృతాంశము
వర్ణిత్వాదికం = కర్తృములకు హేతువు
లగు బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు
వస్తు = ఆత్మ
వస్త్యంతరాపత్తిః = మాఱురూప
మును జేందుట

వహ్మ్యుష్ణం = అగ్ని చేఁ గాల్పించినది
వాంతః = బహిర్భూతము
వాక్యార్థః = పదసముదాయజన్యా
ర్థము
వాక్యార్థప్రతిపత్తిః = అవాంతరనా
క్యసహాయము

వాచారంభణం = వ్యవహారక్షమము
లగు జడాన్యతనామరూపములు

వాచ్యార్థః = ముఖ్యార్థము
వాసనా = పూర్వసంస్కారము

వికల్పనా = వివిధముగఁ గల్పింపఁబ
డెడిజగత్తు

వికారి = మాఱునది

విజ్ఞాతా = తెలిసికొనువాఁడు, ప్రత్య
గాత్మ

విక్షేపః = బహిర్ద్వేష్టి, బాహ్యవిష
యములను గోరుట

విజ్ఞాతా = ఆత్మ
విజ్ఞాతీ = జ్ఞానము
విజ్ఞానం = విశిష్టజ్ఞానము
విద్యా = ఆత్మజ్ఞానము, నిర్వికారా
త్మబుద్ధి

విద్వాన్ = ఆత్మజ్ఞాని

విధర్తతః = విరుద్ధాంశమువలన

విధీనాంప్రయోజకః = విధులను ప్ర
వర్తింపఁజేయు నభిమానము

విపర్యయః = విపరీతగ్రహణము

విపర్యాసః = అదికానిదానిని అది
యనుకొనుట

విభు = అంతటను నిండియున్నది

విమర్శనం = పూర్వోత్తర సంబంధ
మును పరిశీలించుట

విలక్షణం = విరుద్ధస్వభావముగలది

విలక్షణవివక్షా = విరుద్ధ విమర్శనము

వివక్షితం = చెప్పఁదలఁచినది

వివర్తకారణవాదః = వస్తువు మాఱు
కయే అన్యవస్తువుగ దోచుట

వివిక్తం = వేఱ్వేఱు గ్రహింపఁబడినది

వివిదిషా = తెలియవలెననెడి కోరిక

వివిదిషుః = తెలియఁగోరువాఁడు

విషమం = యుక్తము కానిది

విషయాః = దృశ్యములగు ఇదములు

విషయా = ఆత్మ

విషయాంజనాః = దృశ్యాకారములు

విహితకర్త = వేదచోదితకర్త

వేదితా = తెలియువాఁడు

వైధర్మ్యం = విరుద్ధధర్మములు కలుగుట

వైశేషికాః = తార్కికులు

వైషమ్యం = హెచ్చుతగ్గులు

వ్యంగ్యం = ప్రకాశింపజేయబడినది

వ్యంజకః = ప్రకాశింపజేయునది

వ్యతికీర్ణః = కలిసియున్నది

వ్యభిచారిణః = మాఱునవి

వ్యాజం = మిష, నెవము

వ్యావకం = అంతటనుండునది

వ్యాపారవత్ = పనిచేయునది

వ్యాపీ = అంతటను నిండియున్నది

వ్యాప్తం = కూడినది

వ్యావృత్తం = మఱులినది

వ్యావృత్తిః = తొలఁగుట

శ

శరీరమాలా = దేహపరంపర

శాబ్దం = శబ్దవాచ్యము

శుక్రం = ప్రకాశస్వభావము

శ్రుతత్యాగః = వేదవిహిత కృత్యమును విడుచుట

శ్రుతిస్మృత్యనుగృహీతం = శ్రుతి స్మృతులచే నుడువబడినది

ష

షడూర్త్తిమాలా = జననమరణత్తుప్తి పాసాశోక మోహములు

స

సంఘాతః = పాంచభౌతికశరీరము

సంచితం = గతజన్మములందు జేసిన

కర్మ సంఘము

సంతతభావః = ఎల్లపుడు నుండుట

సంన్యాసినః = చిత్తమును ఆత్మయం

దే నిలుపువారలు

సంభావితం = కల్పితము

సంవిత్ = చైతన్యము

సంస్మృతిః = జననమరణ రూపసంసారము

సంహతం = కలిసియున్నది

స

సత్ = సత్యము

సత్కార్యీ = శాశ్వతబ్రహ్మపదాపేక్షి

సదాదృశిః = నిత్యబోధాత్మ

సదాప్రభాతః = నిరంతరమును ప్రకాశించువాఁడు

సద్ద్రాహిః = తా నా బ్రహ్మమే యని యెఱుఁగుట

సనాతనః = నిత్యసిద్ధము

సన్నద్ధాః = సిద్ధమగువారలు

సన్నిహితం = దగ్గఱనున్నది

సఫలవిజ్ఞానం = మోక్షమునిచ్చు దృఢజ్ఞానము

సబాహ్యభ్యంతరం = లోపలనువెలుపలను తానై నిండియున్నది

సభయం = భయ హేతువగు భేదబు
ద్ధిగలసంసారము

సమధిగమ్యం = తెలియఁదగినది

సమవేతం = ద్రవ్యమునందలి గుణక్రి

సమాధానం = ధృవపర్చుట [యలు

సమాధిః = అంతర్దృష్టి

సమ్యక్జ్ఞాతిః = సుజ్ఞానము

సర్వకృత్ = ఉపాధివశమున నన్నిఁ
టినింజేయుఆత్మ

సర్వకృత్త్వం = సూదంటుతాయినలె

స్వసన్నిధిమాత్రాన సకలవ్యాపార

ములను జేయించుట

సర్వగ్రాసి = అంతను మ్రింగునది [ప్రము

సర్వదాదృశిః = అలు ప్తప్ర కాశస్వరూ

సర్వదైన్యోదృఢపః = పూర్ణమగు ఆశ

సర్వవ్యాపి = అంతటనునిండినది

సర్వాంతరం = అన్నిటికంటెనుఁగొనిది

సవికారబుద్ధిః = సంకల్పవికల్పములు
గలబుద్ధి

సాపేక్షం = క్రియవలనఁగలిగిన జగత్తు

సామానాధికరణ్యం = రెండుధర్మము
లు ఒకవస్తువునందుండుట

సుషిః = రంధ్రము (ఆకాశము)

సూక్ష్మం = తెలియశక్యముకానిది

సైంధవఘనః = ఉప్పుగడ్డ (ఏకత్వ
మునకై ఉపమానము).

స్థితాలోకః = పూర్ణమగు వెలుగు

స్పృష్టిః = తాఁకుట

స్తృతిః = గడచినదానిని తలంచుట

స్వగతధర్మః = తనయందుండుధర్మము

స్వచ్ఛందః = ఒకనియధీనము కాకుం
డుట

స్వయంజ్యోతిః = } అన్యాయపేక్షలేని

స్వయంప్రభః = } బ్రహ్మము

స్వయంలబ్ధస్వభావః = జన్మింపనిది.

స్వరాట్ = ఆత్మారాముఁడు

స్వరూపం } = ఆత్మ

స్వస్వరూపం }

హ

హినవృద్ధి = వృద్ధిక్షయములు

హితం = ఫలకాలమున జేమకరము

హేయం = విడువఁదగినది

శ్రీ

ఉపదేశసాహస్రి

శ్లోకానుక్రమణికా.

అ

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
అకల్పితేఽప్యేవమజే	౧౯	౧౯
అకార్యశేషమాత్మానం	౧౪	౨౨
అకాలత్వాదదేశత్వాత్	౧౪	౩౯
అకుర్వదిష్టం యది	౧౯	౫౦
అకుర్వన్సర్వకృచ్ఛద్ధః	౧౭	౭౯
అక్రియత్వేఽపితాదాత్మ్యం	౧౮	౮౦
అగోరసత్వం గోత్వంతే	౧౮	౧౪౫
అచక్షుష్కాదిశాస్త్రాచ్చ	౧౩	౧౨
అచక్షుష్కాదిశాస్త్రోక్తం	౧౩	౧౧
అచక్షుష్వాన్నదృష్టిర్నే	౧౩	౧
అజోఽమరశ్చైవ తథా	౧౦	౩
అజోఽహం చామరో	౧౭	౫౯
అజ్ఞానం కల్పనామూలం	౧౬	౧౭
అజ్ఞానం తస్యమూలం	౧	౫
అజ్ఞాసిషమిదం మాం	౧౮	౧౩౦
అతః సర్వమిదం	౧౮	౨౩౦

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
అతోఽన్యథా సగ్రహ	౧౯	౨౭
అత్యరేచయదిత్యుక్తో	౧	౨౦
అథాభ్యుపేత్యాపి	౧౯	౨౩
అదృశిర్దృశిరూపేణ	౧౮	౮౩
అదృశ్యోఽపి యథా రాహుః	౧౭	౩౪
అదృష్టం ద్రష్టవిజ్ఞాతం	౧౫	౩౯
అద్రష్టైర్నైవ చాంధస్య	౧౮	౧౪౦
అధ్యక్షః స్వయమస్త్యేవ	౧౮	౧౨౭
అధ్యక్షస్య దృశేఃకీదృక్	౧౮	౧౫౩
అధ్యక్షస్య పృశస్థిద్ధౌ	౧౮	౧౧౬
అధ్యక్షస్య సమీపే తు	౧౮	౭౫
అధ్యక్షస్య సమీపేస్యాత్	౧౮	౧౧౨
అధ్యక్షస్యాపి సిద్ధిః	౧౮	౧౩౪
అధ్యక్షేణ కృతా దృష్టిః	౧౮	౧౫౪
అధ్యక్షోఽహమితిజ్ఞానం	౧౮	౧౫౯
అనవస్థాంతరత్వాచ్చ	౧౬	౫౭
అనాదితో నిర్గుణతో	౧౦	౭
అనిత్యా సవిశుద్ధేతి	౧౩	౯
అనుభూతేః కిమన్యస్త్విన్	౧౮	౧౪౧
అనేకజన్మాంతర	౧౬	౭౧
అన్యచ్ఛేత్సదహం గ్రాహి	౧౮	౧౦౬
అన్యదృష్టిః శరీరస్థః	౧౭	౫౬
అన్యదృష్టి స్వవిద్యా	౧౭	౭
అన్యోన్యాపేక్షయా తేషాం	౧౮	౯౨
అన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం	౧౧	౧౯౧
అన్వయ వ్యతిరేకోక్తిః పదార్థః	౧౮	౧౮౦
అన్వయవ్యతిరేకోక్తి	౧౮	౧౮౨

	ప్రకరణం.	శ్లోక సంఖ్య.
అన్వయవ్యతిరేకా హి	౧౮	౯౬
అన్వయీ గ్రాహక స్తేషాం	౧౮	౭౪
అపాయోద్భూతిహీనాః	౧౭	౫౫
అపి నిందోపపత్తేశ్చ	౧౬	౬౫
అపేక్షా యది భిన్నేఽపి	౧౬	౨౮
అపోహోయది భిన్నానాం	౧౮	౧౪౮
అప్రకాశో యథాఽఽదిత్యో	౧౬	౩౭
అప్రాణస్య న కర్తాస్తి	౧౩	౨
అప్రాణస్యామనస్కస్య	౧౪	౩౪
అప్రాప్యైవ నివర్తంతే	౧౫	౩౧
అబద్ధచక్షుషోనాస్తి	౧౭	౩౧
అభావరూపం త్వమసీహ	౧౯	౮
అభిన్నోఽపి హి బుద్ధాత్మా	౧౮	౧౪.౧
అభియుక్త ప్రసిద్ధిశ్చైత్	౧౮	౬౨
అమనస్కస్య కా చింతా	౧౪	౩౮
అమనస్కస్య శుద్ధస్య	౧౩	౧౫
అమూర్తమూర్తానిచ	౧౪	౪౮
అమృతం చాభయం నార్తం	౧౧	౧౬
అమృతత్వం శ్రుతం యస్తాత్	౧	౨౧
అర్థీ దుఃఖఃచయః	౧౮	౭౬
అలుప్తా త్వాత్తనో దృష్టిః	౧౨	౧౫
అవగత్యా హి సంవ్యాప్తః	౧౮	౧౧౮
అవస్థాంతరనుప్యేవం	౧౬	౬౩
అవికల్పం తదస్త్యేవ	౧౬	౧౬
అవిద్యయా భావనయా	౧౦	౯
అవిద్యాప్రభవం సర్వం	౧౭	౨౦

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
అవిద్యాబద్ధచక్షుష్వాత్	౧౮	౧౭౫
అవిద్యామాత్ర ఏవాతః	౧౮	౪౫
అవివిచ్యోభయం వక్త్రే	౧౮	౭౮
అవివేకాత్పరాభావం	౭	౬
అవేద్యమేకం యదనన్య	౧౯	౨౬
అశనాయాదినిర్దుక్తః	౧౮	౨౦౬
అశనాయాదినిర్దుక్తైశ్చ	౧౮	౧౦౩
అశనాయాద్యతిక్రాంతం	౧౪	౧౨
అశబ్దాదిత్వతో నాన్య	౧౭	౩౩
అసత్సమం చైవ	౧౯	౧౬
అసదేతత్తతో యుక్తం	౧౭	౧౩
అసదేతత్త్రయం యస్మాత్	౧౭	౧౧
అసద్భవ్యం తేఽపి హి	౧౯	౧౪
అసమాధిం న పశ్యామి	౧౪	౩౫
అసిద్ధితశ్చాపి	౧౯	౧౭
అస్తితావత్స్వయం నామ	౧౬	౩౧
అస్పర్శత్వా దదేహత్వాత్	౧౮	౧౬౪
అస్పర్శత్వాన్న మే	౧౩	౫
అస్పర్శోఽపి యథా	౧౮	౧౬౭
అహంకర్తా మమేదం	౧	౧౩
అహంకర్తైవ సంసారీ	౧౮	౩౫
అహంకృత్యాత్తనిర్భాసః	౧౮	౩౨
అహంకర్తాత్తని న్యస్తం	౧౮	౨౫
అహంక్రియాద్యాహి	౧౪	౪౩
అహంధీరిదమాత్తోతా	౨	౨
అహం నిర్దుక్త ఇత్యేవ	౧౮	౨౧౭
అహం పరం బ్రహ్మ	౧౦	౧౦

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
అహం ప్రత్యయబీజం యత్	౪	౧
అహం బ్రహ్మసి కర్తాచ	౧౧	౪
అహం బ్రహ్మసి సర్వోఽస్మి	౧౩	౧౪
అహం మమేతి త్వమనర్థ	౧౯	౨
అహం మమేత్యేషణయత్న	౧౪	౪౨
అహం మమైకోన	౪	౪
అహం శబ్దస్య నిష్ఠాయా	౧౪	౧౦౧
అహమజ్ఞాసిషం చేదం	౧౪	౧౨౪
అహమిత్యాత్మధీర్యాచ	౧౪	౨౯
అహమేవ చ భూతేషు	౧౭	౬౯
అహమేవ సదాత్మజః	౧౬	౭౪

ఆ

ఆత్మజ్ఞస్యాపి యస్య	౧౪	౧౪
ఆత్మనీహ యథాఽధ్యాసః	౧౪	౨౨
ఆత్మనో గ్రహణే చాపి	౧౪	౧౩౧
ఆత్మనోఽన్యస్యచేత్	౩	౨
ఆత్మప్రత్యాయికా హ్యేషా	౧౭	౪౪
ఆత్మబుద్ధిమనశ్చక్షు	౧౫	౩౫
ఆత్మబుద్ధి మనశ్చక్షురాలాకా	౧౬	౧౯
ఆత్మరూపవిధేః	౧౭	౪౯
ఆత్మలాభః పరోలాభః	౧౬	౪౪
ఆత్మలాభాత్పరో	౧౭	౪
ఆత్మాగ్నేరింధనా	౧౫	౨౧
ఆత్మాజ్ఞేయః పరో	౧౭	౧
ఆత్మానం సర్వభూతస్థం	౧౪	౩౨
ఆత్మాభాసస్తుతిజ్ఞాచ్యో	౧౪	౫౩
ఆత్మాభాసాపరిజ్ఞానాత్	౧౪	౪౪

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
ఆత్మాభాసాశ్రయశ్చాత్మా	౧౮	౪౭
ఆత్మాభాసాశ్రయాశ్చైవం	౧౮	౪౩
ఆత్మాభాసో యథాఽహంకృ	౧౮	౩౦
ఆత్మార్థత్వాచ్చ సర్వస్య	౧౬	౪౩
ఆత్మార్థోఽపిహి యో	౧౭	౫
ఆత్మా హ్యత్మీయ ఇత్యేష	౧౪	౧౯
ఆత్మైకః సర్వభూతేషు	౧౫	౯
ఆదర్శముఖసామాన్యం	౧౮	౬౩
ఆదర్శస్తు యదాభాసో	౧౮	౧౦౯
ఆదర్శానువిధాయిత్వం	౧౯	౭౦
ఆధారస్యాప్యసత్త్వాచ్చ	౧౬	౨౬
ఆధిభేదాద్యథా భేదో	౧౮	౧౨౨
ఆపేషాత్ప్రతిబుద్ధస్య	౧౧	౧౨
ఆభాసస్తదభావశ్చ	౧౮	౮౪
ఆభాసే పరిణామశ్చేన్న	౧౮	౧౧౪
ఆభాసో యత్ర తత్రైవ	౧౮	౨౯
ఆరబ్ధస్య ఫలేహ్యేతే	౪	౪
ఆలోకస్తో ఘటో	౧౮	౧౫౬

ఇ

ఇతరేతరహేతు త్వే	౧౬	౪౬
ఇతి ప్రణున్నా ద్వయవాది	౧౬	౬౮
ఇతీదముక్తం పరమార్థ	౧౦	౧౪
ఇతోఽన్యోఽనుభవః కశ్చిత్	౧౮	౨౨౧
ఇత్యేతద్యావదజ్ఞానం	౧౩	౧౬
ఇత్యేవం కేచిదిచ్ఛంతి	౧	౧౧
ఇత్యేవం ప్రతిపత్తిః స్యాత్	౧౮	౧౧౦
ఇత్యేవం సర్వదాఽఽత్మానం	౧౩	౨౫

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
ఇత్యేవం సౌగతా ఆనూః	౧౮	3౬
ఇదం తు సత్యం మమ	౧౦	౬
ఇదం పూర్వమిదం పశ్చాత్	౧౮	౧౭౭
ఇదం రహస్యం పరమం	౧౬	౭౦
ఇదం వనమతిక్రమ్య	౨	౪
ఇదమంశోఽహమిత్యుక్త	౬	౬
ఇహైవ ఘటతే ప్రశ్నో	౧౮	౨౧౬
ఈ		
ఈక్షేతృత్వం స్వతః సిద్ధం	౧౧	౧
ఈశ్వరత్వేన కిం తస్య	౧౪	౨౮
ఈశ్వరశ్చేదనాత్తా స్యాత్	3	౧
ఉ		
ఉత్పాద్యాప్యవికార్యాణి	౧౭	౫౦
ఉపలబ్ధిః స్వయంజ్యోతిః	౧౮	౨౬
ఉల్కుకాదౌ యథాగ్న్యర్థాః	౧౮	3౧
ఏ		
ఏతానధ్యమృతత్వం న	౧౧	౨
ఏతేనైవాత్మనో	౧౬	౧౪
ఏవంచనేతి నేత్యర్థం	౧౮	౧౯౮
ఏవం తత్త్వమసీత్యస్య	౧౮	౧౯౯
ఏవం తర్హినమోక్షోఽస్తి	౧౬	౫౮
ఏవం విజ్ఞాతవాక్యార్థే	౧౮	౯౯
ఏవం శాస్త్రానుమానాభ్యాం	౧౨	౧౮
క		
కథం హీదం నివర్తేత	౧౮	౨౧౯
కరణం కర్తృకర్తా చ	౧౪	౮

	ప్రకరణం.	జ్ఞోకసంఖ్య.
కర్తా దుఃఖ్యహమస్తీతి	౧౮	౨౧౨
కర్తాఽధ్యక్షః సదస్తీతి	౧౮	౭౭
కర్తృకర్తృఫలాభావాత్	౧౪	౧౮
కర్తృత్వం కారకాపేక్షం	౧౨	౧౭
కర్త్రా చేదహమిత్యేవం	౧౮	౧౬౦
కర్తృకార్యస్త్వనిత్యం	౧౭	౮
కర్తృస్వాత్మా స్వతంత్రశ్చేత్	౧౫	౭
కర్తాజి దేహయోగార్థం	౧	౩
కర్తేస్సితతమత్వాత్	౧౮	౧౧౯
కల్యాణ్య పాధిభిరేవై తత్	౧౭	౧౬
కారకాణ్యుపమృద్నాతి	౧	౧౪
కిం సదేవాహమస్తీతి	౧౮	౧౦౫
కిమన్యద్ధాహయేత్కశ్చేత్	౧౮	౧౨౪
కురు భోక్తేతి యచ్ఛక్త్రం	౧౮	౮
కుణ్డల్యహమితి హ్యేతత్	౧౮	౧౬౫
మాటసేఽపి ఫలం	౧౮	౧౦౮
కృతకృత్యశ్చ సిద్ధశ్చ	౧౩	౨౬
కృషణాస్తేఽన్యథైవాత్	౧౭	౭౫
కృష్ణలాదౌ ప్రమాజన్త	౧౮	౧౯౪
కృష్ణాయో లోహితాభాసమ్	౧౮	౮౬
కృష్ణాదివత్ఫలార్థత్వాత్	౧	౨౩
కేవలం మనసా వృత్తిం	౧౭	౩౭
కోశాదివ వినిష్క్రమ్యః	౧౧	౧౧
క్రియోత్పత్తౌ వినాశిత్యం	౧౬	౫౦
క్షణవాచ్యోఽపి యోఽర్థః స్థా	౧౮	౧౪౬
క్షణికం హి తదత్యర్థం	౧౬	౨౩

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
క్షీరాత్సర్పిర్యథోద్భృత్య	౧౭	౬౧
క్షుధయా పీడ్యమానోఽపి	౧౮	౨౩౨
ఖ		
ఖమివైకరసా జ్ఞప్తిః	౧౫	౧౫
గ		
గంతవ్యం చ తథా	౧౪	౩౬
గుణానాం సమభావస్య	౧౬	౪౫
ఘ		
ఘటాదిరూపం యది	౧౪	౪౬
ఘ్రాణాదీని తదర్థాశ్చ	౧౬	౨
చ		
చక్షుర్మూర్తా ధియో వృత్తిః	౧౭	౩౬
చక్షుర్వత్కర్తృకర్తృత్వం	౧౬	౧౦
చితిఃస్వరూపే స్వత	౮	౧
చిత్తంచేతనమిత్యేతత్	౧౮	౮౮
చిత్తేహ్యదర్శవద్యస్తాత్	౪౭	౨౨
చిన్తాశ్చ జ్యోతిషా సర్వాః	౧౪	౭
చిన్తాశ్చ జ్యోతిషానిత్యం	౧౪	౩౭
చేతనస్త్వం కథం దేహ ఇతి	౧౮	౧౨౬
చేతనోఽచేతనో వాఽపి	౧౫	౩౦
చేష్టితం చ యథా మిథ్యా	౧౮	౧౨
చైతన్యం సర్వగం సర్వం	౧	౧
చైతన్యప్రతిబింబేన	౫	౪
చైతన్యభాస్యతాఽహమః	౫	౫
చైతన్యాభాసతా బుద్ధేః	౧౮	౫౦

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
ఛ		
ఛాయాక్రాంతేర్నిషేధోఽయం	౧౮	౪౦
ఛిత్వా త్యక్తేన హస్తేన	౬	౧
జ		
జనిచుజ్జానవిజ్ఞేయం	౯	౭
జన్మవృత్తుప్రవాహేషు	౧౫	౫౨
జాగ్రతశ్చ తథా భేదో	౧౭	౧౭
జాగ్రత్స్విప్న తయోర్భేదం	౧౬	౧౮
జాతికర్తాదిమత్త్వాద్ధి	౧౮	౨౮
జాత్యాదీన్సంపరిత్యజ్య	౧౫	౮
జీఘత్సావా పిపాసావా	౧౩	౪
జీవశ్చేత్పరమాత్మానం	౧౭	౭౩
జ్ఞాతతా స్వాత్మలాభో వా	౧౮	౧౩౬
జ్ఞాతాఽయత్నోఽపి తద్వజ్జ్ఞః	౧౫	౪౮
జ్ఞాతుర్జ్ఞాతిర్నిత్యోక్తా	౯	౮
జ్ఞాతురేయః పరో హ్యత్తా	౧౪	౧౭
జ్ఞాతైవాత్మా సదాగ్రహ్యో	౬	౪
జ్ఞాతైవాహమవిజ్ఞేయః	౧౨	౧౪
జ్ఞానం జ్ఞేయం తథా జ్ఞాతా	౧౭	౮౮
జ్ఞానజ్ఞేయాదివాదేఽతః	౧౮	౧౩౮
జ్ఞానయత్నాద్యనేకత్వం	౧౬	౧౧
జ్ఞానేనైవ విశేష్యత్వాత్	”	౫౪
జ్ఞానేకారపరత్వాత్	౧౭	౯
జ్ఞకదో వికారోవా	౧౮	౩౫

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
జ్యోతిషో ద్యోతక త్వేఽపి	౧౬	౧౨
త		
తం చ మూఢం చ యద్యన్యం	౧౨	౭
తచ్ఛబ్దిః ప్రత్యగార్థార్థం	౧౮	౧౯౭
తత్త్వమస్యాదివాక్యేషు	”	౧౮౧
తత్త్వమోస్తుల్యనీడార్థం	”	౧౯౬
తత్రైవం సంభవత్వరే	”	౧౮౪
తత్రైవం సతి బుద్ధీర్ఘ్న	౧౫	౨౭
తథాధువఫలా విద్యా	౧	౧౦౪
తథాఽన్యేంద్రియయుక్తా యా	౧౩	౭
తథాఽన్యేషాం చ భిన్నత్వాత్	౧౬	౫౩
తథాఽవిక్రియరూపత్వాత్	”	౩౮
తదైవ చేతనాభాసం	౧౮	౮౭
తదప్యస్త్వీతి చేతన్న	”	౮౯
తదాను దృశ్యతే దుఃఖం	”	౧౬౯
తదేవైకం త్రిధా జ్ఞేయం	౧౭	౨౭
తద్విజ్ఞానాయ యుక్త్యాది	౧౮	౨౧౩
తస్మాజ్ఞానబుద్ధీనాం	”	౬౯
తస్మాత్ప్రకేన హస్తేన	౬	౨
తస్మాదజ్ఞానహీనాయ	౧	౨౫
తస్మాదనుభవాయైవ	౧౮	౧౮
తస్మాదాద్యంతమధ్యేషు	”	౨౦౦
తస్మాద్భ్రాంతి రతోఽన్యహి	౧౬	౬౪
తస్మాద్వాక్యార్థవిజ్ఞానాత్	౧౮	౨౨౫
తస్మాన్నీలం తథా పీతం	”	౧౫౧
తస్మైవాజ్ఞత్వమిష్టం చేత్	”	౧౩౫

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
తాపాంతర్వాదనిత్యత్వాత్	౧౭	౫౧
తుల్యకాలసముద్భూతౌ	౧౬	౨౯
త్వం కురు త్వం తదేవేతి	౧౨	౪
త్వంపదార్థవివేకాయ	౧౮	౨౨౨
త్వంసతోస్తుల్యసిడత్వాత్	”	౧౭౦
త్వమర్థం ప్రత్యగాత్తానం	”	౨౨౩
త్వయి ప్రశాంతే న హి చాస్తి	౧౯	౫

ద

దక్షిణాక్షిప్రధానేషు	౧౫	౨౨
ద్ధైవముష్ణ సత్తాయాం	”	౪౭
దదతశ్చాత్మనో జ్ఞానం	౧౭	౮౭
దశమస్య నవాత్మత్వ	౧౨	౩
దశమస్త్వమసీత్యేవం	౧౮	౧౭౨
” ”	”	౧౭౬
దశాహశౌచకార్యాణాం	౧౭	౪౭
దాహచ్ఛేదవినాశేష	౧౮	౧౬౩
దుఃఖస్యాద్దుఃఖ్యహం మానాత్	౧౬	౯
దుఃఖ్యస్తీతి సతి జ్ఞానే	౧౮	౧౮౬
దృశిరూపే సదా నిత్యే	౧౨	౯
దృశిరేవానుభూయేత	౧౮	౨౦౫
దృశిస్తు శుద్ధోఽహమవిక్రియాత్మకౌ	౧౦	౨
దృశిస్వరూపం గగనోపమం వరం	”	౧
దృశిస్వరూపేణ హి	౧౪	౪౪
దృశేశ్చాయా యదారూఢా	౧౨	౬
దృశ్యత్వాదహమిత్యేషః	౧౫	౧౬
దృష్టం చాపి యథా రూపం	౧౭	౧౨

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
దృష్టం జాగరితం విద్యాత్	౧౭	౨౫
దృష్టం హిత్యా స్మృతిం తస్మిన్	౧౫	౩౩
దృష్టవచ్చేత్ప్రరోహః స్యాత్	౪	౨
దృష్టిః శ్రుతిర్మతిర్జ్ఞాతిః	౧౪	౨౬
దృష్టిః స్పృష్టిః శ్రుతిర్జ్ఞాతిః	౧౭	౫౪
దృష్ట్వా బాహ్యం నిమిత్త్యాథ	”	౫౭
దేహలింగాత్తనా కార్యా	౧౧	౧౪
దేహాత్మజ్ఞానపజ్ఞానం	౪	౫౫
దేహాత్మబుద్ధ్యపేక్షత్వాత్	౧౨	౧౬
దేహాదావభిమానోత్థ	౧౮	౧౬౧
దేహాద్యారంభసామర్థ్యాత్	౪	౩
దేహాద్యైరవిశేషేణ	౧	౧౬
దేహాభిమానినో దుఃఖం	౧౨	౫
దేహేహంప్రత్యయః	౧౮	౬౭
ద్రష్టా చ దృశ్యం చ	౧౯	౯
ద్రష్టుశ్చాన్యదృశేద్దృశ్యం	౧౫	౪
ద్రష్టృదృశ్యత్వసంబంధో	౧౮	౮౦
ద్రష్టృశ్రోతృ తథా మన్తృ	౧౪	౨౦
ద్వయోరేవేతి చేతన్న	౧౮	౩౯

ధ

ధర్మాధర్మఫలైర్మోగః	౧౧	౯
ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తం	౧౭	౭౮
ధర్మాధర్మా తతోఽజ్ఞస్య	౧	౪
ధీరేవార్థస్వరూపా హి	౧౪	౫
ధ్యాయతీత్యవికారిత్వం	౧౭	౩౮
ధ్రువా మ్యానిత్యాశ్చ న	౧౯	౨౪

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
న		
న కశ్చిచ్ఛేష్యతే ధర్మః	౧౮	౧౪౪
న చాస్తి శబ్దాదిః	౧౪	౪౧
న చేత్స్ ఇష్టః సదసద్విపర్యయః	౧౯	౨౨
న చేద్భూయః ప్రసూయేత	౧	౧౯
న తతోఽమృతతాఽఽకాస్తి	౧౧	౧౫
న తస్యైవాన్యతోఽపేక్షా	౧౫	౪౨
న దృశేరవికారిత్వాత్	౧౮	౪౪
న దృష్టిర్లుప్యతే ద్రష్టః	౧౫	౧౮
నను కర్త తథా నిత్యం	౧	౮
నను ధ్రువఫలా విద్యా	౧	౯౫
న న్వేపం దృశిసంక్రాంతిః	౧౮	౮౫
న ప్రకాశ్యం యథోష్ణత్వం	౧౬	౫౧
న ప్రియాప్రియ ఇత్యుక్తేః	౧౫	౬
న బాహ్యం మధ్యతో చా	౧౭	౭౦
న బుద్ధే రవబోధోఽస్తి	౧౮	౫౪
న బుద్ధేర్బుద్ధివాచ్యత్వం	”	౫౬
న మేఽస్తి కశ్చిన్న చ	౧౯	౧౨
న మేఽస్తి మోహస్తవ	”	౬
న మే హేయం న చాదేయం	౧౩	౨౪
న యేషామేక ఏవాత్మా	౧౮	౫౭
నపబుద్ధ్యపహారాద్ధి	”	౧౭౪
న సచ్ఛాహం న చాసచ్ఛ	౧౩	౨౦
న స్మరత్యాత్మనో హ్యత్మా	౧౪	౧౬
న స్వయం స్వస్యనాన్యస్య	౧౭	౮౩
న హస్తి న తదారూఢో	”	౩౦

	ప్రకరణం.	జ్యోకసంఖ్య.
న హి దీపాన్తరాపేక్షా	౧౭	౪౦
న హి సిద్ధస్య కర్తవ్యం	౧౮	౨౧౦
న హీహ లాభో	౧౯	౭౪
న హ్యజాత్యాదిమాన్	౧౮	౨౯౫
నాత్మాభాసత్వసిద్ధిశ్చేత్	”	౧౧౫
నాద్రాక్షమహమిత్యస్తేన్	”	౯౭
నానయోర్ద్వ్యవ్యక్తయత్నం	”	౫౨
నాన్యదన్యద్భవేద్యస్తాత్	౧౫	౦
నాన్యేన జ్యోతిషా కార్మం	”	౪౦
నాప్యతో భావశబ్దేన	౧౮	౫౫
నామజాత్యాదయోయద్వత్	”	౧౪౯
నామరూపక్రియాభ్యోఽన్యో	౧౧	౭
నామాదిభ్యః పరే భూమ్ని	౧౭	౬౪
నాహోరాత్రేయథా సూర్యే	౧౫	౫౦
నిత్యము క్తః సదేవాస్తి	౧౮	౩
నిత్యము క్తత్వవిజ్ఞానం	”	౧౯౦
నిత్యము క్తస్య శుద్ధస్య	౧౩	౩
నిమిలోన్మీలనే స్థానే	౧౯	౨౦
నియోగోఽప్రతిపన్నత్వాత్	౧౮	౧౧
నిర్గుణం నిష్క్రియం నిత్యం	౧౭	౮౦
నిర్గుణభవాచినా	౧౮	౧౭౧
నిర్గుణభోఽతీతదేహేషు	”	౧౯
నిర్గుణభో నిష్క్రియోఽకామః	”	౨౧౪
నివృత్తా సా కథం భూయః	౧	౧౮
నిశ్చయార్థా భవేద్బుద్ధిః	౧౯	౪
నేతి నేతీతి దేహాదీన్	౧	౧౭

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
నేతి నేత్యాదికాస్త్రేభ్యః	౧౭	౭౧
నైకకారకసాధ్యత్వాత్	౧	౨౨
నైతదేవం రహస్యానాం	౧౮	౧౯
నైతద్దేయ మశాంతాయ	౧౭	౮౬
నైవం స్వప్నే పృథక్సిద్ధేః	౧౮	౧౧౭
నాస్థస్య ప్రాతిలోమ్యేన	౫	౩
బ		
పదవాక్యప్రమాణజ్ఞైః	౧౭	౨
పరలోకభయం యస్య	౧౪	౨౭
పరస్యదేహే న యథా	౧౬	౭౩
పారగస్తు యథా నద్యాః	౧౪	౧౩
పార్థివః కఠినో ధాతుః	౧౬	౧
పుత్రదుఃఖం యథాఽధ్యస్తం	౧౮	౨౦
పూర్వం స్యాత్ప్రత్యయవ్యాప్తిః	”	౧౫౭
పూర్వదేహపరిత్యాగే	౧౭	౪౫
పూర్వబుద్ధిమబాధిత్యా	౨	౩
పూర్వోక్తం యత్తమోబీజం	౧౭	౬౦
పృష్టమాకాంక్షితం వాచ్యం	౧౮	౨౧౮
ప్రకాశస్థం యథా దేహం	౧౨	౧
ప్రకృతిప్రత్యయార్థౌ యౌ	౧౮	౫౧
ప్రజ్ఞాప్రాణానుకార్యాత్	౧౪	౩౩
ప్రతిబంధవిహీనత్వాత్	౧౮	౧౦౪
ప్రతిలోమమిదం సర్వం	”	౯౫
ప్రతిషిద్ధేదమంశోజ్ఞః	౧౨	౧౧
ప్రతిషేద్ధ మశక్యత్వాత్	౨	౧
ప్రత్యక్షమనుమానం వా	౧౮	౧౫౦
ప్రత్యక్షాదీని బాధేరన్	”	౧౮౫

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
ప్రత్యగాత్తన ఆత్మత్వం	౧౮	౧౮౯
ప్రత్యయాన్వయి నిష్కత్వం	”	౨౯
ప్రత్యయీ ప్రత్యయశ్చైవ	”	౧౦౨
ప్రత్యవాయస్తు తస్యైవ	౧	౨౪
ప్రథనం గ్రహణం సిద్ధిః	౧౮	౧౨౩
ప్రధానస్య చ పారార్థ్యం	౧౬	౪౮
ప్రబోధరూపం మనసో	౧౪	౪౯
ప్రబోధేన యథా స్వాప్నం	౧౮	౧౯౩
ప్రమథ్య వజ్రోపమ	”	౨
ప్రయుజ్య తృష్ణాజ్వర	౧౯	౧
ప్రశాంతచిత్తాయ	౧౬	౬౨
ప్రసన్నే విమలేవ్యోమ్ని	౧౪	౩౧
ప్రసిద్ధిర్నాథలోకస్య	౧౮	౬౧
ప్రాగేవై తద్విధైః కర్త	౧౭	౪౪
ప్రాణాద్యేవం త్రికం	”	౫౮
ప్రాప్తశ్చైత్ప్రతిపిధ్యేత	౧౮	౨౩
ప్రామాణ్యేఽపి స్మృతేః	”	౧౨౯
భ		
ఫలాంతం చానుభూతంయత్	౧౫	౩
ఫలే చ హేతౌ చ	౮	౫
బ		
బంధం మోక్షం చ సర్వం	౧౭	౮౨
బాధ్యతే ప్రత్యయేనేహ	౧౮	౧౬౨
బాహ్యకారత్వతః	౧౬	౨౫
బిలాత్పర్వస్య నిర్మాణే	౧౫	౪౬
బీజం చైకం యథా భిన్నం	౧౭	౨౮

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
బుద్ధిసశ్చలతీవాత్తా	౫	౨
బుద్ధినాం విషయోదుఃఖం	౧౮	౨౦౪
బుద్ధేః కర్తృత్వమధ్యస్య	,,	౬౫
బుద్ధేస్తు ప్రత్యయాస్తస్తాత్	,,	౭౧
బుద్ధౌ చేతతక్రతః కశ్చిత్	,,	౧౧౩
బుద్ధౌ దృశ్యం భవేద్బుద్ధౌ	౭	౫
బుద్ధ్యర్థాన్యహురేతాని	౧౬	౩
బుద్ధ్యాదీనామనాత్మత్వం	౧౪	౯
బుద్ధ్యాదౌ సత్యపాథౌ చ	,,	౩౦
బుద్ధ్యారూఢం సదా సర్వం	౭	౧
బుద్ధ్యారూఢం సదా సర్వం	౧౮	౯౪
బుభుతోస్సర్వది చాన్యత్ర	౩	౪
బోధస్యాత్మస్వరూపత్వాత్	౧౬	౬౧
బోధాత్మజ్యోతిషా దీప్తా	,,	౬౦
జ్ఞాదైస్తు ప్రత్యయైరేవం	౧౮	౬౮
బ్రహ్మదాశరథేర్యద్వత్	,,	౧౦౦
బ్రహ్మద్యాః స్థావరాంతాయే	౯	౪
బ్రహ్మసీతి చ విద్యేయం	౧౮	౨౬౬
భ		
భవాభవత్వం తు న	౧౯	౨౦
భానోర్బింబం యథా చౌష్ణ్యం	౧౭	౩౫
భారూపత్వా ద్యథా	,,	౬౭
భిక్షామటన్యథా స్వప్నే	౧౪	౨
భిద్యతే హృదయగ్రంథిః	౧౫	౫౩
భూతదోషైః సదాఽస్పృష్టం	౯	౫
భూతిర్యేషాం క్రియానైవ	౧౮	౧౪౩

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
భేదాభావేఽప్యభావస్య	౧౮	౧౪౭
భేదోఽభేదస్తథా చైకః	౧౩	౨౩
మ		
మచ్చైతన్యావభాస్యత్వాత్	౯	౯
మణౌ ప్రకాశ్యతే యద్వత్	౭	౪
మదన్యః సర్వభూతేషు	౧౩	౧౯
మనసశ్చేంద్రియాణాం చ	౧౭	౨౪
మనోబుద్ధీంద్రియాణాం చ	౧౫	౨౬
మనోవృత్తం మనశ్చైవ	౧౧	౪
మమాత్మాస్వత ఆత్మేతి	౧౩	౨౨
మమాహంకారయత్నేచ్ఛః	౧౪	౨౩
మమాహం చేత్యతోఽవిద్యా	౧౭	౪౬
మమాహ మిత్యేతత్	౧౫	౫౪
మమేదం ద్వయమప్యేతత్	౧౮	౯౩
మమేదం ప్రత్యయాజ్ఞేయా	,,	౯౧
మమేదమిత్థం చ తథేదం	౧౦	౧౧
మహారాజాదయో లోకాః	౧౧	౧౩
మాధుర్మాది చ యత్కార్యం	౧౮	౪౨
మానసే తు గృహే వ్యక్తా	౧౫	౨౪
మానస్యస్తద్వదన్యస్య	౧౩	౮
మాయాహస్తినమారుహ్య	౧౭	౨౯
మిథశ్చ భిన్నా యది	౧౯	౧౧
మిథ్యాధ్యాసనిషేధార్థం	౩	౩
ముఖవత్స్మృత ఆత్మాఽన్యో	౧౮	౩౩
ముఖాదన్యో ముఖాభాసో	,,	౩౧
ముఖాభాసో య ఆదర్శే	,,	౩౭

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
ముఖేన వ్యపదేశాత్సః	౧౮	౩౮
మూఢయా మూఢ ఇత్యేవం	౧౩	౧౦
మూత్రాశంకో యథోదంకో	౫	౧
మూషాసిక్తం యథా తామ్రం	౧౪	౩
మృషాధ్యాసస్తు యత్ర	౧౬	౩౦
మోక్షస్తన్నాశ ఏవ	,,	౬౨
మోక్షోఽవస్థాంతరం యస్య	,,	౩౯
య		
య ఆత్మా నేతినేతీతి	౧౪	౧౧
యతశ్చ నిత్యోఽహమతో	౧౯	౭
యతో న చాన్యః పర	,,	౩
యతోఽభూత్వా భవేద్యచ్ఛ	౧౫	౪౪
యత్కామస్తత్క్రతుర్భూత్వా	౧౭	౪౮
యత్ర యస్యావభాసస్తు	౧౮	౬౪
యస్థస్థాపా రవేదేహే	౧౨	౧౦
యథాత్మబుద్ధిచారాణాం	౭	౨
యథాఽనుభూయ తే తృప్తిః	౧౮	౨౦౧
యథాఽన్యత్వేఽపి తాదాత్మ్యం	౧౪	౨౫
యథా విద్యా తథా	౧	౯
యథా విశుద్ధం గగనం	౧౪	౪౭
యథా సర్వాంతరం వ్యోమ	౧౨	౧౯
యథా హ్యన్యశరీరేషు	౧౫	౧౨
యథేష్టాచరణప్రాప్తిః	౧౮	౨౨౯
యథోక్తం బ్రహ్మయోవేద	౧౫	౫౧
యదద్వయం జ్ఞానమతీవ	౧౦	౧౨
యదా నిత్యేషు వాక్యేషు	౧౮	౧౭౯

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
యదాభాసేన సంవ్యాప్తః	౧౮	౧౨౦
యదా యం కల్పయేద్భేదం	౧౭	౧౯
యదాఽహంకరురాత్మానం	౧౮	౫౮
యదేవ దృశ్యతే లోకే	౧౨	౨
యద్ధర్మా యః పదార్థో న	౧౬	౧౩
యద్యేవం నాన్యదృశ్యాస్తే	౧౮	౭౩
యద్వా క్షూర్యాంశు సంపాత	౧౭	౩
యన్తనాస్తన్యోఽన్య త్వే	౧౫	౧౪
యస్త్వం నాహం సమస్తం వా	,,	౨౦
యస్తాద్భీతాః ప్రవర్తంతే	౧౭	౬౩
యస్మిన్దేవాశ్చ వేదాశ్చ	౧౪	౪౦
యా తు స్యాన్తానసీ	౧౩	౬
యా మాహారజనాద్యాస్తా	౧౧	౧౦
యా వాన్సౌమ్యదిదమంశోయః	౬	౫
యగపత్సమవేతత్వం	౧౬	౫౨
యేనవేత్తి సవేదః స్యాత్	౧౭	౧౪
యేన స్వప్నగతో వక్తి	,,	౧౫
యేనాత్మనా విలీయంతే	౧౮	౧
యేనాధిగమ్యతేఽభావః	౧౬	౩౨
యో వేదాలుప్తదృష్టిత్వం	౧౨	౧౩
యోఽహంకర్తార మాత్మానం	౧౪	౨౪
యో హి యస్తాద్విరక్తః	౧౮	౨౩౧
ర		
రజ్జుసర్వో యథా రజ్జ్వా	,,	౪౬
రహస్యం సర్వవేదానాం	౧౭	౮౫

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
గాగద్వేషక్షయాభావే	౧	2
గాజవత్సాక్షిమాత్రత్వాత్	౧౭	౮౦
గావహోః ప్రాగేవ వస్తుత్వం	౧౮	౪౦
సూపవత్త్వాద్యసత్త్వాన్న	౯	౯
సూపసంస్కారతుల్యాధీః	౧౫	౧౩
సూపస్త్వైత్యంధకారార్థాః	”	3౪
సూపాదీనాం యథాఽన్యః స్యాత్	౧౮	౧౫౨

వ

వస్తుచ్ఛాయా స్త్వైతేరన్యత్	”	3౪
వాక్యార్థప్రత్యయా కశ్చిత్	”	౧౫
వాక్యార్థో వ్యజ్యతే చైవం	”	౧౮౩
వాక్యే తత్త్వమసీత్యస్మిన్	”	౧౯౫
వాక్యే హి శ్రూయమాణానాం	”	౧౭౮
వాచారంభణమాత్రత్వాత్	౧౭	౬౬
వాచారంభణశాస్త్రాచ్చ	౧౬	3౫
వాచ్యభేదాత్తు తద్భేదః	౧౭	౧౦
వాయాదీనాం యథోత్పత్తేః	౯	3
వాసుదేవో యథాఽశ్వత్థే	౧౫	౧౧
వికల్పనా చాప్యభవే	౧౯	౧౩
వికల్పనా చ్ఛాపి	”	౧౮
వికల్పనా వాఽపి తథా	”	౧౦
వికల్పాదభవతోఽసత్త్వం	౧౬	3౪
వికారిత్వమశుద్ధత్వం	౭	3
విక్షేపోనా స్తి తస్మాన్నే	౧౩	౧౪
విజ్ఞాతుర్నైవ విజ్ఞాతా	౧౨	౧౨
విజ్ఞాతేర్యను విజ్ఞాతా	”	౮

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య
విదితావిదితాభ్యాం తత్	౧౫	౪౯
విద్యయా తారితాః స్తో యైః	౧౭	౮౯
విద్యాయాః ప్రతికూలం హి	౧	౧౨
విద్యావిద్యే శ్రుతిప్రాక్తే	౧౭	౨౧
విద్యైవాజ్ఞానహానాయ	౧	౬
విపర్యాసేనసదంతం	౧౮	౧౬౨
విమభ్య వేదోదధితః	౧౯	౨౮
విముచ్య మాయామయకార్యతాం	౮	౨
విరాడ్వైశ్వానరో బాహ్యః	౧౭	౬౫
విరుద్ధత్వాదతః శక్యం	౧	౧౫
వివిచ్యాస్తాత్స్వమాత్త్వానం	౧౫	౩౬
వివేకాత్తద్ధియా దుఃఖం	౧౮	౧౬౮
విశుద్ధిశ్చాత ఏవాస్య	౧౬	౩౬
విశేషణమిదం సర్వం	౬	౩
విశేషో ముక్తబద్ధానాం	౧౬	౪౭
విషయగ్రహణం యస్య	౧౮	౧౫౮
విషయత్వం వికారిత్వం	౧౭	౪౨
విషయా వాసనా వాఽపి	౧౫	౨౫
వేదాంతవాక్యపుష్పభోజ్య	౧౮	౨౩౩
వేదార్థో నిశ్చితోఽప్యేష	౧౩	౨౭
వ్యక్తిః స్యాదప్రకాశస్య	౧౫	౪౩
వ్యంజకత్వం తదేవాస్యాః	౧౪	౬
వ్యంజకస్తు యథాలాకః	౧౬	౫
వ్యంజకో వా యథాలాకః	౧౪	౪
వ్యవధానాద్ధి పారోక్ష్యం	౧౭	౪౦
వ్యాపకం సర్వతోవ్యోమ	౧౫	౩౨

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
వ్యాప్తిమిష్టం చ యత్కర్తుః	౧౮	౧౩౨
వ్యోమవత్సర్వభూతస్థ	౧౧	౬
ప్రణస్నా యోర్భావేన	౧౫	౧౦
శ		
శక్త్యలోపాత్సుషుప్తే	౧౭	౩౯
శబ్దాదీనామభావశ్చ	౮౩	౧౩
శబ్దాద్వాఽనుమితేర్వాఽపి	౧౮	౧౩౩
శబ్దానామయథార్థత్వే	౧౮	౬౦
శబ్దేనైవ ప్రమాణేన	”	౧౨౫
శరీరబుద్ధిం ద్రియ	౧౦	౫
శరీరబుద్ధ్యోర్వది	౧౪	౪౫
శరీరేంద్రియసంఘాతః	౧౬	౭
శాన్తం ప్రాజ్ఞం తథా	౧౭	౫౨
శాస్తేశ్చాయత్నసిద్ధత్వాత్	౧౬	౨౭
శారీరాది తపః కుర్యాత్	౧౭	౨౩
శారీరా పృథివీతాపత్	౯	౨
శాస్త్రప్రామాణ్యతోజ్ఞేయా	౧౮	౫
శాస్త్రయూక్తివిహీనత్వాత్	౧౬	౬౬
శాస్త్రస్యానతిశంక్యత్వాత్	౧౭	౬౮
శాస్త్రాదృష్టాన్తి నాన్యోఽహం	౧౮	౨౨౭
శాస్త్రానర్థక్యమేవ స్యాత్	౧౬	౫౯
శిరోదుఃఖాదినాఽఽత్మానం	”	౮
శూన్యతాఽపి న యుక్తైవం	”	౧౫
శ్రద్ధాభక్తి పురస్కృత్య	”	౬౭
శ్రుతమాత్రేణ చేన్న	౧౮	౧౦౨
శ్రుతానుమానజన్తానా	”	౧౪

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
శ్రుతేఃస్వాత్మని నాశంకా	౧౮	౨౨౦
శ్రోతుః స్వాదుపదేశశ్చేత్	”	౧౧౧
శ్రోతృశ్రోతవ్యయోర్భేదో	”	౨౦౮
ష		
షడూర్తిమాలాభ్యతివృత్త	౧౯	౪
స		
సంకల్పాధ్యవసాయకా	౧౬	౨౧
సంఘాతో వాఽస్మి భూతానాం	౧౫	౧౯
సంనిధౌ సర్వదా తస్య	౧౮	౨౭
సంబంధగ్రహణం శాస్త్రాత్	”	౮౨
సంబంధానుపపత్తేశ్చ	౧౬	౪౯
సంబంధో వాచ్య ఏవాత్ర	౧౮	౮౦
సంభావ్యోగోచరే శబ్దః	”	౨౪
సంయోగస్యాప్యనిత్యత్వాత్	౧౬	౪౦
సంవాదమేతం యది	౮	౬
సంసారోవస్తుసంస్తేషాం	౧౮	౪౯
సంసారీ చ స ఇత్యేకః	”	౩౪
సకామః సక్రియోఽసిద్ధః	”	౨౧౫
సకృదుక్తం న గృహ్లాతి	”	౧౦
సగురుస్తారయేద్యుక్తం	౧౭	౫౩
స చోక్తస్తన్నిభత్వం	౧౮	౧౫౫
సత్తామాత్రే ప్రకాశస్య	౧౫	౪౫
సత్యం జ్ఞానమనంతం చ	౧౭	౬౨
సత్యమేవమనాత్మార్థ	౧౮	౨౦౨
సదభ్యుపేతం భవతోపకల్పితం	౧౯	౧౫
సదసత్సదసచ్ఛేతి	౧౬	౩౩

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
సాక్షాదేవ స విజ్ఞేయః	౧౭	౩౨
సాదిత్యం హి జగత్ప్రాణః	౧౪	౧౫
సిద్ధాదేవాహమిత్యస్తాత్	౧౮	౪
సిద్ధిః స్యాత్సాత్త్వలాభః	౧౮	౧౩౭
సిద్ధి దుఃఖిత్వ ఇష్టం	౧౮	౧౬౬
సిద్ధోమోక్ష స్వమి త్యేతత్	౧౮	౨౧౧
సిద్ధోమోక్షోఽహమి త్యేవ	౧౮	౨౦౯
సుఖాదేర్నాత్మధర్మత్వం	౧౬	౫౫
సుఖ ప్రజాగ్రత్స్వపతశ్చ	౧౦	౪
సుఖ ప్రవజ్జాగ్రతి	౧౦	౧౩
సుఖప్ర్యాఖ్యం త మోఽజ్ఞానం	౧౭	౨౬
సూక్ష్మాతావ్యాపితేజ్ఞేయ	౯	౧
సూక్ష్మకాగోచరేభ్యశ్చ	౧౬	౫౭౪
నేతుం సర్వవ్యపస్థానాం	౧౭	౭౭
నేత్స్యతీత్యేవ చేత్తత్సాత్త్వత్	౧౮	౨౦౭
సోఽధ్యాసోనేతినేతీతి	౧౮	౫౧
సోపాధితై చ్చవమాత్మోక్తౌ	౧౫	౨౯
స్థానావచ్ఛేదదృష్టిఃస్యాత్	౧౬	౨౨
స్థావరం జంగమం చైవ	౧౪	౨౧
స్థితోదీపోయథాయత్నః	౧౬	౬
స్పష్టత్వం కర్తృకర్తృదేః	౧౮	౧౩౯
స్థరతోదృశ్యతే దృష్టం	౧౫	౨
స్యాన్తాహపరిహార్యా తు	౧౬	౫౬
స్వప్నః సత్యోయథాబోధాత్	౧౧	౫
స్వప్నస్త్వత్సోర్థ టాదేర్హి	౧౪	౧
స్వప్నే తద్వత్ప్రబోధేయా	౧౭	౧౮
స్వప్నే దుఃఖ్యహమధ్యానం	౧౮	౧౮౭

	ప్రకరణం.	శ్లోకసంఖ్య.
స్వభావశుద్ధే గగనే	౧౪	౫౦
స్వయం జ్యోతిర్న హి ద్రష్టుః	౧౮	౯౮
స్వయం లబ్ధస్వభావత్వాత్	౧౭	౬
స్వయం వేద్యత్వపర్యాయః	౧౮	౨౦ ౩
స్వయ మేవావభాస్యస్తే	౧౮	౭౨
స్వరూపం చాక్షణో జ్ఞానం	౧౮	౬౬
స్వరూపత్వాన్న సర్వస్య	౧౬	౪౨
స్వరూపస్యానిమిత్తత్వాత్	౧౬	౪౧
స్వరూపావ్యవధానాభ్యాం	౧౫	౪౦
స్వలక్షణావధిర్నాశః	౧౮	౧౪౫
స్వసాక్షికం జ్ఞానం	౧౬	౬౯
స్వాకారాన్యాయవభాస్యం	౧౬	౨౪
స్వాత్మబుద్ధిమపేక్ష్యాసౌ	౧౫	౫
స్వార్థస్య హ్యప్రమాణేన	౧౮	౧౭ ౩
హ		
హస్త తర్హి న ముఖ్యార్థో	౧౮	౫౯
హిత్వా జాత్యాదిసంబంధం	౧౭	౭౬
హూయస్తే తు హవీంషీతి	౧౫	౨౩

శుద్ధపత్రిక.

పుట	పంక్తి	తప్పు	బిచ్చ
11	16	గ్గగ్గ	గ్గ
23	17	అన్ని	అన్న
28	2	రభావం	రాభావం
32	2	తమస్తి	తేజస్తి
38	4	లేవని	లేవనుటకు
48	2	నపుడు	యపుడు
„	16	త్యాగః	త్యాగఃకర్తవ్యః
53	20	అగర్త	అకర్త
57	13	శక్యత ఇతి	శక్యతే ఇతి
60	17	పరార్థ	పరార్థత్వ
„	22	యిట్లు	యిట్లు
62	5	అధ్య	అధ్య
„	17	తతత్వ	తత్వ
„	23	కారోపించు	నారోపించు
63	24	విరోధః	విరోధః
64	9	ప్రమాణము	ఇట ప్రమాణము
„	19	యది	ఇది
80	13	మను	మగు
83	17	ముందునా	ముందెనా
86	1	ద్వప్తే	ద్వప్తే
87	15	వత్సా!	వత్సా!
95	19	స్వాత్మ	స్వాత్మ

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
109	16	వస్థ	వస్థల
„	18	గర్భవ్యము	గర్భత్వము
112	17	మాటుచుండును.	(మాటుచుండును).
„	20	ఫలమగు	ఫలమగు
146	12	పటుత్వ	పటుత్వ
148	20	గాని	కాని
„	21	భ్రాతి	భ్రాంతి
159	7	సువర్ణమయిన కడియములు మొదలగువస్తువులు మధ్య	సువర్ణమయి మధ్య
„	11	లతో	తో
163	13	కరణ	కరుణ
166	4	బొందుదురు	బొందడు
190	6	క్షేత్రజ్ఞ	క్షేత్రజ్ఞ
194	6	ద్బద్ధేస్తు	ద్బద్ధేస్తు
205	3	సుషుప్తి	సుషుప్తి
„	10	మగుమాట	మనుమాట
207	15	నకల	నకల
219	4	ధర్మ	ధర్మ
224	13	ప్రతిలీన	ప్రవిలీన
226	10	తతోఽన్యతః	తతోఽన్యతా
233	14	య నిందా	యవాదనిందా
235	9	అదృష్టా	అదృష్టా
„	10	సహితా	సహకారసముద్బోధితా
„	17	మిద్య	మిశ్ర్య

పుట	పంక్తి	తప్ప	దివ్వు
250	6	ప్పడును	ప్పడు
255	6	ఆర్ద్రేధదన	ఆర్ద్రేంధన
278	3	తమువల	తములవల
„	17	వ్యంజక	వ్యంజిక
292	15	త్వాదిద్య	త్వాద్య
303	2	శివోశివః	శివోజీవః
315	18	నవిశేష	నవిశేష
332	7	చిదాభాసునితో...చేత	చిదాత్మకును చిదాభాసాధిష్ఠాన మగు అంతఃకరణమునకును గలిగిన తాదాత్మ్యాభ్యాసము చేత
332	16	హేతోః	హేతో
338	15	(అవతారిక తరువాత)	

మూ. సర్వప్ర త్యయసాక్షిజ్ఞః
కథం జ్ఞేయో మయేత్యుత,
విమృశ్యైవం విజానీయా
జ్ఞాతం బ్రహ్మ నవేతి వా.

3౮

తా. సర్వజ్ఞానవృత్తులకు సాక్షీయుఁ, బ్రజ్ఞానైకస్వభావుఁ
డు నని చెప్పఁబడిన ఆత్మ యెటువంటివాఁడు? ఆయాత్మ
నాచేఁ దెలియఁబడునా? తెలియఁబడఁడా? తెలియఁబడు నేని
తెలియుటలో కర్తయగునా? కాఁడా? అని విమర్శించి,
ఆత్మతత్త్వము నెఱుఁగవలెను.

3౯

అవ. ఇట్లు విమర్శింపఁగా ఆత్మ జ్ఞేయమనుట
కుదురదని చెప్పుచున్నారు:—

పుట	పంక్తి	తప్ప	ఒప్పు
378	18	పదార్థ	పరార్థ
388	20	౭౨	౭౨
395	1	కశ్చన	కశ్చన
399	19	బుట్టి	బుట్టు
402	13	బడిన	బడినచో
„	21	దునఅని	దు అని,
419	4	స్మృతియును	స్మృతియు
420	18	జాత్యపి	జాత్యపి
425	౪	దీర్ఘముగాదు	దీర్ఘమునుగాదు
434	18	భావమునఁ	భావమునకుఁ
461	20	తథా	తదా
„	22	చేష్టితం	చేష్టితం
463	9	విశేషార్థః=	విశేషార్థః అక్షరజః =
469	8	కలుగు ననఁగా	కలుగునో, ప్రతివేధః చ=తదా భావమును దేహాత్మవాదులకు ఎట్లు కలుగునో,
475	13	నిరూప్యతే	న హి నిరూప్యతే
476	4	గ్న్యర్థాః	గ్న్యర్థాః
„	16	౨౭	౨౯
478	8	కృతి	కృతిః
„	10	కృతి	కృతిః
484	6	మతమును	మతము
485	1	మాత్రమే	మాత్రమే
„	11	స్వభావ	స్వభావమగు
493	10	౫౭	౫౦

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
520	7	నని	అని
537	8	జ్ఞానము	జ్ఞానములు
540	17	బడును	బడెను
543	10	కావి	కాని
544	12	యర్థయో	యర్థమో
558	5	మరి	మఱి
560	13	౧౯౧	౧౬౧
579	16	శ్రుతత్వాచ	శ్రుతత్వాచ్చ
584	19	సిద్ధో	సిద్ధి
589	8	నీచే	దేనిచే
„	17	సన్యాస	సంన్యాస
592	14	ద్విధా	ద్విధా
594	10	వరకు	వఱకు
604	7	దనస్తు	దనస్తు
„	20	పాదు	పాధు
605	21	చిన నీదోష	చిన నీమతమున నీదోష
607	4	వాస్తితా	వాస్తితా
„	5	కల్పినా	కల్పనా
611	7	మగును	మగు
„	12	ప్రసిద్ధతీర్థం	ప్రసిద్ధతీర్థం
615	15	లేదని	లేవని

వైదిక గ్రంథములు.

	క్ర. సం.	1-3	4-6
ఋషిసంహిత	...	0	2
అపస్తంబగృహ్యసూత్రములు	...	0	3
అథర్వావిశిష్టసంధ్యావందనము	...	0	3
ఋగ్వేదదేవతార్చన, బ్రహ్మయజ్ఞము, సస్వరము	...	0	3
ఋగ్వేదపూర్వప్రయోగాదర్శము	...	2	8
ఋగ్వేదశ్రాద్ధప్రయోగము, చిన్నసైజు	...	0	4
ఋగ్వేదసంధ్యావందనము, సటిక	...	0	3
తిథిమంత్రములు, (ఆరాధ్యులది)	...	0	2
పంచోపనిషత్తులు, తైత్తిరీయము, సస్వరము	...	0	12
దేవతార్చన, చిన్నసైజు	...	0	2
పంచసూక్తములు, సస్వరము	...	0	2
పంచోపనిషత్తులు, బ్రహ్మమేధసహితము	...	0	6
పితృతర్పణము, చిన్నసైజు	...	0	2
బ్రహ్మయజ్ఞము, సస్వరము	...	0	3
మహాన్యాసము, సస్వరము, చిన్నసైజు	...	0	12
ఉపాసన సస్వరము (వికాస్వికాండ)	...	0	6
తైత్తిరీయ ఆరణ్యకోపనిషత్తులు, పితృమేధము, మంత్రపన్నములు	...	8	0
సహా, సస్వరము	...	2	8
యాజురపూర్వప్రయోగచంద్రిక, సస్వరము	...	3	0
యాజురవేదసంధ్యావందనము, మూలము, సస్వరము	...	0	6
ఉపాసన పురుషసూక్తము, క్రిసూక్తము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము	...	0	8
ఉపాసన ఆర్చికమంత్రములు	...	0	8

	ప్రతి 1-2 వ్య. అ.
మంత్రప్రశ్నములము, మూలము	... 0 3
శ్రీవైష్ణవాహ్నికము, చిన్నసైజు.	... 0 6
శ్రీవైష్ణవశాద్ధప్రయోగము	... 0 6
సూర్యనమస్కారము, చిన్నసైజు	... 0 2
రుద్రము—నమకము, చమకము, సవ్వరము, చిన్నసైజు...	0 3
రుద్రాధ్యాయము, సటీక	... 1 8
మంత్రపుష్పము, సటీక	... 0 2
యజుర్వేదసంధ్యావందనభాష్యము	... 0 12

జ్యోతిష గ్రంథములు

ఆటువది (గత) సంవత్సరముల వంచాంగము (1867-1926)	10 0
అష్టకవర్గ, సాంధ్రతాత్పర్యము	... 0 4
ఆరూఢరత్నసిద్ధాంజనము	... 0 12
కాలామృతము, మేలుప్రతి	... 2 0
కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము, అనువాస్తుసారసంగ్రహము	... 1 0
కేరళప్రశ్నము, సాంధ్రతాత్పర్యము	... 0 4
గౌళిశాస్త్రము, తెనుగు	... 0 3
భప్పన్నము, ప్రశ్నశాస్త్రము, తాత్పర్యసహితము	... 0 6
జలార్ధశశాస్త్రము, ఆంధ్రటీకాసహితము	... 0 6
జాతకచంద్రిక, గోపాలరత్నాకరము, సాంధ్రతాత్పర్యము...	0 12
జ్యోతిషార్థవనవనీతము	... 2 0
నక్షత్రచూడామణి, చక్కనిప్రతి	... 0 6
పుష్పబంధము, సాధారణప్రతి	... 0 8
బృహద్యోగరత్నాకరము, తెనుగువచనము	... 0 12